6180

БЪЛГАРСКА ВЕЧНОСТ

ПОДБРАНИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И БЪЛГАРИТЕ 1878 – 1946 г.

том четвърти
книга първа

40

ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ НА БЪЛГАРИТЕ
ТАНГРА ТанНакРа ИК

ПОДБРАНИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

том четвърти
книга първа

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И БЪЛГАРИТЕ (1878–1946)

КНИГА ЧЕТИРИДЕСЕТА
От библиотека „Българска вечност“
На ТАНГРА ТанНакРа ИК

КНИГАТА СЕ ИЗДАВА ПРЕЗ 2009 ГОДИНА
ТОВА Е 1844-та ГОДИНА ОТ НАЧАЛОТО НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВНОСТ В ЕВРОПА (165 г.) И 1328-та ГОДИНА ОТ СЪЗДАВАНЕТО НА ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ (681 г.) ОТ КАН АСПАРУХ.

БЪЛГАРИЯ – НАЙ-СТАРАТА ЕВРОПЕЙСКА ДЪРЖАВА С НЕПРОМЕНЕНО ИМЕ, Е СЪЗДАДЕНА ПРЕДИ ПОВЕЧЕ ОТ ОСЕМНАДЕСЕТ ВЕКА И СЪХРАНЕНА ДО ДНЕС ОТ БЪЛГАРСКАТА НАЦИЯ

© ТАНГРА ТанНакРа ИК, 2009

ISBN 978 954–378 055–6

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма електронна, механична, фотокопирна, презапис или по друг начин без изричното писмено разрешение на издателите.

ПОДБРАНИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

том четвърти
книга първа

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И БЪЛГАРИТЕ (1878–1946)

Тангра ТанНакРа ИК, София, 2009

Автори съставители: акад. Георги Марков, д-р Ана Рабаджийска, Диана Илиева, д-р Йордан К. Колев, арх. Явор Банков, доц. д-р Валери Колев, ст. н. с. д-р Христо Темелски

Консултанти: Антоанета Григорова – старши експерт по история в РИО на МОН – София, Мария Галанова – Етнографски институт с музей при БАН, проф. д-р Румяна Кушева – директор на ДИУУ към СУ „Св. Климент Охридски“, Румяна Цветкова – старши експерт в РИО на МОН – Враца

Съставител на справочния апарат ст.н.с. II ст. Стефан Иванов

EX LIBRIS
УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Художник оформител Жеко Алексиев
Художник на корицата Ралица Карапантева
Организатор и редактор Бианка Пашкова
Коректор Маргарита Мутафчиева
Предпечатна подготовка „Таралеж“ ЕООД

ИСТ
1-0000198852
6180

БЪЛГАРИ, ДА СИ ПОМАГАМЕ...

СЪДЪРЖАНИЕ

Отделните документи са посочени в показалеца на писмените извори в справочната част.

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ 9

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИСТОРИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ – *проф. д-р Румяна Кушева* 11

УСЛОВНИ ЗНАЦИ, ИЗПОЛЗВАНИ В КНИГАТА 16

ПИСМЕНИ ИЗВОРИ – *съставители акад. Георги Марков, д-р Ана Рабаджийска* .. 17

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И УКРЕПВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА (1878–1885) 17

ДОМАШНИ ИЗВОРИ 17

ЧУЖДИ ИЗВОРИ 50

БЪЛГАРИЯ ОТ СЪЕДИНЕНИЕТО ДО БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ (1885–1912/1913) 70

ДОМАШНИ ИЗВОРИ 70

ЧУЖДИ ИЗВОРИ 108

БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ НА ВОЙНИТЕ (1912–1918) 114

ДОМАШНИ ИЗВОРИ 114

ЧУЖДИ ИЗВОРИ 152

БЪЛГАРИЯ МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ (1918–1939) 161

ДОМАШНИ ИЗВОРИ 161

РЕФОРМАТОРСКИЯТ ДУХ НА ДРУЖБА „РОДИНА“ – *Зоя Начева* 198

ЧУЖДИ ИЗВОРИ 217

БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ И СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1939–1946) 224

ДОМАШНИ ИЗВОРИ 224

ЧУЖДИ ИЗВОРИ 275

НАРОДНО ТВОРЧЕСТВО И МАСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА КУЛТУРА – *съставител д-р Ана Рабаджийска* 284

ИЗВОРИ ОТ МАТЕРИАЛНАТА КУЛТУРА, ДОКУМЕНТИ-ИЗОБРАЖЕНИЯ 301

УВОД – *доц. д-р Валери Колев* 301

КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА АНТРОПОЛОГИЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В БЪЛГАРИЯ 302

СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА 303
АРХИТЕКТУРАТА НА ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ – *арх. Явор Банков* 303
СТОПАНСКО РАЗВИТИЕ – *доц. д-р Валери Колев* 320
ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ – *доц. д-р Валери Колев* 337
ВСЕКИДНЕВЕН ЖИВОТ – *Мария Галанова* 360
ВОЕННО ДЕЛО – *доц. д-р Валери Колев* 380
ПРОЧУТИ ЛИЧНОСТИ В БЪЛГАРСКАТА ВОЕННА ИСТОРИЯ 383
ОФИЦЕРСКИТЕ БАЛОВЕ 398
ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА – *доц. д-р Валери Колев* 402
МУЗЕЙНОТО ДЕЛО В БЪЛГАРИЯ – *доц. д-р С. Недков* 406
НАЧАЛО НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ 413
КУЛТУРА И ИЗКУСТВО 418
ПРАЗНИЦИ И РИТУАЛИ. НАРОДНО ИЗКУСТВО. МУЗЕЙНИ ЕКСПОЗИЦИИ НА ТРАДИЦИОННАТА НАРОДНА КУЛТУРА. ЧИТАЛИЩА – *Мария Галанова* 418
НЯКОИ ЛИЧНОСТИ В БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА ДО СРЕДАТА НА XX ВЕК 429
ФАМИЛИЯТА ВАЗОВИ 429
РЕЛИГИОЗЕН ЖИВОТ 434
БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА – *ст. н. с. д-р Хр. Темелски* 434
ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ, СТОРЕНИ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО 442
НОВОТО ВРЕМЕ И ПРОМЕНИТЕ В ОЛТАРНАТА ПРЕГРАДА – *проф. д-р Валентин Ангелов* 448
БЪЛГАРИТЕ ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ (1878–1945) – *д-р Йордан К. Колев* 453
СПРАВОЧНА ЧАСТ 463
ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ 465
ПОКАЗАЛЕЦ НА ПИСМЕНИТЕ ИЗВОРИ 461
ТЕМАТИЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ 469

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

Пред вас е първата книга от четвъртия, последен том на поредицата *Подбрани извори за българската история*. Той представя сравнително неголям исторически период, 130 години, но период, наситен със събития и промени за България и българите. Изобилието от документи и желанието на съставителите да представят различни гледни точки и различни по вид документи за всяко събитие, за всяка област от живота, наложи разделянето на този том в две книги. За удобство при ползването разделихме и показалците (именен, на писмените извори и тематичен). За да запазим единството на тома, оставихме към втората книга статията за развитието на българския книжовен език, препоръчителната литература и списъкът на електронните източници, а в първата книга разделът ***Народно творчество и масова художествена култура*** е общ за целия период, представен в четвъртия том.

Всяка част съдържа изключително разнообразни писмени извори, извори от материалната култура и документи изображения, коментарни текстове от специалисти, извори от народното творчество и масовата художествена култура. Подборът е подходящ както за научно обръщение, така и за учители, ученици, кандидат-студенти и студенти, всъщност за всички читатели - любители на документалистиката. За по-лесна ориентация на педагозите са пиктограмите пред всеки документ и обширният справочен апарат.

Благодарим на тези, които ни помогнаха в съставянето и оформянето на книгата. Ще приемем с благодарност и всички отзиви и предложения по нейното съдържание и приложение. Нашето желание е тя да стане нужна и полезна за най-широк кръг читатели.

От издателите

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИСТОРИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Колекцията от „типични“ и „нетипични“ документи, интересът към миналото и попътните исторически предизвикателства

В продължение на 8 години издателство ТанграТанНакРа последователно и с невероятна настойчивост реализира голям проект – събирането на изключително богат и разнообразен масив от документи за *„най-старата европейска държава с непроменено име“* – България, за да покаже как изглежда нейното място върху линията на времето от древността до днес. Събраните над 3000 документи в четирите тома респектират с професионалния подбор и с амбицията да се състави максимално плътна картина, която да позволява многоспектърен анализ на държавния живот на българите. Анализът е възможен поради обхватния набор от различни източници (писмени и материални), взаимното допълване на домашни и чужди извори, включените кратки статии за характерни страни на стопанския, културния, политическия живот през съответен период и много внимателно избраните изображения (снимки, възстановки), използвани да уплътнят представянето на всекидневието, обществения и духовния живот, образованието и науката, културата и изкуството, архитектурата и военното дело.

Философията на мащабната и трудоемка работа по събирането на документите е да се очертае собствената цивилизационна идентичност на българите и да се представят различните комуникации с други цивилизации през целия период на съществуването, от античността до нашето съвремие. Всъщност сам по себе си подборът на документите създава впечатление за добре подреден и конструиран на широка основа исторически разказ, който непрекъснато обогатява детайлите си и подтиква към формулиране на въпроси и търсене на отговори. Значителна част от документите потвърждават познати интерпретации на българското минало, но много по-обхватният поглед допринася и за превъзмогване на устойчиви научни, обществени или персонални стереотипи.

Основното, с което провокира и с което е необичайна мисията на поредицата **„Подбрани извори за българската история“** не е толкова усещането, че индивидуалният читател е изправен пред практически необхватен за него документален набор, а по-скоро ясното усещане за целенасочено търсен ефект за събиране и силно доближаване в неговото съзнание на две привидно отдалечени точки на историческото време: минало и съвремие. Тази идея, разгърната в следващото подзаглавие, сама по себе си е с множество отправни импулси в две основни посоки: научното историческо поле и еднопосочността или разминаванията на предложените от него интерпретации, излъчвани чрез различните „предаватели“ на историческо познание: училището, семейната среда, медиите, музеите и археологическите паметници, глобалната мрежа.

Изчерпателната колекция от документи като начин за разбиране на миналото през осмислянето му от дистанцията на времето

Още от появата на първите томове в настоящата поредица въпросът, който възниква при срещата с тях е за основната публика, която ще ги ползва и особено как би могло да влезе в реално „обръщение" в училищното историческо образование съдържащото се в тях богатство от извори. Безспорно комплектът от „христоматии" е ориентиран преди всичко към тези, които предлагат градивата на историческото знание и нагласите към общото, споделеното минало на българите с други народи и цивилизации, както за средното, така и за висшето училище: авторите на учебници и учебни помагала, преподавателите и чрез тях учениците и студентите.

И днес, вече завършен в своята пълнота, той още повече предизвиква професионалните общности на изследователите и на транслиращите историческото познание до много различаващите се от предходните генерации млади хора.

Особено е ценно, че с търсенето на различните гледни точки на „свои" и „чужди" не толкова се разпалват нови остри дискусии, а по-скоро се задават много по- солидни основи да се разсъждава по-задълбочено и обобщено, в по-широк исторически контекст, да се търсят причини за сблъсъци и обяснения за ефекта от културни взаимодействия.

И при съставянето на този том, който документално очертава контурите на българската държава и българите от Освобождението до 2008 г., е планирано „скрито" нееднопосочно въздействие върху читателя. Въпреки че големият обем донякъде дистанцира „дигитализираното" поколение, вече утвърдената структура на поредицата и особено подборът на документите и съпътстващите ги информационни блокове за тяхното представяне стимулират самостоятелно (макар понякога изборно или дори фрагментарно) четене и любопитство.

Точно по тази линия, провокиран от срещата с тези извори, читателят попада под въздействието на много показателен ефект от работата с всеки един от четирите тома. Появява се от една страна потребност да бъдат търсени интерпретации от професионални историци на тези страни от по-далечното минало и особено на лично преживените близки десетилетия и години, на които е посветен настоящият том, а от друга размисъл за това, което още би могло да се добави като документи, за да допълни и свърже лично преживяната с общата за всички история.

Така паралелно с първото се проявява ново „скрито" въздействие – това на съвкупността от познания и представи, съдържащи се в събраните източници, но вече в посока на осмисляне на историческите процеси и особено на изходните позиции, прилагани при тяхното тълкуване. Ето защо събраната в четвъртия том от поредицата колекция от „типични" и „нетипични" документи допринася и за търсене на обяснения от позицията на философията на историята най-вече за зрителните ъгли и предварителни нагласи, от които се възприема съдържанието както на цялата поредица, така и конкретно на този том.

За да не се стигне до съсредоточаване само върху един единствен или върху противоположен на него полюс в разбирането на очертаното в тези документи минало и за да е балансирано осмислена оценката за него, е важно да се усети от читателя едно от основните послания на съставителите. Неговият смисъл е: със събраните твърде разнообразни източници, със старанието и писмените, и материалните следи от времето

на големи трансформации от края на XIX до началото на XXI в. максимално да се допълнят взаимно, да бъде провокиран стремеж към по-дълбоко разбиране на това време и особено неговите отпечатъци върху десетилетията, в които живеем.

Има още един силен елемент в замисъла на подготовката на настоящия том. За него с особена сила важи повече или по-малко осъзнаваната връзка между разбирането за съвременността при тълкуването на минало и осмислянето на проекцията, която то на свой ред има върху нея. Ето защо е добре тук да се припомни известната мисъл на френския историк Марк Блок от 40 те години на XX в.:

„Неразбирането на настоящето се поражда съдбовно от неразбирането на миналото. Ала може би е не по-малко безсмислено да се опитваме да разберем миналото, без да използваме изобщо настоящето.“

Тази сентенция може да се възприеме като отправна идея как да се борави по-нататък с предлаганите подбрани извори в средното училище. Нейната същина е не просто българското минало да се осмисля, (преосмисля) на базата на автентични извори от позицията на съвременни научни разбирания, интерпретации и ценности, а по-скоро да се създават предпоставки миналото да се разглежда от много гледни точки, без преекспониране на вече известните последици и с оглед обяснението защо се развива по този начин съвременната история на България. И особено с поносимост, търпимост, приемане на тези интепратеции, които са различни от нашите собствени.

Завършването на поредицата позволява да се оцени високата стойност на събирането и систематизирането на този огромен по обем и единствен с такава пълнота като разнообразие поток от автентични свидетелства. Цялостната картина, която се възстановява на тази основа, води към заключения за периодите, през които България е в известен синхрон или асинхрон с други европейски територии и за необходимостта да взаимодейства с тях.

Особено достойнство на поредицата е, че дава възможност да се придобие друг общ поглед върху българското време в двадесетото столетие, с опора върху повече ресурси за анализ и за съставяне на обобщен поглед. Изгражда се по-различен усет към направения с такива основания подбор на документи и преди всичко към основанията да се поставят едни до други източници които разширяват представата за неполитическата история, за „тайната“ и „явната“ история, за технологичните умения на различните генерации, за непоследователността, неправолинейността на развитието на българското общество, за всекидневието и социалните групи, за съдбата на българите извън българското етнокултурно пространство и т.н. По този начин поредицата залага развиване на особена професионална чувствителност у тези, които правят историческото образование, променяйки разбирането за това какво трябва да правят обществото и училището, за да изграждат историческо съзнание, без да представят историята с крайни оценки.

Най-пълноценното си оживяване тази колекция ще постигне, когато прекрачи границата на интересно историческо четиво, предназначено за ограничен кръг от специалисти и интересуващи се от историческа литература и навлезе в територията на историческото образование в средното училище, превръщайки се в един от неговите основни ресурси. Какви са възможностите за такова ефективно превъплащение?

Колекцията от документи за историята на съвременната българска държава като ресурс за „историческа работилница“ в средното училище

Няколко виждания могат да изпълнят отключваща роля за по-убедителна подкрепа на започналите трансформации на историческото образование в средното училище в полезно, интересно познание в посоката на неговата съвременна модернизация с използването на потенциала на цялата поредица от подбрани документи за българската история. Това са: широкото възприемане на понятието документ (добре защитено и в настоящия том); технологията за тълкуване на големите по обем документи чрез фрагментирането им на малки; засилване присъствието на такива специфични като вид документи каквито са включените изображения, съдържащи по-впечатляващи символи за възприемане, но и изискващи развиване на умения вярно да се декодират и особено овладяването на технологията за съставяне на работни листи не като поредица от въпроси към отделни източници, а като концепция, в която се съчетават умения и ценности.

Разбира се, за да се сведат до ученическото полезрение в привлекателен, а не дистанциращ ги формат следва да се отчетат такива засвидетелствани техни нагласи каквито са отношенията и предпочитанията им към определени периоди, към определени източници и определени начини на преподаване на историята, както и към нейните цели.

Според изразени мнения от ученици, завършващи средното си образование, възстановяването на българската държава и периодът на войните до 1919 г. заемат съответно трета и четвърта позиция след категорично изведените на преден план предпочитания към два периода от националната история: завладяването на българската държава през XIV в. и епохата на българското възраждане. Но когато става дума за привлекателността на съвременността, тя е оценена като важна от около 30 % от анкетираните. При това се засвидетелства два пъти по-нисък интерес спрямо същия период за европейската история.

Като причини за отправянето на интереса към българската съвременност в по-периферно място се очертават най-вече слабият интерес към съвременни политически събития и неособената им привлекателност като част от учебното съдържание. Специално е отбелязан дефицитът на представяне на историята на родния край. Във връзка с технологиите на използване на поредицата е важно да се уточни, че когато се изразява степен на доверие на учениците към източниците, историческите документи заемат второ място след музеите. Но когато става дума за предпочитани от тях начини за получаване на историческа информация, те застават на значително по-задна позиция *след музеи, учител, телевизия, Интернет, разкази на възрастни хора.* След тях се нареждат основните текстове на съвременните учебници по история за гимназиалния етап.

Паралелно с това с оглед реалистичното предлагане на варианти на използване на съдържащите се в томовете документи в часовете по история не могат да се пренебрегват такива предизвикателства, пред които е изправено днес историческото образование, като: по-ниска степен на мотивация и интерес към предмета; разминаване на абстракциите, съдържащи се в изучаваното съдържание и житейския опит с утвърдената традиция на логиката на учебните програми; ценностна лабилност и ценностен негативизъм, породен от противоречиви и разминаващи се оценки в неформалната среда и тези, получавани по линията на официалната история; проблемът с устойчивостта на навиците за четене.

Тук няма да се спирам на големите възможности за използване на документалното богатство на поредицата при съставяне на нови учебници с фокус върху българската история. Но е безспорно, че приложените нови методически виждания при селекцията на документите и при съставянето на томовете вече изпълняват успешна посредническа роля между историческата наука и историческото образование. Утвърдилият се вече нов, по-близък до средното училище модел на поредицата, едновременно с усилията на авторите на учебници, допринасят за утвърждаване на разбирането, че центърът на тежестта за работа с документи следва да се измества от изключителното доминиране на писмените източници към по-балансираното им съчетаване с не по-малко важните носители на историческа информация, като снимки, реконструкции, плакати, карикатури, статистически данни, учебни планове, дипломи на завършили образователни степени, гербове и други символи на политическата система.

Всичко това налага на вниманието на учителите по история използването **технологията на работните листи** за трансформирането на големите по обем писмени документи в малки чрез тематичното използване на фрагменти от тях, както и въвеждането в по-голямо обръщение на „малките" документи, за да сработи действително в часовете трудната и не винаги привлекателна от пръв поглед историческа работилница.

Една от предпоставките за нея става разработването на този нов тип материали, наречени **работни листи,** заради насочеността им към осъществяване на индивидуална или групова работа на ученика с автентични източници. Тяхното тематично обединяване и систематизиране ги превръща в **работни пакети.** Те са базирани на солидна опора на документални източници (каквато например обезпечава завършващата с този том пълна поредица от подбрани домашни и чужди извори за българската история). Основната им характеристика е отсъствието на описателен и обяснителен текст. По същината си те представляват готови модули, в които са разработени отделни фрагменти от конкретни теми от учебната програма, като се съобразяват с нейната концепция. Предназначени са предимно за ученици от гимназиалния етап. Те са близки до ресурсните книги, които са ново явление за нашата образователна традиция; разположени са между христоматиите и учебниците по задаването на задачи и дейности с подбраните в тях източници. Обогатяват потенциала на избраните учебници, като предлагат допълнителни източници, включително и такива, ориентирани към локална история. Дейностите в тях са високо структурирани с последователност от стъпки за изпълнение. В рамките на оформените работни пакети учителят може да варира според условията в конкретния клас.

Като най-силно предимство на работните листи може да се открои възможността да се формулират неголям блок задачи, които се провеждат за непродължително време в часа. Този тяхна специфика разкрива огромен потенциал за разработването им в **електронен вариант**, за който в поредицата също се предложени проверени и експертно оценени източници.

Като технология работните листи задават най-голяма възможност за прякото и многовариантно използване на цялата поредица от четири тома по начин, който да провокира автономни размишления върху историята и най вече да дадат на младежите ефикасни опори, за да се справят с проблемите, които ги заобикалят в бързо променящия се свят, без да губят ценностните си ориентири.

Проф. д-р Румяна Кушева

ПИКТОГРАМИ (УСЛОВНИ ЗНАЦИ), ИЗПОЛЗВАНИ В КНИГАТА

Документът е подходящ за задължителна подготовка

Документът е подходящ за профилирано обучение

Документът е подходящ за студенти

Нов документ

Коментарен текст

Друг поглед върху познат по вид документ

Всеки документ или авторов текст е придружен с условни знаци. Поставянето им е с препоръчителен характер и отразява вижданията на консултантите педагози. Целта е да се улесни работата на ученици, студенти и учители, както и на по-широк кръг читатели, но без да ги ограничава в ползването на документите. Всеки читател може да се запознае и работи с историческите извори според своите интереси и възможности, а преподавателят – да разнообрази и обогати учебния процес.

ПИСМЕНИ ИЗВОРИ

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И УКРЕПВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА (1878–1885)

ДОМАШНИ ИЗВОРИ

1.1. ОБРЪЩЕНИЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ ДО ВЕЛИКИТЕ СИЛИ, 20 май 1878 г.

Академик Йордан Иванов Николов е български литературен историк, археолог, фолклорист. През 1906–1908 г. като секретар на Българското търговско агентство в Солун пътува из Македония, проучва нейната история, етнография, стари писмени паметници, посещава Света гора и работи в манастирските книгохранилища. Изследванията си публикува в „Български старини из Македония".
По: Йордан Иванов. Български старини из Македония. С., 1931, 655–659
Запазен е правописът на оригинала.

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

ОБРЪЩЕНИЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ ДО ВЕЛИКИТЕ СИЛИ

Познати са вече на цел свет вековните страдания и мъки, на които беха беззащитно изложени християните под турското фанатическо господство. Познато е също, че адските изтязания, които особено претърпе в последно време миролюбивият български народ от турското безпримерно варварство по свето пространство на бащиното му огнище в Мизия, Тракия и Македония, подигнаха общо негодование в образований свет и най-после извика Руско-турската война, която недавно престана по следствие на сключений в Св. Стефано помежду двете воюващи страни мирний договор.

Всичкий български народ ся зарадва, като виде, че желанията му се изпълниха и нуждите му се удовлетвориха, и ний всите българе в Македония със силата на Св. Стефанския договор чекахме с големо нетърпение освобождението си от беснующето още над нас турско варварство. Но наместо това за голема жал виждаме, че местните власти, от една страна, и гръцкото духовенство, от друга, с различни средства изнудиха от некои наши невинни братия подписи, за да ги злоупотребат, като уверат Великите поручителни сили, че уж ний сме били гърци и сме желаели само улучшено statu quo, а не присоединението си с новоучреждаемото Българско княжество. Това безнаказано подиграване с нашите подписи, сиреч с народното ни име и чувство, дълбоко наскърби всички ни, особито при предположението, че такво едно лъжливо изявление от страна на македонските българе може да ся е вече подало и на Ваше високопревъзходителство. Поради това покорно подписаните представители от разни общини в Македония осмеляваме ся днес най-смирено да Ви поднесем настоящето прошение, с което като протестуваме против

всякой злоупотребител на нашите подписи, същевременно умоляваме Ваше високопревъзходителство в името на правдата и човеколюбието да благоволите да подействувате пред честното правителство на Негово... за да се определи, ако би било нужно, една комисия, която ще може най-здраво и най-безпристрастно да испита и да се увери на местото, че нашите желания и нужди са общи и неразлучни с тия на нашите братия блъгаре, които населяват Мизия и Тракия, и с таков начин да престанат еднаж за всякога безсрамните викове на незначителний помежду ни гръцки елемент, който не престанува да безспокои човеколюбива Европа във возвишените ѝ чувства и намерения към страдающите.

В твърда увереност, че милостиво ще погледнете на тая ни смирена просба, зимаме чест с най-дълбоко почитание да ся наричаме на Ваше високопревосходителство покорнейшии слуги.

Македонски българи, представители од разни общини од Македония.

Солун, 20-го маия 1878 г.

Печат на Велешкото църк. настоятелство, 1868 г., представители: Саздо Петрушев Шулев, Ан. Георгов

Печат на Струмишката църковна община, 1897 г., представители: Ставръш Тимов, Константин Русович

Печат на Скопското българско общество, 1870 г., представители: Тодор Стевкович, Йован Карагеоров

Печат на българската община в Битоля, 1872 г.

Печат на Прилепската българска община, представители: Христо х. Илиов

Печат на Неготинската българска община, 1871 г., представители: х. Арсо, Христо Николов, Христо Фукара

Печат на Гевгелийската българска община, 1871 г., представители: Георги Баялцали, Ичо Доганов

Печат на Кукушката българска община, представители: Андон х. Стойков, Михаил х. Динов

Печат на Солунската българска община, представители: Паунчев Никола, Наско Стоянов

Печат на Ваташката община, представители: Мише Ризов, Ризо Добрев (имената не личат ясно)

Печат на Тетовската българска община, 1869 г., представители: Иконом папа Серафим, Зафир Николов

Печат на Кумановската българска община, 1870 г., представители: Поп Божин, Димо Иванов, представители /от/ Радовиш, Христофор Константинов, Христо Ико/но/мов

Представители воденски: Трпче Стоянов, Йован Безо

Печат на Серско-мелничко-драмско-неврокопското учителско дружество, настоятели училищни: Стефан Шаманджиев, Георги Любаховский

Печат на Петричкий казалийски съвет, представители: Стоян Георгиев, Георги Урумов

Печат на Неврокопската българска община

Печат на Д. Хисарския казалийски съвет, представители: Поп Димитраки Кърчевски, Иван Гологанов

Печат на Щипската българска община, представители: Мано Панайотов

Кюстендилска епархия, Лазо х. Димитров

Печат на Серската българска църковна община, представители: Илиа Йованов Касаров, Иван Братанов

Печат на Драмската българска църковна община, представители: Печу х. Оглу, Алекси Чанов

1.2. УЧРЕДИТЕЛЕН ПРОТОКОЛ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ТЪРНОВСКИЯ БЛАГОТВОРИТЕЛЕН КОМИТЕТ „ЕДИНСТВО", 29 август 1878 г.

Съпротивата срещу жестоките разпоредби на Берлинския договор (1/13 юли 1878 г.) се организира и ръководи от комитетите „Единство". Такива комитети възникват в много градове на Княжество България и Източна Румелия. Важна роля в борбата за обединение на българския народ играят комитетите в София, Горна Джумая (дн. Благоевград), Кюстендил и др.
По: Македония. Сборник от документи и материали. С., 1978, БАН, с. 346

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

УЧРЕДИТЕЛЕН ПРОТОКОЛ

Днес, година 1878 г., августа 29,

ние, от долуподписаните, събрахме са с цел да се размислиме, като как можеме да помагаме на нашите братя в Тракия и Македония, които занапред се отделят от придунавска Болгария, чрез решението на Берлинския конгрес. Като се взе пред вид нещастното положение на нашия народ и особено на нашите братя, оставени под турско владичество, ние решихме, че е наша свята длъжност като българе и деца на едно и същото отечество да употребиме сичките от нас зависящи средства за подобрението на това положение, като спомагаме на сънародниците си, които би са нуждаяли от нашата братска помощ. За да има успех нашето дело, ние намерихме за нуждно да основем един комитет в града Търново под название Единство, който да земне отгоре си грижата да работи постоянно за разпространението на своите идеи навред из нашето отечество: чрез съставянето на подобни комитети, с които да бъде в сношение, и сичките тия комитети да имат една цел, за постигането на която совместно (согласно) да работят и която да бъде:

Единството на всичките българе и улучшението на тяхното днешно положение. За това ние избрахме в това свое първо събрание, в г. Търново, за членове на този народен комитет Единство следующите лица, които са свързани помежду си чрез единството на мислите: архимандрит Стефан, Стат Антонов, Ангел Попов, Стефан Стамболов, Джорджо Момчев, Георги Живков, Д. П. Иванов, Н. Икономов, Хр. Караминков, Пандили Аврамов, Петър Цоков, Петър Попдимов, Ат. Андреев, Сава Ничев, Георги Попиванов, Любен Каравелов, д-р М. Калпаков, Сава Илиев, Калчо Пасков, Н. Хаджигеорчев, А. Златарски, К. Арабаджиев, Н. Смилов, Ат. Бобев, Сарафов, Дж. Златарски, Г. Кисалов, Хр. Попов, Хр. х. Ангелов, Юрд. х. Пенчев, Коста Коев, Хр. Иванов, д-р Д. Сарафов, Ив. Кавалджиев, Тод. Василев, Н. Лазаров, Н. Момчев, Панайот х. Радков.

Ние, горните членове на този комитет, избрахме помежду си едногласно следующите лица, които да ръководят делата на комитета: архим[андрит] Стефан за почетен председател, Стат Антонова за председател, Цани Гинчев за подпредседател, Н. Икономов за касиер. Петра Попдимова за бухалтер, С. Стамболова, Д. П. Иванова и Н. Лазарова за секретари. Заседанието са затвори.

1.3. ПИСМО НА ДИМИТЪР ПОПГЕОРГИЕВ ДО КОМИТЕТА „ЕДИНСТВО“ В гр. Г. ДЖУМАЯ, 5 октомври 1878 г.

▲ Димитър Попгеоргиев е участник в националноосвободителното движение. Учи в Духовната семинария в Одеса. По време на Априлското въстание (1876) ръководи чета в с. Разловци, Югозападна България. През Руско-турската война (1877–1878) е в четата на Ильо войвода и действа в Пиянечкия край. Участва в борбата срещу решенията на Берлинския договор и е сред организаторите на Кресненско-Разложкото въстание (1878–1879). По време на въстанието е избран за началник-щаб. След края му участва в Сръбско-българската война (1885).
По: Македония..., с. 350

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

Господине Мануиле!

Днес предзори отпочна се битка между селаните кресничани, влащани и ощавци с турците. Турците са заградени в Хановете Креснички, битката се продължава, изпратете десет товари патрони 3. от капаклий и 7. от мартинки. Не отлагайте ни минутка, нуждата е голяма за патрони.

Поздравявам Ве и съм Ваш Д. Попгеоргиев

1.4. ПИСМО ОТ ГОРНОДЖУМАЙСКИЯ КОМИТЕТ „ЕДИНСТВО“ ДО КОМИТЕТА „ЕДИНСТВО“ В СОФИЯ, 9 октомври 1878 г.

▲ По: Освобождение Болгарии от турецкого ига. Сборник. т. III. М., 1967, с. 265

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

ПИСМО ОТ ГОРНОДЖУМАЙСКИЯ КОМИТЕТ „ЕДИНСТВО“

Днес спешим да ви съобщим вестите, които ни пристигнаха от бойното поле в Кресна. Най-забележителното и най-важното е, че нашите въстаници работят деятелно и всичките им дела са в съвършен порядък и устройство. Според едно писмо с дата 8-ий того, изпратено от с. Влахи, съобщава за уреждането на Главний щаб на Македонските въстаници, които единогласно прогласили: Адам Иванович[1] за атаман в Щаба на българските въстаници, Д. Попгеоргиев за началник на Щаба, Георгий Михайлов помощник, касиер и деловодител на Щаба.

Всичките въстаници са разделени на 4 чети: 1–та носи името на губернатора Тухолка, 2–та – Каравелова, 3–та – Алабинова, 4–та – Домонтовича.

Същото писмо съобщава за една битка в с. Влахи на 7–ий того, която траяла до 13 часа и която се свършила с блескава победа над турците. В тази битка са взели участие до 500 д. турци, между които е имало два бийлюка регулярна войска! Нашите са били 150 души. Жертвите са 4 д. умрели за турците с юзбашията; от нашите нито един. Днес също пристигна и скороходецът ни, който ни извести за нападнуването на с. Брезница от въстаниците, сполуката им е овенчана с победа.

Победоносните оръжия на въстаниците напреднуват към средата на Македония. Разлогът е развълнуван, но се изисква помощ поне от двеста момци.

[1] Адам Иванович Калмиков – руски офицер от полски произход. Участва в Руско–турската война 1877–1878, а след нея се включва в съпротивата на българския народ срещу несправедливите реше-

ния на Берлинския конгрес. Оглавява чета, организирана от софийския комитет „Единство", с която участва на 5 октомври 1878 г. в боя при Кресненските ханове, с което се поставя началото на Кресненско–Разложкото въстание.

1.5. АПЕЛ НА ПРИВРЕМЕННОТО БЪЛГАРСКО УПРАВЛЕНИЕ, 10 ноември 1878 г.

Пълното име на апела, публикуван във вестник „Марица", бр.42 от 1878 г. е: Апел на привременното българско управление, издаден на Пирин планина до българите и славяните да подпомогнат въстанието.
По: Македония..., с. 352

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация

ПРИВРЕМЕННО БЪЛГАРСКО УПРАВЛЕНИЕ В МАКЕДОНИЯ

Братя българи и славяне!

Известно е на всички Вас, че злощастната наша страна, Македония, родина на нашите просветители и люлка на славянската писменост, ако и да се ослободи от петвековното робство от нашата покровителница и защитница на всите балкански християни, Русия (по Санстефанския договор), но по причина на себелюбиви и други цели, като се остави пак на Турция в Берлинския конгрес, се нахожда в отчаяно положение. Известно е още, че потем заниманието на Босна и Ерцеговина от австрийските войски, всите турци от тия две области и нередовните турски войски, които состоиът от всякакви сбирщина башибозуци и черкези, бидоха принудени да побегнат в нашътъ странъ и да иъ направиът легало на харамиите и на грабителите на селското население.

Вследствие на това станаха в разни страни на нашата татковина много кървави сцени, грабенье моми и много други безчинства и злодейства, които всекиму са известни от вестниците. Гледайки, че турските власти не земат никакви мерки против тия безчинства и че животът на нашите драги и мили се нахожда в опасност, че притесненията на нашите мъчители стават от ден на ден по-несносни, че нашите собственост и имущества с нищо не съ обезпечени, че цели села совършенно се изтребват со огън и меч, дори и от редовните войски, ние оставихме семействата си и се оттеглихме в горите, отдето си отмъстяваме на нашите врагове. Вие сами мощне харно знаете що значи да се живее под турски ятаган, що значи да гледа човек женътъ си, керките си насиловани от турците, що значи да гледа децата си исклани; що значи въобще да гледа човеческите права потъпкани и да не биве в состояние да се отвърне за них.

Возможно ли е, братя, вие, които сте испитале всичко това и едва успехте да подишите слободен воздух, да ни оставите нас во такова ужасно положение? Возможно ли е ние, мъчените вече толко години под ярема на общия наш враг, да не найдеме братско сочувствие у Вас? Возможно ли е ние, отдадените на жертвъ вследствие на незнамкакви си европейски интереси, да не можем да са надеваме на помощтъ на нашите братя? Возможно ли е Вие да на оставите без поддръжка тогай, кога у нас става борба за живот или за смърт? Вие требва харно да знаете, че Македония, веднаж оставена под турския арем, она за нас е изгубена; защото враговете на нашето обединение неуситно действоват и гледайки, че останълото за них е изгубено, обърнеле главното си внимание на нажътъ странъ с цел да истребът в нея българския елемент.

И така, братя, настанъ вече време и кога да покажеме себе си, че сме народ достоен за слободъ, че во нашите жили не е престанъла да тече кръв от Крума и Симеона;

настанъ време да докажеме на Европа, че да се разделява со църнило един цел народ не е шега! Нека всекой пожертвува колко може и щото може, защото е нуждна помощ и помощ значителна и бърза, другче нашето дело не се поручава за успех. А вие, български патриоти, поборници на слоботата, които неведнъж сте показали своиътъ храброст, воуружете се и побързайте да встъпите во нашите редове против общия враг. Нека Вашата кръв, проляна на горите македонски, да сложи за символ на слобода, а Вашата девиза нека биде:

Слобода или смърт!

1.6. ОРГАНИЧЕСКИ УСТАВ НА ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ

Органическият устав е изработен от европейска комисия, която първоначално започва работата си в Цариград, а на 21 окт. 1878 г. се установява в Пловдив. Приет е на 14 април 1879 г., в Пловдив.

По: Българската държавност в актове и документи. Състав. В. Гюзелев. С., 1981, 238–256.

ТЕМА 1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени; 2.1. Българският владетел; 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

ОРГАНИЧЕСКИ УСТАВ НА ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ (СЪС СЪКРАЩЕНИЯ)

Глава I Публично право на областта

Чл. 1. Източна Румелия е област, турена под прямата политическа и военна власт на Н. В. султана, в условията на административна автономия.

Чл. 2. Границите на областта са тия, които е определил 14-й член на Договора, сключен в Берлин, 1/13 юлия 1878.

Чл. 3. Н. В. султанът ся грижи за забраната (защитата – бел. съставителите) на границите на Областта по сухо и по море, съобразено с наредбите на чл. 15 и 16 от горезабележений договор.

Турски войски няма да влазят в Областта, освен в случаи и под условия, показани в речените членове.

Чл. 4. Ни за забраната на границите, ни за пазението на вътрешний порядък в Областта (чл. 3, алинея 2) няма да бъдат употребени нерядовни войски, като башибозуци и черкеси.

Чл. 5. Нигде по Областта не бива да ся заселят черкеси.

Чл. 6. Военната служба в Областната милиция е задължителна за всички туземци на Източна Румелия, в условията, определени в глава XII от настоящий устав.

Чл. 7. Н. В. султанът ся представлява в Областта от един главен управител християнин, когото той назначава за петгодишен период, с пристаяние (съгласие) на силите, които са подписали казаний вече Берлинский договор.

Главний управител назначава, с одобрението на Н. В. султана, директорите на административните служби, съдиите на Върховното съдилище, както и окръжните управители (префекти).

Н. В. султанът назначава началниците и върховните офицери на милицията и на стражата (жандармерията).

Чл. 8. Правдата (правосъдието – бел. съст.) в Източна Румелия ся дава в име на Н. В. султана.

Чл. 9. Н. В. султанът има право за милост (помилване – бел. съст.) и право за прошка (амнистия) в Източна Румелия.

Чл. 10. В Източна Румелия има учредено Областно събрание, съставено най-паче от избрани членове, облечено, задружно с главний управител, с правото да законополага върху работи, които подлежат на неговото ведомство.

То назначава в предвидените в глава V форми един Постоянен комитет, който служи като административен съвет на главний управител.

Областните закони ся подлагат за утвърждавание на Н. И. В. султана от главния управител.

Чл. 18. Законна монета на Областта е златната монета на Царството (Османската империя – бел. състав.).

Чл. 20. Международните договори, сговори и спогодби, от каквото естество и да са, които са сключени или има да ся сключат между Портата и чуждите сили, прилагат ся в Източна Румелия, както и в цялото турско царство.

Чл. 22. Главните езици на страната (Областта – бел. съст.) турский, българский и гръцкий ся употребяват в Областта от властите и от частните лица в сношенията им с властите по следующите правила:

Административните и съдебните власти на окръзите, околиите и общините за своите актове, решения, взаимнописания и обнародвания употребляват езика на населението, което има относително болшинство, в който случай езикът на това меншенство ся употреблява съвокупно с езика на болшинството.

Централните и окръжните административни и съдебни власти за взаимнописанието си с властите, които им са подчинени, употребляват езика, който ся говори от болшинството на населението в окръжностите на казаните подчинени власти.

Турский е официален език на властите на Източна Румелия на сношенията им с Високата порта и с другите части на Царството.

Глава II Права на гражданите

Чл. 23. Всички османски поданици, родени в Източна Румелия, и всички ония, които са ся намерили заселени в нея преди 1-й януария 1877, имат право на туземство (поданство – бел. съст.) в тая Област.

Чл. 28. Всякой си изповяда свободно своята вяра и намира у властите еднакво покровителство, за да си върши богослужението.

Чл. 30. Личната свобода е уздравена. Никой не може да бъде гонен, запрен, затворен или подчинен на някое ограничение в свободата си освен в случаи, предвидени от закона, и във форми, които той предписва.

Чл. 33. Жилището на всякой жител на Източна Румелия е неприкосновено. Не е дозволено да влиза в него никоя власт, освен по форми и в случаи, предвидени по закона.

Чл. 36. Всички имоти (собствености) са неприкосновени.

Чл. 38. Учението е свободно.

Чл. 40. Свободата на печата е посвятена.

Предварителна цензура не може да бъде установена.

Чл. 41. Жителите на Източна Румелия имат право да ся събират мирно и без оръжия, като ся съображават със законите, които могат наряди как да ся върши това право, без да го подчиняват на някакво предварително дозволение.

Глава III За главний управител

Чл. 44. Главний управител е представител на Н. В. султана в Областта.

Той е облечен с изпълнителната власт.

Той участва в изработването на областните закони по начините и в пределите, които са определени от настоящий устав.

Чл. 49. Главний управител има право да вика османските войски, съобразно с член 16 от Берлинский договор, когато мисли и изяви под своя отговорност, че вътрешното или вънкашното спокойствие на Областта ся намира заплашено.

Чл. 51. Главний управител като глава на изпълнителната власт бди и ся грижи за пазението на Органический устав, за изпълнението на законите, за поддържанието на порядъка и за обществеото спокойствие.

Той назначава съдиите, чиновниците, служащите и агентите от съдебний ряд и от административний ряд в Областта, освен ония, на които назначението е запазено за Н. В. султана.

Чл. 52. Главний управител разполага с милицията и със стражата и назначава техните подчинени офицери според нарядбите на глава I, чл. 7.

Чл. 53. Главний управител свиква избирателите за избранията на членовете на Областното събрание и за общинските избрания (избори – бел. съст.). Той свиква също Областното събрание и прогласява затварянието на сесиите му, както е казано всичко в глава V, чл. 86 и 87.

Глава IV За централното управление на Областта

Чл. 56. Административните служби на Областта ся въртят и управят от шестима главни администратори, които са:

1. Главний секретар, директор на вътрешните работи.
2. Директорът на правосъдието.
3. Директорът на финансите.
4. Директорът на земеделието, на търговията и на общите градежи.
5. Директорът на народното просвещение.
6. Заповедникът (комендант) на милицията и на стражата (жандармерията).

Чл. 57. Шестте главни администратори правят тайний (приватний) съвет на главний управител.

Глава V За Областното събрание

Чл. 68. Областното събрание *се* съставя (състои – бел. съст.):

1. От членове по право.
2. От членове, избрани от населението.
3. От членове, назначени от главний управител.

Чл. 69. По право членовете на Областното събрание са:

1. Мюфтията, духовните началници на пятте религиозни християнски общества и главният раббин, който съди в главний град на Областта.
2. Председателят на Върховний съд.
3. Председателят на Върховното съдилище за административни разпри.
4. Главний контролер на финансите.

Чл. 70. За да може да бъде някой избран или назначен (за) член на Областното събрание, требува да ся радва на румелийско туземство и да има местожителството си в Областта.

Чл. 71. Избираемите членове на Областното събрание ся избират с прямо и тайно гласоподаване. Тия са на брой 36 и на през две години ся подновяват по наполовина.

Чл. 74. Назначените от главний управител членове на Областното събрание са на брой десят.

Тия членове трябува да ся изберат доколкото ся може от следуйщите три категории: измежду стоте най-лични земевладелци, търговци и промишленици (industriels) в Областта; измежду чиновниците на Гражданското управление и съдиите; измежду гражданите, които вършат някое свободно занятие и си имат на ръце било диплома на доктор, издадена от някое високо училище, което стои на еднаква степен с университетите.

Чл. 75. За да бъде някой избирател, требува:

1. Да ся радва на румелийско туземство.

2. Да е на възраст двадесет и една година завършени.

3. Да има местожителството си в Източна Румелия.

4. Да влада на някой недвижим имот или да е син на баща и на майка, които владат таков имот, или да е глава на някое търговско или промишлено заведение.

Чл. 81. За депутати на Областното събрание са избираеми всички избиратели на възраст 25 години завършени.

Чл. 99. Областното събрание разглядва законопроекти, които са от негово ведомство, съобразно с чл. 13 на гл. I, и които му се представят от главний управител.

Чл. 104. Постоянний комитет се съставя от 10 титулярни члена и от 3 члена заменяющи.

Чл. 107. Постоянний комитет уряжда работите, които му ся пращат от Областното събрание в границата на пълномощието, което му е дадено.

Той дава мнението си на главний управител върху всички въпроси, които той му подложи или върху които той мисли, че требува да призове вниманието му в полза на Областта.

Постоянний комитет има право да предлага на Областното събрание да тури под съд всякой чиновник на Източна Румелия за престъпление против публично нещо.

Той приготовлява и представя на събранието доклади както върху проекта на бюджета и върху сметките, така и за всичките свои работи.

Глава VI Подразделения на Областта и тяхното управление.

Чл. 108. Източна Румелия е разделена на шест окръга (департамента) и на двадесет и осъм околии (кантони).

Чл. 109. Главни градове на окръзите са: Пловдив, Татар Пазаржик, Хаскьой (Хасково – бел. съст.), Ески Загора (Стара Загора – бел. съст.), Сливен и Бургас.

Чл. 111. Околиите ся разделят на градски и селски общини, от които всяка си има своя земска околност.

Ние, комиссари на силите, които подписахме договора, сключен в Берлин на първий (тринадесятий) юлия хилядо и осемстотин и седемдесят и осма година, обявлявами, че уставът, на който разпорежданията предшествуват, ся е изработил и гласувал от нас съгласно (с) член 18 на речений договор.

За уверение на това ние подписахми настоящий устав и го подпечатахми с нашите печати.

Цариград, 14/26 априлия 1879.

Подписан (от): Асим, Абро, Брауншвейг, Каллей, Ринг, Х. Дръмонд-Волф, Вернони, Церетелев.

1.7. КОНСТИТУЦИЯ НА БЪЛГАРСКОТО КНЯЖЕСТВО

Регламентира основните въпроси, свързани с устройството на държавата, изпълнителната и законодателна власт, правата на народа и пр.
На 10 февр. 1879 г. в Търново се свиква Учредително събрание, което трябва да приеме конституцията. За основа на обсъжданията служи направеният от руския юрист Сергей Лукиянов проект, който е преработен и допълнен в Петербург. Приета е на 16 април 1879 г.
По: Български конституции и конституционни проекти. С., 1990, 20–36

ТЕМА 1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени; 2.1. Българският владетел; 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите; 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 6.1. Религия, нация, историческа памет

КОНСТИТУЦИЯ НА БЪЛГАРСКОТО КНЯЖЕСТВО (СЪС СЪКРАЩЕНИЯ)

Глава I За територията на Княжеството

1. Намалявание или уголемявание на територията на Българското княжество не може да стане без съгласието на Великото народно събрание.

3. Територията администартивно се дели на окръжия, околии и общини.

Глава II Каква е княжеската власт и какви са нейните предели

4. Българското княжество е монархия наследствена и конституционна, с народно представителство.

5. Князът е върховен представител и глава на държавата.

6. На българския княз се дава титлата светлост, а на наследника на престола титлата сиятелство.

7. Без съгласието на Великото народно събрание българский княз не може да бъде същевременно управител на друга някоя държава.

8. Лицето на княза е свещено и неприкосновено.

9. Законодателната власт принадлежи на княза и на народното представителство.

10. Князът утвърждава и обнародва приетите от Народното събрание закони.

11. Князът е върховен началник на всички военни сили в Княжеството както в мирно, така и във военно време. Он раздава военните чинове по закона. Който постъпя във военна служба, дава клетва, че ще да е верен князю.

12. Изпълнителната власт принадлежи князю: всите органи на тая власт действат от негово име и под негов върховен надзор.

13. Съдебната власт във всичката нейна ширина принадлежи на съдебните места и лица, които действат от името на княза. Отношението на княза към тия места и лица се определя чрез особни наредби.

14. Князът има право да смекчава или да отменява наказанията спроти начина, който е определен в правилата на криминалното съдопроизводство.

15. Князът има право за помилование в криминалните дела. А правото за амнистия принадлежи на княза заедно с Народното събрание.

16. Изложените в членове 14 и 15 правдини на княза не се простират и на присъдите, по които са осъдени министри за някакво нарушение (на) конституцията.

17. Князът е представител на Княжеството във всичките му сношения с иностранните държави.

Глава III За местопребиваването на княза

19. Князът е длъжен да се намира постоянно в Княжеството. Ако навреме излазя от него, той си назначава наместник, който докле отсъства княза, ще има правдини и длъжности, определени с особен закон. За излазянето си из Княжеството и за назначението (на) наместника си князът обявява народу чрез прокламация.

20. Наследникът на престола такожде трябва да живее в Княжеството и може да излазя из него само със съгласието на княза.

Глава IV За герба на Княжеството, за печата и за народното знаме

21. Български държавен герб е златен коронован лев на тъмночервено поле. Над полето княжеска корона.

22. На държавний печат се изображава гербът на Княжеството.

23. Българското народно знаме е трицветно и се състои от бял, зелен и червен цвят, поставени хоризонтално.

Глава V За начина, по който ще става престолонаследието

24. Княжеското достойнство е наследствено в мъжка низходяща права линия на първий избран княз. За наследството ще се изработи особен закон.

Глава VI За пълнолетието на княза, регентството и за настойничеството

25. Царствующий княз и наследникът на престола се считат (за) пълновръстни на 18-та си година.

26. Ако князът встъпи на престола, преди да е достигнал тая възраст, то до пълнолетието му се отрежда регентство и настойничество.

27. Регентството се състои от троица регенти, които се избират от Великото народно събрание.

28. Царствующий княз още приживе да назначи трима регенти, ако наследникът на престола е непълновръстен, но за това се иска съгласието и утвърждението на Великото народно събрание.

29. Членовете на регентството могат да бъдат министри, председателят и членовете на Върховното съдилище или пък лица, които са заемали безукорно тия длъжности.

30. Членовете на регентството при встъпването си в тая длъжност дават във Великото народно събрание клетва, че ще бъдат верни на княза и на конституцията. След това чрез прокламация към народа те обявяват, че начеват да управляват Княжеството в пределите на княжеската власт и от името на княза.

31. Князът, от как достигне пълнолетие и даде клетва, встъпя в управление на Княжеството и за това известява на народа чрез прокламация.

32. Възпитанието на непълновръстний княз и управлението на имота му се поръчва на овдовялата княгиня и на настойници, назначени от Съвета на министрите по съгласие с княгинята.

33. Членовете на регентството не могат да бъдат и настойници на непълновръстний княз.

Глава VII За встъпването на престола и за клетвата

34. След смъртта на княза наследникът му встъпва на престола и незабавно се разпорежда, за да се свика Велико народно събрание, пред което той дава следующата клетва:

„Кълна се во имя Всемогущаго Бога, че свято и нерушимо ще пазя конституцията и законите на Княжеството и че във всичките си разпореждания ще имам пред очи само ползата и доброто на Княжеството. Бог да ми е на помощ."

Глава VIII За обдържание на княза и на княжеский дом

35. Народното събрание определява за обдържание на княза и на неговий двор шестстотин хиляди франка на година.

36. Народното събрание определява обдържанието на наследника на престола, откак той достигне пълнолетието си.

Глава IX За вярата

37. Господващата в Българското княжество вяра е православно-християнската от източното изповедание.

38. Български княз и потомството му не могат да изповядват никоя друга вяра, освен православната. Само първий избран български княз, ако принадлежи към друга вяра, може да си остане в нея.

Глава X За законите

43. Българското княжество се управлява точно според законите, които се издават и обнародват по начина, който е показан в конституцията.

44. Ни един закон не може да се издаде, допълни, измени и отмени, докле той по-напред се обсъди и приеме от Народното събрание, което има право така също и да тълкува неговий истинский смисъл.

45. Приетий от Народното събрание закон се представя на княза за утвърждение.

46. След като се утвърди от княза, законът в пълний си текст трябва да се обнародва.

47. Ако би държавата да се заплашва от някоя външна или вътрешна опасност, а Народното събрание не би могло да се свика, то само в такъв случай князът, по представление на Министерский съвет и под обща отговорност на министрите, може да издава наредби и да прави разпореждания, които имат задължителна сила като закон.

Глава XI За държавните имоти

51. Държавните имоти принадлежат на Българското княжество и с тях не могат да се ползват нито князът, нито неговите роднини.

53. Държавните имоти се управляват от надлежний министър.

Глава XII За гражданите на Българското княжество

Дял I. Общи правила

57. Всички български поданици са равни пред закона. Разделение на съсловия в България не се допуща.

58. Титли за благородство и други отличия, също и ордени не могат да съществуват в Българското княжество.

59. На княза се предоставя да отреди един знак за действително отличие във време на война и само за военни лица.

Дял II. За правото на собственост

67. Правата на собствеността са неприкосновени.

Дял V. За военната служба

71. Всякой български поданик е длъжен да служи във военна служба по наредений за това закон.

Дял VII. За народното учение

78. Първоначалното учение е безплатно и задължително за всите поданици на Българското княжество.

Дял VIII. За свободата на печата

79. Печатът е свободен. Никаква цензура не се допуща, също и никакъв залог не се иска от писателите, издателите и печатарите.

Дял IX. За свободата на събранията и за състояние на дружества

82. Жителите на Българското княжество имат право да се събират мирно и без оръжие, за да обсъждат всякакви въпроси, без да искат по-напред за това дозволение.

83. Българските граждане имат право да съставляват дружества без всякакво предварително решение, стига само целта и средствата на тия дружества да не принасят вреда на държавний и обществен порядок, на религията и добрите нрави.

Глава XIII. За народното представителство

85. Представителството на Българското княжество се заключава в Народното събрание, което бива:

1. Обикновено
2. Велико

Глава XIV. За Обикновеното народно събрание

Дял. I. За състава на Обикновеното народно събрание

86. Обикновеното народно събрание се съставя от представители, избирани направо от народа, по един на десет хиляди души от двата пола.

Представителите се избират за три години.

Избиратели са всички граждане, които имат възраст по-горе от 21 години и се ползват от граждански и политически права.

Избираеми за представители са всички български граждани, които се ползват с граждански и политически права и са на възраст по-горе от 30 години и да са книжовни (грамотни).

Дял II. За свободата на мненията и неприкосновеността на членовете на събранието

93. Всякой член на събранието има право да изказва свободно своето мнение и да дава глас по свое убеждение и съвест.

Никой не може да иска от него за изказаното мнение сметка или да повдига срещу него гонения.

96. Членовете на Народното събрание пет деня до отварянието и през всичкото време, докле траят заседанията, не могат да бъдат затваряни и съдими, освен в случаите, когато они се обвиняват за престъпления, за които се налагат по криминалний закон найтежки наказания. В тия случае за затварянието трябва незабавно да се яви на Народното събрание, само с разрешението на което може да стане теглението на съд.

Глава XV Какво има да върши Народното събрание

105. Народното събрание има:

1. Да обсъжда законопроекти според чл. 44.

2. Да обсъжда предложения за държавни займове, за уголемение, намалявание или туряние данъци и всякакви берии, а също и за разхвърлянието и реда на събирането им.

3. Да опрощава изостанали даждия и всякакви недобрани берии, на които прибирането се вижда невъзможно.

4. Да обсъжда ежегодний бюджет на приходите и разходите.

5. Да преглежда сметките за разнасяние на сумите, които са назначени по бюджета.

6. Да преглежда сметките на Върховната сметна палата, която е длъжна да му представя подробни изложения за изпълнението на бюджета.

7. Да подига питания за отговорността на министрите.

Глава XX За Великото народно събрание

Дял I. Какво има да върши Великото народно събрание

140. Великото народно събрание се свиква от княза или от регентството, или от Министерский съвет.

141. Князът свиква Великото народно събрание.

1. За да обсъжда въпроси за отстъпване или разменяване на някоя част от територията на Княжеството.

Тие въпроси се решават по вишегласие от членовете, които са в събранието.

2. За да измени или прегледа Конституцията.

Решението на тие въпроси изисква вишегласието на две третини от всите членове на събранието.

143. Министерский съвет свиква Великото народно събрание:

1. За избирание (на) нов княз в случай, ако би царствавший княз се помине, без да оставя подиря си наследник. Избирането става по вишегласие на две третини от членовете, които са в събранието.

2. За избирание (на) регенти, кога наследникът на престола е непълнолетен.

Избирането става по вишегласие на членовете, които са в събранието.

Дял II. За състава на Великото народно събрание

144. Великото народно събрание се съставя от представители, избирани направо от народа. Числото на тия представители е равно с двойно число (на) членове(те) на Обикновеното народно събрание, като се вземат по двама представители на всеки десет хиляди жители от двата пола. За реда на изборите ще се издаде особен избирателен закон.

Глава XXI За върховните правителствени уредби: за Министерский съвет и министерствата

148. Върховните представителни уредби са:

1. Министерский съвет

2. Министерствата

149. Изпълнителната власт под върховний надзор и ръководството на княза (бл. 12) принадлежи на министрите и на техний съвет.

150. Министерский съвет (се) състои от всичките министри. Един от тях, по избор от княза, назначава се за председател на съвета.

151. Освен общите длъжности и обикновено време, на Министерский съвет в някои долуспоменати случае се присвояват тия права и длъжности:

1. Кога се случи да се помине княза без наследник, Министерский съвет поема управлението на Княжеството и вътре в един месец (време) свиква Великото народно събрание за избирание на нов княз.

2. Министерский съвет поема управлението на Княжеството и тогава, когато князът при смъртта си не отреди регентство. Великото народно събрание за избирание (на)

регенти трябва да бъде свикано такожде в един месец (т. 1).

3. Ако подир смъртта на княза овдовялата княгиня остане непразна, то докле тя роди, управлението на Княжеството принадлежи на Министерский съвет.

4. Ако би да се помине някой от регентите, то Министерский съвет свиква Великото народно събрание, за да избере нов регент на мястото на починалий, по определений в т. 2.

152. Министрите се назначават е уволняват от княза.

153. Министрите са отговорни пред княза и Народното събрание съвкупно за всичките общи мерки, които те вземат, и лично за всичко, което той е извършил по управлението на поверената нему част.

155. Народното събрание може да предава министрите на съд за измяна на Отечеството или на княза, за нарушение (на) конституцията, за предателство или някаква вреда, причинена на Княжеството за лична полза.

156. Предложенията за предаване (на) министър на съд трябва да станат писмено и да съдържат едно по едно всичките обвинения и да са подписани най-малко от една четвъртина от членовете на Народното събрание.

157. За да се предаде министър на съд, изискват се гласовете на две третини от присъствующите членове.

158. Министрите се съдят от особен държавен съд, на който съставът ще бъде определен по особен закон.

160. Изпълняването на законите се поръчва на върховни управителни уредби, които се наричат министерства.

161. Министерства има шест:

1. Министерство на външните работи и вероизповеданията
2. Министерство на вътрешните работи
3. Министерство на народното просвещение
4. Министерство на финансите
5. Министерство на правосъдието
6. Военно министерство

1.8. ПОСРЕЩАНЕТО НА ПЪРВИЯ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОР НА ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ В ПЛОВДИВ

Княз Александър Стефанов Богориди (Алеко паша) е османски държавник от български произход. Завършва държавно право в Германия. Заема високи постове в Османската империя: член на Държавния съвет, министър на обществените сгради, пощите и телеграфите, изпълнява дипломатическа дейност в Молдова, Лондон, Виена. След Берлинския договор е назначен за пръв генерал губернатор на Източна Румелия. По време на неговото петгодишно управление се утвърждава българският характер на Областта.
По: С. Радев, Строители на съвременна България. С., 1990, т. I, 141–142

ТЕМА 2.1. Българският владетел, 2.2. Институции на властта – промени и развитие

Както бе обещал императорът, на поста на генерал-губернатор биде назначен на 14 априлий Алеко паша Богориди, българин по народност, син на прочутия Стефанаки бей, който бе подарил на българската колония в Цариград метоха във Фенер. В добрите чувства на Алеко паша никой не се съмняваше, но с какви инструкции щеше да дойде той от Цариград? Как щеше той да стъпи в Румелия – като глава на една фактически

свободна провинция или като турски валия? Населението си задаваше въпроса по-конкретно; то се питаше: с фес ли ще дойде той или с калпак? Никога това, което човек туря на главата си, не бе имало в историята такова съдбоносно значение.

Напрежението на умовете върху тая загадка достигна до своя връх, когато се получи известие, че пашата пристига. Твърде любопитни са сцените, които по тоя повод разправя генерал Николаев.

Трима души, разказва той, отидохме да посрещаме пашата на границата. Д-р Чомаков, Евстати Гешов и аз. Аз представлявах милицията. Тръгнахме за Харманли със специален трен. По пътя аз казах на д-р Чомаков, че ако генерал-губернаторът носи фес, аз няма да му се представя. „На човек с фес аз няма да рапортирам", заявих аз. Ето пристига и тренът. Д-р Чомаков и Гешов се качиха при Богориди. Връщат се след това при мене и ми съобщават, че той е бил с фес. Почнаха се тогава преговори с него. Д-р Чомаков, негов познат от Цариград, го предупреди, че ако слезе в Пловдив с фес на главата, населението няма да му позволи да влезе в града. Това заявление не изненада пашата. Той тъй добре го бе предвидил, че покрай феса бе взел със себе си и един калпак. Докато ставаха преговорите, жена му слезе от трена, отиде при багажите и сетне се върна, наистина носейки калпака. Пашата го тури на главата си и аз се явих да му рапортирам. Когато пристигнахме в Пловдив, целият град бе на станцията, мълчалив, с очи, втренчени във вагона, отдето щеше да се покаже губернаторът. Когато старият паша се подаде с калпак на главата, избухна от публиката едно у р а! – каквото втор път не съм чувал в живота си.

В тоя калпак Румелия поздравяваше символа на своята свобода.

1.9. ПЪРВО ПРЕДСТАВЯНЕ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I НА РУСКИЯ ИМПЕРАТОР

Александър I Батенберг е първият княз на България (1879–1886), генерал от българската армия, хесенски принц. Избран за княз на България на 17 апр. 1879 г. от I Велико Народно събрание с одобрението на всички Велики сили и султана. Недоволен е от ограничените права, които му предоставя Търновската конституция и се отнася с недоверие към либералите. Принуден да абдикира, той напуска завинаги България.

Александър II Николаевич е руски император, известен с либералните си реформи в руското общество. Най-значима сред тях е отмяната на крепостничеството през 1861 г., която му донася прозвището Цар Освободител. За българския народ той е свързан с Руско-турската освободителна война.

По: С. Радев, Строители на..., с. 157

ТЕМА 2.1. Българският владетел; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

Най-сетне под личното давление на Александра II князът прие своя избор и тръгна за Ливадия, дето се намираше руският двор.

Преди да тръгне от Дармщат, младият принц поиска от някои видни хесенски юристи мнението им върху Българската конституция. Те се произнесоха много песимистично. Тоя крайно демократически строй им се виждаше съвсем непригоден за незакрепналата още българска държава. Те посъветваха княза да увеличи своята лична власт, защото в един народ без традиции и без политическо възпитание само тя можела да бъде основата на един здрав обществен ред.

Князът не забрави тия съвети. Първата му грижа, когато се представи на Александра II, бе да поиска съгласието му за едно изменение на конституцията, като заяви, че само с това условие той приема да отиде в България. Не без мъка императорът можа да го отклони от това настроение. Той му забеляза, че, съставена набързо от млади политици без подготовка, конституцията не можеше да няма неудобства, но те ще се покажат само след един добросъвестен опит за нейното приложение. „Ако тоя опит излезе несполучлив, каза Александър II, ще търсим тогава едно разрешение. Бъди спокоен: аз няма да те оставя без помощ в бъдеще.“ Това обещание успокои донейде княза, но идеята за преврат продължаваше се пак да го занимава.

1.10. ПРЕДСТАВЯНЕ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I ПРЕД СУЛТАН АБДУЛ ХАМИД

Абдул Хамид II е 34-ият султан на Османската империя. По негово време влиза в сила първата Османска конституция и се създава първият османски парламент. В резултат на загубите в Руско-турската война в началото на 1878 г. конституцията е суспендирана и парламентът е разпуснат. Установява се деспотичен режим, който продължава до 1908 година. Заради управлението си Абдул Хамид II получава прозвището „Канлъ“ – Кървавия.
По: С. Радев, Строители на..., 159–160

ТЕМА 2.1. Българският владетел; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

Илич каза на княза едно смутено приветствие, той отговори с няколко думи на френски: всичко това стана в една минута. Князът бързаше. Три позлатени лодки дойдоха да го вземат от парахода и го заведоха в Долма-бахче до стълбите на градината. Веднага той се отправи в Илдъзкьошк, придружен от двамата си български адютанти. В палата той биде посрещнат от министрите и поприказва малко с Осман паша, с когото се бе запознал в Плевен. Турският герой разгледа с любопитство българската униформа на адютантите и я похвали. Аудиенцията при султана бе кратка и малко студена. Абдул Хамид очакваше да види един висок турски сановник с фес и в стамболина, а пред него се явяваше един млад генерал с национална военна униформа и с бял калпак на главата. Недоволен, той не му връчи лично фермана, като каза, че още не е готов. После размени няколко думи със своя васал.

– Надявам се, че ще се отнасяте вярно с правителството ми и ще уважавате моите граници.

– Това ми се налага от Берлинския договор — забеляза княз Александър.

Султанът поде:

– Желая да бъдете справедлив и да се отнасяте добре с поданиците ми в България.

– Това ми заповядва конституцията.

Това бе всичко. Султанът тури край на аудиенцията. На княза бидоха оказани големи почести, но турците явно роптаеха.

1.11. ВЪЗВАНИЕ НА НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО БЪЛГАРСКИЙ КНЯЗ, 27 юни 1879 г.

Възванието е публикувано в: Държавен вестник, брой 1, 28 юли 1879 г.
По: Българската държавност..., с. 257

ТЕМА 2.1. Българският владетел

Ний, Александър I,
с Божията милост и волята Народна Княз на България
Обявлявами на доблестнийт български народ:

Като положихми определената в член тридесет и четвъртий на Конституцията клетва, ний встъпихми на Български княжески престол. Всичките Ни мисли и стремления са обърнати към една цел: да ся трудим за доброто и благоденствието на народът, който Ни е поверил съдбите си.

Всевишний да Ни помага в това.

Издаден в град Велико Търново на двадесет и седмий ден юния в лето от Рождество Христово тисяща осемстотин седемдесет и девето и от Нашето княжение първо.

На първообразното подписано: АЛЕКСАНДЪР

1.12. ИЗ СТАТИЯТА „ЕКЗАРХИЯТА И НАРОДЪТ“

Относно ролята на църковната институция при запазване духовното единство на разпокъсания български народ. Публикувано във в. Зорница, 4, № 22, 31 май 1879
По: Извори за българската етнография, т. II, Из българския следосвобожденчески печат 1878–1900. С., 1999, с. 17

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет

ИЗ СТАТИЯТА

На политическото ни разцепване от Берлинския трактат ний трябва да противопоставим черковното си единство и чрез това да запазим между различните части на народа свръзката на братство и съединение. В Македония ний имаме единородни и единоверни нам братя, които ся намират в едно твърде незавидно положение и които ся нуждаят от нашата помощ и подпорка, за да могат да противостоят на натиска на елинизма... Положението на македонците е такова, щото ний не можем да имаме твърде силно политическо влияние връз тях и съдбата им; и за да можем да спазим нашите свръзки с тях, те трябва да бъдат под влиянието на общонародното ни църковно началство...

Народното събрание съгласно единодушното народно желание е провъзгласило църковно единство на българския народ и време е вече да ся попитаме: как ще да постигнем това? Какви мерки са ся зели или ще ся земат, за да опазим народността си в онези страни, дето тя се застрашава от чужди елементи?...

В заключение ний мислим, че днешните обстоятелства изискват, щото Екзархията да премести своето седалище в Цариград[1] и, като ся основава върху дадените ѝ правдини, да иска по-скорошното изпълнение на царския ферман[2].

[1] След подписването на Санстефанския договор Екзарх Йосиф I се премества в Пловдив, но започва спор за седалището на Българската екзархия.

[2] Т.е. фермана от 27 февруари 1870 г. за учредяване на независима българска църква.

1.13. УКАЗ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I

За състава на първото българско правителство, избрано от Консервативната партия. Публикувано в Държавен вестник, брой 1, 28 юли 1879 г.
По: Българската държавност..., с. 258

ТЕМА 2.2. Институции на властта; 2.4. Видни български политици и държавници

Ний, Александър I
Княз на България.

Съгласно статиите Членове 150, 152 и 161 от Конституцията на Българското княжество постановихме и постановяваме:

1. Да назначим г-на Т. С. Бурмова за министър на вътрешните дела; същий привременно (ad interim) ся натоварва с управлението на Министерството на просвещението; г-на М. Д. Балабанова за министър на външните дела и на изповеданията; генерал-майор П. Д. Паренсова за военний министър; г-на Г. Д. Начовича за министър на финансите; г-на Д. П. Грекова за министър на правосъдието.

2. Да назначим г-на Т. С. Бурмова, министър на вътрешните дела, за председател на Министерский съвет.

Издаден в Нашът дворец в София на 5 юлий 1879 г.
Александър

1.14. ОТНОШЕНИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ КЪМ РУСИТЕ И РУСИЯ СЛЕД ИЗБОРА НА БЪЛГАРСКИ КНЯЗ

По: С. Радев, Строители на..., с. 167

ТЕМА 3.1. Гражданско общество - традиции и модернизация

Тъй беззаветно българската душа бе предана в тоя момент на русите. И само всяко помишление против Русия се считаше от масата за светотатство, по никой не смееше даже да си представи, че княжеството би могло да съществува без нейната опека. Руският цар се явяваше във въображението на народа нещо като един бог, по-близък от господа и по-милостив от него. Но посред това упоение трезвите умове съзираха вече симптоми, предвещающи близки взаимни разочарования. Императорският консул в Русчук Белоцерковец предсказваше още тогава неминуемия конфликт между освободители и освободени. „Господи, се провикваше той, като гледаше как някои руси се отнасят към княз Александра, тези хора ще направят от него вечен наш неприятел! Ще погубят руската политика в България!“ И виждайки се безсилен да спре това, падаше в отчаяние. А бившият екзарх Антим I, предаден всецяло на Русия, казваше при все това на един русин: „Вие, русите, ни избавихте от турците, благодарим ви за това; но кой ще ни спаси сега от вас, русите?“ Защото тънкият старец виждаше, че някои от тях искат да се държат

в България като в завоевана земя, оставена на тяхна милост. Тия тревожни симптоми бяха обаче видими само за прозорливите хора. Те избягваха от наблюдението на народа, чието обожание към Русия се проявяваше спрямо последния продавач на самовари.

1.15. ПРОКЛАМАЦИЯ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I, 27 април 1881 г.

Във връзка със суспендирането на Търновската конституция
Публикувано в: Държавен вестник (ДВ), бр. 26, 29 април 1881 г.

ТЕМА 1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени; 1.3. Политически промени, заговори и преврати

Българе!

Две години вече стават от как Богу бе угодно да ми връчи съдбините на България, чрез единодушний избор на нейния народ. По съвета и настояванието на нашия Освободител и Мой Вуйка цар Александър II, но не без колебание и строго самоизпитание, Аз реших да преклоня глава пред волята на Божията промисъл и да доведа България до определената от историята задача.

Приех убо управлението на Княжеството и работих за него с пълната прямота на Своя характер. В продължение на две години Аз допуснах да станат всички възможни опити за устройството и правилното развитие на Княжеството; но за зла участ надеждите Ми се осуетиха. Днес Отечеството ни, съвършено дискредитирано отвън, се намерва в голямо разстройство отвътре. Това разклати в народа вярата в правдата и му задава страх за бъдещето му.

Българе! Аз положих клетва пред конституцията. Държал съм клетвата Си и ще я опазя до край. Но тази клетва, като изисква „да пазя свято и нерушимо конституцията и законите на Княжеството", Ми налага „да имам пред очи във всичките Си разпореждания само ползата и доброто на Княжеството."

За ползата и доброто, прочее, на Княжеството аз считам Своя свещена длъжност да обявя най-тържествено пред народа Си, че днешното положение на работите в Княжеството прави невъзможно изпълнението на моята задача.

Затова, основавайки се върху правата, които ми дава конституцията, Аз реших:

да свикам в най-непродължително време Великото народно събрание, върховний орган на народната воля, за да му обявя моето последно решение и да му предам с короната наедно (и) съдбините на българский народ.

Само ако Великото народно събрание узакони ония необходими за управлението на страната условия, отсъствието на които е основната причина на днешното безизходно положение, само тогава мога да остана на българский престол и да нося тежката отговорност пред Бога и пред потомството.

В противен случай Аз съм решен да се откажа от княжеский престол със съжаление, но с дълбоко убеждение, че докрай съм изпълнил длъжността си.

Издадено в Нашия дворец в София на двадесет и седмий априлий от хиляда и осемстотин и осемдесет и първа година.

АЛЕКСАНДЪР

1.16. ДАРЕНИЕ НА СТАНЬО КОЕВ

По: „Златна книга на дарителите за народната просвета", книга II, Пловдив, Печатница на Хр. Г. Данов,1907, с. 504

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

Станьо Коев е роден на 5 март 1881 г. в с. Дикилиташ, Разградско. Свършил е само IV отделение, но благодарение на голямата си любознателност, той четял извънредно много – обстоятелство, което спомогнало за неговото самообразование. След като успял да разбули мрака на невежеството лично за себе си, Станьо Коев намислил да помогне и на своите съселяни да се просветят. За тази цел той почнал да работи между селяните да се открие и издържа читалище и успял в това. След като читалището било открито, Станьо Коев подарил собствената си библиотека, около 600 отделни тома, на стойност около 2000 лв. Това е било неговото единствено богатство, което притежавал и което дал на своите съселяни, за да ги просвещава. Наредил читалището, снабдил го с книги, той почва да въздейства върху съселяните да не си губят времето по кръчмите или в безделие, а да отиват да четат и да се просвещават. Със своята дейност в просветно отношение, както и с ред други заслуги от обществен характер, Коев спечелил симпатиите и доверието на цялата околия. Бил избран и за народен представител.

1.17. ИЗ „СТРОИТЕЛИ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ" ОТ СИМЕОН РАДЕВ

Симеон Трайчев Радев е български общественик и публицист. През 1913-1940 г. е дипломатически представител на България в редица столици: Букурещ, Анкара, Вашингтон, Лондон и пр. В своето двутомно произведение той проследява обществено-политическото развитие на България от Берлинския договор (1/13 юли 1878) до офицерските бунтове в Русе и Силистра през февруари 1887 г.
По: С. Радев, Строители на..., 270–271

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.1. Българският владетел

ЗА ОТЗВУКА В СТРАНАТА ОТ ДЪРЖАВНИЯ ПРЕВРАТ НА 27 април 1881 г.

Прокламацията предизвика в първия момент повече любопитство, отколкото истинско вълнение. Нейният текст бе загадъчен. Само малцина разбраха, че се е извършило нещо голямо, смело и което можеше да стане страшно. Публиката бе още в недоумение: слисана, тя прехвърляше през мисълта си най-странни предположения. Между туй градът се разшава, но бавно, без шум. Пред княжеските обявления народът се трупаше на купчинки, четеше ги с напрегнати и недоумяващи очи и се пръскаше по улиците мълчалив. Чужденците бяха по-възбудени. Консули, секретари на агентствата тичаха по града, чакайки да видят протеста на тълпите, някоя барикада може би. Но нищо тревожно не се забелязваше. Тоя революционен ден бе необикновен само по оживлението на циркулацията: той напоменуваше някой голям празник без радост.

Привечер публиката излезе от своята апатия. Групи от консерватори тръгнаха да обикалят града с музика, викайки: „Урра! Да живее княз Александър!". Към тях се присъединяваха любопитни, които неусетно се увличаха в тоя изкуствен ентусиазъм и крещяха заедно с другите. Скоро се образува едно голямо множество, което отиде в двореца, за да акламира княза. „Като се яви н. височество, народът му заяви, че е готов да си по-

ложи живота за него и че без него съществуването на княжеството е немислимо. Н. височество каза на чисто български, че е готов да осъществи идеала на българския народ". Вечерта в локала на Александровската градина (малкото кафене, което преди няколко години беше съборено) консерваторите даваха банкет. Маса народ се бе стекъл наоколо: цялата градина бе почерняла от хора. От кафенето се чуваха ръкопляскания за наздравиците, а отвън публиката ги подемаше, цепейки нощта с безбройни дрезгави гласове. Бе много тъмно и валеше дребен, пронизителен дъжд. Но многолюдието не си тръгваше, забавлявано отначало от манифестациите, сетне пристрастено. Към часа 8 1/2 Георги Греков и Петко Горбанов се явиха на прага на кафенето и поканиха „народа" да отиде в двореца, за да благодари на княза. Тълпата се залюля и тръгна. Начело вървеше музиката, подир нея софийският митрополит Мелетий. Дъждът ставаше все по-силен и нощта – помрачна. Пред „малкия дворец" Мелетий държа реч, в която с цитати от Писанието възхвали подвига на княза и го благослови. Тълпата ревеше до бога; оркестрите свиреха „Шуми Марица". Князът се яви, плаха сянка в нощта, и каза няколко смутени думи: „Каквото и да реши Великото народно събрание, аз винаги ще викам: Да живее България!" Сетне той се оттегли. А народът завърти хоро...

Либералите прекараха тоя ден в тихи и горчиви размишления. За някакъв опит за контраманифестация никой не помисли. Като видяха, че цялата войска, че руските офицери са с княза, те разбраха, че едно противостоене бе невъзможно. Правителството от своя страна не взе особени мерки срещу тях. В София то се задоволи да постави по един стражар пред вратата на бившите министри. В провинцията войсковите началници бяха получили заповед да бъдат нащрек, но без да правят демонстрации на военната сила. Князът не искаше, щото превратът да вземе външните форми на едно насилие. Неговото желание бе да покаже на Европа, че народът в България се е възрадвал, вместо да протестира, и че свалянето на демагогическото правителство е донесло на страната едно грамадно облекчение.

ДВА УКАЗА ОТ 27 април 1881 г.

▲ С тези укази се сформира правителство, начело с генерал Ернрот.
Йохан Казимир Ернрот е руски генерал-лейтенант, по произход от Финландия. След Руско-турската война 1877-1878 остава в България. Оказва съдействие на княз Александър I Батенберг при осъществяване на държавния преврат. След това се завръща в Русия.
Публикувани в ДВ, бр. 26, 29 април 1881 г.

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 2.4. Видни български политици и държавници

1.18. УКАЗ 286

Съгласно със статиите 150 и 152 от конституцията постановихме и постановяваме:

I. Да назначим нашия военен министър генерал Ернрот за председател на Министерский съвет.

Издаден в Нашата столица София на 27 априлий 1881 година.

АЛЕКСАНДЪР

1.19. УКАЗ 287

▲ Съгласно със статиите 150, 152 и 161 от конституцията постановихме и постановяваме:

I. Да натоварим нашия военен министър генерал Ернрот, председател на Министерский съвет, с управлението на Министерството на вътрешните работи.
II. Да назначим Г. П. Стаматова за министър на правосъдието.
III. Да назначим Г. Желязковича за министър на финансите.
Издаден в нашата столица София на 27 априлий 1881 г.

АЛЕКСАНДЪР

1.20. УКАЗ 312, 1 май 1881 г.

▲ С този указ се назначават чрезвичайни комисари в княжеството.
Публикуван в ДВ, бр. 27, 2 май 1881 г.

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати

По предложение на нашият управляющ министър на вътрешните работи, представено нам с доклада му от 1-й мая под 3225, постановихме и постановяваме:

1.

Във всякоя от долупоказаните пет области да се назначат във вид на временна мярка по един наш чрезвичаен комиссар, а именно:

а) В Югозападната област (окръжия: Кюстендилско-Трънско и Орханийско) – подполковник Котелников;

б) в Горнодунавската (окръжия: Видинско, Лом-Паланско, Оряховско, Вратчанско и Берковско) – подполковник Ремлинген;

в) в Централната (окръжия: Плевенско, Ловчанско, Севлиевско и Търновско) – майор Кащалинский;

г) в Долнодунавската (окръжия: Свищовско, Русенско, Разградско и Силистренско) – подполковник Логвенов;

д) във Източната (окръжия: Варненско, Провадийско, Шуменско и Ески-Джумайско) – полковник Боборикин.

2.

Нашите чрезвичайни комисари действат като органи на председателя на Министерский съвет генерала Ернрота, на основание нам наставления.

1.21. ПИСМО НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ

▲ С писмото княз Александър I иска специални пълномощия след извършената от него държавна промяна на 27 април 1881 г.
Публикуван в ДВ, бр. 30, 13 май 1881

ТЕМА 1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени; 2.1. Българският владетел; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

Министерския съвет
Драгий ми министре!

Съгласно с прокламацията от 27 априлий проваждам Ви тука приключени членовете, които определят пространството на извънредните пълномощия, които сматрям като необходими условия за съдействованието на едно правителство под моето водителство и

за турянето на по-добър ред в обществените (публичните) дела на страната.
Понеже мнението на страната има всичкото потребно време да ся осветли върху значението на притворените при това членове, за което нещо аз разумявам да ся не прави никаква спънка от страна на правителството, аз съм решен да поискам от събранието чисто и просто едно вотиране, че то или утвърждава трите члена, каквото са изцяло и наедно, или предпочита отричанието ми от престола.

I

На българский княз Александра I ся дава извънредно пълномощие за седем години.
Негово Височество ще може вследствие на това да издава укази, с които да ся създават нови учреждения (Държавен съвет), да ся ввеждат подобрения въз всичките клонове на вътрешното управление и да ся обезпечава на правителството редовното извършвание на неговата служба.

II

Тая годишната обикновена сесия на Народното събрание ся отлага. Бюджетът, който е вотиран за текущата година, ще има сила и за следующата.

III

Негово Височество княз Александър има право преди изтичането на седемте години да свика Великото народно събрание с единствена и нарочна цел да ся прегледа конституцията въз основание от създадените учреждения и от придобитий опит.

АЛЕКСАНДЪР

1.22. УСТАВ НА ДЪРЖАВНИЯ СЪВЕТ

С него се уреждат съставът и функциите на Държавния съвет. Проектът е изработен от Марин Дринов. Утвърден е от княз Александър I на 14 септември 1881 г.
Публикуван в ДВ, бр. 67, 16 септ. 1881

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие

УСТАВ НА ДЪРЖАВНИЯ СЪВЕТ (СЪС СЪКРАЩЕНИЯ)

1. Държавний съвет съставляват: а) министрите; б) лица, назначени от княза, в) лица, избрани от народа.

2. Освен тия лица в Държавний съвет ще има като постоянен член и един архиерей, по избрание от архиереите в Княжеството.

3. Министрите могат да заседават със съвещателен глас в общите събрания на Държавний съвет. Решающ глас всеки един от тях може да има само по въпроси, които се отнасят до тяхното (в текста; неговото – бел. съст.) ведомство.

4. Архиереят заседава със съвещателен глас в общите събрания на Държавний съвет всеки път, когато пожелае. С решающ глас он заседава само тогава, когато се разискват въпроси, които засягат гражданските отношения на господствующето в Княжеството вероизповедание. В такива случае присъствието на архиерея в Държавний съвет е необходимо.

5. Лицата, които се назначават от княза, ще бъдат на брой четири.

6. Числото от ония лица, които се избират от народа, ще е осем.

7. Избираемите от народа членове се избират с двустепенни избори по начина, който се определява от особен правилник.

8. Избираемите за Държавний съвет членове трябва да имат следующите качества:
а) да са или български поданици, или родом българе;

б) да имат не по-малко от 30 години;

в) да са служили непорочно в Княжеството като министри, дипломатически агенти, председатели, членове или прокурори на Върховний касационен съд, губернатори, вице-губернатори или председатели на бившите губернаторски административни съвети, председатели на апелативните съдилища;

г) да са изпълнявали други някои държавни или обществени длъжности, след като са свършили някое високо учебно заведение.

10. Избираемите членове ще се подновяват по наполовина през всеки три години. Лицата, които има да се подновяват в края на първите три години, ще се определят по жребие. Ония, които излазят, могат отново да се изберат.

11. Назначението на членовете, наименовани от княза, трае три години, след което те пак могат да бъдат назначени.

12. Из помежду от наименованите от княза или избраните от народа членове на Държавний съвет князът назначава председателя и подпредседателя на съвета.

14. Членовете на Държавний съвет не могат да бъдат избрани за представители в Народното събрание; също не могат да занимават (заемат – бел. съст.) никакви други държавни или общински служби със заплата.

19. Държавний съвет има:

а) да представя мнения по всичките въпроси, които му предлага правителството;

б) да изготовлява и обсъжда предварително всички законопроекти, които има да се внесат в Народното събрание, според Манифеста от 1 юлий 1881 г.;

в) да изработва всички финансови законопроекти, които би се поискали от Народното събрание, и да дава мнение върху всички ония законопроекти, които това събрание би му препроводило;

г) да изготовлява и обсъжда законопроектите, които князът по дадените му на 1 юлия 1881 г. от Великото народно събрание пълномощия намери за потребно да обнародва, без да ги вносва в Народното събрание;

д) да обсъжда всички административни правилници;

е) да се изказва в последня инстанция върху административните препирни;

ж) да решава въпроси за даване под съд (на) длъжностни лица, които се назначават на служба с княжеский указ, и освен лицата от съдебното ведомство;

з) да представя на княза случаете, в които се нарушават основните закони на Княжеството.

Утвърден от княз Александър на 14 септември 1881 г.

1.23. УКАЗ 1077, 31 декември 1881 г.

▲ С указа се урежда първият състав на Държавния съвет
Публикуван в ДВ, бр. 100, 31 дек. 1881 г.

ТЕМА 2.2. Институции на властта; 2.4. Видни български политици и държавници

УКАЗ 1077

Вследствие на нашия манифест от 14-й септемврий 1881 година и вследствие на придобитий резултат от станалите избори на 1-й ноемврий 1881 г. за кандидати на Държавний съвет постановихме и постановяваме:

I. На основание параграфи 9 и 12 от устава на Държавний съвет да назначим Теодора

(Тодор – бел. съст.) Икономова за председател и Димитрия Грекова за подпредседател на Държавний съвет и Теодора (Тодор – бел. съст.) Бурмова, Марка Балабанова, Никола Даскалова, Марина Дринова, Йордана Теодорова, Евлогий Георгиева, за членове на същий съвет.

II. На основание параграф 5 от горепоменатий устав да назначим Георгий Шопова, Никола Михайловски, Георгий Тишева, Хаджи Мехмед Али тоже за членове на Държавний съвет.

АЛЕКСАНДЪР

1.24. ПРОГРАМА НА КОНСЕРВАТОРИТЕ

Това е първата програма на Консервативната партия, публикувана във в. „Независимост", бр. 39 от 24 февр. 1882 г., в която тя разкрива своите схващания относно изпълнителната, законодателната власт, правата на народа и пр.

По: В. Николова, Д. Саздов. Програми, програмни документи и устави на буржоазните партии в България 1879-1918, С., 1992, 30–32

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

ИЗ ПРОГРАМА НА КОНСЕРВАТОРИТЕ, февруари 1882 г.

При разглеждането на Конституцията, подписалите настоящата програма ще поддържат и ще се постараят да приемат следните начала:

1 Народното представителство да се състои от две камари; числото на народните представители значително да се намали.

2 Народните представители да се избират чрез двойна избирателна система.

3 Пълно съдействие и всеобща грижа, за да се приведат всичките клонове на управлението в по-опростен, по-целесъобразен и по-икономически вид, и

4 Назначението на служба на най-достойните лица, без да се гледа на коя партия са те принадлежали или принадлежат.

Въпросът за железниците ще се реши само на основание на действащите нужди на страната и то подир здраво размишление. За направата и експлоатацията им ще се търсят както най-сгодните условия за сигурност, за умерени цени и производителност, така и пълната независимост на страната.

Да се почита мнението на освободителката Русия върху всичките въпроси на външната политика и върху онези на вътрешността, които се отнасят до мирното и правилното развитие на приетия порядък.

Лицата, що представляват тази програма, са: д-р Минчевич, Греков, Начевич, Даскалов, Бурмов, Юрдан Тодоров.

1.25. ИЗ АРХИВИТЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ 1878/79–1884/85

По: Н. Чакъров. Христоматия по история на българското образование до появата на марксическата педагогическа мисъл у нас, С., 317–318

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

ПЪРВОТО ДЕТСКО УЧИЛИЩЕ У НАС (1882 г.)

Никола Живков на 10 август 1882 г. отворил в Свищов детско училище. На свои средства той накупил чинове, набавил игралките, препоръчвани от Фребела.

До 10 септевмври били записани 25 момичета и 28 момчета на възраст от 4 до 7 години. От учениците 16 плащали по една рубла, други 6-8 деца плащали по 1/2 рубла, а 28 деца учат безплатно. Училището се назовало Детска мъдрост. Била изработена особена програма, препис от която даваме тук.

Телесни упражнения: разходка, движение на ръцете по разни начини и разни посоки. – Стихове: песен – утришна, на пладне, вечер и за годишните времена. – Приказки: плачливо дете, весело дете, милостиво дете, послушлив Добри...- Строение: ...свободно строение по фантазията на децата – Лепене: лепене от глина, правене топки, писалки и разни къщни съдове. – Диплене и шиене: сгъване четвъртити книжки на две, на четири, на ъгли и шиене на канава прости форми и по два-три бода през една и две дупчици. – Чертаене и писане: прави и полегати линии, пресечени линии, ъгъл, триъгълник и четириъгълник... – Четене: откриване на буквите о, к, с, а, съставяне от тях думи...Последователно и други букви се откриват...– Броене до десет със зрънца, пръсти и разни предмети, 4-тях аритметически действия и до 5 (умствено смятане).

Наказания не се употребяват. За награда се употребяват картинки.

В училището слугуват две школски майки с по 10 рубли месечно, за хлебни букви (бисквити) месечно отивали по 2 рубли, за еженеделни награди се давало 1/2 рубла – месечният разход бил 18 1/2 рубли. Учител бил сам Н. Живков, а жена му – учителка. Понеже за прехрана на Живкова оставали 6 рубли месечно и понеже животът на училището зависел от министерската помощ, затова основателят на първата забавачница се обърнал към министерството със заявление от 30 октомври 1882 г. с молба за субсидии от 2000 лв.

През 1883 г. Детска мъдрост щяла да бъде закрита, ако учителското дружество „Дружба" не ѝ спомогнало: то отпуснало своя салон за забавачница. Даваните от децата месечни платки били много малко да възнаградят труда на учителите.

През май 1883 г. Живков подновява молбата си пред министерството за помощ. Н. Живков бил назначен учител в класното училище за учебната 1883/84 г. В същото време той ръководел и забавачницата...

1.26. ПРОКЛАМАЦИЯ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I

С прокламацията се прекратява режимът на пълномощията. Издадена е в София на 6 септември 1883 г.

Публикувана в ДВ, бр. 96, 8 септ. 1883

ТЕМА 1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени; 1.3. Политически промени, заговори, преврати

ПРОКЛАМАЦИЯ

Ний, Александър I, с Божията милост и народната воля обявяваме на всичките наши верноподанни, че в постоянното си желание за доброто на нашето Отечество и предвид, че заседающето в този час II Обикновено народно събрание в отговора на престолното наше слово ни поднесе единогласно верноподаническата си молба, Ние възстановяваме

приетата от Търновското Учредително народно събрание конституция, като приканваме настоящето събрание, на което извънредната сесия обръщаме в обикновена законодателна, да се произнесе върху измененията, които трябва да претърпят глава XIII и глава XIV, дял I на тая конституция относително до народното представителство.

Единодушието, с което народните представители ми заявиха молбата за изкарване на Отечеството от днескашното трудно положение, ми дава пълна вяра, че всичките наши верноподанни ще последват доблестния пример на патриотизъм, който показаха народните представители, и като забравят всичките досегашни недоразумения и ненависти, ще ми дадат своето патриотическо съдействие за тройното организуване на страната.

Издаден в Нашата столица София на 6 септемврий 1883 година.

АЛЕКСАНДЪР

1.27. СПОМЕНИ НА МИХАИЛ МАДЖАРОВ

Михаил Иванов Маджаров е политически, държавен и обществен деец, русофил. От 1894 до 1920 г., с известни прекъсвания е министър в различни правителства. В своите спомени М. Маджаров описва различни моменти от обществено-икономическия живот на Източна Румелия.
По: М. Маджаров. Спомени, С., 1968, с. 386

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ЗА ГИМНАСТИЧЕСКИТЕ ДРУЖЕСТВА И ПОДГОТОВКАТА ЗА ГРАЖДАНСКО УПРАВЛЕНИЕ

Но най-важната деятелност, която пазарджишката интелигенция показа, бе в организирането на така наречените гимнастически дружества. Те не траяха повече от година, година и половина, но принесоха една съществена полза при изработването на Органическия устав на Източна Румелия от Международната европейска комисия и при първите стъпки на новото управление след заминаването на окупационните войски. Във военната организация на гимнастиците неоценима заслуга имат няколко руски офицери... Отначало те отпускаха само някои от своите фелдфебели и унтерофицери[1], за да обучават в полето явилите се малцина членове на гимнастическото дружество. Но когато и ние, учителите, за да дадем пример на другите граждани, почнахме с пушки на рамо да минаваме демонстративно извън града на обучение и когато числото на волентираните[2] гимнастици стана повече от двесте, те сами се явиха на полето и лично ни обучаваха. Учители, занаятчии, търговци и работници, придружени от офицери, всяка сутрин рано напускахме града в редици и с песни отивахме на обучение. За да не се вреди на занятията ни, обучението траеше само два-три часа. Но понеже целта на гимнастическите упражнения беше да се подготвят българите за защита на страната против едно външно нашествие, то обучението вървеше бързо. Най-напред се започна с маршировката и оборотите; след това с частите на пешката и начина на нейното чистене; това трая около двайсет дни. Най-голямо внимание обръщаха върху бързото обкопаване и вярното стреляне. Също и върху употреблението на щика, който в Освободителната война бе изиграл една велика роля. След два месеца ние, учителите, добихме унтерофицерски чин и започнахме да се приготовляваме за взводни.

Когато настана време да се образуват роти и дружини, почнаха да се интересуват и повисшите офицери на руските окупационни войски. Сегиз-тогиз се явяваха на полето и участвуваха в упражненията. Трябваше да види човек с очите си усърдието, което руските офи-

цери полагаха, за да насаждат военен дух и военно изкуство у българите, за да разбере какво голямо желание са имали тия хора да видят освободената от тях страна силна и цветуща.

Но не само във военните работи показаха руските офицери организаторски талант. И в гражданското управление те ни учеха като деца, с любов и с търпение. При освобождението на България колко българи имаше които бяха запознати с канцеларския ред? Имаше няколко десетки младежи, които бяха служили по канторите като писари и секретари и които разбираха от счетоводство и коренспонденция, но канцеларският ред и държавната архива се различаваха коренно от търговската преписка. Достатъчно е да си припомним какво беше мнението на чужденците за непригодността на българите за организирането на една нова държава и за воденето на едно правилно управление, за да оценим трудовете на ония безкористни у ч и т е л и, които в продължение на по-малко от две години приготвиха цял административен, съдебен и финансов персонал, който въпреки всичките си слабости и грешки зачуди неприятелите на България със своята деятелност. Няма съмнение, че и у ч е н и к ъ т заслужава похвала...

[1] унтерофицер – сержант
[2] волентири – доброволци

1.28. СТАТИЯ ВЪВ в. „МАРИЦА“

▲ Публикувана е на 7 февруари 1884 г. в Пловдив
По: Н. Чакъров. Христоматия по история..., 318–319

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

УЧЕНИЧЕСКИЯТ БУНТ В ПЛОВДИВСКАТА МЪЖКА ГИМНАЗИЯ ПРЕЗ 1884 г.

...Завчера в петък, когато г. Богданов, преподавател по български език, влязъл в IV клас, учениците, откак му направили бележка за „недоброто“ му преподаване, заявили му, че не са благодарни от него, затова трябва да излезе от стаята на преподаването. Той бил принуден да направи това. В събота влязъл в същия клас г. Казанакли, но учениците постъпили и с него по същия начин. Вечерта се появи една напечатана брошура, в която се изрежда кой учител преподавал добре и кой не и как грубо се отнасяли някои към учениците. Тая брошура бе разпратена чрез градската поща на всички познати лица из Пловдив. В неделя навсякъде се говореше за гимназията. Едни осъждаха поведението на учениците, други на учителите, а трети – на Дирекция на просвещението, но всички се съгласяваха, че трябва да се вземат мерки, за да се прекрати злото. Вчера сутринта на първия час учителите навлезли в класовете, на втория час обаче директорът на гимназията г. Караджов, последван от няколко членове от учителското тяло, влязъл в VI клас и прочел резолюция от педагогическия съвет, с която се изпъждали 8 ученици от тоя клас из училището, а останалите се задължавали да просят писмено извинение от обидените учители. Щом се прочела резолюцията, чуло се един страшен гърмеж от всички класни стаи...Учениците от всички класове тропали с крака и викали: „Долу резолюцията, долу нейните автори“. Един от осъдените ученици изказал няколко думи към г-н директора на гимназията, в които изредил причините за бунтуването на учениците, като сключил, че догдето тия причини не се махнат, редът няма да се възстанови с изпъждането на няколко ученици. Напразно се мъчели учителите да ги

усмирят. Тропането и викането се продължило около един четвърт час. Учителите били принудени да се отстранят... Вчера цял ден не е имало преподаване в гимназията. Светът с нетърпение очаква да види какви мерки ще вземе най-сетне Дирекцията на просвещението...

Говори се, че присъствието на жандарми при входа на гимназията, които били повикани неизвестно защо, усилило вълнението между учениците...

1.29. ВЪЗВАНИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ТАЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ

Български таен централен революционен комитет (БТЦРК) е национално-революционна организация, създадена в Пловдив на 10 февр. 1885 г. за подготовка и осъществяване на съединението на Източна Румелия и Княжество България. Начело застава Захари Стоянов.
По: Съединение на Източна Румелия с Княжество България 1885, 3–5

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори, преврати; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ВЪЗВАНИЕ

Братия!

Часът на нашето съединение удари!

Чуждото румелийско правителство, което ни тежи от шест години, е съборено.

На негово място е провъзгласено съединението ни с Княжество България под скиптъра на Негово Височество княз Александър I.

Граждани!

Вие се задължавате в името на Отечеството ни, в славата и величието на България, да се притечете на помощ и да подпомогнете святото дело, като пазите най-строго общий ред и тишината.

Помнете, че строго ще бъде наказан секи един от вас, който си позволи някакво насилие и грабеж, особено ако това насилие е против чуждите народности, които секи трябва да защищава като свои братия.

Офицери и солдати!

Синове на България! Тайний комитет ви обажда да наведете глава под гордий български лев и пред величието на християнството – кръста. Против кого и за кого ще се биете вие?

Помнете, синове на България, че не служите за позор и унижение под полумесеца, под байряка на нашите петстотингодишни мъчители!

Благоговейни духовни пастири!

Вие, които сте пазили и крепили България цели петстотин години, подигнете кръста Спасителен и благословете святото ни дело – СЪЕДИНЕНИЕТО.

Дордето просветена Европа припознае нашето народно и свято дело, дордето войските на Н. В. Александър I завземат Тракия, избира се Временно правителство, което ще да разпорежда и управлява всичко.

Нему е длъжен да се покорява всеки.

Нека Бог и нашите мишци ни са на помощ! Напред!

ПЛОВДИВ, 5 септемврий 1885 г.
ОТ КОМИТЕТА

1.30. СПОМЕНИ НА ЗАХАРИ СТОЯНОВ ЗА СЪЕДИНЕНИЕТО

Захари Стоянов (Джендо С. Джедев) е участник в националнореволюционното движение, обществен и държавен деец, писател, публицист и журналист. Като председател на Българския таен централен революционен комитет взема дейно участие в подготовката и осъществяването на Съединението на Княжество България с Източна Румелия 1885.
По: Спомени за Съединението от 1885 г. С., 1980, с. 145

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори, преврати; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА ЗАХАРИ СТОЯНОВ

Определен ден за подигане революцията беше назначено разстоянието от 15–20 септември. Нашите по-главни агенти бяха по провинцията на 2-о, 3-о, 4-о, па даже и 5-о число. Никъде приготовленията не бяха зели още остра форма. Панагюрище измени плана ни. На 2 септември двама с П. Зографски заминахме от Пловдив за село Сестримо... Вечеряхме вече в Пазарджик, когато един телеграфист (дал господ верни хора) със запенени уста отвори вратата. „Бунт в Панагюрище!“ – извика той. Представете си, в Панагюрище ние нямахме не само комитет, но ни едно свое лице. А тоя поразителен факт, да избухне оттам въстанието, говори най-убедително, че не агитатори и централни комитети, но само населението щеше да тръгне рано или късно против конашките представители. Друг въпрос дали щеше да ими тогава такава победа.

Инициаторите на панагюрската демонстрация са трима ученици: Събко Милков, Тодор Киров и Антон Орешков.

Те излязват по пладне сред Панагюрище, побиват знамената, почват да гърмят и да викат: Д о л у Р у м е л и я! Арестували ги, но камбаните почнали да удрят и народът заобиколил конака, като освободил и затворените.

Нямаше вече що да се чака. Комитетът реши да се въстане на 5–и през нощта...

На 5-и септември куриери и апостоли бяха вече из областта. В Чирпан отиде сам капитан Паница, който провъзгласи съединението. В с. Конуш свещеник Ангел и учителят Кръстев така също бяха побили знамето. В Старо Ново село[1] отиде с 30 души Спиро Костов, за да завземе управлението. А в Голямо Конаре буйстваше Чардафон велики[2]... Планът бе, че населението от всичките тия въстанали градове и села трябваше да се намери на 5-и срещу 6-и, часа на 12 през нощта, около Пловдив... А войската в лагера щеше да потегли да пази конака. Срещата ѝ по улиците с въстаниците щеше да реши въпроса: дали тя ще остане вярна на пашата, или на народа с българския лъв на чело.

В същото това време великият Чардафон и бай Иван Арабаджията, начело на 700 души въстаници пълзели към Пловдив по конарския път. Четата на Чардафон, споразумена... с военния лагер, настъпва към града и гърми на въздуха. В същото време потегля и войската към конака... всички се прегръщат и целуват. „У р а“ и „Д о л у Р у м е л и я!“ ехтеше навсякъде, шпионите бягат като пребити кучета...

[1] Старо Ново село е дн. Старосел, Пловдивско

[2] Чардафон Велики е псевдоним на Продан Тишков. Участник в националноосвободителното движение, след Освобождението той участва в подготовката и осъществяването на Съединението

1.31. ПРОКЛАМАЦИЯ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I

Прокламацията е във връзка с провъзгласяване на Съединението.
По: Българската държавност... с. 266

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори, преврати; 1.5. Вътрешна политика; 2.1. Българският владетел

ПРОКЛАМАЦИЯ ДО БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Ний, Александър I,

с Божията милост и народна воля

княз на Северна и Южна България.

Да бъде известно на моя любезен народ, че на 6 того жителите на така наречената Източна Румелия след свалянието на тамошното досегашно правителство и избирането на друго привременно, обявиха съединението на Източна Румелия с Княжеството и единодушно мя прогласи за княз и на тая област.

Като имам предвид благото на български народ, неговото горещо желание да се слеят двете български държави в една и постигането на историческата му задача, аз признавам съединението за станало и приемам от сега нататък да бъда и се именувам княз на Северна и Южна България.

Като приемем управлението на тая българска област, аз обявявам, че живота, имота, и честта на всичките мирни жители, без разлика на вяра и народност, ще бъдат запазени и гарантирани. За запазването на реда и тишината са взети всичките потребни мерки и с нарушителите им ще се постъпва с всичката строгост на закона.

Надявам се, че любезния ми народ и от двете страни на Балкана, който с такава радост и ентусиазъм посрещна това велико събитие, ще ми подаде своето съдействие за заякчаването на святото дело – съединението на двете български области в една държава, и ще бъде готов да направи всичките жертви и усилия за запазване на единството и независимостта на милото ни Отечество.

Нека Бог ни бъде на помощ в това трудно и велико предприятие!

Издаден в старата българска столица Велико Търново днес, на осмий септемврий хиляда осемстотин осемдесет и пета година.

АЛЕКСАНДЪР

1.32. ПРОКЛАМАЦИЯ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I , 2 ноември 1885 г.

С прокламацията се приема обявената от Сърбия война.
По: Българската държавност..., с. 267

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени; 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ПРОКЛАМАЦИЯ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I

Правителството на съседния нам сръбски народ, водимо от лични и егоистически цели и желающе да осуети святото дело – съединението на българския народ в едно цяло, днес без всякой законен и справедлив повод, е обявило война на нашата държава и е дало за-

повед на войските си да нахълтат в земята ни. С голямо прискърбие ние чухме тая печална вест, защото никога не вярвахме, че нашите еднокръвни и едноверни братия ще дигнат ръка и ще почнат една братоубийствена война в тия трудни времена, които преминават малките държави на Балканский полуостров, и така безчеловечно и безразсъдно да се отнесът към своите съседи, които без да причиняват някому вреда, работят и се борят за едно благородно, справедливо и похвално дело.

Като оставям върху сърбите и правителството им всичката отговорност за братоубийствената война между двата братски народа и лошите последствия, които би могли да сполетят и двете държави, ние обявяваме на своя любим народ, че приехме прогласената от сърбите война и дадохме заповед на нашите храбри юначни войски да почнат действията си срещу сърбите и мъжки да защищават земята, честта и свободата на българский народ.

Нашето дело е свято и надяваме се, че Бог ще го вземе под своята защита и ще ни даде нужната помощ, за да възтържествуваме и победиме вразите си. Като сме уверени, че нашият любим народ ще се притече да ни поддържи в трудното, но свято дело (защитата на земята ни от нахлуванието на неприятеля) и че всеки българин, способен да носи оръжие, ще дойде под знамената да се бие за своето Отчество и свобода, призоваваме Всевишняго да пази и покровителствува България и да ни помага в трудните и усилни времена, които преминава страната ни. Нека Всевишний Господ Бог да ни бъде на помощ.

Издаден в г. Пловдив на вторий ноемврий хиляда осместотин и осемдесет и пета година.

АЛЕКСАНДЪР

1.33. ДАРЕНИЕ НА ХРИСТО СТАЕВ

▲ По: Златна книга на дарителите..., 558–559

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

Христо Стаев от с. Марковча, Шуменско, подарил през 1885 г. за фонд на българското училище 16 декара ниви и 1 декар и 5 ара ливади. Благодарение на него и другите дарители...българското училище в с. Марковча се сдобило с малко доходи, които в голяма степен спомогнали на неговото закрепване. В същото време тия дарения са влияели възпитателно върху съселяните му, които полагали не малко грижи за успеха на учебното дело в родното си село.

ЧУЖДИ ИЗВОРИ

1.34. САНСТЕФАНСКИ ДОГОВОР

Сключен между Русия и Турция на 19 февруари/3 март 1878 г. Регламентира възстановяването на българската държава върху нейните етнически установени граници.
По: Българската държавност..., 193–202

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

САНСТЕФАНСКИ ДОГОВОР (СЪС СЪКРАЩЕНИЯ)

Негово Величество Руският Император и Негово Величество Императорът на Отоманите, въодушевени от желанието да дадат и осигурят на своите страни и на своите народи ползите на мира, както и да предпазят всяка ново усложнение, което може да ги заплаши, назначиха за свои пълномощници със задача да уговорят, сключат и подпишат премилинарите на мира;

Негово Величество Руският Император, от една страна граф Николай Игнатиев, генерал-адютант на Негово Императорско Величество, генерал лейтенант, член на имперския съвет и Господин Александър Нелидов, шамбелан на императорския двор, действителен държавен съветник.

И Негово Величество Императорът на Отоманите от друга Сафвет Паша, министър на външните работи и Саадулах бей, посланик на Негово Величество при Германския Императорски Двор.

Които, след като размениха своите пълномощия, намерени в добра и надлежна форма, уговориха следните постановления:

Чл. 1. За да се тури край на постоянните спорове между Турция и Черна... Гора, границата, която разделя двете страни ще бъде поправена, според тук приложената карта...

Чл. 2. Високата Порта признава окончателно независимостта на Княжеството Черна... Гора...

Чл. 3. Сърбия се признава за независима.

Чл. 4. Мюсюлманите, които притежават собственост в териториите, анексирани към Сърбия, и които биха желали да установят своето местожителство вън от Княжеството, ще могат да запазят своите недвижими имоти, като ги дават под наем или ги управляват чрез други лица.

Чл. 5. Високата Порта признава независимостта на Румъния, която ще предяви своите права за едно обезщетение, което ще бъде уговорено между двете страни.

Чл. 6. България се издига в автономно, поданно княжество с християнско правителство и народна милиция.

Окончателните граници на Княжеството ще бъдат определени от една особена руско-турска комисия преди изпразването на Румелия от руската императорска войска. Тази комисия ще държи сметка в тези си работи за промените, които трябва да направи на мястото на главното трасе, за принципа на народността на болшинството жители на покрайнините, според основите на мира, както и за топографическите нужди и за практическите интереси за съобщенията на местното население.

Пространството на Българското княжество е определено, в общи черти, върху тук приложената карта, която ще трябва да служи за основа на окончателното разграничение. Като

се отделя от новата граница на Сръбското княжество, граничната линия ще следва западната граница на Вранянската каза до планинската верига Карадаг. Като завива на запад, линията ще следва западните граници на Кумановската, Кочанската и Тетовската кази до планината Кораб; от там, по реката Велещица до вливането в Черни Дрин. Като отива на юг по Дрин и след това по западната граница на Охридската каза към планината Лина, границата ще следва западните граници на казите Корча и Старово до планината Грамос. След това през Костурското езеро, граничната линия ще достигне до реката Мъгленица и след като следва нейното течение и мине южно от Яница (Енидже-Вардар), ще се отправи през устието на Вардара и през Галико към селата Прага и Сара-кьой; от там, през средата на езерото Бешик-Гьол към устията на Струма и Места и по морския бряг до Буру-Гьол; по-нататък, вземайки северозападно направление към планината Чалъ-тепе, през Родопската планинска верига до планината Крушево, през Черните балкани (Кара-балкан), през планините Ешек-Кулачи, Чепелион, Караколас и Ишиклар до реката Арда. От там, граничната линия ще бъде трасирана по направление на гр. Чирмен и като остава на юг гр. Одрин, през селата Сюгюлю, Кара-Хамза, Арнаутчени, Акарджи и Енидже, до реката Теке-Дереси. Като следва течението на Теке-Дереси и на Чорлу-Дереси до Люле-Бюргас, и от там, през реката Суджакдере до селото Сергюен, граничната линя ще отиде през височините направо към Хаким-Табияси, гдето ще достигне Черното море. Тя ще остави морския бряг при Манкалия, и следвайки южните граници на Тулчанския санджак, ще достигне Дунава над Расово.

Чл. 7. Българският княз ще бъде свободно избран от населението и потвърден от Високата Порта със съгласието на силите. Никой член от царствуващите династии на Великите европейски сили не ще може да бъде избран за Български княз.

В случай на овакантяване на достойнството на княз на България, изборът на нов княз ще стане при същите условия и в същите форми.

Едно събрание на първенците (нотабилите) на България, свикано във Филипопол (Пловдив) или Търново, ще изработи, преди избирането на княза, под надзора на един руски императорски комисар и в присъствието на един турски комисар, организацията на бъдещето управление, според правилата, установени през 1830 г., след Одринския мир, в Дунавските княжества.

В места, където българите са смесени с турци, гърци, власи (куцо-власи) и други, ще се държи справедлива сметка за правата и интересите на тези населения в изборите и при изработване на органическия правилник.

Въвеждането на новото управление в България и надзора в неговото упражнение ще бъдат поверени, за две години, на един руски императорски комисар. След изтичането на първата година от въвеждането на новото управление, и ако по тоя въпрос се постигне съгласие между Русия, Високата Порта и европейските кабинети, те ще могат, ако се намери за необходимо, да прибавят към руския императорски комисар и специални делегати.

Чл. 8. Турска войска не ще има вече в България и всички стари укрепления ще бъдат съборени за сметка на местното правителство. Високата Порта ще има правото да разполага, по своя воля, с военния материал и други предмети, принадлежащи на отоманското правителство и които биха останали в крепостите на Дунава, вече изпразнени по силата на примирието от 19/31 януарий, както и с тия, които биха се намерили в Шуменската и Варненската крепости.

До пълното създаване на местна милиция, достатъчна да поддържа реда, сигурността и спокойствието и чийто брой ще бъде определен по-късно, с едно съглашение между Отоманското правителство и Руския императорски кабинет, руски войски ще заемат страната и ще подпомагат на комисаря в случай на нужда.

Тази окупация ще бъде ограничена също за един срок приблизително от две години.

Ефектът на руския окупационен корпус, съставен от шест пехотни дивизии и от две кавалерийски, който ще остане в България след изпразването на Турция от императорската армия, не ще надминава петдесет хиляди души. Той ще бъде издържан за сметка на окупираната страна. Руските окупационни войски в България ще засилят своите съобщителни връзки с Русия не само през Румъния, но също през пристанищата на Черно-море, Варна и Бургас, където те ще могат да организират, докато трае срокът на окупацията, необходимите депозити.

Чл. 9. Размерът на годишния данък, който България ще плаща на Сюзерения Двор, като го внася в Банката, която Високата Порта ще посочи по-късно, ще бъде определен по съгласие между Русия, Отоманското правителство и другите кабинети в края на първата година от дейността на новата организация. Този данък ще бъде установен върху средния приход на цялата територия, която ще съставлява Княжеството.

България ще замести императорското отоманско правителство в неговите тяжести и задължения към железопътната компания Русе Варна, след съглашение между Високата Порта, правителството на Княжеството и управлението на тази компания. Уреждането на другите железни пътища, които минават през Княжеството, ще стане също по съгласие между Високата Порта, установеното в България правителство и управлението на заинтересованите компании.

Чл. 10. Високата Порта ще има право да си служи с българските пътища за превоз, през определени пътища, на своите войски, муниции, хранителни припаси, в областите разположени зад Княжеството и обратно. За да се избегнат мъчнотиите и недоразуменията в упражнението на това право, като се гарантират военните нужди на Високата Порта, един специален правилник ще определи условията за това в срок от три месеца, след ратифицирането на настоящия акт, по едно съглашение между Високата Порта и управлението на България.

Разбира се, че това право ще се простира само до редовните турски войски и че нередовните, баши-бозуците и черкезите ще бъдат изцяло изключени от него.

Високата Порта си запазва също правото да прекарва през Княжеството своята поща и да поддържа там една телеграфна линия. Тези два въпроса ще бъдат също уредени по горепосочените начини и време.

Чл. 11. Собствениците мюсюлмани или други, които биха установили своето лично местожителство вън от Княжеството, ще могат да запазят своите недвижими имоти в него, като ги дават под наем или управляват чрез други лица. Турско-български комисии ще заседават в главните населени центрове, под надзора на руски комисари, за да разрешават суверенно, в срок от две години, всички въпроси, относно установяването на недвижимите собственості, в които мюсюлмански или други интереси биха били ангажирани.

Подобни комисии ще бъдат натоварени да уредят в течение на две години всички въпроси относно начина на отчуждаването, експлоатацията и използването за сметка на Високата Порта, имотите на държавата и на благотворителните фондации (вакуфи).

След изтичането на поменатия по-горе двегодишен срок, всички имоти, които не са били потърсени, ще бъдат продадени на публичен търг и сумата, която ще бъде събрана от тях, ще бъде употребена за поддържане вдовиците и сираците както мохамедани, така и християни, жертви на последните събития.

Чл. 12. Всички крепости на Дунава ще бъдат съборени. За в бъдеще не ще има никакви крепости по бреговете на тая река, нито военни кораби във водите на княжествата Румъния, Сърбия и България, с изключение на употребяваните стационери и леки кораби, предназначени за ръчна полиция и за митническа служба.

Правата, задълженията и прерогативите на международната комисия на долния Дунав си остават непокътнати.

Чл. 13. Високата Порта наема да възстанови плавателността на Султанския канал и да обезщети частните лица, чиито имоти са пострадали от факта на войната и от прекъсването на плаването по Дунава, като даде за тия двойни разходи, една сума от петстотин хиляди франка от тези, които се дължат от Дунавската комисия.

Чл. 14. Веднага ще бъдат въведени в Босна и в Херцеговина европейските предложения, съобщени на отоманените пълномощници в първото заседание на Цариградската конференция, с промените, които ще бъдат направени по общо съгласие между Високата Порта, Руското правителство и това на Австро-Унгария.

Чл. 15. Високата Порта се задължава да приложи скрупульозно в остров Крит органическия правилник от 1868 г., като държи сметка за изразените вече желания на местното население.

Един подобен правилник, приспособен към местните нужди, ще бъде също така въведен в Епир, Тесалия и другите части на Европейска Турция, за които не е предвидена една особена организация в настоящия акт.

Чл. 16. Тъй като оттеглянето на руските войски от областите, които те са окупирали в Армения и които трябва да върнат на Турция, може да предизвика конфликти и усложнения, вредни за добрите отношения на двете страни, Високата Порта се задължава да осъществи без повече бавене подобренията и реформите, изисквани от местните нужди в областите, обитавани от арменци, и да осигури тяхната сигурност, срещу кюрдите и черкезите.

Чл. 17. Високата Порта дава пълна и обща амнистия на всички отомански поданици, компрометирани през последните събития и всички лица, задържани по тоя случай или изпратени на заточение, ще бъдат веднага пуснати на свобода.

Чл. 19. Военните обезщетения и загубите, причинени на Русия, които Н. В. Руският Император рекламира и които Високата Порта се задължава да му заплати, се състоят от:

а) Деветстотин милиона рубли военни разходи (поддържане на войската, доставка на материал, военни поръчки);

в) Четиристотин милиона рубли загуби, нанесени на южните брегове на страната, на износната търговия, на индустрията и на железните пътища;

с) Сто милиона рубли вреди, причинени в Кавказ, вследствие нашествието

d) Десет милиона рубли вреди и загуби на руските поданици и институти в Турция.

Всичко: хиляда четиристотин и десет милиона рубли.

Като взема в съображение финансовите мъчнотии на Турция и в съгласие с желанието на Н. В. Султана, Руският Император се съгласява да замени плащането на най-голямата част от изброените суми в предшестващия параграф, със следните териториални отстъпки:

а) Тулчанският санджак, т.е. окръзите (казите) Килийска, Сулинска, Махмудийска, Исакчанска, Тулчанска, Мачинска, Бабадажка, Хърсовска, Кюстендженска и Меджидийска, както и островите на Делтата и Змийския остров.

Не желаейки да си присъедини тая територия и островите на Делтата, Русия си запазва правото да ги размени срещу частта от Бесарабия, откъсната от Парижкия договор от 1856 г. и ограничена на юг от Талвега на Килийския ръкав и устието на Стари-Стамбул.

б) Ардахан, Карс, Батум, Баязид и територията до Зоганлуг.

Окончателните граници на анексираната към Русия територия, посочени на тук при-

ложената карта, ще бъдат определени от една комисия, съставена от руски и турски делегати.

c) Териториите, упоменати в параграфи a и b, се отстъпват на Русия, като равностойност за сумата един милиард и сто милиона рубли. Колкото се отнася до остатъка от обезщетението, без десет милиона рубли дължими на руските интереси и институции в Турция, или триста милиона рубли, начинът за изплащането на тази сума и гаранцията, която ще се даде за нея, ще бъдат уредени по съгласие между Руското императорско правителство и това на Н. В. Султана.

d) Десетте милиона рубли, искани като обезщетение за руските поданици и институции в Турция, ще бъдат платени след като исканията на заинтересованите бъдат проучени от Руското посолство в Цариград и предадени на Високата Порта.

Чл. 21. Жителите на отстъпените на Румъния места, които биха пожелали да установят своето местожителство вън от тези земи, ще бъдат свободни да се изселят, като продадат своите недвижими имоти. За тази цел им се дава един срок от три години, начиная от ратификацията на настоящия акт. Щом мине тоя срок, жителите, които не са се изселили от страната и продали своите недвижими имоти, ще останат руски поданици.

Чл. 22. Руските монаси, поклонници и духовни лица, които биха пътували или пребивавали в европейска и азиатска Турция, ще се ползват от същите права, предимства и привилегии, с каквито се ползват духовните лица, принадлежащи на другите държави. Правото на официално покровителство е признато на императорското посолство и на руските консулства в Турция, както по отношение на гореказаните лица, така и техните притежания, религиозни, благотворителни и други заведения в Светите места и другаде.

Монасите в Атон (Св. гора) от руски произход ще запазят своите владения и минали облаги и ще продължават да се ползват, в трите монастиря, които им принадлежат и във всичко, което зависи от тези последните, със същите права и прерогативи, каквито са осигурени на другите религиозни заведения и монастири в Атон.

Чл. 24. Босфорът и Дарданелите ще бъдат отворени както във военно, така и в мирно време, за търговските кораби на неутралните държави, които идат от руските пристанища или отиват към тях. Високата Порта се задължава, следователно, да не установява за в бъдеще, пред пристанищата на Черното и Азовското морета фиктивни блокади, които не са в съгласие в духа на декларацията, подписана в Париж на 16 април 1856 г.

Чл. 25. Пълното изпразване, от руската армия на Европейска Турция, с изключение на България, ще стане в срок от три месеца след сключването на окончателния мир между Н. В. Руския император и Н. В. султана.

Изпразването на Азиатска Турция ще стане в срок от шест месеци от датата на сключването на окончателния мир, и руските войски ще имат възможността да бъдат натоварени в Трапезунд да се завърнат през Кавказ или Крим.
Опразването ще трябва да започне веднага след размяната на ратификациите.

Чл. 27. Високата Порта поема задължение да не наказва по никой начин, нито да остави да бъдат наказани ония турски поданици, които са били компрометирани поради своите сношения с руската армия през време на войната. В случай, когато някои лица биха пожелали да се оттеглят със своите семейства, следвайки руските войски, отоманските власти не ще се противопоставят на тяхното заминаване.

Чл. 28. Незабавно след ратификацията на прелиминарите за мир, военнопленниците ще бъдат взаимно предадени, с грижите на особени комисари, назначени от едната и другата страна...

Чл. 29. Настоящият акт ще бъде ратифициран от Техни Императорски Величества, Руския Император и Император на Отоманите и ратификациите ще бъдат разменени в

петнадесет дни и по-скоро, ако това е възможно, в Сан-Петерсбург, където ще се уговори също мястото и времето, когато постановленията на настоящия акт ще бъдат облечени в обичайните тържествени форми на договорите за мир. Разбира се, във всеки случай, че Високите договарящи страни остават да се смятат като формално свързани чрез настоящия акт от момента на неговата ратификация.

В удостоверение, на което респективните пълномощници облякоха настоящия акт със своите подписи и сложиха там своите печати.

Направен в Сан-Стефано на деветнадесетий Февруарий (трети Март) хиляда осемстотин и седемдесет и осма година.

Окончателен параграф на чл. 11 на прелиминарния акт за мир, подписан днес на 19 февруарий (3 март) 1878 г., който параграф е бил пропуснат и който трябва да прави неразделна част от казания член:

Жителите на Българското княжество, които ще пътуват или ще пребивават в другите части на Отоманската империя, ще бъдат подчинени на отоманските закони и власти.

Сан-Стефано, 19 февруарий (3 март) 1878 г.
(П) Граф Н. Игнатиев, (П) Сафвет
м. п., м. п.
(П) Нелидов, (П) Саадулах
м. п., м. п.

Ратификациите на този договор бяха разменени в Сан-Петерсбург през м. март 1878.

1.35. ОБЩА ИНСТРУКЦИЯ №30 ДО КНЯЗ ДОНДУКОВ-КОРСАКОВ

Александър Михайлович Дондуков-Корсаков е руски военен деец, ген. от пехотата, княз. През Руско-турската война 1877–1878 е командир на корпус. След 3 март 1878 г. като върховен императорски комисар възглавява гражданската и военната власт в България до избирането на първия български княз Александър Батенберг през април 1879 г. Инструкцията определя предстоящите задачи на временното руско управление в България.
По: Сборник материалов по гражданскому управлению и окупации в Болгарии в 1877–1878 г., С. Петербург, 1904, 269–271

ТЕМА 3.1. Гражданско общество - традиции и модернизация; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

ИЗ ОБЩА ИНСТРУКЦИЯ №30 от 10 април 1878 г.

Общото начало на правителството на Негово Величество, което трябва да ви ръководи, е неизменно: Задачата на Русия, както вече се отбелязваше в прокламацията към българите при влизането на нашата армия в земите им, е да не се руши, а да се създава, да не се пораждат разногласия сред населението, а да се сближават и примиряват неговите елементи, като всички еднакво се покровителстват от закона, като се изисква от всеки подчинение на реда и се осигурява за всички лична, религиозна и имуществена неприкосновеност, независимо от националната принадлежност. На Вас предстои върху почвата, осеяна и пропита от жертвите на мюсюлманския фанатизъм, самоволие и вековно потисничество, да посеете семената на новата националност, основана на християнското учение за любов към ближния и на уважението на човешките права.

При прилагането на тези принципи Ваше Сиятелство ще бъде продължител на онази административна система, чието начало е поставено по време на гражданското упра-

вление в България от вашия предшественик княз Черкаский[1]. Тя се основава на възможно най–пълното развитие на общинското и окръжното самоуправление с християнски и нехристиянски елементи. Преди всичко чрез нея могат и трябва да се осигурят местните нужди на населението, правилното разпределение на лежащите върху него задължения и безпристрастното отношение на съда още в първите му институции.

[1] Княз Владимир Черкаски е руски юрист и държавник. Изпратен в България по време на Руско-турската война (1877–1878) като представител на Руския червен кръст. В края на войната (януари – март 1878) оглавява Временното руско управление в българските земи.

1.36. БЕРЛИНСКИ ДОГОВОР

Сключен е между Германия, Австро-Унгария, Франция, Великобритания, Италия, Русия и Турция. Подписан е на 1/13 юли 1878 г. С него се разпокъсват жестоко българските земи.
По: Българската държавност... 206—218

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

БЕРЛИНСКИ ДОГОВОР (СЪС СЪКРАЩЕНИЯ)

Н. В. Германският Император, Н. В. Австро-Унгарският император, Председателят на Французката Република, Н. В. Кралицата на Съединеното кралство Великобритания, Императрица на Индия, Н. В. Италианският крал, Н. В. Всеруският Император, Н. В. Императорът на Отоманите, желаейки да уредят в една мисъл на европейския ред, съгласно със стимулациите на Парижкия договор от 30 март 1856 г., въпросите, повдигнати на Изток от събитията през последните години и от войната, на която прелиминарния Сан-Стефански договор тури край, бяха единодушно на мнение, че събирането на един конгрес ще бъде най-доброто средство да се улесни тяхното разбирателство. За тая цел Техни Величества и Председателят на Французката република, назначиха за свои пълномощници, както следва:

За Германия: Негово Височество княз Бисмарк, канцлер на Германската Империя. Н. Пр. М. Ф. Бюлов, държавен секретар на департамента на външните работи. Негово Височество княз Хохенлое Шилингфюрст, германски посланик в Париж.

За Австро-Унгария: Н. Пр. граф Андраши, министър на външните работи и на Императорския двор. Н. Пр. граф Кароли, австро-унгарски посланик в Берлин. Н. Пр. барон Хаймерле, австро-унгарски посланик в Рим.

За Франция: Н. Пр. Давингтон, министър на външните работи. Н. Пр. граф Сен-Валие, французки посланик в Берлин. Н. Пр. Депре, пълномощен министър първа степен, натоварен да ръководи политическите работи в Министерството на външните работи.

За Великобритания: Н. Пр. лорд Биконсфилд, първи лорд на съкровището и първи министър на нейно Британско Величество. Н. Пр. маркиз Солсбъри, министър на външните работи на Нейно Британско Величество. Н. Пр. лорд Одо Ръсел, английски посланик в Берлин.

За Италия: Н. Пр. граф Корти, министър на външните работи. Н. Пр. граф де Лонай, италиански посланик в Берлин.

За Русия: Н. Височество княз Горчаков, канцлер на Руската Империя. Н. Пр. граф Шувалов, руски посланик в Лондон. Н. Пр. Убри, руски посланик в Берлин.

За Турция: Н. Пр. Александър Каратеодори паша, министър на външните работи.

Н.Пр. Мехмед Али паша. Н. Пр. Садуллах бей, турски посланик в Берлин.

Които, следвайки предложението на Австро-Унгарския двор и почина на Германския двор, се събраха в Берлин, снабдени с пълномощия, които бяха намерени в добра и надлежна форма.

Понеже съгласието бе щастливо постигнато между тях, те уговориха следните постановления:

Чл. 1. България се създава в самостоятелно трибутарно княжество под върховната власт на Н. В. Султана. То ще има християнско правителство и народна войска (милиция).

Чл. 2. Княжество България ще обхваща следните области:

Границата от север следва по десния бряг на Дунава от старата сръбска граница до една точка на изток от Силистра, която ще бъде определена от една европейска комисия и от там ще върви към Черно море на юг от Манкалия, която се дава на Румъния. Черно море образува източната граница на България. На юг границата тръгва от устието на потока, покрай който лежат селата: Ходжа-кьой, Селям-кьой, Айваджик, Кулибе, Сюджулук (Гулице), пресича пряко долината на Луда Камчия, минава южно от с. Белибе, Кеманлък и на север от Хаджимаале, след като е преминала Луда Камчия, на два километра и половина над село Ченге, достига гребена в една точка, разположена между Текенлък и Айдос-Преджа и върви по него през Карнобад-Балкан, Присевица Балкан, Казан-Балкан, северно от Котел до Демир-капия. По-нататък продължава по главня гребен на Голям Балкан и върви по него чак до Козица.

Тук тя напуща билото на Балкана, слиза на юг, минава между селата Пирдоп и Душанци и, като оставя едното на България, а другото на Източна Румелия до рекичката Тузлу-дере следва течението до вливането в р. Тополница, после по течението на тая река до сливането със Смолско-дере при селото Петричево, оставяйки на Източна Румелия една ивица, широка 2 километра над това сливане, качва се между потоците Смолско-дере и Каменица, следва линията на водораздела, за да се обърне на югозапад към върха Войняк и да достигне по права линя точка 875 на австрийската генерал-щабна карта.

Граничната линия пресича по права линя горньото течение на реката Ихтиман-дере, минава между Богдина и Караула, достига линията на водораздела, който дели басейните на Искър и Марица, между Чамурлий и Хаджилар, следва тая линия през върховете Велина Могила, кота 531, Змайлица връх, Шумнатица и достига до административната граница на Софийския санджак, между Сиври-таш и Чадър-тепе.

От Чадър-тепе границата се отправя на югоизток, следва водораздела между басейните на реките Места-Карасу, от една страна и на Струма-Карасу – от друга, по продължението на Родопите, наречени Демир капия, Искю тепе, Кади Мезар-Балкан и Айджи-Гедюк до Капетник-Балкан и така се съединява със старата административна граница на Софийския санджак.

От Капетник-Балкан границата минава по водоразделната линия между долините на реките Рилска река и Бистрица и следва предпланината, наречена Воденица-планина, после слиза в долината на Струма до сливането с Рилската река, като оставя селото Бараклий на Турция. От тук възлиза на юг от селото Железница, по най-южния път към билото на Голяма планина при върха Китка, и тук стига старата административна граница на Софийския санджак, като оставя обаче на Турция целия басейн на Суха река.

От върха Китка западната граница върви към върха Черни връх през правините Червена ябълка, следвайки старата административна граница на Софийския санджак в найгорната част на басейните на Егри Су и Липница, прехвърля заедно с тая граница Бабина поляна и достига върха Черни връх.

От Черни връх границата следва водораздела между Струма и Морава през върхо-

вете Стрезер, Вилоголо и Меджид планина и Трайница планина, после Дъсчен кладенец, вододела между Горня Сукова и Морава, върви право до Стол и се спуща надолу, за да пресече 1000 метра на югоизток от селото Сегуша, пътя София-Пирот. Тя възлиза по права линия на Видлиц планина и от тук на върха Радочина в планинската верига Коджа Балкан, оставяйки на Сърбия селото Дойкинци, а на България селото Сенокос.

От върха на планината Радочина границата следва към запад по балканския гребен през Чипровския балкан и Стара планина до старата източна граница на сръбското княжество при кулата Смилова чука и от там по тази стара граница до Дунава, до който се допира до Раковица.

Точното установяване на тази граница ще стане на самото място от една европейска комисия, в която ще бъдат представени великите сили, подписавши този договор. Установено е, че:

1. Тази комисия ще вземе предвид нуждата на Н. В. Султана да брани Балканската граница (северната) на Източна Румелия.
2. Не ще могат да се строят никакви укрепления около Самоков в една околност от 10 километра.

Чл. 3. Българският княз ще бъде свободно избран от народа и ще се утвърди от Високата Порта със съгласието на Великите сили. Никой член от царствуващите домове на Великите европейски сили не може да бъде избран за български княз. Ако българският престол някога се опразни, то изборът на нов княз ще стане при същите условия и в същата форма.

Чл. 4. Едно събрание от български първенци, свикано в Търново, ще изработи преди избора на княз, органически устав на княжеството. В области, където българите са смесени с турско, румънско, гръцко или друго население, ще трябва да се държи сметка за интересите на тези населения, колкото се отнася до изработването на органическия устав.

Чл. 5. Основа на публичното право на България ще бъдат следните постановления. Разликата във вероизповеданието не може да бъде пречка при упражнение на граждански и политически права на гражданите, заемане на публични служби и държавни длъжности и почести, както и да се занимават с разни занятия и промишлености, в която и да е част на княжеството. Свободата на вероизповеданието, както и външното упражнение на култа, е осигурено на всички български поданици и чужденци и никакво препятствие не може да има нито при иерархическото устройство на различните вероизповедни общини, нито в техните отношения с духовните им началници.

Чл. 6. Временното управление на България до окончателното изработване на органическия устав ще се ръководи от един руски имперски комисар. Един турски комисар, както и нарочно изпратени за тая цел консули на Великите сили, подписавши настоящия договор, ще бъдат натоварени да му помагат, както и да контролират действията на временното правителство. В случай на разногласие между тия консули, ще решава болшинството; а в случай на несъгласие между това болшинство и руския имп. комисар или турския имперски комисар, в Цариград ще се съберат на конференция представителите на Великите сили, подписавши тоя договор и ще се произнесат.

Чл. 7. Временното управление не ще може да се продължи повече от 9 месеца, начиная от деня на размяната на ратификациите на настоящия договор. Щом се изготви органическия устав, ще се пристъпи към избор на княз на България, а щом князът стъпи на престола, новата държавна уредба влиза в сила и княжеството встъпва в пълно уреждане на своята автономия.

Чл. 8. Договорите за търговия и мореплаване, както и всички конвенции и спогодби,

сключени по-рано между чуждите сили и Портата и които са в сила днес в Турция, си запазват силата и за княжество България и в тях не може да стане никакво изменение спрямо някоя сила, без тая сила да е дала съгласието си.

Чл. 9. Годишният данък, който ще плаща княжеството на сюзерения двор, като го брои на банката, която Портата после ще посочи, ще бъде определена после по съгласие между силите, подписавши тоя договор в края на първата година от как влезе в сила новото устройство. Този данък ще се определи въз основа на средния доход от територията на княжеството. Понеже България ще трябва да поеме една част от дълга на Отоманската империя, то при определяне данъка, силите ще трябва да се погрижат щото тази част от дълга, която ще трябва да се прехвърли върху княжеството, да бъде справедливо съразмерна.

Чл. 10. България замества турското императорско правителство в неговите задължения към компанията на железницата Русе-Варна от деня на размяната на ратификациите на настоящия договор. Уреждането на по-раншните сметки се предоставя на споразумението между Високата Порта, правителството на княжеството и управлението на компанията. Княжество България поема върху си също и задълженията, които има Високата Порта, както към Австро-Унгария, така и към Дружеството за използване на железниците в Европейска Турция по завършването, свързването и използването на железниците, които се намират на нейна територия. Необходимите договори по уреждането на тоя въпрос ще се сключат между Австро-Унгария, Отоманската Порта, Сърбия и Княжество България веднага след подписването на мира.

Чл. 11. Турска войска вече не може да има в България. Всички стари крепости ще бъдат съборени на разноски на Княжеството в течение на една година или по-рано, ако това е възможно. Местното правителство ще вземе веднага мерки да ги събори и няма да строи нови.

Чл. 12. Притежателите на имоти, турци или от друга народност, които пожелаят да живеят вън от пределите на Княжеството, могат да си запазят недвижими имоти в Княжеството, като ги дадат под наем или оставят да ги управляват други лица. Лица, които напуснат България, за да пътуват или пребивават в други места на Отоманската империя, се подчиняват на турските власти и закони.

Чл. 13. На юг от Балкана се образува една провинция, която взема името Източна Румелия и остава под пряката политическа и военна власт на Н. И. В. Султана, при условия на пълна административна автономия. Тя ще има генерал-губернатор християнин.

Чл. 14. Източна Румелия граничи на север и северозапад с България и обема земите, които се намират в следните граници:

Като почне от Черно-море от точката на вливането на рекичката, по която се намират селата Ходжа Кьой, Селям Кьой, Айванджик, Бели Бей, Суджулук граничната линя върви по течението на рекичката и на север от Хаджи Махле, след като мине долината на Луда Камчия 21/2 клм над село Ченге достига билото на планината в една точка, разположена между Текенлик и Айдос Преджа и следва по това било през Карнобад-Балкан-Балкан, Казан-Балкан на север от Котел до Демир Капия. После върви по билото на големия Балкан по цялата му дължина до върха Косица.

От тази точка западната граница на Румелия оставя билото на Балкана, спуща се надолу на юг между селата Пирдоп и Душанци, от които едното остава на България, а другото на Румелия, до реката Тузлу-Дере, върви по течението на тая река до сливането с реката Тополница, после по течението на тая река до вливането в Смолско-дере, при селото Петрич като оставя на Източна Румелия една ивица земя широка 2 километра над това съединение, после възлиза пак между реките Смолско-дере и Каменица, като върви по водораздела, обръща се на югозапад към височината Войняк, за да достигне кота 875 на

картата на австрийския генерален щаб.

Граничната линия пресича по права линия горньото течение на реката Ихтиман-дере, минава между Богдина и Караула, поема отново водоразделната линя между Искър и Марица и между Чамурлий и Хаджер следва тази линия през върха Велина-могила, връх 531, Змаилка-връх Шумнатица и стига до административната граница на Софийския санджак между Сиври-таш и Чадър-тепе.

Границата на Румелия се отделя от границата на България по планината Чадър-тепе и следвайки вододелната линия между басейна на Марица и притоците и Места, Кара-су и притоците взема югоизточна и южна посока през планините Деспото-даг към планината Крушево (точка, от която започва граничната линия на Сан-Стефанския договор).

От планината Крушево границата върви по линията на Сан-Стефанския договор, т.е. по билото на Черни-балкан (Кара-Балкан), върховете Кулаги-Даг, Ешек-Чепелю, Каракулак и Ишиклар, отдето се спуща право към югоизток, за да стигне р. Арда, чието течение следва до една точка при селото Ада-кале, което остава на Турция.

От тая точка граничната линя се изкачва по хребета Бештепе-даг, по който върви оттам нататък, сетне пресича Марица в една точка пет километра над моста на Мустафа паша, после се извива на север през вододела между Демир-ханле дере и малките притоци на Марица до Кюстелер-баир; отдето се отправя на изток през Сакар-баир, оттам преминава долината на Тунджа, отивайки към Буюк-Дервент, оставя това място, както и Суджак на север. От Буюк-Дервент тя поема водораздела между притоците на Тунджа на север и тия на Марица на юг, до височината Кайбилар, която остава в Изт. Румелия, минава на юг от Старо-Алмалий между басейна на Марица на юг и малките рекички, които се вливат направо в Черно-море, между селата Белеврин и Алатле, следва на север от Каранлък по билото на височините Ворна и Зувак по вододела между р. Дука и Карагач-су и стига Черно-море в една точка между устията на последните реки.

Чл. 15. Н. И. В. Султанът ще има право да брани границите на областта по сухо и по море като строи крепости по границите и държи там войски. Вътрешният ред в Изт. Румелия ще се поддържа от една туземна жандармерия, подпомогната от местната милиция. При съставянето на тези две тела, чиито офицери ще бъдат назначавани от султана, ще трябва съобразно с местните условия да се държи сметка за религията на населението. Н. И. В. Султанът се задължава в пограничните гарнизони в никакъв случай да не си служи с нередовни войски като черкези и башибозуци. Редовните войски, предназначени за тази служба, не могат по никакъв начин да се помествят по домовете на жителите. Когато преминават областта, те нямат право да преседяват в нея.

Чл. 16. Генерал-губернаторът на областта ще има право да вика турски войски, в случаи когато областта е застрашено външно или вътрешно. В тия случаи Портата е длъжна да уведомява представителите на великите сили в Цариград, както за решението си да прати войски, така и за нуждата, която е предизвикала това.

Чл. 17. Генерал-губернаторът на Източна Румелия ще се назначава от Високата Порта със съгласието на силите и за срок от 5 години.

Чл. 18. Веднага след размяна на ратификациите на тоя договор, ще се състави една европейска комисия, която в споразумение с Портата ще изработи устройството на Източна Румелия. Тази комисия ще определи в срок от три месеца властта и правата на генерал-губернатора, както и административното, съдебно и финансово управление на областта.

Чл. 19. Европейската комисия ще бъде натоварена да управлява в съгласие с Портата финансиите на областта, докато се изработи новата организация.

Чл. 20. Договорите, конвенциите и международните съглашения от всякакъв род,

сключени или които ще се сключат между Портата и чуждите държави, ще имат за Източна Румелия същата сила, както и за цялата Отоманска империя. Всички права и привилегии, дадени на чужденци в Турция, ще се уважават и в тази провинция. Високата Порта се задължава да поддържа в областта общите закони на империята за свобода на вероизповеданието и покровителство на всички религиозни обряди.

Чл. 21. Правата и длъжностите на Високата Порта по железниците на Източна Румелия остават непокътнати.

Чл. 22. Руската окупационна армия в България и Източна Румелия ще се състои от шест дивизии пехота и две дивизии кавалерия и няма да надминава числото петдесет хиляди души. Тя ще се издържа на сметка на окупираната земя. Окупацията на България и Източна Румелия от руските императорски войски ще трае 9 месеца от деня на размяна на ратификациите на настоящия договор. Руското императорско правителство се задължава в срок от три месеца след горния да преведе войските си през Румъния и да изпразни напълно княжеството.

Чл. 23. Високата Порта се задължава да приложи най-добросъвестно органическия устав от 1868 год. в остров Крит, като внесе в него необходимите справедливи изменения.

Чл. 25. Провинциите Босна и Херцеговина ще бъдат заети и ще се управляват от Австро-Унгария. Австро-Унгария не желае да се натовари с управлението и на Ново-Пазарския санджак, разположен между Сърбия и Черна-Гора към югоизток от Митровица; турското правителство ще продължава да го управлява.

Чл. 26. Независимостта на Черна-Гора се признава както от Портата, така и от всички високодоговарящи страни, които още не са я били припознали.

Чл. 34. Високите договарящи страни признават независимостта на Сърбия...

Чл. 43. Великите договарящи сили признават независимостта на Румъния...

Чл. 45. Княжество Румъния отстъпва на Н. В. руския император оная част от Бесарабия, която беше отнета на Русия с Парижкия договор от 1856 г. и която граничи на запад с течението на р. Прут на юг с Килийското устие и с устието на Стари Стамбул.

Чл. 46. Островите, които образуват делтата на Дунава, както и змийските острови, Тулчанския Санджак и казите Килия, Сулина, Махмудие, Исакча, Тулча, Мачин, Бабадаг, Хърсово, Кюстенджа и Меджидие се отстъпват на Румъния. Княжеството освен това добива земята на юг от Добруджа по една линия от една точка източно от Силистра до Черно море на юг от Манкалия. Трасето на границата ще се определи на място чрез една европейска комисия, натоварена да определи границите на България.

Чл. 47. Въпросът за делението на водите и риболовството ще се реши чрез арбитража на Европейската Дунавска комисия.

Чл. 58. Високата Порта отстъпва на Руската Империя в Азия териториите на: Ардахан, Карс, Батум.

Чл. 60. Алашкерската долина и гр. Баязид, отстъпени на Русия по чл. XIX на Сан-Стефанския договор, се връщат на Турция.

Високата Порта отстъпва на Персия град Котур и неговата околност, така както е било определено от смесената англо-руска комисия за разграничение на границите на Турция и Персия.

Чл. 61. Високата Порта се задължава да осъществи, без всякакви забавяния, подобренията и реформите, изисквани от местните нужди в областите, населени с арменци, и да обезпечи тяхната сигурност срещу черкезите и кюрдите. Тя ще уведомява периодически за мерките, които тя взема по тоя случай, силите, които ще надзираят за приложението им.

Чл. 62. Понеже Високата Порта е изразила своята воля да поддържа началото на религиозната свобода, като даде най-широко разпространение, договарящите страни вземат акт от това доброволно заявление. В никоя част на Отоманската Империя различието във вероизповеданието не може да бъде противопоставено никому, като мотив да бъде изключен или обявен за неспособен относно упражнението на гражданските и политическите права, допущането до обществени служби, функции и почести, или до упражняването на различни професии и индустрии. Всички ще бъдат допуснати, без разлика на вяра, да свидетелстват пред съдилищата. Свободата и външното упражнение на всички култове са осигурени за всички и никаква пречка не ще може да бъде правена било на йерархическата организация на различните верски общини, било на техните отношения с духовните им началници. Духовните лица, поклонниците и монасите от всички националности, които пътуват в Европейска или Азиатска Турция, ще се радват на същите права, предимства и привилегии. Правото на официално покровителство е признато на дипломатическите и консулски агенти на силите в Турция, както по отношение на горепоменатите лица, така и за техните религиозни, благотворителни и други заведения в Светите места и другаде. Придобитите от Франция права са изрично запазени и, разбира се, никакво посягане не може да се направи на статуквото в Светите места.

Монасите от Атонската гора, каквато и да бъде тяхната родна страна, ще запазят своите минали владения и ползи и ще се радват, без никакво изключение, на пълно равенство в правата и прерогативите.

Чл. 63. Парижкият договор от 30 март 1856 г., както и Лондонският договор от 13 март 1871 г., са запазени във всичките им разпоредби, които не са отменени или изменени от предшестващите постановления.

Чл. 64. Настоящият договор ще бъде ратифициран и неговите ратификации ще бъдат разменени в Берлин в срок от три седмици, или по-скоро, ако това е възможно.

В удостоверение на което, надлежните пълномощници го подписаха и поставиха на него своите печати.

Направен в Берлин на тринадесетия ден на м. юлий хиляда осемстотин седемдесет и осма година.

Подписали:
Андраши. – Кароли. – Хаймерле.
Ф. Бисмарк. – Б. Бюлов. – Хохенлое.
Давингтон. – Сен-Валие. – Депре.
Биконсфилд. – Солсбъри. – Одо Ръсел.
Л. Корти. – Лонай.
Горчаков. – Шувалов. – П. Убри.
Ал. Каратеодори. – Мехмед-Али. – Саадуллах.

1.37. СЕКРЕТНО ДОНЕСЕНИЕ НА А. Н. ЦЕРЕТЕЛЕВ

▲ Донесението е от 8 януари 1879 г. и е до руския посланик в Цариград А. Б. Лобанов-Ростовски[1]. Отнася се за една от дейностите на руските власти в Източна Румелия.

Княз Алексей Николаевич Церетелев е руски дипломат. През 1876–1877 г. ръководи руските консулства в Одрин и Пловдив. Участва в международна анкетна комисия след разгрома на Априлското въстание 1876. След Руско–турската война 1877–1878 е руски генерален консул в Пловдив.

По: Освобождението на България, С., 1970, 231–232

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ИЗ СЕКРЕТНО ДОНЕСЕНИЕ НА А. Н. ЦЕРЕТЕЛЕВ

От отношенията с главнокомандващия на действащата армия на Ваше сиятелство е известен въпросът относно няколкото хиляди (до 80 хил.) пушки крънки, които се предполага, че ще бъдат оставени в складовете за въоръжаване на местното население в случай на необходимост.

Тъй като от някои среди се смята, че подобна стъпка би била разбрана от българите като подбуда към съпротива и изтълкувана от чужденците като подстрекателство от наша страна, аз се осмелявам да изкажа своето скромно мнение по този въпрос.

В местата, които се изчистиха от нашите войски, мюсюлманското население се въоръжава със съдействието на турското правителство. Без съмнение, по същия начин ще бъдат въоръжени и мюсюлманите от Адрианополския санджак около границата на Източна Румелия, следователно не само българските села в Родопите, но и цялата южна граница ще бъдат застрашени от въоръжени турски нападения и тяхната единствена защита ще бъде собствената им сила. Събитията от 1876 г. и през последните години доказват, че турците вълуват там, където не срещат съпротива. Башибозуците напущат селата, които ги посрещат с изстрели.

Затова законното право на самозащита на българите от Източна Румелия изисква те да бъдат въоръжени...

[1] Лобанов Ростовский, Алексей Борисович – княз, руски дипломат, министър на външните работи. От 1844 г. на дипломатическа служба като посланик в Турция, Англия, Австро-Унгария, Германия.

1.38. ДОПИСКА НА в. „КУРИЕ Д'ОРИАН"

Относно тържественото посрещане на княз Александър Батенберг в столицата.
Препечатана във в. Зорница №28, 12 юли 1879.
По: Извори за българската етнография, т. II, 361–362

ТЕМА 2.1. Българският владетел

Пишат ни, казва Курие д'Ориан, от София

1 юли. Днес по два часът след пладне княз Александър влезе тържествено в столицата на България.

Никога прием не е бил по-бляскав, не по-малко от 20 000 человеци бяха отишли пред Н[егово] В[исочество] до Русенските врата, дето беше издигната една триумфална арка; там на княза се поднесе, по предание, хлябът и солта...

Купове селяни от двата пола окружаваха множеството и цепеха въздуха с възторжени ура! Всичките прозорци бяха попълнени с хора и свякой дигаше по едно знаме или кърпа при шествието на княза.

Улиците бяха обкичени с множество знамена и постлани и на всяко кюше бяха въздигнати триумфални врата.

Н[егово] В[исочество] отиде право в църквата, за да ся благослови. После ся заведе в палатът, дето го посрещнаха депутатите, министрите, генералите и пр...

Вечерта осветление; никога София не беше видяла толкова светила; в улиците све-

теше като ден. Хиляди фенери осветяваха града, освен свещите по прозорците. Всяка народност беше поставила знамето си; всяка къща беше накичена със знамена...

Музиката и множеството отидоха пред палата, Н[егово] Височество ся яви на балкона и каза на народа едно кратко словце. Песни ся чуха от вред. Празненството и възторгът ся продължиха до утрото...

2 юли. ...Улиците са като вчера, посещенията непрестанни; селяните и селянките пак идат. На всякъде владее порядък най-съвършен и, голямо чудо за една нова страна, ни едно запиране не стана...

Щях да забравя да спомена за осветлението на планината Витоша. Големи огньове осветиха небето, светлината и снегът произвождаха очарователна противоположност.

Забележихме със съжаление, че мюсюлманите не ся показаха в това обстоятелство. Те останаха всички у дома си, печални и безмълвни; жилищата им ся отличаваха от другите по отсъствието на знамена и светлина. Това поведение е, по моето мнение, твърде неполитично.

3 юли. Днес, вторник, истото възхищение: осветление както вчера и завчера. Улиците пълни със свят и коля. Князът промина из града вчера и днес: възторжени викове се чуят от вред; всяка вечер множеството ся натиска пред княжеския палат. Снощи българи от двата пола като виждаха, че само един прозорец, прозорецът на княза беше осветен, запитваха едни други: Защо не ся ожени князът?

4 юли. Днес, сряда, ще ся проверяват правителствени служби, ковчежничествата и пр.

Утре, казват, ще има угощение в палата и едно парламентарно събрание за няколко дни, много висящи въпроси ще ся решат в това събрание...

1.39. ИЗ ГЛАВНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА КОНСТАНТИН ИРЕЧЕК ДО Н. В. КНЯЗА

▲ Отнася се за положението на учебното дело в Княжество България и създаването на Софийската народна библиотека.
Константин Иречек е чешки историк, професор. През 1876 г. издава „История на българите". След Освобождението пристига в България. Работи за развитието на просветата и културата. Известно време е директор на Народната библиотека. Своите впечатления от страната публикува в съчиненията: „Пътувания по България" и „Княжество България".
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите 1878–1944 в документи, т. I, 617–618

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие

ИЗ ИЗЛОЖЕНИЕТО НА КОНСТАНТИН ИРЕЧЕК

Едно необходимо учреждение е Народната библиотека в София, основана още 1879 г. Библиотеката на Спиридон Палаузов (1874), която съдържа особено съчинения за Балканский полуостров и която се купила 1879 от правителството, и особено многочислените и драгоценните дарове, събрани в Русия от неуморимия приятел на българите, старецът професор Платонов в Харков, се основава на това наше народно книгохранилище. В началото на 1881 г. библиотеката имаше (освен брошурите) 3942 разни съчинения в 8789 томове. Тая година с помощта на една бюджетна сума от 15 000 лева, захвана се едно систематическо допълняване на библиотеката с големи покупки, направени в книжарските складове на Европа. Главната цел при това беше да се събират: 1. всички неща, които се отнасят до България и въобще до Балканския полуостров, и 2. всичките по-славни съчинения по всичките клонове на науката, както и класическите съчинения на всичките народи. Купиха се досега повече от две хиляди тома. Между другите подаръци и прио-

бретения на първо място стои библиотеката на покойния Любен Каравелов с 820 томове, придобита по завещание. Но при всичко това Народната библиотека няма много посетители и освен това страда от помещението си, една дървена преградка в Голямата джамия, която е не само влажна и нездрава, но и тъй тясна, щото почти половината на книгите лежат неразтоварени в сандъци. Щом се свърши голямото здание на гимназията при Св. София, може би ще бъде възможно да се отредат някои от нейни зали за библиотека... Но и това ще бъде само привременно гостоприемство; и за в бъдеще е нужно да се помисли за построение едно особено здание за тази всенародна цел.

Скромните начала на един български народен музей се намират при Народната библиотека. Те се състоят от няколко оръжия, монети, латински надписи, както и от копия на изображения от стари български царе и боляри, находящи се в манастири и черкви около София и снети на сметка на Министерството от покойния живописец Ц. Симеонов из Трявна. Този музей можеше много лесно да се разшири, ако да имаше помещение. За в бъдеще трябва да се тури на по-широки основи, като се раздели на три отделения: археологическо, естествоизпитателно и индустриално...

1.40. ДЕКЛАРАЦИЯ НА КЕВЕНХЮЛЕР-МЕЧ ПРЕД КНЯЗ АЛ. БАТЕНБЕРГ

▲ Рудолф Кевенхюлер-Меч е австро-унгарски дипломат. Първият дипломатически представител на Австро-Унгария в България, а по-късно и в Сърбия. След Съединението 1885 насърчава крал Милан да нападне България. Декларацията е от 16 ноември 1885 г.
По: Сръбско-българска война 1885 г., С., 1985, 159-160

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени; 7.2 Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към българските събития

ИЗ ДЕКЛАРАЦИЯТА НА КЕВЕНХЮЛЕР-МЕЧ

Негово величество, моята милост господар, ми заповяда телеграфически да се отправя моментално във Главната квартира на Ваше височество и да заявя на Ваше височество, че след като Сърбия, следвайки натиска на Великите сили, се съгласи да прекрати военните действия, Ваше височество още днес да стори същото.
Ваше височество може да направи това много лесно, тъй като Вие се намирате на сръбска земя и Вашата военна чест е блестящо удовлетворена. Ваше височество е герой и българският народ показа чрез своята храброст, че е народ, достоен за своята свобода.

Ако Ваше височество не би изпълнил това желание, то аз съм упълномощен да заявя, че Негово величество императорът, който като владетел на три милиона (сърби), ще бъде принуден да бди над интересите на Сръбското кралство и още днес ще даде на своите войски заповед да преминат река Сава, така че войските на Ваше височество не ще имат вече пред себе си сръбски, а австрийски императорски части.

1.41. ДОГОВОР ЗА МИР, СКЛЮЧЕН МЕЖДУ ТУРЦИЯ, СЪРБИЯ И БЪЛГАРИЯ

■ Подписан е на 3 март 1886 г. и регламентира отношенията между трите държави след Сръбско-българската война, 1885 г.
▲ По: Г. П. Генов. Международни актове и договори, засягащи България. С., 1940, 339–345

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

ДОГОВОР ЗА МИР

Н.И.В. султанът, император на отоманите, в качеството си на сюзерен на Българското княжество, Н.В. сръбският крал и Н.Височество българският княз, въодушевени от еднаквото желание да възстановят мира между Сръбското кралство и Българското княжество, снабдиха за тая цел със свои пълномощия.

От една страна:

Н.И.В. султанът: Абдуллах Маджид паша, румелийски бейлербей, директор на печата в Императорското Министерство на външните работи, награден с ордена Османие, трета степен и с ордена Меджедие, четвърта степен и пр., като първи делегат;

Негово Височество българският княз; господин Иван Евстратиев Гешов, управител на Българската народна банка и пр., като втори делегат, чийто избор бе одобрен от Н.И.В. султана.

И от друга страна:

Н.В. сръбският крал: господин Чедомил Миятович, негов извънреден пратеник и пълномощен министър в Лондон, командьор на кралския орден Белия орел, офицер на кралския орден Таково и пр., които след като съобщиха своите пълномощия и ги намериха в добра и надлежна форма, се съгласиха върху това, което следва:

Мирът е възстановен между Сръбското кралство и Българското княжество от деня на подписване на настоящия договор.

Настоящият акт ще бъде ратифициран и ратификациите ще бъдат разменени в Букурещ в срок от петнадесет дни или по-скоро, ако това може да стане.

В уверение на което респективните делегати подписаха настоящия договор и поставиха върху него своите печати.

Направен в Букурещ на 18 февруари (3 март) 1886 година.

Подписали: А. Маджид, Ч. Миятович, Ив. Ев. Гешов

1.42 ТОПХАНЕНСКИ АКТ

Известен с това име поради подписването в двореца Топхане в Цариград. Подписан на 24 март 1886 г. (5 април по нов стил). С него Турция признава Съединението на Княжество България с Източна Румелия.

По: Г. П. Генов, Международни актове..., 327–337

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ТОПХАНЕНСКИ АКТ

Силите са съгласни да приемат от сега разпорежданията на споразумението за работите на Източна Румелия, така както са формулирани по-долу, и са съгласни те да бъдат промулгирани веднага под тази форма и турени в действие:

1. Общото управление на Източна Румелия ще бъде поверено на българския княз, съгласно чл. 17 от Берлинския договор.

2. Докато управлението на Източна Румелия и това на Българското княжество ще бъдат в ръцете на една и съща личност, мюсюлманските села от Кърджалийсската околия, както и мюсюлманските села, разположени в Родопската област и останали вън от управлението на Източна Румелия, ще бъдат отделени от тази провинция и управлявани

направо от императорското правителство и това вместо правото на Високата порта, уговорено в първата алинея на чл. 15 от Берлинския договор.

Разграничението на тази околия и на въпросните села ще бъде направено от една техническа комисия, назначена от Високата порта и от българския княз. Тя ще действа на мястото, като ще държи сметка, естествено, за необходимите стратегически условия, най-вече за интересите на императорското правителство.

3. За да може да се осигури постоянно редът и спокойствието в Източна Румелия, както и напредъкът на всички поданици на Н.И.В. султана, които живеят в тая провинция, една комисия, назначена от Високата порта и от българския княз, ще бъде натоварена да проучи Органическия устав и да го промени според изискванията на новото положение и местните нужди. Всички интереси на отоманското императорско съкровище ще бъдат също така взети в съображение.

Тази комисия ще довърши в срок от четири месеца своите работи, които ще бъдат дадени за санкциониране на Цариградската конференция.

Докато тези изменения бъдат санкционирани, грижата за управлението на Областта, според формите, изисквани от сегашните обстоятелства, ще бъде поверено на благоразумието и верността на княза.

4. Всички други разпореждания на Берлинския договор относно Българското княжество и Източна Румелия са и остават в сила и изпълнение.

Силите ще дадат своята формална санкция на този акт в една конференция, която ще трябва да се събере в Цариград, когато те ще могат също така да санкционират ревизирания устав на Източна Румелия.

Направен и подписан в Цариград на 5-ия ден на м. април 1886 г. в императорския дворец Топхане.

Подписали:
Сайд-Сервер, Каличе, Родовиц, Нелидов, В.А.Уайт-Галваня и Габриел Аното.

1.43. „ПЪТУВАНИЯ ПО БЪЛГАРИЯ“ ОТ КОНСТАНТИН ИРЕЧЕК

Авторът споделя впечатления за спецификата на селата, къщите и бита.
По: К. Иречек. Пътувания по България. С., 1974, 134–139, 537–538

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции; 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 4.4. Влиянието на природо-географската среда

БЪЛГАРСКОТО СЕЛО

Да се даде обща характеристика на селското население и неговия живот в България не е лесно. Страната съдържа в себе си най-разновидни краища, от студените планински места до топлите низини. Между единичните краища има слаби съобщения. Всяко място и всяка долина има свой местен диалект, свои лични типове, свои носии, свой характер на населението, даже понякога свои мерки и теглилки. Тук няма още железопътни мрежи и жива търговия, която да слее населението в едно цяло..

Затова също и физиономията на селата е много разнообразна. В Търновско ще видиш села с чисти каменни къщички на два ката, които явно свидетелстват за напреднала заможност и за стара цивилизация. В Раховско селяните отчасти живеят под земята, а само стрехите на колибите им стърчат над земната повърхност. В Софийско и въобще в по-голямата част от България виждаш само слаби къщички със сивокафяв цвят, които в

турско време са били покрити с жълтокафява плява...

Тепърва под новото българско управление се размножават от година на година числото на керемидените покриви. Стените на къщите са зидани с плет и измазани с глина. До къщите стоят също зидани с плет четириъгълни и обли хранилища на жито и царевица (кошове, житници, амбари) и огради за добитък (кошара за овце, кочина за свине, обори, хлевове или по турски яхъри за волове и коне). Прозорците са съвършено малки, често само дървен отвор или рамка с книга. Отвътре къщата има само една ниска местност с отворено огнище и с глинен под...

Вътре в селската къща няма мебели, освен някое ниско столче за сядане с три крака или просто някой дънер и кръгла малка софрица (също паралия или кръгла дъска табла) за слагане на ястията, около която се сяда на земята с кръстосани крака. По стените са окачени или опрени всякакви земеделски сечива, лопати, вили, секири..., мотика (също търнокоп), сито..., разни чували, женски хурки, вретена и прежда и т. н. Главната покъщнина в селската къща са чергите, обикновено с хоризонтални ивици, ту светли, ту тъмни: после идват бакърените котли или медници..., плитки паници, най-после няколко дървени съсове, корита (копан), издълбани от половин пънове и др. Всички тези прибори са, разбира се еднакви за целия полуостров и от хиляди години съвсем малко са се променили...

В санитарно отношение българският селянин живее много лошо. Къщите обикновено са тъмни и влажни. Хората спят на рогозки и черги на пода, който не е нищо друго освен изтъпкана, често влажна глинена повърхност. При това много рядко се събличат, а още по-рядко преобличат. От тези несгоди страдат именно малките деца, между които смъртността сравнително е значителна.

Типичен признак на селата в цяла България са трънливите плетове (плетища) покрай дворовете около къщите. В тях, най-вече между гъсталаците от белоцветен бъз, стърчат на пръстове биволски, конски и агнешки черепи, които също тъй и посред полето служат за страшило против врабците и други лакоми птици...

Друга особеност на българските села са дългите пръстове твърдочервени пиперки, които висят в отворения пруст от двете страни на вратата и още от далече се виждат. Селата са обикновено гъсто населени поради плодовитостта на жителите; селските семейства имат по 12 деца, има даже случаи в едно семейство да се намират 20 деца от една майка...

Към тези бележки ще прибавим още няколко думи за основаването и развитието на селата...

Селата според начина на своето основаване се делят на два вида. В равнините се намират всякога единични, понякога гъсто населени села, най-вече покрай реките, събрани на едно място, често с доста пространна мера: най-добри образци на такива големи села с по 2-3000 жители се срещат в Раховския край при Дунава. Те не са изграждани по някакъв план, имат неправилни улици и само малко хорище пред църквата, където неделен ден се играе хоро. Те биват и смесени, български, турски, татарски и цигански, обаче в такъв случай всяка народност живее в особена махала.

Другият вид преобладава в планинските краища. Там селата са разделени на групи, отдалечени една от друга обикновено на едно повикване, и се наричат колиби или кошари, по турски махали, понякога биват разпръснати на няколко часа път по гористи склонове и тесни долини...Центърът на колибите бива при църквата, където се намират и няколко дюкяна, или при джамията в турските села...

В селото всеки селянин има своя със земя, която може свободно да продава или да дели. Общ имот на цялото село е само пасбището, та затова и селската община има и общ пастир (говедар, овчар, свинар), комуто се плаща от вноските на единични лица в пари и жито. Без земя са само работниците по чифлиците и по-голямата част от циганите...

БЪЛГАРИНЪТ ПЪТУВА

По главните линии, главно от София до Лом и от София през Плевен и Търново до Русе, пътува и пощата, устроена по руски начин, с отворена кола само за два пътника. Пътуванията не са редовни, ама всеки пътник си наема колата за себе си и излиза, в който час той определи, ...според което и цената е много висока. Ужасната бързина, с която вървят пощенските коли (по равнините – 12 километра в час), не е без опасност. Един мой приятел нощем се изтърсил от колата, и след това с гърмежи от револвер обърнал вниманието на пощаджията, че е изгубил пътника. Веднъж пощата изгуби в равнините при Плевен самия министър на външните работи и на пощите, г-н Б.; от станцията тръгнали назад да го търсят и намерили го как бяга пеша при лунната светлина по тихата степ...

По шосетата и равнините, както и по селските пътища, се пътува освен това и на други два вида коли. Едните са хубави, отворени коли с две седла, теглени от 3-4 коня, и се наричат по тукашно пайтони. Другите са четириъгълни, прости кола, без яйове (пружини), със сводообразна платнена стряха, в тях върху сеното, покрито с черга, пътникът може да се разположи както ще, да седне или да легне, като в някоя палатка; те се наричат талиги...С конете, които не излизат никога без звънци и звънчета, се отнасят много внимателно. Цената на пътуването зависи както по-голямата част покупки в тези краища от пазарлъка, който трябва да стане напред в присъствието на свидетели; който знае да се пазари, пътува евтино, който не знае, пътува скъпо. За спазаряване цената действуват много обстоятелства; дали е сухо или кално, паднал ли е някъде някой мост, има ли някъде разбойници, а особено има ли много кола на мястото, или малко.

Където няма шосета и по планинските краища се пътува само с коне...

По шосетата на известна далечина, при селото или съвършено насаме, се намират гостилнички, наричани ан или хан, кръчма или механа. Най-долният клас от тях на вид не е много привлекателен. Представете си дървена колиба с врата и няколко прозорчета, залепени с книга и късове стъкла, а вътре в нея пространен салон с глинен под и с окаден дървен таван. Околоръст се намират няколко стола, върху които живописно се разполагат оцапани фигури с калпаци или чалми, няколко криви маси..., в единия кът окадено огнище, в другия – батареи с ракиени шишета и чаши. Всичко без чистота и навсякъде пълно с мухи. ...Гастрономически продукти тук има повече за животните, отколкото за хората, които най-хубаво ще се наядат от това, което са си сами донесли. Ханджията едва има нещо повече от ракия или кисело вино, турско кафе, корав хляб, плитки чесън и някакво овче сирене. Нощем се спи по масите и столовете, но най-добре вън, в собствената кола. Обаче тези ханища могат да се класифицират, има следователно и по-добри класове... По места, където ханищата служат за постоянна полудневна или даже и вечерна станция, намират се и яйца, пилета и сурово месо, което виси на кука, забита в греда (гостът ще покаже кой къс иска да му опекат), или пък е скрито от мухите в клетка, облепена с платно, и окачено на тавана на клетката. Там има също и отделни стаи за гостите с кревати и постелки.

По градовете има хубави хотели само в София, Пловдив и Варна. Другите градски хотели са много примитивни, същински ханища, стар стил, т. е. масивна дървена сграда, зидана в четириъгълник, с двор, пълен с коне и кола. Около горния кат има широк сенчест чардак с глинен под, подпрян с дървени стълбове... От чардака се влиза в стаите с глинен под и с прости мебели, постеля, маса и столове, което, разбира се е напредък; понапред се е спало на земята върху рогозки и черги. Миризмата на яхърите, които се намират под стаите, е много неприятна...

БЪЛГАРИЯ ОТ СЪЕДИНЕНИЕТО ДО БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ (1885–1912/1913)

ДОМАШНИ ИЗВОРИ

1.44. УКАЗ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I, август 1886 г.

▲ На 9 август 1886 г. група военни, начело с капитаните Радко Димитриев, Георги Вазов, Анастас Бендерев и др. извършват преврат и детронират българския княз Александър I.
По: С. Радев. Строителите на..., с. 770

ТЕМА 2.1. Българският владетел; 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

Понеже българският народ и войската намират, че моето по-нататъшно стоение на българския престол е вредно за интересите на страната, то аз се отказвам от престола, като обещавам, че не ще имам за него и занапред никакви претенции.

Бог да пази България!
АЛЕКСАНДЪР

1.45. ПРОКЛАМАЦИЯ НА СТЕФАН СТАМБОЛОВ, 16 август 1886 г.

▲ Прокламацията обявява предприетите действия във връзка с осъществяването на контрапреврат и назначаване на наместничество.
Стефан Стамболов е политически и държавен деец. Ръководител е на Старозагорското въстание 1875 и главен апостол на Търновски революционен окръг по време на Априлското въстание 1876. Доброволец е в Българското опълчение. Участва в движението срещу решенията на Берлинския договор. След абдикацията на княз Александър I е член на Регантството. От 20 авг. 1887 до 19 май 1894 е министър-председател на България.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за българската история, С., 1994, с. 298

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 2.4. Видни български политици и държавници

ПРОКЛАМАЦИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Понеже софийский преврат стана причина за иволното (недоброволното – бел. съст.) отдалечевание от пределите на нашето Отечество за неизвестно време на нашия любим господар Александър I, обявявам, че в неговото отсъствие, съгласно с чл. 19 от конституцията, управлението на страната в името на Н. Височество се възлага на едно Наместничество, състояще се от председателя на Народното събрание С. Стамболов, за председател на Наместничеството, и от членовете г-на Петка Р. Славейкова и доктора Странски. За главнокомандующий на всичките български войски остава и занапред г-н подполковник С. Муткуров. Министерството (правителството – бел. съст.) се образува от следую-

щите лица: г-н В. Радославов се назначава за министър-президент (председател – бел. съст.) и министър на вътрешните работи, г-н Начович, министър на външните дела и изповеданията и временно управляющи финансите, г-н полковник Николаев – министър на войната, г-н Д. Тончев – министър на правосъдието и г-н Г. Живков – министър на народното просвещение.

Като поверявам от името на Негово Височество на горните лица защитата на Отечеството и управлението му, обявявам, че ще се употребят всичките зависящи от нас старания за запазване (на) реда и тишината и за въдворение (на) законий ред и порядък в страната, както и за осигуряване на живота и имота и честта на всичките живущи в България. До възвръщението на Негово Величество Александър I-й на българския престол, държавата ще се управлява от неговото име и по действащите до сега закони и наредби. Призовавам българските граждане да се подчиняват на законно установените власти и да изпълняват безпрекословно всичките техни заповеди и разпореждания. Като съм дълбоко убеден, че българските граждане ще подадат своята помощ, за да спасим Отечеството от гибелната пропаст, в която го хвърлиха авторите на софийския преврат, призовавам Божията помощ на всички наши дела и начинания.

Да живее България! Да живее Негово Височество български княз Александър I!

г. Търново, 16 август 1886 г.

Председател на Народното събрание, С т а м б о л о в

Приподписал: Главнокомандующия на бълг. войска, С. М у т к у р о в

Вярно: Софийски градоначалник, А. Х р а н о в

1.46. ПРОКЛАМАЦИЯ НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I, 17 август 1886 г.

Княз Александър I се обръща с тази прокламация към българския народ, когато се завръща в България след детронацията.
Публикувано в ДВ, бр. 79, 19 авг. 1886

ТЕМА 2.1. Българския владетел; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

ПРОКЛАМАЦИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Обявяваме на възлюбления си народ, че днес стъпихме на българска земя и поехме управлението на страната, като одобряваме и потвърдяваме всичко, което Наместничеството ни, състояще (се) от г. председателя на Народното събрание Ст. Стамболова, г-н П. Р. Славейкова и д-р Странски, е извършило. Утвърдяваме съставеното от него министерство (правителство – бел. съст.), както и г. подполковник Муткурова в длъжност главнокомандуващ на българските войски. Като изявяваме своята дълбока благодарност към народа и войската, които в критическите времена за Отечеството ни стъпиха на крак и съумяха да запазят честта, независимостта и доброто име на България и да останат верни на престола ни, призоваваме Божието благословение над милото ни Отечество България за успеха, величието и благото, за което ще работим, както до днес. Да живее България!

Издаден в гр. Русе на 17 август 1886 г.

Александър

Вярно: Соф. комендант: майор Попов

1.47. КОРЕСПОНДЕНЦИЯ МЕЖДУ КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I И РУСКИЯ ИМПЕРАТОР АЛЕКСАНДЪР III

▲ Император Александър III се обявява срещу оставането на българския княз в страната. На 25 август 1886 г. княз Александър I с „Манифест към българския народ" обявява абдикацията си, а на следващия ден напуска България.
По: С. Радев. Строителите на..., т. II, с. 186, 195

ТЕМА 2.1. Българският владетел; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ТЕЛЕГРАМА НА КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР I

Ваше Величество,

Като поемам управлението на моята страна, осмелявам се да поднеса на Ваше Императорско Величество моите най-почтителни благодарности за официалното присъствие на Вашия представител в Русчук на посрещанието ми, което показа на българския народ, че бунтовническият акт, насочен против моята личност, няма да бъде по никой начин одобрен от императорското правителство.

Същевременно прося позволение да поднеса на Ваше Императорско Величество най-дълбоката ми признателност за назначението на княз Долгоруки като извънреден пратеник на Ваше Императорско Величество; първият ми акт, като взимам законната власт, е да подложа на Ваше Императорско Величество твърдото си намерение да съдействам с всякакви жертви на великодушните намерения на Ваше Императорско Величество да избави България от опасната криза, през която минава сега тази страна.

Прося, щото на княз Долгоруки да бъде разрешено от Ваше Императорско Величество да влезе в най-кратък срок в сношение с мене и аз бих бил щастлив да дам окончателно доказателство на Ваше Величество за моята беззаветна преданост към Вашата августейша особа.

Аз бях принуден от монархическия принцип да въдворя законността и реда в България и Източна Румелия.

От Русия съм приел короната, готов съм да я сложа в ръцете на нейния владетел.

ТЕЛЕГРАМА НА ИМПЕРАТОР АЛЕКСАНДЪР III

Получих телеграмата на Ваше Височество. Предвиждайки страшни последствия за тъй зле изпатилата страна, не мога да одобря Вашето връщане в България.

Мисията на княз Долгоруки става неблаговременна. Ще се въздържам от всяка намеса в положението, в което бе България и ще бъде, докато Вий оставате в нея.

На Ваше Височество остава да решите какво трябва да правите. Аз резервирам мнението си върху линията на поведение, която ми налагат скъпата памет на баща ми, интересите на Русия и мирът в Изток.

1.48. „СПОМЕНИ ЗА КНЯЖЕСКОТО ВРЕМЕ" НА ДОБРИ ГАНЧЕВ

■ ▲ Добри Ганчев е учител, историограф, мемоарист. Завършва Историко-филологическия факултет на Киевската духовна семинария. Преподава история във Военното училище в София и български език на княз Фердинанд I. В своята книга описва първите години от управлението на княз Фердинанд.

По: Д. Ганчев. Спомени за княжеското време, С., 1973, с. 19, с. 94

ТЕМА 2.1. Българският владетел; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие; 3.4. Социални типове и структури в българското общество

ПЪРВА СРЕЩА

Видях го за пръв път пред самите източни порти на двореца. Тук чакахме няколко души чиновници да посрещнем и видим новия княз. Стояхме зад гъстия ред войници, които бяха наредени от зданието на Народното събрание до самия дворец.

Тънък, строен млад момък, с дълъг бурбонски нос, остри сиви очи, които плахо изглеждаха посрещачите, войниците, околните здания. Беше на кон, от лявата му страна яздеше майор Рачо Петров. Ура-та бяха редки, викаха не гражданите, а школуваните войници. Викаха без ентусиазъм, без енергия. Нямаше наблизо офицерин да ги застрашава с очи. Русофилите, които имаха смелостта да излязат на посрещането, стараеха се да обнаружат (покажат) незачитанието си към „узурпатора", „неканения гостенин", не си снемаха шапките, подхвърляха си погледи, загадъчни фрази.

ЗА СОЦИАЛНОТО УСТРОЙСТВО НА НОВА БЪЛГАРИЯ

Един ден на урок у него (княза,) той заприказва за намеренията си да склони Стамболова и правителството да се въведе институтът на титулуваното чиновничество. Говори ми дълго на таз тема как било в Австрия, в Германия, във Франция...

- Как би прилягало – каза княз Фердинанд – да кажеш: маркиз Стоилов, конт Начович!...

- Тез контове и маркизи – думам му – утре кат паднат от власт, кой ще им дава средства да поддържат високото си достойнство?

- Със закон трябвало да се уреди всичко! Държавата трябва да им дава средства, все едно дали те са на служба или не!

- Има и друго неудобство...

- ?

- Бащите на много от тези бъдещи маркизи и барони са още живи – едни орат, други са терзии[1], обущари, бакали[2]... Синовете им с аристократически титли, а те прости работници.

Позасмя се Фердинанд, но стори ми се, не остана убеден, че на кравата седло не прилага. Дълго време още той обмислюва въпроса, как да насади аристократическите титули всред новите си поданици. Когато по-после усвои нашите нрави и особености и видя смешната страна на замислицата си, той я напусна... Захвана се да вика на приближените си: бай Лука, бай Христу, бай Георги и др.

[1] терзия – шивач
[2] бакалин – търговец

1.49. ПИСМО НА П. Р. СЛАВЕЙКОВ ДО СТ. СТАМБОЛОВ

▲ Петко Рачов Славейков е поет, публицист, държавен и обществен деец. Един от създателите и ръководителите на първата Либерална партия. Министър на народното просвещение (1880) и на вътрешните работи (юни 1884–ян.1885). Член на Наместничеството, след детронацията на княз

Александър I Батенберг. Критикува диктаторските методи на управление на Ст. Стамболов и антируската му позиция.
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите..., 380–381

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика, 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

[София, след 28 септември 1886 г.]

...

Изборите са станали навсякъде с всички възможни полицейски и военни мероприятия. Правителството е арестувало и интернирало почти от всякое място по двама-трима, а на някои места по 10-20-30 и 50 души от по-интелигентните и по-живите хора между населението, така що всички арестувани и интернирани надминуват 800 души. В по-големите избирателни центрове, като в София, Пловдив, Варна, Русе, Шумен, Враца, Стара Загора и други някои, въобще от повечето избирателни пунктове населението не е взело участие в изборите, а правителството и правителствени някои чиновници и подкупници са избрали когото са искали. В Хасково окръжний управител, като е видял опозицията по-силна, не е допуснал да станат избори. В Ловеч тоже не са станали избори. В Айтос, като не са могли да станат избори до три часа подир обед, бургашкий околийский началник е дошел и незаконно и непростително е направил каквито избори му са предписани...

Насилия и силни боеве, без убийства, са станали в Сливен, Котел и Дряново. В последното място във времето на изборите са станали арестувания и големи смутове, що то войските са се намесили и гърмели на въздух, та са разпръснали избирачите, и изборите са станали незаконни...

В Цариброд и Новоселци, дето е имало да станат ужасни скандали вследствие полицията, която е искала да прокара предписани кандидати, войската благоразумно е арестувала и отстранила околийските началници и жандарите и така се предварил скандалът, но това не е могло да стане в Кутловица, Плевен и Ряховица, дето полицията и войската са е намесила и стреляла връз народа, има до 40 души на място паднали убити, до 60 души тежко и смъртно ранени, а леко ранени неизвестно; ако Вие се интересувате, можете да проверите тези сведения.

П. Р. Славейков

1.50. СПОМЕНИ НА ИВАН АНДОНОВ ЗА СТЕФАН СТАМБОЛОВ

Иван Андонов е участник в националноосвободителното движение, обществен деец, учител. Един от основателите на комитетите „Единство", участник в осъществяването на Съединението на Княжество България и Източна Румелия 1885. Дългогодишен народен представител. В спомените си разглежда събития, свързани с дейността на Ст. Стамболов в периода 1886-1894.
По: Ив. Андонов. Стефан Стамболов и неговото време. Непубликувани спомени, С., 1993

ТЕМА 2.4. Видни български политици и общественици

ДЕЙНОСТТА НА СТЕФАН СТАМБОЛОВ

...Стамболов, който на 9 август 1886 г. свали и разгони правителството, което детронира Батенберга и възвърна същия на престола му; който осуети мисията на руския генерал Каулбарс[1], който беше дошъл да произвежда бунтове в България с цел да наложи една руска окупация; ... който унищожи военния бунт в Силистра, приготвен с руски хора

и руски пари; който унищожи военния бунт на 19 февр[уари] 1887 година в Русе, подготвен с руски пари и руски хора, като наказа виновните; който унищожи готвещия се държавен преврат, устроен чрез Букурещ с руски хора и пари, начело с капитан Паница...; който избра, доведе и задоми за княз на България Фердинанд Кобурготски и го закрепи с много жертви във вреда на своя престиж; който чрез своята умна политика бе спечелил доверието на всички велики сили, с изключение на Русия, а най-много пред Турция, което даде доста големи църковни, духовни, училищни и общински права на българския елемент в Турската империя; който бе създал закон за въоръжените сили, въоръжи и българската армия...; който бе създал строги Крумови закони за умиротворението на България и я бе очистил от разбойниците; ...който на два пъти бе осуетил руската окупация ...; който съгради казарми, шосета, държавни учреждения и построи железници, училища, гимназии; който остави търговия, а хазната пълна с милиони злато, без да е правил заеми; който остави една столица с едно хубаво благоустройство; който остави една силна партия...; този същи Стамболов, който 15 пъти беше подавал оставката си и то без дата, но князът никогаж не я приемаше ...

[1] Николай Василевич Каулбарс – барон, руски военен деец и дипломат. Пристига в България през 1883–1884 г. със задача да съдейства за сключването на военна конвенция, уреждаща положението на руските офицери в Българската армия. През 1886 г. отново идва в страната, но неговата груба намеса в политическата криза довежда до скъсване за десет години на руско-българските дипломатически отношения.

1.51. СПОМЕНИ НА КИНА КОНОВА

Кина Конова е почетен член на Българския женски съюз.
По: Български женски съюз 1901-1931, С., 1931, 128-129

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация, 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

ИЗ СПОМЕНИТЕ

...През 1889 г. бях вече свършила гимназията и се услових учителка в родния си град. Тогава учителките се условваха със спазарявания, както се „цанят" сега слугините из София и др. Дошла в града си (б.а. – Севлиево), мене веднага приеха като член на образователния женски кружок, после клон на мъжкото образователно д-во. Подготвена още от по-рано, аз можах вече свободно да чета и превеждам от руски език и като така аз взех деятелно участие в новосъздадената, преводната литература под вещото ръководство на по-възрастната от младите 5-6 учителки, учителката Т. Попова от Ст. Загора, която добре бе запозната, чрез самообразование с руската народническа литература...

Свършили млади, едва 15-16 годишни момичета, палещи със своя голям идеализъм и силен ентусиазъм, ние се предадохме изцяло на дълга да пръскаме и разнасяме лъчите на просветата най-вече между нашата, останала доста назад в това отношение, жена...

Наскоро, обаче, тая наша сизифовска работа бе спряна от интригите и злословията на развилнялата се тогава реакция ...

Мнозина останаха без учителски места – единствената благородна и „доходна" професия за жената в туй време.

Една значителна част от нас, ръководителките на женските кружоци из България – тия, разбира се, които можаха да намерят средства, заминаха в странство, за да продъл-

жат висшето си образование. Жените не се допущаха тогава до нашето висше училище и винаги, колчем пъти те се опитваха чрез подписани от стотици и хиляди дори жени петиции да искат достъп в него, винаги им се отказваше под благовидния предлог, че девическите гимназии не са изравнени с мъжките. А когато им се искаше това изравнение, отговаряше им се отривисто „на жената много учене не требва"...

Тогава и ние подготвихме и разпространихме едно възвание до всички у-ки в околията ни и до всички гражданки, като ги поканихме да покрият с подписите си една просба и поискат от Народното събрание да се отворят вратите на висшето ни училище и за жените и да се изравнят заплатите на учителките с ония на учителите, както и да не се забранява учителствуването на омъжената учителка. В тия си искания ние бяхме най-безрезервно подпомагани и от сдруженото вече учителство, на което ние учителките бяхме членки.

Въобще от 1893 г. до 1897 г. се водеше най-усилено борбата за горните наши искания... Още същата 1897 г. тогавашния м-р на просветата – Величков – бе принуден да внесе в Камарата законопроект за откриване на горен курс при девич. гимназии, след свършването на който да се приемат българките в висшето училище. А това значеше: да се изравнят програмите на девическите с ония на мъжките гимназии....

1.52. ХРОНИКА НА в. „РОДОЛЮБЕЦ"

Относно българското национално съзнание и чуждопоклонничеството. Публикувано в №16 на вестника от 28 март 1889 г.

По: Извори за българската етнография, т. II, с. 76

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

ИЗ ХРОНИКАТА

... „Това ни напомнува да кажем нещо по един въпрос, който бие много зле в очите на чувствителните българи. Над вратата на знаменитото Панахово кафене стои един златен, величествен французски надпис; а отстрани, един нищожен надпис, писан с водна боя по един вятърничав начин на български. Също тъй новий надпис на хотела е скъп и красив по французски, а за български е оставен един згугушинен, тесен и сравнително нищожен надпис: „Гостинница България" хее там горе, да не грози красивата европейска фирма. Каквото е направил г-н Панахов, това правят мнозинството от чужденците по нас и mirabile dictu[1], някои от нашите „а ла франце" търговци и други умници. Една разходка, особено из столицата, ще укаже стотини потвърждения на този факт. Всеки чувствителен българин не може да не приеме това като един явен знак за презрение към българщината. Ний всички се възрадвахме, когато г-н Панахов стана български поданик толкова тържествено; и с благодарение ще гледаме да дохождат чужденци помежду ни да си се заселяват и задомяват в нашето отечество, в смисъл да захванат да обичат народа, страната и езика ни... До вчера гърците ни учеха, че българският език и прочие са варварски и ний трябва да ги избягваме; та трябва ли днес пак „а ла францето и а ла германското" да удуши възраждающата се българщина? Не, всичко, което предпоставя чуждото над нашето, трябва да се избягва. Шепата европейци, които са помежду ни, въобще знаят доволно български, за да заслужава да нямаме никак френски надписи, или ако не, то поне да стоят на първо място и по отлично направени българските надписи.

[1] т. е. чудно за казване, удивително

1.53 КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ ПО ЗЕМЕДЕЛИЕТО И ЗАНАЯТИТЕ В БЪЛГАРИЯ, 1889 г.

По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите..., 447–448

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции

СЕИТБА И ЖЪТВА

...Нивите се обработват по един най-примитивен начин. Орането им се извършва с дървено рало, което ... само разбърква почвата. Оранието на нивите е твърде плитко. Със стотина години се експлоатира все един и същ пласт на почвата, когато лежащите под него богати пластове, остават недостъпни за корените на растенията. Нивите на твърде малко места се торят. Торът, този толкова важен материал в земеделието, се оставя най-често да гние в двора на земеделеца и да трови въздуха му с вредните продукти на гниенето. Него го употребляват най-често тези земеделци, които са били в странство и са видели ползата от него...Изораната веднъж или два пъти нива се засява, макар че повърхността ѝ е покрита с булвани (буци)...Нигде почти у нас немат понятие за браната, това толкова важно за земеделието оръдие, което се употребява за разбиване булваните, за изравняване повърхнината на нивата и за извличане коренищата на различните плевели. Неупотребляването на браната е без съмнение причината на доста прискърбното явление на нашите ниви, гдето плевелите често избуяват и заглушават съвършено растението, което е посено на нивата. От дългогодишна опитност нашите земед. са узнали, че нива, която е орана и сеяна 3–4 години наред, на четвъртата или петата година не ражда и по тази причина я оставят, както казват, да си отпочине две, три или повече години. След отпочиването ѝ я заемат със зелена угар, като я посеват с такова растение, което допуща обработването ѝ във време на произрастването си. Такова растение у нас е царевицата (кукуруза). На втората и третата година я засеват с ярица и есенница и пак я оставят да почива. Този вид стопанство е един от най-примитивните. При него всяка нива стои непроизводително две, три и повече години. Този вид стопанство е бил без съмнение главната причина за изтреблението на горите на много места у нас. Земеделецът, който е оставил нивата си да почива, е принуден да търси друга...

Жътвата на нивите се извършва по един примитивен, бавен и тежък за работниците начин – със сърп. Нигде почти не употребяват коса или жътварка. Применението на последната на много места е невъзможно по причина на неравните места, заети с ниви, но и там, гдето местото позволява, не могат се употреби, защото нивите не са очистени от търне, камене и дървета. Пожънатите: ръж, ечемик и жито ги вършат изключително с коне и дикани. Вършилки – машини не се употребяват поради тяхната скъпост, а тъй също и за това, че при вършенето с тях сламата остава цяла. Както е известно по немание достатъчно количество сено нашите земеделци употребяват сламата за храна на добитъка. Последният яде сламата само кога е наситнена...

1.54. СПОМЕНИ НА ИВАН ХАДЖИНИКОЛОВ

Спомените са свързани със сръбската пропаганда в Македония като повод да се създаде революционната организация, 1892 г.
Иван Хаджиниколов е деец на македоно-одринското освободително движение. Един от създателите на Македонската революционна организация в Солун на 23 октомври 1893 г., член на Централния комитет на Вътрешната организация.

По: Македония..., 386–387

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 5.1. Присменост, книжовност, просвета, образование; 6.1. Религия, нация, историческа памет

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА ИВАН ХАДЖИНИКОЛОВ

...От 1888 г. сръбската пропаганда в Македония засили своята дейност и почна да атакува даже и солунската гимназия. С пари и големи обещания сръбските агитатори успяха да заблудят около 40 души ученици от гимназията и да ги изпратят в Белград, които след едногодишно престояване тук избягаха в София. Същата пропаганда пилееше лудешки пари, за да открива сръбски училища навсякъде из Македония, подкупвайки няколко продажни хора от всяко населено място. Турското правителство и Цариградската патриаршия бяха в нейна услуга. Знаейки, че в Македония няма сърби, тая дейност на сръбските агенти ме много възмущаваше. И в търсенето на средство за противодействие на тая пропаганда дойдох до заключението, че само една тайна революционна организация ще може да пресече пътя на чуждите пропаганди в Македония и че тя ще е най-сигурната опора за запазването на българщината в Македония, както и ще подпомогне за духовното и стопанско засилване на населението й. В размишленията си за основаването на революционна организация аз предвиждах, че ще срещна спънки от хората на Екзархията и от самата нея, която в църковно-училищното дело прокарваше централистична политика: тя назначаваше и уволняваше учителите и архиерейските наместници. Поради това аз почнах да търся съмишленици из средата на учителството и гражданството, които изповядваха централистични възгледи в нашето църковно-училищно дело. Такива намерих на първо време в лицето на Петър п. Арсов[1] и Дим. Цонев, а по-късно и д-р Хр. Татарчев[2], училищен лекар...

През м. май 1892 год. ме настигна на улицата председателят на солунската община свещ. Иван Маджаров, който ми каза: „Идвам от конака; бях отишел при валията да го моля повторно да разпореди да се отвори черквата в с. Ново село (Солунско), в която да се черкуват екзархисти и патриаршисти, макар последните да са само две къщи. На това валията ми отговори: „Аман от тия ваши църкви и училища. Знай, попе, че още 1-2 години ще се мъчим с вас. Подир две години ще ви оставим да се хванете за гуша с гърците и сърбите, а ние ще гледаме сеир". Циничният израз на валията Зехни паша ме възмути и реших час по-скоро да се заема с основаването на революционната организация...
...какви ще са според мен основите на тая тайна организация...

1. Революционната организация да се основе вътре в Македония и там да действа, за да не би гърците и сърбете да я таксуват като оръдие на българското правителство.
2. Основателите ѝ да са местни жители и живущи в Македония.
3. Политическият лозунг на организацията да е автономия на Македония.
4. Организацията да е тайна и самостойна, без да влиза във връзка с правителствата на съседните свободни държави, и
5. От македонската емиграция в България и от българското общество да се иска само морална и материална подкрепа за борбата на македонските революционери...

[1] Петър Попарсов – виден деец на националноосвободителното движение, един от основателите на ВМОРО. Автор на първия устав на организацията

[2] Христо Татарчев – един от създателите на Вътрешната революционна организация и пръв председател на нейния Централен комитет. По-късно е задграничен представител на организацията в София.

1.55. СТАТИЯ ВЪВ в. „НАШЕТО ПЪРВО ИЗЛОЖЕНИЕ“, 30 май 1892 г.

Относно предстоящото откриване на Пловдивското изложение
По: Извори за българската етнография, т. II, 178–179

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции, 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

НОВИНИ

– Постройките на държавните павилиони в изложението захващат най-сетне да достигат желаемия край. С изключение на павилиона за горите и риболовството и тоя за темпоренно излагание, всичките други павилиони и зданията за добитък са на привършване. От частните павилиони на довършване са: на Пазарджикския, Софийския и Русенския окръзи, на Евл. Георгиева, на К. Вакаро, на Д. Ставридис и на г[рад] Станимака. Започнат е павилионът на Източните железници. Незахванати досега са павилионите на Варненский окръг, на г[рад] Сливен, на Н. Гатев от Пловдив, на братя Сребърникови от София, на Кавра фотограф в Пловдив, на Карастоянов от София и Бомонти от Пловдив.

– От няколко дни се намира в градът ни г. М. Билек, архитект-предприемач от Прага и се занимава с точното означаване мястото за ческия павилион, който тия дни щял да бъде изпратен...

– Пристигнаха в изложението някои части от павилионът на Унгарския търговски музей. Идущата седмица ще почне сглобяването на самия павилион...

– От канцеларията на изложението тия дни ще се разпратят до всичките околийски комисии напечатани свидетелства за раздаване на частните изложители...

– Имаме най-верни сведения, че Компанията по разработването на източните железници е благоволила да намали тарифите за пренесяние предметите, предназначени за изложението с 50%, а за възвръщанието им със 75%. С това Компанията прави, разумява се, една извънредна услуга на изложението и повече от това – едно доказателство, че тя е в желание да служи и на интересите на държавата ни. Нашите благодарности!...

1.56. ДОПИСКА В „БЪЛГАРСКИ ТЪРГОВСКИ ВЕСТНИК“, 12 декември 1893 г.

Относно тържеството при откриването на железопътната линия София–Перник
По: Извори за българската етнография, т. II, с.184

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции, 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

ОТВАРЯНИЕТО НА ЖЕЛЕЗНО-ПЪТНАТА ЛИНИЯ СОФИЯ–ПЕРНИК

...Присъствието на Н[егово] Ц[арско] В[исочество] Князът[1] със свитата му придаваше особен блясък на тържеството, а участието на дипломатическото тяло...служеше за прекрасно оценяване на българската деятелност, на онова, що е било извършено в няколко само месеца... Гостите бяха надошли с два особени трена. По цялата линия имаше шпалери от селското население, облечени в празнични дрехи, които с радостни лица следваха онова, което е предназначено да служи за благодат на населените им

местности. Гарите бяха хубаво окичени с народни флагове и зеленина... Великолепно декорираната пернишка гара е била завзета от една многохилядна навалица народ. Негово Царско Височество при пристигането си биде посрещнат с едно безкрайно „урра" и се отправи последван от свитата си, дипломатическото тяло, министрите и гостите за павилиона, гдето Н[егово] Преосвещенство] митрополит Партений с духовенството отслужи молебен. След това Господаря отиде на железнопътната линия и закова с подарения му за спомен сребърен чук последния гвоздей на релсите при обичната за случая на отварянието реч, която се съпроводи с приветствия от хиляди гърла и от звуковете на музиката, свиряща народния марш. След церемонията около 220 души поканени гости се събраха в оригинално преобърнатото на тържествен салон машинно отделение, гдето се даде една разкошна гощавка на гостите. Н[егово] Ц[арско] В[исочество] Князът и г. министър Петков[2] произнесоха твърде обстоятелствени по случая речи. Във времето на веселието пристигна и един увеселителен трен от София. След гощавката Господарят благоволи да посети каменно-въглищната мина и отпътува с особен трен за София. Тържеството е причинило едни превъзходни впечатления и ще остави най-добри възпоминания у всички присъствующи като празнуванието на една сериозна и успешно извършена национална работа.

[1] Княз Фердинанд

[2] Добри Петков – министър на обществените сгради, пътищата и съобщенията в кабинета на Ст. Стамболов (19. XI. 1893–19. V. 1894).

1.57. „НАШАТА ПОЛИТИЧЕСКА ПРОГРАМА"

Заявление на дейци от бившата Народна партия в Източна Румелия при присъединяването им към Народната партия на Константин Стоилов, 1894 г.

В него се очертават основните вътрешнополитически принципи и външнополитическата ориентация, към които се придържат дейците от бившата Народна партия в Източна Румелия. Близостта им до тези на Народната партия на К. Стоилов прави възможно това обединение.

По: В. Николова, Д. Саздов. Програми, програмни документи и устави на буржоазните партии в България 1879–1918, С., 1992

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

ИЗ „НАШАТА ПОЛИТИЧЕСКА ПРОГРАМА"

I България една, свободна, независима, напредничава с Господаря Н. Ц. Височество княз Фердинанд I и неговата династия на чело. България независима с Господаря – е неразделима формула.

II Добри и миролюбиви сношения с всички велики държави и по-особено – любов и приятелство с Русия – като наша Освободителка, с Турция – като наша сюзеренка и съседка и най–приятелски отношения с Румъния и Сърбия – като непосредствени наши добри съседки.

III Свобода и законност – начала, прогласени от високото на Престола – са били винаги наша лозинка във вътрешните работи... Свобода и независимост ний разбирами широко, като смятами, че свободата не трябва да се простира извън законите, нито пък законите да се правят против свободата...

IV Конституцията трябва да се пази свято и неприкосновено – до гдето се види и стане нужно изменението й. Това изменение трябва да стане в дух демократически... Избирателният закон за всички избори да се промени, като се приеме системата на деление на избирателните околии и секции, възможно близки до местожителството на повече избиратели, като се гарантират правата на меншеството, като се запази пълната свобода и да се премахнат насилията при изборите.

V Държавният бюджет да се уреди и данъците намалят. Особено внимание трябва да се обърне върху данъците, които тегнат върху селското и изобщо върху земеделческото население. То е претоварено и от тежината му трябва да се снеме... Строга контрола върху извършените разноски. Пестение на държавната пара и наказвание на злоупотребителите. Приготвение да се приеме един подоходен прогресивен налог.

VI Сериозни мерки за продигание икономическото състояние на всички работници и на земеделците в частност. С тази цел, освен намаление на данъците, трябва да им се дадат удобни пътища за съобщения, да се уреждат възможно повече спестовни и кредитни каси...

VII Войската ни да бъде предмет на всеобщо внимание и грижи.

VIII Правосъдие нелицеприятно, независимо и пожизнено. Да се очистят недостойните съдии и да се пази строго старшинството в повишението им.

IX Народното просвещение да се постави на по-солидни и по-демократически основи...

X Черковата ни да се уреди. Св. Синод да заседава по-често...

Пловдив, август 1894 г.

1.58. ЗАКОН ЗА НАСЪРЧЕНИЕ НА МЕСТНАТА ИНДУСТРИЯ

Законът за насърчаване на местната промишленост е приет за пръв път по времето на К. Стоилов през декември 1894 г. С него се продължава политиката на протекционизъм, започната от Ст. Стамболов. Този закон е приет отново през 1905 г. и преиздаден през 1909 г. Регламентира мерките на българската държава за развитие на родната индустрия
По: Българската държавност..., с. 272

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции

ИЗ ЗАКОНА ЗА НАСЪРЧЕНИЕ НА МЕСТНАТА ИНДУСТРИЯ (1894)

Глава I Общи положение

1. Индустриално предприятие в смисъл на настоящия закон се разбира всяко предприятие на затворено, в което се употребяват с цел да се преработят и обработят сурови или полуобработени материали, машини и други уреди за използване и на не мускулна сила.

2. От облагите, изброени в настоящия закон, се ползват индустриалните предприятия и заведения, които спадат към една от следните групи и класи индустрии:

I. Група индустрии: за храни, пития и продоволствия.

II. Група текстилни.

III. Мини.

IV. Метална индустрия.

V. Кариерна индустрия и индустрия за обработване на почвени материали.

VI. Химическа индустрия.

VII. Кожарска индустрия.

VIII. Дървена и мебелна индустрия.

IX. Хартиена индустрия.

X. Електрически инсталации.

3. Облагите, от които се ползват индустриалните работници, са два вида:

а) общи облаги;

б) специални облаги.

4. Ползват се от общи и специални облаги (бл. 16, букви „а", „б", „в" и „д" на тоя закон) всички производителни занаятчийски – смисъл на чл. 1 и 2 от Закона за организиране и подпомагане на занаятите и земеделските кооперации, които работят или участват в производството със свой собствен капитал и труд или със земеделски и животински продукти, а са съставени съгласно Закона за кооперативните сдружения в България.

5. Фабриките за брашно, спирт и бира, както и тия за тъкане на вълнени платове, които биха се построили в бъдеще, ще получават само общите облаги на настоящия закон.

Глава II Общи облаги

6. Общите облаги, от които се ползват индустриалните предприятия, визирани в настоящия закон, са:

а) свободен внос от мито на всички машини, машинни части, инструменти и инсталации за предприятието;

б) безмитен внос на всички строителни материали, които не се добиват или не се произвеждат, или не могат да се заменят с добиваните в страната, а са необходими за построяване на индустриалното предприятие и в свързаните с предприятието постройки;

в) безмитен внос на суровите материали, които се внасят за обработване или преработване, с цел да бъдат след това преизнесени. В тоя случай митото и другите даждия се депозират в митницата и се повръщат след изнасянето на произведенията;

г) отстъпване безплатно на свободни държавни, окръжни и общински места, потребни за постройки на предприятието. Размерът на така отстъпените места се определя в зависимост от нуждите на предприятието, но в никакъв случай той не може да надминава два декара.

12. Всеки български индустриалец има право да свърже предприятието си посредством жп линия с БДЖ според закона за индустриалните железници.

Глава III Специални облаги

13. Всяко индустриално предприятие от някоя група или класа индустрии, изброени погоре, което си служи с двигателна сила най-малко от 10 конски сили и работят в него постоянно 10 работника в продължение на 6 месеца от годината и си служи с усъвършенствани уреди и машини на стойност не по-малко от 20 хил. лв., се ползва освен от облагите, предвидени в предшествуващата глава, още и от изброените облаги.

16. Специалните облаги, от които ще ползват индустриите, изброени в чл. 2 от настоящия закон, се състоят в следующото:

а) освобождават се от мито и откроа (вид данък – бел. съст.) потребните за предприятието готови или полупреработени материали, когато не се намират в страната или пък не се намират в достатъчно количество;

б) освобождават се фабричните постройки на предприятието от данък върху сградите и връхнините върху него, с изключение на индустриалните предприятия за бурета, качета и бъчви;

в) самите индустриалци се освобождават от данък върху занятие и връхнините му, освен тия за търговската камара;

г) лицата, които биха се издали (заявили – бел. съст.) за основаване на индустриалното предприятие или за преминаването му в акционерно, се освобождават от гербов налог;

д) потребните на предприятието сурови или полуобработени материали и материалите за постройки на сгради за предприятието, както и неговите произведения, се пренасят по БДЖ по специалните благоприятствени тарифи, които ще се изработят от Дирекцията на БДЖ съвместно с Министерството на търговията и земеделието.

е) безплатно ползване от държавните землища за вадене на камъни, пясък, чакъл, глина и др. подобни материали, необходими за съграждане на предприятието и за фабрикацията. Ползването от държавните, общинските и окръжните кариери за горните цели става по цени, уговорени между заинтересованите страни.

Глава V Индустриални концесии

22. Индустриални концесии, в смисъл на настоящия закон, се разбира всяко индустриално предприятие, в което е вложен в машини и в усъвършенствани уреди и капитал наймалко от 150 хил. лв. и занимава (ангажира – бел. съст.) не по-малко от 50 постоянни работници през годината и се ползва освен от специалните и общи облаги на настоящия закон, и от правото на изключително произвеждане на известни предмети в определения район до 31.III.1935 год.

23. Индустриалните концесии се дават в кръга на настоящия закон от Народното събрание със законопроект, внесен от М-вото на търговията и земеделието, след като последното вземе мнението на Индустриалния съвет.

24. Индустриалните концесии се дават за произвеждане на следните предмети: захар, платове от коприна, минерални масла от нефтошисти, растителни и животински масла – с изключение на розовото масло – и смола, всякакъв вид съестни (хранителни – бел. съст.) консерви, тестени произведения, хартия и картон, целулоза, стъкларство, боя, химически тор, терпентин, цимент и хидравлическа вар.

Глава VII Държавни и обществени доставки

37. Всички държавни, окръжни и общински учреждения са длъжни да си доставят от местните индустриални предприятия предметите, от които имат нужда, доколкото такива изработени предмети се намират в страната и се изработват в нея (бл. 18, ал. I и II), дори когато бъдат с 5% по-скъпи от иностранните (чуждестранните – бел. съст.).

1.59. ЗАКОН ЗА ВИСШЕТО УЧИЛИЩЕ В СОФИЯ (1895)

Публикуван в ДВ, №13, 18 януари 1895

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие

ИЗ ЗАКОНА

Чл. 1. Висшето училище в София има за цел да дава по-високо образование по разните клонове на науката.

Чл. 2. Висшето училище състои засега от три факултета: историко-филологически, физико-математически и юридически, а факултетите състоят от клонове...

Чл. 4. Траянието на курса във висшето училище е от три до четири години.

Курсът за медицинския факултет може да трае повече от четири години.

Чл. 5. Висшето училище се управлява от един ректор, който се избира в края на учебната година измежду редовните професори от целия академичен съвет за една учебна година и се утвърждава от Министерство на просвещението.

Чл. 6. Факултетите се управляват от декани, които се избират от факултетните съвети, също измежду редовните преподаватели на съответните факултети едновременно с ректора...

Чл. 7. Учителският персонал във Висшето училище се състои от редовни и извънредни професори и от доценти.

Всички тия се назначават от Министъра на просвещението, след като вземе мнението на академичния съвет, който му представлява трима кандидати...

Чл. 14. Всеки студент и слушател плаща през всяко полугодие по 20 лева за правоучение.

Забележка 1. Таксите за практически занятия се определят от надлежните факултетни съвети.

Забележка 2. Освобождават се, по решението на факултетните съвети, бедните ученици от всякакви такси...

1.60. ФЕЙЛЕТОН НА АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

По: Алеко Константинов. До Чикаго и назад. Пътеписи от България. В. Търново, 2000, с. 113

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация, 4.4.Влиянието на природо-географската среда.

НЕВЕРОЯТНО НАИСТИНА, НО ФАКТ: 300 ДУШИ НА ЧЕРНИЯ ВРЪХ

Ето горе-долу какви размишления наведоха пишущия тия редове на мисъл да напише оригиналната покана за Черни връх, която се появи миналата седмица в подлистник на в. „Знаме". Идеята за подобна покана възникна в един тесен кръг от любители на българската природа. Ефектът, който произведе поканата, надмина стократно всякакви очаквания. Сега, след като бях честит да видя цял панаир на самия връхчец на Витоша, мога смело да попълня цитираната чужда фраза „Господа, изучете България, за да я обикнете" и да прибавя:

– Господа, изучете всестранно българския народ и вий ще го обикнете; в него се крие потенциална сила, намерете здрав импулс и я превърнете в жива сила.

Тази мисъл е изказана от мене много по-рано, когато рисувах някои отрицателни черти на българите, плод на изкълчен патриотизъм – но тогава съм изказал почти инстинктивно, а сега съм честит, че тази мисъл се потвърждава. В поканата имаше следующата фраза:

„Няма съмнение, че е още по-приятно да видиш от самия връх как изгрява слънцето... но това удоволствие могат да си доставят само опитните туристи."

Знаете ли какъв беше резултатът? – Около четиристотин души през Драгалевци, през Беглер чифлик, през Бистрица, през Княжево плъзнаха през нощта срещу неделя по гърдите на Витоша и при изгряването на слънцето триста души бяха при Черния връх! Е, право да си кажа, туй благородно надпреварване ме порази! Картината, която пред-

ставляваше Витоша в събота през нощта, беше до такава степен величествена, щото се отказвам даже опит да направя за описванието й. Онзи въодушевен фантастически устрем към небесата, чрез хиляди препятствия, онова стремително катерение по храсталаци, по камънаци, на десетки наелектризирани групи, развятото нарочно приготвено знаме, звуковете на една военна тръба всред пламналите тук-там огньове, онази фантастическа картина, осветена феерически от пълната луна... Господин Вазов, вий бяхте очевидец – опишете тази поражающа със своето величие картина.

За съжаление, за голямо съжаление времето на разсъмване се развали: вятърът и студът разгониха твърде рано сбраните на Черния връх туристи, но при всичко това всякой очевидец, догде е жив, ще помни панаира на Черния връх.

Началото е неимоверно бляскаво. Сега остава да се уредим. Нека всички основателни членове (всички, които бяха в неделя на върха) и всички граждани, които желаят да се запишат за действителни членове, да заповядат на 2 септември в 6 часа вечерта в салона при фабриката на бр. Прошекови и там:

1. ще се прочете списъкът на записващите се и ще се допълни с незаписващите се основателни членове;

2. ще се открие подписка на действителни членове;

3. ще се избере временен комитет за изработване проект за устав и за облеклото на българските туристи и

4. ще се предложи, според сезона, една нова разходка на желающите. (Умоляват се столичните вестници да напечатат безплатно тази покана.)

Не се ли интересувате да знаете като какви са тия 300 души, които на 27 август бяха на Черни връх? Его: 110 чиновници, 25 студенти, 15 учители, 20 ученици, 10 словослагатели, 10 търговци, 6 адвокати, 6 кундурджии, 4 печатари, 3 офицери, 3 запасни офицери, 4 типографи, 4 книговезци, 4 професори, 3 аптекари, 3 лекари, 2 кафеджии, 2 кръчмари, 2 прошенописци, 2 механици, 2 дърводелци, по един: литератор, стенограф, гостилничар, войник, книжар, предприемач, скулптор, пенсионер, архитект, отговорен редактор, златар, терзия, художник, бояджия, словолитник, 2 бивши министри, 3 селяни, 4 жени и множество без означени занятия. Освен това има поне 50 души, които не успяха да се запишат. От 250души записани около 150 са от Северна България, 50 от Южна и 30 от Македония. Останалите са от Добруджа, Бесарабия, Турция, Сърбия и няколко иностранци. Любопитен факт: при всичко, че някои погрешно се записаха като софиянци, пак от София имаше само около 28 души, когато от Свищов например имаше 25 души.

София, 19 август 1895 г.

1.61. МАНИФЕСТ НА КНЯЗ ФЕРДИНАНД I, СОФИЯ, 22 януари 1896 г.

Фердинанд I Сакскобургготски е немски принц, княз (1887-1908) и цар (1908-1918) на България. Избран от III ВНС за княз на България, първоначално той не е признат от Русия и другите Велики сили. Необходимо условие за утвърждаването му и за възстановяване на прекратените за десет години дипломатически отношения с Русия е преминаването на престолонаследника Борис към източното православие.
Публикуван в ДВ №18, 23 ян. 1896

ТЕМА 2.1. Българският владетел; 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи

МАНИФЕСТ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

В изпълнение обещанието, дадено на Народното Представителство, от височината на престола известявам възлюбений Си народ, че Аз положих всичките Си старания, напрегнах всичките Си сили, за да изравня трудностите, които Ми се изпречваха за удовлетворение всенародното пламенно желание, щото Престолонаследника да премине в лоното на Народната Църква.

След като изпълних дълга на почитание спрямо тези, от които зависеше удовлетворителното изравняване на препятствията, за разрешение на този съдбоносен въпрос, който вълнува целия Български Народ, и след като се осуетиха надеждите Ми, понеже не намерих там, гдето очаквах, разумение на това, което България изисква, Аз, верен на клетвата, която Съм дал на възлюбений Си Народ, реших Сам лично да отстраня препятствията и да сложа пред народний Олтар най-неизмеримата и най-тежка жертва, която мога да дам.

Обявявам на всички Българи, че вторий Февруари тази година, денят на Сретение Господне, ще се извърши священното миропомазвание на Престолонаследника, Бориса Княза Търновский, по обрядите на Народната Ни Православна Църква.

Нека Царят на Царете благослови тая Наша стъпка и закриля во век и веков Нашето Отечество и Наший дом.

Издаден от Нашата Столица София, на двадесет и вторий януарий, хиляда осемстотин и деветдесет и шеста година от Рождество Христово и деветата от Нашето Царуване.

1.62. ПРАВИЛНИК НА БЪЛГАРСКИТЕ МАКЕДОНО-ОДРИНСКИ КОМИТЕТИ

На конгреса в Солун през 1896 г. става обединяването на Македонската революционна организация с организацията в Одринска Тракия под името Българските македоно-одрински комитети. На конгреса се приемат редица програмни документи: устав, програма, правилник и пр.
По: Македония..., с. 393

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

ИЗ ПРАВИЛНИКА

...Чл. 15. Всеки член при постъпването в комитета трябва да положи клетва, която гласи:

„Заклевам се в Бога, вярата и честта си, че ще се боря до смърт за свободата на българите в Македония и Одринско, че ще се покорявам безусловно на началството и безприкословно ще изпълнявам заповедите му. Че няма да издам никому нито с дума, нито с дело тайната, с която днес се увенчавам, и всичко онова, което от днес нататък ще чуя, видя и разбера по делото. В противен случай нека да бъда убит от едного от другарите с револвера или камата, които тук целувам."

Клетвата се дава пред евангелие, револвер, кама или каквото оръжие се намери; правят се три поклона, целуват се изброените неща, които подир клетвата пак се целуват. Клетвата може да даде кой да е член на комитета, но духовните лица се предпочитат...

1.63. УСТАВ НА БЪЛГАРСКИТЕ МАКЕДОНО-ОДРИНСКИ РЕВОЛЮЦИОННИ КОМИТЕТИ (БМОРК), 1896 Г.

По: К. С. Пандев. Устави и правилници на ВМОРО преди Илинденско-Преображенското въстание, Исторически преглед, 1969, кн. 1, с. 68

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

УСТАВ НА БМОРК

Глава I Цел

Чл. 1. Целта на БМОРК е придобиване пълна политическа автономия на Македония и Одринско.

Чл. 2. За постигане на тая цел те са длъжни да събуждат съзнанието на самозащита у българското население в казаните в 1 чл. области, да разпространяват между него революционни идеи чрез печата или устно и да подготвят и подигат едно повсеместно въстание.

Глава II Състав и устройство

Чл. 3. Член на БМОРК може да бъде всеки българин без разлика на пола, който не е компрометиран с нищо нечестно и безхарактерно пред обществото и който обещава да бъде с нещо полезен на революционното освободително дело.

Чл. 4. Членовете на всеки комитет се делят на групи с по един началник, определен от ръководителя. Всеки член на групата, както и началникът, носят по един номер, даден от надлежния комитет. Всеки работник знае само членовете на неговата група и началника, а последният знае само ръководителя на комитета или посредника.

Чл. 5. БМОРК се делят на окръжни, околийски и селски, а над всичките тях стои един централен БМОРК, който ръководи общите работи по Делото и го представлява. Района и числото на окръжните комитети определя Централния, на околийските – окръжните, на селските – околийските.

Чл. 6. Начело на всеки комитет стои едно управително тяло. Управителните тела на окръжните комитети се назначават от ЦБМОРК, на околийските се определят от окръжните и се назначават от Централния, а на селските се назначават от околийските. ЦБМОРК в известни случаи има право да повери ръководенето на работите в окръзите и околиите в ръцете на избрано от него вътрешно или упълномощено вънкашно лице.

Чл. 7. Всеки член на управителното тяло носи псевдоним, даден от ЦБМОРК.

Чл. 8. ЦБМОРК има печат с емблема знаме, саби, пушки и бомба, с надпис Македоно-одрински централен революционен комитет и с големина в радиуса 2 см и 6 мм и обиколка 16 см и 8 мм. С него той подкрепва важната кореспонденция.

Чл. 9. За сношения с околийските комитети всеки окръжен, околийски и селски комитет си има своя тайна поща.

Чл. 10. За следене делата на вътрешните и външните врагове и за предпазване от тях всеки комитет има своя тайна полиция.

Чл. 11. Всеки комитет държи в течение на работите в района му по-горния от него комитет, а в края на всеки месец му дава подробен отчет за всичките си работи във всяко отношение.

Глава III Материални средства на р. комитети

Чл. 12. Р. комитети ще се снабдяват с пари: 1) от доброволни пожертвувания; 2) от ре-

довните членски вноски и 3) от пари, събрани по начин, какъвто ЦБМОРК намери за целесъобразно или пък местния с предварителното съгласие на Централния.

Глава IV Наказания

Чл. 13. Всеки, който се провини във вредене на делото, бил той работник или не, българин или не българин, се наказва. Наказанието му се определя от местния комитет и се извършва със съгласието на Централния.

Чл. 14. Въз основа на настоящия устав изработен е подробен вътрешен правилник.

1.64. ПОЛОЖЕНИЕ НА РАБОТНИЦИТЕ В ТЮТЮНЕВИТЕ ФАБРИКИ

Статия във вестник Другар, №46, 1 авг. 1894
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите..., с. 317

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 3.4. Социални типове и структури в българското общество

ПОЛОЖЕНИЕ НА РАБОТНИЦИТЕ В ТЮТЮНЕВИТЕ ФАБРИКИ

...Преди 3 г., в 1894 г., в България имаше 105 тютюневи фабрики. В тях работеха 1652 работници. Не се знае добре възрастта и полът на тия работници, но повечето от тях са момчета до двайсетгодишна възраст и момичета, макар и да има и възрастни хора, като например в старозагорските, врачанските и други фабрики. Тютюневото производство у нас се разширява. Защото употреблението на тютюн у нас става се по-голямо. А външният тютюн още не може да конкурира българския, който и досега е прочут в Европа, само че под название „турски тютюн". Можем да приемем, че при по-разширеното производство на тютюна броят на работниците е порасъл поне със сто-двеста души за последните три години. Тъй щото днес ние имаме около 1800 души работници в тютюневите затвори.

Казваме затвори с пълно право. Защото в тия фабрики нито слънце, нито въздух проникват. Те са обикновено малки помещения, в които много свят се туря. Отровните миризми на тютюна, дребният прах, който на облаци се носи из фабриката, разваленият въздух, липсата на светлина, грубите обноски на господарите, дългото работно време, недостатъчната заплата – всичко това съсипва работниците. Ако сравним един затворник, който 15 год. е лежал в тъмници, и един работник, който 5 години е работил в тютюневата фабрика, няма да намерим голяма разлика помежду им. Се същите развалени гърди, се същата мъртва бледност. От гроб гаче са излезнали...

Работниците в тютюневите фабрики са от разни възрасти, пол и народности. Има млади и стари, жени и мъже, българи, турци, евреи и пр. Туй различие не бива да ги смущава. От каквато възраст, пол или вяра да бъдат, работниците се са братя – тях ги свързва общият интерес. Те винаги едни врагове имат – господарите ...

1.65. ДОКЛАД ДО Н. В. ФЕРДИНАНД I – ЦАР НА БЪЛГАРИТЕ

Относно създаването и развитието на народен театър и опера (1883–1897)
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите..., 612–613

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; **5.3.** Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие

ИЗ ДОКЛАДА

...През 1883 г. в Пловдив се образува първата професионална драматична трупа, обаче настаналите събития – Съединението на Северна и Южна България и Сръбско-българската война, попречиха на тая трупа да вирее дълго време. След войната, в 1886 година, по инициатива на няколко любители и бивши актьори от румелийската трупа, се образува, пак в Пловдив, драматична трупа под название „Пловдивска любителска трупа", която почва да дава представления в тамошния театър „Люксембург".

През 1888 година трупата идва в София и дава няколко представления. Столичната публика посреща симпатично трупата, която по настояване на видни столичани остана в София, подпомогната от държавата с една субсидия от 3000 лева.

Трупата постоянно се усъвършенствувала, нови сили влезли в нея. Публиката живо се интересувала от театралните представления. Държавата също ѝ дава своите насърчения: през 1889 година в бюджета на Министерството на просвещението се предвижда за нея помощ от 10 000 лева; кметството също решило да приспособи за театрално здание „Биюк джамия", сега „Народен музей", обаче правителството не се съгласило на това. Трупата успя да придума предприемача на осуетеното предприятие да построи временен дъсчен салон за тяхна сметка. На същото място, дето сега се издига красивата сграда на Народния театър, се построява набързо дъсчена барака, в която на 4 декемврий 1888 година трупата дала първото си представление „Хубава Сидония". Тогава трупата се преименува „Български театър Основа". С големи мъчнотии трупата доживява да празнува на 4 декемврий 1889 г. своята годишнина с пиесата „Райна Княгиня", драма в 5 действия от Д. Войников. На това представление благоволи да присъствува и Ваше Величество.

Театърът „Основа" съществува до края на 1890 година, когато се преустрои в драматично-оперна трупа, в която влизаха повечето видни членове на театър „Основа" и няколко специалисти по оперното дело от Чехия. Новата трупа не може да трае дълго време, понеже субсидията на Министерството на народното просвещение от 20 000 лева не стигаше, а и оперната секция на трупата нямаше условия за развитие. Вследствие на това тя се разформирова още през юний 1892 година. Драматическата секция още през май 1891 година се отдели и почна да дава представления в „Славянска беседа", като се преустрои и преименува в Столична българска драматическа трупа „Сълза и Смех". През 1894 година Министерството на народното просвещение субсидира трупата „Сълза и Смях" и назначи управителен комитет. С това се внесе подобрение в трупата и се даде начало за образуване на държавен театър. През 1903 г. управителният комитет се разтури и се замести с един интендант. Субсидията на трупата се увеличи през 1904 г. на 90 000 лева, през 1905 г. на 100 000 лева, през 1906 г. на 110 000 лева, като при това трупата „Сълза и Смех" се преименува в „Народен театър"...

През 1897 г., когато се основава Софийската класна лотария, Народното събрание реши да се освободи лотарията от гербов сбор, но вместо това да внася на общината по 100 000 лв. годишно за постройки на театър. Когато сумата нарасна на 350 000 лв., пристъпи се към осъществяване на тая идея. В 1904 година се почна постройката, която се

свърши в края на 1906 г. За постройката на театъра се похарчиха 1 500 000 лева. На 3 януарий 1907 г. стана тържественото откриване на театъра в присъствието на Ваше Величество, на Негово Царско Височество Престолонаследника Княз Борис Търновски, на Негово Царско Височество Княз Кирил Преславски и на Августейшия брат на Ваше Величество – Княз Филип Сакс-Кобур-Готски. През 1907 г. държавата със закон призна Народния театър за държавен институт, и служителите на сценичното изкуство станаха държавни чиновници. Репертоарът на Народния театър, както от 1904 до 1907 г., тъй и от 1907 г. досега е бил най-разнообразен. През първия период са били дадени 76 пиеси от 55 автори, от които 8 български, а през втория – 86 пиеси, от които 19 български, от 8 автори българи.

След несполучливия опит да се положи през 1890–1892 г. началото на опера в България, през 1908 г., по частна инициатива, се основа в София „Оперна дружба", в която влязоха артисти и артистки българи, свършили музика и следили оперното дело в странство. С големи усилия и без всякаква субсидия отначало, „Оперната дружба" успя да представи 7 чужди и 2 български опери. С това членовете на дружбата спечелиха симпатиите и поддръжката на публиката. Насърчени от тоя успех те образуваха съдружие „Българска оперна дружба", устъвът и правилникът на която бяха утвърдени от Министерството на народното просвещение на 7 февруарий т. г. Българската оперна дружба спечели доверието на правителството и на столичния общински съвет, които подкрепиха дружбата, като я субсидираха...

1.66. ДОПИСКА ВЪВ в. „ДУНАВСКИ ИЗВЕСТИЯ", 5 януари 1895 г.

Относно новогодишния бал в Свищов.
По: Извори за българската етнография, т. II, 371–372

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

БАЛЪТ СРЕЩУ НОВА ГОДИНА

...бала, който се приготовляваше от комитета на тукаш[ното] опълчен[ско] поборническо] дружество срещу 1-ий януарий по случай посрещането на новата година – стана. Салонът с околните апартаменти бяха бляскаво осветлени, вкусно окрасени и мобелирани и въобще приготвени да посрещнат и приемат в недрата си едно добро общество. Танца, съобразно с програмата, се откри по 8 1/2 часът, с както и подобава народно хоро... След няколко танца започна да приближава началото на новата година, когато и настъпи тишина, всред която се появиха председателя и касиера на комитета г. г. Д. Ценович и Т. Божинов, от които първий обяви стъпването на новата година и поздрави обществото с нея, а вторий даде един кратък отчет за състоянието на делата и капитала на дружеството. После това се откри и изнесе една разкошна елха, окичена с колорни шекери и книжки с кратки и съответствующи изречения от разни философи и знаменити мъже. Тези книжки и шекери се даваха на присъствующите, на които се прокобяваше щастието им. Това свършено, дойде ред на котильона, в който заиграха около 25 пари. През време на тази игра, която трая около час и половина, дамите и кавалерите бяха плувнали в елегентни накити, разменени помежду им, които накити се бяха доставили от Виена и Пеща. Котильона се изигра при пълен ред и с голямо умение

и такт. Поразителна една грациозност се забелязваше у дамите в отношението им към кавалерите и при изпълнението на разни котильонни прийоми. Настъпи времето и на лотарията, на която предстоеше да се разиграят ръкоделията, подарени на комитета от дамското общество. Понеже ръкоделията се отличяваха по изрядност, по направа и скъпоценност по материя, то привлякоха към лотарията много любители. Прави чест на свищовския дамски свят, задето е оценил благородната идея, която комитета гони, и е притекъл пред олтаря на неговата задачя с такива и толкова щедри подаръци...

Една малка тъмна черта в този бал беше, че някои семейства и то не много, а само 2–3, бяха дошли с децата си, които по едно време се бяха тъй разшавали, щото образуваха един втори кадрил...

От входа събрано 650 лева, от лотария 780, всичко 1430 лева, от която сума като се спадне разхода, остава един чист приход приблизително от 1000 лева.

1.67. ДОПИСКА ВЪВ в. „РОДОЛЮБЕЦ“

Относно румънските опити за претопяване на българското население в Северна Добруджа. Публикувана в № 56 от 17 окт. 1897 г.
По: Извори за българската етнография, т. II, с.116

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет, 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

ИЗ ДОПИСКАТА

Букурещ, 8 октомври 1897 год.
...Ден не се минува да не четем в тукашните вестници от всичките партии планове един през други по-драконовски за премахването на българщината в Добруджа с по-бързото претопяване на българското там коренно население. Па и самото влашко правителство систематически е вече почнало да работи за тая цел. Всичките български църкви е затворило, попове и учители замества с влашки и употребява разни хитрости да сполучи същото в Кюстенджа и Тулча, дето не може явно да употреби бруталните си насилия, както в паланките и селата. Ново доказателство има за това. С предлог благовиден, понеже влашката църква в Тулча се ремонтирала, църковната власт се разпоредила, щото черкуването на власите да става в българската църква от влашките попове и псалтове на влашки, а тъй също и в руската църква, уж привременно, с една нескончаема привременност като всяка окупация от по-силния и владеющия. На тая хитрост българите в Тулча не се вдадоха, но за това извикаха върху главите си патриотическите клетви и хули на тукашния печат....

1.68. ДОПИСКА В „БЪЛГАРСКИ ТЪРГОВСКИ ВЕСТНИК“ ОТ 1 май 1898 г.

Относно отбелязването на Първи май в София
По: Извори за българската етнография, т. II, с. 275

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация, 4.4.Влиянието на природо-географската среда.

ИЗ ДОПИСКАТА

...Обичай е на 1-й май малко и голямо да напуща заранта рано покрива си и да отива в гори, поля и равнини, гдето под отворено ясно небо и приятни излияния на природата да вкуси свежест и пролетни впечатления. Действително, че няма по-голяма приятност от тази да стане човек рано, да дочака изгряването на слънцето в някоя планина или гора. Обаятелните и увлекателни звукове на птиците, шумтението на реките и сладката миризма на цветята и на разните дървета – всичко това всява в душата на човека такова едно настроение, щото не може да се не пренесе в идеали и мечти. Столицата в това отношение, макар да ѝ липсват близки хубави местности, най-тържествено посреща 1-й май. Още от сутрин рано цялата София беше излязла. Къде 6 ч. пипиниерата беше препълнена с публика; едни си пиеха сутренното мляко под звуковете на дамския оркестър на г. Барта, а други се разхождаха и търкаляха по тревата. „Куру-Баглар"[1] беше се накичил с много посетители, облечени в лятната премяна. Разни музики и песни бяха заглушили въздуха. По шосетата към с. Горубляне и с. Княжево пайтоните, носящи по цели семейства, хвърчаха от бързина. Не малко бяха и ездачите, които припкаха по полята на пипиниерата. Велосипедистите бяха излезли на групи и красяха движението, толкова оживлено от приятното хубаво време.

[1] Днес квартал Лозенец

1.69. БЕЛЕЖКА В сп. „СВЕТЛИНА" ОТ 1899 г.

Относно създаването и дейността на Първото българско туристическо дружество
По: Извори за българската етнография, т. II, 391–392

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация, 4.4.Влиянието на природо-географската среда.

ОТ ЕДИН ГОСТ

На 19 септември, неделя, първото българско туристическо дружество „Алеко Константинов" направи първата си фамилийна екскурзия. Преди заминаването, макар и късно да бе известено, на гарата се явиха 45 туристи. Точно в 7.40 часа сутринта тренът потегли при задружното пеене и свирене на българския народен химн. При общия възторг и нескончаеми шеги, тренът пристигна на Черепишкия манастир (близо до станция Мездра), дето членовете...бяха радушно приети от цялото манастирско братство. По предложение на настоятелството отслужи се панахида за упокоение душата на първия български турист и литератор Алеко Константинов...

На поляната зад манастиря, в сянката на вековните букаци, между планинските зъбери на този прелестен балкански край, се почна хайдушкия обед на дружината...

От пладне, туристите всички вкупом решиха да посетят някои от историческите забележителности в околността, а главно мъчната за изкачване „Шишманова дупка"...

На връщане туристите се отбиха отново в манастира, дето всички фотографирани от придружаващите ги аматьори, извъртяха няколко чисто народни хора. При показването на Ботевата шашка, с която той се е бил на Веслец, от страна на игумена, туристите бяха силно трогнати и след като беше целуната почти от всичките, вечерта с песни и хора тръгнаха обратно за София.

В заключение смеем да допълним, че това ново туристическо дружество с тая, както и с предишните си екскурзии, иде да ни убеди, че е добре ситуирано и приготвено за дълъг живот. То освен дружествената си форма, притежава вече устав и за в късо време брои повече от 80 редовни члена, в числото на които влиза голяма част от най-отбраното софийско общество, и обещава в скоро време да стане център не само на софийската, но и на цялата българска младеж.

Както се научаваме, от тогава до сега, дружеството е направило няколко нови екскурзии, а именно – до Германския и Погановския манастир (Царибродско), в които са взели участие доста софиянци. От тук нататък почват зимните екскурзии със зимните приятелски срещи.

София, 8 октомври 1899

1.70. ЗАКОН ЗА ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО НОСЕНЕ НА МЕСТНИ ДРЕХИ И ОБУЩА

Публикуван в ДВ, №58, 19 март 1897

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции; 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

ИЗ ЗАКОНА

Чл. 1. Всички държавни, общински и окръжни чиновници и служащи, които получават заплати, както и народните представители, са длъжни да носят във време на изпълнение длъжностите си облекло и обуща местно произведение.

Чл. 2. Чиновниците и служащите, които не се съобразяват с постановлението на горния член, ще бъдат наказани с глоба от 10 до 60 лева. Размерът на глобата ще се определя от надлежните началници на учрежденията, които ще следят за изпълнението на настоящия закон.

Чл. 3. Министерството на народното просвещение ще изучи въпроса за носение на униформа от учениците при гимназиите и класните училища, и ако то предпише употребление на такова еднообразно облекло, то ще бъде от местни материи.

Чл. 4. Всеки фабрикант или продавач на дрехи, който по силата на този закон продава чужди материи за облекло и обуща вместо местни, наказва се с глоба от 100 до 1000 лева и със затвор от 1 до 6 месеца...

1.71. СПОМЕНИ НА ЕКАТЕРИНА КАРАВЕЛОВА

Екатерина Великова Каравелова е общественичка и публицистка. Съпруга на Петко Каравелов. Завършва гимназия в Москва, след което работи като учителка. Една от ръководителките на Българския женски съюз. В своите спомени отразява обществено-политическия живот и бита на българския народ в края на XIX в.
По: Спомени на Екатерина Каравелова, С., 1984, с. 137

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 4.4. Влиянието на природо-географската среда

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА ЕКАТЕРИНА КАРАВЕЛОВА

О, водата от ония дни! В Русе помня саките – дървените бъчви за разнасяне на дунавската вода. В Пловдив из улиците виждате големи мехове на кон... От тия мехове мътната вода от Марица се вливаше в грамадни кюпове, в които пущаха стипца да се избистри.

В Русе за пиене си служеха със съд от варовит камък, през чието конусообразно дъно се прецеждаше водата в стомна. В Пловдив в някои къщи пиеха водата от цистерни, но при сухо бездъждовно лято, тия цистерни бяха клоака[1] на безброй животинки. А пловдивската жега! Кой от нас непоносимо не е страдал от нея? От голите тепета, нажежени през деня, вечер лъхтеше зноен лъх и мушиците не ни даваха ни сън, ни мира... Но младостта – нашата младост с всичко се миреше и в най-лошите минути и обстоятелства намираше пак удоволствия. Когато лете не можехме никъде да отидем – салаша[2] на Марица бе за нас приятно прибежище за разходка. Някаква дървена барачка, гдето са провизиите – маруля, чирузи, кебапчета, лимонада, ракия, вино – отвън няколко маси с дървени столчета. Кой не е ял маруля в Пловдив и не е пил лимонада на салаша, не може да си представи нашите непретенциозни удоволствия и гощавки на младини. В тях и в моите първи седенки в Русе, гдето ме гощаваха с печена тиква, семки и на края с кафе, имаше нещо, което безвъзвратно изчезна ... и, за което неволно жаля на времена, когато седя на богато наредена трапеза в наши дни. Голям скок направихме по отношение на материалната култура. Да можехме и в духовно отношение тъй да се издигнем, еша ни никъде нямаше да има.

[1] клоака – замърсено място
[2] салаша – беседка до реката

1.72. ПИСМО НА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ ДО НИКОЛА МАЛЕШЕВСКИ

Гоце Делчев е деец на македоно-одринското революционно движение. Член на ЦК на ВМОРО, главен ревизор на четите, задграничен представител на организацията в периода 1896 – 1901. Съдейства за разрастване на революционната мрежа и за масовизирането на организацията. Никола Малешевски – деец на македоно-одринското революционно движение. Сътрудничи при прехвърлянето на подготвени от ВМОК чети от България към Македония. Пунктов началник на Вътрешната организация в Дупница. Близък другар и сътрудник на Гоце Делчев и Гьорче Петров. По: Македония..., с. 406

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

Колйо, *5 януари 1899 г.*

Всичките ти писма, досега изпратени от теб и чрез теб, съм получил. Отцепленията и разцепленията никак да не ни плашат. Действително жалко е, но що можем да правим, когато си сме българи и всички страдаме от една обща болест! Ако тая болест не съществуваше в нашите прадеди, от които е наследство и в нас, нямаше да попаднат под грозния скиптър на турските султани. Наш, разбира се, дълг е да не се поддаваме на тая болест, но можем ли същото да направим и с другите лица? Пък имаме заето и нещо от гръцките болести, и именно – колкото глави, толкоз капитани. Пустата му слава!... Всеки иска да блесне, па не знае фалшът и на тоя блясък. Вай на тез, над страданията на които всички тез комедии, дет се разиграват.

Колкото за пролет, почти нищо няма определено, което е много печално, но, вярвам, и това ще се изясни.

Чакам пари да купим кримкови патрони, та не ще има нужда да се прави сменка с манлихерови.

Кардашите от Перник искат револвер, но пари не се сещат да пратят, като че ли ние ги имаме веч в кърпа вързани. Колкото за мартинката, за която получих 2 лири турски, искам от теб съвет: оттук да им взема или оттам ти ще ми вземеш? Ако имате там някоя наша, добре ще направиш да им я проводиш.

Кажи на брата ми да пише писмо дома.

С поздрав Гоце

П. П. Тук приключените са за Перник, от които едното е за Дико, от когото вчера се получи телеграма от Рила. Узнай дали не е там, че още тамо да се предаде предназначеното за него. На перничани им пиша, че мартината ще я получат, а револвера – когато пратят пари.

Същи

1.73. „ИСКРИ ОТ БУРНИ ГОДИНИ" ОТ ДИМО КАЗАСОВ

Димо Казасов е политически и държавен деец, журналист и публицист. Завършва право в СУ „Св. Кл. Охридски". Министър на железниците, пощите и телеграфите в правителството на Ал. Цанков. По-късно преминава на леви позиции и след Втората световна война е министър на пропагандата в първото отечественофронтовско правителство. Димо Казасов издава редици книги със спомени за обществения живот в следосвобожденска България.
По: Димо Казасов. Искри от бурни години, С., 1987, 260–261; 282–284

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество, 4.2 Стопанско развитие и традиции и 4.3 Ежедневието на българите и неговата модернизация

ПУСКАНЕТО НА ПЪРВИТЕ ТРАМВАИ В СОФИЯ

За столичани трамваят беше чудо едва ли не еднакво с чудото, каквото за съвременника са спътниците около Земята. И ето как един вестник от 30 ноември 1900 г. описва това чудо:

„Вчера столичните жители бяха зрители на едно ново за тях явление от всесветския прогрес. Първият трамвай проряза почти цялата Витошка улица. Грамадно множество народ се любуваше на приятната гледка... Трамваят върви бързо, без друсане, осветлява се електрически и има изящна мебелировка."

В какво се състоеше бързината и изящната мебелировка на трамвая?

Бързината бе 15 км в час, а изящната мебелировка се застъпваше от две дълги, червени плюшени възглавници, протегнати върху грубите дървени скамейки на първокласното отделение на тесните и къси трамвайни коли.

Пет дни по-късно „Вечерна поща" в броя си от 5 декември отбелязва:"Вчера, часът 11, трамвайният вагон №2, с който един кондуктор-ученик правеше упражнение, изскокна из релсите по направление към кухнята на хотел „България"...

Едва след 10 дни времето най-сетне идва. На 15 януари 1901 г. се извършва освещаването на предприятието и тържественото откриване на движението. Поканените официални лица, наблъскани в пет вагона, са разведени чак до площад „Славейков".

Готови са 6 трамвайни линии, но от тях, по настояване на кметството, се пущат в експлоатация само 2, *за да можело населението и служащите да имат време да свикнат с новото силно движение, от което най-много били изплашени майките.*(курсивът е на автора)...

Злополуките на белгийската трамвайна компания не се приключват с честите дерайлирания на износените коли, нито със страха, който заставя столичани да предпочитат бавното пешеходство пред „шеметното" движение на чудното нововъведение...

Във вагоните на софийските трамваи съществуват класове. Първи и втори класове...Таксата за първа класа беше 15 стотинки, а за втора – 10. Местата в първа класа обикновенно оставаха незаети дори и след като над вратата на втората класа увисваше надписът „Пълно". Той не смущаваше пътниците. Те го пренебрегваха и се тъпчеха като сардели...Средствата на хората бяха ограничени и малцина бяха тия, които си позволяваха лукса да пренебрегнат покупната стойност на 5-те стотинки, срещу които можеше да се получи една кифла, едно кебапче, едно кафе, дори и една паста. Мнозина предпочитаха да изминават разстоянията пешком, казвайки си: „Вместо да скъсам трамваен билет, предпочитам да дам гологана си (10 ст.) за чаша студена бира". Ето защо натрупване по трамвайните линии нямаше.

СЛУГИНСКАТА БОРСА В НАЧАЛОТО НА XX в.

Софийският слугински пазар се откриваше два пъти през годината – пред и след Гергьовден и Димитровден – и траеше почти цяла седмица...

Момиченца от 8 години нагоре, покрити с изкърпени дрешки и обути в изтъркани цървулки, водени от своите бащи или майки, гледаха с просълзени очи новия за тях свят и едва доумяваха какво им готвят предстоящите дни. По-възрастни девойки, облечени като за сватба, чакаха търпеливо новите купувачи на техния труд...

Около тия два пазарни дни в София пристигаха момичета от цялата страна. Те бивaха набирани и водени от драгомани, които се грижеха за настаняването им срещу възнаграждение в размер на едномесечната им заплата, т. е. 1/6 от полугодишното им възнаграждение. Обикновено слугуваха девойки от бедните селски и преимуществено балкански домове...

Заплащането на слугинския труд беше повече от мизерно. То се движеше от 5 до 20 лева месечно, като към тях се прибавяха и един чифт обуща, обикновено купувани от битпазар...

Излишно е да се отбелязва, че слугинският труд бе един от най-сурово експлоатираните: нямаше установено работно време, нямаше установена празнична или делнична почивка. Слугините ставаха няколко часа преди господарите си и лягаха, след като те бяха вече изкарали първия си сън...

През същите гергьовски и димитровденски дни ставаше спазаряването и на момчетата, дошли от селата и от малките провинциални градове да учат занаят. Тяхното чиракуване беше още по-тежко и безотрадно. Те едновременно слугуваха в дома на господаря си и чиракуваха в работилницата му, където работният ден траеше от 14 до 18 часа. Чирачето спеше в тъмното кюше на мрачната занаятчийница, ставаше в тъмни зори, за да я почисти, да запали печката, да подреди инструментите и оттам запъхтяно тичаше към дома на чорбаджията си, за да измете стаите, да измие приборите и да отиде за дребни покупки на пазара. За своя труд чирачето обикновено не получаваше възнаграждение. То се задоволяваше с някоя и друга износена и покрита с кръпки дреха и обувки и с остатъка от храната, която господарската щедрост ще счете за възможно да му остави. Имаше, разбира се, и добросъвестни занаятчии, които гледаха чирачето си като собствено дете...

1.74. ВЪЗВАНИЕ НА ГЛАВНИЯ ЩАБ В БИТОЛСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН ОКРЪГ

С него се провъзгласява Илинденското въстание, 15 юли 1903 г.
По: НБКМ – БИА, II л, с. 765

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

ВЪЗВАНИЕ

„Братя!

Най-сетне многоочакваният ден за разправа с вековния ни душманин дойде вече.

Кръвта на нашите невинно загинали братя от турската тирания вика високо за отплата.

Погазената чест на нашите майки и сестри иска възстановяването си!

Стига толкова мъки, стига толкова позор!

Хилядо пъти по-добре смърт, отколкото срамен *(в оригинала думата не се чете ясно)* и скотски живот.

Определеният ден, в който народът из цела Македония и Одринско ще трябва да излезе явно с оръжие в ръка срещу душманите, е 20-й юлий.

Последвайте, братя, вашите началници в този ден и се съберете под знамето на свободата.

Упорствувайте, братя, в борбата! Само в упорство и дълготрайната борба е спасението ни.

Нека Бог благослови правото ни дело и деня на въстанието.

Долу Турция! Долу тираните! Смърт на душманите!

Да живее народът! Да живее свободата! Ура!

Целуваме ви братски Щабът

1.75. СВЕДЕНИЕ НА РЪКОВОДИТЕЛИТЕ НА ИЛИНДЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ В КОСТУРСКИЯ КРАЙ

Изпратено е до всички чуждестранни консулства в Битоля, 30 август 1903 г. Съдържа данни за потушаването на въстанието.
По: Македония..., 477–485

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби

ИЗ СВЕДЕНИЕТО

9. с. Орман 20 къщи цяло изгорено. Колко са убити, няма точни сведения.
10. с. Кондораби 30 къщи цяло изгорено. Колко са убити, точни сведения няма.
11. с. Черешница 80 къщи цяло изгорено.

Дамян Сулов, 50 год., убит с куршум
Петър Попов, 53, убит с куршум
Дамян Божков, 59, убит с куршум
Христо Божков, 35, убит с куршум
Сидо п. Ярмов, 60, заклан
Фило Розов, 63, измушкан
Дине Главчев, 81, убит с куршум

Митре Бабчорлията, 73, убит с куршум
Сия Бабчорева, 50, съсечена на парчета
Риса Фянова, 28, заклана

12. с. Бомбоки 80 къщи цяло изгорено. За убитите точни сведения няма.
13. с. Загоричани 680 къщи цяло изгорено. Убити около 150 души старци, жени и деца – точно свед. няма.
14. с. Бобищ 150 къщи цяло изгорено. За убитите точни сведения няма.
15. Чифликът Котори 16 къщи всички изгорени.
16. с. Олища от 90 изгореха 3 къщи. За убитите точни сведения няма.
17. с. Вишени от 200 къщи останаха 13.

30.VIII.1903 година (стар стил).
За истинността на горните сведения подписваме се саморъчно ръководителите на Костурския район: Лазар И. Трайков, Васил Чекаларов, Пандо Кляшов, Манол Розов и Михаил Николов.
Забележка. При настоящите сведения приключваме и картата на Костурско.

1.76. СПОМЕНИ НА ДАМЯН ГРУЕВ

Дамян (Даме) Груев е деец в македоно-одринското революционно движение. Учи във Висшето училище в Белград и във Висшето педагогическо училище в София (дн. СУ „Св. Климент Охридски"). Връща се в Македония, където е един от създателите и ръководителите на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). По време на Илинденско-Преображенското въстание 1903 е член на Главния щаб на въстанието в Битолски революционен окръг. След разгрома работи за възстановяване на организацията. На Рилския конгрес (1905) отново е избран за член на ЦК.
По: Македония..., с. 505

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 2.4. Видни български политици и държавници

ЗА ПОВОДА ДА СЕ СЪЗДАДЕ РЕВОЛЮЦИОННАТА ОРГАНИЗАЦИЯ МАКЕДОНИЯ

18 януари 1905 г.

След убийството на министър Белчев в София се яви у мене първата идея да работя за македонското дело. Преди това 3–4 месеца се завзехме студентите македонци във висшето училище да се организираме в името на идеята за самообразование и взаимно влияние. Целта беше: след свършването на учението си да се приберем всички вътре в Македония, гдето имаше голяма нужда от интелигентни сили. В този наш тесен, интимен кръг вече беше се породила идеята да се подйеме революционна организация в Македония. Понеже сръбската пропаганда вече беше захванала да действува в Македония и ние поради това бяхме се сепнали и мислехме, че трябва да се побърза да се тури на дневен ред идеята за освобождението на Македония, преди да успее сръбската пропаганда да се засили и да раздроби народа. Ние сами бяхме опитали действието на тая пропаганда. В Солун нямаше агитатори и в Скопие едновременно. Обеща ни се стипендия и ни се даде. И тогава аз с още няколко македончета отидохме в Белград. Тук можахме да съзрем сръбските намерения по това, че силно се стараеха да ни внушат сръбската идея и да ни наложат сръбския език, което още повече ни раздразняваше.

***

В София главните членове на „Дружбата" ни бяха Хр. поп Коцев, един от дейците и ръководителите на революционната организация, роден в Щип, създател на Революционния комитет в Одрин в 1895 г., Д. Мирчев, Никола Дейков (секретар при мирови съдия, родом от Прилеп, сега адвокат в Луковит), Поп Арсов. Смятахме да действуваме главно в посока да се изисква прилагането на Берлинския договор. Мислехме да създадем организация по образец на революционната организация в България преди Освобождението, да действуваме по пример на Ботев, Левски, Бенковски, и пр. Бяхме изучили тая организация. Записките на Захари Стоянов напр. бяха ни повлияли и изобщо дотогавашната българска революционна книжнина. Бяхме се запознали и с историята на сръбските движения.

***

В Солун прекарах следната година, зает в печатницата на Семерджиев. Тук се срещнах със стари другари: Поп Арсов, Андон Димитров, един от създателите на Революционния комитет в Солун в края на 1893 г. (род., от солунското с. Айватово, сега член в битолския съд), д-р Христо Татарчев Хаджи Николов (от Кукуш), Христо Батанджиев (от Гюмендже, секретар на солунската община?). Подновихме с тях старата идея. Помежду си се сгрупирахме, задружно изработихме Правилник-устав. В основата му легнаха същите начала: искане да се приложи Берлинският договор. Така беше изработен тоя устав по образец на устава на революционната организация в България преди освобождението. Девизът беше: прокарване решенията на Берлинския договор. Основахме тайна организация с Централен комитет, с клонове, с членски вносове. Предвиждаше се клетва и пр. В правилника нищо не се предвиждаше за сръбската пропаганда, но се имаше пред вид да се предварят нейните следствия, като се свести народът. Това беше през 1893 – 1894 учебна година.

През първата година посветихме в новата организация два-три ученика, които свършиха гимназия в Солун: Александър Панов, който стана учител в Прилеп, после се учи в Париж и се завърна в Солун, гдето се помина от болест, и други двама. Годината изтече с това.

1.77. ЗАКОН ЗА ЖЕНСКИЯ И ДЕТСКИЯ ТРУД В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ЗАВЕДЕНИЯ

С този закон се поставя началото на трудовото законодателство.
Публикуван в ДВ, №66, 26 март 1905

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация; 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

ИЗ ЗАКОНА

...Чл.3. Деца от двата пола, които не са навършили 12-годишна възраст, не могат да бъдат употребявани като работници във фабричните заведения, занаятчийски работилници, по пътищата, външните инсталации на мините и по кариерите.

Като изключение могат да бъдат допуснати на работа и деца навършили 10 години и свършили първоначално образование и само в заведения, специално определени с указ, издаден след предварително взето мнение на Медицинския съвет и Министерството.

В подземните работи на мините и кариерите не могат да бъдат употребени като работници деца от мъжки пол, ненавършили поне 15-годишна възраст, и жени ...

Чл. 4. В опасни за здравето и живота индустриални и пр. заведения не могат да бъдат употребявани работници от двата пола по-млади от 18 навършени години...
Чл. 5. На деца от двата пола на възраст от 12 до 15 години се забранява да работят повече от 8 часа на денонощие; на жени от каквато и да било възраст, се забранява да работят повече от 10 часа на денонощие...
Чл. 7. Нощната работа във всички индустриални заведения се забранява за деца – момчета, по-млади от 15 навършени години, и за момичета и жени от каквато и да било възраст...
Чл. 8. Жените родилки не могат да бъдат заставени да работят освен един месец след раждането...
През течение на родилния месец, те се считат в отпуск без заплата и не губят мястото си в заведението, в което са работили до раждането...
Чл. 12. Всички собственици, управители, директори, предприемачи и др., в заведенията на които работят деца или жени от каквато и да било възраст, са длъжни да вземат всички предпазни мерки за запазване здравето, сигурността и морала на работниците както в самите помещения, където се извършва работата, така и в местата, определени за почивка и хранене. Във всеки случаи на жените работнички и на децата трябва или да се отдели особено място за почивка и хранене, или да им се позволява да напущат за тая цел заведението през определените за почивка и храна часове.

1.78. „ПРОЛЕТТА НА ЕДИН ГРАД“ ОТ КОНСТАНТИН КАНТАРЕВ

Константин Николов Кантарев – лекар, читалищен деец, общественик. Автор е на трудове и публикации в областта на историята на медицината, литературно-критически статии за български поети и писатели.
По: Кантарев. Пролетта на един град, Пловдив, 1983 г., 87–88

ТЕМА: 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

В стремежа на читалище „Виделина“ да запознае гражданите с новостите на музикалното дело е интересен следният случай. Пазарджиклията Иван Ветренски демонстрирал пред публиката първия грамофон. Излязъл на сцената, нагласил някаква кутия, на единия край на която стърчала голяма ламаринена фуния, поклонил се вежливо на публиката и пуснал грамофона. Сензацията била голяма – вместо него, живия човек, както очаквали любознателните, запяла кутията, засвирил оркестър.... С бурни аплодисменти посрещнала публиката невижданото чудо. И го извикали на бис...

През 1905 г. при читалище „Виделина“ се създава първият за града мандолинен оркестър. Негов диригент е Георги Абаджиев... На „Мандолината“, както наричали първия оркестър, не му провървяло поради липса на публика... През 1907 г. той е възстановен и поет от диригента Асен Митев; първият концерт имал голям успех.

Заедно с инструменталната музика в Пазарджик се развивало и хоровото дело. Възникнали църковни и светски, ученически и други певчески сдружения... На 18 септември 1920 г. в читалище „Св. Константин“, Чиксалън, се основава музикален кръжок на името на маестро Атанасов. Половин година по-късно дружеството дава своя първи концерт в читалище „Виделина“. Това е истинско тържество за града – триумф на младите музикални дейци и тяхното официално признание...

Ценна проява в културния и музикален живот на града беше военната духова музика. Ръководена от добри капелмайстори, тя обслужваше всяко по-голямо тържество, ве-

черинка, чествуване на бележити личности, новогодишния бал, празника „Кирил и Методий“ и пр. Но най-полезни бяха концертите ѝ на открито, които даваше в четирите квартала и най-много във Вароша. Всяка събота и неделя следобед музикалният състав пристигаше в строй и заемаше мястото си в павилиона на градината срещу читалището. Гражданите я очакваха с нетърпение. Видеха ли я, те, и на първо място децата, ограждаха павилиона. Почваха с марш, а после китки от народни песни и класическа музика...

1.79. ИЗЛОЖЕНИЕ ЗА СЪСТОЯНИЕТО НА СОФИЙСКИ ОКРЪГ ПРЕЗ 1906–1907 г.

По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите..., 180–182

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции; 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

...Вода за пиене населението взема най-много от гераните, а само една малка част от реките и потоците. Изворна и чешмена вода се среща редко. С изворна вода изобилстват балканските села, но и там в много балкански села нема доста вода за пиене. Негде даже и по вкус е много лоша.

За поддържането на чешмите и кладенците в изправност, общинската власт много малко се грижи, само когато чешмата престане или пък доближаването до герена от кал стане невъзможно, тогава вече по необходимост ще се извършат някои повърхностни поправки, които още през същата година се развалят. Добри водопроводи имат градовете Самоков, Ихтиман и Цариброд, но след като бяха посетени от няколко тифозни епидемии, които взеха много жертви, тогава едвам се реши да се докара чиста, балканска вода...

Селското население се храни много оскъдно. Главната храна е ръжен хлеб и разните видове лук и пипер. Зимно време се употребява по на често бито сирене и солена сланина. Млекото се продава на градското население, или се употребява за добиване на сирене и кашкавал. Яйцата служат като разменна монета за покупка на други къщни потреби от бакалниците. Месо се яде твърде рядко и то само на „добърден“. Вино и ракия пият всички, както възрастните, тъй и по-малките. Нема събитие, макар и не от голяма важност, което да замине без „по чашка“. От по– бедното население се спазват всички пости, даже среда и петък. Обаче, този обичай почва да губи значението си, като се спазва само от по-старите...Градското население се храни сравнително по-добре, това се дължи отчасти на удобствата, които представлява градския живот, гдето всякога може да се намери добра питателна храна...

...Телесната чистота е занемарена съвършено. Гражданина се къпе наредко и то през летото при някоя термална баня, когато къпането зиме предпазливо се избегва от страх да не се простуди. Селянина не се къпе никак. Само в изключителни случаи, когато е болен и след като е опитал всички възможни средства, отива по баните с цел дано там намери облекчение на своите болки. Селските деца се къпят летос по реките, не обаче от чувство на чистота, а само за прохлада. Малките деца се къпят ежедневно първите шест месеца, след това все по-наредко до края на първата година. Оттам нататък къпането става един-два пъти в годината и като навършат 5-6 годишна възраст съвършено се изоставят. Бозайничетата се повиват в дрипи от употребявани дрехи, негодни и груби за детския нежен организъм, като му причиняват кожни болести. Грижата, която полагат майките за отглеждането на малките си, не е особено голема. През първата година детето бо-

зае, обаче щом почне да хваща с ръцете, дават му същата храна, която употребяват възрастните. Такава храна причинява възпаления на пищеварителния канал и повече от половината на всички смъртни случаи са деца до петата годишна възраст...

1.80. УКАЗ №2 НА КНЯЗ ФЕРДИНАНД I , 4 януари 1907 г.

При откриването новата сграда на Народния театър на 3 януари 1907 г. студентите освиркват княз Фердинанд. Монархът е обиден и предприема сурови мерки срещу тях. С указа се закрива университетът и се уволняват преподавателите.
Публикуван в ДВ, бр. 4, 5 януари 1907

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

УКАЗ №2

По предложението на Нашия Председател на Министерския съвет, Министъра на вътрешните работи и Управляющ Министерството на обществените сгради, пътищата и съобщенията, представено Нам с доклада му №3 от 4 януарий т. г. и съгласно решението на Министерския съвет от същата дата,

Постановихме и постановяваме:

I. Да се закрие Университетът за един срок от 6 месеца от днес.

II. Да се уволнят всички професори от Университета, както и доцентите и лекторите.

III. Настоящият указ да се внесе в Народното събрание на одобрение в настоящата му сесия.

IV. Изпълнението на настоящия указ възлагаме на Нашия председател на Министерския съвет, Министъра на вътрешните работи и Управляющ Министерството на обществените сгради, пътищата и съобщенията.

Издаден в Нашта столица на 4 януарий 1907 година.

На първообразния със собствената на Негово Царско Височество ръка написано:

ФЕРДИНАНД

1.81. „БЪЛГАРСКИТЕ ЮРИДИЧЕСКИ ОБИЧАИ“ ОТ СТЕФАН БОБЧЕВ

Стефан Савов Бобчев е държавен и обществен деец, юрист, фолклорист, публицист. Преподава българско и славянско право и история на каноническото право във Висшето училище (дн. Софийски университет „Св. Кл. Охридски“), директор и преподавател по съвременна и социална история в Балканския близкоизточен институт.
По: С. Бобчев. Сборник на българските юридически обичаи. Част II. Държавно право, С. 1908, 59-60

ТЕМА 6.2 Традиционни религии и религиозни алтернативи; 4.3 Ежедневието на българите и неговата модернизация

СЪПОСТАВКА НА БЪЛГАРСКИТЕ И ПОМАШКИТЕ ОБИЧАИ В НАЧАЛОТО НА XX в.

...Средня Родопа. Тук има малко турци, повече българи. От българите едни са мюсюлмани помаци, други православни християни. Мюсюлманите помаци говорят само един език български, турски не знаят и не говорят...

В обичаите и живота изобщо пък мохамеданският корен е могъл съвсем малко хри-

стиянски и народни работи да измести. Тъй напр. турците, особено помаците, знаят и почитат култа на много християнски празници. Някои християнски светии по-строго дори се почитат от помаците, като например Черния петък (Разпети петък), Гергьовден, Константиновден, Св. Вартоломей, Св. Василий и др. При рождение обязателно се правят молитви, понуди, гощават се роднини и съседи.

Същото става и при годеж, сватба, болести, погребения и помени... В случаи на епидемии и други болести, както се търси ходжата за писване разни муски и четене молитви, тъй също се отива и при християнския свещеник, па и в черквата. И тука една инстинктивна внушителна вяра в целебността на християнския светия и храм влече помака...

Седянките, взаимните спомагания и други такива народни обичаи дори по-традиционно са спазени у помаците, отколкото у българите... В някои помашки кътове и народното хоро не е изоставено. Същото е и с народното творчество...

1.82. ТЕЛЕГРАМИ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА ОТОМАНСКИЯ ПАРЛАМЕНТ

Публикувани са телеграми от Прилеп, Битоля, Тетово, Костур, Охрид и още 40 селища, в които българските общини протестират за затворените черкви и училища. Телеграмите са от 12–16 януари 1909 г.
По: Македония..., 524–539

ТЕМА 1.2 Националноосвободителни борби; 5.1 Писменост, книжовност, просвета, образование; 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи

Днес, 15 януари, прилепските граждани, събрани на митинг, като взеха пред вид:

1. Многото и систематични злоупотребления с избирателния закон с цел да се увредят правата на българското население;

2. Вълуването на гръцки чети в местността Морихово и трескавата им дейност за възбуждане към нови вълнения българите патриаршисти;

3. Вълнението на сръбските чети в сев.-източната и сев.-западната части на околията, за да държат в респект завладяните с терор през стария режим български села;

4. Явното съпротивление на сърбоманите по внушение на сръбски чети, поради което българската църковна община не можа да вземе във фактическо владение Зързеския и Слепчанския манастири, които със законни решения на съда са признати за нейна собственост;

5. Незаконното обръщане метоха на Хилендарския манастир в сръбски параклис;

6. Недаването ред на болшинството българи от с. Врубяни да служат в селската черква, която държат малцинството сърбомани;

7. Заемане българското училище в с. Бешища от гръцкия учител със съдействието на Куртиш онбаши от Битолския мюдурлук въпреки желанието на селото;

8. Пълното нехайство на местната власт пред разните произволи и закононарушения, вършени от нейните агенти въпреки многото оплаквания и пристрастното държане по избухналите нови племенни въпроси с цел да създаде атмосфера на взаимни вражди,

Р е ш и:

1. Високо протестира пред Парламента за разните произволи и закононарушения;

2. Иска: а) взимане бързи и ефикасни мерки за парализиране дейността на разбойническите сръбски и гръцки чети; б) справедливо разрешение на църковно-училищния въпрос; в) прекратяване досегашната система на възбуждане национални вражди;

3. Събранието натовари бюрото да протелеграфира настоящата резолюция до Пред-

седателя на Отом. парламент с преписи до г-н П. Дорев и Абдулах Азми ефенди, депутат от Кютая, както и да даде гласност чрез печата.

От Бюрото на митинга

с. Фурка (Дойранско)

Селото ни Фурка брои 78 къщи, от които 60 български, а само 18 гръкомански. Преди пет години чиновниците от деспотическия режим предадоха селската ни черква и училище на гъркоманите. И ето пет години как сме лишени от изпълнението на всякакви религиозни обреди, пет години, как децата ни не са стъпили прага на училището. Подобна несправедливост конституцията позволява ли? Понеже черквата и училището ни са останали от деди и прадеди и са наше притежание, молим почитаемото Народно Представителство да възстанови правата ни.

От името на цялото население в с. Фурка
кмет Христо

1.83. КОРЕСПОНДЕНЦИЯ ОТ СПЕЦИАЛНИЯ ПРАТЕНИК НА в. ДНЕВНИК, 8 август 1909 г.

Вестник „Дневник" е ежедневник, който през лятото на 1909 г. изпратил специален пратеник в Солун във връзка с насрочените конгреси на българските партии в Турско. Коресподенцията представя отношението на Яне Сандански към Екзархията.
Яне Сандански е деец на македоно-одринското революционно движение. Съратник на Гоце Делчев, един от организаторите на аферата „Мис Стоун" (1901). Участва в подготовката на Илинденско-Преображенското въстание 1903. След Младотурската революция 1908 е сред създателите и ръководителите на Народната федеративна партия. По време на Балканската война 1912–1913 ръководи чета из Пиринския край.
Публикувана в Дневник, С., бр. 2522, 11.VIII.1909 г.

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 6.1. Религия, нация, историческа памет

ИЗ КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА

Късно вечерта снощи, когато конгресът на федералистите разискваше чл. 32 от партийната програма, в който се третира материята за учебното дело, един от делегатите заговори против Екзархията, че не си изпълнява добре дългът и пречи на учебното дело в Македония. Възбуждението бе общо. В този момент Сандански, който председателствуваше конгреса, стана и с разтреперан енергичен тон заяви: „Не засягайте Екзархията! Положението в Турция още не е затвърдено." Подигна се шум. Даде се отдих. През време на антракта Сандански отиде при делегата, който повдигна въпроса за Екзархията, и му заяви: „Ти не знаеш нищо. Ако стане нужда да се не удовлетворяват българите в Македония, аз ще защищавам Екзархията с оръжие в ръка."

Това произведе дълбоко впечатление на присъствующите. По-нататък в разисканията не се говори нищо против Екзархията.

1.84. ЗАКОН ЗА ПРАЗНИЦИТЕ И НЕДЕЛНАТА ПОЧИВКА

Публикуван в ДВ, бр. 36, 17 февр. 1911

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 6.1. Религия, нация, историческа памет

ИЗ ЗАКОН ЗА ПРАЗНИЦИТЕ И НЕДЕЛНАТА ПОЧИВКА

Чл. 1. Празниците в България са всички неделни дни, както и следните господски светителски и официални дни:

Рождество Христово два дни
Възкресение Христово два дни
Възнесение Господне

Съшедствието на Свети дух два дни и помесечно:

Януари: 1. Нова година; 6 Богоявление
Февруари: 19. Освобождението на България
Март: 25. Благовещение
Април: 23. Св. Георги
Май: 11. Св. св. Кирил и Методий
Юни: 29. Петровден
Август: 1. Възшествието на Н. В. Царя на българския престол; 15. Успение Пресветая Богородица
Септември: 22. Независимостта на България
Октомври: 26. Димитровден

Чл. 2. Освен горните празници, неприсъствени дни за държавните, окръжните и общински учреждения са: 8 февруари, тезоименния ден на Н. В. Царицата, петък и събота на страстната неделя и деня преди Рождество Христово и Нова година.

Чл. 3. Празничният ден трае от 6 часа сутринта до 8 часа вечерта.

Чл. 4. През празниците (чл. 1) в частните учреждения и заведения се прекратява всяка работа и търговия и всички държавни, окръжни и общински учреждения и заведения са затворени през целия ден.

Чл. 5. Изключват се от учрежденията: полицейските, железопътните, телеграфопощенските и телефонните станции – от заведенията: болниците, амбулаториите, аптеките, хотелите, гостилниците, кафенетата, ханчетата по пътищата и бюфетите при станциите, които са отворени през празничните дни...

Чл. 6. Допуска се изключение и за:

...Ония индустриални заведения (фабрики и работилници), в които поради непрекъснат огън, технически причини или бързо разваляне на фабрикуемата стока, прекъсване на работата е невъзможно, за да могат да работят в празничните дни, длъжни са да поискат надлежна констатация от Министерството на търговията и земеделието и да притежават от него разрешение за работа и в празник...

Чл. 11. В чисто мюсюлманските села търговските заведения могат да бъдат отворени и работата продължава през празничните дни, с изключение през дните: 19 февруари, 2 август... и 22 септември.

1.85. НАСЕЛЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ

Съпоставка на населението от Освобождението (1878) до Балканските войни (1912-1913) по социален и етнически признак, местоживеене, пол и пр.
По: К. Попов. Стопанска България, С., 1916, 3–4, 6, 13, 14, 19–20, 22

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация; 3.4. Социални типове и структури в българското общество

...Тъй, към 1876-1877 г., българското племе е броило:

Жители

В Мизия, Тракия и Македония	4 396 000
– Цариград и другаде в Турция	100 000
– Румъния	500 000
– Русия	97 000
– Австрия	27 000
Всичко:	5 120 000

...В България преобладават селата – типичното селище на земеделското население при дребна собственост и стопанство.

И действително имаме (1911 г.)

	Брой	%
Градове: – околийски центрове	64	1,3
– други (не центрове)	16	0,3
Села	3840	76,5
Колиби и махали	1096	21,9
Всичко:	5016	100,0

От 1878 г. до 1911 г. са изселени 112 села и 36 махали и колиби, а новонаселени –34 села и 12 махали и колиби. От изселените села значителна част са турски, татарски и черкезки села, напуснати от населението им още преди Освободителната война или в последствие. Градове в 1880 г. е имало 73 и от тогава са се преобърнали в градове следните 7 села: Бяла (1891 г.), Борисовград (Хаджи-Елес, дн.....? 1891 г.), Брацигово (1892 г.), Луковит (1898 г.), Каварна (1906 г.), Попово (1883 г.) и Фердинанд (Кутловица, дн. Монтана, 1891 г.).

...Градско и селско население. Според местожителството си в градовете и селата, населението в България се дели тъй:

	1880 г. Население	%	1910 г. Население	%
Градско	543 362	19,3	829 522	19,1
Селско	2 279 849	80,7	3 507 991	80,9
Всичко:	2 823 211	100,0	4 337 513	100,0

Излиза, че изобщо градското население не се увеличава в по-голям % от селското и че отношението между броя на гражданите и селяните се е запазило през целия 30-годишен период неизменно, като даже се схваща едно слабо преимущество за селото...

...Матерен език и народност. Етническият състав на населението в България е доста разнообразен. Сравними данни за главните народности според матерния им език имаме само от 1887 година насам.

Ето данните:

Население с матерен език	1887 г Население	%	1910 г. Население	%
Български	2 326 250	73,75	3 523 311	81,23
Турски	607 331	19,25	504 560	11,63
Гръцки	58 326	1,85	50 866	1,17
Еврейски	23 541	0,75	38 554	0,89
Цигански	50 291	1,59	76 424	1,76
Сръбски	2142	0,07	3002	0,07
Руски	1065	0,03	2538	0,06
Немски	2245	0,07	4800	0,11
Французки	544	0,02	607	0,02
Други	80 657	2,56	132 700	3,06
Непоказан	1983	0,06	131	0,00
Всичко	3 154 375	100,0	4 337 513	100,0

Горните цифри ни сочат още на пръв поглед етническата картина на населението в България...

... Грамотност. Общата грамотност на цялото население на България без разлика на народност и възраст е била през 1910 г.:

	Грамотни Население	%	Неграмотни Население	%
Мъже	1 018 782	46,3	1 179 259	53,7
Жени	435 142	20,5	1 686 392	79,5
Изобщо	1 453 924	33,7	2 865 651	66,3

Тоя социален признак на българското население е претърпял голяма еволюция от Освобождението насам. Това се вижда от следните данни:

	% на грамотните Мъже	Жени	Изобщо
1887 г.	17,1	1,5	3,3
1900 г.	36,0	11,2	23,9
1905 г.	40,7	14,7	27,9

...Грамотността по народност. Етническият състав на населението в България влияе твърде много за степента на грамотността на цялото население. Турците, татарите, циганите и въобще мохамеданите са неграмотни и малограмотни, и понеже те съставляват значителен % от населението, то те влияят твърде много за намаление % на общата грамотност на цялото население. Това намаление не може да се компенсира от по-голямата грамотност на евреите, католиците и протестантите, понеже населението на тия народности и вероизповедания е малобройно...

ЧУЖДИ ИЗВОРИ

1.86. РАЗПОРЕЖДАНИЯ НА МНП

За румънизиране на българските училища в Северна Добруджа, предадена в писмо на училищен ревизор до българските училищни настоятелства.
По: Извори за историята на Добруджа, т. I, док. №44, с. 61

ТЕМА: 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите, 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

Тулча, 3 юли 1886 г.

Господа настоятели,

Почитаемото Министерство на народното просвещение и на изповеданията с предписанието си под №627, т.г. е благоволило да вземе следующите разпореждания за училищата на местната Ви българска община:

1. Науките в тези училища ще се преподават изключително на румънски език по всички предмети и във всички класове.

2. Български език няма да се преподава в тези училища, освен просто и право като език

3. Учителското тяло на тези училища трябва да притежава науките според условията, изискуеми от обществените учители.

4. Учителите и учителките няма да бъдат занапред канени и назначавани от общината, освен с одобрението на надлежното министерство.

5. Учителите и учителките на тези училища трябва да бъдат румънски граждани.

6. Учебниците по български език трябва да са прегледани и одобрени от министерството.

7. Тези училища ще се водят преди всичко според програмата и правилника на обществените училища.

8. Българската община да подлага на министерско одобрение в началото на всяка финанциална година бюджета за приходите и разходите на училището.

Като Ви съобщавам тези разпореждания, поканени сте, г-да настоятели, да се съобразите напълно с тях, щото само по този начин ще бъде свободно действуването на вашите училища от началото на новата учебна година.

Приемете, господа настоятели, уверението на моето почитание.

Училищний ревизор: (п) [нечетлив]

1.87. СПОМЕНИ НА М. БЮКАНАН

М. Бюканан е дъщеря на английския пълномощен министър в София. Нейните спомени разказват за дворцовия живот при княз Фердинанд в началото на XX в.
По: С. Константин. Фердинанд Лисицата, цар на България, С., 1992, 212–214

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към българските събития; 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА М. БЮКАНАН

...От време на време...се устройваха театрални представления, балове с маски или забави в двореца – винаги помпозно и охолно, изтънчено във всяка подробност от обслужването, храната и реда. Още при влизането в двореца ви поздравяваше цяла рота телохранители на княза, застанали на всяко стъпало от широкото стълбище, разкошни в своите алени униформи със сърмени ширити, с шапки от сив астраган с орлови пера, прикачени с клипсове, украсени със скъпоценни камъни. Въвеждат ви в зала в бяло и златно и чакате да влезе князът, преди да отидете в огромната столова с голяма маса във формата на подкова, покрита с чудесни цветя. Ядеше се от безценни сервизи от порцелан, златни и сребърни подноси; обслужването беше безупречно, храната – прекрасна; скрит оркестър свиреше достатъчно силно, за да прикрие всяко замиране на разговора, но никога толкова силно, че да го заглуши. Блясъкът на ордените, пъстротата на униформите; князът с царствената си осанка, която липсва напълно на толкова много владетели; неговите остри, проницателни очи; стражата в блясъка на алено и сърма; малкият княз Борис с неговите тъмни, тъжни очи – всичко това съставляваше картина, изпълнена с цветове, малко нереална и фантастична, и даваше чувството, че човек е на сцена, че взема участие в музикална комедия или романс в Пуритания, че всеки момент може де избухне бомба или войските на някоя вражеска съседна страна да нахлуят в залата със звънтене на сабите и с триумфален марш...

1.88. ПИСМО НА СУЛТАНСКАТА КАНЦЕЛАРИЯ ДО ВЕЛИКОТО ВЕЗИРСТВО, 22 февруари 1899 г.

Писмото изисква отстраняването от Скопие на българския митрополит и дипломатическия агент Ризов, които насърчават революционерите. Димитър Ризов е обществен деец, дипломат, публицист, журналист. След следването си в Лиеж, Белгия, заема редица дипломатически постове: търговски консул в Скопие, дипломатически агент в Цариград, Белград, Рим, Берлин. През 1885-1886 г. ръководи дружеството „Македонски глас". Издава първата „Етнография на Македония" и един атлас на Македония.
По: Македония... с. 407

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 2.4. Видни български политици и държавници

ИЗ ПИСМОТО НА СУЛТАНСКАТА КАНЦЕЛАРИЯ ДО ВЕЛИКОТО ВЕЗИРСТВО

Косовският валия донася, че повечето от свещениците и учителите във вилаета принадлежат на македонската революционна организация. Миналата година били изгонени от вилаета Манов и Хр. Матов (1872–1922), виден деец на ВМОРО, роден в Струга, ръководител на Революционния комитет в Скопие. По-късно член на ЦК и задграничен представител на организацията. След въстанието един от ръководителите на десницата в революционното движение, защото била доказана тяхната принадлежност към комитетската организация. Неотдавна се е поискало уволнението на учителя, защото той се е опитал да изнуди пари от един бакалин в Щип.

Обаче най-големи покровители на този род учители са българският митрополит и търговският агент Ризов, който по време на пребиваването си в София председателствувал македонския комитет. При това валията добавя, че ако те се отстранят по някакъв начин от Скопие, революционерите ще се обезкуражат.

Н. и. в. султанът, до чието височайше знание това се донесе, заповяда да се направят нужните постъпки, за да се махнат от Скопие митрополитът и търговският агент.

1.89. УНИВЕРСАЛЕН ИСТОРИКО-ГЕОГРАФСКИ РЕЧНИК

Съдържа сведения за българите и населението в градовете Охрид, Битоля, Прилеп, Скопие, Ресен, Велес, Преспа и Прищина. Авторът Сами бей Фрашери, по народност албанец, е виден географ и публицист в края на XIX в.
По: Македония... 410-411

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет

СВЕДЕНИЯ ЗА БЪЛГАРИТЕ

Българи. Днес българите населяват Балканския полуостров, на юг от Дунава, древна Мизия, Тракия и Македония, т.е. България, Източна Румелия, отчасти вилаетите Одрин, Солун, Косово и Битоля. Една част от тях след завладяването (на България от турците) са приели ислямската вяра и се отличават с името помак.

1.90. ФРЕНСКИЯТ КОНСУЛ В СОЛУН СТЕГ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ ДЕЛКАСЕ, 28 октомври 1902 г.

Текстът съобщава за тежкото положение на населението в Македония и за подкрепата, която то дава на българските чети.
Теофил Делкасе е френски дипломат, държавник, журналист. Два пъти министър на външните работи. Съдейства за поставяне основите на Антантата.
По: Македония... с. 434

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

ФРЕНСКИЯТ КОНСУЛ СТЕГ ДО ДЕЛКАСЕ

Безспорно е, че последните произшествия в Струмската долина по своята важност надминават всички ония, които са вълнували Македония през последните няколко години. Надминават ги и по пространството на замесените в тях краища, и по числото и значението на селата, що взеха участие в тях, и по количеството на турските войски, чието раздвижване те предизвикаха. Акцията само на един македонски комитет в България безсъмнено не би била достатъчна, за да предизвика едно движение в такива размери, ако тая акция не бе се проявила в една местност, вече подготвена за туй както посредством една дълга и усилена революционна работа, тъй и от недоволството на населенията и анархическото състояние на страната.

1.91. ПИСМО НА АРТЪР Ж. ИВЪНС ДО в. ТАЙМС, 30 септември 1903 г.

Писмото е под надслов „Кои са македонците?". В него излага своето становище за Македония и нейното население.

Артър Ж. Ивънс е бележит английски археолог и етнограф, добър познавач на Балканите. Като член на Британската мисия за подпомагане на пострадалото население в Македония след Илинденското въстание сам е участвал на място в разпределението на помощите.
По: Македония... с. 497

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към българските събития

ИЗ ПИСМОТО НА АРТЪР Ж. ИВЪНС

Нека да започна с поправката на една почти всеобща заблуда. Там няма „македонци". Там са българи. Там има румъни – останки от латиноговорещите жители на римо-илирийските провинции, които още се намират в планинската верига на Пинд и в съседните градове. Там има гърци, вкл. повече или по-малко изкуствено елинизирани румъни. Там има „турци", вкл. мохамедани-българи, и някои истински турски села по Вардарската долина, представляващи население, по-раншно от отоманското завоевание. Там има една примес от шкипетари или албанци към западните и северните краища. Накрая, там има едно голямо испански говорещо еврейско население в Солун. Но там няма „македонци".

Фактът е, че дори в тази страна, и то при заинтересованите усилия да се скрие истинското положение, голямото надмощие на българския елемент е само непълно признавано. Аз мога само да кажа, и то от мое лично наблюдение след проучване почти на цялата вътрешност на областта, че вън от тесния пояс, вече споменат, и някои малки градски центрове, практически цялата маса от населението е славянска, говореща характерно български диалекти. Българските изговори, като например поставянето на члена след думата, се простират дори до Скопския район, понякога претендиран от сърбите, на които истинската реч започва само че северно от Шар планина. Където пък гръцкият елемент при някои малки градове, като Костур например, е в мнозинство, той пък е превишен от многобройните български села наоколо. Това голямо надмощие на български елемент е един основен фактор в днешното положение, който е бил много скриван от статистики, съставени от гръцки източници. Обикновено много несъвършена представа се създава от чужденци и дори от консули, чието запознаване с Македония се ограничава главно до градове като Солун или Битоля.

1.92. ТУРСКО-БЪЛГАРСКИ ПРОТОКОЛ, ЦАРИГРАД, 19 април 1909 г.

Протоколът огласява спогодбите във връзка с обявяването на независимостта на България.
По: Българската държавност... с. 276

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ПРОТОКОЛ

Следните спогодби се постигнаха между императорското отоманско правителство, представлявано от Негово Превъзходителство Рифат паша, министър на външните работи, от една страна, и българското правителство, представлявано от Негово Превъзходителство господин Ляпчев, министър на търговията и земеделието, от друга, в изпълнение на руско-турския протокол, подписан в Санкт-Петербург на 3 март 1909 г.

Чл. 1. Българското правителство, като взе акт от постановленията на казания протокол, заявява, че се присъединява напълно към него и се отказва спрямо императорското отоманско правителство от всякаква рекламация, произтичаща от първия параграф на чл. 10 на Берлинския договор относно железопътната линия Русе–Варна.

От своя страна и императорското отоманско правителство се отказва от чл. 3 на подписания в Петерсбург руско-турски протокол от всякаква материална рекламация към България и Източна Румелия отпреди датата 22 септемврий–5 октомврий 1908 г.

Все пак постановлението (в края – бел. съст.) на чл. 3 на казания протокол ще се спре до думите: „с органическия правилник и неговите анекси (приложения – бел. съст.)“ и ще бъде прибавена в реда следната фраза: „Българското правителство ще плати лихви 5% върху 40-те милиона франка за румелийския дълг, начиная от 22 септемврий–5 октомврий 1908 г. до ратифицирането на настоящия протокол“.

Чл. 2. Тук прибавената скоба относно организацията на мюсюлманските общини и вакъфските имоти съставлява неделима част от настоящия протокол и ще бъде подписана едновременно. Свободата и външното упражнение на вярата ще бъдат осигурени на мюсюлманите, както в миналото. Те ще продължават да се ползват със същите граждански и политически права, както жителите, принадлежащи към другите вероизповедания. Името на Негово Величество султана като халиф (върховен духовен глава – бел. съст.) ще продължава да бъде поменувано в публичните молитви на мюсюлманите. Относно вакъфите мюстенза (религиозни мюсюлмански имоти – бел. съст.) българското правителство ще назначи в срок най-малко от три месеца една административна комисия, която ще проучи основанията на рекламациите на заинтересованите.

Чл. 3. Българското правителство се задължава да плати за рекламациите на отоманското правителство относно пощите и телеграфите сто и десет хиляди франка за пощенски марки, материали и пр.

Чл. 4. Относно фаровете, находящи се в България и Източна Румелия, българското правителство ще плати на отоманското императорско правителство сто осемдесет хиляди триста и седем франка; по тоя начин всички рекламации на управлението на фаровете ще се смятат уредени.

Чл. 5. Българското правителство, като признава за основателни рекламациите на Високата порта относно санитарната служба, задължава се да заплати четиристотин петдесет и девет хиляди деветстотин тридесет и девет и половина гроша.

Чл. 6. Различните суми, поменати в членове 3 до 5 на настоящия протокол, ще бъдат платени в Цариград според официалния курс от 4,40 за тези суми, които са уговорени във франкове, в петнадесет дни, които ще следват ратификацията на настоящия протокол. Лихвите, предвидени в чл. 3 на руско-турския протокол, ще бъдат платени при същите условия и в същия срок.

Чл. 7. Преките задължения на България към Компанията на Източните железници, последица от превози, от завзети материали и пр., както и обезщетение за експлоатацията, начиная от 9–22 септемврий 1908 г. върху завзетите линии, до уреждане (на) частта, която се пада на казаната компания върху четиридесетте милиона франка, определени в чл. 3 на Петерсбургския протокол, ще бъдат уредени по общо съгласие между българското правителство и компанията.

Чл. 8. Висящите въпроси между императорското отоманско правителство и българското правителство, изложени в чл. 5 на Петерсбургския протокол, понеже са уравнени, както е посочено по-горе, отоманското императорско правителство заявява, че признава новото политическо положение на България.

Чл. 9. Настоящият протокол ще бъде ратифициран и ратификациите му ще бъдат разменени в Цариград, щом това стане възможно и най-късно до един месец.

Написан в два екземпляра в Цариград на 6/19 април 1909 г.

Подписали: Ляпчев и Рифат

БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ НА ВОЙНИТЕ (1912–1918)

ДОМАШНИ ИЗВОРИ

1.93. ДОГОВОР ЗА ПРИЯТЕЛСТВО И СЪЮЗ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И СЪРБИЯ

Подписан на 29 февруари 1912 г. Уточнява задълженията на двете държави във връзка с предстоящата война срещу Турция.
По: Българската държавност..., с. 278

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

ИЗ ДОГОВОРА

Н.В.Фердинанд I, цар на българите, и Н.В.Петър I, сръбски крал, проникнати и убедени от общността на интересите и еднаквостта на съдбините на своите държави и на двата братски народа, българския и сръбския, и решени да защищават солидарно, с общи сили, тези интереси и да положат усилия да ги доведат до добър край, съгласиха се върху следното:

Чл. 1. Царство България и Кралство Сърбия си гарантират взаимно политическата независимост и териториална цялост, като се ангажират по един абсолютен начин и без въздържание да си помагат взаимно с всичките си сили в случай, че една от двете държави би била нападната от една или повече държави.

Чл. 2. Двете договарящи се страни се задължават също да си помагат взаимно с всичките си сили в случай, че една коя и да е от великите сили би се опитала да анексира, да окупира или заеме с войските си, дори и временно, коя и да е териториална част на Балканския полуостров, която се намира сега под турско владичество, в случай, че една от договарящите страни намери, че това би било противно на нейните жизнени интереси и като casus belli.

Чл. 3. Двете договарящи страни се задължават да сключват мир само задружно и след предварително споразумение.

Чл. 4. Една военна конвенция ще бъде сключена с цел да осигури пълното и удобно изпълнение на настоящия договор, за постигане преследваната цел. Тази конвенция ще стимулира също и всичко онова, което има да се предприеме от едната и другата страна в случай на война и всичко, което би имало общо с военната организация, дислокацията и мобилизацията на войсковите части, отношенията на висшите командвания, които ще трябва да се установят още в мирно време за приготовляване на доброто ръководство на войната. Военната конвенция ще съставлява неразделна част от настоящия договор. Изработването трябва да започне най-късно в срок от 15 дена след подписването на настоящия договор и трябва да се свърши в срок най-много от два месеца.

Чл. 5. Настоящият договор и военната конвенция ще бъдат в сила от деня на подписването им до 31 декемврий 1920 г. включително. Те ще могат да бъдат продължавани след тоя срок само с едно допълнително споразумение от двете договарящи страни. Всякога след свършването на договора и на военната конвенция в случай, че двете страни се намират още във война и без да са ликвидирали резултата от положение на война, дого-

ворът и конвенцията ще бъдат в сила до подписването на мира или до ликвидация състоянието на работите, предизвикани от войната.

Чл. 6. Настоящият договор се съставя в два еднообразни екземпляра, редактирани и двата на сръбски и български език. Той ще се подпише от държавните глави и министрите на външните работи на двете страни. Военната ковненция, подобно на двата екземпляра, редактирана на сръбски и български, ще бъде подписана от държавните глави и от министрите на външните работи и от специални военни пълномощници.

Чл. 7. Настоящият договор и военна конвенция не могат да бъдат публикувани или съобщени на други държави освен след едно предварително споразумение на двете договарящи страни, и то съвместно и едновременно. За приемането на една трета държава в съюза едно предварително споразумение ще бъде също нужно.

1.94. ТАЕН АНЕКС КЪМ ДОГО ОРА ЗА ПРИЯТЕЛСТВО И СЪЮЗ МЕЖДУ ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ И КРАЛСТВО СЪРБИЯ

Подписан на 29 февруари (13 март) 1912 год. Извършва предварително разпределение на земите, които ще бъдат отвоювани от Турция.
По: Българската държавност..., с. 279

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

ИЗ ТАЙНИЯ АНЕКС

Чл. 1. В случай, че в Турция избухнат вътрешни безредия от естество да турят в опасност националните или държавни интереси на Договарящите или на една от тях, както и в случай на вътрешни или външни мъчнотии, при които Турция би се видяла принудена да въдвори statuquo-то в Балканския полуостров, тая от двете Договарящи страни, която първа би се убедила, че ще трябва за това да се предприеме една военна акция, ще трябва да се обърне към другата страна с мотивирано предложение, и ще бъде задължена да влезе веднага в размяна на възгледи, и ако не е съгласна със своята съюзница, да даде един мотивиран отговор. Постигне ли се едно съглашение за акция, това съглашение ще трябва да се съобщи на Русия, и в случай, че тя не се противопостави, акцията ще бъде предприета, съобразно с постигнатата спогодба, въодушевявайки се във всичко от чувствата на солидарност и общността на интересите. В противен случай, било че ако не се постигне спогодба – и двете страни ще се обърнат за мнение към Русия, чието мнение, ако и до колкото Русия се произнесе, ще е задължително и за двете страни. В случай, че и Русия се въздържи да даде мнението си и спогодбата между двете Договарящи страни, дори и подир това, не би могла да се постигне, тая от двете страни, която е за акцията, реши да се заангажира сама на своя отговорност, другата страна ще трябва да съблюдава един приятелски неутрелитет по отношение на своята съюзница, да направи мобилизация в размерите, предвидени по военната конвенция и да се притече с всичките си сили на помощ на своята съюзница, щом една трета държава вземе страната на Турция.

Чл. 2. Всички териториални увеличения, които биха се реализирали чрез една обща акция в смисъла на чл. 1 и 2 от договора и по чл. 1 на настоящия Таен Анекс, ще останат в Кондоминиума на двете Съюзни Сили. Тяхното ликвидиране ще стане без забава, в един срок максимум от три месеца, след сключването на мира и на следните бази: Сърбия признава на България правото на територията на изток от Родопите и река Струма;

България признава правото на Сърбия върху тия разположени на север и запад от Шар планина. Колкото за териториите, включено между Шар, Родопите, Егейско море и Охридското езеро, ако двете страни се уверят, че тяхното организиране в отделна автономна област е невъзможно на основание общите български и сръбски национални интереси или по други причини от вънкашен или вътрешен ред, то с тези територии ще се постъпи според по-долните постановления:

Сърбия се ангажира да не формулирва никакви искания върху територите, разположени оттатък линията, означена върху тук приложената карта, която излизайки от турско-българската граница от върха Голям (северно на Крива Паланка) следва общо направление юго-западно до Охридското езеро, минавайки през върха Китка, между селата Метехово и Подържи-кон, през върха на изток от с. Нерав, следвайки водоразделната линия до върха 1000, северно от село Бащево, между селата Любенци и Петърлица, през върха Острич 1000 (Лисец-планина), върху 1050, между селата Драч и Опила, през селата Талишманци и Живалево, върха 1050, върха 1000, през с. Кушали, по главната водоразделна линия Градище планина до върха Горище, към върха 1023, следвайки след това водоразделната линия между селата Иванковци и Логинци, през Ветърско и Сопот на Вардара. Минавайки Вардара, тя следва гребените към върха 2550 и до планината Петрополе, по водоразделната линия на тая планина, помежду селата Крапа и Барбарес до върха 1200, между селата Еркеново и Дръново, до върха Чесма (1254) по водоразделната линия на планината Баба-планина и Крушка Тепеси, между селата Сълъп и Царско, до върха на Протойска планина, източно от село Белица, през Брежани до връх 1200 (Илинска планина), по водоразделната линия през върха 1330 до върха 1217 и между селата Ливоища и Горенци до Охридското езеро, близо до манастира Гъбовци.

България се задължава да приеме тази граница, ако Н.И.В. Руският император, който ще бъде помолен да бъде арбитър по този въпрос, се произнесе в полза на тая линия.

Следва от само себе си, какво двете Договарящи страни се задължават да приемат, като окончателна граница линията, която Негово Императорско Величество Руският император, в гореозначените граници, би намерил, че съответствува най-много на правата и интересите на двата народа.

Чл. 3. Препис от Договора и от настоящият Секретен анекс ще се съобщат съвместно на Руското Императорско правителство, което същевременно ще бъде замолено да вземе акт, като израз на благоразположение, пред вид целите, които се преследват и да моли Н.И.В. руския цар да благоволи да приеме и одобри определените за него и правителството му атрибуции, чрез клаузите на тия два акта.

Чл. 4. Всички различия, които биха изникнали досежно тълкуването и изпълнението на една коя да е от клаузите на Договора, на настоящия Таен анекс и на Военната конвенция ще бъдат подложени на окончателното решение на Русия, щом като една от двете страни декларира, че тя смята за невъзможна една спогодба чрез директни разговори.

Чл. 5. Никое от положенията на настоящия Таен анекс не може да бъде публикувано или съобщено на друга държава без предварителното съгласие на двете страни и удобрението на Русия.

1.95. ДОГОВОР ЗА ОТБРАНИТЕЛЕН СЪЮЗ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ГЪРЦИЯ

Подписан в София на 16/29 май 1912 г. Уточнява правата и задълженията на двете държави при евентуални бъдещи военни действия срещу Турция.
По: Българската държавност... с. 281

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

ДОГОВОР МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ГЪРЦИЯ

Вземайки предвид, че двете държави твърдо желаят запазването на мира на Балканския полуостров и че могат чрез един солиден отбранителен съюз най-добре да отговорят на тая нужда.

Вземайки предвид в същия ред на мисли, че мирното съвместно съжителстване на различните народности в Турция върху базата на едно истинско и реално политическо равенство и на зачитане правата, произходящи от договорите или другояче отстъпени на християнските народности в империята, съставляват необходимите условия за затвърдяване положението на работите на Изток.

Вземайки най-после предвид, че едно взаимно работене на двете държави в поменатата смисъл е от естество и в интереса на техните добри отношения с Турската империя, за да се улесни и укрепи сговорът на гръцките и българските елементи в Турция, правителството на Н.В. царя на българите и правителството на Н.В. краля на елините, като си обещават взаимно да не дават каквато и да било нападателна тенденция на своето чисто отбранително съглашение и като са решили да сключат помежду си един съюз за мир и взаимно покровителство, в пределите, означени по-долу, назначиха за свои пълномощници, които се установиха на следното:

Чл. 1. Ако, противно на искреното желание на двете високодоговарящи страни, и въпреки поведението на техните правителства за избягване всяко агресивно действие и всяко предизвикателство срещу Отоманската империя, една от двете държави бъде нападната от Турция било в своята територия, било чрез систематично нарушение (на) правата, произтичащи от договорите или основните принципи на международното право, двете договарящи страни са длъжни да си помагат взаимно с целокупните си въоръжени сили и впоследствие да не сключват мир освен заедно и в съгласие.

Чл. 2. Двете договарящи страни взаимно си обещават, от една страна, да упражняват моралното си влияние над своите сънародници в Турция в смисъл, за да допринасят искрено за съвместното съжителство на елементите, образуващи населението на империята, и, от друга страна, да си дават взаимна помощ и да вървят в съгласие във всички акции пред отоманското правителство или към великите сили, което ще има за цел да се добие или да се осигури реализирането на правата, произтичащи от договорите или другояче отстъпени на гръцката и българската народности, прилагането на политическото равенство и на конституционните гаранции.

Чл. 3. Настоящият договор ще важи за три години от деня на подписването му и ще бъде тацитно (своевременно – бел. съст.) подновяван по за една година, освен ако се денонсира (отхвърли – бел. съст.). Денонсирането му ще бъде нотифицирано (съобщено – бел. съст.) най-малко шест месеца преди изтичането на третата година от подписването на договора.

Чл. 4. Настоящият договор ще се пази в тайна. Той не ще може да се съобщи на трета сила било изцяло, било на части, нито ще се обнародва било изцяло, било по части освен със съгласието на двете договарящи страни.

Настоящият договор ще бъде ратифициран, колкото се може по-скоро. Ратификациите ще се разменят в София (или в Атина).

За уверение на което респективните пълномощни министри подписаха настоящия договор и го скрепиха със своите печати.

Подписан в София, в два екземпляра, на 16 май 1912 г.

Подписали: Ив. Ев. Гешов и Д. Панас

ДЕКЛАРАЦИЯ

Член първи не се отнася в случай на една война, която би избухнала между Гърция и Турция вследствие приемането в Гръцкия Парламент на критските депутати против волята на Отоманското Правителство. В този случай България не е длъжна освен да пази по отношение на Гърция един благосклонен неутралитет. Щом ликвидирането на кризата по източните работи вследствие събитията от 1908 г., колкото се отнася до Критския въпрос, отговаря на общия интерес, и би била също от естество, без да смущава равновесието на Балканския полуостров, да консолидира там, в интереса на мира, Международно положение България (независимо от поетите ангажименти чрез настоящия договор) се задължава да не затруднява по никакъв начин една евентуална акция на Гърция, клоняща да разреши този въпрос.

(п) Ив. Е. Гешов, Д. Панас

1.96. УКАЗ НА ЦАР ФЕРДИНАНД, 17 септември 1912 г.

Указът е за обща мобилизация в България във връзка с предстоящата Балканска война.
Публикуван в ДВ, бр. 210, 17 септ. 1912

ТЕМА 2.1. Българският владетел; 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

НИЕ, ФЕРДИНАНД I,
С Божия милост и народна воля,
Цар на българите.

По предложението на нашия председател на Министерския съвет, министърът на външните работи и на изповеданията, представено нам с доклада му под №1241 от 17-и септемврий текущата година, и на основание чл. 145 от Закона за устройството на въоръжените сили на Българското царство и съгласно решението на Министерския съвет от 16-и септемврий текущата година,

Постановихме и постановяваме:

I. – Да се направи обща мобилизация на въоръжените сили в Царството.

II. – Изпълнението на нашия указ възлагаме на нашия председател на Министерския съвет, министъра на външните работи и изповеданията.

Издаден в ст[олицата] София, на 17-и септемврий 1912 година.

ФЕРДИНАНД

Министър на външните работи и изповеданията
Ив[ан] Ев[статиев] Гешов

1.97. НОТА ОТ БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ДО ПРАВИТЕЛСТВОТО НА ТУРЦИЯ, 30 септември 1912 г.

Съдържа исканията на държавите от Балканския съюз
По: Ив. Ев. Гешов. Балканският съюз..., 38–40

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ИЗ НОТАТА

„...Въпреки постъпката, която чрез правителствата на Австро-Унгария и Русия шестте Велики сили направиха пред балканските държави, с която те обещават да вземат в свои ръце осъществяването на реформи в управлението на Европейска Турция, правителствата на България, Гърция и Сърбия считат при все това за свой дълг да се отнесат направо до правителството на Н[егово] В[еличество] Султана и да му заявят, че единствено радикални реформи, искрено и напълно приложени, могат действително да подобрят злочестата съдба на християнските населения във виляетите на империята, да гарантират реда и спокойствието в Европейска Турция и да осигурят един траен мир между Отоманската империя и балканските държави, към които Високата порта твърде често е държала едно произволно и предизвикателно поведение, което нищо не оправдаваше.

Правителството на България, Гърция и Сърбия, съжалявайки, че черногорското правителство не може по причина на настъпили събития да вземе участие в тази постъпка, поканват Високата порта да пристъпи веднага към изработването и въвеждането в Европейска Турция на реформите, предвидени в чл. 23 от Берлинския договор, като ги основе върху принципите на етническите народности (административна автономия на областите, генерал-губернатори белгийци или швейцарци, изборни Областни събрания, жандармерия, свобода на образованието и местна милиция) и като възложи тяхното прилагане на един висш съвет, съставян от равно число християни и мюсюлмани под надзора на посланиците на Великите сили и на министрите на четеритях балкански държави.

Те се надяват, че Турция ще може да заяви, че приема това искане, като се задължава да прокара в един срок от шест месеца реформите, изложени в настоящата нота и в приложената обяснителна записка, и че ще желае като доказателство за своето съизволение да отмени ирадето за мобилизирането на своята армия.“...

Обяснителна записка, приложена към нотата от 30 септември 1912 г.

1. Потвърждаване на етническата автономия на народностите в империята с всичките ѝ последствия.
2. Съразмерно представяне в турския Парламент на всяка една народност.
3. Допускане на християните във всички обществени длъжности в областите, населени с християни.
4. Признаване на равна нога с турските училища на всички училища на християнските общини.
5. Задължение от Високата порта да не се опитва да изменя етнографския характер на областите в Турската империя, като заселва в тях мохамеданско население.
6. Местно свикване на християните за военна повинност с християнски кадри. До сформирането на кадри да се отложи свикването.
7. Преустройство на жандармерията по вилаетите на Европейска Турция под ефективното командуване на белгийски и швейцарски организатори.
8. Назначаване на вилаетите, населени с християни, на швейцарски или белгийски валии, одобрени от силите и подпомогнати от окръжни съвети, избрани от избирателни окръжия.
9. Учредяване при великия везир на един висш съвет, съставен от равно число християни и мохамедани, който да надзирава въвеждането на тия реформи. Посланиците на Великите сили и министрите на четирите балкански държави ще имат за мисия да следят за вървежа на работите по тоя съвет.

ДВЕ ПИСМА ОТ СЕКРЕТАРЯ НА СВЕТИЯ СИНОД СТ. КОСТОВ ДО МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ИВ. ЕВ. ГЕШОВ

1.98. ИЗ ПИСМОТО ОТ 20 декември 1912 г.

▲ Съдържа сведения за покръстването на българи мохамедани в Гюмюрджинско.
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. Покръстването на българите мохамедани 1912–1913. Документи. С., 1995, с. 18

ТЕМА 6.2 Традиционни религии и религиозни алтернативи

... Днес беше при мен г-н Ив. Воеводов. Той уверява, че 33 села помаци са приели християнството, и движението било голямо. Струва ми се, че най-добре ще бъде, ако проводехте някого, напр. Г. Семенова да обходи набързо всички помашки места и да Ви даде обстоен доклад.

1.99. ИЗ ПИСМОТО ОТ 31 декември 1912 г.

▲ Съобщава за оплаквания на българи мохамедани за насилия при покръстването им.
По: В. Георгиев, С. Трифонов. Покръстването на..., с. 21

ТЕМА 3.3 Обществени конфликти и обществено съгласие; 6.2 Традиционни религии и религиозни алтернативи

Митроп. Максим съобщава, че някои помаци от Пещерско ходили в Пловдив при тур. мюфтия, а че с него се явили пред Пловд. комендант, комуто се оплакали, че били заставлявани от Българите да приемат християнството. Комендантът им препоръчал да посочат имена и факти, удостоверяващи, че тем са правени насилия, инак щели [да] бъдат преследвани като клеветници.

Мене не ми се вярва да са правени сега между нашенските помаци золуми: най-много може да им е предлагано да се покръстят. Опитът да се подири чуждо застъпничество ми се вижда да е подсказано от Едхем Рухи или други пловд. турци. Най-добре ще бъде, ако подписалите телеграмата до Герман. тук посланик бъдат призовани спешно да установят насилствения начин, за който говорят. Иска ми се да вярвам, че не ще могат нищо да установят, па може и да се добере властта до подстрекателите...

1.100. БРОЙ НА БОЙЦИТЕ В МАКЕДОНО-ОДРИНСКОТО ОПЪЛЧЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

■ Петър Дървингов е историк, полковник чл.-кор. на БАН. Завършва Висшата военна академия в Торино, Италия. По време на Балканската война 1912 –1913 е един от организаторите на Маке-
▲ доно-одринското опълчение и на 11-та Пехотна Македонска дивизия.
Таблицата показва формирането на опълчението като бойна част в помощ на българската армия през Балканската война.
По: П. Дървингов. История на Македоно-одринското опълчение, т. I, С., 1919, с. 659

ТЕМА 2.6. Войска

ТАБЛИЦА ЗА БРОЯ НА БОЙЦИТЕ

От къде	Всичко от странство	Всичко от България	Всичко от Македония	Всичко от Одринско	Македонци с неуказано месторож-дение	Всичко в Македоно-одринското опълчение
Щаб на опълчението	–	10	25	–	–	35
I Дебърска	6	43	871	3	–	923
II Скопска	4	75	794	6	–	879
III Солунска	6	61	773	19	–	859
IV Битолска	18	119	953	30	–	1120
V Одринска	17	274	689	180	–	1160
VI Охридска	9	53	1002	15	–	1079
VII Кумановска	15	330	435	5	–	785
VIII Костурска	7	61	307	165	–	540
IX Велешка	33	241	535	39	–	848
X Прилепска	56	124	580	199	–	959
XI Серска	35	145	399	215	–	794
XII Лозенградска	267	263	192	135	–	857
XIII Кукушка	24	84	729	62	–	899
XIV Воденска	11	84	695	42	–	832
XV Щипска	6	69	686	52	–	813
Огнестрелен парк	1	19	82	21	–	123
Инж.-технич.част	10	116	128	10	–	260
Интендантска рота	–	10	193	9	–	222
Продоволствен транспорт	–	235	–	–	157	392
Лазарет	–	16	66	3	–	85
Музикантски хор	–	14	8	1	–	23
I картечна рота	–	23	64	–	–	87
II картечна рота	–	43	49	4	–	96
Всичко в Опълчението	531	2512	10255	125	157	14670

З а б е л е ж к а: В таблицата не влизат 2174 доброволци, македонци и одринци, числящи се в състава на партизанските взводове и четите.
А всичко в Македоно-одринското опълчение 16 844.

1.101. СПОМЕНИТЕ НА ген. ИВАН ФИЧЕВ

Иван Иванов Фичев е военен и държавен деец. Завършил Военното училище в София, а след това Генералщабната академия в Торино, Италия. По време на Балканските войни 1912–1913 г. той е назначен за началник-щаб на армията.

По: Ген. Ив. Фичев. Избрани произведения, С., 1988, с. 233

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени

ПРЕВЗЕМАНЕТО НА ОДРИНСКАТА КРЕПОСТ, март 1913 г.

На 13 март в 8 часа и 5 минути пр. пл. командуващият II армия донесе: „Целият източен фортов пояс с изключение на Кавказтабия е в наши ръце. От нощес родопци заеха Хаджийолу, а на разсъмване шипченци – Айвазбаба, след което другите наши части заеха останалите фортове."...

Турците запалиха складовете на Башюк, Кемер, Хадърлък, Каик, Карагьоз, артилерийския склад и арсенал, малките казарми между Янъккашлъ и болницата, казармата на север от Одрин. Населението бяга като лудо към фортовата линия.

В същия ден след пладне Шукри паша се предал с щаба си на комануващия II армия.

С телеграма от 13. III. по пладне командуващият II армия донася на н. в–во главнокомандуващия в София: „Въпреки мнението на мнозина, че крепостта Одрин е непревземаема с открита сила, идеята на ваше величество възтържествува напълно. Войските от поверената ни армия, въодушевени, както всякога, от чувството на дълбоко съзнание на дълга си към ваше величество и отечеството, след двудневна упорита и кръвопролитна атака разбиха окончателно гарнизона на крепостта, превзеха с пристъп фортовете на източния сектор."

„Комендантът Шукри паша прати парламентьори за предаването му, след което още днес крепостта е в стъпките на ваше величество"...

За превземането на Одрин спомогна не само разумната организация на атаката на крепостта, но и обстоятелството, че моралът на турската армия беше твърде много намален поради ежедневните лишения и мъчнотии и общото положение в турската армия, която отдавна вече считаше, че войната за нея е изгубена...

1.102. ПРОТОКОЛ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ

Подписан в Санкт-Петербург на 26 април (9 май) 1913 г. Уточнява компенсациите, които Румъния получава, поради запазения от нея неутралитет през Балканската война.
По: Г. П. Генов. Международни актове и договори..., 382–389

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

ПРОТОКОЛ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ

Посланишката Конференция, събрана в С. Петерсбург, под председателството на Имперския Министър на Външните Работи на Русия и с участието на посланиците на Германия, Англия, Австро-Унгария, Италия и Франция, за да се произнесат върху възникналия спор между Българското и Румънското Правителство относно южната Добруджанска граница, след като разгледа румънските искания и направените от България отстъпки,

Реши:

1) Град Силистра да се отстъпи на Румъния. Новата румъно-българска граница да започне от една точка на Дунава, приблизително 3 километра заедно с периферията (окрайнината) на Силистра, пресичайки шосето на Шумен, после това за Варна, също на около 3 километра от окрайнината на града и влезе в сегашна граница.

Една смесена българо-румънска Комисия ще установи на мястото, в срок от 3 месеца от днес, граничното трасе. В случай на нужда, тя може да изиска вещи лица, показани от Силите-посредници.

2) Румънското правителство ще даде обезщетение на тия български поданици, живущи в Силистра или в територията, обгърната от новата граница, които в шестмесечен срок от деня на настоящето решение заявят, че желаят да напуснат града или гореозначената територия.

Една смесена българо-румънска комисия, след като определи вредата, ще определи размера на обезщетението.

При нужда тя ще може да си послужи с експерти, назначени от Силите-посредници.

3) Според задължението, което заяви, че е готова да поеме, България не ще издига никакво укрепление по протежение на сегашната граница от Дунава до Черно море.

Една смесена комисия ще определи в срок от 6 месеца, от датата на настоящето решение, зоната във вътрешността на която, на България се запрещава да строи укрепления и се задължава да разруши тия, които се намират в нея.

При нужда тя може да поиска вещи лица, показани от Силите-посредници.

4) Конференцията отбелязва направената от българския делегат в Лондон и записана в протокола от 16/29 януарий 1913 г. декларация, по силата на която „България се задължава да даде автономия на куцо-влашките училища и църкви, намиращи се в бъдещите български територии, и то когато тия училища се посещават от куцо-влашки деца и да позволи отварянето на едно Епископство за тия куцо-власи с право, щото тия културни институти, да могат да получават, под надзора на Българското Правителство, субвенции (помощи) от румънското такова".

Преди да се приключи, Конференцията изказва задоволството си от взетото от България решение да поддържа и заякчи своите приятелски връзки с Румъния. Предвид на това решение, което така много помогна на нейната задача, Конференцията е убедена, че Силите ще поблагодарят на България за жертвите, които тя е направила.

Изготвено в осем екземпляра в Сан-Петерсбург, на 26 април (9 май) 1913 г.

(Подписали):

Сазонов, Ф. Пурталес, Джордж В. Бъканан, Д. Турн, А. Карлоти, Делкасе.

Спорът между България и Румъния за Добруджа избухна след българските победи срещу Турция през есента 1912 год. Наистина, при започване на Балканската война (5/18 октомврий 1912 г.), Румънското правителство заяви, че няма да мобилизира и няма да вземе никакво участие във войната. Но още първите победи на съюзниците, създадоха настроение в Румъния, да се искат компенсации за сметка на България. При откриване на Румънския парламент на 25 ноември 1912 г., крал Карол подчертал в Тронното слово: „Румъния е важен фактор в Европейския концерт и при окончателното уреждане на въпросите, повдигнати от Балканската криза, нейната дума ще трябва да се чуе. Армията е в състояние да отговори на доверието на народа."

Следователно, ясно беше намерението на Румънското правителство да иска териториални промени на своята граница на Балканите. Основания за това в Букурещ намираха:

1. че с завземането на Македония от съюзниците, в териториите на последните щяха да останат известно число куцо-власи;

2. че с увеличаване територията на балканските държави се изменяше териториалното статукво на Полуострова, установено в това положение след Берлинския конгрес от 1878 г. и, точно, след Съединението на Северна и Южна България през 1885 г.

В действителност, Румъния насочи всичките си искания за компенсация, само срещу България. Основание за това даваше до известна степен обстоятелството, че по-голямата част от Македония, където се намират куцо-влашките общини, се предполагаше, че ще остане в пределите на Българската държава. Това беше по-скоро един формален мотив, който се свързваше в

известно отношение с народностния принцип. По-сигурният мотив обаче беше друг: възможното териториално увеличение на България не се посрещаше добре в Букурещ и от там побързаха да вземат мерки, от една страна, това да стане, колкото се може в по-ограничени размери, а на друга – самата Румъния да се компенсира за сметка на България, в Добруджа, където беше единствената сухопътна граница между двете държави. Със завършване на победите срещу Турция, настроението в Румъния бързо растеше: някои от опозиционните партии искаха незабавно мобилизация и окупация на част от българската територия: Южна Добруджа, до линията Тутракан-Балчик. Правителството на Майореску обаче под влиянието на съветите на силите от Тройното Съглашение, предпочете да следва една по-миролюбива политика, все пак при условие, че веднага ще се започнат преговори между Румъния и България за уговаряне отстъпките, които последната ще трябва да направи на първата.

Становищата на двете страни бяха изложени в един протокол, подписан на 16/29 януарий 1913 г. от д-р Данев и Мишу и поднесен за проучване от двете правителства. Румъния остана недоволна от отстъпките, които се предлагаха от българска страна. Тя особено много настояваше да се отстъпи Силистра. Пред това разногласие между двете държави, Силите решиха да се намесят. По инициативата на Англия, на 1/14 февруарий 1913 г., представителите на силите направиха постъпки в София и Букурещ за посредничество. След известно колебание, двете държави приеха предложението. Решението на спорните въпроси бе възложено на посланишката Конференция на шестях сили в Петерсбург, под председателството на руския министър на външните работи С. Д. Сазонов и при участието на посланиците на останалите пет велики сили: F. Pourtals – на Германия, W. Thurn – на Австрия, George W. Buhanan – на Англия, Carlotti – на Италия и Delcasi на Франция. Както се вижда от публикувания по-горе протокол на Конференцията, с дата 26 април (9 май) 1913 год., Румъния получи само едно частично задоволяване, като се отстъпи само Силистра. Няма съмнение, че Конференцията намери румънските искания за неоснователни. Безспорният факт, че в Южна Добруджа, до линията Тутракан-Балчик, за която претендираха румъните, нямаше почти никакво румънско население, не можеше да не укаже своето силно въздействие при вземането на окончателното решение. В цяла южна Добруджа, която по-късно Румъния завзе, според официалните и безспорни данни на българската статистика през 1910 г., при население 282 130 жители, имаше 134 331 българи или 47,5%, а заедно с говорящите турски гагаузи – 4912, всичко 139 243 или почти 54% от цялото население, докато в същата област числото на всички румъни достигаше едва 6347, или 20%, и то 4395 в Тутраканската околия. Следователно, не може да става нито дума за румънски претенции, почиващи на етническото начало или на правото на самоопределение. Значението на българския елемент в южна Добруджа се вижда и от неговото културно дело до 1913 г. В областта имаше 276 български училища с 584 учители и 21 951 ученици. Впрочем, румънското правителство настояваше за териториални отстъпки, като се позоваваше на мотиви от стратегически характер, главно на принципа на равновесието, нарушен от България в ущърб на Румъния. Конференцията препоръча на България да отстъпи Силистра на Румъния и с това да се ликвидира българо-румънския спор. България прие решението на Европа.

Бел. съст. в цит. съч.

1.103. ЛОНДОНСКИ МИРЕН ДОГОВОР

Сключен е между България, Гърция, Черна гора и Сърбия, от една страна, и Турция – от друга. Подписан е на 17/30 май 1913 г. С него се регламентира приключването на Балканската война (1912–1913).

По: Г. П. Генов. Международни актове и договори..., 391-399

ТЕМА 1.4 Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

ЛОНДОНСКИ МИРЕН ДОГОВОР (СЪС СЪКРАЩЕНИЯ)

Негово Величество царят на българите, Негово Величество кралят на елините, Негово Величество черногорският крал и Негово Величество сръбският крал (по-долу означени

под името съюзените владетели), от една страна, и Негово Величество императорът на османите – от друга, въодушевени от желанието да турят край на сегашното положение на война и да възстановят мира и приятелството между респективните техни правителства и техни поданици, решиха да сключат договор за мир и избраха за тая цел техни пълномощници:

Чл. 1. От размяната на ратификациите на настоящия договор ще има вечен мир и приятелство между Негово Величество императора на отоманите, от една страна, и техни величества съюзените владетели, от друга, също и между техните наследници и приемници, техните държави и техните респективни поданици.

Чл. 2. Негово Величество императорът на отоманите отстъпва на техни величества съюзените владетели територии на своята империя на европейския континент на запад от една линия, теглена на запад от Егейското море до Мидия на Черното море, с изключение на Албания.

Точното трасе на границата Енос-Мидия ще бъде определено от една международна комисия.

Чл. 3. Негово Величество императорът на отоманите и техни величества съюзените владетели заявяват, че предоставят на Негово Величество германския император, на Негово Величество австрийския император (така е в текста – бел. съст.), Бохемския крал и пр. и унгарския апостолически крал, на г. Председателя на Френската република, на Негово Величество краля на Великобритания и Ирландия и на Британските владения зад морето, император на Индия, на Негово Величество италианския крал и на Негово Величество всеруския император грижата да уредят разграничението на Албания и на всички други въпроси относно Албания.

Чл. 4. Негово Величество императорът на отоманите заявява, че отстъпва на техни величества съюзените владетели остров Крит и се отказва в тяхна полза от всички права и суверенитет и други, които той притежава върху този остров.

Чл. 5. Негово Величество императорът на отоманите и техни величества съюзените владетели заявяват, че поверяват на Негово Величество германския император и на Негово Величество австрийския император, Бохемския крал и пр. и унгарския апостолически крал и на г. Председателя на Френската република, на Негово Величество краля на Великобритания и Ирландия и на Британските владения зад морето, император на Индия, на Негово Величество италианския крал и на Негово Величество всеруския император грижата да определят съдбата на всички отомански острови в Егейско море, с изключение на остров Крит, както и на Света гора.

Чл. 6. Негово Величество императорът на отоманите и техни величества съюзените владетели заявяват, че предоставят грижата за уреждане (на) въпросите от финансов характер, последица от току-що завършилата война, и на териториалните отстъпки, посочени по-горе, на свиканата в Париж международна комисия, в която те са изпратили свои представители.

Чл. 7. Въпросите, които се отнасят до военнопленниците, юрисдикцията, поданството и търговията, ще бъдат уредени с особени конвенции.

Последен член. Настоящият договор ще бъде ратифициран и ратификациите ще бъдат разменени в Лондон в най-кратък възможен срок.

В удостоверение на което пълномощниците на високите договарящи страни подписаха настоящия договор и сложиха върху него своите печати.

Подписали: д-р Ст. Данев, М. Ив. Маджаров, Стефан Скулудис, И. Генадиус, Г. Страйт, Й. Попович, А. Войнович, Стоян Новакович, Анд. Николич, Мил. Веснич, Осман Низами, Бацария, Ахмед Решид.

1.104. ЗАПОВЕДИ ОТ 15 юни 1913 г.

Издадени от помощник-главнокомандващия българската армия генерал-лейтенант Михаил Савов до командира на IV армия и до командира на II армия за началото на Междусъюзническата война.
Михаил Савов е военен, политически и държавен деец, ген. от пехотата. Завършва Генералщабната академия в Санкт Петербург. В периода 1891-1894 и 1903-1908 е министър на войната, а по време на Балканската война 1912-1913 е пом.-главнокомандващ Българската армия.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., с. 320

ТЕМА 2.6. Войска

ИЗ ЗАПОВЕДТА ДО КОМАНДИРА НА IV АРМИЯ

За да не би нашето мълчание против сръбските атаки зле да се отрази на духа на войските, от една страна, и, от друга (за) да окуражава противника още повече, заповядвам да атакуваме противника по най-енергически начин по цялата линия, без да разкривате напълно силите си и без да се увличате в продължителен бой, като се стараете да застанете твърдо на Криволак, по десния бряг на (река) Брегалница, кота 550, върха Богослов, кота 550, близо до с. Щохот (Овче поле) кота при с. Деброво. Предпочтително е да завържете престрелката вечер и през нощта на разсъмване да произведете стремителна атака по цялата линия. Тази атака да се предприеме утре, шестнадесети того вечерта.

ИЗ ЗАПОВЕДТА ДО КОМАНДИРА НА II АРМИЯ

Към директива 24. С директива 24 заповядах (на) IV армия да продължи настъпателната си дейност, а II армия, след като завърши операциите си към Чай-аза, веднага да пристъпи към съсредоточаването си на указаната линия с цел да атакува Солун. Господа командуващите армиите ще вземат предвид, че тия наши действия срещу сърби и гърци се предприемат без формално обявяване на война, но главним образом по следующите съображения:

1. Да издигнем до известна степен духа на нашите войски и да ги поставим в положение да гледат на нашите досегашни съюзници като на врагове.

2. Пред опасността да се запали войната между съюзниците да накараме руската политика да побърза с разрешението на въпроса, вместо да го протака.

3. Със силните удари, които ще нанесем на противниците си, да ги накараме да бъдат по-сговорчиви и по-отстъпчиви.

4. Понеже оспорваме земите, които те сега заемат, като наши, то със силата на оръжието да успеем да завземем нови, което можем, додето европейските сили с намесата си спрат нашата военна акция.

Понеже такава интервенция може да се очаква всяка минута, налага се да действате бързо и енергично.

Четвърта армия да гледа на всяка цена бързо да завземе Велес, което ще има голямо политическо значение. От само себе си се разбира, че предварително трябва да се вземе линията: Султан тепе – Кратово – Клисели твърдо.

Втора армия, веднага след като изпълни съсредоточението си, ще получи заповед, ако действията на IV армия позволят, да атакува Солун, за която цел, ако получи подобна заповед, ще бъде усилена с две или три бригади.

Ако железопътният участък Криволак – Удово – Гевгели се заеме от нашите войски,

като на всички места, дето има преправи, особено тия в Гевгели, се устроят тет-депони и се заемат със силни отряди. По тоя начин ще се осигури владението на двата бряга на Вардар.

1.105. БУКУРЕЩКИ ДОГОВОР ЗА МИР, 28 юли 1913 г.

Сключен между България, Гърция, Черна гора, Румъния и Сърбия. Слага край, заедно с Цариградския договор от 16/29 септември 1913 г., на Междусъюзническата война (1913) и довежда България до първа национална катастрофа.
По: Българската държавност..., 285–289

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

БУКУРЕЩКИ ДОГОВОР (СЪС СЪКРАЩЕНИЯ)

Негово Величество царят на българите, от една страна, и техни величества кралят на елините, кралят на Черна гора, кралят на Румъния и кралят на Сърбия, водими от желанието да се тури край на военното положение, което съществува между респективните им държави, желаейки да въдворят реда и възстановят мира между техните народи, изложени на толкова продължителни изпитания, решиха да сключат един окончателен договор за мир.

Чл. 1. От деня на размяната на ратификациите на настоящия договор ще има мир и приятелство между Негово Величество царя на българите, Негово Величество краля на гърците, Негово Величество черногорския крал, Негово Величество румънския крал, Негово Величество сръбския крал, както и между техните наследници и приемници, техните държави и респективни поданици.

Чл. 2. Между Царство България и Кралство Румъния старата граница между Дунава и Черно море се поправя..., както следва:

Новата граница тръгва от Дунава, по-нагоре от Тутракан по течението на реката и достига до Черно море на юг от Екрене. Между тия две крайни точки пограничната линия следва трасето, означено върху картата 1/100 000 и 1/200 000 на румънския генерален щаб, и съгласно описанието, приложено към настоящия член.

Изрично е уговорено, че България ще събори в един срок от две години съществуващите фортификационни съоръжения и не ще строи нови в Русе, Шумен, в промеждутъчната област и в една зона двадесет километра около Балчик.

Чл. 3. Между Царство България и Кралство Сърбия границата ще следва ..., следното трасе:

Пограничната линия тръгва от старата граница, от върха Патарица, следва старата турско-българска граница и водораздела на реките между Вардар и Струма, с изключение на горното течение на Струмица, което остава в сръбска територия; тя свършва при планината Беласица, гдето ще се свърже с българо-гръцката граница.

Подробно описание на тая граница и нейното трасе върху картата 1/200 000 на австрийския генерален щаб се прилагат към настоящия член.

Чл. 5. Между Царство България и Кралство Гърция границата ще следва..., следното трасе:

Граничната линия тръгва от новата българо-сръбска граница по гребена на Беласица планина и свършва при вливането на р. Места в Егейско море.

Между тия две крайни точки граничната линия (ще) следва трасето, означено на картата 1 200 000 на австрийския генерален щаб, и според описанието, приложено към настоящия член.

Изрично е уговорено, че България се отказва от сега върху всяка претенция върху остров Крит.

Чл. 6. Главните квартири на респективните армии ще се уведомят веднага за подписването на настоящия договор. Българското правителство се задължава да сведе армията си още на следния ден след това съобщение към състава в мирно време. То ще отправи войските в техните гарнизони, дето ще пристъпи в най-кратко време към връщането на разните видове запасни в техните огнища.(Войските, чиито гарнизони се намират в зоната, окупирана от армията на една от високите договарящи държави, ще се изпратят в друг пункт от старата българска територия и могат да се завърнат в обикновените си гарнизони само след изпразването на гореказаната окупационна зона.

Чл. 7. Изпразването на българската територия, била тя стара или нова, трябва да започне веднага след демобилизацията на българската армия и ще се привърши най-късно до 15 дни.

Чл. 8. През време на окупацията на българската територия различните армии си запазват правото на реквизиция срещу изплащане в наличност.

Те свободно ще се ползват там от железните пътища за превоза на войски и провизии от всякакво естество без каквото и да е обезщетение в полза на местната власт.

Болните и ранените ще бъдат под закрилата на речените войски.

Чл. 9. По възможност в най-скоро време след размяна на ратификациите на настоящия договор всички военнопленници ще бъдат взаимно възвърнати.

Правителствата на високодоговарящите страни ще назначават специални комисари, натоварени с приемането на пленниците.

Правителствата на високодоговарящите страни ще си представят респективно едно на друго и по възможност веднага след предаването на всички пленници сметка за направените преки разходи за грижите и издръжката на пленниците от деня на пленяването им до деня на смъртта или връщането. Прихващане ще се направи между сумите, дължими от България на една от другите високодоговарящи страни, и ония, дължими от последните на България, като разликата се прати на правителството-кредитор по възможност в най-скоро време след размяна на гореспоменатите сметки.

Чл. 10. Настоящият договор ще се ратифицира и ратификациите ще се разменят в Букурещ в срок от петнадесет дни или по-рано, ако това бъде възможно.

В удостоверение, на което респективните пълномощници го подписаха и скрепиха с печатите си.

Подписан в Букурещ на двадесет и осмия ден на месец юлий (десетия ден на месец август) хилядо деветстотин и тринадесета година.

Подписали:
За България: Д. Тончев, Генерал Фичев, Д-р С. Иванчев, С. Радев и Подполковник Станчов.
За Гърция: Е. К. Венизелос, Д. Панас, Н. Политис, Капитан Ексадактилос, Капитан Пали.
За Черна Гора: Генерал Сердар И. Вукотич, И. Матанович.
За Румъния: Т. Майореско, Ал. Маргиломан, Таке Йонеско, С. Ж. Дисеско, Генерал-Адютант Коанда, Полковник С. Кристеско.
За Сърбия: Ник. П. Пашич, М. С. Ристич, М. Спалайкович, Полковник Смилянич, Подполковник Д. Калафатович.

1.106. ЦАРИГРАДСКИ ДОГОВОР, 16/29 септември 1913 г.

Сключен е между България и Турция. Заедно с Букурещкия договор от 28 юли 1913 слага край на Междусъюзническата война (1913) и довежда до първа национална катастрофа.

По: Българската държавност... с. 289

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти и 4.1. Военни действия и териториални промени

ЦАРИГРАДСКИ ДОГОВОР (СЪС СЪКРАЩЕНИЯ)

Негово Величество царят на българите и Негово Величество императорът на отоманите, въодушевени от желанието да уредят полюбовно (миролюбиво – бел. съст.) и на трайна основа положението на нещата, създадени след подписването на лондонския договор, да възстановят приятелските и добросъседските отношения, така необходими за доброденствието на техните народи, решиха да сключат настоящия договор...

Чл. 1. Границата между двете страни тръгва от устието на реката Резвая, на юг от манастира Св. Иван, находящ се на Черно море; тя следва течението на тази река до водосливната точка на реките Пирогю и Делива, на запад от Камила кьой. Между устието на гореспоменатата водосливна точка реката Резвая от устието си тече най-напред в югозападно направление и като оставя на Турция Плака, образува един лакът и се направлява (насочва – бел. съст.) към северозапад, а после към югозапад; селата Могура и Пиргопло остават в турска територия. Реката Резвая, след като е взела от Пиргопло южно направление, на разстояние от около пет километра и половина образува един лакът към запад и север и след туй продължава по общото направление към запад, като образува една твърде малка дъга към север. В тази част селата Ликуди и Кладара остават в българска територия, а селата Сигнигори, Мавродио и Лафва припадат на Турция; след туй границата, като продължава по течението на реката Резвая, оставя Торфу Чифлик на България, направлява се към югоизток и като оставя селото Радославци в турска територия, се изкривява към запад на около 800 метра на юг от това село; тя оставя селото Камила кьой в турска територия и достига на едно разстояние от около 400 метра на запад от това село до водосливната точка на реките Пиргю и Делива.

От тази водосливна точка границата следва течението на реката Делива и като продължава споменатата река по общото северозападно направление, оставя на Турция селата Паспала, Кандилджик и Дели и свършва на изток от Суоксу – това последното село остава на Турция, а село Севелигю припада (принадлежи – бел. съст.) на България. Граничната линия, след като минава Суоксу и Севелигю, продължава по северозападно направление, като следва гребена, който минава през котите 687, 619, 563; тя оставя село Каглайк (Чашрлик) в отоманска територия и като заобикаля това последно село на три километра на изток и на север, достига потока Голема. Границата следва течението на Голема в една дължина от около 2 километра и достига до водосливната точка на този поток с другия ръкав на същата река, който иде от юг на Карабанлар (Карабаалар). От тази водосливна точка минава по гребена на север от потока, идещ от Тюрк Алатли, за да достигне старата турско-българска граница.

Съединителната точка на новата линия и на старата граница се намира на 4 километра на изток от Тюрк Алатли в точката, където старата турско-българска граница образува един лакът към север по направление на Айкири Йл.

От тази точка тя следва точно старата турско-българска граница до Балабан Баши, на запад от Тунджа и на север от село Дервишка могила.

Новата гранична линия се разделя от старата граница в околностите на Балабан Баши и следва по права линия към Дермен дере. Точката, където новата граница се разделя със старата, се намира на два километра разстояние от църквата на село Дервишка могила. Границата, която оставя село Дервишка могила в отоманска територия, следва течението на Дермен дере до селото Булгар Лефке, граничната линия напуща течението на Дермен дере и се направлява към запад, оставя в османска територия селата Буюк Лефке и Демирхан дере (кота 241), достига до най-северната точка на лакътя, образуван на север от река Марица, на изток от Мустафа паша. Границата следва западната част на лакътя на Сермен дере, достига на север до железопътния мост (Сермен дере е реката, която се влива в Марица на 3 километра на запад от с. Сермен) и след това, като заобикаля Сермен на север, отива до Тази тепеси; границата оставя Сермен на Турция и като следва течението на Сермен дере, пресича железопътна линия на северозапад от Сермен; тя следва пак същата река и се възкачва по Тези тепеси (кота 613). (Точката, дето Сермен дере пресича железопътната линя на северозапад от Сермен, се намира на едно разстояние от 5 километра от центъра на селото Сермен и на 3200 метра от западния изход на моста на Мустафа паша.)

Границата оставя в отоманска територия най-високата точка на Тази тепеси и от тази точка следва вододелната линя между Арда и Марица, като минава през селата Яйладжик и Гюлджук (Гьолджик), които остават в отоманска територия.

От Гьолджик границата минава през кота 449 и след това слиза към кота 367 и от тази кота се направлява към Арда в южно направление, почти в права линия. Тази права линия минава на един километър на запад от Бектащли, което остава в турска територия.

След като достигне кота 367 на Арда, граничната линия следва към изток по десния бряг на тази река и достига до воденицата, разположена на един километър на юг от село Синджирли; от тази воденица тя следва вододелната линия, находяща се на изток от селото Гайдохор дере, минава на един километър на изток от село Гайдохор (дере) и като оставя село Дребизна на България и минавайки на около един километър на изток от това село, към Атерен дере на един километър от това село; оттам отива в югозападно направление по най-късия път до извора на потока, който тече между селата Акалан и Кайликли къой, следва талвега на тези води и слиза до реката Казъл-Дели. От гореказания поток границата, като оставя Гьокчебунар в България, взима течението Казъл Дели дери и оттам, следвайки талвега на потока, който се отделя на юг в една точка, находяща се на 4 километра на юг от Мандрица и на 3 километра на изток от Соганлики Бала, отива до извора на същия поток; границата слиза след туй по най-късия път до извора на Мандра дере, следва талвега на Мандра дере, начиная от извора му, и достига до Марица на запад от Мандра. В тази част селото Кранту остава в българска територия, а селата Баш клисе, Ахирян бунар и Мандра припадат на Турция.

От тази точка границата следва талвега на Марица до точката, където тази река се разделя на два ръкава, на три километра и половина на юг от селото Калдиркос; от там тя следва талвега на десния бряг, който минава недалеч от Фереджик, и достига до Егейско море. В тази част блатата Ак су, както и езерото Кенели гьол остават в Турция, а езерата Тузла гьол и Драка гьол припадат на България.

Направен в два екземпляра в Цариград на 16/29 септември 1913 г.

За България:	За Турция:
Подписали:	Подписали:
Савов	Талаат
Г. Д. Начович	Махмуд
А. Тошев	Халил

ТРИ РАПОРТА ДО ПЛОВДИВСКИЯ МИТРОПОЛИТ МАКСИМ

1.107. РАПОРТ ОТ 5 септември 1913 г.

▲ За растящите трудности при работата с новопокръстените.
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. Покръстването..., 404–405.

ТЕМА 3.4 Социални типове и структури в българското общество

През целия летен сезон, посещаваха църквата без ничие чуждо принуждение всякога по 80-90 души мъже, също и жени дохождаха... Но на 28-и август през нощта избяга от селото в неизвестност Димитър Крачев, а старото му име Мохамед Крачев с цялото си семейство, жена Анка, синове Илия, Ангел и Стоян, снаха Райна и внук Димитър и оттогава вече престанаха да посещават както църквата, така и случващете се молебени... На 4 септемврий сутринта ми донесе Ламбрю Ташков, който видел една тълпа от 20-и души беле събрани в гората в долната махала и си говориле помежду си, че след 7–8 дни техният цар щял да дойде и наново щял да им повърне фесовете и чилмите и тогава лесно щеле се разправят с всички както и с учителете, така и със свещениците. Жените си облекоха сега най-новите фереджета и се забулиха в тъкъво було, което не съ го носиле и в турско време, с една дума казано, за сега отива всичко към най-лош край...

1.108. РАПОРТ ОТ 28 ноември 1913 г.

▲ За отдръпване на новопокръстените от християнството при благосклонното отношение на официалните власти.
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. Покръстването..., с. 441.

ТЕМА 3.3 Обществени конфликти и обществено съгласие; 6.2 Традиционни религии и религиозни алтернативи

...На 23 того (септември) събота ми съобщиха, че в село Гюндузица е умряла новокръстена жена. Аз полюбопитствах да отида да я опея, понеже назначения за това село свещеник още не е пристигнал. Взех общински служител и се отправих към Гюндузица, а що стигнах там – към къщата на умрялата. Общинският падар извика няколко пъти, но от тази къща не излезе някой, а се обади един от съседната къща, който се указа брат на мъжът на умрялата. Той ми каза, че са погребали жената. А на въпроса ми, защо? – Отговори: „Казано ни е от Пловдив да не приемаме вече поп, а да си останем пак мухамедани". – На въпроса ми, кой ще Ви пази, като оставате турци в България – отговори: „Турския консул в Пловдив". Имената на онези, които били решили да не приемат вече поп, съобщих в общинското управление.

1.109. РАПОРТ ОТ 22 декември 1913 г.

▲ За настроения сред новопокръстените за изселване в Турция.
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. Покръстването..., 453–454.

ТЕМА 3.3 Обществени конфликти и обществено съгласие; 4.2 Стопанско развитие и традиции

Чест ми е да Ви явя, че напоследък има силно движение между новопокръстените в с. Еркюприя в смисъл да се изселят в Турция. Това се поддържа от хора със силен фанатизъм, които събират пари от населението под предлог, че ще отидат като депотация в Пловдив или София да ходатайстват по надлежен ред да им се отвори път за изселване. По повод това населението е разклатено и не знае какво ще стане с него. То недоумява накъде се люлее, защото е поставено на два стола и преживява болезнена криза. Започнала се е бърза, но неблагодарна търговия с едър и дребен добитък. Едни продават добитъка си, за да се лишат и от него; други пък купуват, за да извършат препродажба за печалба. Но всичко това е несимпатично, разнебитено. Над това калпаво положение се носи мъгла от разнообразни слухове за съдбата на това население. Турци и българи – това усилено измъчва всеки новопокръстен българин...

1.110. ПИСМО ДО МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВАСИЛ РАДОСЛАВОВ, 2 октомври 1913 г.

Представители на прогонени българи от Дедеагачко и Гюмюрджинско описват положението на бежанците в Хасковска околия.

Васил Радославов е политически и държавен деец, действ. чл. на БАН. Завършва право с докторат в Хайделберг, Германия.Участва в състава на редица правителства като министър на правосъдието, министър на вътрешните рабите и министър на народното просвещение. Оглавява държавата от 4 юли 1913 до 21 юни 1918 и носи отговорност за втората национална катастрофа. След края на Първата световна война емигрира в Германия.

По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите..., с. 287

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

ИЗ ПИСМОТО

...Пристигнали в началото на м. Юлий след дълги скитания из планини и долини и лишени от какъвто и да е имот и средства за живеене, се настанихме в града, селата и землището на Хасковска околия....

Плачевно е положението на всички ни, защото средствата, с които разполагаме за живеене, са твърде оскъдни, а помощта, която ни се дава от държавата или от други благотворителни дружества, е нищожна; по-грозно зрелище представлява на онези от нас, които сме принудени да прекараме тежките си дни на открито поле. За последните от нас няма подслон, няма завивки, няма храна и вследствия на лишения, глад и студ сме осъдени на явна смърт. Всекидневно десятки души умират от нас и наред с броя на построените от нас колиби, вече и толкова гробове стърчат...От хиляди майки и бащи се слушат само гласове на отчаяние и проклятие, защо не са останали в гръцки и турски ръце да бъдат изклани, та да не гладат как техните най-мили умират пред техните очи, без да могат да им помогнат.

Господин Министре,

Помощта, оказвана до сега на нас, е нищожна. Тя се е състояла само от един хляб дневно, а от 12 дни се лишаваме и от нея. Но и да я имаме, тя е капка в морето. Тя не може да осигури нашия живот...

Ако държавата милее за нас, ако ни счита за полезни нейни бъдещи членове, трябва да ни помогне в това наше критическо положение, трябва да ни осигури съществуването. За нас са нужни къщи, покъщнина, храна и пр. Всичко потребно за живот, където и да

бъдем, било в родните ни места, гдето всичко е опожарено и ограбено, било тук в стара България...

1.111. „РАЗОРЕНИЕТО НА ТРАКИЙСКИТЕ БЪЛГАРИ ПРЕЗ 1913 г." ОТ ЛЮБОМИР МИЛЕТИЧ

Академик Любомир Милетич е виден общественик, български патриот и учен. По свой почин той пътува в земите, отнети от България по силата на Букурещкия мирен договор от 28 юли 1913 г. и се среща със стотици българи, принудени да напуснат родните си места в Одринско и Беломорска Тракия и да се преселят в България. Към всичко чуто и видяно той се отнася критично, за да установи неговата истинност. Така разказът му добива достоверност и може да се използва като един от важните извори за изучаване на събитията от лятото на 1913 г.
По: Любомир Милетич. Разорението на тракийските българи през 1913 г. С., 2003, 30–40; 310–311.

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени; 4.2 Стопанско развитие и традиции

ИЗ „РАЗОРЕНИЕТО НА ТРАКИЙСКИТЕ БЪЛГАРИ ПРЕЗ 1913 г."

...В туй време силни военни патрули кръстосвали селото и забирали селяните към определено място вън от селото, като казвали, че командантът щял да им държи назидателна реч, как да заживеят с турците, както и по-рано са живели. И самите селяни един други подканяли: „Хайде да отидем, да чуем словото"...

Вън от селото се събрали до 350 мъже, млади, стари и селският свещеник Павел бил там. Командантинът попитал, има ли още хора в селото, и като му отговорили, че не ще има повече от десетина души, наредил селяните на куп и сетне заповядал на войниците да стрелят с залп върху тях. Останалите в селото, – това било тъкмо по обяд на 7 юли, в неделята, – чули два залпа. Всички изпопадали. Няколко от по-леко ранените почнали да бягат. Войниците с щиковете добили падналите и подгонили тия, що бягали. Само 8 души от тях се спасили с бягство...

Подробности за ужасите, които са последвали в самото село, узнах като разпитах освен Дядо Димитри,...търговеца Спас Добрев...но и още многожество жени и мъже, които сега са настанени в близкото до Дедеагач село Шахинларъ, всички преживяли от начало до край невъобразимите страдания, на които е било подложено останалото живо население от Булгаркьой...

След 10-тина минути почнаха да палят селото. Най-напред запалиха къщата на Георги Варсамиев, близу до която застрелиха народа. Сетне отидоха на площада и почнаха да подпалват кръчмите и моето кафене и кметовото кафене, което е до самата ми къща, един дувар. Огънят за щастие не подхвана къщата ми. И ние се криехме вътре – аз, жена ми и една вдовица с пет деца. Видях, че пред моята къща удариха две момчета по на 15 години...Тези момчета се бяха скрили на тавана на срещната къща, кръчма, гдето имаше до 40 жени. Почнаха да бягат с ужасен вик, плач...

Като бягахме от къща на къща най-сетне излязохме от селото. Взехме по реката та в балкана над селото Теслим. Там намерих събрали се до 500 жени и деца, повечето изпокрили се по шубраците. Тук прекарахме до две седмици. Трошехме жито от класовете та се хранехме. Козите се бяха пръснали по гората: колем кози, но без сол. През туй време в селото все турски мохаджири от околните села вървели, изнасяли стока, покъщнина...Към 10 юли всичкото село беше опустошено, разграбено, изгорено. На 17 юли из-

лиза от гръцкото село Тетекьой един турски офицерин с войници и почва да ни дири по гората, за да избие мъжките. Гониха ни като зайци, стреляха по нази, убиха тогава до 20-тина души...Войниците заловиха до 100-тина жени и ги закараха в село Теслим...

Една от тези жени, Сандра Костова (40год.), сега в село Шахинларъ (Дедеагачко)...ми съобщи подробности върху теглилата на заловените жени:

„Хванаха ни, имаше с нас и до 12 души мъже.. Докараха ни в Теслим. Мъжете половината избягаха по пътя, та само 5-6 души докараха с нас в селото. Мъчиха ни за пари и ни маскариха всички. Тук бяха докарани и други мъже, до 18 души, заловени по гората, а сетне навързани и откарани уж за селото Алачъ, но по пътя всички с щикове ги избили в една долина при реката и ги оставили.Войниците, които извършили това, се върнаха пак в Теслим. И моят мъж беше между ония избитите с щикове. Ние се сетихме, че те са избити. Плачехме, а те ни лъжеха, че уж ги закарали в Малгара, за да вземат хляб. Обраха ни до риза и безчестиха..."

Останалите незаловени жени и мъже в оная гора, минали към местността Кабакьой, гдето се въртели, все криейки се, около три седмици. Жените постепенно почнали да се пръскат по околните села. По гръцките села им давали хляб, а те пък им работели...

Дядо Димитър продължава да разказва своята история: „Дойде заповед, всичките българи, мъже, жени и деца, и от селата да се съберат в Кешан, та от там да идат на Галиполи. Събраха ни. Извадиха десетина гръцки коли за багажа. Товариха малко деца. Ние нямахме никакви дрехи, никакъв багаж. Като отивахме към Галиполи, по пътя ни вардят десетина войници и двама стражари. Бяхме се събрали 1 030 души, между които бяха само 60 души мъже, другото все жени и деца...Сега всичко липсуват от наше село загинали до 1 100 души – малко-големо".

Нека сега следим нататък отвличането на ония 1030 души Булгаркьойски жители от Кешан към Галиполи...Целта на турците била да ги прекарат в Мала Азия и там да ги задържат поне за известно време, може би, колкото да не се разбере веднага за извършените зверства в Булгаркьой. Самите нещастни селяни са убедени, че искали да ги потурчат в Анадола, като пръснат жените по турските села. Доколко е това истина не може да се каже, но положително е, че и сега по Кешанските турски села са останали множество Булгаркьойски деца от двата пола, потурчени...

„Прекараха ни в градчето Чардакъ, срещу Галиполи. Тук седяхме вън от градчето, по нивите, един месец. Няма сянка, няма нищо: припича ужасно. По половин хляб на ден даваха. Касабата е чисто турска, няма други освен турци...Жените намираха тук-там работа, напр. грозде браха, орехи белеха, ронеха царевица, като им плащаха по един-два металика на ден. Жените отиваха с чувалето до града, да донесат на гръб хляба...

В Чардакъ имаше един грък по име Димитър, родом от Булаир. Той ни виждаше хала и ни съжаляваше, та писа едно писмо и го занесе в Лапса до Яни Чорбаджи, грък, голям търговец и познат на консула в Чанъккале, в Дарданелите. Този Яни писал писмо да консулите, като им съобщил, че в Чардакъ се намира толкова народ. В това време пък турците бяха почнали отново да ни разпределят по турските села, главно жените...Ние като седяхме на брега на морето в Чардакъ, видяхме да иде параходче, и стигнаха до нас, дошли с параходчето, турският консул и италянският и с тях Лапсенският околийски началник. Изпитваха ни. Мене избраха (аз зная гръцки) и още един, та им разказах на кратко теглото ни. Те казаха на турския началник да събере всички наши хора и пръснатите вече по селата жени да събере тук на пристанището. Консулите ме питаха, къде искаме да ни изпратят. Аз отговорих, че искаме да отидем в Варна, защото имаме момчета войници в българската войска, а пък и други свои хора може там да намерим

живи. Те казаха, да почакаме три-четири дена: щели да телеграфират да дойде параход да ни дигне. Така и стана, след шест дена пристигна българският параход „Кирил"... и стигнахме на Варна на 29 или 30 септември...Във Варна ни настаниха в аквариума и в сиропиталището. Прекарахме зимата.

[1] Правописът е по книгата
[2] Булгаркьой е село в Кешанска кааза с 412 семейства – 2132 души

***

II. От Малгарско бяха настанени:
1.В Бургаска околия

От с. Яйлагюн – 10 семейства (52души); от г. Малгара – 9 семейства (35 души); от с. Доганджа – 1 семейство (3 души); от с. Булгаркьой – 23 семейства (64 души)

2.В Ямболска околия
От с. Каджкьой – 8 семейства (54 души); от с. Яйлагюнъ – 7 семейства (31 души)

3.В Дедеагачса околия
От с. Булгаркьой – 429 семейства, настанени в с. Шахинларъ

4.В Гюмюрджинска околия
От с. Лезгар – 195 семейства (668 души), настанени в село Саксали
От с. Пишманкьой – 27 семейства (119 души), настанени в село Каратепе
От с. Ясъкьой – в с. Каратепе и в с. Басъркьой

III. От Бунархисарско
1. В Бургаска околия
От с. Колибите – 37 семейства (150 души); от с. Чонгара – 21 семейства (87 души); от с. Яна – 36 семейства (148 души); от с. Урумбегли – 24 семейства (95 души); от с. Курудере – 43 семейства (160 души)

2. В Ямболска околия
От с. Чонгара – 4 семейства (16 души)

3. В Дедеагачка околия
От гр. Бунархисар – 14 семейства, настанени в гр. Фере
От с. Яна – 8 семейства, настанени в гр. Фере

4. В Айтоска околия
От г. Бунархисар – 45 семейства
От с. Чонгара – 41 семейства
От с. Курудере – 4 семейства

5. В Карнобатска околия
От с. Чонгара – 1 семейство
От с. Колибите – 9 семейства

6. В Анхиялска околия
От г. Бунархисар – 85 семейства (380 души)
От с. Курудере – 13 семейства (63 души)

7. В Сливенска околия
От с. Булгаркьой – 2 семейства

8. В Варненска околия
От с. Курудере – 8 семейства (28 души)

1.112. ТАЙНО ПИСМО №1554, 28 юни 1914 г.

▲ От Централната комисия за бежанците до окръжните управители, с указания за настаняване на бежанците.
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите..., 291–294

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българина и неговата модернизация

ИЗ ТАЙНОТО ПИСМО

...Преди всичко решението на г. мин. Председателя и това на Цент[ралната] комисия е щото бежанците да се настанят само в новите земи. Мотивите на това вярваме сами разбирате, а особено като се има предвид гъстото турско население, пространните земи незаселени и избягалите турци и гърци, имотите на които са обявени за безстопанствени и главно, че новите територии свързват Отечеството ни с външния свят чрез Бяло море, което трябва здраво да се задържи в наши ръце.

В много градове и села в България местните власти считат, че вече са си изпълнили дългът спрямо бежанците, па и последните считат, че са удовлетворени, щом като им е даден известен подслон – често някой яхър и щом могат да си вадят прехраната с дневен и временен труд. Такава не е била и не може да бъде задачата на тия, които са натоварени да се грижат с настаняването на бежанците. Напротив, понеже болшинството са земеделци, трябва да им се даде земя...

...Едно нещо, което обаче влияе зле върху бежанците и е желателно да се освободят те от тия мисли, то е, че уж настаняването ставало временно. Тези слухове се пускат от злонамерени лица...Трябва добре да се разбере, че земята, въобще имота, предаден на един бежанец, остава негова завинаги, а ако има някой нещо да претендира, той ще се разправя с Държавата, а не с бежанеца, който е пълен господар на даденото му. Желателно е, казахме, бежанците да побързат с отиването си в новите земи, защото сега или най-късно през идния месец е времето, когато те като отидат на новите си местожителства, ще могат да бъдат снабдени със земи и пр. и ще могат до есента да си приготвят нужното за есенните посеви...

Относително прехраната известно Ви е, че БЗБ, по нареждане на М[инистерския] С[ъвет], отпусна един допълнителен заем от един милион, който ще се раздава само на тия, които отидат в новите земи, та да има с що да дочакат новите реколти...

С настоящето Ви се изпраща по един екземпляр от „Временните упътвания“ и от Правилника за раздаване на дюкяни, по които се водят местните комисии за настаняване на бежанците, с молба да го имате за сведение, но да не се разгласява, защото има положения, които разгласени ще повредят на самото дело.

Председател: Калчев
Чл. Секретар: [неразчетен подпис]

Временни упътвания за настаняване на бежанците – земеделци в селата и градовете на новите земи

1. Бежански семейства ще се настаняват на частни напуснати (безстопански), както и на обществени, държавни, черковни, манастирски и вакъфски имоти в новите земи.

2. Заселването има за цел да даде подслон на бежанските семейства, които са избягали или са изгонени из останалите под чуждо владение земи, както и да се даде възможност за препитание.

3. Селата и градовете, които се определят за заселване на една група бежанци, трябва да имат по възможност сходни климатически и особено стопански условия със селата или градовете от гдето произхождат бежанците...

4. Семействата от едно и също село се настаняват по възможност пак в едно село...

5. На едно семейство се дава по едно жилище с прилежащите към него двор и стопански здания и най-много по толкова земя (декара) за стопански двор, колкото приблизително са имали средните стопанства в разрушеното село и околните села...

Ако стане нужда, тези размери могат и да се намалят, но това намаление не трябва да надминава минимума, който е нужен за прехраната на едно семейство...

1. Разпределението на къщи и парцелите земя трябва да става по възможност чрез жребие.

2. Понеже на бежанците липсва работен добитък, оръдия, сечива и пр. Желателно и нужно е комисиите (да съдействуват) да сгрупират настанените бежански семейства във временни сдружения (кооперации) за задружна обработка на земята и други земеделски работи.

За доставка на добитък, строителен материал, оръдия и пр. бежанците ще се улесняват от заеми...

14. Жилища и земи се дават на семейства, като се има винаги пред вид да се образува стопанство. Според това, ще се дават такива и на вдовици с деца и сами деца, макар мъжът или бащата да са умрели, но не и на отделни мъже, сами лица...

1.113. ЗАКОН ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ ПРОДАЖНАТА ЦЕНА НА СЪЕСТНИТЕ И ДРУГИ ПРЕДМЕТИ ОТ ПЪРВА НЕОБХОДИМОСТ ПРЕЗ ВРЕМЕ НА ОБЩЕСТВЕНИ КРИЗИ И БЕДСТВИЯ

Законът е приет на 29 юли 1914 г.
Публикуван в ДВ, бр. 80, 12 авг. 1914

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 4.2. Стопанско развитие и традиции

ИЗ ЗАКОНА

Чл. 1. През време на обществени кризи и бедствия, причинени от неурожай, наводнение, мобилизация, война и други смущения, общинските съвети с участието на финансовата власт определят продажните цени (на едро и дребно) на всички съестни и други предмети от първа необходимост, както и цената на наемите и на труда.

Чл. 2. Всички продавачи са длъжни точно да съблюдават определените цени. На всички, които продават на по-високи цени стоките и произведенията си, след предупреждение от общинския съвет, се налага глоба; ако и след тази мярка глобените се уловят,

че продават с по-висока цена или отказват да отворят дюкяните си и продават стоките, последните се обявяват за реквизирани от общината и продажбата се продължава под специалния надзор на общинската власт...

Чл. 3. Когато по някакви непреодолими причини притежателя на стоките и произведенията и прислугата не могат да продължат продажбата под надзора на общинската власт и стоките трябва да влязат във владение на общината, за намерените стоки се съставя протокол-опис в два екземпляра, в който се означава количеството и вида на реквизираните стоки и цените им според ценоразписа на общината...

Чл. 4. Събраните суми от продадените реквизирани стоки се предават седмично на притежателя срещу разписка.

След преминаване на бедствието и възстановяване на нормалния живот, непродадените стоки се повръщат на стопанина пак с протокол-опис и свободата на продажбата се възстановява.

Чл. 5. Общинските власти и полицейските органи следят за точното съблюдаване ценоразписите, съставени от общинските съвети. За всяко констатирано отклонение се съставя акт на притежателя, който се изпраща на общинския кмет за по-нататъшно разпореждане.

Чл. 6. Когато общинската власт обяви известни стоки за реквизирани и постави под свой надзор продажбата им, както и когато вземе в свое владение реквизираните стоки, продажбата се извършва съразмерно нуждите на стопанствата.

Чл. 7. Обществената криза и бедствие за отделна местност или за цялата държава се обявяват с царски указ въз основа решение на Министерския съвет. Така също с царски указ се явява, че нормалния живот е настъпил и свободата на търговията възстановена.

1.114. ИЗ „ОПТИМИСТИЧНА ТЕОРИЯ ЗА НАШИЯ НАРОД“

Мащабният труд на Иван Хаджийски (1907–1944) представя бита и психологията на българския народ в тяхното историческо развитие. Съдържа студии, писани в периода 1937–1940 г. Тук редом с историко-социологическия анализ с особена сила се проявява белетристичният дар на автора.

По: Ив. Хаджийски. Оптимистична теория за нашия народ, С., 1974, т. I, 229–230

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност; 3.4. Социални типове и структури в българското общество; 4.2. Стопанско развитие и традиции; 4.3. Ежедневието на българина и неговата модернизация

СОЦИАЛИЗМЪТ В ТРОЯН

... В Троян преди Европейската война нямаше големи богаташи и изобщо богати хора, като изключим текстилния индустриалец Петър Балевски, който работеше наред с работниците си. И когато при първата първомайска манифестация в Троян бе понесен единствен плакат: „Богати, дайте път на бедните!“ – нямаше кой да прочете този оригинален зов и да каже с чиста съвест: „Това се отнася до мене.“

При такава обществена обстановка започва социалистическата пропаганда в Троян. Пръв неин майстор е кундурджийският калфа Васил Власковски. Бай Власи към пълнолетието си взема пари назаем за дребна търговия...Лихви поглъщат печалбите, дори и капитала, и Власи за нравствен ужас на съседите си фалира. След това заминава работник в Америка. Там...се запознава със социализма. В Троян се завръща 25-годишен

и заедно с усилията да научи като чирак кундурджилъка започва да разпространява и социалистическите идеи.

Вторият агитатор на социализма е народният учител Димитър Икономов, дошъл до социализма под влияние на излизащата тогава социалистическа литература.

...Ето картината на първата първомайска манифестация: Най-напред вървял кундурджийският работник Петко Корабов и носел червено знаме. След него Власи и Павли Пеновски носели портрета на Карла Маркса, увит с венец от живи цветя. След портрета е бил носен известният ни вече плакат: „Богати, дайте път на бедните!" След това пъстро начало на манифестацията вървял многобройният народ от...Димитър Икономов и Димитър Немски. За да се запази пълната историческа истина, трябва да се отбележи, че докато другите вървели посред пътя, Димитър Немски вървял по тротоара, следвайки една еснафска диалектика за единство на противоположностите: хем да бъде с манифестацията, хем еснафите да смятат, че той случайно върви след другите...

– Каква е тази сватба бе, кого годяват?

Еснафите, учудени, недоумяващи или присмехулни, подават глави из кепенците, свалили очила на края на носовете си или дигнали ги на челата си, държейки в застинла поза в една ръка напърхания с воден прах калпак, а в друга пръчката, с която го тупат...

– Какви са тия бе? За какво са си зарезали работата?

– Какви са тези бе?

– Чучулиги...

С какъв кураж, с каква боя на лицето са пристъпвали нашите герои, не ми е известно. Но кои щяха да се наредят под разветия вече червен байряк?

Фабричният пролетариат се представляваше от работниците в текстилната фабрика на Балевски. Но какъв пролетариат бе това: момичета от махалите, които отиваха там за сухи пари за чеиза си, който като приготвяха, напускаха фабриката, считайки приемането им на работа за благодеяние. Малкото мъже, заемащи ръководни служби, само трепереха за местата си, защото доходите от работата им бяха чиста печалба към доходите от ниви и бахчи.

Старите занаятчии не разбираха защо трябва да станат „чучулиги", какво може да промени това в занаята им. Дори се сърдеха, че Димитър обезкуражаваше малките, като ги учат, че занаятите ще фалират и явно ги гонеха дето подучват чираците и калфите да искат 8 часа работа и по-високи надници. „Чирак, който прави сметка на чорбаджията си, човек не става".

Оставаше обаче един надежден слой. Това бяха именно младите калфи и чирачета. Това бяха колибарчетата и синовете на бедни троянци: облечени лошо, с боси неумити крака, с черни дълги нокти; със сополи под носа, които триеха с ръкав; оцапани с пап..., вакса, посипани с поспал от космите на стриганите калпаци; миришещи на накиснат гьон, на табашка яма; заврени из прашните дюкяни...; с черни вратове от бакърджийските, тенекеджийските и коларските оджаци, вървящи прегърбени...Този млад и презрян народ никой не зачиташе за нищо. Никой не го поздравяваше, никой не им заговаряше, интересувайки се от личността им, от съдбата им...А ако някой се обърнеше към тях, то бе или за да ги подиграе, или да му свършат безплатно някоя работа....

Но най-лошото бе, че момите хич не поглеждаха тези рицари с боси крака, украсени с дълги черни нокти, със закърпени гащи и мръсни престилки, и то когато тези чирачета най-много биха желали това. Чирачетата не смееха да се хванат на хорото, гледаха отстрани. А как примираха от мисълта, че биха могли да се хванат до някоя гражданка, улавяйки я за топлата, мека и бяла ръка. Но това бе жестоко немислимо.

И тъкмо при тези чирачета отиваха Власи Власков и Димитър Икономов, за да им заговорят на езика на техните болки...

***

...все още остава в сила старата истина: всяко общество заслужава престъпниците, които само е създало: те са жестокият баланс на неговото устройство. Като едно указание в това отношение може да ни послужи следният пример.

Един младеж – сирак от Трънско – огладнял през зимата в колибата си и тръгнал да търси брашно. Той имал ум да разбере, че такова най-лесно ще намери в някоя воденица, но не му стигнало ум да схване, че дирите му по снега ще доведат полицията до колибата.

И затова напразно блъскал в студа 30 км, докато намери отворена воденица, от която можал да дигне един чувал брашно.

Изправят го пред съда.

– Защо открадна бе, момче?

– За да си сваря качамак.

– Ако е за качамак, защо не взе една торба, ами цял чувал?

– Че другата вечер пак ли да блъскам 30 км?

„Последната му дума" се състояла от следната молба:

– Господин съдия, осъди ме колкото обичаш, само едно ти се моля: осъди ме така, щото да ме пуснат пролетта, оти иначе пак че откраднем.

1.115. ДОГОВОР ЗА ПРИЯТЕЛСТВО МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ГЕРМАНСКАТА ИМПЕРИЯ

Сключен е на 24 август (6 септември) 1915 година и определя положението на България в началото на Първата световна война

По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 329–330

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

Н. В. царят на българите, от една страна, и Н. В. германският император – пруски крал, в името на Германската империя – от друга, убедени в общността на интересите на държавите си, решиха да сключат един договор за приятелство и съюз и назначиха за свои пълномощници, както следва, които, след като размениха пълномощията си, намерени за добри и редовни, се съгласиха върху следното:

Чл. 1. Високите договарящи страни си обещават мир и приятелство и не ще влизат в никакъв съюз или съглашение против една от тези държави. Те се задължават да следват взаимно една политика и да си оказват взаимна помощ в границите на техните интереси.

Чл. 2. Германия гарантира с всички свои средства политическата независимост и териториална цялост на България, докато е в сила настоящия договор, срещу всяко нападение или посегателство от страна на която и да било държава, щом това нападение е направено без никакво предизвикателство от страна на българското правителство. Ако Германия, без всяко предизвикателство от нейна страна, бъде нападната от държава, граничеща с България, тая последната се задължава да тури в действие всичките си военни сили срещу въпросната държава, щом това бъде поискано.

Чл. 3. Настоящият договор ще остане в сила до 31 декемврий 1920 г. Ако 6 месеца след изтичането на тая дата той не бъде отменен, действието му се продължава допълнително за още една година и впоследствие срокът му ще се продължава по за една година, докато не бъде денонсиран.

Чл. 4. Настоящият договор ще остане таен до ново предварително споразумение.

Чл. 5. Настоящият договор ще бъде ратифициран и ратификациите ще бъдат разменени в София най-късно осем дена след подписването му. В удостоверение на което гореспоменатите пълномощници подписаха настоящия договор и го подпечатиха. Направен в София в два екземпляра на 24 август (6 септември) 1915 г.

Подписали:
Д-р В. Радославов – министър-председател и министър на външните работи и изповеданията;
Г. Михаелис – пълномощен министър на Германия в България.

1.116. ВОЕННА КОНВЕНЦИЯ МЕЖДУ ГЕРМАНИЯ, АВСТРО-УНГАРИЯ И БЪЛГАРИЯ

Подписана в Плес на 24 август (6 септември) 1915 г. Урежда включването на България в Първата световна война на страната на Централните сили.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 330–332

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

ВОЕННА КОНВЕНЦИЯ

1. Трите главни командвания се задължават за общо действие срещу Сърбия, а именно: Германия и Австро-Унгария в срок от тридесет дни, а България в срок от тридесет и пет дни, считано от сключването на тоя договор, да отправят в настъпление срещу сръбските граници въоръжени сили в размер: Германия и Австро-Унгария най-малко всяка една от шест пехотни дивизии, а България – най-малко четири пехотни дивизии, според организационния им състав.

2. Главното командване на всички въоръжени сили, упоменати в чл. 1, поема генерал-фелдмаршал Фон Макензен, комуто ще бъде възложена задачата: да бие сръбската армия, където я намери и колкото се може по-скоро, да отвори и осигури връзката по сухо между Унгария и България.

3. Заповедите на генерал-фелдмаршал Фон Макензен са безусловно меродавни за войските, които му са подчинени. Също той има право да заповядва промяната в местата за настъплението и да определя започването на военните действия след изтичането на срока, упоменат в чл. 1; при което обаче остава да се има предвид като ограничително, че българските военни действия ще трябва да последват на петия ден след започването на германските и австроунгарските действия. Към щаба на генерал-фелдмаршала постъпват най-малко по едни висш австроунгарски и български офицер не като аташета, а като сътрудници на редовна служба.

4. Германското главно командване се задължава веднага, щом като се отвори пътят за България, в случай, че България пожелае това, да изпрати войски в размер от около по една смесена пехотна бригада за Варна и Бургас и в границата на възможността да се погрижи за пренасянето на германски подводници. Настаняването на тези войски става

от българското правителство. За тяхното продоволствие те ще се грижат сами.

5. Германското главно командване поема задължението, щом като България пожелае това, да накара турското главно командване да даде достатъчно сили за защита на Дедеагач срещу опити за десант и при съвместни действия с български войски, да ги постави под българско разпореждане, че Турция ще се съгласи, в това не може да има съмнение.

6. Германското висше главно командване е получило уверение от германското правителство, че то е готово да даде на България една военна помощ от 200 милиона франка в най-скоро време. Подробностите ще се уговорят от финансовите власти на двете държави.

7. Германия заявява, че е готова да дава на България военни материали от всякакво естество, доколкото е възможно, с оглед на собствените германски нужди. Щом се появят върху това някои разногласия, последните ще се решават от началник-щаба на германската действующа армия.

8. От дена на сключването на тоя договор договарящите държави ще считат като общ противник всеки неприятел, който нападне една от тях, и като към такъв ще се отнасят с него. От друга страна, България уверява, че ще пази безусловен неутралитет спрямо Гърция и Румъния до привършването на военните действия срещу Сърбия, ако тези държави от своя страна дадат уверение да не мобилизират, да останат неутрални и да не искат да завземат сръбска територия.

9. България се задължава най-късно до 15 дни от сключването на тоя договор да мобилизира четирите дивизии, упоменати в чл. 1, и да ги отправи към настъпление, така че най-късно на 35-тия ден от сключването на тоя договор те да стоят на сръбската граница, готово за действия. По-нататък България се задължава да даде войски най-малко в размер на една дивизия, също най-късно до 35-тия ден след сключването на тоя договор, които да преминат сръбската граница и окупират Македония.

10. На Турция се запазва правото да се присъедини към тоя договор в пълния му обсег. Германското висше главно командване веднага ще започне с нея преговорите. След събитията, няма никакво съмнение върху това, че Турция е решена, щом България пожелае това, да даде на България военна помощ срещу който и да било неприятел и да постави под българско разпореждане за тази цел войски.

11. България се задължава да пропуска напълно безпрепятствено транзитното движение на материали и войски от Германия и Австро-Унгария за и от Турция, щом като пътят през Сърбия или Дунавският път или транзитното движение през Румъния бъде открит.

12. Този договор ще се подпише от началниците на генералните щабове на Австро-Унгария и Германия и от военния пълномощник на България в Плес и веднага влиза в сила.

Подписали:

Подполковник П. Ганчев от българския генерален щаб и пълномощник на България;

Конрад – генерал, пълномощник на Австро-Унгария,

и Фон Фалкенхайн – генерал, пълномощник на Германия.

1.117. ТАЙНА СПОГОДБА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ГЕРМАНИЯ

Подписана е в София на 24 август (6 септември) 1915.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 332–333

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

България и Германия, след като се съгласиха да предприемат заедно една военна акция против Сърбия, се споразумяха върху следните постановления:

1. Германия гарантира на България придобиването и анексията на следните територии:

а) днешна сръбска Македония, обхващаща двете зони, наименувани спорна и безспорна, така както са разграничени в Сръбско-българския договор от 29 февруари (13 март) 1912 г. и съгласно картата, приложена към последния;

б) сръбската територия, находяща се на изток от следната линия, а именно: реката Морава, с изходна точка Дунава, до мястото, гдето се съединяват двата притока Българска Морава и Сръбска Морава; от тоя пункт линията следва водораздела на тия два притока, минава през гребена на Черногорието, пресича прохода на Каманик, възкачва се до гребените на Шар планина, където достига границите на Санстефанска България, които и следва по-надолу. Граничната линия е нанесена върху приложената карта, която е неразделна част от настоящата спогодба.

2. В случай, че Румъния през време на настоящия конфликт, без всяко предизвикателство от страна на българското правителство, нападне България, нейните съюзници или Турция, Германия ще се съгласи, щото България да анексира отстъпление с Букурещкия договор територии на Румъния, както и да направи една поправка на румъно-българската граница, определена от Берлинския договор.

3. В случая, че Гърция в течение на днешната война, без всяко предизвикателство от страна на българското правителство, нападне България, нейните съюзници или Турция, Германия ще се съгласи, щото България да си анексира територииите, които бидоха отстъпени на Гърция от Букурещкия договор.

4. Двете договарящи страни си запазват правото на една по-нататъшна спогодба относително сключването на мира.

5. Германия, съвместно с Австро-Унгария, се задължава да отпусне на българското правителство един военен заем в размер на 200 милиона франка, които ще бъдат турени на разположението му на 4 платки, платими на следующите дати:

1. Първата платка от 50 милиона франка – в деня на мобилизацията.

2. Втората платка от 50 милиона – един месец по-късно.

3. Третата от 50 милиона – два месеца по-късно и

4. Четвъртата тоже (също – бел. съст.) от 50 милиона – три месеца от деня на мобилизацията.

Подробностите на тоя заем ще бъдат определени с допълнителна спогодба, която ще има да сключват финансовите управления на двете страни. Ако войната продължи повече от 4 месеца, Германия, съвместно с Австро-Унгария, ще отпусне на България нов допълнителен заем, ако от това се окаже нужда, и то след предварителна спогодба.

6. Настоящата спогодба ще влезе в сила едновременно с военната конвенция.

Подписали: Д-р В. Радославов
Г. Михаелис

1.118. КОНВЕНЦИЯ ПО РЕКТИФИКАЦИЯТА НА БЪЛГАРО-ТУРСКАТА ГРАНИЦА

▲ Подписана е в София на 24 август (6 септември) 1915 г.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 333–335

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени; 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

Н. В. царят на българите и Н. В. Отоман. император, въодушевени от желанието да стегнат още повече приятелските връзки, които съединяват Българското царство и Отоманската империя, решиха да пристъпят към една ректификация (поправка – бел. съст.) на българо-турската граница и назначиха за това свои пълномощници, които се съгласиха върху следното:

Чл. 1. Отоманската империя е съгласна да поправи настоящата граница по следующия начин: начиная от Константинова (Татар Кьой), българо-турската граница ще следва десния бряг (талвега) на р. Тунджа до селото Чифли кьоск; от тази точка тя върви по хребета между Фикел и р. Тунджа до върха на кота 130; от там то възвива на запад по права линия, минавайки под Хаджи кьой и р. Сукин, и достига до върха на кота 253; като оставя Паша махле и Юскюдар на България, тя върви по талвега между хребета на Дуванджа и тоя на Юскюдар, оставяйки Дуванджа на Турция до една точка, отстояща 2 километра от левия бряг на Марица. От тази точка до буквата К. на името Карагач границата ще бъде начертана от делимитационната комисия съгласно споменатите в чл. 2 принципи, на 1 до 2 километра максимум северно от левия бряг на Марица. От буквата К. на името Карагач – местността, която се дава на България – границата пресича на половина шосето на Карагач до Одрин, следва по права линия до буквата С. на името Демир дес, от там преминава отново р. Марица и достига до левия бряг на тази река. От тази точка границата ще върви по левия бряг на реката на едно разстояние максимум два километра източно от същия ляв бряг и ще достигне до морето. Тя ще бъде начертана от делимитационната комисия съгласно споменатите в чл. 2 принципи. За прилагане на горното ще служи картата на австрийския генерален щаб 1:200 000.

Чл. 2. Предвидената в предшествующия член делимитационна комисия ще се състои от трима военни членове – един германец, един австроунгарец и третият – шведец, – които могат да си присъединят, ако стане нужда, нужното число картографи. В своята демилитационна работа тази комисия ще се ръководи от топографическите и економически съображения на терена и ще начертае границата от буква С. на името на Демир дес до устието на р. Марица, на едно разстояние 2 км максимум източно от левия бряг на реката, като остави Енос на Турция. Тя ще започне да работи най-късно 15 дена след подписването на настоящия договор и ще завърши своята работа колкото е възможно по-скоро.

Чл. 3. Императорското отоманско правителство ще има право да си служи по най-либерален начин с железопътната линия между Одрин и Кулели Бургас за цели 5 години, под условие обаче да се съобразява с техническите правилници, които са в сила по българските железници.

Чл. 4. Царското българско правителство поема правата и задълженията на императорското правителство срещу компанията на Ориенталските (Източните – бел. съст.) железници за отстъпената на България част от линията, намираща се в частта от територията, която ще се отстъпи.

Чл. 5. До поправяне (на) течението (корекцията) на Марица, посредством постройката на един канал в своя собствена територия, между двете точки К. и С. от имената на

Карагач и Демир дес, българското правителство ще има правото да си служи с р. Марица между тия две точки, без да се подчинява на каквито и да било ограничения или такси. Отоманските поданици ще се ползват със същите права като българските, що се отнася до пътуването по р. Марица, и ще бъдат третирани на равна нога с тези последните относно разноските по преноса на стоките и цените за пренасяне (на) пътниците.

Чл. 6. Населенията на териториите, които ще се отстъпят, ще се ползват със същите ония права и ще бъдат подложени на същите ония задължения, предвидени в конвенциите, договорите и спогодбите, които са понастоящем в сила между двете страни. Отоманските поданици ще продължават да се ползват с всичките си права върху техните градски и селски имения, които биха останали отвъд граничната линия поради посочената в чл. 1 ректификация.

Чл. 7. Настоящата конвенция ще влезе в сила в самия ден на размяната на ректификациите, която ще се състои в София осем дена след подписването от пълномощниците.

Подписали: Д-р В. Радославов
Фехти бей

1.119. МАНИФЕСТ НА ЦАР ФЕРДИНАНД, 1 октомври 1915 г.

Манифестът е във връзка с намесата на България в Световната война.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 335–336

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 2.1. Българският владетел; 4.1. Военни действия и териториални промени

МАНИФЕСТ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Българи,

Вие вече сте свидетели на неимоверните усилия, които положих през течението на цяла година, откакто трае Европейската война, за запазването (на) мира на Балканите и спокойствието на страната.

Аз и правителството ми се старахме, при следвания досега неутралитет, да постигнем идеалите на българския народ. (Двете воюващи групи от велики сили признават голямата неправда, която ни се нанесе с подялбата на Македония. И двете воюващи страни са съгласни, че тя в по-голямата си част трябва да принадлежи на България.

Само нашата коварна съседка Сърбия остана непреклонна пред съветите на своите приятели и съюзници. Сърбия не само не поиска да се вслуша в техните съвети, но в озлоблението и алчността си напада дори собствената си територия и нашите храбри войски бидоха принудени да се сражават за защитата на собствената ни земя.

Българи,

Скъпи народни идеали ме заставиха през 1912 година да призова нашето храбро войнство на борба, в която то самоотвержено развя знамената и скъса веригите на робството. Нашите съюзници сърби бяха тогава главната причина да изгубим Македония.

Изтощени и изморени, но не и победени, ние трябваше да свием своите знамена за по-добри дни.

Добрите дни настанаха много по-скоро, отколкото можахме да очакваме.

Европейската война клони на привършване. Победоносните армии на Централните сили са в Сърбия и бързо напредват.

Призовавам българския въоръжен народ към защитата на родния край, поруган от вероломен съсед, и към освобождение на поробените наши братя от сръбско иго.

Нашето дело е право и свято.

Заповядвам, прочее, на нашата храбра армия да прогони неприятеля из пределите на Царството, да срази вероломния съсед и да освободи от тегло нашите измъчени под сръбско иго братя.

Ний ще воюваме против сърбите едновременно с храбрите войски на Централните империи.

Нека българският войник лети от победи към победи!

Напред! Бог да благослови нашето оръжие!

Ст. София, 1 октомврий 1915 г.

Фердинанд

Следват подписите и на всички министри от кабинета на д-р В. Радославов

1.120. ПРИДРУЖИТЕЛНО ПИСМО, 1 декември 1915 г.

Александър Стамболийски е обществен и държавен деец, публицист. Участва в основаването на БЗНС, в създаването на първата и втора програма на съюза. В коалиционния кабинет на Т. Теодоров (28 ноем.1918-6 окт.1919) е министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството, а след това е министър-председател на съставеното от БЗНС, Народната и Прогресивно-либералната партия коалиционно правителство. В периода 1920-1923 г. оглавява самостоятелното земеделско управление. Убит след държавния преврат на 9 юни 1923 г.

Писмото придружава присъда № 233 на Софийски полеви военен съд по обвинението на Александър Стамболийски в измяна и подстрекателство против държавния глава и обществения ред.

По: Ал. Стамболийски. Двете ми срещи с Фердинанд, С., 1979

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници

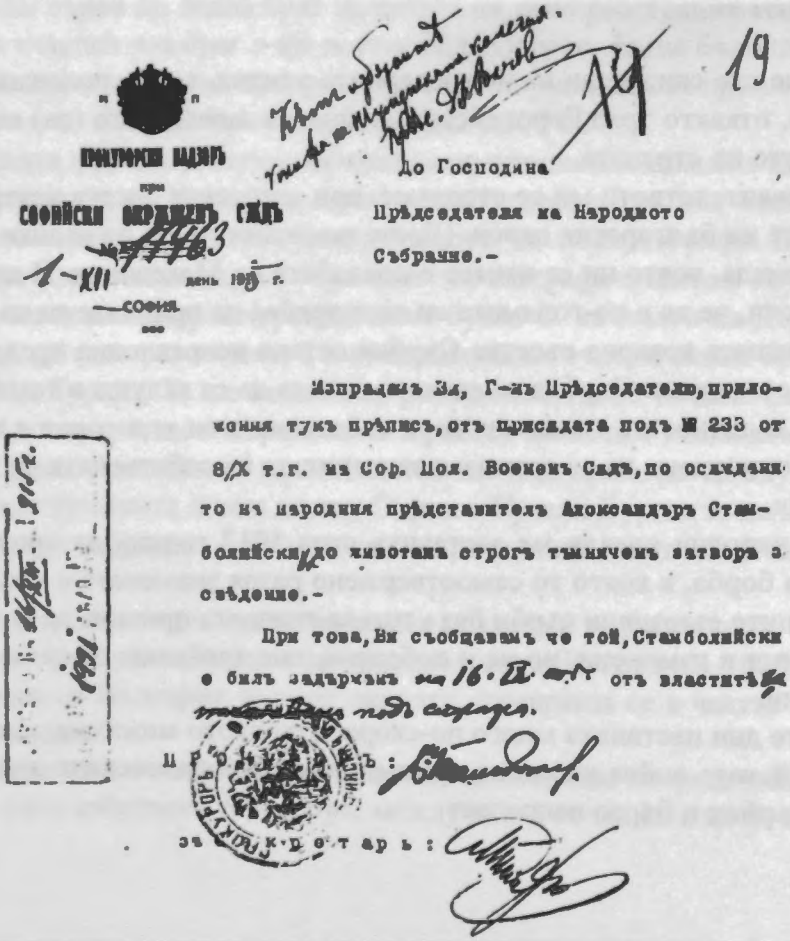

ПРОКУРОРСКИ НАДЗОРЪ
при
СОФИЙСКИ ОКРЪЖЕНЪ СЪДЪ
№ 1463
1-XII день 1915 г.
СОФИЯ

До Господина
Прѣдседателя на Народното
Събрание.-

Изпращамъ Ви, Г-нъ Прѣдседателю, приложения тукъ прѣписъ, отъ присѫдата подъ № 233 от 8/X т.г. на Соф. Пол. Воененъ Сѫдъ, по осѫждането на народния прѣдставителъ Александъръ Стамболийски, до животенъ строгъ тъмниченъ затворъ за свѣдение.-

При това, Ви съобщавамъ че той, Стамболийски е билъ задърманъ на 16.IX. т.г. отъ властитѣ ~~[illegible]~~ подъ сигурна.

ПРОКУРОРЪ:

ЗА СЕКРЕТАРЬ:

1.121. ИЗЛОЖЕНИЕ ЗА СЪСТОЯНИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙСКИ ПРЕЗ юни 1918 г.

Стоян Омарчевски е политически и държавен деец. Завършва философия и право в СУ „Св. Климент Охридски". Дългогодишен народен представител на БЗНС, министър на народното просвещение по време на самостоятелното земеделско правителство.
По: Ст. Омарчевски. Българските управници през световната война. Факти и документи, С., 1921, 207–213

ТЕМА 2.6. Войска

ИЗЛОЖЕНИЕ ЗА СЪСТОЯНИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙСКИ

...Продължителната позиционна война, еднаква засега навред, поглъща всичката физическа и нервна енергия на войниците по позицията: денонощна работа по усъвършенстване на линиите, непрекъснато напрежение пред постоянен жизнен риск и при това постоянна борба с природните стихии – и зиме, и лете. Това положение предполага добра храна и добро облекло, за да може да издържа войникът при тая обстановка. Всеизвестно е, колко безпретенциозен и издръжлив е нашият войник, и колко малък е онзи минимум, който би го задоволил.

Какво е действителното положение?

След постепенно намаление на хлебната дажба, сега се получава около 600 гр. хляб от един състав почти 100% царевичен и то от брашно, в което нерядко се констатират и кочани; облеклото и обущата приблизително на 50% от войниците се намират в такова състояние, че за да постъпи на служба една смяна е принудена да облече дрехите и ботушите на другата смяна...

Разбира се, че войникът дири с ума си причините на това положение. Той взема всичко пред вид: и дълготрайността на войната, и липсата на подвоз, и слабите пътища, и износа за съюзниците, но е дълбоко убеден, че неговите лишения в продоволствено отношение не са резултат на една обективна необходимост, а на недобрата организация, на некъдърността на властите, на недобрите ръце, на користолюбие у различни лица, на алчност за богатства, на спекули, на злоупотребления с неговия залък и облекло...

Това си убеждение той гради на непосредственото наблюдение върху това, което става в родината...

На своите лишения войникът, обаче, не отдава голямо значение. Тези лишения стават чувствителни, когато войникът констатира влошаването същото тъй бързо на храната, облеклото и обувките на неговите близки в родината.

Положението в страната угнетява духа на войника, изпълва го с учудване и основателни безпокойства, разстройва го и го кара да негодува, защото той земеделецът, скотовъдецът, отдава стопанските затруднения в страната по отношение към артикулите от първа необходимост, главно на гешефти, спекули, партизанство, нехайствуващи чиновници, фаворизации, липса на разпоредителност, желание да има безредие с цел да се използва то за лични интереси.

Онази разлика, която съществува в родината между селските и градските семейства, е малка и положението еднакво обезсърчава, от гледище на духа, отишлия си в отпуск войник...

Своето обезсърчение завърналият се от отпуск войник предава на всички свои другари и разговорите се въртят освен по бойните преживевки главно около въпросите кой кмет или секретар-бирник как злоупотребявал, как кметовете търгували със захарта, си-

ренето, солта, газта и пр., как комитетите не се грижели за бедните войнишки семейства, къде е отишла вълната на България, где е българското жито, защо на фронта липсва тютюн, кой изнася, кой печели, кой трупа богатства, кой е освободен с министерско постановление и с какво се занимава сега засега, към останали в родината мъже, сквернили семейната чест на войниците и т. н...

Разменяните мисли между отделните войници утвърдяват неговото убеждение, че спекулата и безредието са система, и го карат да гледа на отделните, и най-малки, злоупотребления като на прояви на едно велико зло за страната в дадения момент и за нейната бъднина. От отпуск войникът дохожда в частта си с възмутена душа и с протести и критика на уста.

Така е станало, че на много места по позициите е възникнала мисълта, изказана твърде рязко и определено: „противникът е отзад"...

Какви заключения си прави нашия войник сега по позициите, когато вижда германските войници редом до него да се хранят с пшеничен хляб и да констатира, пътувайки за и от отпуск, как чужденци изнасят, каквото свърнат из България, няма защо да се казва...

Всички горепосочени фактори са понижили духа на армията в значителна степен и то не до едно пасивно състояние, но има вече проява на известна отрицателност, – дирят се мислено виновниците, изказват се закани по адрес на административни лица в царството и началствующите лица по фронта, отделни войници и малки групи вече дезертират, а други отказват да се бият...

1.122. „БУРНИ ГОДИНИ" ОТ ДИМО КАЗАСОВ

По: Димо Казасов. Бурни години, С., 1949, 10–13

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 4.1. Военни действия и териториални промени

СПОМЕНИ ЗА ХОДА НА ВОЙНИШКОТО ВЪСТАНИЕ

Обезверени в политическото и военно ръководство, измъчени от суровите условия на войната, ожесточени от безчувствието на всички към техните страдания и предупреждения, войниците се отправят със стиснати юмруци към Кюстендил и Радомир.
В Кюстендил главната квартира е разбита, архивата унищожена, телеграфите и телефоните прекъснати...

От Кюстендил и Дупница измъчените войници се отправят към Радомир, където над един обширен военен лагер се носят призивите за мъст и отплата над загнилата столица – източник в очите на войниците, на всички военни, политически и стопански беди.

В София на 25.IX. дирят спасение от надвисналата над града угроза! Дирят и го намират в решението да освободят от Централния затвор Александър Стамболийски и Райко Даскалов и ги отправят към разбунтувалите се войници с предложение за споразумение.

От затвора Александър Стамболийски отива право в Министерския съвет, където му съобщават, че правителството е решено да сключи мир, но че решението му среща спънка в колебанията на Фердинанда.

Стамболийски се наема да го убеди. Отправя се за двореца, откъдето на излизане съобщава, че Фердинанд бил дал съгласието си да бъде сключен мир.

Същата вечер, 25. IX. , на 21 часа, българската делегация за примирие, начело с ми-

нистъра на финансите Андрей Ляпчев, заминава за Солун.

Отстъплението на войската продължава по целия фронт.

На 26 септември Александър Стамболийски и Райко Даскалов, заедно с военния министър ген. Сава Савов и народните представители Сакаров, д-р Гиргинов и Гр. Василев, се отправят към централния лагер на разбунтувалите се, за да увещаят войниците да се върнат в своите части.

Опитът им остава безуспешен.

На другия ден, 27 септември, е обявена Радомирската република...Манифестът за нейното обявяване поставя три задачи: унищожаване на деспотичния режим на Фердинанд и неговите помощници, провъзгласяване на републиканското управление и примирие със свободните европейски и американски народи...

На 28 септември, под водачеството на Райко Даскалов, разбунтуваните войскови части напущат Радомир и се отправят към столицата, по пътя към която заемат Владайските, Боянските и Горнобанските височини. Същия ден Александър Стамболийски заминава за София да води преговори...Райко Даскалов остава да чака резултата от преговорите във Владая.

Правителството на Ал. Малинов, което само преди 48 часа подири...споразумение с въстаналите народни синове, не се поколеба да ги нападне най-коварно, без да прибегне към нови опити за споразумение.

На 29 септември републиканските войски бяха нападнати от юнкери и германски части, които под командуването на ген.Протогеров успяха, след тридневни кръвопролитни боеве, да сломят на 1 октомври лишената от достатъчно муниции и оръжие републиканска армия...

Радомирското въстание не получи никаква подкрепа от вътрешността на страната, където копнежът за мир и негодуванието срещу режима бяха всеобщи и силни. Не получи такава подкрепа не само защото кадрите на социалистическите партии бяха слаби и най-значителните от тях бяха в редовете на войската, но и защото тия партии все още оставаха чужди на методите на свързаната с рискове борба и практикуваха не революционното, а резолюционното въздействие. По-силният от тях Български земеделски народен съюз посрещна Радомирското въстание не с насърчителни, а с капитулационни позиви.

1.123. ВОЕННА КОНВЕНЦИЯ, 29 септември 1918 г., СОЛУН

Определя условията за спиране на военните действия между Съглашенските сили и България
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 337–338

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ВОЕННА КОНВЕНЦИЯ

А. Явна част

1. Незабавно изпразване, съгласно една спогодба, която ще последва, окупираните още територии от Гърция и Сърбия. От тия територии не ще се изнесе нито добитък, нито зърнени храни, нито каквито и да било съестни (хранителни – бел. съст.) продукти. Никаква повреда няма да бъде направена при заминаването. Българската администрация ще продължава да функционира в частите от България, окупирана понастоящем от съюзниците.

2. Незабавна демобилизация на цялата българска армия, изключая задържането в боен състав на една част от всички родове оръжие, състоящо се от:

3 дивизии от по 16 дружини всяка една и

4 полка кавалерия

които ще бъдат употребени: две дивизии за отбрана на източната граница на България и на Добруджа и една дивизии за пазене на железниците.

3. Складиране в места, които ще се определят от Главното командване на Източните армии, за оръжията, муниците, военните коли, принадлежащи на демобилизираните части, които ще бъдат след това складирани от българските власти под контрола на съюзниците. Конете ще бъдат също продадени на съюзниците.

4. Възвръщането на Гърция (на) военните материали на 4-тия гръцки армейски корпус, взети по време на заемането (на) Източна Македония, доколкото те не са били изпратени в Германия.

5. Българските войскови части, намиращи се западно от Скопския меридиан и принадлежащи на 11-та германска армия, ще сложат оръжието и ще се считат до нова заповед (за) военнопленени; офицерите ще запазят оръжието си.

6. Българските военнопленени ще бъдат до сключването на мира употребени за работа в Ориента от съюзните армии, без взаимност по отношение на съюзните военнопленени. Тези последните ще бъдат веднага предадени на съюзните власти, а интернираните граждански лица ще бъдат напълно свободни да се завърнат по домовете си.

7. Германия и Австро-Унгария ще имат срок от четири седмици, за да изтеглят от България войските си и военните си органи. В същия срок ще трябва да напуснат територията на Царството и дипломатическите и консулските представители на Централните сили, както и техните сънародници.

8. Заповед за спиране на военните действия ще бъде дадена, щом като се подпише настоящата конвенция.

(п.): Франше д'Епре
Андрей Ляпчев, генерал Луков

Б. Тайни членове

1. Евентуалното преминаване на съюзни военни сили върху българската територия, както и използването на железниците, пътищата, водните пътища и пристанищата ще представляват предмет на една специална конвенция между българското правителство и Главното командване на Източната армия. Преговорите затова ще започнат най-късно в един срок от 8 дена. Те ще засегнат също контрола на телефоните, телеграфите и безжичните телеграфни станции.

2. Известно число стратегически пунктове във вътрешността на българската територия ще бъдат заети от Великите съюзни сили. Тази окупация ще бъде временна и ще служи само за гаранция. Тя няма да даде повод нито за принуждения, нито за произволни реквизиции. Главнокомандуващият генерал на Съюзните армии уверява, че без особени обстоятелства София не ще бъде окупирана.

3. Главнокомандуващият си запазва правото да изиска в случай на нужда пълно прекратяване на всякакви отношения между България и бившите съюзници.

4. Отваряне на българските пристанища за съюзните и неутрални параходи.

(п.): Франше д'Епре
Андрей Ляпчев, генерал Луков

1.124. ДАРЕНИЕ НА МАРИЯ Г. КАПАНОВА

По: Златна книга на дарителите..., с. 365

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

На 8 октомври 1918 г. Мария Георгиева Капанова чрез публично завещание (№70, №3181 на регистъра, дело №1593/1918 г.), направила следните дарения:

1) На Министерството на народното просвещение дарила десет хиляди (10,000) лева за поддържане бедни и прилежни ученици от тия училища, от които министерството намери за добре;

2) На Карловското основно училище подарила пет хиляди (5,000) лева за фонд на името на покойния ѝ съпруг Георги Капанов, и

3) На Института за слепите в гр. София – подарила пет хиляди (5,000) лева. След смъртта на дарителката нейна наследница се явила осиновената ѝ дъщеря Юрдана Т. Попова. Последната отказала да изпълни завещанието на благодетелката под предлог, че за направените дарения от покойната ѝ майка тя узнала, едва след като получила препис от завещанието и че тя не знаела, къде са сумите, които майка ѝ завещала. Въпреки това тя почнала да продава имотите на майка си в гр. Карлово, което заставило училищното настоятелство в последния град да моли министерството да стори необходимото за запазване правата на училището. За да бъде изпълнена волята на дарителката, Министерството на народното просвещение чрез държавния адвокат, завело дело срещу Юрдана Т. Попова, като посъветвало Карловското училище да стори същото.

ЧУЖДИ ИЗВОРИ

1.125. ДОКЛАД НА МАЙОР МАРТЕЛ, 25 декември 1912 г.

Майор Мартел е френски военен аташе в София. Докладът му разглежда състоянието на българската армия.
По: Ст. Славова, Ц. Дойнова. Балканската война през погледа на един французин. Сборник документи, С., 1977, с. 145

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени; 7.2 Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

ИЗ ДОКЛАДА

...Всички офицери и войници горят от желание военните действия да започнат отново. Това настроение се констатира и при оздравяващите, които се лекуват в София: едни не се възползват от дадената им отпуска, други въобще се отказват от нея; всички искат да поемат службата си възможно най-скоро...

Това е едно осъзнато, а не инстинктивно чувство, което българският народ изпитва. Повече от всеки друг той си дава сметка за непосредствените жестоки последици, които войната ще има за страната му; но той вижда по-далеч от непосредственото: той вижда България по-голяма и положението на нейните деца по-добро... И ако бойните действия се възобновят, той сигурно отново ще тръгне с храбростта и радостта, които показва от началото на войната...

Мартел

1.126. СПОМЕНИ ОТ ОТОН БАРБАР

Отон Барбар е син на известния армейски лекар д-р Барбар (поляк по произход). Самият Отон участва като запасен офицер от 6 пехотен Търновски полк и в трите войни – в края на 1918 е демобилизиран като капитан от запаса.
По: Отон Барбар. Моите спомени от войните 1912–1918. Част I. С., 1923, 62-63

ТЕМА 4.1 Военни действия и териториални промени; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

БОЯТ ПРИ с. ЕЛБАСАН

На 9.III нашата дружина беше сменена от 3-а дружина, а ний останахме като бригадна поддръжка и се настанихме пак на сев. край на селото на закрития скат. Този скат се наблюдаваше добре от морето (Мраморното) и турските военни параходи ни гледаха без да ни закачат. На 10.III дойде разпореждане, че на следния ден 11.III към обед ще се почне нашето общо настъпление по цялата бойна линия с цел да си завземем обратно старите позиции, на които бяхме в края на м. ноемврий 1912 год. Духът на войниците – този пулс на войната! – беше добър, имаше още желание за борба. Никакви признаци за падане на духа нямаше, никакво дезертьорство нямаше. Нашата дружина беше назначена за полкова поддръжка; настъплението се почна към 121/2часа по пладне. Бързо пролича,

че огънят на нашата артилерия взима надмощие над турската. Скоро първите неприятелски окопи паднаха в наши ръце и ний занощувахме на позиция, току пред селото Елбасан, където останахме до 12 часа по пладне на 12.III. В този ден до обяд и от двете страни не се предприе нищо особено, а и артилерийската дейност беше слаба. Вляво от нас действаше 1-и пех. полк, който трябваше да атакува по една стръмнина на горе, по която беше почти невъзможно всякакво движение; този полк беше понесъл големи загуби. Към 12 часа по пладне стана явно, че да се даде възможността на 1-и пех. полк да напредне, необходимо беше да настъпи най-напред 6-и пех. полк. Към 11 часа преди пладне бях изпратен с един патрул напред, за да разузная положението. Веднага излязох напред и можах да огледам добре цялата местност. Неприятелят веднага ни забеляза и почна да ни обстрелва с пушечен огън. В този час нашата 3-а дружина беше се окопала току над ската западно от селото Елбасан, селото беше съвършено празно и не беше заето от нашите. Вляво картечниците на 1-и пех. полк обстрелваха неприятелската позиция. Аз легнах на земята, както направиха и другите войници от моя патрул и почнах да пиша донесението си. Как се пише донесение под огъня на противника знае само този, който е изпитал това на собствената си глава. Покрай ушите ми свирят и съскат куршуми, а аз не само трябва да огледам околността, но и да дам смислено и пълно донесение, а също и малки кроки на местността. И в този момент си мисля, дали ще мога да довърша донесението, дали някой куршум или артилерийски снаряд няма да го прекъсне; а тогава началството ще да чака сведения за противника. Макар че бях се отдал в писане на донесението, аз забелязах нещо особено в неприятелските куршуми: ту плякаха с шум, когато се ударваха о камъка и дори във въздуха. Това в по-раншните боеве не забелязах. Същото забелязаха и войниците от патраула. Явно беше, че неприятелят си служеше сега с особени патрони. Както и да е, донесението написах бързо и по един от войниците го изпратих на дружинния командир.

След малко узнах, че е дадена заповед от к-ра на 3-а дружина да се настъпи и заеме селото. В същото време нашата артилерия значително увеличена, съсредоточи огъня си на височите източно и южно от селото, една от които бяхме нарекли „Шипка". Този огън беше така добре ръководен, че изгони турците от позициите им. Към 3 ч. сл.пл. се почна общо и бързо отстъпление на турците и нашето настъпление. Цялата 3-а дружина атакува, а зад нея в една линия се носеха 4-а дружина вляво и 1-а дружина вдясно. Гледката беше величествена: знамето на полка беше при 14-а рота и развято се носеше напред, а музиката на Хаджиева гърмеше „Шуми Марица" въпреки куршумите, които пищеха покрай ушите ни и плякаха пак с шум, а тряскаха и шрапнелите. Нашата 15-а рота избърза напред и зае редута източно от селото – това беше тъкмо мястото, гдето се свързвахме с 1-и пех. п. Когато заехме редута зад него целият дол беше пълен с бягащи турци, срещу които веднага открихме огън. Желанието ми скоро да спра огъня, за да пленя всички бягащи турци и свръх човешките усилия, които упражних в този момент, останаха напразно. Нито свирката, с която давах сигнала да спра огъня, нито отчаяните ми команди, нито дори шибанията, които употребих със сабята си по гърбовете на войниците, не помогнаха; настървението и увлечението на войниците беше така силно, че те вече сами действаха, стреляха на месо, а едно отделение се спусна в дола и довърши работата с ножове. В това време 1-и пех. п. настъпваше вляво от нас по стръмния баир нагоре. До вечерта цялата турска позиция от гр. Чаталджа до чифлика Мартиник беше в наши ръце. Турците отстъпваха бързо и при отстъплението си подпалиха двата моста, които са на пътя между града и гарата Чаталджа.

1.127. НАЧИН НА ВОЮВАНЕ НА БЪЛГАРИТЕ

Дописка на чуждестранен журналист за боевете при превземането на Одринската крепост на 13 март 1913 г.

По: Материали от чужди военни кореспонденти за Балканската война. Шумен, 1913 г.

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени

НАЧИН НА ВОЮВАНЕ НА БЪЛГАРИТЕ

Българският начин на воюване беше „на нож". Така намира израз невероятният боен дух, който е обхванал целия народ.

Изразходването на муниции от пехотата е било изключително слабо, ме увериха от сигурен източник.

За съжаление не мога да посоча цифра: но колкото намерих гилзи в турските окопи, толкова намерих и от българска страна.

Българите се изнасяха напред на групи от по 5–6 души. Както вече донесох, те прекрасно залягаха.

ПЕХОТА

Ако ролята на артилерията беше значителна, тази на пехотата не беше по-малка. Могат да бъдат похвалени без никаква резерва смелостта, дисциплината, а също начинът, по който, според думите на офицерите, тя е съумяла да изпълни даваните заповеди.

Преодоляването на телените мрежи е било тежък момент за нея.

Тя се страхуваше от тази допълнителна защита. По време на примирието бяха опитали да я накарат да свикне с нея, бяха успели само частично. Все пак, когато дойде времето, справиха се удивително добре: нетърпеливи да стигнат целта, намирайки, че е твърде дълго да търсят проходите, направени от специалните групи, те започнаха да ги пресичат там, където се намираха, прекрачвайки теловете или опъвайки над себе си шинелите, за да се отслабят убожданията. Това е поне версията, която ни беше дадена официално; макар че аз проследих мрежата по продължение на известен брой километри и никъде не видях остатъци от дрехи, закачени върху бодлите.

Куражът им е наистина много голям. Увериха ме, че следобед на 12/29 март въпреки силния огън, който ги заставяше да се притискат към земята, офицерите и войниците от някои полкове са молели началниците на големите единици да им разрешат да вървят напред.

Генерал Кирков, командващ 8-а дивизия, разказва, че по време на това чакане някои от тези, които, притиснати в окопите, са чувствали снарядите да минават над главите им, свирели с нещо като селска флейта – инструмент за народна музика, вероятно кавал (без. прев.); други се надигали и за да се подиграят с противниковия огън, изигравали няколко стъпки от националния им танц.

И тъй като тази смелост се съединява с дух на дисциплина и абсолютна преданост, с физическа издръжливост и забележителна умереност, може да се каже без преувеличение, че от българина излиза прекрасен войник.

Успехът на българите, това е триумфът на моралните сили, още веднъж потвърдени. Именно на тях трябва да се възхищаваме тук.

1.128. ТЕЛЕГРАМА НА ИМПЕРАТОР НИКОЛАЙ II ДО ЦАР ФЕРДИНАНД И КРАЛ ПЕТЪР

▲ Телеграмата е от 26 май 1913 г., с предупреждение да не воюват помежду си.
Николай II е последният руски император (1894–1917). След Февруарската революция 1917 е свален от престола. Разстрелян със семейството си в Екатеринбург.
Петър I Караджорджевич – крал на Сърбия (1903–1918) и на Сърбо-хърватско-славенското кралство (1918–1921).
По: С. Бобчев. Страници из моята дипломатическа мисия в Петроград (1912-1915), С., 1940, 171–172

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 7.2 Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

ИЗ ТЕЛЕГРАМАТА

...Известието за проектираната среща в Солун между министър-председателите на четирите съюзни държави, които отсетне биха могли да се срещнат в Петроград, ми направи голямо удоволствие, тъй като това намерение изглежда да посочва желанието на балканските страни да се разберат и закрепят съюза, който до сега даде най-блестящи резултати. С тягостно чувство узнавам, че това решение още не е изпълнено и че балканските държави изглежда да се готвят за една братоубийствена война, която ще бъде в състояние да затъмни славата, която те придобиха с общи усилия.

В един такъв важен момент аз се обръщам направо към Ваше величество, както това ми налага моето право и дълг. Чрез акта на своя съюз двата славянски народа възложиха на Русия уреждането на всички недоразумения. Аз искам, прочее, от Ваше величество да остане верен на поетите от него задължения и да се обърне към Русия за разрешение на сегашния спор между България и Сърбия. Сматряйки функциите на арбитър не като прерогатива, но като едно тежко задължение, от което не мога да се откажа, смятам, че трябва да предупредя Ваше величество, че една война между съюзниците не може да ме остави равнодушен. Държа да установя, че страната, която би почнала тази война, ще бъде отговорна пред славянството и че си запазвам всичката свобода на действие за Русия по отношение на евентуалните последици от една тъй престъпна борба...

Николай

1.129. ДОНЕСЕНИЕ ДО ГРЪЦКИЯ МИТРОПОЛИТ В СЯР, 26 ноември 1913 г.

▲ Оригиналът е на гръцки език.
По: Македония..., с. 591

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет

ДОНЕСЕНИЕ ДО ГРЪЦКИЯ МИТРОПОЛИТ В СЯР

Аз съм здрав, което желая също и на Вас. В деня, в който си заминавах от Сингел, тръгнах твърде рано и не можах да Ви кажа сбогом, затова, като съм уверен във Вашата благост, няма да бъда претълкуван. Свещеникът в Ляхово се вижда, че се подиграва с религията, без да зачита нищо свето и божествено. Тъй, когато Ваше преосвещенство заповя-

дахте да служи на гръцки, той продължава да служи на български, преструва се на болен, когато в същност е здрав.

Това, което Ви писах, писах Ви от приятелство, понеже се случи да имам честта да се запознаем. Тоя свещеник трябва да се замести, защото е чист българин, и трябва да почувствува тежката Ви ръка.

1.130. ДОПИСКА ДО в. РАДИЧКЕ НОВИНЕ, 10 април 1914 г.

Дописката е за бунта на младежите от Македония, новобранци в сръбската армия, които отказват да положат войнишката клетва в Кракуевац.
По: в. Радичке новине от 17.IV.1914 г.

ТЕМА 2.6. Войска

ИЗ ДОПИСКАТА

Построени пред казармите, новобранците бяха печални и мрачни. Те слушаха патриотичната реч на свещеника неми и с наведени очи. Изведнаж се разнесе вик: „Не искаме да се кълнем!" Цялата дружина като един човек отказа да положи клетва. Две отделения от 1–3 полк обградиха с ножове на пушките своите „новоосвободени братя"

1.131. КАРНЕГИЕВАТА АНКЕТА, 1915 г.

Андрю Карнеги е американски индустриалец и филантроп от шотландски произход. След Балканските войни 1912 – 1913, със средства от Карнегиевата фондация за международен мир, е изпратена комисия на Балканите, която провежда анкета сред местното население. Изнесените данни недвусмислено показват българския произход на жителите на Македония.
По: Карнегиевата анкета по войната през 1912-1913 г. Авторизиран превод от френското издание. С., 1915, с. 212

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ОТКЪС ОТ КАРНЕГИЕВАТА АНКЕТА

Известна е ролята на Русия в освобождението на България. Но малцина знаят, че освобождението в 1878 г. е било предшествувано от вътрешно народно движение. Ние вече споменахме за това, като говорихме за мирната борба на Екзархията против фанариотите. Но в същото време почна и революционно движение, имащо за цел освобождението на България. И тук, както в Сърбия и Гърция в началото на XIX в., балканските войводи, полу-разбойници, полу-революционери, наречени „хайдути", подпомогнаха това движение. Обаче главните водители, „апостолите" на движението, бяха революционери в модерна смисъл на думата, „интелигентни", получили понякога образованието си в университетите и училищата в чужбина. „Апостолите" се обявиха против старите черковни приеми за борба, усвоени от чорбаджиите, богаташи из средата на българската колония в Цариград. Народът беше на страната на апостолите и ерата на въстанията започна; турските зверства ги последваха, разкрити на цивилизования свят от Гладстон. Македонските българи ведно с българите от същинска България взеха участие в движението. След руско-турската война твърде естествено бе идеята за „целокупна България", чиито гра-

ници бяха начертани в Сан-Стефанския договор и обхващаха всичкото българско население в турско. Сръбските националистични претенции бяха задушени от самите сърби, които като г-н Верковича признаваха за български по силата на традицията всички земи, влизащи в границата на бъдеща България, както граф Игнатиев си я представляваше. Трябва да прибавим, че етнографическите граници на България, ведно и Македония са означени преди Сан-Стефанския договор в протоколите на Цариградската конференция в 1876 г. Известно е, че предварителният договор, сключен между Русия и Турция, биде съществено изменен и поправен на Берлинския конгрес, който раздели етнографическа България на три части. 1. Княжество България; 2. васална област Източна Румелия; 3. турска провинция Македония. Знае се за съдбата на Сан-Стефанския договор. Българското княжество беше разделено, а Македония остана в турски ръце. Оттам си водят началото всички по-сетнешни борби. „Целокупна България" стана цел и идеал на българската национална политика. Турция в отговор на това фаворизираше меншествата; последва вътрешна борба, служейки си със средства, за които последната война ни е дала страхотни примери. Оттогава сигурността в Македония липсува. Всяка от неприятелските народности: българи, гърци, сърби – даде свои герои и жертви, войводи и четници в народната партизанска война; всяка от тях имаше дълъг списък на свои мъченици. През 1904 г. според сините английски книги числото на политическите убийства в Македония достигна средно число 100 души месечно. Естествено българите като най-силни имаха най-многобройни чети; тяхната борческа организация имаше най-много връзки с местното население. Правителството на Княжество България във времето на Стефан Стамболова (към 1895 г.) покровителствуваше зачатките на македонското движение; но винаги съществуваше различие във възгледите на официална България, която си служеше с тая агитация като оръдие на своята външна политика и тия на същинските революционери, в болшинството си млади хора, предадени на независимостта и изповядващи известен космополитически идеализъм.

1.132. НОТА НА АНГЛИЙСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ДО ПРАВИТЕЛСТВОТО НА БЪЛГАРИЯ, 16/29 май 1915 г.

▲ Нотата съдържа обещанията на Съглашението към България, в случай че се включи във войната срещу Турция.
По: В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите.., т.II, с.381

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

НОТА НА АНГЛИЙСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО ДО ПРАВИТЕЛСТВОТО НА БЪЛГАРИЯ

Правителствата на четирите сили-съюзници решиха да направят на българското царско правителство следующите изявления, ако то е готово да влезе в действие против Турция с всичките си въоръжени сили:

1. Силите-съюзници дават съгласието си за окупиране тутакси на Тракия до линията Енос-Мидия, която ще бъде българско владение.

2. Съюзните сили гарантират след войната на България притежанието (владението) на частта от Македония, ограничена: а) на север и на запад от линията Егри Паланка, Со-

пот на Вардара и Охрида, включително градовете Егри Паланка, Велес, Охрид, Битоля, б) на юг и на изток от сегашните сръбско-гръцки граници. Това задължение е подчинено на следните условия: а) Сърбия ще получи справедливи компенсации в Босна и на Адриатическия бряг; б) България не ще прави никакъв опит за окупиране за каквато и да било част от поменатата по-горе територия до сключването на мира.

3. Силите-съюзници се задължават да употребят усилията си пред гръцкото правителство, за да обезпечат отстъпването на Кавала на България. За да сторят това, Силите трябва да бъдат в положение да дадат на Гърция справедливи компенсации в Мала Азия, поради което българската армия трябва да влезе в действие против Турция.

4. Съюзните сили са разположени да благоприятствуват преговорите, които България и Румъния биха пожелали да започнат за уреждане на Добруджанския въпрос.

5. Съюзните сили най-после се ангажират да доставят на България всичката финансова подкрепа, от която тя би се нуждала.

По заповед на своето правителство министърът на Негово британско величество има чест да съобщи предшествующето на Негово превъзходителство председателя на съвета, министъра на външните работи.

1.133. НОТА НА СЪГЛАШЕНИЕТО ДО БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО, 21 юли 1915 г.

▲ Съдържа предложения за териториални придобивки в случай на участие във война срещу Турция.

По: Българска военна история. Подбрани извори и документи, т. III, С., 1986, с. 40

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

НОТА НА СЪГЛАШЕНИЕТО ДО БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО

...Съюзните сили гарантират на България владението на „безспорната" зона в Македония (както тя е указана върху картата, приложена към сръбско-българския договор от 1912 година), като се задължава, щото всяко териториално увеличение на Сърбия вследствие сегашната война да бъде абсолютно подчинено на условието, че Сърбия ще отстъпи на България казаната безспорна зона...

...Съюзните правителства...се ангажират, щото признанието на каквото и да било териториално увеличение на Гърция в Мала Азия, вследствие сегашната война, ще бъде абсолютно подчинено на условието – Гърция да отстъпи на България Кавала и един „хитерланд", съразмерен на увеличенията, които тя ще добие отдругаде. Незабавното владение и притежание на Тракия до линията Едос-Мидия бе гарантирано на България с нота на представителите на Четирите сили от 16/29 май...

...Съюзните сили считат, че гаранцията, предложена днес на България, основана върху отказа да се признае каквото и да било разширение сегашните граници на Сърбия или на Гърция, без последните да отстъпят гарантираните на България територии, е за България един залог за пълното и всецяло изпълнение на обещанията, които ѝ се правят с настоящата нота.

Ако бълг[арското] правителство приеме тия предложения, Съюзните правителства ще искат щото едно точно споразумение да бъде сключено наскоро, за да се определи датата, на която България ще обяви война на Турция, и размерът на военните сили, които

ще бъдат употребени против последната. Ако България не влезе в действие на датата и по начина, които бъдат определени, съдържащите се в тази нота предложения ще бъдат сметнати по взаимно съгласие унищожени...

1.134. „СВЕТОВНАТА КРИЗА 1915 г." ОТ УИНСТЪН ЧЪРЧИЛ

▲ Уинстън Чърчил е виден английски държавник и политически деец, един от ръководителите на Консервативната партия. Автор е на трудове върху Първата и Втората световна война и др.
По: Македония... с.674

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

ОТКЪС ОТ КНИГАТА НА УИНСТЪН ЧЪРЧИЛ

Както се видя, аз бях абсолютно убеден през месец юли (1915 г. – б.р.), че не трябва да поставяме цялата балканска политика единствено върху изхода от една битка при Галиполи[1], но аз смятах също, че правейки всичко, което е по силите ни, да осигурим една победа там, ние трябваше да се стремим да спечелим и България. Това можеше да се направи само чрез териториални отстъпки, наложени на Гърция и Сърбия, съчетани с предоставянето на заеми и с надеждата за успех при Дарданелите. Постоянната опасност, в която Сърбия се намираше, и ограничените условия, при които съюзниците можеха да окажат своята подкрепа, заставяха тази страна да отстъпи и ако е необходимо, да предаде безспорната зона в Македония[2] на българите, на които тя принадлежеше по раса (етнически – б.р.), история, договор – и докогато тя беше взета от тях през Втората балканска война – чрез завладяване. Сърбия, дори когато се задъхваше до края при първата австрийска атака срещу нея през 1914 г., счете за необходимо да държи значителни военни сили в българските райони на Македония, за да държи в покорство местното население. Право и разум, изискванията за справедливост и най-настоятелните призиви за необходимост, всичко това съветваше сърбите да отстъпят най-малко безспорната зона. Към обикновените увещания на дипломатите се прибави и специалното обръщение на държавните глави, шефове на съюзническите страни. Царят (император Николай II), председателят на Френската република, английският крал Георг V замолиха принц-регента (княз Александър, по-късно крал на Сърбия) да направи тази справедлива сама по себе си отстъпка, необходима за общото дело, жизнена за спасението на Сърбия. Но на всички тези апели сръбското правителство и Парламентът се показаха непреклонни. Съюзническата дипломация се движеше с бавен ход напред – всяка телеграма и мярка трябваше предварително да бъдат одобрени от всички други партньори в съюза и тя накрая стигна до това – да се откажат всякакви нови пратки от материали и пари на Сърбия, докато тя не отстъпи на тяхното настоятелно искане, и тогава именно започна последното нахлуване.

Същото нещо се случи и по отношение на Кавала. Г-н Елевтериос Венизелос[3] с неговата почти безпогрешна преценка за големите дела беше готов да рискува цялата си лична популярност в Гърция и да постави себе си в едно крайно лошо положение при разговорите си с краля, показвайки своята готовност да се съгласи с отстъпването на Кавала на България при известни условия. Ако съюзниците бяха в състояние да осигурят на България незабавното отстъпване на безспорната зона в Македония и пристанището на Кавала, изглеждаше много вероятно, че те (българите – б.р) щяха да склонят през месец

юли да ни дойдат на помощ и да маршируват към Одрин.

Изглежда сигурно, дори ако този пълен резултат не се осъществяваше, че една отстъпка на територия на България под настояването на съюзниците можеше да направи невъзможно за цар Фердинанд да замъкне своята страна в неприятелския лагер. С една груба откровеност г-н Радославов[4] бе направил едно съвършено вярно изложение за обстановката, в която се намираше България през тези месеци. Не бяха взети обаче никакви ефикасни мерки, всичко беше изоставено на рискования резултат от битките на Галиполския полуостров.

[1] Битката при Галиполи (март – октомври 1915 г.) е на англо-френските десантни войски, имащи за цел „да отворят Дарданелите", с турската армия, завършила с победа на турците.

[2] Безспорната зона в Македония е очертана подробно в чл. 2 от „Тайното приложение към договора за приятелство и съюз между царство България и Кралство Сърбия" от 13 март 1913 г. и обхваща територията на изток и на юг от линията – Връх Голем (северно от Крива паланка) и в югозападна посока до манастира Гъбовци на Охридското езеро, като „Сърбия се задължава да не дири нищо отвъд тази линия". Вж. Ив. Ев. Гешов. Балканският съюз, Спомени и документи. С., 1915, Тайното приложение, 75–76.

[3] Елевтериос Венизелос, родом от Крит, виден гръцки държавник, шеф на Либералната буржоазна партия

[4] Д-р Васил Радославов, министър-председател на България (1914 – 1918), либерал-германофил

БЪЛГАРИЯ МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ (1918–1939)

ДОМАШНИ ИЗВОРИ

1.135. МАНИФЕСТ НА ЦАР ФЕРДИНАНД, СОФИЯ, 3 октомври 1918 г.

Провъзгласява абдикацията на Фердинанд.
Публикуван в ДВ, бр. 223, 4 окт. 1918

ТЕМА 2.1. Българският владетел

МАНИФЕСТ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Българи,

Предвид стеклите се обстоятелства в Царството, които изискват от всеки добър гражданин жертви до самопожертване за благото на милото ни Отечество, аз желая да дам пръв пример на това самопожертване и въпреки свещените звена, които ме свързват от 32 години най-крепко с тая страна, за процъфтяването и величието на която аз дадох всичко, което беше по силите ми, реших да се откажа от царския престол на българите в полза на моя първороден син НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИК БОРИС КНЯЗ ТЪРНОВСКИ.

Като обявявам това си решение на моя възлюблен народ, призовавам всички верни поданици да се сплотят като един около престола на ЦАР БОРИСА, името на когото е свързано с толкова велики дела от историята на старото Българско царство, за да изведат Отечеството от това тежко положение и България да се издигне отново на оная висота, която е предопределена от съдбата.

Разделяйки се с дълбока тъга на душата си от мила България, изказвам на целия български народ моята признателност за подкрепата, която ми оказа през моето царуване.

Нека Всевишният бди зорко над съдбините на българския народ и го насочва към светло и крепко бъдеще.

София, 3 октомврий 1918 год.
Фердинанд
Следват подписите и на всички министри от кабинета на Александър Малинов

1.136. МАНИФЕСТ НА ЦАР БОРИС III, 3.X.1918 г.

Манифестът обявява възкачването на Цар Борис на престола.
Борис III е цар на българите. Роден от брака на княз Фердинанд и княгиня Мария Луиза. Получава титлата княз Търновски. Слуша лекции във Военното училище в София. По време на Балканските войни (1912-1913) и Първата световна война (1914-1918) е офицер за специални поръчения. След абдикацията на Фердинанд на 3 окт. 1918 г. застава на българския престол и остава цар до смъртта си на 28 авг. 1943 г.
Публикуван в ДВ, бр. 223, 4 окт. 1918

ТЕМА 2.1. Българският владетел

МАНИФЕСТ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Българи,

С манифест от днешна дата моят възлюблен баща извести отказването си от престола в моя полза и с това велико самопожертвуване пред върховните интереси на нацията даде пример на неизменна обич към България.

Обявявам на българския народ, че от днес аз встъпвам на престола на българските царе под името ЦАР БОРИС III.

Роден на хубавата българска земя и духовно чадо на православната вяра, израсъл в средата на моя любим народ и заедно с него споделял радостите на светлите му подвизи и постоянния му напредък, винаги въодушевен от идеалите му, проникнат от демократичния дух, проявен както в традиционните му борби за свобода и независимост, така и във всичките му държавни и обществени институции, аз тържествено заявявам, че ще почитам конституцията и ще служа вярно и предано за благоденствието и преуспяването на народа.

Осланяйки се на волята народна и уповавайки се на закрилата на Всевишния, призовавам всички българи да се сплотят около моя престол и да ми дадат пълната си подкрепа, за да изпълня свещения си дълг към милата ми родина, която преживява моменти на крайни усилия и тежки изпитания, и да приготвя достойно и честито бъдеще на българското племе.

Д А Ж И В Е Е Б ъ л г а р и я !

София, 3 октомврий 1918 г.

БОРИС III

Следват подписите на всички министри от кабинета на Александър Малинов.

1.137. ПИСМО ОТ МИХАИЛ ЛАФЧИЙСКИ ДО АЛЕКСАНДЪР СТАМБОЛИЙСКИ

■ Писмото е от 12 февруари 1919 г. Посветено е на достойното държание на Ал. Стамболийски пред цар Фердинанд.

▲ По: Ал. Стамболийски. Двете ми срещи с Фердинанд

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници

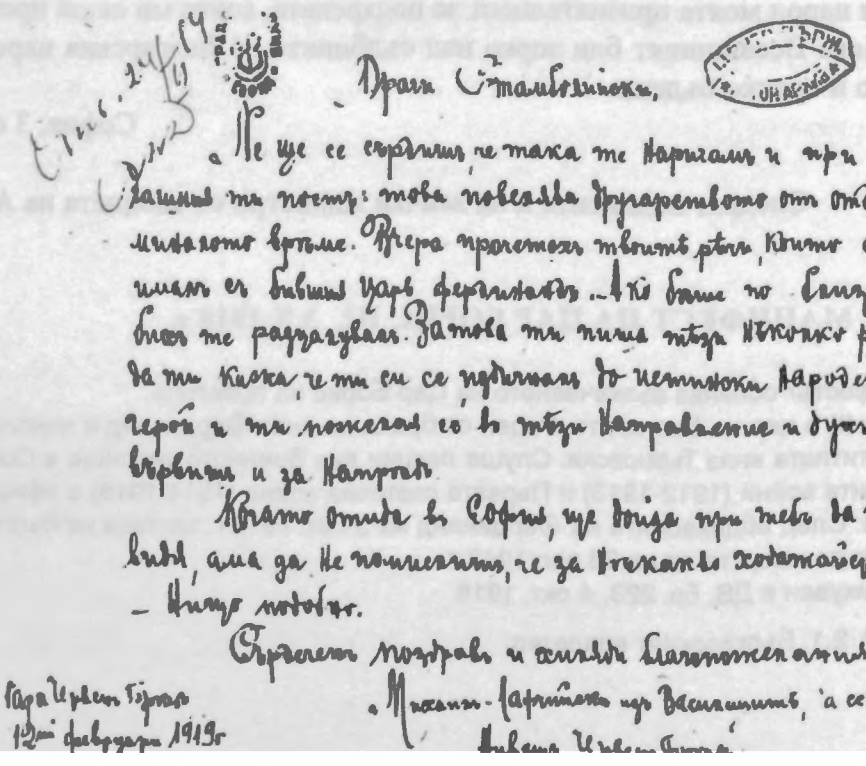

Драги Стамболийски,

Не ще се съмнявам, че така те наричам и при сегашния ти постъп: това повелява прекрасното отдавна минало време. Всяка пролетна твоята реч, която си имал с бившия цар Фердинанд... Ако бяше по Вашро, бих те разцелувал. Затова ти пиша тъй накратко реда да ти кажа, че ти си се проявил до истински народен герой и ти пожелавам со в тъй направление и дух да вървиш и за напред.

Когато отиде в София, ще бъда при тебе да те видя, а да не помислиш, че за нещастно ходатайство – нищо подобно.

Сърдечен поздрав и силни благопожелания

Михаил Лафчийски, бив Василитив, а сега бивш Ученик-Бунтовник

Гара Черен Бръг
12-ти февруари 1919 г.

1.138. МЕМОАР НА ВМРО, 1 март 1919 г.

Подписан е от задграничните представители на организацията Ал. Протогеров и Т. Александров, до Парижката конференция за допускане представители на македонските българи да участват в конференцията и изложат исканията си.
Александър Протогеров е деец на македоно-одринското революционно движение, политически деец, ген. лейт. Оглавява чета по време на Илинденско-Преображенското въстание 1903. През Балканските войни 1912–1913 командва бригада от Македоно-одринското опълчение. След Първата световна война 1914 – 1918 е сред ръководителите на Вътрешната македонска революционна организация.
Тодор Александров е деец на македоно-одринското революционно движение. През 1903–1904 е член на околийското ръководно тяло на ВМОРО в Щип, а по-късно – окръжен войвода в Скопския революционен окръг. През 1911 г. е включен в състава на Централния комитет на организацията. След Първата световна война 1914–1918 е сред ръководителите на Вътрешната македонска революционна организация.
По: Македония..., с. 626

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ИЗ МЕМОАР НА ВМРО ДО ПАРИЖКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ

Господин Председателю,

Световната война очевидно ще изкупи ужасните последици с един бъдещ ред, който ще постави особено известни народи в много по-благоприятни условия, отколкото бяха ония, в които те се намираха преди войната. В основата на тоя ред предимно ще легне един важен принцип, изтъкнат изрично със знаменателната реч на сегашния шеф на великата американска демокрация от 12 февруарий 1918 г. пред конгреса, именно в четвъртия от ония принципи, които трябва да се съблюдават при новата уредба на света, за да бъде тая уредба трайна.

В пренебрежителното отнасяне именно към тоя важен основен принцип в новата история на Европа от страна на меродавните политически фактори в голям размер се крие и причината на избухването на всемирната война, както справедливо посочи г. Уилсон в поменната си реч: „Тая война имаше своите корени в незачитането правата на малките нации и племена, на които липсваше единството и силата да прокарат своите искания, своята собствена държавна принадлежност и своята собствена форма на политически живот.“ Една от главните причини за тая война се крие във фаталното разрешение на българския въпрос от европейската дипломация, събрана на конгреса в Берлин в 1878 г. Тук при пълно незачитане волята на българския народ, проявена в задружни действия за освобождението му, се разпокъса единството на народа и една важна част от него се остави изново под турска власт. В това решение на въпроса се положи основата на онуй положение на постоянни размирици в Македония, което в една последователна върволица от събития доведе до войната на България против Турция, сетне до пагубните раздори между балканските съюзници, до нещастния Букурещки мир и оттам в явна каузална връзка и до общосветската война.

Общите усилия на целокупния български народ през време на духовното му възраждане до половината на деветнадесети век имаха за резултат освобождението му от гръцката духовна йерархия, като се извоюва самостоятелна българска църква – Екзархията, а в политическо отношение биде признато единството на българската народност в нейните етнографски граници, първом, чрез решението на Цариградската конференция (1877 г.), а по-сетне в по-пълно признание на тия граници чрез Сан-Стефанския договор.

За жалост Берлинският договор разруши това единство по съображения, които четиридесетгодишната история на Балканския полуостров и сегашната европейска война показаха, че бяха основно погрешни.

Господин Председателю,

Македонският въпрос е в основата на балканските конфликти. Те са една от причините за нещастията, които постигнаха всички културни народи в Европа. Всичките ауторизирани гласове досега са единодушни в туй, че докато не се разреши правилно македонският въпрос, няма да има мир на Балканите. А това правилно разрешение може да стане, ако и на Балканите се приложат напълно принципите на председателя Уилсон.

При разрешаването на този въпрос не бива Силите победителки да смесват оценката си за поведението на България с правото, което има македонското население да иска да се зачете неговата воля.

Македонското население желае да се запази Македония неделима и по никой начин да не се оставя тя под властта на Сърбия и Гърция.

Вътрешната македонска революционна организация, очаквайки от великия ареопаг на световната съвест справедливо разрешение на македонския въпрос, е свила своите знамена, но опряна на своето минало, изпълнено с непосилна борба за самоопределението на Македония, в името на жертвите, които тя е дала, и в името на принципите, възвестени от Силите победителки, моли Почитаемата конференция на мира да бъде допусната и нейна делегация да изложи пред нея аспирациите на македонското българско население.

Затуй пък Вътрешната македонска организация, висшите ръководни тела на която са избрани в общ конгрес от представители на голямото болшинство на населението, която всякога досега в подобни случаи е изразявала желанията на това население и на която старите тесни връзки с него и досега не са скъсани, се смята най-авторизирано тяло, което чрез една специална делегация пред мирната конференция компетентно би представила цялото българско население в Македония.

Въз основа на казаните мотиви Македонската организация се осмелява, господин Председателю, да моли Вашето ценно съдействие, щото за казаната цел нейната делегация да бъде допусната да се яви пред мирната Конференция в Париж.

Приемете, молим, господине Председателю, с нашите предварителни благодарности уверенията за нашата висока почит.

1.139. ЕДНА РЕЧ НА МИНИСТЪР КОСТУРКОВ

Публикувана във в. Прапорец, април 1919 г. със следната бележка: „Миналата неделя министърът на просветата г-н Ст. Костурков е държал реч във военния клуб в Пловдив. Понеже министърът се е спрял на актуални въпроси, считаме за нужно да предадаем най-важните пасажи от речта на министъра."

По: Ст. Омарчевски. Българските управници през Световните войни. С., 1921, 274–275

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 1.5. Вътрешна политика; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

ИЗ РЕЧТА НА МИНИСТЪР КОСТУРКОВ

Когато някои твърдят, че аз или ние изгонихме Фердинанд, те не казват истината. Цар Фердинанд го изгониха събитията, изгони го политиката му.

Чрез примирието ние спасихме България от нашествието на чужди войски. Само България е едничка между континенталните държави, която има щастието да не бъде опустошено нито едно село на нейна територия. Това е една голяма печалба.

Правителството върши всичко, което е потребно за благоприятното разрешение на нашата кауза. Аз имам основание да заявя, че България не ще изгуби нито педя земя от територията си, при която я завари намесата ѝ във войната.

Дълбоко е обаче убеждението, че националният въпрос ще се разреши справедливо, защото вярваме, че международната съвест, която стои над всички предубеждения, ще възтържествува.

От нас обаче се изисква да бъдем търпеливи и трезви, и да не се поддаваме на агитацията на амбициозни хора.

Обвиняват ни, че въпреки нашите по-раншни декларации, продължаваме да държим военното положение и цензурата. Тези две мерки ни се наложиха от положението, в което се намира България. България е днес тила на съглашенската армия, а тя иска да бъде сигурна, че там владее ред и спокойствие. Ако ние не поддържаме тия изключителни мероприятия, Съглашението само щеше да ги приложи със свои власти. Пред по-голямото зло ние требваше да предпочетем по-малкото.

Взети са всички мерки за осигуряване прехраната на населението. Отвън на първо време ще се внесе най-необходимото.

При сегашното изключително време, в което се намира страната, вътрешният ред и спокойствие тръбва да се запазят. Когато ние сме тил на съглашенската армия, всякакви крайности, всякакви експерименти само ще увредят на България; примерът с окупирането на Варна е достатъчно доказателство.

Правителството не ще се спре пред никакви мерки дори и най-крути, за да осигури вътрешния ред и да предпази страната от нови злощастия. (Ръкопляскания).

1.140 УКАЗ 14, 6 октомври 1919 г.

▲ С този указ се назначава правителство начело с Александър Стамболийски.
Публикуван в ДВ, бр. 151, 7 окт. 1919

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 2.4. Видни български политици и държавници

На основание чл. 150 от конституцията

Постановихме и постановяваме:

1. Назначавам г-н Александър Стамболийски за наш председател на Министерския съвет

Указ № 14, 6 октомврий 191 г.

По предложение на нашия председател на Министерския съвет, представено нам с доклада му от 6 октомврий текущата година под 1784.

Постановихме и постановяваме:

1. Да назначим нашия председател на Министерския съвет за министър на войната и управляющ Министерството на общест. сгради, пътищата и благоустройството; г-н Михаил Маджаров за министър на външните работи и на изповеданията; г-н Александър Димитров за министър на вътрешните работи и народното здраве; г-н Цанко Бакалов за министър на народното просвещение; г-н д-р Стоян Данев за министър на финансите; г-н Атанас Буров за министър на търговията, промишлеността и труда; г-н д-р Райко Дас-

калов за министър на земеделието и държавните имоти; г-н Марко Турлаков за министър на железниците, пощите и телеграфите и управляющ Министерството на правосъдието.

1.141. РЕЧ НА АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ

Произнесена пред земеделската парламентарна група след завръщането на българската делегация от Мирната конференция в Париж, която обсъжда договорите за победените в Първата световна война държави, 30 ноември 1919 г.
По: Ал. Стамболийски. Избр. произведения... С., 1979

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и свитовни конфликти

ИЗ РЕЧТА НА АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ

Носим смъртник. Така отговорих на ония, които ме запитваха, щом слязох от трена при софийската гара, какво носим от Париж. И наистина на нас се предаде от конференцията в Париж един същински смъртник, който постави целия български народ в траур. Проектодоговорът за мир е един от най-ужасните. Ние знаехме и очаквахме, че ще бъдем съдени и че над нас, българите, ще се издаде присъда, но ние никога не допускахме, че тая присъда ще бъде толкоз несправедлива и жестока. Ние вярвахме, че ако прогласените от Уилсона принципи бидоха отчасти зачетени при сключването мира с Германия и Австрия, тия принципи за малката и изнасилена България, която никой не ще отрече, че винаги се е борила за обединението на своето племе, щяха да бъдат приложени в по-голямата си част. А какво виждаме в действителност? Тъкмо обратното: България досега е едничката страна, спрямо която са приложени не принципите на Уилсона, а принципите на варварството; България е едничката страна, на която не само че не се зачете народността, но се къса и от нейното живо тяло. От нас светът, модерен и християнски, отнема наши братя по кръв, език и манталитет, които 40 години вече има как дишат заедно с нас въздуха на самостойния политически живот!

Аз няма да говоря за всички ония финансови, икономически и юридически клаузи на договора, които го правят още по-тягостен за окастрена, разнебитена, разочарована и озлочестена България. Върху тях ще говори пред вас нашият другар от делегацията в Париж г. Стамо Пулев. Аз ви посочвам само върху териториалната неправда в тоя договор. От България късат част от Царибродско, част от Босилеградско, част от Струмишко, цяла Македония, цяла Южна Тракия и цяла Добруджа. Нас ни повръщат в по-лошо положение от това, в което сме били преди 40 години. И превръщат ни, след като прахосахме всичките си богатства за националното си обединение, след като проляхме кръвта на 500 000 души от най-жизнеспособните си хора и след като преживяхме един момент на пълна вяра, че културното човечество, като прогласява чрез устата на такъв велик сановник, какъвто е председателят на Американските съединени щати, толкоз светли и хуманни принципи, че това културно човечество действително ще е израснало до положението да може да разбере върховните вопли и тежнения на един малък и героичен народ, да му прости за всички волни и неволни прегрешения и с готовност да го удовлетвори, като с това зарадва завинаги мира на Балканите.

Не би! Културното човечество си остава пак със старото мизерно покривало, под което бушува с адски огън животинското и варварското, както би казал Карлено.

Дали тая присъда над нас ще се смекчи – аз не мога да дам положителен отговор. Ние ще възразим, ние ще я апелираме. Нашия протест и нашата апелация делегацията ни ще трябва да отнесе най-късно до 9 т.м., за да може навреме да пристигне и да я предаде. Жалкото е, че тя ще бъде предадена и разгледана от същия върховен съд, който така безобразно ни обръсна. Но ние не щем да престанем с нашите протести и апели и тогаз, когато тая присъда би била окончателна, ако тя не се измени в най-болезнената за нас част. Ние не ще изгубим куража и в този трагичен момент ние ще понесем с търпението на истински герои жестокостта над нас.

1.142. ИЗ НАДГРОБНА РЕЧ НА АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ

Произнесена при погребението на Александър Димитров, министър на войната в кабинета на Ал. Стамболийски.

По: Ал. Стамболийски. Избрани произведения...

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници

„Аз ценя живота на човека не по количеството на изживените години, а по количеството и качеството на изпълнения дълг.

Аз намирам смисъла на човешкия живот не в неговата продължителност, а в неговата интензивност и плодотворност.

Аз намирам призванието на човека не в неговата житейска обезпеченост, а в неговата ежеминутна готовност за себеотрицание и себепожертвуване.

Аз намирам идеалната и красива смърт за бореца, смъртта, която иде след едно бурно и делово минало, незасенено с никакъв дефект от безчестие, отчаяние или безсилие.

Аз намирам най-идеалната и най-красивата смърт моменталната смърт, дошла при изпълнение на дълга."

1.143. ПРИНЦИПИ НА БЗНС

По: Ал. Стамболийски. Избрани произведения..., 217–238

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

Първи принцип *Земеделският съюз по своето вътрешно устройство, по своя състав, по своите идеи, разбирания и стремежи е една напълно демократична (народовластническа) политико-икономическа обществена организация.*

Той е представител на грамадното земеделско съсловие и няма нищо общо нито с политическите партии, нито с монархизма, нито с анархизма. Той се стреми да пробуди съзнание у земеделците за всестранна самопомощ, самостойна земеделска борба, да ги сдружи и направи от тях една първостепенна обществена сила...

Трети принцип *Земеделският съюз е борческа политико-обществена организация, която взема пряко, самостойно и най-живо участие във всички прояви на икономическите и политическите борби.*

...Земеделският съюз е привърженик на легалните борби, т.е. на борбите в кръга на законите. Ала когато чрез произвол и насилие е заприщен пътят на тези борби, тогаз и

той не държи сметка в своите средства за борба, като се ръководи от върховния инстинкт на всеки народ за самосъхранение.

Четвърти принцип *Земеделският съюз е за едно управление в България, което да се води точно според законите, издадени по законния парламентарен ред, и непротиворечащи на конституцията...*

Земеделският съюз със своите борби винаги е на страната на демокрацията, но той никога не може да бъде на страната на ония, които носят явна анархия и които се ръководят от разколнически подбуждения.

Седми принцип *Земеделският съюз е за трайни мирни съседски отношения на България спрямо окръжаващите я държави...*

...Неговите усилия са за затвърдяване на тези добри отношения чрез обединение на България с другите балкански държави на федеративни начала...

Осми принцип *Земеделският съюз е за едно народно леснодостъпно, бързо и истинско правосъдие...*

Десети принцип *Земеделският съюз е против всички привилегии в държавата и обществото, които целят да разделят българския народ на касти...*

Той се явява заклет противник на какъвто и да е било ценз в избирателния закон; на привилегията на свършилите по-горни училища в отбиване на военната служба...

Единадесети принцип *Земеделският съюз е за подобрението на народното здраве с всички възможни средства.*

...да се открие медицински факултет при университета; да се открият фелдшерско и акушерско училище; да се увеличат болниците и санаториумите; да се преследва проституцията и алкохолизмът...

Тринадесети принцип *Земеделският съюз е за най-широката просвета на народа.*

Той се стреми за пълното приложение задължителността на образованието за децата от двата пола; стреми се тая задължителност да бъде и за основното и прогимназиално образование; стреми се за отваряне на читалища, вечерни училища, неделни курсове...

Седемнадесети принцип *Земеделският съюз е за равномерното по възможност разпределение на материалните, културните и всички други блага между разните слоеве от българския народ изобщо и между отделните хора в частност...*

Осемнадесети принцип *Земеделският съюз е за дребната и средна поземлена собственост...*

Двадесет и първи принцип *Земеделският съюз е за определяне максималния размер на богатствата, които частни лица могат да притежават...*

Както беднотията хвърля човека в отчаяние и порочен живот, така и голямото богатство изражда и развращава човека...

Двадесет и трети принцип Земеделският съюз е против всяко потисничество спрямо разните народности в България...

Той е против отнемане политическите права на циганите, против опитите за отнемане правото на евреите, турците, гърците, арменците и всички други народности да се възпитават на родния си език...

Двадесет и четвърти принцип *Земеделският съюз е за пълната религиозна свобода на българския народ...*

...Разните видове религии трябва да бъдат поставени да се развиват при пълна свобода и при еднакви условия.

1.144. ЗАКОН ЗА ТРУДОВАТА ПОВИННОСТ ОТ 14 юни 1920 г.

По: Българската държавност... с. 298

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите; 4.2. Стопанско развитие и традиции

ИЗ ЗАКОНА ЗА ТРУДОВАТА ПОВИННОСТ

Чл. 1. Всички български поданици от двата пола, когато навършат: мъжете 20 години, а девиците 16, подлежат на трудова повинност, т.е. на задължителен обществен труд.
Забележка 1: Трудовата повинност за мохамеданките девици не е задължителна.

Чл. 2. Трудовата повинност има за цел:

а) да организира и използва обществено работните сили в страната, за да повдигне производството и благоустройството;

б) да развие у гражданите независимо от тяхното обществено положение и имотно състояние любов към обществените работи и физическия труд;

в) да повдигне моралното и икономическо състояние на народа, като култивира у гражданина съзнание за задълженията му към себе си и обществото и като го проучи към рационалните методи на работа по всички отрасли на народното стопанство.

Чл. 3. Трудовата повинност се използва по всички отрасли на народното стопанство и благоустройството, направа па пътища, железници, канали, водопроводи, баражи, постройка на сгради, планиране на села и градове, укрепване на пороища, коригиране на реки, изсушаване на блатата, прокарване (на) телеграфни и телефонни линии, приготвляване (на) рязан строителен материал, залесяване, уреждане и експлоатация на гори, обработване на държавни, окръжни, общински и др. обществени стопанства, овощни и зеленчукови градини, отглеждане на буби, пчели и добитък, ловене (на) риба, работене в мините и фабриките, консервиране (на) съестни продукти, приготвляване (на) плодове, платна и дрехи, в болници и др.

Тези работи ще се извършват от надлежните ведомства под тяхното ръководство и отговорност.

Чл. 4. Трудовата повинност е лична. Никакво заместване не се допуща.

Освобождават се завинаги от тази повинност само неспособните за какъвто и да е физически и умствен труд, според специално разписание на болестите, одобрено от Министерския съвет. Освобождават се само омъжените жени и постъпилите в армията мъже. Освобождаваните по разписанията на разните болести плащат данък според дохода и имотните им състояния, определени със специален закон.

Чл. 6. Трудовата повинност трае за мъжете 12 месеца, а за жените девици – до 6 месеца.

Чл. 10. В случай на големи стихийни повреди, някое народно бедствие и неотложни нужди всички български поданици от мъжки пол на възраст от 20 – 50 години могат да бъдат свикани по решение на Министерския съвет на временна трудова повинност, т.е. задължителна обща работа, до четири седмици.

Чл. 14. За ръководене прилагането на настоящия закон се учредява при Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството Главна дирекция на трудовата повинност начело с главен директор, назначен с указ по доклад на министъра и одобрен от Министерския съвет.

Чл. 16. За извършване службата на повикването, разпределението по категории и из-

ползването на подлежащите на трудова повинност се учредява при всяко окръжно инженерство по едно окръжно бюро за трудова повинност, състоящо се от административно-техническо и домакинско отделение.

Непосредствени органи на тези бюра са общинските управления.

Чл. 19 Подлежащите на трудова повинност лица се разпределят по категории според подготовката и според работата, която има да се върши, именно: полска, техническа, занаятчийска, миньорска, риболовна и др.

Чл. 24. Който съзнателно по разни начини се е отклонил от изпълненията на трудовата си повинност до навършване на 30-та (си) година, наказва се, ако е способен за задължителен обществен труд, с глоба от 500 до 2000 лева и се взема да изслужи повинността, а лицата, които са преминали 30-та си година, наказват се с тъмничен затвор до три години и се лишават от правата, предвидени в т.т. 1, 2 и 3 на чл. 30 от Наказателния закон.

С тъмничен затвор не по-малко от една година се наказват и онези лица, които са приели чуждо поданство, преди да изслужат задължителния си обществен труд

1.145. ИЗБОР В КРУШОВЕНЕ

Публикация във вестник „Земеделско съзнание", 20 октомври 1920 г., с. 4
Запазен е правописът на оригинала.

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

Станал е изборъ въ с. Крушовене за училищно настоятелство и привсе че всички буржуазни партии: демократи, народници, цанковисти, радикали станболисти и др. начело съ широките социалисти се бяха коалирали ние пакъ ги бихме. Получихме 294 гласа, коалицията 263 гласа, комунисти 64 гласа.
Характерно е че широките социалисти които постоянно и налево и десно говореха противъ старите грешници буржуазни партии се прегърнали за борба противъ нась.
То се знае отъ единъ долъ дренки.
Дружбата.

1.146. ЗАКОН ЗА ТРУДОВАТА ПОЗЕМЛЕНА СОБСТВЕНОСТ

Утвърден с Указ № 50 от 9 май 1921 г., а неговите изменения са утвърдени с Указ № 76 от 6 септември 1921 г.
По: Българската държавност..., с. 300

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 4.2. Стопанско развитие и традиции

ИЗ ЗАКОНА ЗА ТРУДОВАТА ПОЗЕМЛЕНА СОБСТВЕНОСТ

Чл. 1. Всеки земеделец-стопанин може да владее и използва толкова земя, колкото му е нужна да вложи в нея напълно своя труд с този на членовете на семейството си, подпомогнат като изключение от наемен труд.

Чл. 2. Правото на поземлена собственост се ограничава на 300 декара работна площ (ниви, ливади, лозя, гюлища и хмелища) на семейството в цялата територия на Царството, когато използването на работната земя се намира под пряко стопанисване (експлоатация) на нейния притежател.

Когато собственикът не оползотворява непосредствено работната си земя, размерът на правото му на собственост не може да преминава 40 декара, ако е сам, а до 100 декара – със семейство.

Нарежданията на настоящия закон не целят разделянето на стопанствата, в чиято експлоатация непосредствено участват по няколко близки сродни семейства (синове, внуци, братя, сестри или техни наследници), на които поотделно се зачита правото на поземлена собственост всяко за своя сметка.

Чл. 3. Общинската комисия за ТПС ще провери стопанствата и определи кои земи не са под пряко използване от собствениците им и земите им се отдават под наем или изполица, както и стопанствата, размерът на които надминава определения от закона максимум.

Така отчуждените земи съставляват фонд в разположение на Дирекцията на ТПС.

Чл. 6. Отчуждават се в полза на фонда за ТП собственост ония части от общинските мери, които биха останали свободни след окончателното определение и закръгляване на границата на общинската мера.

Чл. 7. Отчуждават се всички излишни манастирски земи. Излишъкът се определя от Министерския съвет по доклад на Дирекцията на ТПС. Не се отчуждават в някои случаи манастирски земи, чиято експлоатация е модерно организирана.

Чл. 9. Общинската комисия за ТПС раздава земи от фонда за ТПС:

а) на обезземлени земеделци, които работят чужда земя.

Обезземляването се установява от общинската комисия за ТПС въз основа на личната проверка, потвърдена по официален ред от съответните общински управления.

б) на малоземлени земеделци, собственици на земеделски стопанства, които имат стопански двор заедно с потребните сгради и инвентари и лично обработват своите земи с членовете на семействата си, или такива земеделци, които владеят и използват лично своите недостатъчни земи, но не притежават никакъв или само некомплектен стопански двор, недостатъчни или никакви сгради и инвентар.

И двата случая малочислеността се установява от общинската комисия, която при решенията си е длъжна да има предвид броя на работоспособните членове на семейството на всеки малоземлен земеделец, размера и вида на маломерните му земи и изгледите за бъдещата му работоспособност като стопанин.

в) на специалистите по земеделието и клоновете му, които нямат никаква поземлена собственост или имат недостатъчно.

г) на земеделски и кооперативни сдружавания за организиране на земеделската индустрия или образуване (на) демонстративни стопанства, с одобрението на Министерството на земеделието и държавните имоти;

д) на земеделски работници, които не притежават никъде земи, но които са доказали с личните си достойнства, че могат да станат стопани.

Ония земеделски работници, които желаят да станат стопани, да не са по-млади от 21 години, да са задомени или издържат семейства.

е) на земеделци от вътрешността, които доброволно желаят да се изселят и за които съответната общинска комисия за ТПС и общинското управление докажат, че дето живеят, се третират като безземлени или малоземлени.

Такива земеделци се смятат предимно ония, които се изселват от гъсто населените места и непродуктивни планински краища, в чертите на които няма излишни земи, причислени към фонда за ТПС.

ж) на българи земеделци, които се заселват от завладените български краища и от

чужди земи. Тяхното настаняване става от Дирекцията за ТПС.

Чл. 11. Лицата, които са обезземлени и такива, земите на които са намалени поради неморални причини, нямат право да получават земя. Определянето и изключването на тези лица става от общинската комисия за ТПС след допитване до народа.

Чл. 17. Този закон се прилага от следните органи:

1. Общинската комисия за трудовата поземлена собственост.

2. Окръжната комисия за трудовата поземлена собственост.

3. Дирекцията за трудовата поземлена собственост при Министерството на земеделието и държавните имоти.

Чл. 69. Който със сила или заплашване затруднява или спира изпълнението на настоящия закон, изпълнението на законните решения, заповеди и нареждания на гореозначените комисии, се наказва със строг тъмничен затвор до 5 години и с глоба до 10 000 лева.

1.147. РАЗДАДЕНИ 10% ПЕЧАЛБИ НА СИНДИКАТИ И КООПЕРАЦИИ

Публикация във вестник „Земеделски кооператор", 10 декември 1921 г., с. 3

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции

На 121 кооперации и 40 синдикати са преведени 10,000,000 лв. печалба за културният им фонд: „Насърдчение на кооперативната житна търговия и кооперативната землед. индустрия". Пръв по деятелност – това е ломския синдикат „Дунав", на когото се дава 1,273,000 лв., и земл. кооперация „Земледелец" в с. Бутан, ореховско, която получава 450,600 лв. чиста печалба.

Много синдикати и кооперации замислят да използват дадените им печалби. Така ломският синдикат възнамерява, ведно с околните кооперации, да строи на пристанището един житен хамбар и мелница. – Кооперациите от ореховско, всяка от която получи от 300 до 400,000 лв. печалба, замислят да строят хамбари в Козлодуй, Оряхово, Остров и Бешли. За тая цел, ореховският синдикат „Хр. Ботев" и Крушевски районен синдикат бързат да се обединят, за да постигнат единодушие в постройка на хамбарите.

1.148. „ПОЗНАВАМЕ ЛИ СЕ ДОСТАТЪЧНО?" ОТ В. СТАМАТОВ

По: Българи и арменци заедно през вековете. Сборник. Състав. Гаро Хайрабедян. С., 2001, с. 21

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

ИЗ „ПОЗНАВАМЕ ЛИ СЕ ДОСТАТЪЧНО?"

...За оправдание ще добавя само, че доколкото поназнайвам история, тъкмо арменския народ е бил всякога и повече от всеки друг близък до сърцето на българина. В течение на много векове еднакви са били не само въжделенията, но и тъгите ни.

Натрупани са планини от факти на най-голяма близост, братство и съчувствие.

И все пак познаваме ли се достатъчно?

Александър Балабанов – един от живите мостове на нашите две култури след Освобождението, блестящ преводач, поет, публицист, фейлетонист, учен от европейски мащаб, незабравим сказчик и популяризатор на класическата древност. Приживе, само до преди

30-тина години той, синът на бежанеца от Мала Азия Михайл Балабанян, беше един от най-известните хора в България, предмет на хиляди карикатури и задявки в печата, герой на безброй популярни анекдоти за „разсеяния професор". За жалост, задъхъният баг на времето в нашия динамичен XX век задмина, докато се озърнем, засипвайки с прах и нови лесни слави не един и двама светли умове и първостроители от миналото. Той не пощади и Балабанов, тоя изкрящ от противоречия чудак, тоя невероятен син на Арарат, Олимп и Балкана едновременно, великолепно съчетание между гротескно и сериозно, „на теория невъзможен, но в действителност съществува" – според неговия собствен ироничен израз.

Той преведе за пръв път на български почти всичко от Омир, Хезиод, Тукидид, Есхил, Софокъл, Еврипид, Архиох, Алкей, Сафо, Пиндар, Аристофан, Теофраст, Езоп. Преведе „Фауст" от Гьоте и цяла плеяда римски, френски, руски, немски и английски поети; изяви се като проникновен тълкувател на Шекспир и Толстой, на които посвети някои от най-ценните си студии, а също и на Лесинг и Ибсън, на Камоенш и Данте, на Байрон и Сервантес... Нему дължим като българи не само първите студентски походи, поклонения на Вола, но и откриването на забравените „Записки по българските въстания" от Захари Стоянов.

Тоя син на два много страдални народа, години наред по думите на своя приятел Тодор Боров – беше като гръмоотвод за хиляди наболели души, последна оплакватели инстанция в някогашна България. Той, който ни остави в наследство повече от 10 000 писма, пълни с удивителни мисли, наблюдения и оценки за живота и литературата у нас и зад граница, отговори на времето, дори на мен, 17-годишния ученик от варненската класическа гимназия, когато му пратих по пощата превода си на Овидиевата поема „Приам и Тисба". И тоя негов отговор и до днес си остава едно от най-свидните достояния на младостта ми.

Навремето в тъпотата на озлоблението си, изчерпали вече всички аргументи, критикарите му са го наричали „дважди роб", намеквайки за българо-арменския му произход. Днес всички тия страсти и злоби са отдавна отлетели. Останало е главното – делото на Балабанов, с което се гордеем.

1.149. ПИСМО ОТ ЛАМБИ КАНДЕВ СТАНЧЕВ, ОТ 4 януари 1923 г.

Ламби Кандев е виден ръководител на революционното учителско движение в България. Председател на Съюза на работническата социалдемократическа младеж (СРСДМ), а след преименуването му – секретар на БКМС. Редактор на вестниците „Учителска искра" (1911–1919 г.) и „Младежка правда" (1919–1920 г.). Народен представител (1919–1921 г.). Участва в подготовката на Септемврийското въстание, на 12 септември 1923 г. е задържан. На 16 април 1925 г. отново арестуван, а на 18 април с. г. убит в Дирекцията на полицията.
По: Ат. Стойков. Завещана вяра. Предсмъртни писма, 1979 г., с. 80

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

Пловдив, 4 януари 1923 г.

Миличка, самотен се скитам седмица по селата. Самотен посрещам и изпращам дни и нощи, празници и делници. Гърди тровя, глас издигам за нови, хубави дни. Но мрачни мисли днес ме налягат сред мъгла, дъжд и кал. За вас, към вас мисълта лети, бъдещето ми се изпречва и тихи капки в очите идат, както нивга през живота ми не е било. Нежност душата ми изпитва и ми се иска за миг да ви видя. Уви, път тежък ми предстои, самотни дни идат нови. „Скитникът" трябва да броди, почва да оре, семето на бъдни хубави дни

се сее. Бъди добра пастирка на децата, нежно за тях се грижи и пред буря ги пази, тях – миличките, нежни наши рожби.

Целува ви вашият любящ ви Ламби

1.150. РЕШЕНИЕ НА НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ

С него се одобрява протокола от 21 март 1923 г., подписан между българското правителство и Междусъюзническата комисия в България за уреждане на репарационния дълг на България. Публикувано в ДВ, бр. 82, 13 юли 1923

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ИЗ ПРОТОКОЛА

Член единствен. Одобрява се протоколът от 21 март 1923 г., подписан между българското правителство и Междусъюзническата комисия по репарациите в България, по уреждане на репарационния дълг на България, предвиден в чл. 121 на Ньойския договор за мир, както следва:

П Р О Т О К О Л

Долуподписаните г. Александър Стамболийски, председател на Министерския съвет на Българското царство, министър на външните работи, от една страна, и, от друга страна – сър Елиот Колвин, председател на Междусъюзническата комисия в България, представител на Британската империя; граф Рене де Шеризе, пълномощен министър, представител на Френската република, и граф Ди Каробио, пълномощен министър, представител на Италианското правителство и в приложение на чл. 121 и 122 от Ньойския договор, се съгласиха върху следното:

Чл. 1. Българският репарационен дълг, предвиден в чл. 121 на Ньойския договор за мир, се разделя на две части: А и Б.

а) една част А, свободна от указаната удръжка в алинея 5 на параграф 1 от приложението на чар VII от договора, определена на сумата петстотин и петдесет милиона златни франка, с процент на лихвата 5%, платими шестмесечно в продължение на 60 години, съобразно приложената таблица на изплащанията.

Първият падеж е определен на 1 октомврий 1923 г.

б) една част Б образува остатъка на дълга. Тази част няма да бъде искана от България до 1 април 1953 г. и не ще носи лихва.

Чл. 2. Българското правителство се задължава да предназначи като гаранция за предвидените по-горе изплащания приходите от митниците.

Чл. 6. Съгласието на Междусъюзническата комисия е дадено ад референдум (предварително – бел. съст.) и под резервата, че настоящото споразумение ще бъде одобрено и от Комисията по репарациите.

1.151. СПОМЕНИ НА АЛЕКСАНДЪР ЦАНКОВ

Във връзка с държавния преврат на 9 юни 1923 г.
Александър Цанков е политически и държавен деец, редовен член на БАН. Завършва право в СУ „Св. Климент Охридски", специализира държавни науки и политическа икономия в Германия.

Проф. по политическа икономия в СУ „Св. Климент Охридски". Министър-председател и министър на народното просвещение от 9 юни 1923 до 4 ян.1926.
По: Ал. Цанков. България в бурно време. Спомени. С., 1998, 174–182

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.1. Българският владетел; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ИЗ СПОМЕНИТЕ

...Вечерта и през нощта на 8 срещу 9 юни в къщата, в която се бяхме събрали, привидно всички бяхме спокойни. Вън по улиците в града, никой нищо не знаеше и нищо не подозираше...

Към четири-четири и половина часа сутринта на 9 юни току-що беше почнало да се зазорява. Чухме мощно ура. Всички скочихме и в миг се отправихме към прозорците, които гледаха към насрещната улица. Генерал Велизар Лазаров, началник на Софийския гарнизон и командващ операцията, поздравяваше едно войсково отделение от пехота и конница, което беше заело важна позиция, но едновременно охраняваше и нас. В тоя миг ето го и Дамян Велчев в униформата на полковник...По правилата на военната служба рапортува за станалото. „...делото е завършено с пълен успех; заповедите са изпълнени точно по предвидения план...."

Няколко минути след 5 часа... Придружен от министъра на правосъдието Боян Смилов, министъра на железниците, пощите и телеграфа Димо Казасов, от генералщабния полковник Александър Цанев и няколко действащи и запасни офицери от различни чинове, в три открити автомобила, екскортирани от един ескадрон от царската конна гвардия, потеглихме за двореца „Врана"...

Най-сетне стигнахме до входа на царското имение „Врана"...Часът беше 7 сутринта...След няколко минути камердинерът се върна и смутено съобщи, че царят наистина бил в спалнята си, но в момента него и княгинята ги няма – били сигурно нейде из имението. Аз се видях в чудо и не можех да прикрия смущението си.

Къде беше цар Борис?...Предполага се, че той рано сутринта ще е бил уведомен по телефона от дежурния адютант в Софийския дворец що става...Защо се е скрил: да печели време, да изчака крайния резултат; да даде вид, че е съвсем безучастен...

...Полковник Цанев...даде заповед да се заемат всички входове и изходи на чифлика „Врана"; да не се допусне никой нито да влезе, нито да излезе от царския чифлик. Конни разреди, и то от царската гвардия, командвани от по един офицер, да кръстосат чифлика и под стража да се докара пред него всеки, който се намери...

Времето минаваше бавно и мъчително. Беше вече 8 часа сутринта. Царят все още го нямаше. Чудех се какво да правя...Обади ми се генерал Иван Русев, който беше евентуалният министър на вътрешните работи. С няколко думи му обясних положението и поисках инструкции. „Какви инструкции, отговори той...Връщане няма! Каквото ще да става"...

Часът трябва да беше 9 преди обяд...Не след дълго цар Борис, смутен се яви... Покани ни да го последваме в работния му кабинет. Влязохме само трима – аз, Димо Казасов и Боян Смилов...Аз започнах: „Ваше Величество, армията, в изпълнение на своя отечествен дълг, реши да отстрани правителството на Александър Стамболийски; поднасяме ви указите за приемане оставката на старото правителство и назначаването на новото, което ще имам честта, с височайше одобрение, да председателствам. Моля Ваше Величество да одобри наложената промяна" – и сложих указите пред него на масата. Той ги отмести мълчаливо настрана, без да ги погледне. Покани ни да седнем. След минутно мълчание, без да ни погледне, развълнувано отговори: „За съжаление, това не мога да

сторя, не мога да одобря този акт. Аз искам да остана настрана, не ме правете съучастник в тая работа."

Не се смутих, нито загубих самообладание. За мен беше ясно, че цар Борис ще иска да печели време. Да изчака и да узнае отраженията, които ще окаже превратът в страната, па и в чужбина, и особено в чужбина. Продължих: „Ваше Величество, жребият е хвърлен, за нас връщане няма...България е готова за република. Вие сам знаете намеренията на Стамболийски, той усърдно я приготвя...". „Не – отвърна той, – не мога да конспирирам."

...Нашият словесен двубой трая цели четири часа. По едно време прислужникът съобщи, че полковник Цанев желае да ми съобщи нещо. Без да спазвам протокола, отговорих сухо: „Да влезе!".

...Цанев съобщи, че делото е завършено с успех, че провинцията е спокойна, има сведения от всички гарнизони, че армията владее положението, и добави, че във военното министерство, гдето бяха събрани министрите, в момента бил френският посланик Жорж Пико (баща), който поздравява правителството и уведомява, че още сутринта докладвал телеграфически на френското правителство за станалата промяна...

Цар Борис като че ли се поуспокои и омекна и след нова кратка полемика подписа указите...Часът беше вече 2 след обед. Трябваше да се върнем в града, във военното министерство...От тоя момент ние бяхме законното правителство на България...

1.152. МАНИФЕСТ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Манифестът (вероятно от 9 юни 1923 г.) е на първото сговористко правителство и очертава основните задачи във вътрешната и външна политика на страната, .
Публикуван в ДВ, бр. 55, 11 юни 1923

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ИЗ МАНИФЕСТА

Толкова желаното и тъй дълго очаквано проваляне на едно насилническо и развратно правителство, каквото бе това на Александър Стамболийски, най-сетне е дело свършено.

Една власт, която издига насилието като начало в управлението и цепеницата като средство за политическо възпитание, която години под ред най-безогледно потъпква правата и свободите на народа, която вместо да сплотява и обединява гражданството, насаждаше съсловна омраза – такава власт не можеше да бъде търпяна повече.

Народното негодуване намери израз в смелостта и решителността на народа от всички обществени сили в страната и застави кабинета на Стамболийски да напусне властта. Новото правителство, поемайки тежката отговорност да управлява страната, счита за свой повелителен дълг да направи своите изявления и да призове всички българи към спокойствие, единодушие и сплотеност.

Новото правителство има за своя първа грижа да обезпечи мира и спокойствието на гражданството, да възстанови потъпканите свободи на гражданина, като издигне престижа на държавната власт.

Правителството заявява, че редът и вътрешният ред в страната ще бъдат запазени на всяка цена. Всеки опит за смут, всяко подстрекателство срещу държавата и правителството, всяко посегателство върху правата, имота и честта на гражданите ще бъдат не-

милостиво наказвани. На армията, жандармерията и на организираната гражданска полиция е дадена заповед бързо, решително и неумолимо с всички средства да потушат всеки опит да се изложи редът в страната и да се накаже всеки, който би противодействал на властта.

Правителството заявява, че то държи сметка за общия мир в Европа, зачитайки достойнството на великите сили и на съседите на България, то декларира, че лоялно ще изпълнява договора за мир и че България е чужда на всякакви военни авантюри.

Излязло из средата на народа и представляващо една концентрация на сили, на ред и на социален напредък, правителството апелира за широка подкрепа от всички. Гражданството, подкрепяйки правителството, подкрепя България.

ДА ЖИВЕЕ БЪЛГАРИЯ!

Следват подписите на всички министри
от правителството на проф. Ал. Цанков

1.153. ИЗ „РЕЗОЛЮЦИЯ НА ЦК НА БКП"

Взета е на заседанията от 5–7 август 1923 г. за подготовка на въоръжено въстание.
По: Септемврийското антифашистко въстание 1923. Документи и материали., К. I. С., 1973, с. 25

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

ИЗ РЕЗОЛЮЦИЯТА

Превратът от 9 юни откри криза по въпроса за властта, изходът от която не можеше да бъде друг освен въоръженото въстание на масите в името на работническо-селско правителство.

Въстанието може да се яви като необходим отговор на масите срещу безогледната терористическа и грабителска политика на правителството или сигнал за такова въстание при благоприятни условия може да бъде даден от Комунистическата партия.
Ето защо КП, без да пренебрегва възможностите за легална борба, трябва да съсредоточи всичките си сили главно за всестранната подготовка на масовото въоръжено въстание.

1.154 ИНФОРМАЦИЯ ЗА РАЗВОЯ НА ВЪСТАНИЕТО В ОКРЪГА И ИЗВЪРШЕНИТЕ КЪРВАВИ ЗЛОДЕЯНИЯ В ПЛОВДИВ

Документът е от: ЦПА, ф.3, оп. 4, а.е. 38, л. 1–4. Оригинал
По: Септемврийско антифашистко въстание 1923. Документи и материали, т. II, С., 1983, 55–59

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.3 Обществени конфликти и обществено съгласие

ИЗ ИНФОРМАЦИЯТА

На 12 септември бяха извършени масови арести. Всички по-видни другари, членове на ръководните тела на партийната организация и професионалните съюзи, бяха арестувани. Числото на арестуваните още на 12 надмина 300 души. Към 21 септ (ември) то достигна 2 000. Всички участъци в града бяха препълнени. Арестуваните бяха натикани в подземията на участъците, задушаващи се по липса на достатъчно въздух и спящи на купчини един връз друг по нямане на място. Особено тежко бе положението на

арестуваните в Ташкапия. На 16 сутринта, в неделя, към 4 часа, в двора на Ташкапия се дочу бръмчането на два камиона. Ключалките на кауша задрънчаха и един офицер с войници и стражари влязоха. Офицерът започна да чете един списък. Който си чуваше името, излизаше от кауша и се озоваваше в обградените с войници камиони. Никой нищо не казва накъде ще ни карат и какво ще правят с нас. Когато камионът пристигна на местоназначението си, разбрахме, че сме в казармите на жандармерийската дружина. Тук бяха докарани всички по-видни комунисти за по-сигурно...

Арести се предприемат и в целия окръг. Но в много пунктове на властта не се удава да извърши арести, като в Перущица, Брацигово, Лесичово, където нашите хора се изтеглят от селата си в Балкана. А в с. Мухово става даже и кърваво сблъскване, където правителството даде двама кавалеристи убити. По такъв начин положението се затягаше, атмосферата се сгъстяваше и се чувстваше приближаването на бурята. Това състояние се пренасяше и в затвора.

Но дойде въстанието в Старозагорски окръг на 19 септември. На 21 септември въстанието се пренася и в Пловдивски окръг. Надига се Брацигово, целият Перущенски район, Лесичовският край. Започват се сражения при Саранбей. Вследствие на това в града се обяви обсадно положение, определи се полицейски час до 4 след обед и при слънце трябваше всички да се прибират и да се затварят в къщи. Режимът и в ареста се затяга. Спират всякаква храна. Арестуваните се изкарваха само един път на ден по нужда с голяма охрана с картечници. На 21 (IX) се почват нови масови и безогледни арести. Блокират се работилници, тютюневи складове и всички по-събудени работници се арестуват. Започват се арести и по улиците. Всички участъци, артилерийски и жандармерийски казарми бяха препълнени. Даже някои училища бяха обърнати на участъци.

Обаче на 23 септември Перущица започнаха да я обстрелват с артилерия и нашите отряди бяха пръснати. В Саранбей след ожесточено сражение нашите се оттеглят. Очевидно бе, че въстанието в Южна България бе на потушаване. И почнаха се избиванията на невинни хора, подлагани на зверски мъчения...

На 22 (IX) бе арестуван др. Матей Тодоров – адвокат, един от основателите на Народния съюз на запасните офицери и подофицери, председател на учредителния му конгрес...При боричкане в кауша е бил промушен от офицерите, които са го изкарвали, и полумъртъв го натоварват на една каруца, с която го закарват в кавалерийските казарми, където мъченически е доубит: рязан е бил на парчета. Останките заровили в пясъците край Марица край казармите, където бяха намерени впоследствие...

От 24 (IX) се почва изкарване на цели партиди арестувани и тяхното избиване. На 25 (IX) биват изкарани от Ташкапия следните другари:

1. Георги Русинов – адвокат, на 28 години..., секретар на околийския партиен комитет в Станимака...

2. Георги Патарчанов – инженер, член на Контролната комисия в Пловдивската партийна организация, напоследък и общински съветник

3. Христо Милев – 27 годишен..., член на Пловдивската комунистическа партийна организация

4. Григор Сотиров – обущар, дългогодишен общински съветник

5. Георги Чапликов – работник

6. Малкият му брат Алберт Чапликов – 18-годишно момче

7. Кючукооглу – турчин, дружбаш, преди това изнудван за пари...

Натоварват ги на камион... Закарват ги в землището на с. Каратаир и Мечкюр и ги избиват. Някои са просто клани с нож...

На 25 (IX) вечерта бе изкарана втора партида под предлог за следствие. В нея бяха другарите:

1) Стоян Кръстев – член на Контролната комисия на организацията. 2) Дянко Нанчев – магазинер на кооперация „Освобождение" – общински съветник и дългогодишен деец на партията. 3) Борис Тодоров – шофьор, дългогодишен член на БКП. 4) Васил Дуров – тютюноработник – емигрант от Тракия, член на БКП и ползващ се с голямо влияние между емиграцията. 5) Денко Гинев – служащ и секретар на партийната секция „Никола Господинов" – Каршияка. 6) Косю Тафров – от Станимака – член на Местния Комитет в Станимака. 7) Дуков – член на БКП. 8) Едно момче от Брезово. Биват избити и захвърлени в един гьол край река Марица....

1.155. ПИСМО ОТ ЗАДГРАНИЧНИЯ КОМИТЕТ НА Б П (т) ДО ЦК НА ПАРТИЯТА В СТРАНАТА

▲ Писмото е за оказване на материална помощ на пострадалите антифашисти и техните семейства. Документът е от: ЦПА, ф. 3, оп. 4, а.е. 35, л. 5, Оригинал
По: Септемврийско..., т. II, 358–359

ТЕМА 3.3 Обществени конфликти и обществено съгласие; 7.2. Отношение на чужди политици към български събития

Виена, 20 октомври 1923 г.

Една от най-големите ни грижи вътре в страната и в чужбина трябва да бъде материалното подпомагане на арестуваните, на техните семейства и на семействата на убитите, на укриващите се и на емигрираните във връзка със Септемврийските събития комунисти, земеделци, анархисти и безпартийни работници, селяни, занаятчии и интелигенти.

Това трябва да се направи преди всичко във въстаналите области и специално във Врачански и Старозагорски окръг, гдето жертвите са масови.

В чужбина вече е организирано събирането на материални помощи. От Международния комитет за жертвите на белия терор са отпуснати 2500 долара като първа помощ. От тая сума 500 долара са изпратени за емигрантите в Югославия. Другите 2000 долара са на разположение на Централната помощна комисия в София.

От получената вече у вас сума, 1000 американски долара и 450 канадски, 500 ще се предадат на Централната помощна комисия, а останалите 500 американски и 450 канадски долара ще бъдат веднага предоставени на разположението на Синдикалния комитет за нуждите на синдикалното движение, защото те са една специална помощ от Червения синдикален интернационал.

Тия дни ще получите от Централната помощна комисия и останалите 1500 американски долара от Международния комитет за подпомагане на жертвите на белия терор. Тодор[1] трябва час по-скоро да мине в Югославия и оттам да дойде във Виена. Същото ще трябва да наредите и за (Иван) Генчев, както и за другите другари, които при залавяне би ги грозяла явна смърт.

Много поздрави на всички ви.

За Задграничния комитет: В. Димов[2]

[1] Луканов
[2] Псевдоним на Г. Димитров

1.156. ЗАКОН ЗА ЗАЩИТА НА ДЪРЖАВАТА

Приет е от Народното събрание на 4 януари 1924 г.
По: Българската държавност..., с. 304

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

ИЗ ЗАКОНА ЗА ЗАЩИТА НА ДЪРЖАВАТА

Чл. 1 Забраняват се всякакви обществени, политически и стопански организации, които за постигане на своите цели проповядват или прибягват в пределите на Царството към престъпления, въоръжени акции, насилия или терористически действия, или учредяват свои нелегални поделения.

Чл. 2. Които създават, организират или стават членове на организации, групи или техни поделения, посочени в чл. 1 на настоящия закон, се наказват: създателите и организаторите със строг тъмничен затвор до 15 години и глоба от 50 000 до 500 000 лв., а членовете – със строг тъмничен затвор до 5 години и глоба до 50 000 лв.

Чл. 3. Който набавя средства, укрива, улеснява, поддържа или подпомага посочените в чл. 1 организации, групи, техни поделения или техни членове, наказва се със строг тъмничен затвор до 8 години и с глоба от 30 000 до 300 000 лв.

Чл. 4. Който приема, крие, превозва, събира или приготвя оръжие, уреди или избухвателни предмети и вещества, като знае или според обстоятелствата трябва да предполага, че могат да послужат за деянията, посочени в чл.чл. 1,8 и 13 на настоящия закон, наказва се със строг тъмничен затвор до 8 години и с глоба от 30 000 до 300 000 лв.

Чл. 5. Който устно, писмено или чрез печатни, художествени и други произведения оправдава създаването на подобни организации, групи или техни поделения или възхвалява действия, които имат посочените в чл. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 и 13 цели или средства, наказва се със строг тъмничен затвор до 5 години и с глоба от 20 000 до 300 000 лв.

Чл. 6. Който проповядва или организира бунт, или подбужда към такъв във войската, жандармерията, полицията или в някои техни части или железопътни, или телеграфопощенски персонал, когато е милитаризиран (военно задължен – бел. съст.), наказва се със смърт или строг тъмничен затвор не по-малко от 10 години и глоба от 50 000 до 500 000 лв. Ако последва бунт, участниците в бунта, ако не са военнослужащи, се наказват със строг тъмничен затвор до 10 години и глоба от 30 000 до 300 000 лв.

Чл. 7. Който проповядва или организира неподчинение във войската, жандармерията, полицията или в някои техни части, или подбужда към неподчинение, наказва се със строг тъмничен затвор до 10 години и глоба от 30 000 до 300 000 лв.

Чл. 8. Който разруши военни материали или инсталации, железопътни, пощенски или телеграфни и телефонни съоръжения, мостове или други пътни съоръжения, водни и осветителни инсталации, държавни, обществени или частни сгради, както и който унищожава или разграбва хранителните припаси, наказва се със строг тъмничен затвор до 15 години и глоба от 20 000 до 500 000 лв.

Чл. 9. Който по време на обществено бедствие, метеж или размирици използва създаденото положение във вреда на обществената сигурност и спокойствие с цел да набави имотни блага за себе си или за другиго, наказва се със строг тъмничен затвор до 15 години и глоба от 50 000 до 500 000 лв.

Чл. 10. Който от чужбина влезе във връзка, ръководи или подпомага организации, групи или поделения, или лица, посочени в чл. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 и 13 от настоящия закон,

наказва се със строг тъмничен затвор не по-малко от 10 години и глоба от 50 000 до 500 000 лв.

Чл. 13. Ако организация, група или тяхно поделение предприема метежи, бунт, терористически действия, убийства или друго тежко престъпление за осъществяване на посочените в чл.чл. 1, 6, 7 и 8 от настоящия закон деяния, виновните лица се наказват: подбудителите, организаторите, предводителите и извършителите със смърт или доживотен строг тъмничен затвор, а останалите – със строг тъмничен затвор не по-малко от 10 години и всички с глоба от 20 000 до 500 000 лв.

Чл. 14. Заедно с главното наказание, наложено по кой да е член от настоящия закон, виновниците се лишават от граждански и политически права по чл. 30 от Наказателния закон за срок, определен от съда.

Чл. 16. След влизане в сила на настоящия закон, въз основа на представени от Министерството на правосъдието данни, Върховният касационен съд – углавно отделение – веднага обявява в „Държавен вестник" това и дава петдневен срок на заинтересованата страна да даде, ако иска, писмено своите обяснения, след което в разпоредително заседание, в седемдневен срок постановява разтурването на посочените в чл. 1 от настоящия закон новообразувани или съществуващи до сега организации, групи или техни поделения, под каквото и име да се прикриват те. Имотите на разтуряните организации и групи и на техните финансови и стопански институти постъпват в полза на държавата<193>

Чл. 18. Мярката за неотклонение по този закон за деяние, което се наказва с повече от 5 години строг тъмничен затвор, е задържане под стража.

1 157. СТАТИЯ „БЪЛГАРСКАТА КНИГА"

▲ Публикувано във в. Пряпорец, 2 декември 1924 г.
По: Двадесет и пет години в служба на родната просвета и култура (1911–1936), 332–333

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

ИЗ СТАТИЯТА

Завчера, на 30 ноемврий след обяд, в аудитория №45 на Софийския университет се състоя свиканото от управителния съвет на читалищния съюз публично събрание. ...Между присъствующите личаха представители на почти всички културни и професионални организации от всички професии, много видни общественици, държавници, народни представители и пр.

Събранието бе открито и се председателствуваше от професор д-р Ив. Д. Шишманов. Темата, на която щеше да се говори бе: „Необходими условия за развитието на българската книга и култура"

Пръв говори Ст. Аргиров, председател на Читалищния съюз. Ораторът направи един кратък преглед на историческото развитие на обществените библиотеки от най-старо време до днес...Ораторът се спира и върху състоянието на читалищното дело у нас и констатира, че не е добро и е почти занемарено от страна на държавата. Той намира, че нашата учебна система е твърде едностранчива и интелигентът след свършване, особено на средното училище, престава да чете. И, за да се избегне, както авторът я нарича „вторичната неграмотност", нужно е да се осигури съществуването на читалищата, гдето интелигента може да продължи своето самообразование.

Ораторът изтъкна и други доводи за защита на тезата си. Днес българската книга се заплашва от голяма опасност – от изчезване. Нови книги, поради лошите икономически условия, не се печатат, а старите рискуват да преминат от книгоиздателите в ръцете на бакалите. Българският интелигент днес не чете книги, защото е обеднял и не може да ги купува, защото са скъпи. Затова обществото и държавата трябва да дадат най-голямата си подкрепа на читалищата, гдето интелигентът ще намери добро и леснодостъпно четиво.

Втори говори професор д-р Михаил Арнаудов, подпредседател на Съюза и председател на Писателския съюз. Той... апелира към държавата да се притече на помощ на нашите читалища...

Всички ...изтъкват, че условията за развитието на българската книга и култура ще се създадат, главно, ако читалищното дело бъде щедро подкрепено от държавата – чрез специално читалищно законодателство, което да осигури на читалищата редовни и трайни приходи.

Читалищният съюз, по поръка на Министерството на просветата, е изработил проект на закон за читалищата, който през тази сесия ще бъде внесен за разглеждане в Народното събрание...

1.158. „БУРНИ ГОДИНИ“ ОТ ДИМО КАЗАСОВ

По: Д. Казасов. Бурни години, С., 1949, 270–272

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

СПОМЕНИ ЗА АПРИЛСКИЯ АТЕНТАТ, 1925 г.

На 14 април 1925 в София се пръсна сензационна новина: Борис III на път от Ботевград за София бил нападнат на Арабаконак от разбойници. По една случайност той успял да се спаси, но придружаващите го Д. Илчев и П. Котев били убити. Същия ден, към 20 часа, бе убит край църквата „Св. Седмочисленици“ запасният генерал Коста Георгиев, народен представител и виден сговорист...

Другия ден, 16 април, бе определен за погребението на генерал Коста Георгиев.

Бях пред Народното събрание, когато градът се разтърси от невероятно силен гръм, идещ от запад...Щом стигнах до Военния клуб, в множеството вече се носеше: „атентат в „Св. Неделя“. Запътих се към църквата...

...срещнах цял покрит в прах Андрей Ляпчев, който ми разказа с няколко думи произлязлото.

В църквата „Св. Неделя“ са били събрани за опелото на убития генерал Коста Георгиев всички министри, много депутати, общественици, генерали, офицери, граждани и др. По средата на обреда, към 16 часа, в големия църковен купол избухва адска машина и целият покрив рухва върху църковниците. Настъпва мрак, писъци, стенания, плач и невъобразима паника. Живите и незасегнатите, един върху друг, през развалини и трупове, се насочват към изходите, откъдето с изцъклени от ужас очи се пръскат по всички части на града...

В атентата загинаха 128 военни и граждани, между които трима народни представители и 14 генерали. Възбуждението бе голямо, особено сред военните.

Което настъпи след атентата, не подлежи на никакво описание. Ужас, несигурност и тревога заляха целия град. Една в пълния смисъл на думата зверска хайка се предприе срещу комунистите. Тях залавяха из улиците, извличаха от домовете им, арестуваха в бюрата и канцелариите им и ги затваряха в обществената безопасност и училищата, откъдето по решението на някакъв мрачен и таен съд се извеждаха и унищожаваха в незнайни места...

През тия потънали в безнадеждие, отчаяние и скръб дни се развързаха и най-долните инстинкти на личната мъст и користолюбие... Между арестуваните имаше и съвсем аполитични граждани, посочени като опасни конспиратори от техните лични неприятели. Имаше и „самоназначили се бранители на застрашената държава", които влизаха в тръпнещите от ужас домове и вършеха безчинства от най-позорно естество. Имаше и „човеколюбиви спасители", които се вмъкваха в семействата на арестуваните, уверяваха ги, че имат връзки с властта и извличаха ту последните им спестявания, ту придобитите с унижение и лихви заеми...

Но имаше нещо не по-малко страшно...Това беше странното, бездушно и до умопомрачение тъпо мълчание на политическите щабове...Партиите и обществените организации онемяха. Политиците и обществениците млъкнаха. Съдилищата и законите коленичиха пред мрака...

1.159. „СТИГА ЖЕРТВИ!" ОТ АНТОН СТРАШИМИРОВ

Антон Тодоров Страшимиров е български писател, драматург, публицист и политик. Слуша лекции по литература и география в Берн, Швейцария. Учителства във Видин и Пловдив. Участва в македонското освободително движение като четник на Яне Сандански. Народен представител в XII, XV и XXII НС. Участва в Балканските войни. Редактира редица списания и вестници, създава много разкази, повести, романи. След Септемврийското въстание (1923) пише знаменития позив „Клаха народа, както и турчин не го е клал" и основава помощен комитет за подпомагане на сираците.
По: в. Ведрина, бр. 25 от 1927 г.

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика; 2.4 Видни български политици и държавници; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ИЗ „СТИГА ЖЕРТВИ!"

Не се ли пресити най-после робската отмъстителност и дивашкото кръвожадство. Стига жертви! Нека потърси всеки в своя кръг на призвание или на професия колко крупни фигури изчезнаха през последните три години на страшни изпитания за всинца ни. Ще се ужаси и най-кораводушният. Ето, ние ще направим това в кръга на нашето призвание и на нашата професия като книжовници:

1. Никола Габровски, адвокат, дългогодишен народен представител и редактор на вестници в Търново и в София.
2. Д-р Никола Генадиев, бивш министър-председател, бляскав журналист и несравним оратор.
3. Никола Милев, народен представител и председател на журналистическото дружество.
4. Димо х. Димов, народен представител, дългогодишен идеолог на македонското движение, редактор на „Освобождение".
5. Христо Ясенов, най-големият български лирик след поколението на Пейо Яворов.

6. Гео Милев, литературен критик и редактор на списание „Пламък".
7. Сергей Румянцев, голям поет на българското село.
8. Тодор Страшимиров, адвокат, народен представител, белетрист и бляскав оратор.
9. Иван Ганчев, редактор на „Лъч", незаменим журналист.
10. Йосиф Хербст, бивш директор на печата, редактор на „АБВ", бляскав журналист с много големи познания.
11. Д-р Цървуланов, лекар, редактор на „Санитарен вестник".
12. Д-р В. Иванов, един от първите лекари на София, съредактор на същия вестник.
13. Кирил Павлов, бивш министър, редактор на „Народна дума".
14. П. Калъчев, бивш кмет на столицата, редактор на „Зем. знаме".
15. Д. Грънчаров, бляскав трибун, редактор на „Народна защита".
16. Георги Костов, бивш окр. управител и редактор на „Народни права".
17. Коста Янков, редактор на „Народ и армия".
18. Харалампи Стоянов, нар. представител, редактор на „Наши дни".
19. Григор Кузманов, редактор на „Победа".
20. Александър Стамболийски, министър-председател, независим трибун на българското село, незаменим журналист, редактор на „Зем. знаме".
21. Арсени Йовков, редактор на в. „Илинден", един от бляскавите македонски журналисти.
22. Тодор Чопов, македонски революционер, даровит белетрист.
23. Г. Косовски, народен представител, редактор на „Народна победа".
24. Д-р Ал. Атанасов, редактор на в. „Истина".
25. Д-р Ламби Кандев, редактор на „Учителска искра".
26. Ана Маймункова, редактор на „Равенство" и „Работничка".
27. Жеко Димитров, редактор на „Синдикален вестник".
28. Д-р Ив. Марев, редактор на „Селска мисъл".
29. А. Нотев, редактор на „Младежка дума".
30. Георги Василев, литер. критик, съредактор на „Свободно общество".
31. Борис Симидов, книгоиздател с голяма научна и философска ерудиция.
32. Петко Д. Петков, редактор на „Зем. знаме".
33. Д. Динков, редактор на „Народно единство".
34. Делинешев, съредактор на „Св. реч".
35. Хр. Ж. Косовски, редактор на „Кооперативна защита".

Този кървав стълб от бляскави имена ще ужасява поколенията. Ние сме шепа народ. Стига жертви!

1.160. НЕДЕЛНАТА ПОЧИВКА НА ЖЕНАТА

Публикация във Вестник на жената от 28 май 1927 г., с. 2

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация

Навсякъде се говори за неделна почивка и всички професии вече имат своята. Една единствена, може би, от всички професии, която няма своята неделна почивка това е тая на

домакините. Това се дължи до известна степен на някои трудности, свързани с живота на домакинството. Професията на домакинята не ѝ позволява, както това може да направи търговецът и фабрикантът, да затвори заведението си в неделен ден, защото това го изисква законът или той самият. Напротив, в повечето случаи неделята означава за домакинята един първоразряден работен ден. Това се дължи на обстоятелството, че неделята променя цялото поле на нейната дейност и изменя основно нейния план за работа. Членовете на семейството спят по-дълго, отколкото през делничните дни; или пък някои от тях стават много по-рано отколкото друг път, за да предприемат някой по-далечен излет. Те трябва да се снабдят с провизии. Обикновено установеното за ядене време се отлага, неделният обяд трябва да се приготви особено, празнично, защото може да се случи и така, че в този ден да дойдат и гости, а възможно е някои от членовете на самото семейство да могат само в неделя да обядват вкъщи. Слугинята иска да излезе след обяд и вечер. Накъсо, всички домакини знаят защо неделята донася повече работа отколкото делничните дни. И много домакини се чувстват щастливи, ако неделята е минала както трябва.

И въпреки всичко, всяка домакиня има интерес да не ѝ се отнема неделята. Тя може също да си създаде един празник, без да помрачава празничното настроение на близките си. Домакинята трябва само да се погрижи отрано за неделята. Че това е възможно, посочва ни английската домакиня, която почва да прави покупките за неделята още през средата на седмицата и вечерта в петък е вече привършила с тях. Събота вечерта тя привършва последните приготовления: салата, печено, тестено. Неделята за английската домакиня е ден за почивка и поради обстоятелството, че тоя ден, по традиция, всички английски семейства го прекарват на открито, вън от града. Значи, действително е възможно да се обезбремени домакинята в неделя и заедно с това да се достави една радост за цялото семейство. Трябва само да си размислим добре колко от работите, които отлагаме за събота вечерта, биха могли да се свършат още в петък вечер. Тогава бихме могли всяка работа, която е определена за неделята, да я извършим в събота, преди всичко приготвянето на обяда, който изисква повече време, за да бъде по-богато приготвен. Има много ястиета, които можем да приготвим от събота вечер и в неделя само да ги турим в печката да се изпекат. И не е зле печеното в неделя, за промяна, да се яде студено. Освобождаването на домакинята в неделя не струва никакви пари, а само по-голяма разсъдливост.

Към истинската неделна почивка на жената принадлежи също и възможността ѝ да се посвети няколко часа на това, към което я влекат нейните наклонности, а не да върши само това, което ѝ се налага по дълг. Телесно претоварената жена ще може да се порадва в неделя на цветята си, на децата си; ще може да посвири, да се разходи или да се събере с приятелки на чаша чай. Неделната почивка на жената действува освежително на цялата къща.

1.161. ПЕТИЦИЯ ОТ МАКЕДОНСКИЯ НАЦИОНАЛЕН КОМИТЕТ ДО ОН, 23 май 1928 г.

■ Петицията е относно неспазването на договора за покровителстване на малцинствата от СХС кралство.

▲ По: Македония..., с. 743

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; **5.1.** Писменост, книжовност, просвета, образование; **6.1.** Религия, нация, историческа памет

ИЗ ПЕТИЦИЯТА

Ваше Превъзходителство,

На 9 декември 1919 г., както е известно, пълномощници на сръбско-хърватско-словенската държава подписаха в Париж договор за покровителство на малцинствата.

Чл. 1 от този договор гласи: „Сърбо-хърватско-словенската държава се задължава да признае като основен закон постановленията, които се съдържат в чл. 2 до 8 от настоящата глава. Никакъв закон, никакъв правилник, никаква официална акция на държавата не могат да противоречат на тия постановления, нито да вземат връх над тях."

А в чл. 49 С.Х.С. кралство се задължава да улеснява поданиците, които не говорят официалния език, да дават на децата си образование на техния собствен език и накрая се казва:

„Постановленията на този член важат само за земите, присъединени към Сърбия или към Сърбо-хърватско-словенското кралство от 1 януари 1913 г. насам." Очевидно е, че тук се включва частта от Македония, която Сърбия си присвои през 1913 г., защото само северната половина на Македония и Новопазарският санджак бяха завоювани от Сърбия в 1913 г., а другите земи С.Х.С. кралство доби след голямата обща война. В 1913 г. Сърбия завари в присъединената от нея Македония българско педагогическо училище в Скопие, пълна българска класическа гимназия в Битоля, българско свещеническо училище в Скопие, петокласно българско девическо училище в Скопие, такова в Битоля; трикласни български училища във всички градове и села, или общ брой училища 641, учители 1013, ученици 37 000. Тези училища сърбите закриваха, а учителите им пропъдиха. В 1913 г. Сърбия завари в присъединената част на Македония български владици, подведомствени на Българската екзархия, в Дебърската, Охридската, Битолската, Скопската, Велешката и Струмишката епархия. Те бяха прогонени и заменени със сръбски: черквите (храмовете) на брой 761 са присвоени, а свещениците на брой 833 бидоха прогонени, лишени от енориите си или пък заставени да се подчинят на сръбската църковна йерархия. Свръх всичко това С.Х.С. кралство издигна непроходима стена между населението в Македония и нейните пропъдени деца до степен да не може брат брата да посети, дори и писмено да не може с него да се сношава.

Ваше Превъзходителство,

При положението, което днес съществува в Македония под сръбска власт и което фактите рисуват като нетърпимо и крайно опасно, ние считаме, че почитаемото О.Н. е единствената институция, която може да спре фаталния ход на събитията и да внесе поне едно относително успокоение. Достатъчно е за това да се приложат по отношение на Македония задълженията на С.Х.С. кралство за покровителство на малцинствата, които задължения са поставени под надзора и границата на О.Н., но които до днес останаха спрямо Македония мъртва буква. От името на македонската емиграция в България, както и от името на останалите ни в поробеното отечество братя, които са лишени от всяка възможност да изявят открито своите желания, ние Ви молим най-настоятелно да представите на почитаемия съвет на О.Н. в неговата предстояща сесия това наше изложение, за да се вземат най-после пригодните мерки за действително прилагане на клаузите за малцинствата по отношение на националните, културните и политическите права на българската и на другите народности в Македония под сръбско владичество. Между тези мерки според нашата преценка от особена полза и ефикасност могат да бъдат следните: 1) да се учреди в Македония един специален орган на О.Н., който на самото място да следи изпълнението на договора за малцинствата; 2) да се отворят училищата и черквите, които местното население е създало на времето с много усилия и жертви; 3) да се завър-

нат многобройните македонски изгнаници в отечеството, като им се гарантират личната сигурност и ползуване от граждански и политически права.

Ваше Превъзходителство,

Поради изключителния режим в Македония под владичеството на С.Х.С. кралство там войната между управлявани и управляющи продължава и след договора за мир. С изпълнение на договор за покровителство на малцинствата в Македония от страна на С.Х.С. кралство под гаранцията на О.Н. ще се тури край на тази война и ще се създадат условия на културна и политическа еволюция по пътя на легалните, културни и политически състезания, както става във всички модерни и правови държави, които са и разноплеменни.

Ние сме дълбоко убедени, че ако почитаемият съвет на О.Н. се заеме с тази задача, която произтича от неговата висока мисия и от договорите, поставени под негова гаранция, резултатите от това ще бъдат по-щастливи както за Македония, така и за успокоението на Балканите и Европа.

1.162. РЕЗОЛЮЦИЯ НА VIII РЕДОВЕН КОНГРЕС НА СЪЮЗА НА МАКЕДОНСКИТЕ ЕМИГРАНТСКИ ОРГАНИЗАЦИИ В БЪЛГАРИЯ, 27 ноември 1929 г.

▲ Относно положението на българското население в Македония под сръбска и гръцка власт.
По: Македония... с. 752

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 6.1. Религия, нация, историческа памет

ИЗ РЕЗОЛЮЦИЯТА

До Обществото на народите – за положението в Македония под гръцка власт

Осмият редовен конгрес на македонските емигрантски организации в България, състоял се на 24, 25, 26 и 27 ноември 1929 г. в София, намира за необходимо отново да привлече вниманието на Обществото на народите върху следните факти, които разкриват крайно тежкото положение на българите в Македония под гръцка власт:

1. Гърция, която завари там едно население, в мнозинството си българско – след като изгони голяма част от него с крайно груби мерки и насилия – унищожи всички културни учреждения – училища, черкви, читалища, библиотеки и на останалото там българско население.

2. Оттогава до днес гръцките правителства не са направили абсолютно нищо, за да възстановят на това население похитените народностни и културни права, които са му гарантирани с договора за малцинствата, подписан от Гърция; и това става въпреки факта, че Гърция призна пред Обществото на народите (в 1924 г.) българската национална принадлежност на това население.

3. Към непрекъснатия физически и морален гнет, който продължава да прогонва българското население от родната му земя, напоследък се прибави и нов удар върху жизнените интереси на това население – гръцките власти съзнателно, чрез непоносими данъци и глоби, чрез създаване привилегировано положение за местните и пришелци-гърци докараха пълното икономическо разорение на българското население.

Имайки пред вид всичко това, конгресът моли Обществото на народите да вземе следните мерки, които по мнението на конгреса биха гарантирали правата на българското малцинство в Гърция.

1. Учредяване на един специален орган на Обществото на народите, който на самото място да следи за изпълнението на договора за малцинствата.

2. отваряне на училищата и черквите, създадени на времето от местното население с много усилия и жертви.

3. Завръщане на многобройните изгнаници при гарантирана лична сигурност и ползуване от граждански и политически права

1 163. „СЪБИТИЯ И ХОРА" ОТ КОНСТАНТИН МУРАВИЕВ

Константин Муравиев е политически и държавен деец, журналист. Завършва Военното училище в София. Един от ръководителите на БЗНС „Врабча1". Министър в правителството на Ал. Стамболийски, министър в правителството на Народния блок, министър-председател от 2 до 8 септ. 1944 г. След 9 септ. 1944 г. осъден на доживотен затвор
По: К. Муравиев. Събития и хора, С., 2004, с.179

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 4.4. Влиянието на природо-географската среда

КАРАКАЧАНСКИ СЕЛИЩА И НРАВИ

През 1929 г. се изкачих на връх Равни чал...Отначало дядо Михал, 86-годишният старейшина на селището, ме прие доста резервирано, но постепенно се опознахме и сприятелихме...Селището се състои от около 20 семейни колиби, направени от клоне и листа, колкото да пазят от вятър и по-малко от дъжд. На върха на конусообразната колиба има отвор за излизане на дима. В средата на колибата е огнището, около което се седи през деня, а вечер всички лягат наоколо с крака към огъня. По края на колибата са наредени мехове със сирене, което издава тежка миризма, с която с времето се свиква. Дрехи и черги има доста, котли и казани също, както и необходимите съдове за готвене. Но за други удобства и дума не можеше да става. Вероятно така са живели и преди две хиляди години.

Дядо Михал имаше към 500 овце, но имаше и домакинства, които бяха с по 50 овце. Старейшината разпореждаше и всички изпълняваха безпрекословно нарежданията му, които винаги бяха сериозни и категорични. Само родовите традиции, облечени в някакъв мистицизъм, можеха да наложат такова сляпо подчинение.

Религията им се състои в отвлечена вяра в Бога, Света Богородица, Свети Никола и още няколко светци. Кръщаваха се в черква, когато слизат в някое село. Раждаха се в гората, живееха, умираха и ги погребваха пак там. Половината им празници са християнски или полухристиянски, а другата половина бе останала вероятно още от времето на Орфей. Вярванията им са пълни със суеверия. Лекуваха се с билки, масажи с ръце или с крака и с бабешко баене, но тайно от дядо Михал, който забраняваше тези „бабини деветини"...

1.164. КУРОРТИТЕ

По: Б. Георгиева. Градските развлечения в миналото. С., 2006, 34–54

ТЕМА: 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация, 4.4.Влиянието на природо-географската среда.

Постепенно и думата курорт навлиза в речника на гражданина. През 1921 г. град Варна официално е обявен за български морски курорт, а много от селищата с минерални извори също получават това определение (Лъджене, Вършец, Шипково, Банкя)...
В края на 20-те години в родопския курорт Лъджене има вече нови масивни постройки, хотели, частни здания, ресторанти...Друг известен бално-лечебен курорт – Вършец, е посещаван дори от чужденци. Там е построена първата минерална баня в България (1910). В края на 20-те вече са изградени „достатъчно и добре обзаведени хотели", движението между Вършец и други пунктове се осъществява от 24 автомобила и множество файтони, изградена е втора баня и хладни басейни, има бански лекар...

Другият известен курорт в Северна България – Шипково, от началото на 20-те години също е значително модернизиран. Дървените чибури (вани) са заменени с циментови вани и два неголеми басейна. Построени са два хотела, които освен нарове, предлагат и легла на втория етаж за по-изисканите гости. В края на 30-те години е направен водопровод, а през 1941 г. общината, която става собственик на минералната вода, построява съвременна балнеолечебница.

Софийското село Панчарево в края на 30-те години на XX век също претърпява редица подобрения – шосето е павирано и многобройните посетители се избавят от непоносимия прах, има редовни пътувания на „авторейс" между селото и столицата..., създаден е модерен ресторант „Абация",... изграден е и плаж на Синия вир на река Бистрица...

Наред с конкретната практическа полза – лечението, курортите се превръщат и в места за развлечение, почивка и демонстрация на материални възможности и социално положение...Хората с най-малко възможности отиват през летните ваканционни месеци в околните села на почивка, като и в тези години пренасят почти цялата си покъщнина с волски коли както и в края на XIX в. Летуващите в планините си правят сами колиби от клони и легла, изплетени от вършини, а завивки и съдове за готвене си носят от вкъщи. За продукти слизат през няколко дни в града. По-заможните прекарват 15-20 дни по водениците на техни роднини и приятели...

Освен този вид почивка хората от средна ръка си позволяват да отидат от време на време и на курорт. В зависимост от възможностите си, те се настаняват в по-скъпи или по-евтини хотели или квартири. В средата на 30-те години например в Банкя – един от „най-елегантните курорти в България", наред с модерните хотели, почивни станции и пансиони има и обикновени „бедни провинциални хотели". Дори там, където сградите за летовниците са общи, както в Старозагорските минерални бани, видните семейства, освен че пристигат с частните си или наети файтони, с украсени с безброй сини мъниста и хлопки коне, биват настанявани в така наречените „богати стаи" с източно изложение, с отделни помещения за кухни, с добре поддържан дъсчен под. Хората от средна ръка и още по-бедните отиват с волски коли, каруци и най-често пешком, придружени от най-евтиното транспортно средство – магарето, натоварено с провизии и дрехи. Едноетажните постройки,... в които отсядат летовниците, се открояват със страшно занемарените си и нехигиенични стаи, без елементарни удобства.

...През 20-30-те години на XX век... планинското селище Чамкория или Боровец (кръстено така от проф. Балан) започва все повече да бъде предпочитано за зимен курорт. В празнични зимни дни там си дава среща политическият и икономически елит на столицата, както и някои професори от Университета...

Постепенно със завършването на двореца в Евксиноград през 1893 г. Варна се превръща в лятна столица на българския елит...Дълго време, обаче, не се преодолява патриархалното моралистично отношение към смесените плажове. Дори през 20-те години Варненският плаж рязко е разделен на две: на север – мъжете, на юг – жените. „Раздел-

ната“ стена представлява един мост над пясъка, на който стои стражар с пушка, насочена към мъжкия плаж... „Ние сме ориенталци и като такива не сме свикнали да гледаме равнодушно полуголото тяло – пише един варненски вестник. То ни шокира, смущава... не сме дорасли до смесен плаж...“ Все пак българинът преодолява смущението си, а и развитието на Варна като модерен курорт налага възприемането на смесения плаж. Той става факт през 30-те години на XX век...

Още през 1922 г. по идея на чешки летовници е организиран конкурс за най-елегантен бански костюм и царица на плажа. В тези години българското общество още не е дорасло до спокойното възприемане на подобно свободомислие и полицията възпрепятства организирането на конкурса. В началото на 30-те години обаче, идеята се осъществява като първоначално в подобни инициативи участват само чужденки и софиянки, като най-смели от българките. Варненци...смятат все още, че участието „в такова нещо не говори добре за морала на момичето“. В края на 30-те години нещата явно са се променили защото за мис Варна през 1939 г. е обявена варненка...

...Интересни сведения за възрастта, пола, занятието, времето на престой и града, от който идват 12 454-те почиващи във Варна през 1926 г., се съдържат в следните данни, отпечатани в бюлетина „Курортна Варна“, брой 1 от 1927 г.

Пол		*Възраст*	
Мъже	Жени	До 20 години	Над 20 години
5 643	6 811	2 871	9 583

Градове, от които идват

София	Русе	Плевен	Пловдив	Търново	Чужденци
4 084	972	572	496	475	468

Занятие на курортистите

Чиновници	Учители	Търговци	Индустриалци	Ученици	Домакини
1 410	520	1 380	836	1 7 874	492

Продължителност на престоя

7-15 дни	До 25 дни	До 30 дни	Над 40 дни
3 142	5 702	2 540	1 700

От всички изнесени дотук данни се вижда, че курортната традиция трайно се утвърждава в българското градско общество в разглеждания период...

За развитието на курортната традиция спомага създаването и подпомагането на летни ученически колонии, в които децата срещу минимално заплащане или дори без пари за най-бедните, могат да отидат на почивка през ваканциите. Целите на тези ученически колонии обаче са значително по-широки. Във вестник „Варненска поща“ от 1920 г. тези цели ясно са набелязани: „...Учениците да закрепят здравето си, да съберат енергия за идната учебна година; ще работят на групи по поправка на пътищата, правене на разкопки и жилищни помещения, украсяване и прочистване на гората... събиране на липов цвят и разни диви плодове и прочие. През свободното време ще им се четат образователни лекции и реферати, беседи, общи четения, хор, ученически театър и други...“

През 1936 г. държавата регламентира със закон този тип детски и юношески летовища. През този период се налага и новият термин лагер (главно за летовищата на по-големите юноши). За разлика от летовищата, които имат построени специални сгради с

необходимите удобства, лагерите представляват летуване на палатки и обучение за оцеляване сред природата...

В този закон са отразени и редица други особености на българското общество в тези години. Така например, докато летовищата за децата до 14 г. са общи за двата пола, то тези за по-големите деца и юноши са отделни за момичета и момчета. Също така, като цяло тези летовища са предвидени за бедни и болни деца, чиито родители нямат възможност да ги заведат на курорт. Само ако местата не се попълнят с такива деца, в летовищата могат да отидат и деца на по-заможни граждани, които обаче си заплащат престоя.

В началото на 40-те години по подобие на летните ученически колонии възникват и така наречените стан-школи по инициатива на Министерството на народното просвещение...Там се организира лагерен огън, който се открива с националния химн и химна на Н. В. Царя. Изнася се сказка за началото на стана и после вечерта продължава със забавни литературно-музикални номера до късно през нощта.

1.165. СПОМЕНИ ОТ ПЕТЪР ВРАНЧЕВ

Петър Вранчев е военен деец, генерал-лейтенант. Участва в Септемврийското въстание 1923 г., след което емигрира в Югославия. Включва се в съпротивителното движение 1941–1944 г.
По: П. Вранчев. Спомени. С. 1968, 298–300

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

СПОМЕНИ ЗА ВОЕННИЯ ПРЕВРАТ НА 19 май 1934 г.

Преврата бе извършен от Военния съюз, който беше под политическото влияние и ръководство на „Звено". Новият министерски съвет бе съставен предимно от кръга „Звено" и представители на някои буржоазни партии без съгласието на ръководствата им, един вид като „безпартийни"...

Още в първите дни след преврата започна да излиза голям ежедневник – в."Нови дни" – като орган на правителството. С декрет бяха разтурени всички политически, професионални и младежки организации; бяха спрени всички партийни и профсъюзни вестници; бе обявено създаването на държавна организация „Обществена обнова", която трябваше да „обновява" гражданското съзнание на съществуващите класи в курс на „национално единение". Бе обявено създаването на държавни профсъюзи, в които задължително членуват всички работници, занаятчии, търговци, служещи, фабриканти, чорбаджии и т. н. Въвеждаше се и в нашата страна „корпоративното" изграждане на държавата, каквато вече съществуваше във фашистка Италия и се провеждаше в Хитлерова Германия...

В малкото провинциално градче[1] последиците от извършения преврат се почувстваха слабо. Последвалите полицейски промени, както и смяната на „избраните" общински управления с назначени отгоре не правеше впечатление, защото и едните, и другите произхождаха от добре известни буржоазни среди. Тук арести не бяха извършени, но по-активните дейци на Работническата партия бяха предупредени да се откажат от политическа дейност.

Скоро след преврата се получи и първото окръжно на МНП[2], в което се изискваше радикално прочистване на учителския състав, като се даваха забележителни нареждания: да се преследват не само проявилите се с изказвания, четене на „забранени" книги и вестни-

ци, но и такива, които с гримаса или жест изразяват несъгласие с провеждания „нов ред".

От това окръжно ставаше ясно, че с извършения преврат в страната се установява режим на противоречия: от една страна – писания и речи за „възраждане на държавата и сплотяване на обществените сили", а от друга – забраняване на всички или почти всички политически, профсъюзни и младежки организации, спиране на политическите вестници и списания, въвеждане на строга цензура

[1] По това време П. Вранчев е учител в Дряново

[2] МНП е Министерство на народната просвета

1 ЗА ТЕКУЩОТО ОНАКВ НГЕОРГИ В

Манифестът очертава основните задачи на правителството, дошло на власт след военния преврат на 19 май 1934 г.
Кимон Георгиев е политически и държавен деец. Завършва Военното училище в София. Един от създателите и ръководителите на Военния съюз, Народния сговор и политическия кръг „Звено". Като министър-председател от 19 май 1934 до 22 ян. 1935 г. прокарва идеята за управление на елита и надпартийна власт. Отново министър-председател от 9 септ. 1944 до ноем. 1946 г., след което заема редица важни държавни постове.
Публикуван в ДВ, бр. 38, 19 май 1934 (притурка)

ТЕМА 1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени; 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

МАНИФЕСТ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Българи,

Досегашната партийна политическа система окончателно се провали.

Пълното разложение на партиите дълбоко засегна обществото, държавата и народното стопанство.

Последвалата от това морално-политическа криза рискуваше да се обърне в държавна.

Последният изход от това състояние е днешната гавра на партийните хора с народ и държава.

Това състояние не позволява да се създаде една стабилна и творческа власт.

Партийните и лични разпри не дадоха възможност не само да се разрешат, но и да се поставят държавните и стопански въпроси.

Всичко това наложи партийната власт да бъде заменена с непартийна – национална власт.

Всред общото разположение единствено армията остана незасегната от процеса на развалата.

Вдъхновявана от най-чистия идеализъм, само тя, армията, се явява годна да тури край на днешната анархия и да осигури всестранната обнова на страната.

Подбуждана от това съзнание, както и от чувството на дълг пред безпомощността, в която тъне българският народ, армията счете, че е крайно време да премахне това опасно състояние и да открие пътя за възхода на страната.

Армията знае, че в редовете на всички политически и обществени среди има добри синове на страната, които тя призовава да подпомогнат делото на новата власт, на която предстоят за разрешение следните по-важни задачи:

1. Стегната и икономична организация на държавата – намаление числото на мини-

стерствата, на окръзите, на общините и на службите по всички ведомства.

2. Стабилна общинска власт с назначавани кметове.

3. Стабилитет на обществените служители. Промените в личния състав ще стават само във връзка с преустройството на службите и изискванията на моралния, образователния и служебния ценз на служителите.

4. Възстановяване кредита на държавата:

а) уравновесен бюджет; (б) възможно по-бързо изплащане на вътрешните задължения на съкровището;

в) създаване (на) нови приходи чрез монополи.

5. По-евтин и достъпен кредит, особено за земеделското и занаятчийското съсловие.

6. Разширяване, единство и контрол на кооперативния кредит.

7. Най-широко покровителство на земеделието, което ще бъде център на внимание и грижа на държавата.

8. Насърчаване на всички мероприятия, които ще повдигнат културно нашето село.

9. Премахване на досегашното безредие в индустриалната област.

Нагодяване индустрията към стопанските и национални нужди на страната.

Възможно поевтиняване на индустриалните произведения.

10. Грижи за създаване на повече и по-сигурни пазари за продуктите на нашата земя.

11. Облекчение на безработицата чрез създаване на обществени предприятия и покровителство на труда чрез действително прилагане на социалното законодателство и засилване фондовете за обществените осигуровки.

12. Основно преустройство на учебното дело, съобразно задачите на държавата и поминъчните нужди на народа.

13. Правосъдни реформи, които ще позволят по-бързо, по-достъпно и по-евтино правораздаване.

14. Възстановяване авторитета на държавната власт върху цялата територия на държавата.

15. Мир и добри отношения с всички велики сили и особено с нашите съседи.

Възстановяване (на) отношенията със Съветска Русия.

В името на тия неотложни и спасителни за страната задачи, достойни за благородното дело на армията, новата власт, която идва в името на гражданския мир и обединение на всички сили, разчита на подкрепата на целия български народ и на широката готовност на жертви от всички пред олтара на Отечеството.

ДА ЖИВЕЕ БЪЛГАРИЯ!

Следват подписите на членовете на правителство.

1.167. УКАЗ 4, 19 май 1934 г.

Публикуван в ДВ, бр. 38, 19 май 1934 (притурка)

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

По предложение на нашия председател на Министерския съвет и министър на външните работи и на изповеданията, представено нам с доклада му от 19 май 1934 г. под 485,

Постановихме и постановяваме:

I. Да разпуснем XXIII Народно събрание.

БОРИС III

1.168. УКАЗ 7, 23 мая 1934 г.

Утвърждава наредбата за разрешаване на правителството да си служи с наредби-закони.
Публикуван в ДВ, бр. 42, 25 май 1934

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

По предложение на нашия председател на Министерския съвет и министър на външните работи и на изповеданията, представено нам с доклада му от 22 май 1934 г. под № 491, Постановихме и постановяваме:

I. Да одобрим I постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му от 22 май 1934 г., протокол 41, с което се утвърждава на основание чл. 47 от конституцията следната

НАРЕДБА

Всички постановления на Министерския съвет, взети на и след 19 май 1934 г., имат сила на закон и отменят законните разпоредби, които им противоречат.

Издаваните през същото време заповеди от министри за назначаване на длъжностни лица или по устройствени, административни и финансови въпроси имат задължителна сила и не могат да не се изпълняват под предлог, че са несъобразни със закона или му противоречат.

БОРИС III

1.169. УКАЗ 16, 7 юни 1934 г.

За създаване на Дирекция на обществена обнова и нейните задачи
Публикуван в ДВ, бр. 54, 9 юни 1934

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

По предложение на нашия председател на Министерския съвет и министър на правосъдието, представено нам с доклада му от 6 юний 1934 г. под № 556,
Постановихме и постановяваме:

I. Да одобрим V постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му от 6 юний 1934 г., протокол № 52, с което се утвърждава на основание чл. 47 от конституцията следната

НАРЕДБА
ЗА ОБЩЕСТВЕНА ОБНОВА

Чл.1. Учредява се Дирекция за обществена обнова, подчинена направо на министър-председателя.

Задачите на Дирекцията са:

а) да насочи духовния живот на страната към единение и обновяване в служба на нацията и държавата;

б) да работи за издигане престижа на нацията, като следи духовния живот в чужбина и осведомява външния свят за състоянието, развитието и нуждите на българската материална и духовна култура;

в) да съдейства за организиране (на) гражданството в идейно единна общонародна групировка.

Чл. 2. Организацията и работата на Дирекцията се уреждат от правилник, изработен от Министерския съвет.

БОРИС III

1.170. УКАЗ 28, 12 юни 1934 г.

Постановява разтуряне на партийно-политическите организации и въвеждане на безпартийно управление.
Публикуван в ДВ, бр. 58, 14 юни 1934

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

По предложение на нашия председател на Министерския съвет и министър на правосъдието, представено нам с доклада му от 12 юний 1934 г. под 593,

Постановихме и постановяваме:
I. Да одобрим V постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му от 12 юний 1934 г., протокол 55, с което се утвърждава на основание чл. 47 от конституцията следната

НАРЕДБА ЗА РАЗТУРЯНЕ НА ПАРТИЙНО-ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Чл. 1. Образуването и съществуването на партийно-политически организации: партии, съюзи, движения и пр., се забранява.

съществуващите партийно-политически организации и техните поделения се разтурят.

Надлежните съдилища служебно са задължени веднага да заличат вписаните като юридически лица партийно-политически организации и техните поделения.

Чл. 2. Всички партийно-политически печатни издания: вестници, списания, брошури и др., както и частни такива, които преследват партийно-политически цели или са с обявена или подразбираема принадлежност към каквато и да било партийно-политическа организация, се спират.

Чл. 4. Забраняват се всякакви партийно-политически събрания и агитации.

Чл. 5. Никой не може да се числи към партийно-политическа организация или да дава средства за образуването или поддържането на такива организации.

Чл. 6. Разтурените партийно-политически организации и техните поделения не могат да се превръщат в други организации под каквато и да било форма, цели или наименование, а превърнатите такива след 19 май 1934 г. се разтурят.

Чл. 7. Който образува партийно-политическа организация или превръща разтурена такава в друга (чл.чл. 1 и 6), наказва се със строг тъмничен затвор до 3 години и глоба от 100 000 лв.

Чл. 8. Който продължава да се числи или се запише като член на разтурена или нова партийно-политическа организация, или превърната такава, или дава средства под каквато и да било форма за нейното образуване или издържане, наказва се с тъмничен затвор от един до шест месеца и глоба от 1000 до 10 000 лв.

Чл. 9. Който свика или съдейства да се свика партийно-политическо събрание, наказва се с тъмничен затвор и глоба до 30 000 лв.

Същото наказание се налага и на участващите в такива събрания.

Чл. 10. Кооперативни сдружения, акционерни и други дружества, които по какъвто и да било начин, пряко или косвено подпомагат партийно-политическите организации, се разтурят.

Освен това на същите се налага глоба от 5000 до 300 000 лв., а членовете на управителните им съвети се подвеждат под отговорност съгласно чл. 9.

БОРИС III

1.171. УКАЗ 13, 1 септември 1934 г.

▲ Утвърждава наредба-закон за защита безопасността на държавата.
Публикуван в ДВ, бр. 192, 4 септември 1934

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

ИЗ НАРЕДБА-ЗАКОН ЗА ЗАЩИТА БЕЗОПАСНОСТТА НА ДЪРЖАВАТА

Чл. 1. Забраняват се всякакви организации, групи или техни поделения, които за постигане на политическите си цели, вън от случаите, предвидени в чл. 1 от Закона за защита на държавата, проповядват или подбуждат към престъпление против личността или живота на длъжностни или частни лица, или проповядват вражда, или подбуждат към враждебни действия спрямо чужда държава, или които са за същите цели си служат или искат да си служат с престъпление, насилие, въоръжени или терористически действия.

Забраняват се също организации, групи или техни поделения, които по какъвто и да е начин подпомагат по-горе посочените организации и групи.

Чл. 2. Който създава организации, групи или техни поделения, посочени в чл. 1, или става член на такива, се наказва: създателите или организаторите – със строг тъмничен затвор от 5 до 10 години и глоба от 50 000 до 500 000 лв., членовете – със строг тъмничен затвор до 5 години и глоба от 5000 до 50 000 лв.

Чл.3. Който набавя средства, укрива, улеснява, поддържа или подпомага със съвети или по друг начин посочените в чл. организации, групи, техни поделения или членове, наказва се със строг тъмничен затвор до три години и с глоба от 10 000 до 100 000 лв.

Чл. 9. Който укрива или спомогне да избяга лице, за което (е) знаел или по обстоятелства трябва да предполага, че е извършило някое от предвидените в тоя закон престъпни деяния, наказва се със строг тъмничен затвор до три години и глоба от 10 000 до 50 000 лв. Тая разпоредба не се прилага спрямо низходящите, възходящите (близки), съпрузите, братята или сестрите на укриваното лице.

Чл. 10. Който съзнателно назначава или държи на служба лица, за които знае, че са членове на забранени по този закон организации, групи или техни поделения, наказва се с тъмничен затвор.

1.172. МАНИФЕСТ НА ЦАР БОРИС III, 21 април 1935 г.

▲ За сформиране правителство, начело с Андрей Тошев.
Андрей Тошев – политически, държавен и обществен деец, дипломат, действителен член на Българското книжовно дружество. Следва естествени науки в Швейцария. Дипломатически представител на България в Цетине, Атина, Белград, Цариград и Виена. От 21 апр. до 23 ноем. 1935 г. министър-председател, след което се оттегля от активна политическа дейност.
Публикуван в ДВ, бр. 91, 22 април 1935 (притурка)

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.4. Видни български политици и държавници

МАНИФЕСТ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Българи,

Имайки, както винаги, присърце върховните интереси на моя възлюблен народ, близък до неговите радости и болки, в желанието си да бъда полезен на Отечеството си

в днешните моменти, тежки и съдбоносни за целия свят и особено за България, и за да осъществя напълно толкова необходимото единство, което ни се налага днес повече от всякога, след като приех оставката на нашия досегашен министър-председател г. генерал П. Златев, аз реших да назнача с днешна дата правителство в състав:

министър-председател г. Андрей Тошев, бивш пълномощен министър, публицист;

министър на външните работи и на изповеданията г. Г. Кьосеиванов, пълномощен министър;

министър на вътрешните работи и народното здраве г. генерал-майор Рашко Атанасов, помощник началник-щаба на армията;

министър на народното просвещение г. генерал Тодор Радев, досегашен министър на същото министерство;

министър на финансите г. Марко Ряков, управител на Народната банка;

министър на правосъдието г. Ангел Карагьозов, председател на Върховния касационен съд;

министър на войната г. генерал-майор Стефан Цанев, началник на Софийския първостепенен гарнизон;

министър на народното стопанство г. Стойчо Мошанов, директор на труда;

министър на железниците, пощите и телеграфите г. Тодор Кожухаров, публицист;

министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството г. Никола Йотов, адвокат.

Българи! От крачката, която се направи в живота на държавата ни на 19 май 1934 година, няма да се отстъпи! Младата българска държава, изградена с кръвта на стотици хиляди българи, ще бъде преобразувана, за да отговаря на съвременните усложнени изисквания на живота и духа на новото време с оглед на бързо съживяване на стопанството, решителна подкрепа на бедствуващите слоеве на населението, заздравяване (на) вътрешния ред на страната по пътя на помирението и умиротворението.

В близко бъдеще всичките тъй набелязани преобразования ще намерят израз в една одобрена от народа конституция, в която ще бъдат зачетени нашите национални традиции от времето на Възраждането, както и идеите на 19 май, понесени с такъв идеализъм от армията ни.

Народът ни, преситен от вътрешно разединение, спъващо напредъка на страната, може да бъде уверен, че връщане назад в никой случай не ще се допусне.

Българи!

Роден на хубавата българска земя, прекарал младините си в епичните борби на българския народ, живеейки с неговите надежди за по-добри дни, в тоя върховен момент аз отправям горещ позив към всички ви – народ и армия, да се сплотите заедно с мене около трицветното знаме на родината и давайки пълната си подкрепа на правителството ми, бъдете уверени, че с общи усилия ще поведем страната към по-светли бъднини, достойни за великите жертви и страдания на любимия ми български народ.

ДА ЖИВЕЕ БЪЛГАРИЯ!
ДА ЖИВЕЕ БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД!
ДА ЖИВЕЕ СЛАВНАТА БЪЛГАРСКА АРМИЯ!

Дворецът, София, 21 април 1935 г
БОРИС III
Следват и подписите на членовете на новото правителство

1.173. „КЪМ БРАТЯТА БЪЛГАРИ МОХАМЕДАНИ“ ОТ АРИФ БЕЙСКИ

По: в. Родопи, бр. 7, 1 юли 1937 г.

ТЕМА 6.1.Религия, нация, историческа памет; 6.2 Традиционни религии и религиозни алтернативи

КЪМ БРАТЯТА БЪЛГАРИ МОХАМЕДАНИ

Искам да обърна внимание на моите сънародници, българите от мохамеданско вероизповедание, върху починът, подбужденията и целите на нашата културно-просветна група. На всички вече е известна крачката напред, която направихме, като устроихме през миналата зима битова вечеринка. За нея печатът и обществото се изказа възторжено, за което им безкрайно благодарим. Това особено ни окрилява да вървим напред и все напред.

Досегашното ни дело целеше да скъсаме връзките си с миналия духовен мрак и невежество и да поведем народа към нови стремежи и нови идеали. И ние ще останем верни на нашето дело. Достатъчно сме тънали в забвение. Дошло е време и ние да покажем на света, че сме чеда на тая държава и членове на славянския род.

Подбужденията ни са били, пък и сега са, да разсеем едно вековно заблуждение. Мнозина са ни смятали, пък и сега ни смятат за турци само затова, защото по вяра сме мохамедани. От друга страна пък самите турци са ни гледали в миналото, гледат ни и сега, като чужд елемент, несроден тям по кръв. Но кръвта и расата не се изменят. Ние може да сме мохамедани, но по кръв сме чисти българи и това трябва всеки добре да разбере и да знае. Религията си е религия, но тя няма нищо общо с нашата народност. Ние трябва да бъдем правоверни мюслюмани, но преди всичко трябва да знаем, че сме истински българи. Българи сме, защото говорим български език, пеем български песни, нравите ни са български, отечеството ни е България и в жилите ни тече българска кръв. Не бива да се самозаблуждаваме и самоизлъгваме в своето народностно чувство. Дошло е време да се освободим от досегашния мрак, да не се срамуваме да се наричаме българи, такива каквито сме, и да се присъединим към своя първоизточник България и славянството. И колкото по-скоро стане това, толкова е по-добре за нас.

За тая цел именно ние се сгрупирахме и учредихме културно-просветна дружба, която нарекохме „Родина“, и в която ще работим чрез култура и просвета за народностно възраждане и за една цветуща и благоденствуваща Родопа и България!

Прочее, напред!

РЕФОРМАТОРСКИЯТ ДУХ НА ДРУЖБА „РОДИНА“

На 3 май 2007 г. се навършиха 70 години от създаването на Българомохамеданската дружба „Родина“, която за своето 8-годишно съществуване успява да се запише в страниците на родната ни летопис като една самобитна, народностно-възродителна организация. Въпреки дистанцията на времето, страстите около оценките за нейното съществуване не са утихнали, но дори и най-ревностните автори на нападки признават и не оспорват факта, че целта на „Родина“ не е била промяна на вероизповеданието от ислям към християнство сред родопското население, а национално самоопределение, без нарушаване на традиционната толерантност и взаимно зачитане на духовните и културните постижения. Уникалността на явлението е именно в това – да търси онова, което ни обединява и сближава, а не, което ни разделя. За жалост този самороден подем остава неразбран за държавните власти по онова време и поради това става обект на ожесто-

чено „за" и „против". Политическите пристрастия често вземат връх и до голяма степен опорочават културно-просветителските цели и изяви на родинци. Така добронамереното проникване в бита и духа на родопчанина чрез вечеринки, пиеси, взаимното зачитане и опознаване вярванията на християни и мохамедани, къде по незнание или заблуда, поради недоразумение или политическа инсинуация, се квалифицират като фашистки изяви, а членовете на организацията се представят като склонни към пиянство и насилие. Време е да се освободим от тези пристрастия и когато става дума за национално достойнство, да бъдем по-отговорни към онези събития от националната ни история, които чертаят път и са белег за будност на духа.

Идеята за възраждане на българщината в Родопите през 1937 г. завладява умовете и сърцата на неколцина ентусиазирани идеалисти, както ги нарича Хайтов, които стават инициатори и учредители на дружба „Родина". Нейната основна цел е чрез културно-просветни прояви и докосване до ценностите на българската култура да се разтълми мрака в душите на българо-мохамеданската младеж. Утрата и вечеринките са най-често използваната форма за опознаване бита и вярванията на родопчани, за преодоляване вековните заблуди и просветление на умовете.

Един от родопските просветители, които проумяват, че само знанието ще спаси препатилите българи мохамедани от тяхната изолираност и ще им помогне да намерят достойно място в обществото, е Петър Маринов. За да ги улесни, той пише текстовете на пиесите на достъпно местно наречие. С голям интерес смолянската общественост посреща първите изяви. На 24 февруари 1937 г. на първата вечеринка за пръв път сред публиката има и жени, а на втората вечеринка се случва нещо необичайно – главната роля се изпълнява от жена. Тази проява повдига духа и самочувствието на участниците и техните слушатели. Спонтанно се ражда идеята да се създаде българо-мохамеданска културно-просветна и благотворителна дружба „Родина". Денят е 3 май 1937 г. Присъстващите 22 души се записват за действителни членове на дружбата. Приема се устав, избира се ръководство. За председател е избран Ариф Юс. Бейски (по-късно приема името Камен Боляров), за зам.председател – Адил Ходжаджиков, за секретар-касиер – Петър Маринов и съветници – Мехмед Иширлиев и Юсеин Челебиев. За надзорна комисия са избрани: д-р Г. Григоров, Смаил Джелалов и Ахмед Куцев.

Изготвен е устав по подобие на родопските културни дружби в Асеновград, Пловдив и София. В чл.2 на Устава се казва: „Целта на дружбата е: а) Да работи за взаимно опознаване, сближение и подпомагане между българи мохамедани и българи християни в Родопската област; б) Да събужда народностното чувство у българите с мохамеданско вероизповедание" и т.н.[1]

В края на оригинално запазения в Държавен архив – Смолян учредителен протокол е записано, че за почетен председател на дружбата се избира местния първенец Юсеин Бейски поради огромните му заслуги за възраждане на българите мохамедани и примера, който може да бъде с постъпките си за идните поколения.[2]

В словото си към присъстващите Ариф Бейски е категоричен, че вече е дошло време, когато трябва „да се напусне досегашното бездействие" и „ревностно да се подкрепи общия културен подем на нашия край, на родопските българи мохамедани, като се наредят рамо до рамо до българите християни и до другите отклонки на голямото славянско племе". Той призовава всички – „стари и млади, учени и прости", да изменят досегашния си застоял живот и да тръгнат по пътя на културата и прогреса, за да догонят своите сънародници и братя-християните. Обръща се и към християните с молба да помогнат на своите събратя мохамедани да се „изравнят културно и така да представляват под един скиптър, едно семейство, едно неразривно свързано цяло". Религията, според него, няма нищо общо с културния подем и затова тук не става въпрос за религия, а за „културен подем и възвръщане на народностното чувство". Убеден е, че религиозните чувства не само не пречат на културния подем, а напротив „помагат им като ги облагородяват, сочат им правия път за просвета, знание и светлина".[3]

Камен Боляров (А. Бейски) и Петър Маринов стават основни двигатели и душата на организацията. Създават се културно-просветни дружби в Райково, Смилян, Могилица, Златоград, Буково, Девин, Беден, Чепеларе, Забърдо, Дряново и др. През 1938/39 г. численият състав нараства на 130, а през 1939/40 г. – 173.

Образувана е женска секция през април 1939 г. по време на втория готварски курс, в която членуват 17 жени. Първи в секцията се записват: Несибе Шехова, Хайрие Карахусова, Сафие Хускова, Фатме Бейска, Кадрие Кобатева, Тинка Маринова и др.[4]

През 1939 г. излиза кн.1 от печатния орган на дружбата – сборник „Родина" в тираж 1000

екземпляра. Издадени са позиви, листовки и други агитационно-пропагандни материали. През 1939 г. е открит курс за неграмотни и малограмотни българи мохамедани в Смолян. По своя инициатива българите мохамедани започват да отхвърлят фесовете и фереджетата, заменят турско-арабските имена с български и на 9-ти септември 1944 г. имената в Смолянско са почти сто процента български. В спомените на Светослав Духовников от Търън, бивш главен мюфтия на Смолян (от 1942 до 1944 и от 1986 до 1991 г.), е записано, че започват да превеждат молитвите на български език, макар и без официално разрешение от Главното мюфтийство. Самият той, след като става член на дружба „Родина" като имам, заменя мюсюлманското си име Мехмед Дервишев с българско – Светослав.

Народностното пробуждане на българите мохамедани намира безрезервна и ценна подкрепа на страниците на списание „Родопа" под редакцията на Христо Караманджуков, и местния вестник „Красногор". Във всеки техен брой усърдно се отпечатват статии и дописки, които с интерес се посрещат от младите българи мохамедани, затвърждават увереността им в правотата на „родинското" дело и значително повдигат духовете на ентусиазираните за промяна младежи. Сред населението по онова време дружба „Родина" се именува „културата" (културасa, културана и т.н.) и с това име се коментират всички нейни намерения и прояви. Не всички безрезервно приемат новите идеи на родинци и постепенно се оформят две противоположни течения – „за културасa" и „против културасa".[5] Това е сигурен знак за обществеността и държавността, че без борби, стълкновения и противоречия няма да се мине. Не по-лека е борбата и в душите на българите мохамедани, които е трябвало да направят своя избор, дали да отворят сърца и да приемат новото като „скъсат с вековния мрак и невежеството" или да заложат на добре познатото и наслоено в съзнанието им през робските години. За по-младите жребият е хвърлен по-лесно и смело заявяват, че връщане за тях няма. Но битката в душите на мнозина е разколебана от факта, че не държавата иска от тях да хвърлят фесовете, а някакви си младежи. „Ако каже властта да хвърлим фесовете, ще го направим веднага, но щом това иска „културасa", не щем[6] – казват те. Когато става ясно, че няма подкрепа от властта и призивите идват не от правителството, а от членовете на дружба „Родина", разколебаните отново слагат фесовете и започват агитация против. Започват спорове, на места и стълкновения, писмени оплаквания, дознания, даване под съд. Намесата на държавата става по-късно с добавката към Закона за лицата от 8 юли 1942 г. Законът внася оживление сред дружбите и на много места членовете на дружбите се обръщат за помощ към властите. Отпечатват се формуляри и книжа, нарочни еднолични и семейни молби. Отправя се призив към населението да се възползва от излезлия закон. Специална Заповед №19 от 22 юли 1942 г. в тази връзка издава и Смолянския мюфтия, който пръв подава молба.

В Държавен архив – Смолян се съхранява оригиналния архив на Дружба „Родина", регистриран под № 26К. Въпреки че не са особено добре запазени всички документи, като цяло техният обем и съдържание достатъчно добре характеризират тази самородна първа проява на културно възраждане и народностно пробуждане на българите мохамедани от Смолянския край. Запазени са и множество противоречиви оценки на това за едни самородно, за други инсценирано отвън дело. Различни са оценките и за участието на Христо Караманджуков, който по онова време е главен инспектор в Министерството на просветата и като такъв провежда държавната политика по отношение на образованието, но като родопчанин той с цялото си сърце застава в подкрепа на родинското движение и действията му са напълно лоялни и непредумишлени, както мнозина заявяват. Внимателният прочит на всички положителни и отрицателни оценки оставя впечатление у непредубедения читател за излишно политизиране и невярна интерпретация на редица от фактите. И така става винаги, когато се намеси политика, истината остава някъде на заден план. Намесата на фанатизирани елементи в дейността на организацията, които издевателстват над българите мохамедани и упражняват терор, компрометира организацията и срещу това тя реагира остро, тъй като държи делото да се движи и ръководи само от нейните членове. И ако действително „уважаването на историчността е признак на цивилизованост", както казва Пушкин, то трябва днес, когато можем вече свободно да гледаме назад в миналото, да го приемем такова, каквото наистина е било – едно историческо явление с голяма важност за Родопите. Особено внимателни и коректни трябва да бъдем към квалификациите, че родинци действат с фашистки методи и че това е една фашистка организация, каквито оценки си позволяват Кирил Василев, Иван Пейков и др. Трябва да бъдат разграничени действията на членовете на „Родина" от тези на реакционните религиозни фанатици, подстрекавани от властолюбиви чиновни-

ци – адвокати и представители на местната власт по онова време в Смолян, които се стремят да спъват дейността на дружбата и дори дават под съд някои от нейните дейци, разчитайки на определени дивиденти и издигане в обществената йерархия.

Истината е, че ръководството на „Родина" поддържа връзки с властта и има оживена кореспонденция относно разрешаване на събрания, вечеринки и сказки, но това е нормално, тъй като без нейно знание и съгласие не може да се извършва каквато и да било дейност в пограничните райони, дори и културно-просветна.

Прегледът на документите от архивния фонд на „Родина" от различни изследователи и техните оценки и изводи на база прочетеното показва, че едни и същи документи са четени и анализирани доста противоположно. И ако това е напълно разбираемо защо през 1947 г. на националната конференция в София по българомохамеданския въпрос, организирана от МВР, масово се изопачават факти от историята на дружбата с цел да бъде заклеймена и обявена за фашистка от Народния съд, то будят недоумение оценки от края на XX, които все още са плод на заблуди и преиначаване истинската същност на това възродително дело. Изваждат се от контекста на документите и се размахват с обилен клеветнически коментар реплики и части от официални писма на организацията, които се интерпретират като вредни за българските интереси. И всичко това, разбира се, не от национални позиции, а от тясно партийни такива в услуга на политическата конюнктура. Недалновидни политици както преди, така и след 9-ти септември 1944 г. успяват с демагогията си да манипулират общественото мнение в желаната от тях посока, за да обслужат своите частнопартийни интереси. С цел да бъдат привлечени българите мохамедани към новата отечественофронтовска власт, обявява се унищожаването на всички родински реформи, възстановяват се фесовете, фереджетата, небългарските имена, което учудва дори самите българи мохамедани, но за тях нареждането на властта е закон и те се подчиняват, само малцина запазват българските си имена. Преследването на родинските деятели продължава. Така липсата на държавническо мислене успява отново да върне за пореден път назад колелото на историята към действията на Радославовото правителство от 1914 г. Заклеймяването на организацията като вредна за обществото, опитите да се опетнят нейните ръководители и даването им под съд е една жалка инсценировка, която макар и завършила с оправдателна присъда от Народния съд, не успокоява страстите и споровете продължават. Това добронамерено проникване в бита и душевността на родопчанина продължава да тревожи мнозина, квалифицирайки като „вражеска" защитата на българския корен.

Понятието „враг" вече звучи доста архаично през XXI век, когато глобалните световни процеси изискват обединение не само на национално, но и на планетарно ниво. Съдът на историята едва ли ще ни позволи да продължим да приемаме подобни квалификации за обективни, а обществото ни най-малко се нуждае от противопоставяне по теми, по които трябва да стоим на единни позиции в защита на общонационалните ценности. Не е нужно да изопачаваме фактите на когото както е удобно, а да търсим дълбоко в тяхната същност онова, което ни обединява, а не, което ни разделя, да открием смисъла от всяко едно подобно общонародно дело, за да извлечем поуката за бъдещето.

На такива родолюбиви позиции успяват да застанат в онези години видни наши общественици като Крум Савов, Борис Попноев, Никола Попноев, д-р Георги Чичовски, Христо Караманджуков, Атанас Каишев и др., които не щадят време и сили да подпомогнат самодейните родински инициативи. На фона на бездействието на официалните държавни власти, тяхното отношение окуражава родинци в усилията да просветлят своите единородни братя. Разбира се, властта приема тези техни позиции за вражески и противонародни. В резолюцията на конференцията по българомохамеданския въпрос, проведена от 15 до 17 август 1947 г., се казва: „За значителните успехи на чуждата пропаганда допринесоха грешките и престъпленията на фашистките режими и особено в последно време пакостното дело на организация „Родина", същността на която е криво насоченият по фашистки насилнически пътища естествен и спонтанно породил се стремеж у българите мохамедани към пробуждане, просвета и култура".[7]

Една голяма част от упреците срещу „Родина" са насочени срещу използването в програмните им документи на призиви в името на Царя и Отечеството, което е напълно естествено при положение, че България в този период по конституционна уредба е Царство и подобни изрази не би следвало да са причина за определяне на организацията като „националистическа" от „монархофашистки тип". В края на 1938 г. дружбата издава позив, с който отправя покана към всич-

ки, да скъсат с вековния мрак и невежеството" и да тръгнат по пътя на българската култура: „Моментът е исторически. Време за губене няма! Всички да се наредим под егидата на нашия славен Вожд Н.В.Борис III, Цар на всички българи! Напред! Бъдещето е наше!" – завършва призивът.[8] В чл. 24 от Програмните начала[9] се казва, че българите мохамедани „заявяват с гордост своя български произход и българска принадлежност и са готови да жертвуват живота си за благото, преуспяването и величието на майка България и за нейния достоен вожд – Негово Величество Царя." Вземайки само последната част от този текст, се приписват на дейците на дружбата националистически и фашистки убеждения, издигане в култ на монарха и фашистката държава. А една истински национално отговорна позиция би трябвало да подчертае усилията за приобщаване на това исконно българско население към българския корен и заслугите на Цар Борис III за единение на всички българи. Не е случайно, че той остана в нашата история като Царят Обединител, който чрез монархическата институция успя да съхрани националните ценности и идеали, завещани ни от дедите и да ги осъществи.

Членството на „Родина" в съюза „Отец Паисий" е също един от аргументите за обвиненията във фашистки прояви. В архива на дружбата е запазена преписката по присъединяването към съюза, който е създаден през 1927 г. с цел да работи за разрешаването на всички въпроси, които засягат „народностното ни самозапазване". В писмо до всички сродни организации в Царството се казва, че е необходимо „да се съберат усилията и добрите воли на организациите на изселниците от всички български земи, останали извън пределите на Царството".[10] Той поема защита на българските малцинства в съседните държави и се стреми да установи дейни връзки с българите в чужбина. Действително през 1939 г. Всебългарският съюз „Отец Паисий" отправя покана към Дружба „Родина" за колективно членство и изпращане на книги или средства за закупуването им с цел подпомагане на кампанията за изпращане на български книги в училищата и читалищата в Добруджа, Македония, Тракия, Западните покрайнини, Моравия, където жаждата за българско четиво е голяма"[11].

През 1939 г. дружба „Родина" става колективен член на Околийския клон за обществена подкрепа и Всебългарския съюз „Отец Паисий". В писмо от 2 септември 1939, подписано от председателя и секретаря на Дружба „Родина" до ръководството на Съюза „Отец Паисий", се дават подробни сведения за дейността на дружбата, анализ на извършеното и предстоящите цели. Като основна и най-належаща задача в писмото се откроява необходимостта от „премахването на турското влияние чрез прекъсване пътищата, по които досега то е прониквало в тоя край".[12] Като най-важни стъпки в това направление се посочва „преобразованието на верското възпитание на българите мохамедани и пълна верска самостоятелност". А затова, те смятат, е необходимо преподаването на мохамеданското вероучение да става на разбираем български език, по български учебници, пълно отделяне от Главното турско мюфтийство в София и обособяване на българско мохамеданско такова. Това ще създаде възможност за откъсване на младите от вредното фанатично влияние на старите ходжи, които преподавайки корана на неразбираем арабски език, втълпяват на младите българчета схващания, които ги тласкат към отчуждаване и пречат на приобщаването им към българския народностен дух. Предлага се да бъде открито специално духовно училище за българите мохамедани, което да просвещава и възпитава „в насока на българската народност". Предлага се още да се изхвърли от мюфтийствата и джамийските настоятелства турският език в кореспонденцията, да се напечатат официални формуляри на български език, да се издават календарчета и брошури с верско съдържание „в строг български народностен характер".

Управителните тела на културно-просветните дружби в 22 населени места в Родопската област изпращат през 1941 г. изложение до Народното събрание и Правителството, с което внасят законодателно предложение за наредби относно премахване на фесовете, фереджетата, въвеждане на български имена за новородените деца, за самостоятелно духовно управление, за въвеждане на българско четмо и писмо и др., които да създадат възможност българите мохамедани „да се почувстват наистина българи и като такива да бъдат третирани и управлявани".[13]

С приемането на Закона за лицата през 1942 г. постепенно към агитацията се прибавят и административни мерки, които откриват възможности за злоупотреби и прояви на насилие от определени дейци, за вмешателства и отклоняване от самодейния просветителски път на организацията. Това довежда до криза в дружбите на „Родина". Преименуването не се приема еднозначно от цялото население. Тези, които вече са осъзнали истината, че религията е нещо различно от принадлежността към българския етнос, го приемат нормално като естествена форма за

приобщаване към своята българска културна и етническа среда. Но тези, които смятат, че е „грях да се нарекат българи" и остават под влияние на протурски настроените елементи, стават повод за дискредитиране на движението. Фанатизираните българи мохамедани успяват да компрометират родинци пред местното население и българските управници, сполучливо прикривайки се зад догмите на исляма. Местните административни власти, чиято подкрепа търсят противниците на родинското движение, заемат противоречива позиция и се поставят в изолация от културно-просветната им политика. Непрозорливата и толерантна към протурски настроените кръгове политика на правителството също става фактор, който през периода 1937-1942 г. формира общественото мнение и отношението към дружбите „Родина" тогава, а и в по-ново време. Тази позиция неминуемо стимулира и провокира всички агресивни действия, осъществени срещу това прогресивно по своя характер движение. Много показателни в подкрепа на тези твърдения са спомените на Асен Зеров -един от най-активните организатори и участници в движението: „Казвах на всички, че не трябва да очакваме властта да ни каже, а ние сами, като знаем какви са били нашите дядовци, да се осъзнаем и знаем, че сме свободни българи, наравно с всички други българи в страната..."[14]

Така 1942 г. се оказва повратна в дейността на дружбите „Родина". Допуснатите на места насилствени административно принудителни мерки, предизвикват ответна реакция сред непредубедените българи мохамедани и те открито се противопоставят на насилствения акт на преименуване. Така възниква ситуация на нетърпимост между родинци и голяма част от българите мохамедани, която предпоставя в последствие негативното отношение към дружбите и тяхната политика както от страна на българското християнско население, така и от страна на правителството, което всячески се стреми да намали и без това съществуващото в страната напрежение. По този начин старите схващания за неравноправност на българите с различно вероизповедание стават отново причина за противопоставяне на християни и мюсюлмани, а оттук и разликите в позициите спрямо „Родина".

Въпреки изживяната вътрешна криза движението успява да се съхрани през периода 1942-1944 г. С идването на новата отечественофронтовска власт на 9-ти септември 1944 г. и възприетата линия на заличаване и пълно отрицание на всичко постигнато от родинци и тяхната културна политика, на дискредитиране лидерите и участниците в него, „Родина" е обречена и нейното съществуване е прекратено.

Този преломен момент е споделен с много болка от живия свидетел Асен Зеров, който е от онези българи мохамедани, които посрещат с нежелание и учудване разпоредбите на новата власт: „ Върнаха се в обратен път хората и наново се обвиха в тия робски дрехи, потънаха в заблудата и невежеството, както искаха старите, а не младите, защото и властите не разбираха какво да правят[15]... Гледаха да унищожат нас, които се борихме за българското съзнание, което за тях беше по-лошо от всичко"[16].

След две десетилетия на пълно отрицание идва период на преосмисляне и преодоляване на консервативното отношение към българите мохамедани. През 1964 г. движението „Родина" е реабилитирано и се отхвърлят твърденията за неговия фашистки характер, като се акцентува върху патриотичния му дух. Остават въпросителните в душите на българите мохамедани, които си казват: „Това е хубаво, но защо спряха дейността на „Родина" на времето и върнаха турските имена, когато сега щяхме да бъдем при свършена работа! Но ни върнаха тогава с петдесет години назад..."[17] И тук те са напълно прави, защото новите методи чрез пленуми, постановления и централни решения през следващите 2-3 десетилетия не успяват да свършат повече от онова, което дружба „Родина" успява да постигне със своята културно-просветна политика за 8 години в съзнанието на голяма част от българите мохамедани. Започналият в нашата страна след 1960 г. така наречен „възродителен процес" на практика продължи да решава проблема с премахване на чуждите елементи в бита и обичаите, като отново допусна покрай методите на убеждение и доброволно привличане да се извършат на места груби морални и физически насилия, което също бе наказано с появата на ДПС. В новата обществено-политическа ситуация проблемите остават и чакат своето пълно, всестранно и обективно осветляване и решаване. Родинци вече не са между живите, но техният пример, тяхното реформаторско дело продължава да живее не само чрез досега с оригинално запазения техен документален архив, но и чрез техните днешни наследници, които търсят своето истинско място в съвременното българско общество, част от голямото общоевропейско семейство.

Зоя Начева – началник отдел в Държавен архив, Смолян

[1] ДА-Смолян, Ф 26К, оп 1, а е 2, л 3
[2] Пак там, л 6
[3] Сб. „Родина", кн 1, 1939, с 20-22
[4] Пак там, кн П, 1940, с 65
[5] Сб „Родина", кн П, 1940, с 8
[6] Пак там, с 20
[7] ВДА-София, Ф 28, оп 1, а е 1162, л.229
[8] Сб „Родина", кн П, 1940, с.19
[9] ДА-Смолян, Ф 26К, оп.1, а е 2, л.11
[10] ДА-Смолян, Ф 26К, оп.1, а е 19, л.16
[11] ДА-Смолян, Ф 26К, оп 1, а е 19, л.13
[12] Пак там, л 9
[13] ДА-Смолян, Ф 26К, оп 1, а е 14, л 5
[14] Пак там, Ф 503К оп 1, а е 59, л 5
[15] ДА-Смолян, Ф 503К, оп.1, а.е.59, л.7
[16] Пак там, л 9
[17] Пак там, л 24

1 174. „РОДИНА" ПЪРВА КУЛТУРНО ПРОСВЕТНА ДРУЖБА НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ

Два документа, с които се учредява първата културно-просветна организация на българите мохамедани.
Публикувани във в. Родопи, бр. 11, 4 декември 1937 г.

ТЕ А 3.1. Гражданско общество – традиции и организации

УЧРЕДИТЕЛЕН ПРОТОКОЛ

гр. Смолян, 3 май 1937 год.

Първата проява на културно пробуждане и народностно възраждане, която направиха българомохамеданите в гр. Смолян през месец февруари 1937 г. се разрази и узря в едно общо и единодушно решение и идея – да се основе една българомохамеданска културно-просветна дружба, която в бъдеще да ръководи работата в това духовно възрастване и повдигане народностното чувство на среднородопските българомохамедани. За целта е изготвен и специален устав, за обсъждането и приемането на който днес третий май хиляда деветстотин тридесет и седма година се събрахме долуизброените членове българи (мохамедани и християни) в салона на местното читалище „Хр. Ботев". На това учредително събрание присъстват: Юсеин Бейски, Яхмед С. Хусков, Смаил Джелилов, Мехмед Ишарлиев, Зюйди Челебиев, Осман Ходжаджиков, Хасан Шехов, Юсеин Челебиев, Незиф М. Ръчников, Хасан Фисенски, Салим Узунов, Ядил Ходжаджиков, Сюлейман Фисенски, Яхмед М. Куцев, Исеин К. Якупов, Салих Ходжаджиков, Салих Бошнаков, Исеин Байрамов, Яриф Юс. Бейски, Тодор Г. Петров, Петър Ян. Маринов и д-р Гр. В. Григоров.

За председател на събранието се избра най-старият присъстващ, местният първенец и общественик г. Юс. Бейски, който зае определеното му място и откри заседанието с няколко думи, като прикани към взаимна сплотеност, осъзнатите народностно като българи присъстващи.

Ръководителят на досегашната културна група г. Петър Ян. Маринов даде кратък доклад за досегашната дейност и прочете държаните протоколи, в които е изразен духът и възрожденското настроение на групата.

След това се пристъпи към четене, член по член на устава, който се прие, безусловно и единодушно от всички.

Всички присъстващи на брой 22 се записаха редовни действителни членове. Същите са и основатели на културно-просветната дружба.

Реши се името на дружбата да бъде „Родина", а патронният ѝ праздник да бъде всяка година на Гергьовден, когато ще се устройва и подходящо тържество.

Събранието избра с явно гласоподаване и пълно мнозинство за настоятелство на дружбата: Ариф Юс. Бейски, Адил Ходжаджиков, Петър Ян. Маринов, М. Ишарлиев и Ис. Челебиев и за подгласници Осман Ходжажиков и Зюйди Челебиев, а за надзорна комисия: Д-р Г. Григоров, Смаил Джелилов и Яхм. М. Куцев. Те се конституираха, както следва:

Настоятелство:
председател: Ариф Юс. Бейски
подпредсед.: Адил Ходжаджиков
секр. касиер: Петър Ан. Маринов
съветници: Мехмед Ишарлиев, Исеш Челебиев
надзорна комисия: председател: д-р Г. Григоров
членове: Смаил Джелилов, Яхм. М. Куцев

Подписаха се в края 3 екземпляра устава, приготви се в три екземпляри необходимият адресен списък за избраните членове на настоятелството и надзорната комисия, които ведно с тоя протокол да се изпратят по надлежен ред за утвърждение.

Предвид големите морални услуги, въздействие и даване отличен пример за възраждане на българомохамеданите от страна на местния първенец г. Юсеинъ Бейски общото събрание, ценейки тия му морални жертви, които ще служат за пример на идните поколения, единодушно реши: провъзгласява се за почетен председател на дружбата г. Юсеин Бейски, което да му се съобщи писмено.

За всичко гореизложено се състави настоящият протокол.

Настоятелство:
председат.: (п) Ариф Бейски
подпресед.: (п) Адил Ходжаджиков
секр.-кас: (п) Петър Ан. Маринов
(п) Мехм. Ишарлиев
съветници: (п) И. Челебиев

Надзорна комисия:
председ. (п) Д-р Гр. В. Григоров
членове: (п) Смаил Джелилов
(п) М Ахм. М. Куцев

Присъстващи:
(п) Асан С. Фисенски
(п) Сюлейман Фисенски
(п) Ахмед Хусков
(п) Хюсеин Шехов
(п) Незиф Ръчников
(п) Салих Узунов
(п) Салих Бошнаков

(п) Зюйди Челебиев
(п) Осман Хасанов
(п) Исен Якупов
(п) Сал. М. Ходжаджиков
(п) Тодор Г. Петров
(п) Юсеин Байрямов

УСТАВ

Чл. 1. Българите от мохамеданско вероизповядане в гр. Смолян основават културно-просветна дружба под име „Родина"

Чл. 2. Целта на дружбата е:

а) да работи за взаимно опознаване, сближение и подпомагане между българите мохамедани и българите християни в Родопската област;

б) да събужда и развива народносното чувство у българите от мохамеданско вероизповедане;

в) да работи за религиозно-нравственото преуспяване на същите;

г) да подпомага всички инициативи, които целят културното, просветно народностно издигане на българите мохамедани от двата пола, и да култивира у тях любов към род и държава;

д) да ги пази от всекакви външни пропаганди и инородни внушения и въздействия;

е) да съдействува за стопанското икономическо издигане на Родопския край.

Чл. 3. За постигане горните цели дружбата си служи със следните средства;

а) устройва срещи, вечеринки, представления, беседи, сказки, четения, изложби и др. цели;

б) откупва и издава книги и др. печатни издания с подходящо съдържание за проучване миналото и настоящето на Родопската област;

в) бди за строго придържане към религиозните догми на мюсюлманството и Корана, който трябва да стане разбираем за мъжете, жените и децата;

г) дава помощи на нуждаещи се членове, бедни, но народностно пробудени и осъзнати българомохамедани, а така също и на молитвени домове, намиращи се в крайна нужда;

д) стреми се да изкоренява всичко небългарско народностно в духа и живота на българите мохамедани и мохамеданки, като чисти чуждиците в нравите, обичаите, навиците, облеклото, езика и бита, които ги отделят и пречат за общото сближение, единение и братство между българите мохамедани и българите християни;

е) изучава и популяризира всичко българско в Родопската област;

ж) съдействува за образуване и други подобни дружби в съседни българо-мохамедански селища;

з) влиза в връзка с всички културни дружби в Царството, които работят за Родопския край и търси съдействието им в духа на настоящия устав.

Чл 4. Редовен член на дружбата може да бъде всеки българин мохамеданин и християнин, живущ в гр. Смолян или в околните селища, където няма образувана подобна дружба, който милее за доброто преуспеване на Родопския край и взима присърце сближението и побратимяването между българите мохамедани и българите християни.

Жените също могат да бждат членки на дружбата при отделна секция при нея.

Членовете се делят на: действителни, спомагателни и почетни.

Чл. 5. Действителен член може да бъде всеки, който има граждански и политически права и е културно пробуден и осъзнат народностно българин, а така също приема безусловно целите на дружбата и ревностно работи за постигането им.

Чл. 6. Спомагателен член може да бъде всеки, който споделя целите на дружбата и ги подпомага морално и материално. След едногодишно най-малко членуване, спомагателните членове могат да поискат писмено да станат действителни членове.

Чл. 7. Почетен член може да бъде всеки, който прояви и допринесе особени заслуги по пробуждане народностно българите от мохамеданско вероизповедание или пък внесе помощ най-малко 5,000 лева.

Чл. 8. Основателите на дружбата са и първите действителни членове. След това действителни членове се приемат от настоятелството въз основа писмено заявление от тях и по препоръка на двама действителни членове, което се потвърждава от годишното събрание.

Спомагателните членове се признават за такива от настоятелството и се записват в списъка на спомагателните членове.

Почетните членове се провъзгласяват от общото годишно събрание, по предложение на настоятелството. Те се освобождават от членски внос.

Чл. 9. Членският внос е 1 лев месечно.

Чл. 10. Ако някой член не се подчинява на този устав, спъва работата на дружбата, или се уличи, с поведение несъобразно с целите му, след увещания от настоятелството, се изключва от дружбата. Недоволните могат да обжалват решението пред общото годишно събрание. Неплатилите членския си внос за една година, се считат за доброволно напустнали.

Чл. 11. Общото редовно годишно събрание на действителните членове на дружбата се свиква един път в годината на 8 ноемврий – Димитровден, а извънредно – когато стане нужда. Събранията са законни, ако в определения час присъстват повече от половината редовни членове. Един час след определеното за начало на събранието време, то се смета за законно, колкото и членове да присъстват. Решенията се вземат с мнозинство. Събранията се ръководят от председателя на настоятелството.

Чл. 12. Дружбата се ръководи от петчленно настоятелство и трима подгласници, избрани с тайно гласоподаване от общото събрание, пред което е и отговорно. Настоятелството си разпределя длъжностите: председател, подпредседател, секретар-касиер и двама съветници.

Секретар-касиерът води книгите, списък на членовете, квитанционна, приходо-разходна и протоколна.

Сумите се държат на олихвяване в кредитно учреждение, според решението на настоятелството.

Чл. 13. Настоятелството всяка година се обновява, като първата година излизат двама по жребий, а втората останалите трима и вместо тех периодически се избират нуждното число членове.

Чл. 14. Общото годишно събрание избира за една година тричленна надзорна комисия, която проверява делата и сметките на настоятелството. При нужда тя може да свиква извънредни общи събрания, ако, след предварителна писмена покана, настоятелството откаже да стори това.

Извънредно общо събрание се свиква и по предложение на една трета от членовете.

Чл. 15. Приходите на дружбата са: от членски внос, от сказки, вечеринки, забави, доброволни пожертвувания, помощи от учреждения и лица, дружества, кооперации, ло-

тарии, томболи и разни.

Чл. 16. Празникът на дружбата е всяка година на Гергьовден.

Чл. 17. Дружбата има кръгъл печат с надпис: „Българомохамеданска културно-просветна дружба гр. Смолян", а в средата „РОДИНА" и „1937 г."

Чл. 18. Уставът се изменя само от общите събрания с мнозинство 2/3 от присъстващите.

Чл. 19. Целта на дружбата е неизменима.

Чл. 20. Ако членовете на дружбата останат по-малко от седем души, дружбата се разтурва, а архивата и средствата се предават на местното читалище „Хр. Ботев".

Настоящият устав е приет от учредителното събрание, състояло се на 3 май 1937 год. в гр. Смолян.

115 ПАРИЧЕН НАЦИОНАЛЕН ДОХОД

Публикация във в. Слово, 27 септември 1938, с. 2

Т А 3.4. Социални типове и структури в българското общество; 4.2. Стопанско развитие и традиции

Социялният състав на българското население прави възможно и позволява разделението на доходите му на: доходи на селско стопанство и доходи на градско стопанство.

Главната особеност, която характеризира общия наш национален доход, особено селския, е грамадната част на дохода в натура.

Паричният доход на селското стопанство съставя около 30–40 на сто от общия доход на селото. Същият за градското стопанство е 92 на сто.

Виждаме, че съществува грамадна разлика между паричния доход на селото и града у нас. Повече от продуктите си селото консумира само – не изнася на пазара. Това е резултат на общата структура на нашето селско стопанство.

Паричният доход от селото у нас, сравнен с общия доход от селото за периода 1931–1935, е бил:

Паричен	**Общ доход**
1931 – 10 347 000 000 л.	24 354 000 000 л.
1932 – 7 773 000 000 л.	19 192 000 000 л.
1933 – 6 886 000 000 л.	17 700 000 000 л.
1934 – 7 187 000 000 л.	17 578 000 000 л.
1935 – 8 236 000 000 л.	19 565 000 000 л.

Установяване големия размер на натуралния доход за селото, от една страна, и явния недостиг на паричния доход, който е в състояние да задоволи нуждите на селските домакинства.

Същото съотношение за дохода на града е било:

Парични доходи	**Общи доходи на града**
1931 – 18 408 000 000 л.	22 007 000 000 л.
1932 – 16 637 000 000 л.	20 081 000 000 л.
1933 – 16 426 000 000 л.	17 933 000 000 л.
1934 – 15 498 000 000 л.	16 986 000 000 л.
1935 – 15 647 000 000 л.	17 004 000 000 л.

Градското население има главно паричен доход. Натуралният е само 8 на сто.

Най-накрая, съпоставяне на годишните парични доходи с общите такива на страната за дадените години, ще ни позволи да видим ясно частта на първия

паричен доход на селото и града	общ национален доход
1931 – 28 750 000 000 л.	44 561 000 000 л.
1932 – 25 410 000 000 л.	39 273 000 000 л.
1933 – 23 312 000 000 л.	35 633 000 000 л.
1934 – 22 688 000 000 л.	34 564 000 000 л.
1935 – 23 883 000 000 л.	35 569 000 000 л.

Паричният доход у нас съставя около 60–63 на сто от общия нац. доход на страната. В селското стопанство, където се задържа по-голямата част от производството за нуждите на домакинствата, този процент е по-малък, а в града – обратното. Натуралните доходи и днес преставляват важен процент от общия ни национален доход.

Хр. Заимов

1.176. СТАТИСТИЧЕСКИ ДАННИ (1936 г.)

Данните са изнесени в Главна дирекция на стопанството.

По: Б. Константинов. Народностен състав и участие на народностите в българското народно стопанство. в. „Народна дума" №3, с. 5

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество; 4.2. Стопанско развитие и традиции

Промишленост			Търговия		Брой на занаятчиите
Народност	Брой на заетите	% от трудоспособното население	Души	%	
Българи	252 905	9,38	65 535	2,56	100 368
Руси	6 720	47,79	1 380	9,81	–
Турци	19 477	6,27	3 271	1,05	4 954
Румънци	915	2,17	166	0,39	–
Гърци	1 174	24,42	591	12,29	–
Евреи	6 122	38,20	8 326	51,95	1 683
Арменци	6 368	59,72	2 077	19,48	2 057
Други	25 379	30,13	2 827	336	2 263

1.177. „СВОБОДА НА ЖЕНАТА“ ОТ АРИФ БЕЙСКИ

Публикувано във в. Родопи, 1 октомври 1938 г., бр. 8-9

ТЕМА 3.1. Гражданското общество – традиции и модернизация, 3.2. Право, свобода и задължения на гражданите

СВОБОДА НА ЖЕНАТА

Едно от най-характерните явления в мохамеданския свят в миналото, та и до днес, е изкуствено и умишлено доведеното до фанатизъм криене на жените, понижаването им в интелектуално отношение и поставянето им не на една нога с мъжете. Основание за това се намирало в Корана, глава (сура) 24, стих (ает) 31, където се казва:

„Кажи на правоверните жени да не извикват с поглед желания у чужди мъже и да не се отдават освен на тия, които имат право да ги обладават, да се обличат благоприлично и честно“.

А в Хадиса, второстепенна мохамеданска религиозна книга, относно облеклото на мохамеданката жена, се казва следното;

„Един ден Асма, дъщеря на Ябубекир и сестра на Яйша, съпруга на Мохамеда Алейхисселям, влезла при последния облечена в туника от прозрачна материя, която едва закривала нейната голота. Пророкът я укорил за това ѝ облекло: О Асма, ѝ казал той, когато жената достигне възраст за женене, тя не трябва да оставя да се вижда от нея освен това и това, – и той ѝ посочил дланите на ръцете и лицето си.“

Ясно е прочее, че Коранът не съдържа никакви повеления за криене на мохамеданската жена. Хадисът пък простира въпроса само за облеклото, и отчасти, но в никой случай не и криенето на жените. А по отношение цвета на облеклото, не се намират нийде основания, че то трябва да е черно. Това се е установило само по заведен обичай.

Къде тогава е причината за това почти робско положение на мохамеданската жена? Робско, казвам, защото участта ѝ не е много по-добра от тази на жените в древните робски народи. На тоя въпрос ще се постарая да отговоря, и то по един най-обективен начин.

Ако се вгледаме по-дълго в живота на мохамеданката, ще видим, че тя до скоро беше затворена в тъй наречените хареми. Тези хареми са били собствени на разни паши, бейове и др. турски големци. Като ходили по обиколка из своите вилаети и области, тези турски големци имали обичай, щом съзрат някое хубаво момиче или жена, тутакси да го приберат, доброволно или насила, за своите хареми, и там то оставало за тяхна жена, докато беят или пашата намери друга по-хубава от нея. Това насилствено отнемане на жените и момичетата накарало населението в онова време да търси начин за спасение. Затова неволята ги е научила да въведат употребата на фереджето, тая черна дреха от черен цвет, в знак на робство. Това фередже се правило широко и дълго, да не може да прилегне добре на тялото и тъй да се замаскира женската външност. То се установило за носене без разлика от стари и млади и с него се е целяло, щото хищникът-бей, докато разбере дали минаващата край него жена е млада или стара, тя да използува това негово колебание и се скрие в дома си, или избяга веднага. След време нахалството на тия бейове станало по-голямо. Почнали да се вглеждат по-добре и тъй се е установило криенето, т. е жените никак да не излизат от къщи, което постепенно ги довело до едно наистина робско състояние. Отпечатъкът на това тъмно робство ние, родопските българи мохамедани виждаме и днес, понеже нашите жени и сега, като забележат мъж, познат или непознат, обръщат гръб, или пък се забулват и покриват. С това те сочат каква трагедия са из-

живели в миналото, защото тъй са се запазвали от изнудване нашите сестри, майки, баби и прабаби.

Родопските жители добре знаят какво беше положението в турско време, когато жените, и мохамеданки и християнки, не можели да излизат в градините си лук да садят или царевица да берат, понеже се опасявали от манафите и др. турски служащи, дошли от Анадола на служба в тоя край. Известни са много случаи, как преди 1912 година в родопския край турски манафи, щом зърнели нейде сама жена, се хвърляли върху нея като зверове и задоволявали своите животински инстинкти, без да се страхуват от някого, или пък да бъдат наказвани от законите.

Затова нашите бащи, деди и прадеди, за да запазят от поругание своите жени и дъщери, са се принудвали дълго време да ги държат скрити, което криене у нас мохамеданите е останало и до днес. Това, обаче, е сега един с нищо неоправдан обичай.

Но трябва ли и днес, когато всеки се чувствува свободен и необезпокояван от никого, да живее със същите предразсъдъци и невежество? Не виждаме ли, че всички културни, мюслюмански и не мюслюмански, страни и народи в света са се освободили от тая низка степен на развитие. Албания, Босна, та даже и Турция са ни пред очите. Бива ли ние родопските българи мохамедани, които сме само една двадесет и пет хилядна част от мохамеданите в света, да поддържаме този унизителен и отречен от времето и здравия разум предразсъдък и с това да вършим престъпление спрямо Корана, Бога и хората? Дошло е време, когато и нашата жена трябва да живее свободно, да се облича съвременно и се приравни с мъжа, както това правят жените във всички културни страни в света, без разлика на вяра и народност.
Прочее, повече светлина и за жената!

1.178. ПИСМО ОТ ДИРЕКЦИЯ НА ПОЛИЦИЯТА ДО МВ Р 1, 6 декември 1938 г.

По: ЦДИА, ф. 176к, оп. 7, а. е. 833, л. 1.

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ПИСМО ОТ ДИРЕКЦИЯ НА ПОЛИЦИЯТА ДО МВнРИ

6 декември 1938 г.
Дирекция на полицията – отдел Държавна сигурност, има сведения, че голяма част от нелегално изселилите се турци се връщат от турските власти обратно в България. По сведения от разпитани турци правило се е голяма разлика от турските власти между изселили се отсам Арда и тия оттатък десния бряг на реката. Турците от северна България и от южна, но до левия бряг на Арда, се пращали във вътрешността на Турция, някои дори в Анадола. Всички останали от десния бряг на Арда се държали на лагер в палатки край Одрин... При това, констатирано е, че върналите се обратно в България турци са с повишено настроение и твърде допустимо е те да идват инструктирани от турските власти, за да действат по указанията на турската пропаганда. Такива случаи има много в Ардинска околия, която е може би най-важният прицел на турската пропаганда, понеже от нея излизат изключително ходжи, разбойници, скитници и просяци.

Предвид на горното и на това, че околиите Ардинска, Момчилградска и Крумовградска са населени повечето в махали из непристъпните Родопски балкани,

наблюдението на които е абсолютно невъзможно, а едновременно с това, поменатите турци-изселници вероятно развиват противодържавна турска пропаганда, с която си дейност могат да нанесат непреодолими неприятности на държавата ни, Дирекция на полицията има честта да помоли почитаемото Министерство за указания – същите лица би ли било уместно да бъдат изселвани във вътрешността на страната или трябва да се вземат други мерки спрямо тях и какви.

1.179. СПОГОДБА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И БАЛКАНСКОТО СЪГЛАШЕНИЕ

Сключена в Солун на 31 юли 1938 г. Премахва военните ограничения на Ньойския мирен договор.

По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., с. 383

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

СПОГОДБА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И БАЛКАНСКОТО СЪГЛАШЕНИЕ

Като взеха в съображение:

че България е привързана към политиката за затвърдяване на мира на Балканите и че тя е въодушевена от желанието да поддържа с балканските държави отношения на добросъседство и приятелско сътрудничество и

че държавите от Балканското съглашение са въодушевени от същия дух на миролюбие и от същото желание за сътрудничество,

подписаните

Негово превъзходителство господин Георги Кьосеиванов, български министър-председател, министър на външните работи и на изповеданията, от една страна, и

Негово превъзходителство господин Йоанис Метаксас, гръцки министър-председател, министър на външните работи, в качеството си на сегашен председател на Постоянния съвет на Балканското съглашение, действуващ от името на всичките членове на Балканското съглашение, от друга страна,

заявяват от името на държавите, които те представляват, че тези държави поемат задължение да се въздържат в техните взаимни сношения от всякакво прибягване до силата, съгласно съглашенията, които всяка от тия държави е подписала в областта на ненападението, и че те се съгласяват, колкото се отнася до тях, да се откажат от прилагането (на) постановленията, съдържащи се в част IV (Военни, морски и въздушни клаузи) на Ньойския договор, както и от постановленията, съдържащи се в конвенцията относно границите на Тракия, подписана в Лозана на 24 юли 1923 г.

Направена в Солун в двоен екземпляр на 31 юлий 1938 г.

Подписали: Г. Кьосеиванов и Й. Метаксас

1.180. ТРЕТА ТРАДИЦИОННА ВЕЧЕРИНКА НА „РОДИНА“

Публикувано във в. Родопи, 1 април 1939 г., бр. 3–4

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет; 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие

По случай жертвения праздник (Курбан байрям) българо-мохамеданската културна дружба „Родина" в гр. Смолян устрои на 4. II. т. г. своята традиционна – трета по ред вечеринка. Големият читалищен салон се оказа тесен да побере посетителите, мохамедани и християни, мнозина дошли и из околните села, голяма част от които, по нямане места, останаха прави. Специално за вечеринката бе дошъл и началникът на II. Тракийска дивизия г. полковник Николов Ас. от Пловдив. На първите редици бяха най-напред видните български мохамедански първенци, околийския мюфтия, градският имам, почетният председател г. Юсеин Бейски, Яхмед С. Хусков и др., а зад тях и множество други българи мохамедани, ведно с жените и децата си. Някои от последните бяха вече идвали на вечеринка през миналата година, но много други сега за пръв път влизаха в читалището.

След „Шуми Марица" и „Химна на Н. В. Царя" тържеството откри председателят на дружба „Родина" г. Яриф Бейски с реч, която даваме по-долу. След него от сцената говори г. полковник Николов, който поздрави гражданството и дружба „Родина" и след което произнесе сърдечно слово, като похвали възрожденците от дружба „Родина" и пожела успех на техното дело. Словото бе съпроводено с възторжено ура първо за Н. В. Царя и второ за дружба „Родина".

Най-интересното в програмата бе пиесата „Салих ага", всеизвестен в миналото родопски управник и деребей в Смолян. Още по-интересно бе, че бяха намерени костюми от онова време, една мантия (кепе) с необикновено красиви български златошити шевици, носена от Салихаговия съвременник Ягуша, и запазена от потомците му в с. Могилица. С нея бе изнесена ролята „Салих ага". Основната идея в пиесата е следната: Салих ага още тогава е заживел с пулса на своето българско народностно съзнание, поради което се е намерил за неудобен от турското управление да стои повече в Смолян и затова с измама е извикан и обесен в Гюмюрджина. Подчертано е кръвното единство между българите мохамедани и българите християни, посочени с няколко случаи на Салихагово правосъдие, преследване двуженството, пазене морала, хвърляне в урвата и пр. Накрая с една овчарска картина бе представен ефекта сред населението от вестта, че Салих ага е обесен.

1.181. ДИРЕКТИВА 19 ОТ 19 април 1939 г.

На министър-председателя Г. Кьосеиванов относно позицията на България по отношение на едно ново балканско споразумение.

Георги Кьосеиванов е политически и държавен деец, дипломат. Завършва право в Париж. Постъпва на дипломатическа работа – пълномощен-министър в Атина, Букурещ, Белград. От 23 ноември 1935 до 16 февруари 1940 г. е министър-председател и министър на външните работи.

По: Българска военна история. Подбрани извори и документи, т. III, С., 1986, с. 474

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 7.1. Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации

ДИРЕКТИВА 19 НА МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛЯ Г. КЬОСЕИВАНОВ

Лично за пълномощния министър.

Съобщавам само за Ваше лично сведение, че при създаденото международно положение становището на България се определя както следва:

1. България не може да влезе в Балканското споразумение, защото гарантира границите, а България не може да приеме сегашните граници.

2. Влизането на България в едно ново Балканско споразумение е възможно само след териториални промени, при които да получим Южна Добруджа, границата на Тракия от 1913 година и евентуално Царибродско и Босилеградско според старата територия на България отпреди войната.

3. При евентуално наше влизане в Балканското споразумение България, която единствено няма външни граници по периферията на балканските страни, не може да поеме задължението да брани външните граници на новото Балканско споразумение.

4. При днешното създадено положение, когато Югославия може да бъде непосредствено заплашена, а евентуално може да бъдат заплашени и Гърция, и Румъния, Балканското споразумение не може да води една обща политика. Поради създалите се обстоятелства ще се наложи едни от балканските държави да отидат с държавите от оста, а останалите – с друга групировка, или най-малко – да запазят строг неутралитет. България води и ще продължава да води, доколкото това е възможно, самостоятелна външна политика без обвързвания с никого.

5. Нашите икономически връзки с Германия, която поглъща над 75 на сто от нашия износ, ни поставят в невъзможност, без оглед на политическите интереси, да се определим на страната на демократическите държави срещу тоталитарните държави.

6. Опитите, които се направиха да се получи оръжие на кредит, не успяха и ние сме принудени да се въоръжаваме почти изключително от Германия.

При това положение България е изложена на опасност да ѝ се поставят от германска страна политически условия. В последен анализ на изложеното България следва една очаквателна политика.

Министър-председател
[Георги] Кьосеиванов

1.182. „ВЕРОУЧЕНИЕ НА НАРОДЕН ЕЗИК“ ОТ Ю. ЯКУБОВ

Публикувано във в. Родопи, 1 декември 1939 г., бр. 10

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 6.1. Религия, нация, историческа памет

Голяма част от българите в Родопа изпълняват мохамеданска вяра. Това се дължи на ред исторически събития. Още с приемането насилствено на новата вяра се отварят особени училища, наречени медресета. Там се изучавали религиозните догми на чужд арабски език. Цели глави от Корана са се заучвали, а някои ходжи и целия, наизуст. Обаче само думи, без да се е разбирало същността и значението на религията. Това продължава и до днес. Малките деца отиват на училище. Първата работа на учителя по вероучение е да ги научи на арабската азбука, след което преминава към молитвите за кланене. Светският учител учи децата на разбраната и ценната славянска азбука. Още тук в самото начало се чувствува разликата на старата схоластика и новите педагогически методи. Не зная дали е присъствал някой, когато се предава вероучение в класната стая и да видите на какво прилича – някакъв кошер на пчели.

Пръскат се ценните сили на невинното дете в изучване на непонятни слова. А колко би било хубаво и сладко, да учат те вярата на матерния си език. На този език, на който са приказвали и приказват нашите деди и бащи.

Така е във всички страни на земята. Всеки изразява възхищенията си, скърбите си на разбрания, на родния си език. И как може да бъде иначе.

Ако ме попита некой, какво съм научил от мохамеданската ми вяра, на училищната скамейка, от първо до четвърто отделение, бих му отговорил – нищо. А това се отнася до всички. Както в първите години, когато България бе приела християнската вяра от гърците, народът не разбираше гръцката проповед, тъй и сега самите наши верски стари учители не разбират арабски, а камоли да го разберат учениците им. Питаме един път нашия ходжа, да ни обясни смисъла и значението на една молитва. Той отговаря: „Аллах го е разбирал". Тогаз за кого е вярата? Не е ли да направи тя живота на човека смислен, съдържателен, цялостен, чрез опознаване на Бога и нашите длъжности към него, чрез разбрана вяра, посредством роден език?!

1.183. СПОМЕНИ ОТ ЦАРИЦА ЙОАНА

Спомените на царица Йоана отразяват промените в живота на българското общество през средата на 30-те години на XX век.
Йоана (Джована Савойска) е италианска принцеса, българска царица. През 1930 г. се омъжва за цар Борис III и има две деца: Мария Луиза и Симеон II. Не се намесва в политическия живот на страната. След референдума на 15 септ. 1946 г. напуска България. В своите спомени тя се спира на живота в България от сватбата си с цар Борис III през 1930 г. до напускането на страната.
По: Царица Йоана. Спомени, С., 1991, с.87, 98

ТЕМА 2.1. Българският владетел; 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

ЗА ПРОМЕНИТЕ В ЖИВОТА НА БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО

Обществото в София вече беше съвсем друго в сравнение с онова от времето на Мария Луиза, в което Княгинята присъствуваше на празниците в национална носия (много тежка заради бродериите и украсата от сребро и злато). Всичко беше добило много западен вид, според вкусовете и каноните на Париж, Рим, Лондон. Дамите, много красиви, носеха с вкус моделите от rue de la Paix, употребата на френския език бе станала всеобща, играеше се бридж, танцуваше се под звуците на грамофони и радиоапарати. Борис държеше аз самата да подпомагам тази промяна, която ми се струваше правилна, но не да се отива до крайност, заличавайки по този начин местните, много хубави традиции.

ЗА РАЖДАНЕТО НА СИМЕОН, 1937 г.

Междувременно народният глас беше този, който съвсем материално даде името на сина ми. По улиците се викаше „Симеон, Симеон" още преди от двореца да е направено някакво съобщение. Дори и в това малкият събуждаше у българите гордостта от тяхната много стара история, но доста малко известна, тъй като името, с което искаха да бъ-

де кръстен наследникът на трона, беше това на техния най-прочут цар, който за тридесет и четири години, от 893 до 927, беше разпрострял своята власт от Адриатика до Черно море и Дарданелите...

В шест и тридесет сутринта на 16 юни, в цяла София се чуха първите топовни гърмежи, които обявиха събитието. Знаеше се, че двадесет и един щеше да бъде сигналът за раждането на княгиня, сто и един за княз. И така хората започнаха да броят изстрелите; когато броенето надмина двадесет и един, навсякъде започнаха да викат името на новороденото. От селата безкрайни тълпи се насочваха към столицата и тук, преодолявайки всякакво препятствие, към парка на царския дворец. За да може раждането на Симеон да остави радостен спомен за децата и младежите, министърът на народната просвета по това време увеличи с една единица всички бележки на учениците в училищата... Освен това бяха обнародвани големи амнистии за обикновени и политически престъпления.

ЧУЖДИ ИЗВОРИ

1.184. МЕМОРАНДУМ, 1919 г.

На Националния изпълнителен комитет на Лейбъристката партия във Великобритания за българския мирен договор и по въпроса за Македония и нейното население.
По: Македония..., с. 620

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

ИЗ МЕМОРАНДУМА

Обявената политика на Лейбъристката партия е не по-малко крещящо нарушена от условията за мир, представени на България, отколкото това беше по отношение на Германския и Австрийския мирен договор. Принципът за самоопределението беше напълно изоставен и единственият явен принцип, залегнал в условията на мира, е този, който насърчава империализма на нашите съюзници. Тези условия, докато не бъдат ревизирани, не създават никаква надежда за постоянен мир на Балканите.

В Централна и Южна Македония голямото мнозинство от населението са българи. Според мирния договор тези хора са отново предадени и, както те бяха по Букурещкия договор от 1913 г., под омразното управление на сръбското и гръцкото правителство, от които те бяха безжалостно преследвани (въпреки протестите на сръбските социалисти) през и след балканските войни, а сръбската територия дори ще бъде увеличена с анексията на Струмишката околия, която по общо признание няма никакво сръбско население. Ако българският характер на Македония се оспорва, от един плебисцит ще трябва да се проведе под неутрално покровителство и тогава жителите ще могат свободно да гласуват, ако не за съединение с България, то за автономия под покровителството на Обществото на народите, което мнозинството вероятно би предпочело.

1.185. УСТАВ НА ОБЩЕСТВОТО НА НАРОДИТЕ (ОН)

Обществото на народите е създадено през април 1919 г. Уставът на ОН е включен като първа част на всички договори с победените страни. България е приета за член на Обществото на 16 декември 1920 г.
По: Г. П. Генов. Международни актове..., 423–427

ТЕМА 7.1. Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации

ИЗ УСТАВА

Чл. 1. Всяка държава, доминион или колония... може да стане член на Обществото, ако за приемането ѝ се изкажат две трети от Общото събрание...

Чл. 2. Дейността на Обществото, така както е определена в настоящия Устав, се упражнява от едно Събрание и един Съвет, подпомогнат от постоянен Секретариат...

Чл. 7. Седалището на Обществото се установява в Женева.

Съветът може винаги да вземе решение за неговото установяване на всяко друго място.

Всички длъжности при Обществото или службите, прибавени към него, включително и секретариата, са еднакво достъпни за мъжете и за жените.

Чл. 8. Членовете на Обществото признават, че поддържането на мира изисква намаляване на националните въоръжения до един минимум, съвместим с националната сигурност и с изпълнението на международните задължения...

Чл. 10. Членовете на Обществото се задължават да зачитат и поддържат срещу всяко външно нападение териториалната цялост и настоящата политическа независимост на всички членове на Обществото и че последното трябва да вземе подходящи мерки за ефикасното запазване мира на народите.

Чл. 11. Изрично се заявява, че всяка война или заплаха от война, независимо дали засяга пряко или не някой член от Обществото, интересува цялото Общество и че последното трябва да вземе подходящи мерки за ефикасното запазване на мира между народите.

Чл. 16. Ако някой член на Обществото прибегне до война... да се смята, че той е извършил военно действие срещу всички други членове на Обществото. Последните се задължават незабавно да скъсат с него всички търговски или финансови отношения...

Всеки член, който се провини в нарушение на някои от задълженията, произтичащи от Устава, може да бъде изключен от Обществото.

1 6 РЕ 1Е НА Л В ДАЦИОННИЯ ОРГАН НА МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКАТА В ЕННА КОМИСИЯ В БЪЛГАРИЯ, 19 септемвр і 1920 г.

▲ Относно увеличаване числеността на войската за поддържане на вътрешния ред.
След Първата световна война 1914-1918 г. в страната ни се настаняват съглашенски военни части и редица органи като Съюзническо военно командване, Междусъюзническа комисия, Репарационна комисия. Тези органи на победителите под предлог, че следят за спазването на Ньойския мирен договор от 1919 г. нерядко се намесват във вътрешните и финансовите дела на държавата.
По: Сб. Септемврийско антифашистко въстание, 1923 г. Документи и материали, т. II, С., 1983, 223–224

7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

РЕШЕНИЕ НА ЛИКВИДАЦИОННИЯ ОРГАН НА МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКАТА ВОЕННА КОМИСИЯ В БЪЛГАРИЯ

С писмо №2110 от 18 септември т. г. председателят на министерския съвет на царство България, след като известява, че военните сили, с които разполага понастоящем, са недостатъчни за осигуряване поддържането на реда, застрашен от вълненията на Комунистическата партия, поискал по спешност да прибегне временно към набиране на доброволци за подпомагане армията и жандармерията.

След преглед на това искане съветът на делегатите в заседанието си на 19 септември се е произнесъл, както следва:

а. Съставянето на гражданска милиция, дори временна, колкото и мотивирана да е тя, съставлява нарушение на военните клаузи на Ньойския договор и може да бъде разрешена само от съюзните сили, на които съветът препраща искането на българското правителство.

б. Обаче предвид това:

■ че ефективите на армията и категориите функционери, визирани в чл. 69 от договора, са понастоящем дефицитни по отношение на разрешените ефективи с договора;

■ че поради този факт българското правителство не разполага в момента с всичките войскови сили, които са му признати с договора за поддържане на обществения ред;

■ че поради настоящите смутове важността им, обхватът им и опасението от разширяване изискват бързо действие.

Съветът на делегатите реши по резерва утвърждаването от съюзническите правителства и на известни гаранции от страна на българското правителство, че на българското правителство се разрешава да набере и ползва временно и изключително за поддържане на обществения ред хиляда доброволци гражданска милиция.

Гаранциите за изискване от българското правителство относно набора, използването и уволняването на доброволците от гражданската милиция са:

■ Частите на гражданската милиция може да бъдат съставени временно, за да се ползват изключително за поддържане вътрешния ред, застрашен от комунистическите вълнения.

■ Тези части трябва да са обезателно независими от армията и жандармерията и да бъдат използвани под заповедите на районните политически власти.

■ Те ще бъдат съставени изключително от доброволци, които ще може да се използват само в околията, от която те произхождат.

■ Тези доброволци биха могли да получат униформа, която трябва ясно да се различава от тази на войската и жандармерията.

■ Те биха могли да получат оръжие от редовните складове, но не ще могат в никой случай да го използват за огневи цели.

Общият брой на охраната от милиционери (включително кадърът) не трябва да надвишава за България 1000 души, за разпределяне изключително в различните политически центрове.

Тези специални части трябва да може да бъдат разформировани цялостно в максимален срок от 5 дни при обикновено поискване, в което и да е време от страна на Ликвидационния орган.

Ликвидационният орган ще извършва контрол от своя страна по формирането и ползването на ликвидационните части.

За верността

Директор на ликвидационния орган началник ескадрон А. Н. Ринк

1.187. ГОДИШЕН ДОКЛАД

Изпратен от английския пълномощен министър в София У. Ърскин до министър-председателя на Великобритания Р. Макдоналд относно съпротивата срещу Деветоюнския преврат.

Уйлям Ърскин е английски дипломат. Пълномощен министър в България от 1921 до 1928 г. Играе важна роля за възпиране на проектираната от Югославия агресия против България след държавния преврат на 9 юни 1923 г.

Джеймс Р. Макдоналд е английски политически и държавен деец. Един от основателите и лидерите на Лейбъристката партия. Министър-председател 1924, 1929–1931, а до 1935 г. оглавява коалиционен кабинет.

По: Съпротивата срещу Деветоюнския преврат. Юнското въстание 1923

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.4. Видни български политици и държавници; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

ИЗ ГОДИШНИЯ ДОКЛАД

Успехът на революцията (преврата от 9 юни 1923 г. – бел. съст.) бил също така бърз и пълен в провинцията, както в столицата, тъй като едновременното арестуване на почти всички земеделски ръководители и депутати и прекъсването на съобщенията парализирало предварителната подготовка за свикването на Оранжевата гвардия в случай на опасност за правителството. Известна съпротива била организирана в Радомир от един от министрите (неточно: става дума за председателя на XX Обикновено народно събрание – Александър Ботев – бел. съст.), който отсъствал от София и с това избягнал арестуването. Тя обаче била бързо ликвидирана, като селяните понесли големи жертви от войската, изпратена от София, а министърът бил заловен. По-сериозна съпротива била организирана от г-н Оббов, министър на земеделието (и държавните имоти – бел. съст.), в Плевенския окръг. Там, както и на други места в Северна България, комунистите образували единен фронт със земеделците, обаче за няколко дни войските преодолели съпротивата и г-н Оббов избягал в Румъния. Съдбата на г-н Стамболийски представлява известна загадка. Неговите привърженици оказали голяма съпротива срещу войските, изпратени да го заловят в Славовица, но били разбити с помощта на артилерия. Изглежда, че г-н Стамболийски избягал в околностите, но след няколко дни се предал. На следващия ден било съобщено, че при опит за бягство той бил застрелян. Никой обаче не повярва на тази история и има основания да се счита, че той е бил предаден на македонска чета, която го е измъчвала до смърт. С неговото убийство съпротивата в цялата страна престанала.

1.188. ГОДИШЕН ДОКЛАД НА АНГЛИЙСКИЯ ПЪЛНОМОЩЕН МИНИСТЪР, 5 май 1924 г.

Изпратен до министър-председателя на Великобритания Рамзи Макдоналд. Относно потушаването на Септемврийското въстание 1923 г.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 357–358

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие; 2.3. Избори; 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

ИЗ ГОДИШНИЯ ДОКЛАД

Откакто дойде на власт, правителството (на проф. Ал. Цанков – бел. съст.) предприе редица репресивни мерки против комунистите, които от своя страна насочиха своите усилия да привлекат по-крайното крило на земеделската партия (БЗНС – бел. съст.) и да постигнат с нея споразумение с цел да образуват общ фронт при предстоящите избори (за XXI Обикновено народно събрание – бел. съст.). През втората седмица на м. септември правителството съобщи, че е разкрило заговор за установяването на съветски режим, насрочен за 17 септември. То арестува 135 видни комунисти в София и няколко хиляди в страната, конфискувайки всички книжа на партията, до които можа да се добере. Опитите, направени от въоръжени комунисти за спасяване на архивите в различни градове на страната, доведоха до въоръжени стълкновения с войскови части и бунтове на много места в страната, в които взеха участие значителен брой земеделци. Особено сериозни бя-

ха вълненията в северозападната част на страната около Фердинанд (дн. гр. Монтана – бел. съст.) и Берковица, където бунтът е имал много по-сериозни размери, отколкото в останалите места в страната. Обявено бе военно положение и както през м. юни, голям брой военни от запаса и македонски чети бяха призовани да подсилят редовната войска. С тяхна помощ вълненията бяха потушени навсякъде с крайна жестокост, тъй като очевидно правителството бе решило да даде на земеделците и комунистите урок, който те да не забравят. По-късно правителството призна, че са били убити 5000 комунисти, като жертвите, дадени от въоръжените сили, били незначителни. Няма сериозни доказателства, потвърждаващи твърдението на правителството, че въстанието е било подбудено от Москва. От друга страна, има известни основания да се предполага, че правителството умишлено е провокирало вълненията с цел да извади комунистите от строя преди изборите. Каквато и да е причината, безмилостните мерки, приложени при потушаването на бунта, които в някои случаи достигнаха до поголовни кланета, очевидно не бяха оправдани и натрупаха голям заряд от омраза срещу правителството, който трябва да се има предвид в бъдеще.

1.189. ПРОТОКОЛ НА ОН, 8 септември 1926 г.

Разпорежда отпускане заем за настаняване на бежанците.
Публикуван в ДВ, бр. 160, 15 октомври 1926

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.2. Стопанско развитие и традиции

ИЗ ПРОТОКОЛА

Вземайки предвид, че българското правителство е помолило Съвета на Обществото на народите да одобри сключването от това правителство на един заем под покровителството на Обществото на народите, който би бил предназначен, под контрола на един отговорен пред Съвета комисар, да улесни селскостопанското настаняване на известни бежанци, находящи се понастоящем в България – да създаде от последните деятелни и полезни на българската държава граждани.

Вземайки предвид, че Съветът е одобрил за тази цел разпорежданията на настоящия протокол,

долуподписаният, надлежно упълномощен за целта, заявявам, че приемам от България следните разпореждания:

Чл. 1. България приема назначаването от Съвета на Обществото на народите на един комисар по делото за настаняване на бежанците, който ще упражнява функциите, определени в настоящия протокол.

Чл. 2. За предвиденото дело по настаняването българското правителство ще може да сключи един заем за настаняване, чийто ефективен размер ще бъде равен на 2 250 000 английски лири максимум.

Чл. 3. Българското правителство ще предостави като гаранция на предвидения в чл. 2 заем за настаняването следните приходи:

а) акциза върху солта;

б) акциза върху алкохола;

в) чистия приход от монопола на кибрита.

Чл. 5. Сумите, получени от заема за настаняване, трябва да служат само за следните цели и комисарят ще разрешава плащания само за казаните цели:

а) доставяне на бежанците земеделчески сечива и други вещи, нужни за селскостопанското им обзавеждане;

б) жилища на бежанците, за които е предвидено селскостопанско настаняване;

в) отводняване и изобщо приспособяване на земите, предназначени за бежанците;

г) подобряване на съобщителните средства, нужни при предвиденото настаняване на бежанците

Подписал: Вл. Моллов
министър на финансите на България

1.190. ДОКЛАД НА АНРИ КАМБОН, 10 юли 1934 г.

Анри Камбон е пълномощен министър на Франция в България. Докладът му коментира управлението на второто сговористко правителство.
По: Д. Косев. Външна политика.

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития; 1.5. Вътрешна политика

ИЗ ДОКЛАДА

Когато пристигнах в София през март 1927 г., правителството на Демократическия сговор, ръководено от г. Ляпчев, изпитваше още последиците от произхода си. Въпреки че то не беше повече правителство за борба и противодействие докрай, както правителството на Цанков, появило се след преврата на 9 юни 1923 г., то не търпеше по-малко влиянието на виновниците за преврата.

Неговата програма можеше да се обобщи по следния начин: вътре в страната да се защитава срещу едно случайно завръщане на земеделците, чието господство все още предизвикваше ужас. Вън от страната, да се освободи от всички ограничения, наложени от мирните договори: военен контрол, репарации.

1.191. ПРОТОКОЛ НА ОН, 10 март 1928 г.

Подписан е в Женева, с цел отпускане на заем за финансовото стабилизиране на България.
Публикуван в ДВ, бр. 32, 12 май 1928

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.2. Стопанско развитие и традиции

ИЗ ПРОТОКОЛА

Предвид на това, че българското правителство желае да издаде под покровителството на Обществото на народите един заем, чието произведение ще бъде предназначено да стабилизира българската монета, да подобри положението на Българската народна банка, на Земеделската банка и на Централната кооперативна банка, да ликвидира бюджетните ариерета (вноски – бел. съст.) на българската държава, както и за известни други неотложни разходи, които се отнасят до съобщителните средства,

предвид на това, че Съветът одобри за тая цел постановленията на настоящия протокол,

долуподписаният, надлежно упълномощен за тая цел, заявява, че приема от името на България следующите постановления:

Чл. 1. Българското правителство ще може да издаде един заем, чисто произведение на който ще бъде четири милиона и половина лири стерлинги максимум. Тоя заем ще има за цел да набавя средствата за изпълнение плана за финансовото и монетно възстановяване, изложен в тук приложения доклад на Финансовия комитет до Съвета. Гореказаната сума ще бъде всецяло турена на разположение при условията, предвидени по-долу.

Подписал: Вл. Моллов
министър на финансите на България

БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ И СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1939–1946)

ДОМАШНИ ИЗВОРИ

1 192. П ІСМО ОТ 2 м арт 1940 г

Писмото е от д-р А. Ангелов – главен секретар на МВнРИ до политическия директор на МВнРИ Иван Алтънов.

По: ЦДИА, ф. 176 к, оп. 7, а. е. 1137, л. 55–57.

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални общоевропейски и световни конфликти.

ИЗ ПИСМОТО НА Д-Р А. АНГЕЛОВ

... За Харманлийските турци – известно е, че от 1935 г. насам по определен контингент от турското правителство – 10 хил. души годишно, се изселваха турци изключително от Северна България и твърде малко от Южна. Причината за това нежелание на турското правителство да приема изселници от Южна България е необяснимо. Визи не се даваха от турските консулски власти, въпреки голямото желание на десетки хиляди турци от Южна България и Родопите да бъдат улеснени от наша страна и изселени. В миналото, пък и през настоящата година, в МВР постъпиха и постъпват заявления от желаещите да се изселят от Южна България за повече от 15 хил. души и въпреки техните настоятелни молби МВР не е дало нито едно разрешение за Харманлийска околия...

В заключение – изселническият въпрос в последно време е изострен до болезненост и никакви средства и увещания не са в състояние да отклонят турското население от побързото му изселване, а всеки желае и се стреми да получи час по-скоро и храни надежди, че рано или късно ще отиде при своите съотечественици, та да се отдаде на мирен и спокоен труд. В МВР досега са постъпили молби от десетки хиляди турци, с които настоятелно молят да им се разреши издаването на паспорти и ако това не се направи, макар и ограничено, вълната от бегълците, при всичките мерки на властите едва ли ще може да се възпре. И вместо да се удвои контингентът, чрез който да се даде отдушник на тоя болезнен въпрос, турското консулство в Бургас е дало следното съобщение в „Бургаски фар“ бр. 5416 от 12 декември 1939 г.: „Турското консулство в Бургас съобщава на интересуващите се турци да не продават с надежда за изселване имотите си, понеже през 1940 г. Турция няма да приема изселници.“

1.193. ВЪДВОРЕНИЕ НА ВРЕМЕННО МЕСТОЖИТЕЛСТВО

Публикация във в. Зора, 8 март 1940, с. 3

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 4.2. Стопанско развитие и традиции

В КАКВО СА СЕ ПРОВИНИЛИ

Директорът на полицията г. полк. Атанас Пантев снощи ни съобщи, че са въдворени следните лица за различни провинения:
Габровските граждани Христо П. Радев, Димитър Хр. Пенчев и Петко Георгиев в Смоленско – продавали прежди на по-високи цени от тия от преди 31 август 1939 година.
Ангел Петков Сливков от София, склад на дърва и въглища ул. „М. Дринов" 1, – кантарът с който мерил въглища, показвал на всяко мерене с по 10 кгр. по-малко. Въдворява се в Петричко.
Георги Гешев, Ангел Сотиров и Моис Бенбасат – и тримата от Пазарджик, търговци на коноп – се въдворяват в Крумовградско. Тяхната вина е, че в началото на м. февруари т. г. научавайки се, че Министерският съвет постановил да бъде реквизиран намиращия се у търговците коноп по цена 25 лв. на кгр., за да осуетят това реквизиране, с несъществуващи сделки се опитали да прехвърлят конопа на трети лица. Конопът възлизал на около 300 тона.
Алекси Игнатов Вълчев – председател на кооперация „Братство" в с. Вълчедръм – отказал да предаде ключовете на празен склад и с това да услужи на Дирекцията на храноизноса за съхранение временно на храни, вследствие на което станал причина да се измокрят от дъжда 50 000 кгр. пшеница. Изпраща се в Ивайловградско.

1.194. КРАЙОВСКИ ДОГОВОР, 7 септември 1940 г.

Сключен е между България и Румъния. Регламентира връщането на Южна Добруджа към България и произтичащите от това задължения.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 385–387

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 4.1. Военни действия и териториални промени

ИЗ КРАЙОВСКИ ДОГОВОР

Негово Величество царят на българите, от една страна, и негово Величество кралят на Румъния, от друга страна,

въодушевени от желанието да уредят в дух на взаимно разбирателство всичките въпроси, засягащи отношенията между двете държави, и да създадат положителни основи за приятелско сътрудничество между своите народи, допринасяйки по този начин за затвърдяването на мира в Югоизточна Европа, решиха да сключат за тази цел един договор...

Чл. 1 В сектора, включен между Дунав и Черно море, границата между България и Румъния ще бъде занапред установена така, че да следва трасето, посочено в приложения тук протокол към настоящия член (Приложение А). Този протокол съставя неразделена част от настоящия договор.

Начините за прилагането на настоящия член са предмет на една специална спогодба между високодоговарящите страни (Приложение Б).

Чл. 2. Въз основа на настоящия договор високодоговарящите страни заявяват тържествено, че установената между тях граница е окончателна и вечна.

Всяка от договарящите страни се задължава следователно да не предявява никога претенции от териториално естество срещу другата високодоговаряща страна.

Чл. 3. Високодоговарящите страни са съгласни да пристъпят в тримесечен срок от размяната на ратификационните документи на настоящия договор към задължителна размяна между румънските поданици от български народностен произход от Тулчанския и Кюстенджанския окръг (за последния окръг в неговите предели от 14 юни 1925 г.) и румънските поданици от румънски народностен произход на Дуросторския (Силистренския – бел. съст.) и Калиакренския (Добричкия – бел. съст.) окръг.

Колкото се отнася до румънските поданици от български народностен произход от другите области на Румъния и България, преселването в страната на народностното им родство става факултативно (незадължително – бел. съст.) в едногодишен срок, смятан от размяната на ратификационните документи на настоящия договор.

Приема се обаче, че румънското правителство ще може да разпореди задължително изселване за България на един брой румънски поданици от български народностен произход, равен на броя на българските поданици от румънски народностен произход, които ще са упражнили правото си на изселване съобразно с предхождащата алинея, като българското правителство се задължава да приеме върху територията си казаните румънски поданици от български народностен произход.

Българското правителство ще може от своя страна да разпореди задължително изселване за Румъния на едни брой български поданици от румънски народностен произход, равен на броя на румънските поданици от български народностен произход, които ще са упражнили правото си на изселване съобразно с алинея втора на настоящия член, като румънското правителство се задължава да ги приеме върху своята територия.

Техническите въпроси, които се отнасят до прехвърлянето на населения, са предмет на една специална спогодба между високодоговарящите страни (Приложение В).

Чл. 4. Въпросите от финансово естество, които произтичат от настоящия договор, са предмет на една специална спогодба между високодоговарящите страни (Приложение Г).

Чл. 5. Селските имоти – покрити и непокрити, намиращи се в Дуросторския и Калиакренския окръг (в техните предели от 14 юни 1925 г.), придобити съгласно румънските закони и принадлежащи на всички румъни, които не се засягат от прехвърлянето на населенията, ще могат да бъдат доброволно и свободно ликвидирани от собствениците им без пречка, която произтича от българските законодателни или административни разпоредби, в срок от 18 месеца, смятан от размяната на ратификационните документи на настоящия договор.

След този срок българските власти ще могат да отчуждават тези имоти срещу справедливо и предварително обезщетение, установено според изчисленията, направени от смесената комисия за размяната на населения.

Чл. 6. Създава се една смесена комисия от трима членове румъни и трима членове българи, до която ще се отнасят всички въпроси, свързани с прилагането на настоящия договор, за чието разрешение не е била предвидена специална процедура.

Тая комисия ще има седалище в Гюргево и ще се събере в тридневен срок след размяната на ратификационните документи на настоящия договор.

Ако смесената комисия не намери разрешение на един въпрос в десетдневен срок, смятан от момента, в който е била сезирана от него, казаният въпрос ще бъде отнесен по искане на една от делегациите в смесената комисия до двете правителства, за да бъде разрешен по дипломатически път.

Ако в един нов срок от два месеца, смятан от момента, в който едно от двете правителства ще бъде сезирано от своята делегация в смесената комисия, преговорите по дипломатически път не завършат със съгласие, спорът ще бъде отнесен на арбитраж.

Всяка една от висодоговарящите страни ще посочи един арбитър. Двамата арбитри ще се споразумеят за посочване на един свръхарбитър.

В случая на несъгласие изборът на свръхарбитъра ще бъде предоставен на една трета сила, посочена по взаимно съгласие от двете високодоговарящи страни.

Чл. 7. Настоящия договор ще бъде ратифициран. Размяната на ратификационните документи ще стане в Букурещ най-късно до 15 септември 1940 г.

Съставен в Крайова на 7 септември 1940 г. в два екземпляра.

Подписали:

За България:
С. Поменов
Т. Папазов

За Румъния:
Ал. Крециану
Х. Ж. Мейтани

1.195. ЗАПОВЕД № 64 НА АРДИНСКОТО ОКОЛ ИСКО М Т Г

Заповедта е относно необходимостта българите мохамедани да носят българско облекло и да говорят на български език

По: сп. Родопа, 1 януари 1941 г.

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация, 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

Подчинените ми в верско отношение българи мохамедани в Ардинска околия, подбуждани и заблуждавани от врагове на българската държава и българската ни народност, поддържат носенето на останалите от робството облекла: фесове, кюляфи, фереджета, була и др. Същите едновременно с това продължават да употребяват чужди поздрави и изрази, а жените българки мохамеданки поддържат просташкия навик да бягат и се крият от всеки срещнат човек.

От друга страна научавам, че подчинените ми свещенослужители се държат съвсем нехайно и с безразличие към прояви от рода на изброените по-горе и не взимат никакви мерки, за да посъветват своите братя да се откажат от възприетите от тях пакостни и недостойни навици за един българин, за да ограничат по тоя начин злото, което до сега, за голямо съжаление безпрепятствено от никого се е ширило между българите от мохамеданско вероизповедание в околията ми.

Тъй като с подържането на чужди навици, поздрави и облекло се спъва правилното възпитание и културно издигане на изостаналите в всяко отношение мои сънародници, а от друга страна по тоя начин се поддържа омразата и недоверието между българите от мохамеданско вероизповедание и християнско такова, в околията ми, излага се пред обществото населението от мохамеданско вероизповедание и се дава вид пред посетителите на околията, че българите мохамедани са нещо отделно от българската народност.

Намирам, че поддържането и закрилянето занапред на досегашните облекла, навици и поздрави е престъпление към българската народност, към държавата ни, към нас и нашите деца. Същевременно намирам, че е наложително да бъдат взети сериозни мерки от всички подчинени мен свещенослужители от българска народност за изкореняване на изложените по-горе вредни и престъпни прояви, поради което Заповедвам:

1. Българите от мохамеданско вероизповедание в околията ми да се откажат веднаж

завинаги и захвърлят до сега носените от тях фесове, кюляфи или други чужди шапки, като заменят същите с българска народна шапка, като гугла, каскет или мека шапка.

2. Българките мохамеданки да захвърлят фереджетата и да възприемат свободно ходене из улиците, облечени с обикновени рокли или палта, като цялото лице им бъде открито, за да видят света, както всички хора по земята.

3. При ходене из улиците жените да не бягат като диви, защото това е срам и позор за днешния век, в среща с непознат човек да се отнасят учтиво и внимателно.

4. При среща със свои приятели и други лица българите мохамедани да поздравяват на своя майчин български език с поздравите: „добър ден", „добър час", „добра среща", „здравей" и т. н. (а не на чужд и неразбран език).

5. Подчинените ми свещенослужители задължавам да направят всичко възможно за провеждане в изпълнение на настоящата ми заповед, като те и жените им да дадат личен пример за добро държане пред обществото и за промена на облеклото. Същите да използват всеки случай и чрез речи и лични увещания да съдействуват за това и държането на българите от мохамеданско вероизповедание. Същите да дадат най-широка гласност на настоящата заповед, като я разлепят на видно място, пред училищата, джамиите, разните обществени постройки и др. Да прочетат същата на своите енориаши и я обяснят.

Моля всички държавни, общински власти и родолюбиви граждани, да дадат най-широко съдействие за провеждане в изпълнение на настоящата ми заповед.

Моля, всички граждани българи християни и мохамедани, да донасят своевременно за всички пречки и въздействия, възпрепятствуващи изпълнението на настоящата заповед, от където и да идват те.

1.196. ИЗ ДНЕВНИКА НА БОГДАН ФИЛОВ

Спомени на Богдан Филов за съвещанието на 20 януари 1941 г., на което се взема решение за присъединяването на България към Германия.
Богдан Димитров Филов е политически и държавен деец, археолог. Завършва археология с докторат във Фрайбург, Германия, специализира в Бон, Париж, Италия. Директор на Народния археологически музей. От 1938 г. участва в управлението на страната. От 15 фев. 1940 до 14 септ. 1943 г. е министър-председател, а след това член на Регентството. Подписва присъединяването на България към Тристранния пакт.
По: Б. Филов, Дневник, С., 1990, с. 230

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 7.1. Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации

20. I. Понеделник.

В 10 часа се събрахме „четиримата"[1] с Царя във Врана. Разяснихме наставленията на военната делегация; останахме всички напълно съгласни, че пактът[2] трябва да се подпише, макар и по принуда, като не даваме военна помощ на германците и прехраната остава тяхна при евентуално преминаване на войските им през България, което те самите предложиха. Одобрихме декларацията за ненападение с Турция, която да остане в сила при подписването на пакта и решихме да се осведоми министерският съвет по положението.

Следобед приех Richthofen,[3] комуто съобщих за онзиденшния ми разговор с Rendel[4]. Той ми съобщи за идването на Neubacher, wirtschaftlicher Reichsbevollmachtigter[5], с кой-

то щели да третират стопанските въпроси. Казах му, че това е за нас добре дошло, понеже и ние искаме да поставим тези въпроси, но сме се колебали, да не би германците да помислят, че с това търсим нов повод да отложим подписването на пакта.

Министерският съвет трая от 6 до 2 ч. през нощта. Декларацията с Турция бе единодушно одобрена. Поставени бяха последователно въпросите: можем ли да се противопоставим на едно евентуално германско минаване през България, трябва ли това минаване да стане по предварително споразумение с нас, трябва ли и в интерес на страната ли е да подпишем Тристранния пакт. По всички въпроси бяхме единодушни (отсъстваше от заседанието само Горанов[6]) само Багрянов[7] отначало се опита да отклони първия въпрос, но после и той се произнесе, че не можем да се противопоставим. Това беше безспорно най-важното заседание, което сме имали досега.

[1] Четиримата са: Б. Филов, Ив. Попов, П. Габровски и Т. Даскалов, т.е. министър-председателят и министрите на външните, на вътрешните работи и на войната.

[2] Тристанен пакт – съюзен договор между Германия, Италия и Япония, подписан на 27 септ. 1940 г. в Берлин. Осигурява взаимодействието на тези държави при завладяването и преразпределението на света.

[3] Рихтхофен – германски дипломат, по това време пълномощен министър в България

[4] Джордж Рендел – англійси дипломат, пълномощен министър в България в началото на Втората световна война (1939-1945).

[5] Нойбахер – икономически пълномощник на Райха

[6] Д-р Иван Горанов – от 1940 г. министър на железниците

[7] Иван Багрянов – държавен и политически деец. От 1938 до 1941 г. е министър на земеделието, а от 1 юни до 2 септември 1944 г. и министър-председател.

1.197. ЗАКОН ЗА ЗАЩИТА НА НАЦИЯТА

Приет на 21 януари 1941 г., насочен е срещу евреите.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 388–392

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.2. Права, свободи и задължания на гражданите

ИЗ ЗАКОНА ЗА ЗАЩИТА НА НАЦИЯТА

Чл. 21. Лицата от еврейски произход не могат:

а) да бъдат приемани за български поданици;

б) да бъдат избиратели или избираеми както в публично-правни избори, така и в избори на всякакви дружества и сдружавания с идеална цел, освен ако изборът се отнася до организации само на лица от еврейски произход. Всички лица от еврейски произход, заварени от този закон на изборни длъжности, които не могат да заемат съгласно тая разпоредба, са длъжни да напуснат тия длъжности в месечен срок от влизането на този закон в сила;

в) да заемат държавни, общински или други служби на публичната власт, както и служби в частноправни организации освен в организации само на лица от еврейски произход. Всички лица от еврейски произход, които заемат такива служби, са длъжни да ги напуснат в месечен срок от влизането на закона в сила;

г) да се откупуват от военна служба, а се свикват на общо основание, но служат само като трудоваци в отделни трудови групи; негодните за трудова служба се облагат със съответния военен данък;

д) да членуват в организации, които се намират под надзора на Министерството на войната;

е) да встъпват в брак или в извънбрачно съжителство с лица от български произход; бракове между лица от еврейски произход и българи, сключени след влизане на закона в сила, се считат за несъществуващи;

ж) да държат под каквато и да е форма за домашна прислуга лица от български произход; заварената прислуга от такива лица трябва да бъде освободена в 15-дневен срок от влизането на този закон в сила.

За неизпълнение наредбите на този член виновните се наказват с тъмничен затвор и глоба от 1000 до 30 000 лв.

Чл. 22. В учебно заведение, българско или чуждо, непредназначено само за евреи, в което се приемат ограничено число учащи, могат да се приемат лица от еврейски произход в размер, определен от министъра на народното просвещение, и то само ако няма кандидати българи.

Чл. 23. След влизането на този закон в сила никое лице от еврейски произход не може да се установи на ново местожителство без разрешение на Дирекцията на полицията. За неизпълнение на тази разпоредба виновниците се наказват с глоба от 3000 до 25 000 лв. от министъра на вътрешните работи и народното здраве и се възстановяват на старото си местожителство.

Не се допуска лицата от еврейски произход да се установят за в бъдеще на ново местожителство в София.

Министерският съвет може по доклад на министъра на вътрешните работи и народното здраве да определя селата и градовете или части от тях, в които не могат да живеят лица от еврейски произход, както и да определя на живущите в такива селища нови местожителства.

Чл. 24. Лица от еврейски произход не могат да притежават, владеят или държат под наем лично или чрез подставени лица непокрити полски имоти, а в селските общини, изключая курортните такива, и покрити имоти.

Притежателите от еврейски произход на непокрити имоти са длъжни в тримесечен срок да ги предложат за покупка от държавния поземлен фонд при Министерството на земеделието и държавните имоти. Фондът откупува тези имоти по реда на Закона за трудовата поземлена собственост. Покритите имоти в селските общини, изключая курортните такива, собственост на лица от еврейски произход, последните са длъжни да ги продадат в едногодишен срок на българи или дружества с български капитали.

Непредложените на държавния поземлен фонд непокрити имоти и неликвидираните покрити имоти на лица от еврейски произход в упоменатия по-горе срок се изземват в полза на касата за обществено подпомагане със заповед на министъра на вътрешните работи и народното здраве.

Чл. 25. Упражняването на свободна професия, търговия (изключая амбулантната) и индустрия от лица от еврейски произход е допустимо за всяка свободна професия, търговия (изключая амбулантната) и индустрия в такъв процент от общия брой на упражняващите тази професия, какъвто е процентът на населението от еврейски произход в страната.

Чл. 26. Министерският съвет може по доклад на министъра на търговията, промишлеността и труда да ограничава цялостно или частично личното или капиталовото участие на лица от еврейски произход в някои клонове на търговията, индустрията, занаятите или друг вид стопанска дейност, а по доклад на министъра на финансите и на министъра на търговията, промишлеността и труда – да взема мерки за установяване и надзи-

раване (на) имотното състояние на лицата от еврейски произход.

В срок от един месец от влизането в сила на този закон всички лица от еврейски произход, които имат имоти в Царството, са длъжни да декларират имуществата си – движими и недвижими – пред Българската народна банка по образец, даден от последната. Същите лица са длъжни при поискване да дават отчет пред Българската народна банка за положението на имуществата си, включително и за направените от тях разходи.

Укритите имущества на лицата, посочени в този член движими и недвижими имоти, пари, ценности и други, където и да се намерят, се конфискуват в полза на касата за обществено подпомагане със заповед на министъра на вътрешните работи и народното здраве по донесение на Българската народна банка.

Чл. 27. Лицата от еврейски произход не могат:

а) да бъдат собственици, акционери и участници в капитал под каквато и да е форма в учебни заведения или в предприятия за всякакъв вид театри, за кина, за издаване на печатни произведения, за производство и търговия с филми и грамофонни плочи, увеселителни заведения, както и в предприятия за хотели и за производство и търговия с оръжие, а в дружествата за кредит да участват с повече от 49% капитал и гласове. В 6-месечен срок от влизането на този закон в сила такива права на лица от еврейски произход трябва да бъдат ликвидирани или прехвърлени върху лица от български произход и български поданици или на дружества с български капитали. Неликвидираните или неотчуждените съгласно тази разпоредба права се изземват в полза на касата за обществено подпомагане със заповед на министъра на вътрешните работи и народното здраве;

б) да бъдат на каквато и да е ръководна служба – управители, директори, редактори и други ръководни служби в предприятия, посочени в буква „а“ на този член. Такива лица са длъжни в месечен срок от влизането на този закон в сила да напуснат службите си;

в) да бъдат заклети експерт-счетоводители, митнически посредници и комисионери;

г) да търгуват с държавни, общински и гарантирани от държавата ценни книжа и с благородни метали;

д) да бъдат членове на управителни съвети, на контролни съвети, директори, поддиректори, прокуристи и търговски пълномощници в каквито и да било, макар и чисто еврейски, обществени или частни кредитни учреждения и банки.

е) да бъдат собственици и управители на аптеки, дрогерии и санитарни магазини. Съществуващите такива трябва да ликвидират предприятието си в срок от една година от влизане на закона в сила.

Лице от еврейски произход, което не изпълнява разпоредбата на този член, се наказва с тъмничен затвор и глоба от 4000 до 50 000 лв., като капиталът, с който е участвал, се изземва в полза на касата за обществено подпомагане със заповед на министъра на вътрешните работи и народното здраве.

Чл. 34. Който върши в страната действия, които увреждат името и достойнството на държавата и нацията, или върши противодържавна или противонационална пропаганда, или накърнява националното чувство на българи, се наказва със строг тъмничен затвор и глоба от 1000 до 50 000 лв. Същото наказание се налага и на български поданик, който върши такива действия в чужбина.

Чл. 35. Организации или предприятия, които вършат пропаганда в полза на чужда държава, се забраняват и се разтурят със заповед на министъра на вътрешните работи и народното здраве, а с имотите им се постъпва по реда на дяла I, глава III.

Който сътрудничи по какъвто и да е начин на такива организации и предприятия, се наказва с тъмничен затвор и глоба от 1000 до 50 000 лв.

Разпоредбите на този член не се отнасят до организации и предприятия, които съществуват въз основа на международни конвенции или решение на Министерския съвет.

1 1 8 ДЕКЛАРАЦИЯ НА МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ПРОФ. БОГДАН ФИЛОВ

Прочетена във Виена на 1 март 1941 г. при подписване на протокола за присъединяване на България към тристранния пакт.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за...,с. 336

ТЕ А 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 7.1. Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации

ИЗ ДЕКЛАРАЦИЯТА

Българската външна политика винаги се е ръководила от желанието на българския народ да живее в мир и добри отношения със своите съседи. В името на тая политика българският народ понесе с търпение последиците от Европейската (разбирай: Първата световна – бел. съст.) война, свързани с тежки условия на договора за мир, но той винаги се е надявал, че неправдите, извършени спрямо него, могат да бъдат поправени с мирни средства. Тая негова вяра се оправда миналата година със спогодбата, постигната между България и Румъния за Южна Добруджа. България има да благодари за това на силите на оста и на техните велики водачи Адолф Хитлер и Бенито Мусолини, които взеха инициативата за уреждането на този въпрос и спомогнаха за възстановяването на старите приятелски отношения между България и Румъния. С това силите на оста не само заслужиха дълбоката признателност на българския народ, но показаха и своето решение да установят един по-добър и по-справедлив ред в Европа, като по този начин откриха нова епоха за споразумения и сътрудничество между народите.

Изхождайки от тоя голям исторически факт, България вижда в пакта, сключен между Германия, Италия и Япония, инструмент на тая политика, която цели да даде възможност на народите да се развиват спокойно, за да засилят своето благосъстояние и да гарантират справедлив и траен мир.

България влиза в Тристранния пакт, водена от желанието да сътрудничи, в рамките на своите възможност, за постигането на тая висока цел. При това тя остава вярна на договорите за приятелство, сключени със съседите и е решена да продължи да развива по-нататък традиционните си приятелски отношения със СССР. Като верен партньор на Тристранния пакт, България се надява да допринесе своя дълг, за да бъде въведен траен мир и нов по-справедлив ред в Европа.

1.199 ОБВИНИТЕЛЕН АКТ И ПРИСЪДА НА ЯНКО КУКУШЕВ, 1941 г.

Нак. дело № 729/941 г. на Софийския военно-полеви съд
По: Орлин Василев. Въоръжената съпротива, 1923–1944. С., 1946.

ТЕМА 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ОБВИНИТЕЛЕН АКТ

Янко Петров Кукушев от с. Тополница, Дупнишко, на 14 декември 1941 година в село Мламолово започнал да критикува Н. В. Царя и българското правителство и изказал недоверие към тяхната политика.

ПРИСЪДА

Осъжда Янко Петров Кукушев да изтърпи 10 години строг тъмничен затвор и да заплати 175,000 лв. глоба.

1.200. ОБВИНИТЕЛЕН АКТ И ПРИСЪДА НА ТАНЮ ТОНЕВ, 1942 г.

▲ Нак. дело № 388/942 г. на Софийския военно-полеви съд
По: Орлин Василев. Въоръжената съпротива, 1923–1944. С., 1946

ТЕМА 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите; .3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ОБВИНИТЕЛЕН АКТ

В началото на тази 1942 година органите на полицията, служба Държавна сигурност, имали сведения, че се разпространяват чрез пощата писма до г. г. министрите и разни високопоставени лица. При направените проучвания и разследвания, полицията се натъкнала на лицето Таню Димитров Тонев, който изготвил и изпратил до г. министър-председателя проф. Богдан Филов следното анонимно: „Г-н Филов, българските граждани с трепет наблюдават резултатите на продажната ви политика. Вие тикате страната с грамадни крачки към национална катастрофа и пр.“

ПРИСЪДА

Осъжда Таню Димитров Тонев, 22 годишен, от. с. Белица, Харманлийско, студент, да изтърпи 10 години строг тъмничен затвор и да заплати 175,000 лв. глоба.

1.201. ПРОГРАМА НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ

[!] Програмата е приета от Задграничното бюро на ЦК на БРП на 17 юли 1942 г. Очертава най-важните вътрешно- и външнополитически задачи, стоящи пред организацията.
По: Въоръжената борба на българския народ против фашизма, 1941–1944, Документи, С., 1962, 122–123

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

ИЗ ПРОГРАМА НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ

Противонародната политика на царборисовото правителство представлява същинската национална опасност за България и я превръща във васал на Хитлер, а българският народ подлага на вечно робство.

При неизбежен разгром на Хитлеровия план за световно владичество всяко продължаване на тая политика означава съзнателно блъскане на българския народ в пропастта, нова страшна катастрофа.

Върховен дълг на всички българи, честномислещи интелигенти и народната армия е да се сплотят в един мощен Отечествен фронт за спасението на България. За осъществяването на това спасение Отечественият фронт излиза с програма, с която си поставя следните задачи:

1. Да не допусне въвличането на България в престъпната и гибелна за българския народ хитлерова война.

2. Да оттегли българските войски, изпратени да потушават освободителната борба на югославските народи против германските и италиански окупатори.

3. Да скъса съюза с Германия и други държави от оста, да освободи българския народ от германските хитлеристи и гестаповци.

4. Да спре износа на храни и сурови материали за Германия и другите държави от оста. Да обезпечи на българския народ и армия прехраната и го снабди с предмети от първа необходимост на достъпни цени.

5. Да осигури в съгласие с Атлантическата декларация националните интереси чрез тясна дружба със Съветския съюз, Англия и Америка и чрез споразумение със съседните народи.

6. Да освободи незабавно всички цивилни и военни лица, преследвани заради тяхната антифашистка борба.

7. Да възстанови политическите свободи на българските граждани: свобода на словото, на печата и сдружаване и прочее, да премахне противоконституционните, противонародни и фашистки закони.

8. Да изтръгне от ръцете на монархофашистката клика народната армия и да не позволи тя да се употребява против негодуващия народ. Да осигури правата на офицерите и подофицерите като пълноправни граждани.

9. Да разтури фашистките организации като Бранник, Съюза на ратниците и легионерите. Да обезвреди фашистките престъпници и главорези и да вземе законни мерки за строгото им наказание.

10. Да огради народното богатство и народния труд от чуждо посегателство и гарантира правилното развитие на стопанството на нашата страна като свободна и независима държава.

11. Да осигури народния поминък и обезпечи с работа всички трудещи се българи, да гарантира заплащането на техния труд, премахване спекулата и скъпотията, да гарантира добри пазари на нашите стоки чрез сътрудничество с всички народи и осигури по-големи стопански възможности.

12. Да изкорени фашисткото мракобесие, расовата омраза и националното унижение на българския народ, като смъкне от власт хитлеристките агенти.

За осъществяването на тези задачи да се създаде народно демократично правителство.

1.202. „ПОЗИВ КЪМ РАБОТНИЦИТЕ, СЕЛЯНИТЕ, ЗАНАЯТЧИИТЕ И ИНТЕЛИГЕНЦИЯТА, КЪМ ВСИЧКИ ЧЕСТНИ БЪЛГАРИ – ПАТРИОТИ В ЦИВИЛНО И ВОЕННО ОБЛЕКЛО“

Разпространен от българските антифашисти, не по-късно от 17 юли 1942 г.
По: Антифашистката борба в България. Документи и материали, том I, С. 1984, 329–331

ТЕМА 1.4.Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти, 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

...Правителството превърна България в колония на хитлеристка Германия и даде на Германия българското жито, българската вълна, кожи, добитък, сирене, масло, кашкавал.То позволи на Хитлеровите орди да разполагат в нашата земя като пълни господари – да използват природните богатства на нашата родина тъй, както им е угодно.

Като скакалци нападнаха и ограбват германците българската земя и българския народ. Всекидневно заминават за Германия пълни влакове с брашно, фураж, въглища, строителни материали и пр. В същото време българският народ е подложен на хроническо изгладняване, оголяване и обосяване. Стотици семейства са оставени без топливо, въглища и дърва...

Български народе, твоето недояждане, съсипия, разорение докарва милиони печалби на шепа войнолюбци, авантюристи, спекуланти – верни на Хитлер и правителството предатели на България.

Не стига само това. Това е щото правителството и верни негови глашатаи: луковци, крапчевци, кожухаровци, цанковци, чкатровци по заповед на своя господар Хитлер обявиха през декември м. г. война на Англия и Америка. Какво собствено на вас, работници, селяни, интелигенти – честни българи, са направили американските и английски работници, селяни, интелигенти и пр.

Но такава е волята на Хитлер. Волята на Хитлер е да хвърли българския народ и българската армия във война срещу Турция и нашите братя-славяни за негови и чужди на българския народ интереси...

Български народе, България е изправена пред нова и по-страшна национална катастрофа...

Ще позволим ли продалото се на Хитлер фашистко правителство да хвърли България в нова авантюристична война? Всички до един, независимо от нашите политически разбирания и класова принадлежност, в името на българската независимост, в името на икономическите интереси на българския народ, в името на България, на борба против Хитлеровия фашизъм!

Да изградим общ национален фронт против фашизма! Да присъединим силите си към международния фронт против фашизма! Да сломим фашизма!...

Прочети и предай другиму.

Граждани патриоти-антифашисти

1.203. „БУРНИ ГОДИНИ“ ОТ Д. КАЗАСОВ

По: Д. Казасов. Бурни години, С. 1949, 721–722

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ЗА ИЗСЕЛВАНЕТО НА ЕВРЕИТЕ ПРЕЗ 1942 г. ОТ БЕЛОМОРИЕТО И МАКЕДОНИЯ

Поставено между натиска на Хитлера и съпротивата на народа, правителството тръгна по линията на най-слабото съпротивление: насочи удара си срещу евреите от окупираните земи... Министерският съвет държа следното постановление:

„На основание на чл. 1 от закона за възлагане на Министерския съвет да взема всички мерки за уреждане на еврейския въпрос и свързаните с него въпроси, одобрява следното: възлага се на комисаря за еврейските въпроси да изсели от пределите на страната, в споразумение с германските власти, 20 000 души евреи, заселени в новоосвободените земи."

В една злокобна нощ евреите от Беломорието и Македония бяха извлечени от домовете им и отправени, без дрехи, ценности и пари, към Дупница и Горна Джумая, откъдето, натоварени в пломбирани вагони, бяха откарани към Ломското пристанище. Оттук по Дунава през Виена те поеха пътя към Полша...

Вълнението, което обхвана българския народ пред факта на това безчовечие, бе толкова голямо, че то успя да смути съвестта и на някои правителствени депутати. Четиридесет и двама от тях, начело с подпредседателя на НС Димитър Пешев, отправиха писмо до правителството, с което искаха преустановяването на тая жестокост...

Правителството бе сключило договор с Хитлера да му продаде 20 000 еврейски души, а му бе изпратило само 11 410 – толкова бяха евреите в окупираните земи. Недостигаха 8 590. Тях то се запретна да извлече от българския резервоар и за целта приготви експедиционен лагер в пристанището Сомовит.

За да не вълнува цялата страна, то ограничи операцията си само в София, където от всичките 46 000 български евреи живееха 26 000.

1 204. 400 000 ЧИФТА ОБУВКИ ЗА СЕЛСКОТО И РАБОТНИЧЕСКОТО НАСЕЛЕНИЕ

Публикувано във вестник „Утро", 15 юни 1943 г., с. 6

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика; 4.2. Стопанско развитие и традиции

Мин. съвет е разрешил да се раздадат наряди за производството на 400 000 обувки с дървени ходила за нуждите на селското и работническото население.

Образците на обувките са одобрени от органите на м-вото на земеделието ведно с дирекцията за стопанска рационализация.

Чрез това масово производство на дървени обувки се слага началото на едно организирано производство на типови обувки, като за целта се възлага на м-вото на търговията да снабди фирмите получили наряди с необходимите наряди лицев материал.

М-вото на земеделието проектира производство чрез наряди на още по-големи количества дървени обувки за селското население, чрез което да бъде преодоляна кризата сред селското население.

Първата партида от 200 000 обувки ще бъде готова още в началото на тази есен.

1.205. СТАТИЯ ВЪВ в. „НАРОДЕН ПАРТИЗАНИН“, БР. 1, 4 октомври 1943 г

Посветена е на партизанското движение в Свищовска околия.
По: Антифашистката борба... том II, 232–233

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ПАРТИЗАНСКОТО ДВИЖЕНИЕ В СВИЩОВСКА ОКОЛИЯ

Октомври 1943 г.

Борбата на българския народ против грабежите и войната се засилва. Разраства се и партизанското движение. Най-смелите народни синове – партизаните се вдигат с оръжие в ръка да защитят народните права и свободи. Не изостава в тази борба и Свищовско. Така на 10 август патриоти запалват складираното жито снопи на чифлика на крупния земевладелец К. Арабаджиев в с. Божурлук, Свищовско. Изгорялото около 60 тона жито на стойност 500 000 лева щеше да бъде изнесено изключително за немците.

На 10 септември партизанска група заема общината на с. Горна Студена, Свищовско, от която изземва общинското оръжие, пишуща машина и циклостил за нуждите на партизанската освободителна борба. Същевременно партизаните разпръскват из селото позиви, с които призовават селяните на масова въоръжена борба.

На 22 септември партизанска чета блокирва село Червена, завзема общината, изгаря общинските книжа, изземва общинското оръжие и намиращите се в общинската каса 100 000 лева за нуждите на народоосвободителната борба. Накрая бе устроено голямо публично събрание, на което в кратка реч... млад партизанин изясни на селяните народния характер на партизанската борба и необходимостта народът заедно със своите партизани да се вдигне на масова въоръжена борба за по-скорошното освобождаване на родината от германските поробители и техните агенти у нас – регентството и правителството на Божилов....

ПРОКЛАМАЦИИ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ, 28 август 1943 г.

1.206. ПО ПОВОД СМЪРТТА НА ЦАР БОРИС III

По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., с. 393

ТЕМА 2.1. Българският владетел

ПРОКЛАМАЦИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Негово Величество цар Борис III, нашият любим цар-обединител, след кратко и мъчително боледуване, днес, 28 август 1943 г., в 16 ч. и 22 м., предаде Богу дух в Двореца, обкръжен от царското семейство.

Неизмерима е загубата на България. Неизмерима е скръбта на целокупния български народ. Неизмерима е признателността му към неговия любим, незабравим и велик цар-обединител. Всички българи имаме свещения дълг да следваме, да бъдем единни и сплотени и да работим всеотдайно за напредъка и благоденствието на обединена България.

Нека бъде вечна паметта му.

София, 28 август 1943 г.

1.207. ПО ПОВОД ВЪЗШЕСТВИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ПРЕСТОЛ НА ЦАР СИМЕОН II

Симеон II е цар на българите (28.VIII.1943 – 15.IX.1946). Застава на престола след смъртта на баща си цар Борис III, но поради непълнолетието си управлява с Регентство.След референдума на 8 септ. 1946 г. за премахване на монархията, напуска страната. Установява се в Египет, а по-късно в Испания. Завършва Военна академия в САЩ. През 2001 г. се установява в България. Учредява Национално движение „Симеон II", печели парламентарните избори и на 24 юли с. г. е избран за министър-председател.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., с. 394

ТЕМА 2.1. Българският владетел

ПРОКЛАМАЦИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Днес, 28 август 1943 г., Негово Царско Височество Престолонаследникът Симеон княз Търновски, любимецът и надеждата на българския народ, съгласно чл. 34 от Конституцията встъпи на престола на българските царе под името Симеон II, цар на българите.

Поради малолетието на Негово Величество цар Симеон II и на основание чл. 151 от Конституцията Министерският съвет поема управлението на Царството до отреждане на предвиденото в Конституцията Регентство.

В този съдбовен за страната момент призоваваме всички българи да се сплотят още по-здраво около престола на Негово Величество цар Симеон II, за да могат с вяра в светлите бъднини на нашия народ и с упование в Бога да продължат светлото дело на България.

Да живее Негово Величество цар Симеон II!

Да живее България! Да живее българският народ!

гр. София, 28 август 1943 г.

1.208. РЕШЕНИЕ НА XXV ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ, 9 септември 1943 г.

Кирил Преславски е брат на цар Борис III. Включен е в Регентството, в нарушение на Търновската конституция. След 9 септ. 1944 г. е осъден на смърт от Народния съд.
Никола Михов е военен и политически деец, ген.-майор. При избирането му в Регентството е министър на войната. Осъден на смърт от Народния съд.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., с. 395

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 2.4. Видни български политици и държавници

1. XXV Обикновено народно събрание да избере регенти, които след като положат клетва пред същото събрани и обявят с прокламация до народа, че начеват да управляват Царството, да поемат управлението в пределите на царската власт и от името на царя до навършване пълнолетието на Негово Величество Симеон II, цар на българите.

2. Великото народно събрание да бъде свикано, за да вземе надлежно решение съгласно конституцията, след като престанат да съществуват пречките за свикването му.

Въз основа на т. 1 от горното решение Народното събрание в същата си сесия и заседание

ИЗБРА ЗА РЕГЕНТИ:

1. НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО КИРИЛ, КНЯЗ ПРЕСЛАВСКИ
2. ПРОФ. Д-Р БОГДАН ФИЛОВ
3. ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТ НИКОЛА МИХОВ

1.209. ПРОКЛАМАЦИЯ НА РЕГЕНТИТЕ КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД, 11 септември 1943 г.,

Относно встъпването на регентите в длъжност и произтичащите от това задачи.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., с. 395

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие

Българи,

Поради непълнолетието на Негово Величество царя Симеон II, Двадесет и петото Обикновено народно събрание, което в този момент е единственият законен изразител на народната воля, в заседанието си от 9 септемврий т.г. избра за регенти: Негово Царско Височество княз Кирил Преславски, професор д-р Богдан Филов и генерал-лейтенант Никола Михов.

Днес, 11 септемврий 1943 година, ние, регентите, положихме пред Народното събрание предвидената в конституцията клетва и поемаме съгласно чл. 30 от конституцията управлението на Царството в пределите на царската власт и от името на Негово Величество Симеон II, цар на българите.

Като съобщаваме това на българския народ, ние заявяваме, че при изпълнението на нашата длъжност ние ще имаме предвид само интересите на народа и на държавата и ще се ръководим преди всичко от заветите и политическите разбирания на о'Бозе почившия цар-обединител, Негово Величество Борис III, за да можем да продължим с успех неговото дело.

В тези съдбоносни времена ние призоваваме всички българи от всички краища на обединеното ни Отечество да се сплотят около трона на Негово Величество Симеон II, цар на българите, за да можем с общи усилия да изградим благоденствието и напредъка на целокупния български народ.

Да живее царят! Да живее България! Да живее българският народ!

КИРИЛ, КНЯЗ ПРЕСЛАВСКИ
РЕГЕНТИ: ПРОФЕСОР Д-Р БОГДАН ФИЛОВ
ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТ НИКОЛА МИХОВ

1.210. ТРИ ПУБЛИКАЦИИ ЗА ЖИВОТА В РОДОПИТЕ

По: сп. Родопа, бр. 8–9, октомври-ноември 1943 г.

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация, 4.4.Влиянието на природо-географската среда.

РОДИНСКОТО ДВИЖЕНИЕ В ЗАП. РОДОПА

Това движение, което обхвана изцяло източната и средната част на Родопската област, и предизвика такива големи промени в народностния и културен живот на българите моха-

медани, живущи тук, а и напредъка в техния стопански, домашен и семеен бит, сега обзема и българите мохамедани, населяващи западните кътове от Родопската покрайнина, дето те водят съвсем първобитен прост живот и в духовно отношение са много изостанали назад. Това духовно състояние и нищета ги прави много консервативни и много по-неподатливи към културно-просветно въздействие. При все това родинско-възрожденското движение за българско народностно свестяване, насаждано и разпространявано от млади и събудени българи мохамедани и други просветени духовници, в това число и мюфтиите в Неврокоп и Лъджане, си пробива път и завладява умовете. На много места освен околийските и и някои поместни дружби „Родина", съществуват родински ядра, които постепенно се разрастват и увеличават. Сега ни съобщават за образуваната родинска дружба в с.Дебреи, Неврокопско. Секретар на дружбата е г. Н. Алиманскн. Като една от първите задачи на дружбата било посещението, което нейни членове през Девин възнамеряват да направят сега през есента на гр. Смолян–Ерусалимът на българо-мохамеданското възражденско движение. Дали ще успеят през настоящата есен да извършат тази обиколка, не знаем, дори съмняваме се да стане това при днешното време, но всеки случай за тая цел те разполагали вече и със сумата 15,000 лв. Ние възлагаме големи надежди върху чувството и подема на родинци от Дебрен, да бъдат и те заедно със своите съидейници в околията активни и деятелни апостоли за всеместно здраво утвърждаване на родинесното в Неврокопската покрайнина, което ще донесе преуспяване на техния живот и в техния поминък.

СЪОБЩЕНИЯТА ЗА СРЕДНОРОДОПИЕТО

Под Среднородопие се разбира целите Смоленска и Девинска околии, югозападната част от Асеновградска околия — Хвойна, Чепеларе и пр., както и западната част от Ардинска околия, в която обширна планинска площ живеят повече от 100,000 д. население. Същото положение от към връзка е и с Ксанти. От редица години насам, до настъпилата от 2 години насам криза в съобщенията на това място, автомобилното д-во „Задруга" в Пловдив подържаше 13 големи омнибуси редовни пътувания по основаните автомобилни пътническн линии № 601, 602, 603, 604 и така редовно се задоволяваха продоволствените, търговските и други нужди в края. В последно време, особено през изтеклото лято, кога поради липса на гуми, кога поради липса на бензин, дружеството е в невъзможност да задоволи нарасналите още повече и поради военното време превозни нужди. Много пътници, между които повикани запасни, войници отпускари, болни, чиновници, призовани в съда и др., бяха принудени да чакат с дни по рейсовите спирки и агенции, поради липса на места, без да могат да бъдат превозени. Може да се каже, че в това отношение превозът на пътници можеше да задоволява едва 30–40% от нуждите. Тоя превоз се подпомагаше от случайно минаващи камиони, но пак нередовно. Но все пак, как да кажем, летният сезон кьораво-сляпо мина.

Сега обаче, с настъпването на зимния сезон, ако продължава същото положение, населението в казаните места ще се постави в твърде критическо състояние. За да не стане това, и понеже в царството остават неуредени само съобщенията по линиите Пловдив–Смолян, Смолян–Ксанти и Пловдив–Девин, много е желателно почитаемото Министерство на благоустройството – Отделението за автомобилни съобщения, да вземе овреме мерки, да запаси д-вото „Задруга" с гуми и бензин, за да може то с разполагаемите омнибуси да подържа поне отчасти редовен задоволителен превоз на пътници през зимата. Не ще съмнение, че същото се отнася и до камионната служба за превоз на материали, особено за продоволствие, както и превоза на други стоки, с която задача се е нагърбила за превоз на товар за Среднородопието агенцията „Рожен". Ние имаме предвид грижите, които се полагат въобще за съобщенията, за превоза на пътници и стоки, от страна на съответната служ-

ба при казаното министерство и се надяваме, че транспортната служба в Среднородопието, нуждите на което добре са обрисувани и в изложението на конференцията в Смолян на 16 април т. г., държана от кметовете, ще бъде поставена в задоволителен ред.

Д-р Хр. П. Гюлеметов, Ксанти

СЪБОР НА РОЖЕН

Дълго бихте търсили на картата селище, понеже обикновено в тях стават събори, с име Рожен, но не бихте го намерили. Рожен е едно от многобройните била на Средна Родопа, на шосето между Чепеларе и Устово. Там е минавала българо-турската граница преди Балканската война и е известен с своята очарователна природа и със своя събор, който става на Св. Пантелей – 9 август, дето на светеца е изграден хубав параклис.
Възкачите ли се на Рожен, пред вас се открива толкова голямо разнообразие на цветове и форми, че захласнат, човек наблюдава пъстрата гама от светло-зеления до тъмно-зеления цвят на ливадите и боровете; ведросиньото небе с пухкавите бели облачета и тъмните силуети на планинските вериги със стрелкащите се върхове, които ограждат шеметни долини и пенливи потоци. Докдето види окото, е все планини. Рожен е вододел на Асеница за Марица и Черна за Арда, които, и двете реки, бързат да влеят заедно водите си в Бялото море. В съседство с Рожен е прочутото летовище Пампорово с своите чудни гори и скалите ограждащи гр. Смолян. Близко се гуши и селцето Проглед. Тези природни красоти не могат да се сравнят с нищо, защото те са единствени по своето величие и красота.

1.211. ОТЧЕТ НА СОФИЙСКИЯ ОБЛАСТЕН ПОЛИЦЕЙСКИ НАЧАЛНИК Б. ДИМИТРОВ ДО ДИРЕКТОРА НА ПОЛИЦИЯТА, 23 декември 1943 г

По: Архив на МВР, 22 127

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика; 2.6. Войска; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

На 16 декември с. г. отрядът, който бил изпратен в балкана по указание на заловените ятаци, се разделил на три части, с цел като се открие лагерът, нелегалните да бъдат обкръжени. Обаче само един водач бил искрен и завел групата, командвана от началника на 6-и полицейски участък Тодоров, към лагера. Другите двама завели групата на големи разстояния от същия. Когато групата на началника на VI пол. Участък Тодоров била вече близо до лагера, ятакът, който ги водил, се лутал дълго време, докато най-после намерил една пътека, по която се ориентирал за мястото на лагера. Още с приближаването на лагера началникът Тодоров пръснал хората си във верига. Същият разполагал с 27 полицаи. Ятакът посочил точно къде е лагерът, но казал на Тодоров, че са малко и не е зле да се намерят и другите. В този момент един от полицаите видял движението на четниците и извикал „Ето ги господин началник“ и открил огън по тях. Огънят се пръснал по цялата бойна линия, но четниците не закъснели и със силен пушечен и картечен огън обстрелвали позицията на полицията. Стрелбата траяла около 10 минути и била прекъсната от предупреждението на началника Тодоров, който викал: „Партизани, предайте се“, но в отговор на това предупреждение четниците с „Ура“ се опитали да контраатакуват позицията на полицаите. При престрелката бил убит 1 младши-сержант и двама стражари ранени. Останалите полицаи, виждайки, че са убити двама полицаи и двама са ранени, обърнали гръб и почнали да бягат. Тодоров, чувайки, че някой вика, се обърнал назад и видял, че полицаите бягат, а по тях взводният командир от моторизираната рота Стамболов,

да вика: „Не бягайте, ще стрелям", но въпреки тези заплахи те продължили да бягат. Виждайки това положение и за да ги спре, Тодоров започнал да вика подир полицаите: „Не бягайте, това са наши", но въпреки това те продължили да бягат. Останали малцина храбреци (4 командири и 3 полицаи) изостанали сами на позицията, били принудени да отстъпят, поради силния огън на четниците, които същевременно се мъчели да ги обградят....

1.212. СВЕДЕНИЕ НА ОБЛАСТНОТО ПОЛИЦЕИСКО УПРАВЛЕНИЕ, ВРАЦА

Сведението е за числеността на задържаните, убитите и действащите антифашисти в областта.
Документът е от Архив на МВР, об. 16284, л. 11-15, Оригинал.
По: Антифашистката борба... 338–340

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика

Не по-рано от 6 март 1944 г.

...Численост на заловените и избити комунистически нелегални функционери от Врачан. област за времето до 20.X.1943 г.

От Врачанска околия	– 7 души
От Белоградчишка околия	– 5 души
От Фердинандска околия	– 1 човек
От Берковска околия	– 1 човек
От Ломска околия	– 11 души
От Видинска околия	– 1 човек
От Кулска околия	– 5 души
От Б. Слатинска околия	– 1 човек

Всичко: 32 души

...Численост на заловените и избити комунистически нелегални функционери от Врачан. област за времето от 20.X.1943 г. до 6.3. 1944 г.

От Врачанска околия околия	– 4 души
От Б. Слатинска околия	– 5 души
От Ломска околия	– 6 души
От Кулска околия	– 18 души
От Белоградчишка околия	– 1 човек
От Фердинандска околия	– 2 души
От Оряховска околия	– 1 човек

Всичко: 37 души

...Численост на нелегалните комун. функционери от Врачан. област към 6.3. 1944 г.

От Врачанска околия	– 23 души
От Белоградчишка околия	– 4 души
От Берковска околия	– 4 души
От Фердинандска околия	– 11 души
От Ломска околия	– 15 души
От Видинска околия	– 4 души
От Кулска околия	– 11 души
От Б. Слатинска околия	– 21 души
От Оряховска околия	– 14 души

Всичко: 107 души

1.213. ДОКЛАД ОТ МИНИСТРИТЕ НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ И НАРОДНОТО ЗДРАВЕ И ВОЙНАТА ДО МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛЯ

Докладът е за съвместната дейност на българската войска и полицията в борбата против партизаните. Одобрен с постановление №30 на МС, прието с протокол №93 от 28 април 1944 г.
Документът е от: ЦДИА, ф. 284, оп. 1, а.е. 8583, л. 142–143, Оригинал
По: Антифашистката борба..., 362–363

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика; 2.6. Войска.

28 април 1944 г.

Господин министър-председателю,

След затоплянето на времето и след като руските войски наближиха румънската граница, комунистическата пропаганда се засили с тенденция да се създадат по-големи нелегални групи, чрез които да се поддържа безредие и смут във вътрешността на страната.

Необходимо е при това положение да бъдат продължени и засилени вземаните досега мерки за обезвредяването на нелегалните групи.

За да бъде обаче по-стегната и по-ефикасна борбата с нелегалните групи в царството, налага се дейността на войската, жандармерията и полицията да бъде поставена под единно командуване.

Най-удобното и целесъобразно в случая е върховната командуване и ръководството да бъде възложено на войската, като всички държавни, общински и обществени служби в тази дейност на войската да се считат за нейни органи.

Поради това ние Ви молим, г. Министър-председателю, да внесете този ни доклад в Министерския съвет, който да одобри следното

Постановление:

Възлага се на Министерството на войната съвместно с жандармерията и полицията да продължи акцията против нелегалните групи в страната до окончателното им ликвидиране.

Всички държавни, общински и обществени организации да се считат за органи на Министерството на войната при горната му дейност.

Отношенията между войската, жандармерията, полицията и всички останали служби и организации да се уточнят с нарочни заповеди от министрите на вътрешните работи и народното здраве и войната.

Министър на вътрешните работи и народното здраве: Д. Христов
Министър на войната: ген. Русев

1.214. ИНФОРМАЦИЯ ЗА БЮДЖЕТНИ РАЗХОДИ, 1943–1944 г.

По: Орлин Василев. Въоръжената съпротива...

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика 2.6. Войска

БЮДЖЕТНИ РАЗХОДИ ЗА НАГРАДИ И ПОМОЩИ

По параграф 36 от бюджета на министерството са дадени за награди:

За 1943 г. – 1,900,000 лв.; за 1944 г. – 26,450,000 лв. или всичко 28,350,000 лв.

За помощи на семействата са извършени следните разходи:

През 1943 г. 23,020,000 лв., оформени с платежни заповеди.

През 1944 г. 11,500,000 лв., не оформени с платежни заповеди.

Общо по параграф 36 за награди на войската и жандармерията и помощи на семействата на загинали са изразходвани за 1943 г. 24,920,000 лв. и за 1944 г. 37,950,000 лева, а за двете години заедно 62,870,000 лв.

В последната сума влизат изплатените документи в размер на около 7,000,000 лв. през 1943 г., които ще се оформят с бюджета за 1944 г.

Има издадени заповеди за около 10,000 лв., сумите по които още не са преведени, поради липса на редовни документи. Има искания, по които още не са изготвени заповеди за отпущане на помощи.

Началник на Б.К. отдел: (п) Ив. Трифонов

1.215. РАЗПИСКА ЗА ПОЛУЧЕНИ НАГРАДИ, 24 февруари–3 март 1944 г.

По: Орлин Василев. Въоръжената съпротива...

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика

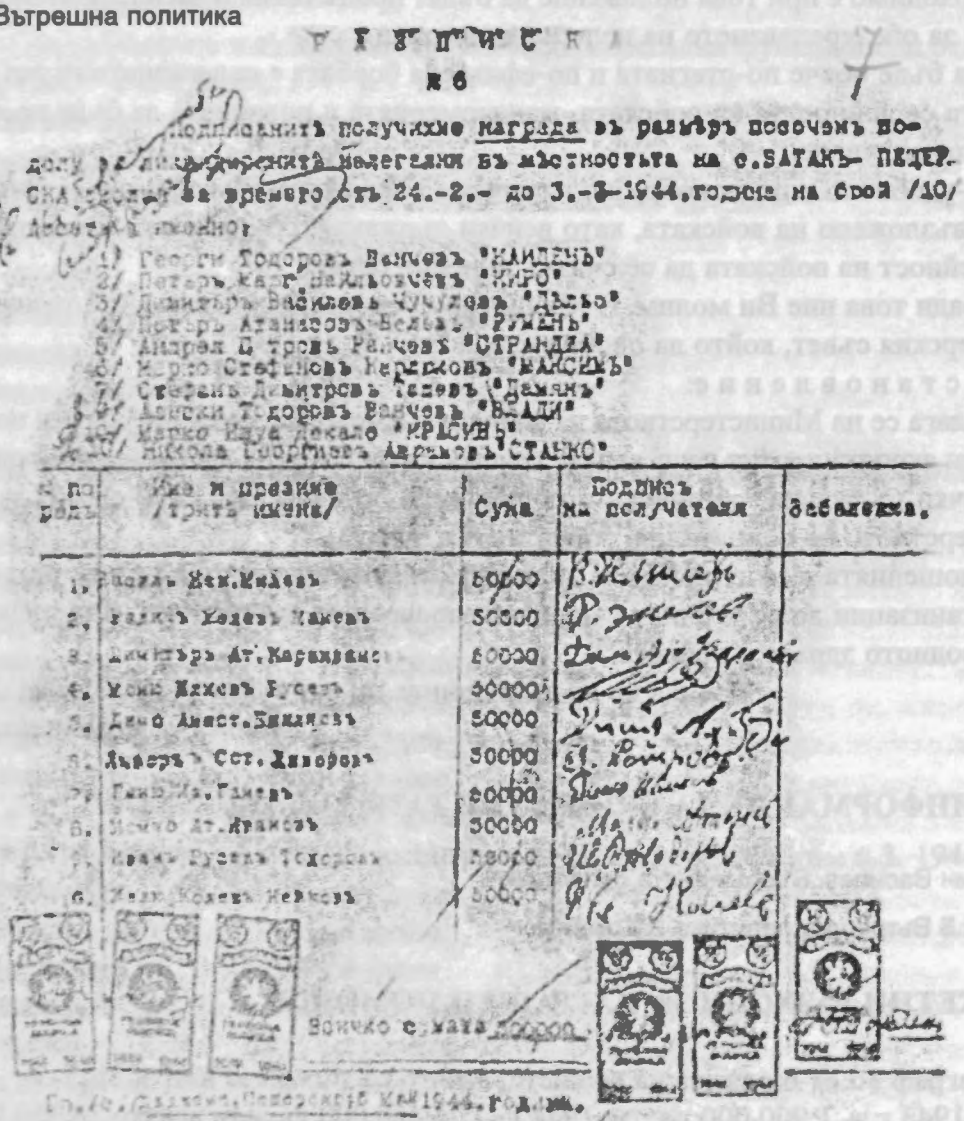

Р А З П И С К А

№ 6

Подписаните получихме награда въ размѣръ посочения по-долу, от ръководителите делегации въ мѣстностьта на с.БАТАКЪ- ПЕЗЕР-СКА, през времето отъ 24.-2.- до 3.-3-1944.годин на брой /10/ Десет/ души:

1/ Георги Тодоровъ Ванчевъ "ЖАНДЕЧЪ"
2/ Петъръ Кар. Найдовчевъ "ЖИРО"
3/ Димитъръ Василевъ Чучулевъ "ДЪЛЪО"
4/ Петъръ Атанасовъ Белевъ "РУМЕНЪ"
5/ Андрей Д тровъ Ванчевъ "СТРАНДЖА"
6/ Марко Стефановъ Кирковъ "МАКСИМЪ"
7/ Стефанъ Дѣнитровъ Тодевъ "ДАМЯНЪ"
8/ Асенъ Тодоровъ Ванчевъ "ВЕЛИ"
9/ Марко Иван Декало "ИРАСИНЪ"
10/ Никола Георгиевъ Андреевъ "СТАНКО"

№ по ред.	Име и презиме /трите имена/	Сума	Подпис на получателя	Забележка.
1.	Иван Ник.Ивановъ	50000		
2.	Иванъ Ходжевъ Ивановъ	50000		
3.	Димитъръ Ат.Карамфилов	50000		
4.	Асен Ивановъ Русевъ	50000		
5.	Дечо Анест.Василевъ	50000		
6.	Лъвчо Ст. Лазаровъ	50000		
7.	Ганчо Ив.Ганчевъ	50000		
8.	Мечо Ат.Ивановъ	50000		
9.	Иванъ Русевъ Тодоровъ	50000		
10.	Иван Ходжевъ Ивановъ	50000		

Всичко сумата 500000

Гр./с./Батакъ, Пазарджикъ Мартъ 1944.годинa.

Удостовѣряваме, че посочените по-горе лица получиха отличията въ настоящата равнище награди за проявена дѣйность въ защита на реда и сигурностьта на държавата.

Подписъ
/Началникъ на управлението/

Х.Д.Х.С.Д. Пазарджикъ 2-а Атакъ Б.П.Дечевъ.

1.216. ДВЕ ПИСМА ОТ 21 март 1944 г.

По: Орлин Василев. Въоръжената съпротива...

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ПИСМО ОТ ОБЛАСТНАТА ДИРЕКЦИЯ НА МВРНЗ В ГОРНА ДЖУМАЯ

Донасям Ви, господин Министре, че благодарение на предварително изготвения план за унищожаването на разбойническите банди и съдействието на добрите и доблестните служебни и частни лица, групата нелегални от десет души – Арсо Пандурски, Стою Ковачки, Веса Баракова, Анка Поповска, Стефка Филипова, Славе Константинов, Стоимен Календарски, Асен Чаушки, Ванюша, руснак-болшевик, и Борис Захов – която вълнуваше в десната половина на Горноджумайска околия, е унищожена.

За да се даде още по-голям импулс и да се подчертае, че властта цени и възнаграждава заслужилите родолюбци и храбърци, моля да ми се отпусне сумата от 450,000 лв.

Областен директор: (п) Хр. Миладинов

ПИСМО ОТ ДИРЕКЦИЯТА НА ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

Съгласно указанията, дадени ми от началника на Б. К. отдел, г. Трифонов, представям два списъка, съдържащи както следва:

1. Първият – имена на 144 души нелегални от родопския отред „Антон Иванов", унищожени от чиновете на 2-ра ловна дружина и

2. Вторият – имената на 34 души нелегални от пазарджишка околия, унищожени от 27 пех. чепински полк.

Моля нареждането Ви да се преведе направо на 2-ра дивизионна област сумата 7,200,000 лева, за възнаграждение за ликвидираните по втория списък.

Приложение: два списъка.

Областен директор: (п) не се чете.

1.217. ИЗВЕСТИЕ № 10 ОТ 2 май 1944 г. НА ДЪРЖАВНАТА ЖАНДАРМЕРИЯ

По: Архив на МВР, 22 125

ТЕМА 1.5 Вътрешна политика, 1.4.Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти, 2.6. Войска

На 22 и 23 май 1944 г. II Врачанска жандармерийска дружина след успешно разузнаване и проследяване успява да открие около село Батулия батальон от 200 души нелегални с товарни коне. При престрелка жандармерията убива 40 души, залавя 10 живи, между които един англичанин. Между убитите са и двама англичани – офицер и подофицер – радиотелеграфист, има и много ранени бандити. Жандармерията при тази битка не дава жертви. Установено е, че батальонът е отлично въоръжен и снабден от Сърбия. Той има за задачата да послужи като ядро за привличане и формиране на нови групи, чети и батальони в България. Англичаните се спускат с парашути в Албания. При тази офанзива жандармерията залавя и 12 леки картечници, 15 пистолета, 32 пушки, радиостанция за далечно предаване и приемане, 3 коня, раници, платнища, бомби, патрони, муниции, цялата архива на батальона, бинокли и др. На следващия ден – 24 май – дру-

жината ликвидира в престрелка опасния и от дълго време издирван бандит Марин Найденов от село Литаково, Ботевградско. Той заедно със сина му и дъщеря му са ликвидирани.

1.218. БЛАГОДАРСТВЕНО ПИСМО, 5 юли 1944 г.

▲ **От Маршалството при Двореца до дружба „Родина" за изпратена парична помощ за подпомагане на пострадалите при бомбардировките в София.**
По: Родопски сборник. С., 1995

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени; 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 2.4. Видни български политици и държавници

АРШАЛСТВО НА ДВОРА НА НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЯ

36 София, 5 Ю.лий 1944

До Господина Председателя на
българо-мохамеданската културно просвѣтна и благотворителна
дружба "Р о д и н а"
въ гр.Смолянъ

Имамъ честьта да Ви уведомя, че изпратената отъ Васъ сума 14,025 /четиринадесеть хиляди два десеть и петь/ лева, която внасяте за подпомагане пострадалитѣ отъ въздушнитѣ бомбардировки, се получи.

Нейно Величество Царицата, трогната отъ проявеното състрадание и гражданска солидарность, ме натовари да предамъ Вамъ и на членоветѣ на дружбата Нейната похвала.

По нареждане на Нейно Величество сумата се внесе въ съответния комитетъ при Министерството на вътрешнитѣ работи и народното здраве.

Пълномощенъ министъръ,
Маршалъ на Двора на Н.В.Царя

1.219. ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ, 10 авг. 1944 г.

■ **Предупреждението е относно провежданата от Иван Багрянов политика.**
▲ **Иван Багрянов е държавен и политически деец. Завършва Военното училище в София и става адютант на цар Фердинанд I и цар Борис III. След това учи право в „Св. Климент Охридски" и агрономство в Лайпциг. В правителствата на Г. Кьосеиванов и Б. Филов е министър на земеделието, а от 1 юли до 2 септ. 1944 г. е министър-предс. Осъден от Народния съд на смърт.**
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 398–399

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност; 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 1.5. Вътрешна политика

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ КЪМ ПРАВИТЕЛСТВОТО НА ИВАН БАГРЯНОВ

Цялата тая политика на българските правителство е изправила днес страната пред пропаст и е застрашила нашето съществуване като свободна и независима държава. Единственото средство да бъде България отдръпната от тая зинала пред нозете пропаст ние виждаме в следните мерки, които трябва да се вземат без отлагане:

1. България да излезе незабавно от гибелния за нея съюз с хитлеристка Германия. Това е първата неминуема стъпка, без която е немислимо нито преустановяването на войната с Англия и Америка, нито установяване (на) добри отношения със СССР.

2. Да се преустанови положението на война с Англия и Америка.

3. Да се поведе открита, искрена и приятелска политика със Съветска Русия и не се допуснат в страната ни вражески спрямо нея сили и материали.

4. Да се оттеглят нашите войски от пределите на Сърбия, Босна, Черна гора и Гърция.

5. Да се установят искрени приятелски връзка с Турция, които да изключат всяко съмнение, че България би подпомогнала с каквото и да било Германия при днешното положение на скъсани дипломатически отношения с източната ни съседка.

6. Да се потърси допир с авторитетни, имащи връзка с народа си представители на сърби, хървати, словенци, черногорци, македонци (?! състав.), румънци, турци, гърци и албанци за очертание рамките на балканското споразумение и справедливо разрешение на националните въпроси, разделящи балканските народи.

7. Да се разформироват всички чужди на народния ни бит и на държавните ни институти организации, които са плод на частна, а не на държавна инициатива.

8. Да се спре износът на български стоки за държави, които не са изпълнили поетите от тях задължения за компенсационен внос.

9. Да се възстановят свободите и правата на българските граждани, за да се даде възможност на българския народ на дело да поеме в собствени ръце своите съдбини.

10. Бързо и ефикасно да се отстранят анархията, корупцията и безчинствата на безотговорните политици, на престъпните чиновници и на безогледните стопански алчници.

11. Да се закрият концентрационните лагери, да се върнат в домовете им интернираните, да се даде пълна политическа амнистия, да се премахнат всички изключителни закони.

12. Да се пристъпи към една политика на широки стопански и социални преобразования, имаща за задача да подкрепи и издигне стопански слабите.

Ставайки изразители на всеобщото негодувание от продължаването на гибелния за страната ни политически курс, ние най-енергично предупреждаваме правителството (на) Багрянов, че ако то не извърши незабавно желания от народа и сочения от нас завой във вътрешната и външната политика на смъртно застрашеното ни Отечество, то поема страшна отговорност пред история и народ и то самото създава условия, при които народът ще се види заставен с всички средства и сили на дело, а не само на думи да вземе съдбините на България в своите ръце.

10 август 1944 г.

1.220. ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НА ЛЕГАЛНАТА ОПОЗИЦИЯ, 12 август 1944 г.

По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., с. 400

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност; 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 1.5. Вътрешна политика

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ КЪМ ПРАВИТЕЛСТВОТО НА ИВАН БАГРЯНОВ

Подписаните представители на политическите сили в България, събрани в един от най-тежките политически моменти за Отечеството, намираме, че е необходимо:

1. Да се преустанови положението на война с Англия и Съединените щати.

2. Да се поведе открито една искрена и приятелска, изпълнена с доверие политика с нашата освободителка Русия.

3. Да се оттеглят войските от земите, за които България никога не е претендирала.

4. Да се установи строго спазване на конституцията и гарантираните от нея демократически права и свободи на гражданите.

5. За осъществяването на тая политика да се образува едно народно конституционно правителство, ползващо се с доверието на българския народ.

Подписали:
Никола Мушанов, Кр. Пастухов, Димитър Гичев, Ат. Буров,
Кимон Георгиев, Никола Петков, д-р Ив. Пашов, д-р Минчо Нейчев,
Петко Стайнов, д-р Ал. Гиргинов, К. Муравиев, Вергил Димов, д-р А. Москов
12 август 1944 г.

1.221. ИЗ ДНЕВНИКА НА БОГДАН ФИЛОВ

За маневрите на регентството и правителството на Иван Багрянов, 26 август 1944 г.
По: Б. Филов, Дневник, С., 1990, с. 230

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 2.2 Институции на властта – промени и развитие

26 август 1944 г.

Тази сутрин се събраха при нас князът, Багрянов, Драганов, ген. Русев и ген. Трифонов. Станаха оживени разисквания по въпроса какво трябва да направим, в случай че русите дойдат на Дунава и поискат да навлязат на наша територия. Реши се преди всичко правителството да вземе мерки, за да се избегне тази евентуалност, като освен разоръжаването на миналите у нас германски войски се настои за час по-скорошното оттегляне на герм(анските) войски от България. Освен това още днес се даде заповед да започне изтеглянето на корпуса от Сърбия. Правителството да обсъди как да се постъпи, ако въпреки това руските войски минат на наша територия.

След обяд тримата регенти изпратихме телеграма до Хитлер, с която го молехме в интереса на приятелството между двете страни, както и с оглед на бъдещите ни приятелски отношения, да даде възможност на страната ни да не утежнява и без това тежкото си положение. Решихме освен това да се срещнем с 13-те, които бяха подписали писмото до нас (от 12 август 1944 г. – бел. съст.), като по-напред видим бившите м(ини-стър)-председатели.

30 август 1944 г.

В три часа (след обяд – бел. съст.) видяхме Багрянова и сложихме пред него въпроса за общото положение във връзка със срещите с политическите лица (от легалната опозиция – бел. съст.). Той се съгласи, че действително е дошъл моментът за една промяна на правителството, като предложи тази задача да се повери на Петко Стайнов[1]. Изтъкнахме нашите възражения (той отива с Отечествения фронт, привърженик е на една чисто руска политика и е колеблив в разбиранията си) и го попитахме какво мисли за К. Муравиев. Намери го и той за по-подходящ, тъй че установихме на него, като решихме Багрянов да си не дава още оставката, додето не осигурим новия кабинет, за да избегнем неудобствата от една по-продължителна криза, които са особено големи в един такъв момент. Багрянов обеща, но веднага прибави молбата, при излизането си в оставка да си вземе сбогом с няколко думи по радиото. Съгласихме се, като смятахме, че това ще стане след образуването на новия кабинет и че ще бъдем предупредени. Характерно е за всеки случай, че даже и в един такъв момент Багрянов мисли преди всичко за себе си, какъв полезен ефект за себе си може да добие даже и при напущането на властта. Аз съм на всеки случай много доволен, че този голям позьор ще си отиде тъй бърже, макар и да съм длъжен да призная, че той общо взето добре изигра ролята си да направи необходимия в нашата политика завой.

Разпоредихме да потърсят Муравиев[2] и се върнахме в Чамкория (дн. Боровец – бел. съст.)

Муравиев дойде в 7 часа. Изложихме му в какво се състои работата и че ние възприемаме напълно програмата, установена в писмото на 13-те (от легалната опозиция, изготвено на 12 август 1944 г. – бел. съст.). Казахме, че сме съгласни с една обща и широка амнистия, а така също и с участието на комунист в кабинета. Приехме и министри без портфейл, при което изложихме нашите разбирания по този въпрос и нашия по-раншен проект за държавни секретари. Муравиев прие да влезе комунист в кабинета, но изказа съмнение, че комунистите ще приемат, и изтъкна, че всъщност той ще бъде по-доволен, ако те откажат. Ние му предадохме нашето желание ядката на кабинета да образуват земеделците; по тази причина не се обръщахме към Мушанов и се надявахме, че той ще разбере нашите съображения и няма да прави мъчнотии. Аз заявих, че не бих желал моята личност да бъде спънка за дейността на новия кабинет и че съм готов веднага да се оттегля (от състава на Регентството – бел. съст.), ако това се наложи в интерес на политиката, която ще се води, стига това да не бъде в ущърб на стабилността на регентския институт и да не послужи за прецедент правителствата да назначават регентите, вместо да бъде обратното. Муравиев, със свойствената му резервираност, възрази (на) всички тези внушения, както и (на) задачата, която му се възлагаше, отиде да говори най-напред с Багрянова и още същата нощ слезе в София, за да събере своите хора.

[1] Акад. Петко Стоянов Стайнов е български юрист и общественик. Завършва право в Париж, специализира в Лайпциг. Дългогодишен преподавател по административно право. Участва в третото правителство на Андрей Ляпчев (1930–1931) и във второто правителство на Кимон Георгиев (1944–1946). Дългогодишен народен представител.

[2] Константин Муравиев е министър-председател и министър на външните работи от 2 до 8 септември 1944 г.

1.222. МАНИФЕСТ НА НАЦИОНАЛНИЯ КОМИТЕТ НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ, 29 август 1944 г.

Манифестът към българския народ е по повод политиката на правителството на Иван Багрянов. Набелязва спешните за разрешаване задачи, стоящи пред страната.
По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 401–403

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 1.5. Вътрешна политика; 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

ИЗ МАНИФЕСТА КЪМ БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Българи и българки,

Войната свършва. България е поставена на подсъдимата скамейка. Днес тя е напълно изолирана и рискува да изгуби най-надеждната си опора за предстоящата конференция за мир – нашата освободителка. Правителството, притеснено от бързото развитие на събитията, се видя принудено да обяви някакъв си неутралитет и побърза да оповести, че тоя неутралитет е одобрен от Съветския съюз, нещо, което е официално опровергано.

Правителството продължава и засилва жестокия поход срещу народните борци, изразители на една спасителна народна политика.

Правителството трябва незабавно да си върви. То няма авторитета да отстоява интересите на България в преговорите за примирие и мир. Неговото по-нататъшно стоене на власт е гибелно за страната. То не се ползва с доверието на българския народ. В днешните тежки моменти съдбата на нашето Отечество може да бъде облекчена само от едно правителство на Отечествения фронт.

Драги сънародници,

Ние ви зовем на смела и енергична борба за едно народно правителство на Отечествения фронт в името на следните наши искания:

1. Незабавно скъсване на всякакви връзки с Хитлерова Германия.
2. Мир и приятелство с Англия и Америка.
3. Сърдечно приятелство със Съветския съюз и вечна дружба с братския руски народ.
4. Пълно разбирателство с нашите съседи и специално с народите на нова Югославия, за изграждане на траен мир на Балканите.
5. Незабавно споразумение за спиране на военните действия и изтегляне на нашите войски от Югославия и Гърция.
6. Възстановяване на всички политически и граждански права и свободи.
7. Премахване на всички изключителни противонародни закони и наредби.
8. Пълна и безусловна амнистия на борците за народни свободи и жертвите от изключителните противонародни наредби.
9. Народен съд над виновниците за досега водената катастрофална политика и за всички провинени в изстъпления над народните борби и мирното население в България и окупираните земи.
10. Конфискация на капиталите и имуществата на хитлеристките агенти в България и на незаконно забогателите.
11. Прочистване на целия държавен апарат от противонародни елементи.
12. Разтуряне на всички противодемократични организации и унищожаване на всяка следа от авторитарна идеология.

13. Смели стопански, финансови и социални реформи. Унищожаване на спекулата и премахване на скъпотията.

14. Широка и евтина просвета за народните маси. Преустройство на цялата образователна система на демократични и научни основи.

15. Основна правосъдна реформа, евтино и бързо народно правосъдие.

16. Разтуряне на Народното събрание и произвеждане на свободни избори.

Граждани и гражданки, селяни и работници и интелектуалци,

В името на тая народна програма ви зовем на смела борба под знамето на Отечествения фронт, за събаряне на всяка противонародна власт.

Офицери, подофицери и войници,

Да живее българският народ!

Да живее свободна, независима, демократична и мощна България!

Да живее братското споразумение на балканските народи!

Да живее Съветският съюз и неговите велики съюзници!

1.223. ПОСТАНОВЛЕНИЕ НА РЕГЕНТИТЕ, 1 септември 1944 г.

▲ Публикувано в ДВ, бр. 191, 2 септември 1941

ТЕМА 2.2 Институции на властта – промени и развитие; 2.4. Видни български политици и държавници

В името на Негово Величество Симеон II, с Божията милост и народната воля цар на българите, ние, регентите на България, по доклад на председателя на Министерския съвет под № 272 от 1 септемврий 1944 г.,

Постановихме и постановяваме:

Да приемем оставките на председателя на Министерския съвет г-н Иван Багрянов; на министъра на външните работи и на изповеданията г-н Първан Драганов; на министъра на вътрешните работи и народното здраве г-н проф. Александър Станишев; на министъра на народното просвещение г-н проф. Михаил Арнаудов; на министъра на финансите г-н Димитър Савов; на министъра на правосъдието г-н д-р Александър Сталийски; на министъра на войната г-н генерал-лейтенант Руси Русев; на министъра на търговията, промишлеността и труда г-н Христо Василев; на министъра на земеделието и държавните имоти г-н Руси Русев; на министъра на обществените сгради, пътищата и съобщенията г-н Славейко Василев и на министъра на железниците, пощите и телеграфите г-н Борис Колчев.

1.224. НАРЕДБА-ЗАКОН ЗА АМНИСТИЯ, 7 септември 1944 г.

[!] Публикувана в ДВ, бр. 196, 8 септември 1944

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

ИЗ НАРЕДБАТА-ЗАКОН ЗА АМНИСТИЯ

Чл. 1. Амнистират се всички престъпни дейния, извършени до влизане в сила на тази

наредба-закон, по следните закони:

1. Закона за защита на държавата;
2. Закона за защита на нацията;
3. Закона за еднократен данък върху имуществата на лицата от еврейски произход;
4. Закона за разтуряне (на) партийно-политическите организации;
5. Закона за ликвидиране имуществата на разтурените партийно-политически организации;
6. Наредбата за печата и закона за временния надзор върху печата.

Чл. 4. Задържаните под стража амнистирани лица се освобождават от началника на учреждението, в което са задържани, под надзора на прокурора на областния или на областния военен съд, в чийто район се намира това учреждение.

1.225. ДЕКЛАРАЦИЯ НА ПРАВИТЕЛСТВОТО НА К. МУРАВИЕВ, 8 септември 1944 г.

По: П. Костадинова, М. Куманов. Извори за..., 407–408

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

Българи,

Българското правителство реши да пристъпи към обезоръжаване на влезлите в Царстовото германски части и да поиска от всички германски части, намиращи се от по-рано в България, да напуснат пределите.

Без никакво наше предизвикателство германските военни власти не само неохотно не изпълниха тези законни искания, но прибегнаха до действия срещу българската войска, които засегнаха нейната военна чест и честта на независимата българска държава. Те с измама плениха щабовете на окупационния корпус и на 3 дивизии и със сила обезоръжиха части от същия корпус.

Българското правителство, за да запази честта на българската войска и достойнството и честта на българската държава, обяви положение на война между България и Германия. Това положение влезе в сила днес, 8 септември, 18 часа.

Правителството, изпълнявайки така дълга си към Отечеството, е убедено, че като застава в реда на държавите, които се борят за правата и свободите на народите, ще намери подкрепата на всички държави, които стоят начело на тази борба.

1 226. ИЗ СПОМЕНИТЕ НА П. ВРАНЧЕВ

По: П. Вранчев. Спомени, С., 1968, 633–634

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

В ранните утринни часове на новия ден – 9 септември 1944 г. – бяха налице всички данни и основания за успешното приключване на последните въстанически действия, за цялостното овладяване на държавната власт. В такава обстановка оперативното ръководство на тези действия – Главният щаб на НОВА и ръководството на Военния съюз – прецени, че е време да бъде изявено новото държавно ръководство...

...Вече на разсъмване, към 5.30–6 часа, министър-председателят на правителството на Отечествения фронт Кимон Георгиев развълнувано прочете в радиокабината, свързана с Радио София, революционната прокламация към българския народ, с която се известяваше краят на буржоазната монархо-фашистка диктатура и началото на властта на народното правителство на Отечествения фронт...

В прокламацията се съобщаваха и имената на новите министри. Непосредствено с конструирането си, още на първото си заседание, деветосептемврийското правителство обяви война на Хитлерова Германия и разпореди Българската народна армия още в процеса на преустройството си да започне бойни действия срещу хитлеристките войски на Балканите...

Непосредствено след прочитането на правителствената прокламация още в ранните часове на новия ден улиците на града се изпълниха с народ. Потекоха непрекъснати манифестации по улиците. Носеха се стотици червени знамена, издигаше се гора от вдигнати юмруци – символи на народната борба и победа, – пееха се стари и нови революционни песни, въздухът непрекъснато се огласяше от възторжено „ура".

Малко по-късно, когато и хиляди граждани вече пълнеха софийските улици и градската градина, от един от партерните прозорци на Военното министерство се показаха новите отечественофронтовски министри, посрещнати с бурни акламации и „ура".

Народните възторзи нямаха край...

1.227. УКАЗИ И ПОСТАНОВЛЕНИЯ НА ПРАВИТЕЛСТВОТО, 9 септември 1944 г.

▲ Отразяват политическите решения около установяването на новата власт.
Публикувани в ДВ, бр. 197, 9 септември 1944 (притурка)

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 2.4. Видни български политици и държавници; 2.6. Войска

УКАЗ 10

Ние регентите на България,

На основание чл. 150 от конституцията

Постановихме и постановяваме:

Да назначим за председател на Министерския съвет г-н Кимон Георгиев.

РЕГЕНТИ: КИРИЛ, КНЯЗ ПРЕСЛАВСКИ

ГЕНЕРАЛ МИХОВ

Приподписал.

Председател на Министерския съвет: К. Георгиев

УКАЗ 12

По доклада на председателя на Министерския съвет под № 282 от 9 септемврий 1944 г.

Постановихме и постановяваме:

Да назначим за министри без портфейл: председателя на Министерския съвет г-н Кимон Георгиев и г.г. Добри Колев Терпешев и Никола Д. Петков; за министър на външните работи и на изповеданията г. проф. Петко Стайнов; за министър на вът-

решните работи и на народното здраве г. Антон Танев Югов; за министър на народното просвещение г. проф. Станчо Чолаков; за министър на правосъдието г. Минчо Нейчев; за министър на финансите г. проф. Петко Стоянов; за министър на войната г. полковник Дамян Велчев; за министър на търговията, промишлеността и труда г. Димитър Нейков; за министър на земеделието и държавните имоти г. Асен Павлов; за министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството г. Борис Бумбаров и за министър на железниците, пощите и телеграфите г. Ангел Г. Държански.

РЕГЕНТИ: КИРИЛ, КНЯЗ ПРЕСЛАВСКИ
ГЕНЕРАЛ МИХОВ

УКАЗ 13

По доклада на председателя на Министерския съвет под № 283 от 9 септемврий 1944 г. и на основание чл. 136 от конституцията

Постановихме и постановяваме:

Да разпуснем XXV Обикновено народно събрание.

РЕГЕНТИ: КИРИЛ, КНЯЗ ПРЕСЛАВСКИ
ГЕНЕРАЛ МИХОВ

УКАЗ 14

По доклада на председателя на Министерския съвет под № 284 от 9 септемврий 1944 г. на основание чл. 47 от конституцията

Постановихме и постановяваме:

Да се учредят:

1. Министерство на народното здраве.
2. Министерство на социалната политика.
3. Министерство на пропагандата.

РЕГЕНТИ: КИРИЛ, КНЯЗ ПРЕСЛАВСКИ
ГЕНЕРАЛ МИХОВ

УКАЗ 16

По доклада на председателя на Министерския съвет под № 287 от 9 септемврий 1944 година

Постановихме и постановяваме:

Да назначим за главнокомандващ българските войски във войната срещу Германия досегашния министър на войната генерал-майор Иван Маринов.

РЕГЕНТИ: КИРИЛ, КНЯЗ ПРЕСЛАВСКИ
ГЕНЕРАЛ МИХОВ

1.228. ПОСТАНОВЛЕНИЕ ЗА ОСВОБОЖДАВАНЕ ОТ ДЛЪЖНОСТ НА РЕГЕНТИТЕ

▲ По: Установяване и укрепване на народнодемократичната власт септември 1944–май 1945. Сборник документи, С., 1969, с. 49

ТЕМА 2.2 Институции на властта – промени и развитие

По доклад на г. Министър-председателя,
На основание чл. 47 от Конституцията освобождават се от длъжност регентите на България: Негово Царско Височество Кирил Княз Преславски и Генерал-лейтенант Никола Михов.

1.229. ПОСТАНОВЛЕНИЕ ЗА НАЗНАЧАВАНЕ НА РЕГЕНТИ

▲ Венелин Ганев е държавен и обществен деец, юрист. Завършва право в Лайпциг и Женева. Проф. по обща теория на правото и по търговско право в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски". Известно време пълномощен министър в Париж.
Цвятко Бобошевски е политически и държавен деец. Завършва право в Париж. С различна продължителност е министър на търговията, промишлеността и труда и министър на правосъдието в двата кабинета на Демократическия сговор (1923–1931).
Тодор Павлов е политически и държавен деец, философ, литературен критик, акад. Завършва философия и педагогика в СУ „Св. Климент Охридски". По-късно заминава за СССР, където става декан на Философския факултет на Института по история, философия и литература в Москва. След 1947 г. е дългогодишен директор на Института по философия при БАН.
По: Установяване и укрепване..., с. 49

ТЕМА 2.2 Институции на властта – промени и развитие

По доклад на г. Министър-председателя
На основание чл. 47 от Конституцията назначават се за регенти на България:

ПРОФЕСОР ВЕНЕЛИН ГАНЕВ
ЦВЯТКО БОБОШЕВСКИ
ТОДОР ПАВЛОВ

1.230. ПРОГРАМА НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ, 17 септември 1944 г.

[!] Програмата е очертана в речта на Кимон Георгиев, произнесена на митинг пред Съдебната палата и е публикувана във в. Отечествен фронт, бр. 8, 18 септ. 1944.
По: К. Георгиев, Избрани произведения, С. 1982, 31–38,

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност

ИЗ ПРОГРАМАТА

Външна политика

Сърдечно приятелство със Съветския съюз и вечна дружба с братския руски народ.

Установяване на приятелски отношения със западните демокрации и великата американска република.

Най-тесни приятелски връзки с нова Югославия и другите балкански народи за окончателното и братско споразумение на балканските държави по всички спорни въпроси.

Вътрешна политика

Възстановяване на конституцията и на всички права и свободи на българския народ.

Политическо, културно и правно изравняване на лицата от двата пола.

Отменяне на всички изключителни закони.

Преустройство на държавата съобразно със свободно проявената народна воля.

Разтуряне на Народното събрание и провеждане на свободни избори.

Пълна и безусловна политическа амнистия на борците за народните свободи и на жертвите от изключителните противонародни закони.

Народен съд над виновниците за новата катастрофа на България.

Народен съд над виновниците за издевателствата над борците за народните свободи и над мирното население в България, както и в окупираните територии.

Конфискация на имотите и капиталите на забогателите поради военната обстановка чрез спекулация и подкупничество.

Прочистване на целия държавен апарат от противонародни елементи и създаване на честна, способна и вярна на народните интереси администрация. Възстановяване управлението на общините.

Преустройство на полицията и премахване всички изключителни права, които й позволяват да изтезава гражданите и да върши издевателства над тях.

Учредяване министерства на народното здраве, социалната политика и на пропагандата.

Пълна свобода на вероизповеданието и религиозна търпимост.

Уреждане режима на църквите и отделяне църквата от държавата.

Въвеждане на граждански брак.

Просветно-културна политика

Достъпна и широка народна просвета. Преустройство на цялата образователна система на демократични и научни основи съобразно с нуждите на живота, като се държи сметка за стопанските особености на нашата страна и на отделните покрайнини. Провеждане на дело задължително прогимназиално образование. Насърчение на даровитите деца.

Усилен строеж на училищни сгради. Снабдяване на училищата с необходимите пособия. Създаване детски ясли, почивни домове и детски градини за децата от доучилищната възраст... Увеличение грамотността и просветата на широките народни маси. Отстранение намесата на чужди фактори в образователното дело. Засилване трудовия елемент в обучението. Свободна и общодостъпна университетска наука...

Грижи за народното здраве

Изработване държавен здравен план, който преследва следните неотложни задачи:

1. Повдигане жизненото равнище и здравната култура на народа, оздравяване на неговия бит и труд.

2. Борба с детската смъртност чрез осигуряване на най-добрите условия за отглеждане на децата и чрез ефикасни мерки срещу детските болести.

3. Системна и планова борба с туберкулозата и с всички други заразни и социални болести.

4. Най-широко санитарно благоустройство на жилищата и на всички населени места.

5. Своевременна и квалифицирана медицинска помощ на населението.

6. Особени грижи за подрастващите поколения, като се поставят на нужната висота хигиеничните условия в селата, фабриките, работилниците, училищата и др.

7. Поощряване спорта и поставянето му на научни основи.

8. Грижи за болните, сираците и старците...

11. Всенародни грижи за жената-майка...

1.231. НАРЕДБА-ЗАКОН ЗА СЪДЕНЕ ОТ НАРОДЕН СЪД НА ФАШИСТКИТЕ ПРЕСТЪПНИЦИ, 30 септември 1944 г.

Още в програмата на Отечествения фронт от 17 юли 1942 г. има искане за съдене на фашистките престъпници. По-късно (на 12 септ. 1944 г.) Министерският съвет приема постановление за задържане на всички министри, народни представители, военни лица и други провинили се за периода 1 ян. 1941 г.–9 септ. 1944 г. След влизането в сила на Наредбата-закон за Народния съд са образувани 135 процеса с общо 11 122 подсъдими. Произнесени са 2730 смъртни присъди, 1305 доживотни и много други по-леки.

По: Установяване и укрепване... 161–163

ТЕМА 2.2 Институции на властта – промени и развитие; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

ИЗ НАРЕДБАТА-ЗАКОН

Одобрено: министър-председател: К. Георгиев

Чл.1 – Учредява се народен съд, за съдене извършилите престъпни деяния, предвидени в този закон:

а) Министри от правителствата през времето от 1. I. 1941 до 9. IX. 1944 г.

б) Народни представители от XXV обикновено народно събрание и

в) други граждански или военни лица.

Чл.2 – Наказват се с временен или доживотен тъмничен затвор или със смърт и глоба до 5 000 000 лева

1. Лицата, които след 1. I. 1941 г. са изложили сигурността на държавата или са поставили народните интереси в опасност било като са сключили международни договори с воюващи държави, било като са взели решение да обявят война или да водят война.

2. Ръководни лица, които след 22 юни 1941 г. са заповядали действия, нарушаващи обявения неутралитет към Съюза на съветските социалистически републики и с това са отегчили международното положение на България.

3. Ръководни лица, които във връзка с обявяването и воденето на войната с Англия и Североамериканските съединени щати не са изпълнили своите служебни задължения, като не са взели надлежни и своевременни мерки за предпазване на народа и държавата от морално и материално увреждане...

5. Лицата, които след 1.I.1941 г. в старите предели на страната, в Македония, Тракия или другаде са използували своите връзки с властта и с воюващите държави, или служебното си положение, за да набавят за себе си или за другиго противозаконна имотна облага.

6. Лицата, които са били в служба на Германия или съюзниците й и при нейното упражняване дейно и съществено са допринесли за провеждането политиката на тия държави във вреда на интересите на българския народ.

7. Лицата, които през същото време са изпращали наши войски в Югославия и Гърция, за да преследват народоосвободителните войски в тези страни...

8. Лицата, които в страната или извън нея, във връзка с водената след 1. I. 1941 г. от правителството външна или вътрешна политика са заповядали, поощрили или извършили убийства, тежки телесни повреди, палежи, грабежи, обири и изтезания...

Чл. 4 – Виновните за извършване престъпление по този закон се лишават от правата по чл. 30 от Наказателния закон временно или завинаги.

Съдът присъжда в полза на държавното съкровище целия имот на осъдения или част от него...

Чл. 5 – Министерският съвет по доклад на министъра на правосъдието назначава един главен народен обвинител и нужното число обвинители.

Чл. 6 – Народният съд се състои: а) от народни съдии, пълнолетни български поданици от двата пола, избрани от областните комитети на Отечествения фронт; б) от назначени съдии от министъра на правосъдието...

Чл. 7 – Разпределението на съставите на Народния съд става от министъра на правосъдието със спазване на следните правила:

а) Образуват се един или повече състави от по тринадесет членове за съдене на министрите и народните представители, четирима от съдиите са назначени, а останалите – от посочените от областните комитети. Тези състави заседават в София...

б) За всяка област се образуват състави според числеността на подсъдимите, състоящи се от един назначен съдия за председател и 4 посочени от съответния областен комитет...

Чл. 9 – ... Съдът е длъжен да свърши заведените пред него дела най-късно до 1. I. 1945 г...

1.232. ДЕКЛАРАЦИЯ НА ЦЕНТРАЛНИТЕ РЪКОВОДСТВА НА ОФ ПАРТИИТЕ, 12 октомври 1944 г.

▲ За установените отношения между тях и за изграждането и дейността на комитетите на Отечествения фронт и неговото укрепване.
По: Установяване и укрепване... 212–215

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ИЗ ДЕКЛАРАЦИЯТА

...За установяване отношения на взаимно доверие и братско сътрудничество и за отстраняване на възникналите тук-таме по места твърдения и недоразумения при съставянето на отечественофронтовските комитети централните ръководства на ОФ партии препоръчват на своите местни организации да се ръководят от следните практически указания:

1. Борческите комитети...*да се попълнят, като в тях се привлекат представители на всички отечественофронтовски политически организации между най-добрите, най-преданите и най-активните привърженици на ОФ.*

2. Отечественофронтовските комитети ...да се съставят по равно от представители на всички отечественофронтовски организации, които съществуват на дадено място. При това *принципът на равенство не бива да се разбира и прилага механически, а с оглед на местните условия и конкретното положение в дадено място....*

3. В комитетите да се изпращат само проверени и доказани антифашисти...

4. За да се превърнат комитетите...в истински представители на широките народни маси...в тях да се привлекат представители на съществуващите в дадено място масови, народни (кооперативни, проф[есионални]) съюзи, земеделски, културни и други организации със съвещателен глас...

5. На общоселско (или общоквартално или в предприятията) събрание комитетът довежда до знание и обсъждане на масата както своя състав, така и своята дейност...

6. ...партии и организации, които в решителния момент на борбата се оказаха на страната и в помощ на фашизма, не могат да бъдат допускани в ОФ. Това се отнася и до демократи, либерали, гичевисти и радикали, като партии, въпреки декларацията на някои от тях, че сега, след 9 септември, са съгласни с програмата на Отечествения фронт и подкрепят политиката на ОФ правителството.

7. В отечественофронтовските организации не могат да бъдат допускани довчерашни германофили, бивши членове на фашистки организации (легионери, ратници, цанковисти и др.), хора, които идейно или материално са подкрепяли и подпомагали фашизма...

8. *Комитетите на ОФ властта не заменят органите на властта, а контролират и подтикват последните към дейна и полезна служба на народ и родина...*

1.233. ОТ СОФИЙСКАТА СВЕТА МИТРОПОЛИЯ ДО МИНИСТЪРА НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ

▲ Писмото с изходящ номер 1601 не е датирано, но от текста се вижда, че се отнася за събития непосредствено след 9 септември 1944 г.
По: сп. Минало, бр. 3, 2006, с. 74

ТЕМА 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите; 6.2. Традиционни религии и религиозните алтернативи

Господин министре,

Св. Софийска митрополия има сведения, че органите на ОФ в някои села са арестували и задържали енорийски свещеници от благодарованата ни епархия, които са били обвинени за противодържавна и фашистка дейност.

Смятаме за нужно да Ви припомним, г-не министре, повеленията на Екзархийския устав, чл. 161, 162 и 163, според който духовните лица могат да бъдат задържани само от епархийската духовна власт и съдени с разрешение от Епархийския архиерей, обаче, те биват задържани на място също посочено от Епархийския архиерей и са на разположение на властите при поискване за следствие.

Съобщаваме Ви горното, за да бъдат избегнати евентуални грешки и нежелани инциденти.

Ваш молитствувател
Софийски митрополит Стефан

1.234. СЪГЛАШЕНИЕ ЗА СКЛЮЧВАНЕ НА ПРИМИРИЕ, 28 октомври 1944 г.

Съглашението е сключено между правителството на СССР, Великобритания и САЩ, от една страна, и правителството на България – от друга страна.

По: Българо-съветски отношения и връзки. Документи и материали 1944–1958, т. II, С., 1981, 41–44

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

ИЗ СЪГЛАШЕНИЕТО

1. Българското правителство приема условията за примирие, предложени от правителствата на Съветския съюз, Съединеното кралство и Съединените американски щати, действащи в името на всички обединени народи, които се намират във война с България...

a) България като спря военните действия против Съветския съюз на 9. IX. 1944 година и като скъса отношенията си с Германия на 6. IX. 1944 г. и с Унгария на 26. IX.1944 г., прекрати военните действия против всички други обединени народи.

b) Българското правителство се задължава да разоръжи германските въоръжени сили, намиращи се в България, и да ги предаде в качеството на военнопленници...

c) Българското правителство се задължава да издържа и предоставя такива сухопътни, морски и въздушни сили, които могат да бъдат определени за служба под общото ръководство на Съюзното (съветското) главно командуване...

d) След прекратяване на военните действия против Германия българските въоръжени сили трябва да бъдат демобилизирани и приведени напълно под наблюдението на Съюзната контролна комисия в мирновременно положение.

2. Българските въоръжени сили и чиновници... трябва да бъдат евакуирани от територията на Гърция и Югославия в установения по това условие срок, българските власти... да анулират всички законодателни и административни положения, които се отнасят до анексирането или включването в България на гръцка и югославска територия.

3. Българското правителство ще обезпечи на съветските и други съюзни войски възможността за свободно придвижване по българска територия във всяко направление..., при което българското правителство ще окаже на това придвижване всякакво съдействие със своите съобщителни средства и за своя сметка по суша, по вода и във въздуха.

4. Българското правителство ще освободи незабавно всички съюзни военнопленници и интернирани. До получаването на по-нататъшни инструкции българското правителство ще обезпечи, за своя сметка, всички съюзни военнопленници и интернирани, преместени лица и бежанци, в това число и поданици на Гърция и Югославия, с достатъчно храна, дрехи, медицинско обслужване и санитарни и хигиенни предмети, а също така с превозни средства за възвръщане на кое и да е от тия лица в държавата му.

5. Българското правителство ще освободи незабавно, независимо от поданството и националната принадлежност, всички лица, които са арестувани във връзка с тяхната дейност в полза на обединените народи...

6. България ще сътрудничи за задържането на лица, обвинени във военни престъпления и за тяхното съдене.

7. Българското правителство се задължава да разтури веднага всички намиращи се на българска територия прохитлеристки и други фашистки политически, военни, военизирани, а така също други организации, които водят враждебна на обединените народи пропаганда...

8. Издаването, внасянето и разпространението в България на периодическа и непериодическа книжнина, постановката на театрални зрелища и кинофилми, работата на радиостанциите, пощата, телеграфа и телефона ще става по споразумение със Съюзното (съветското) главно командуване.

9. Българското правителство връща цялата собственост на обединените народи и техните поданици...

11. Българското правителство се задължава в срокове, указани от Съюзната контролна комисия, да възвърне в пълна изправност на Съветския съюз, а също така на Гърция и Югославия и на другите обединени народи изнесените от страна на Германия и България от техните територии през време на войната всички ценности и материали...

12. Българското правителство се задължава да предаде в разположение на Съюзното (съветското) главно командуване в качеството на трофеи всичкото намиращо се на българска територия военно имущество на Германия и нейните сателити...

15. Българското правителство трябва редовно да изплаща парични суми в българска валута и да предоставя стоки (гориво, хранителни продукти и пр.), средства и услуги, които могат да потрябват на Съюзното (съветското) главно командуване за изпълнение на неговите функции...

18. През целия период на примирието ще бъде учредена Съюзна контролна комисия в България, която ще регулира и следи изпълнението на условията за примирие, под председателството на представителя на Съюзното (съветското) главно командуване, с участие на представители на Съединеното кралство и на Съединените американски щати[1].

[1] За председател на СКК е назначен маршал Ф. И. Толбухин, а за негов заместник генерал-полковник С. С. Бирюзов. По-късно Бирюзов оглавява СКК. Във всички административни области на България СКК има свои упълномощени лица.

1.235. IV ПОСТАНОВЛЕНИЕ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ, 23 ноември 1944 г.

Публикувано в ДВ, бр. 267, 1 дек. 1944 г.

ТЕМА 2.6. Войска; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

Всички офицери, подофицери и войници от действащата войска и запаса, които са извършили или се уличават в извършване на престъпление по наредбата-закон за съдене от Народен съд... и изявят желание, могат да се изпратят във войсковите части, вземащи непосредствено участие във воденето на война.

Тези от тях, които в частите си са проявили храброст, особено старание и прилежание и са подчертали принадлежността си към целите на воюването на демократична България, се третират така: ранените или наградените с орден за храброст се считат напълно невиновни за миналата им дейност по наредбата-закон за съдене от Народен съд...

1.236. ПОСТАНОВЛЕНИЕ НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ, 28 ноември 1944 г.

Постановлението е за създаване на отделна българска армия, с която България да участва във войната срещу фашистка Германия.
По: Българо-съветски отношения и връзки..., 56–57

ТЕМА 2.6. Войска

ИЗ ПОСТАНОВЛЕНИЕТО

Одобрява се следното:

В изпълнение договора за примирие (точка I-с) и предявеното искане във връзка с това на Съветското главно командуване за успешното завършване на войната срещу Германия съвместно със съветските и др. съюзни войски, което е от съдбоносно значение за българската държава, одобрява се създаването на една отделна българска армия в състав до 5 дивизии на обща численост до 90 000 души[1], която да вземе участие в следващите военни действия под командуването на командуващия 3-ти Украински фронт[2]. Същата да започне превозването си от 25 ноември т. г. Разходите по издържането на тази армия се понасят от българската държава. Всички подробности по действията и снабдяването на тази армия се уреждат между Българския генерален щаб и командуването на 3-ти Украински фронт.

Министър-председател К. Георгиев

[1] Първа българска армия впоследствие наброява 6 пехотни дивизии с обща численост 130 хил. души и се командва от генерал-лейтенант Владимир Стойчев

[2] Командуващ 3-ти украински фронт е маршалът на Съветския съюз Ф. Толбухин

1 237. ИСКАНЕ НА ПРАВИТЕЛСТВОТО НА БЪЛГАРИЯ, 13 декември 1944 г.

▲ Искането е до Съюзната контролна комисия в страната.
По: Българо-съветски отношения и връзки..., 60–61

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликтии

ИСКАНЕ ЗА ПРИЗНАВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ ЗА СЪВОЮВАЩА

Тъй като след приключването на операциите на Балканите български войски под вдъхновеното командуване на маршала на Съветския съюз Толбухин участвуват във военните действия в Унгария, а по всяка вероятност ще отидат и по-нататък, за българското правителство е от първостепенно значение да бъде определено положението на тия войски.

Българското правителство, както неведнъж е изтъквано от българската страна, има всичките основания да иска днешна България да бъде призната за съвоюваща държава.

Преди всичко днешното правителство на ОФ в никой случай не може да се смята за продължение на правителствата, които обявиха и водиха война срещу Съюзниците, а дойде на власт на 9 септември т. г. по революционен път в резултат на едно продължително и организирано вътрешно движение в страната. Това движение на съпротива срещу германците и срещу фашистката власт в страната имаше своята армия. То даде такъв брой жертви – в убити, екзекутирани, осъдени и интернирани – които далеч надминават броя на жертвите на вътрешната съпротива в Румъния, Унгария, Финландия и на някои от окупираните по-рано от германците и освободени вече страни, които днес са признати от Съюзните държави не само за съвоюващи, но и за съюзници...

Ако въпросът за признаването на България за съвоюваща държава още не е решен

и ще бъде предмет на обсъждане на дипломатическите канцеларии на Съюзниците, то въпросът за признаването на отряда на генерал-лейтенант Стойчев за съвоюваща войска може да бъде решен непосредствено от командуването на 3-ти Украински фронт, и то в положителен смисъл...

Признаването на отряда на генерал-лейтенант Стойчев за съвоюваща войска не ще противоречи с нищо на Съглашението за примирие... Това признание не ще даде нито на България, нито на тоя отряд никакви материални облаги. То е за нас обаче от голямо значение, защото ще даде на тия български офицери и войници, които далеч от Родината си проливат кръвта си за делото на Съюзниците, което от 9 септември т. г. е дело на България, едно грамадно удовлетворение, а именно съзнанието, че те не се намират вече в положението да се рече на „бедни роднини", а се бият наравно за едно дело, общо за цялото свободолюбиво човечество, в това число и на тяхното отечество.

1.238. ИЗ ДНЕВНИКА НА ГЕОРГИ ДИМИТРОВ , 1944 г.

Георги Димитров Михайлов е български политик, ръководител на Българската комунистическа партия (БКП) и генерален секретар на Коминтерна. Той е 32-и министър-председател на България в 64-то и 65-то правителство (1946-1949 г.).
По: Георги Димитров. Дневник (9 март 1933–6 февруари 1949). С., 1997, с. 449, 460.

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ЗА БЪЛГАРО-ЮГОСЛАВСКАТА ФЕДЕРАЦИЯ

23 ноември 1944 г.

Имах обстойна среща с Кардел. Информира ме за приема при Сталин и Молотов. Договорихме се за подготовката и сключването на съюз между България и Югославия с перспективата за създаване на обща федерация на южните славяни – българи, сърби, хървати, словенци, македонци и черногорци.

28 януари 1945 г.

При Сталин (на вилата). Бяха поканени югославяните – Моше Пияде, Хебранг и югославския посланик Симич, и българите – аз, премиерът Кимон Георгиев, министърът на вътрешните работи Югов, българският политически представител проф. Михалчев и секретарят на ЦК на Работническата партия (к) Трайчо Костов. Присъстваха Молотов, Маленков, Берия.

Изключително задушевна атмосфера. Констатирано беше, че проектът на съюзния договор между България и Югославия е съгласуван между двете делегации и разногласия между тях няма. Договорихме се, че министър-председателите на българското и югославското правителство ще си разменят писма (не за публикуване), задължаващи двете страни да вземат мерки за създаването на федерация между България и Югославия, без да предрешават въпроса за характера на федерацията – двуединна между България и Югославия или единна федерация на българи, сърби, хървати, словенци, черногорци и македонци.

1.239. НАРЕДБА-ЗАКОН ЗА ТРУДОВОВЪЗПИТАТЕЛНИТЕ ОБЩЕЖИТИЯ ЗА ПОЛИТИЧЕСКИ ОПАСНИТЕ ЛИЦА, 20 декември 1944 г.

▲ Публикувана на 20 декември 1944 г. в Държавен вестник, № 15, 20 януари 1945 г.

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика, 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие

ИЗ НАРЕДБАТА-ЗАКОН

Чл. 1. Лица, опасни за държавния ред и сигурност, могат да бъдат принудително настанявани в особени трудововъзпитателни общежития, обзаведени при някои държавни стопанства или предприятия, или в определени селища и поставени под надзора на Народната милиция.

Чл. 2. Настаняването става с мотивирана заповед на министъра на вътрешните работи, по доклад на директора на милицията след проведено дознание.

Чл. 3. Срокът за престояването в местата, указани в чл. 1 от настоящия закон, не надминава шест месеца, освен ако бъде подновен с нова мотивирана заповед от министъра на вътрешните работи.

Чл. 4. Особен правилник ще се изработи за реда и устройството на тия трудововъзпитателни общежития, а също и за реда в държавните стопанства, предприятия и в селищата, в които са настанени лицата по чл. 1 от настоящия закон.

1.240. НАРЕДБА-ЗАКОН ЗА ЗАЩИТА НА НАРОДНАТА ВЛАСТ, 26 януари 1945 г.

▲ По: Установяване и укрепване..., 470–471

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите

ИЗ НАРЕДБАТА-ЗАКОН

Чл. 1. Който в страната или в чужбина образува или ръководи организация с фашистка идеология, която си поставя за цел събарянето, подравянето или отслабването властта на Отечествения фронт, се наказва с доживотен строг тъмничен затвор или смърт...

Чл. 2. Който разрушава военни материали...железопътни, пощенски, телеграфни, телефонни и минни съоръжения, водни или очистителни инсталации..., който унищожава или разграбва обществени хранителни припаси и други материали, се наказва с доживотен строг тъмничен затвор, а в тежки случаи – със смърт.

Чл. 3. Който извърши опит за преврат или извърши бунт, метеж, терористически актове... се наказва със строг тъмничен затвор или смърт, а ръководителите и организаторите – със смърт...

Чл. 5. Който в страната или в чужбина устно, писмено, с печатни произведения, чрез радио или по какъвто и да било начин продава, възхвалява или одобрява...расова ненавист или неподчинение в народната войска или милиция, се наказва със строг тъмничен затвор...

Чл. 8. Който подпомага по какъвто и да е начин организации по чл. 1 или лице, извършило деяние по тази наредба-закон, или им дава убежище, доставя, крие или превозва оръжие, материали, пари и др., се наказва със строг тъмничен затвор...

Чл. 14. Който се числи като член на забранена от тази наредба-закон организация, съдейства или изповядва фашистки разбирания и идеи, не може да вземе никаква държавна, държавно-автономна или обществена служба...

Чл. 16. Осъдените по настоящата наредба-закон се лишават от граждански и политически права по чл. 30 от Наказателния закон за срок, определен от съда...

1.241. ЗАКЛЮЧИТЕЛНО ИЗВЕСТИЕ НА БЪЛГАРСКОТО ГЛАВНО КОМАНДУВАНЕ, 19 май 1945 г.

Известието е за участието на българската войска във войната срещу Германия.
По: Установяване и укрепване..., 681–684

ТЕМА 2.6. Войска; 4.1. Военни действия и териториални промени

ИЗ ЗАКЛЮЧИТЕЛНОТО ИЗВЕСТИЕ

Германия капитулира. Тая капитулация бе неизбежен край на борбата на свободолюбивите народи срещу фашизма и насилието. Тя е резултатът на техните общи усилия.

В тия общи усилия за спечелване на победата и българският народ даде своя скромен принос.

...Българската войска встъпи в борба срещу немските завоеватели – със задача чрез бързо и дълбоко проникване към долините на р. Морава и Вардар да прекъсне пътя за оттегляне на германците на север и северозапад. За изпълнение на тази задача бяха формирани три отделни армии...

II армия на генерал Станчев... към края на м. ноември достигна района на Нови пазар – Рашка.

I армия на генерал Стойчев... към средата на м. ноември достигна и овладя градовете Скопие, Качаник и Урошевац...

IV армия на генерал Урумов (а в последствие генерал Сираков)..., проникна към Велес и Струмица и към средата на м. ноември достигна едновременно с I армия района на гр. Скопие.

С овладяването на долината на река Вардар и района на Скопие – Косово поле – Рашка – Нови пазар българската войска изпълни своята задача в Македония и Сърбия.

На противника беше нанесен решителен удар... Но войната не беше завършена. Тя се пренесе близо до самата Германия, където на последната трябваше да се нанесе окончателният и смъртоносен удар. Българската войска взе участие и в тази борба.

За тази цел към края на м. ноември се формира I българска армия на генерал Стойчев...По този начин България даде пълно напрежение на своите въоръжени сили, като бяха мобилизирани общо 448 000 души и 104 000 коня.

Първоначално I българска армия беше съсредоточена в областта Срем, между реките Драва и Сава, със задача да прегради посоките към Белград...

В началото на месец януари 1945 г. армията бе прехвърлена в Унгария северно от р. Драва в района западно и югозападно от гр. Печ...

Особено кръвопролитни бяха боевете, които се водиха от 6 до 19 март. На 6 март противникът едновременно с настъплението си срещу войските от III украински фронт северно и южно от Балатонското езеро започна настъплението от запад и от юг срещу I българска армия очевидно с цел да я обгради и унищожи...

В тия тежки, но паметни боеве бойците от I българска армия показаха голяма твърдост и храброст и осуетиха опита на противника...

Капитулацията на германската войска завари I българска армия в решително настъпление на запад, овладяла вече района на Еренхаузен – Марибор...

С участието на българската войска във войната срещу Германия се постигнаха следните резултати:

1. Бяха освободени цяла Македония, цяла Сърбия и значителна част от останала Югославия.

2. Германците бяха принудени бързо да опразнят Гърция и да изоставят много хора и средства по островите.

3. Бяха отвлечени значителни сили на противника от другите фронтове.

4. Оказа се ценно съдействие на действуващите по средното течение на река Дунав съветски войски.

5. Беше освободена част от Унгария.

6. С установяване контакт с британските войски на австрийска територия бяха окончателно разгромени германските въоръжени сили...

В тази война България направи големи военни и стопански усилия.

...От началото на войната до нейното приключване българската народна армия даде повече от 32 000 души убити и ранени...

С дадените жертви, военното и стопанско напрежение и реалните военни резултати България заслужи да бъде в редовете на обединените демократични държави. Затова тя има пълното право да се радва с тях на победата и да очаква със спокойствие и надежда сключването на мира...

1.242. РЕШЕНИЯ НА ПОЛИТБЮРО НА ЦК НА БКП, 12 февруари 1945 г.

▲ Решението е за забрана на създаването на турски организации и поемане издръжката на турските училища от държавата.
По: ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 34, л. 1, л. 7-8.

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите.

ИЗ РЕШЕНИЯТА НА ПОЛИТБЮРО НА ЦК НА БКП

ТРАЙЧО КОСТОВ:
Съществува у нас опасност от турската националистическа пропаганда, която прониква и засяга и нашите партийни организации. Дадено било нареждане до турците националисти да навлизат в РМС и партията.

РЕШЕНИЯ:

1) Поради опасността от националистическа пропаганда, да не се създават турски организации. Могат да съществуват турски просветни комисии при комитетите на Отечествения фронт...

4) Издръжката на турските училища трябва да поеме държавата, като в тях се въведе държавна програма. Това да се проведе от нашите министри. Да се подготвят учители, част от които българи. Духовното им училище „Нюап“ да се превърне в свет-

ска гимназия. Мюфтиите фашисти да са махнат, активните да се арестуват. Да се подобри администрацията, да се дават редовни дажби на населението, наравно с българското. Що се касае до искането да служат турците в армията, да се почака засега, макар това да е справедливо искане.

1.243. НАРЕДБА-ЗАКОН, 10 май 1945 г.

▲ Постановява създаването на Върховен стопански съвет.
По: Българската държавност..., 392—396

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

ИЗ НАРЕДБАТА-ЗАКОН

Чл. 1 Учредява се Върховен стопански съвет (ВСС) при Министерския съвет.

Чл. 2 Задачата на Върховния стопански съвет е да планира, съгласува и надзирава стопанската дейност на държавните стопански ведомства, на отделните области и клонове на народното стопанство, както и дейността на частните обществени стопански предприятия и организации.

Чл. 3 Министрите, преди да внесат в Министерския съвет за разглеждане каквито и да са проекти за закони, правилници и наредби по стопански въпроси, трябва да ги представят предварително за мнение във Върховния стопански съвет...

Чл. 5 Върховният стопански съвет има право по своя инициатива да изработва общ стопански план и планове за отделните отрасли на стопанския живот, както и проекти за закони, проекти за наредби, проекти за постановления по стопански и финансови въпроси...

Чл. 7 Върховният стопански съвет следи за правилното, рационално и навременно провеждане на стопанските закони и мероприятия. За тази цел той може да иска от съответните министерства и служби необходимите сведения, изложения и обяснения и да съобщава и предлага чрез надлежния министър положения и поправки...

Чл. 8 Върховният стопански съвет в изпълнение на стопанския план може да решава стопанско мобилизиране на отделни лица и предприятия, като решенията му подлежат на одобрение от Министерския съвет...

Чл. 10 Могат да бъдат стопански мобилизирани за нуждите на стопанството и чужди предприятия и поданици от двата пола...

Чл. 16 Органите на Върховния съвет са:

а) Общо събрание на Съвета....

б) Управление на Върховния стопански съвет, състоящ се от председателя, подпредседателите и секретаря...

Чл. 19 При Върховния стопански съвет се създават отдели: индустрия, земеделие, занаяти, финанси, търговия, транспорти, електрификация, природни богатства и ценова политика, начело на които се поставят стопановеди-специалисти.

1.244. ПИСМО ДО НАЦИОНАЛНИЯ КОМИТЕТ НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ, 20.VII.1945 г.

▲ Писмото с номер 3805 е от министъра на правосъдието за изпълнение на неотложните задачи, стоящи пред министерството.
По: П. Мешкова, Д. Шарланов. Българската гилотина. Тайните механизми на Народния съд, С., 1994, 186–189

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

ПИСМО ОТ МИНИСТЪРА НА ПРАВОСЪДИЕТО

Към № 1555

В отговор на писмото Ви под горния номер, Ви съобщавам следното:

Първата задача, с която трябваше да се справи Министерството веднага след 9 септември, беше прочистването на съдебните учреждения от фашистките елементи. За разрешаването на тази задача се наложи, като предварителна мярка, да бъде изменен законът за съдийството, като се премахне прословутата несменяемост на съдиите и прокурорите, под която се бяха подслонили наред с фашизираните и не малък брой некадърни и морално разложени съдии и прокурори.

За провеждането на чистката Министерството се опря на О. Ф. комитетите по местата, като за целта се издаде специално окръжно с подробни инструкции за начина, по който трябваше да се събират сведенията. Не може да се каже, че комитетите извършиха тази работа блестящо. На първо място те не свикнаха с мойто изискване да не ми дават само прости квалификации и мнения, той трябва да бъде уволнен, а да ми посочат конкретни данни за поведението на съдията в и вън от съда, за да може при преценката да се оперира с един общ критерий. От друга страна, много комитети, след като дадоха за някои съдии сведения, че са проявени фашисти, и настояха да бъдат незабавно увалнени, след това се коригираха и поискаха възстановяването им, понеже се оказало, че били даже антифашисти. Случаите не са малко. Наложи се да бъдат възстановени на служба 12 уволнени като фашисти съдии и прокурори. Моя грешка е, че навреме не се обърнах за съдействие към Националния комитет.

В резултат на чистката са уволнени поради фашистки прояви 145; по други причини 33; при общо число на съдиите и прокурорите в цялата страна 618.

Считам, че чистката на съдиите и прокурорите, проявили се в миналото като фашисти, или които сега биха представлявали някаква опасност, е завършена. Голяма част от персонала, особено по-възрастните, ще се окажат негодни да свикнат с новия начин на работа, на за сега те ще останат, понеже не могат да се намерят заместници.

2. Една от най-крупните задачи, с които министерството имаше да се справи, беше провеждането на Народния съд. Специалният за това закон беше своевременно изработен и одобрен от Министерския съвет в заседанията му на 28 и 30 септември.... Обещах съдът да свърши работа за три месеца, а той едва я свърши за шест. Това закъснение се оказа фатално, защото напрежението на масите намаля, ходатайствата се засилиха, съставите на съда започнаха да се огъват, в резултат на което се получи това, че последните процеси в София, особено тоя срещу стопанските деятели се оказа истинско проваляне на съда.

Въпреки това аз считам, че Народният съд извърши своята работа успешно... От всички регенти, министри, царедворци и народни представители, всичко на брой 160 души, нито един не биде оправдан, а 103 от тях бяха осъдени на смърт. Не по-малък беше ударът

срещу полицаите и военните престъпници.

За времето от 23 декемврий до 31 март Народният съд разгледа 145 дела с общо 10 907 подсъдими. От тях са осъдени: на смърт 2680; на доживотен затвор – 1921; на 20 години – 19; на 15 години – 962; на 10 години – 727, и останалите 3241 на по-малко от 10 години. Конфискувани са имотите на почти всички осъдени.

3. Персоналът не е напълно уреден. В момента има незаети около 30 места за съдии и съдии изпълнители и 6 за прокурори. За попълването на незаетите до сега места съм се обръщал нееднократно към О. Ф. комитетите, но до сега не можаха да ми посочат подходящи хора. Причината за това е, че като единствен резервоар за съдии и прокурори могат да служат само адвокатите, а те отбягват да заемат съдийски места, понеже като адвокати разчитат на по-големи приходи....

4. Законодателство. Основното реорганизиране на материалните и процесуални закони е свързано със съдоустройството, а това последното – с бюджета на държавата.... Затова министерството възприе следния план за работа:

а) Да се избърза със законопроектите, които имат ликвидационен характер и преди всичко с закона за амнистията, закона за Народния съд, закона за борба срещу фашизма, закона за конфискация на имотите, добити чрез спекула или по незаконен начин, закона за отменяне на фашистките закони и др.

б) Да се изготвят и прокарат такива закони, които не са във връзка със съдоустройството. Такива са законът за гражданския брак, законът за изравняване правата на лицата от двата пола, законът за наемите, законът за реабилитацията и други още 25 по-дребни закони.

в) До края на тази година да се привърши и цялата подготвителна работа за основното реорганизиране върху отечественофронтовска основа на съдоустройството, на двете процедури и на семейното право, като всички останали материални закони бъдат подложени на основен преглед. Подложен е на основно проучване и въпросът за затворническото дяло, с оглед да бъде основно реформирано в духа на програмата на Отечествения фронт....

МИНИСТЪР НА ПРАВОСЪДИЕТО:
(М. Нейчев)

1.245. ЗАКОН ЗА ДОПИТВАНЕ ДО НАРОДА ЗА ПРЕМАХВАНЕ НА МОНАРХИЯТА И ПРОВЪЗГЛАСЯВАНЕ НА НАРОДНА РЕПУБЛИКА И ЗА СВИКВАНЕ НА ВЕЛИКО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

Публикуван в ДВ, бр. 174 от 2.08.1946 г.

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 2.3. Избори

ИЗ ЗАКОН ЗА ДОПИТВАНЕ ДО НАРОДА

I. Допитване до народа за премахване на Монархията и провъзгласяване на Народна Република.

Чл. 1. XXVI-то обикновено Народно събрание предлага да се премахне монархическата форма на управление и България да се обяви за Народна Република, като Цар Симеон II и Сакс-Кобурготската династия се лишават безвъзвратно от всички лични и имуществени права, преимущества и титли, свързани с българския престол.

Чл. 2. За тази цел Правителството се упълномощава да произведе допитване до народа на 8 септември 1946 година по реда, установен с особен закон.

Чл. 3. При допитването до народа избирателите ще бъдат призовани да гласуват „За Народна Република“ или „За Монархия“. Републиканската форма на управление ще се счита одобрена от народа, ако повече от половината от гласувателите подадат гласа си за Народна Република.

Чл. 4. Резултатът от допитването до народа ще бъде установен и обявен от общото събрание за Върховния касационен съд, в 6-дневен срок от деня на допитването.

Чл. 5. Провъзгласяването на България за Народна Република ще стане от XXVI-то обикновено Народно събрание на следния ден, след като се произнесе Касационният съд.

Едновременно с това народните представители и членовете на Правителството ще положат клетва за вярност на Народната Република. От тоя момент Регентският съвет престава да действува по право и прерогативите на държавен глава преминават временно върху Председателството на Народното събрание, съставено от председателя и четиримата подпредседатели...

Чл. 6. По нареждане на Правителството ще бъдат незабавно подведени под клетва за вярност на Народната Република всички чинове от войската и народната милиция, както и чиновниците и служащи от всички държавни, общински, държавно-автономни и обществени учреждения.

От деня на провъзгласяване Народната Република всички актове, издавани от административните и съдебни власти, ще се издават в името на Народната Република.

II. За свикване на Велико народно събрание и създаване на нова Конституция.

Чл. 7. За изработване и приемане на нова Конституция ще се свика Велико народно събрание.

Чл. 8. Изборите за Велико народно събрание ще бъдат произведени на 27 октомври 1946 година по реда, предвиден в особения за тая цел закон.

Чл. 9. На всеки 15 000 жители ще бъде избран по един народен представител...

Чл. 12. Новата Конституция ще се основава на волята на народа, изразена при народното допитване.

Новата Конституция ще бъде една съвременна истинска народна и демократическа Конституция,...

Чл. 13. С конституирането на Великото народно събрание се прекратява по право мандата на XXVI-то обикновено Народно събрание. Неговите функции до избирането на друго народно събрание, въз основа на новата Конституция, което трябва да стане най-късно до една година след избирането на Велико народно събрание, минават изцяло върху Великото народно събрание. Функциите на върховната държавна власт преминават върху председателството на Великото народно събрание и ще бъдат изпълнявани от същото, докато бъде приета новата Конституция и съгласно с нея бъде създаден съответствуващ конституционен орган.

Чл. 14. Новата Конституция ще се счита приета, щом като за нея гласува мнозинство от народните представители на Великото народно събрание. Тя не подлежи на утвърждаване от никаква друга власт и влиза в сила след нейното гласуване и обнародване в Държавен вестник.

1.246. ИЗ СТАТИСТИЧЕСКИТЕ ГОДИШНИЦИ НА ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ

▲ По: България и Европа през 1939 и 1989 г., погледнати от статистическите годишници на Царство България и Република България, Съставител Ив. Цветков, С., 1994, 5–6, 203

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции; 4.4. Влияние на природо-географската среда

СЕЛСКО СТОПАНСТВО В ПЕРИОДА 1934–1946 Г.

Преди Втората световна война селското стопанство в България осигурява препитанието на 75 на сто от нейното население. Отделните стопанства са разпокъсани, примитивни, дребни и нискодоходни. Към 31.12.1934 г. цялата обработваема селскостопанска земя от 43,1 милиона декара е разделена на 885 хиляди стопанства с 11,8 милиона парцела. Притежаваната земя, групирана според размера, обхваща следните количества стопанства:

до 40 дка	– 52,4 на сто от стопанствата
от 40 до 50 дка	– 10,7 на сто от стопанствата
от 50 до 100 дка	– 26,2 на сто от стопанствата
от 100 до 200 дка	– 9,2 на сто от стопанствата
над 200 дка	– 1,5 на сто от стопанствата

***

Обработваемата земя е силно раздробена. Едно стопанство притежава средно 49 декара, разделени на 13 парцела, разпръснати на различни места със средна площ под 4 декара. Около 13 на сто от селските домакинства са безимотни. Притежаващите земя до 50 декара и безимотните са 76 на сто от селските домакинства. През 1939 г. обработваемата земя е 47,9 милиона декара, стопанисвана от около 1,0 милиона домакинства, а средният размер на притежаваната земя е около 42 декара. През 1946 г. в страната има 1,04 милиона домакинства. Раздробеността на земята, синорите и пътищата между парцелите представляват сериозна пречка за напредъка на селското стопанство. Поради малкия размер на парцелите и липса на средства, дребните и средните стопанства нямат възможност да използват тогавашните постижения за обработка на земята. Започналият внос на земеделски машини допринася в известен степен за подмяната на примитивните съоръжения с по-модерни, но все още преобладават дървеното рало и диканята, сърпът и паламарката.

1.247. ИЗ ЗАКОНА ЗА ДОПЪЛНЕНИЕ НА ЗАКОНА ЗА ПЕЧАТА, 27 април 1946 г

▲ Публикуван в ДВ, бр. 97, 30 април 1946 г.

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика; 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование

Когато при списването на някое печатно периодично издание или ежедневник се прокарват тенденции от естество да увредят общодържавните интереси, да създадат настроения, опасни за обществения ред и спокойствие или да смутят отношенията ни с чужди държави, вземат се следните мерки:

а) обръща се надлежно внимание за това на издателите и редакторите на това издание;

б) прави се съответно предупреждение на същите;
в) спира се издаването до 10 броя;
г) спира се изданието за повече от 10 броя или завинаги.

1 248. СПРАВКА ЗА ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ВАТИКАНА

По: Й. Баев. Досие „Ватикана". Непубликувани документи на българските и чужди тайни служби и материали от личния архив на Тодор Живков, С., 2002, 73–76

ТЕ А 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи

Между България и Ватикана не са съществували дипломатически отношения.

Ватикана предлага сключването на конкордат[1] с България още преди Първата световна война. Преценено като неизгодно за България, тогавашните български правителства са отклонявали това предложение. Привърженик на конкордата с Ватикана бил цар Фердинанд и по негово внушение по време на Първата световна война във Виена тамошният български пълномощен министър Ташев и папският нунций в същия град сключват едновременно споразумение между България и Ватикана.

В края на 1919 г., в качеството на министър-председател, Ал. Стамболийски посещава Париж и Рим. По време на престоя си в Рим българската делегация представя на Ватикана проект за конкордат с България. По повод на този проект за конкордат на 8.II.1920 г. кардинал Гаспари пише на Ал. Стамболийски, че Ватикана приема със задоволство проекта и не вижда пречки за успешни преговори за сключването му.

Мотивите на българското правителство са, че конкордатът ще издигне престижа на България пред общественото мнение на християнския свят, както това е постигнала *Сърбия през 1914* г., *сключвайки* конкордат с Ватикана.

Проектът останал неосъществен.

През 1925 г. Анжело Ронкали (бъдещият папа Йоан XXIII) е назначен от Ватикана за „апостолически визитатор" в София с мандат да проучи и следи проблемите на католиците в България. През 1931 г. държавният секретар кардинал Еуженио Пачели (по-късно папа Пий XII) уведомява тогавашния министър-председател и министър на външните работи Никола Мушанов, че папата е решил да направи мисията на монсеньор Ронкали постоянна като той за в бъдеще нямало да се нарича визитатор, а апостолически делегат. На това съобщение Министерството на външните работи отговаря писмено, като уведомява Ватикана, че ако Ронкали продължава да упражнява своите функции със същият такт и умение, както и досега, ще може да запази благоволението на българското правителство.

Ронкали остава в България като папски делегат до началото на 1935 г., след което заминава за Цариград. На негово място идва монсеньор Йосиф Джовани Манцоли, който е апостолически делегат в България до декември 1945 г., когато почива...

На 10.XII.1945 г. от Рим се получава съобщение, че дон Франческо Галони е назначен за временно управляващ апостолическата делегация в България. Министърът на външните работи Петко Стайнов нарежда да се съобщи на дон Галони за съгласието на българското правителство.

С писмо на 24.XII.1948 г. заместник-държавният секретар на Ватикана кардинал Монтини (папа Павел VI) уведомява Министерството на външните работи на НРБ, че монсеньор Франческо Галони е натоварен да управлява апостолическата делегация в България.

В отговор на писмото на кардинал Монтини, което е опит да се затвърди позицията на Ватикана в НРБ, Министерството на външните работи с писмо от 17.II.1949 г. уведомява кардинал Монтини, че изпращаната в България едностранна апостолическа делегация винаги е имала временен характер и никога дипломатически характер. Тя е била търпяна само благодарение толерантността на българското правителство.

Изхождайки от новата конституция на НРБ, която осигурява правата и свободата на всички вероизповедания и установява техния статут, правителството на НРБ уведомява Ватикана, че счита мисията на апостолическата делегация в България за окончателно приключена и присъствието на монсеньор Галони за излишно.

С вербална нота на 5.V.1949 г. швейцарската делегация в България уведомява Министерството на външните работи, че Ватикана е поискала от Швейцария да поеме защитата на интересите й в България. Тъй като в България няма ватикански поданици, мандатът ще се сведе до опазване на официалните имущества, архиви и имоти. Същевременно швейцарската легация иска съгласието на българското правителство.

Българското правителство отказва.

В докладна записка от 1949 г. на директора на вероизповеданията до министър-председателя и министър на външните работи Васил Коларов се казва: „Както е известно Св. престол (Ватикана), без да е свързан с конкордатни и други отношения с България, поддържаше у нас апостолическа (папска) делегация. Съществуването на последната се явяваше от страна на България само един акт на търпимост, на който е сложен край и мисията на апостолическата делегация в България следва да се счита за окончателно приключена“...

[1] Конкордат се нарича договорът между папата и някоя държава. Целта е да се осигурят определи права за католическата църква в съответната държава.

1.249. СПОМЕНИ НА ЦАРИЦА ЙОАНА

За резултатите от референдума и напускането на България от царското семейство (есента на 1946).
По: Царица Йоана. Спомени..., 149–153

ТЕМА 1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени; 1.3. Политически промени, заговори и преврати; 2.1. Българският владетел

На 9 септември 1946 г. бяха обявени резултатите от всенародното гласуване. България ставаше народна република с председател Георги Димитров[1]. След няколко дни дойде при мен началникът на кабинета на председателя на Министерския съвет. Казваше се Алтънов[2]. Говореше френски, аз му отговарях на български. Седна, след което смутено ме попита: „Как искате да разговаряме?“. „След толкова години, казах, можем да си служим и с нашия език“. Предаде ми подробно резултатите от изборите. Добави: „Председателят на Министерския съвет Ви информира, че ако искате можете да заминете. Има два парахода за Египет.“ (Бях съобщила предварително, че искам да сляза в Египет)[3]. „Единият от тях, продължи Алтънов, заминова след три дни, другият – след един месец. Изберете Вие.“ „Избирам този, който тръгва след три дни“ – отговорих...

При заминаването ни казаха: „Можете да вземете със себе си каквото искате“. Ние обаче взехме само няколко куфара и каси с лични предмети. Всички мебели, килими, спомени останаха там...В София успях да измъкна тайно с опасност от усложнения два

предмета: копие от филма с погребението на моя Съпруг, което бе оцеляло след широко издирване и унищожаване на всички други съществуващи копия, и екземпляр от тома, посветен на двадесет и петата годишнина от Царуването, която се падаше на 3 октомври 1943 г., само тридесет и пет дни след смъртта на Борис. Това издание бе унищожено...

Отпътувахме от малка гара близо да София в четири часа след обед. Независимо от това, че властите ни бяха забранили да тръгнем от столицата, от страх да не би това да предизвика безредици, по време на спирките по гарите някои смелчаци дойдоха, за да прошепнат на прозорчето на вагона, като че ли казваха някаква конспираторска дума, следната фраза:"Симеоне, върни се!". На другия ден сутринта, след като пристигнахме в Истанбул, се качихме на борда на турския кораб „Аксу"...На пристанищата, на които слизахме, турските власти бяха изключително любезни. Българското правителство беше изпратило да ни съпроводят чак до Александрия (за да се увери кой знае в какво) двама свои политкомисари и генерал Мархолев, член на военната групировка „Звено" ...Спряхме в Смирна, Анталия, малката Александрия, Кипър. В Ларнака слязохме на сушата. Турските офицери от „Аксу" бяха изключително любезни по стара ориенталска традиция...Накрая на пристанището в Александрия изгубихме най-после от погледа си българските комунисти. Кралят на Египет ни изпрати моторна лодка и ни оказа особено уважение...След около пет години прегърнах майка ми, баща ми, сестра ми и зет ми Калви ди Берголо и децата им. След известен престой в хотел наехме една виличка... където останахме пет години...

[1] Авторката допуска неточност – за председател на републиката е избран Васил Коларов, а Георги Димитров оглавява правителството.

[2] Иван Алтънов по това време не е началник на кабинета на председателя на Министерския съвет, а е главен секретар на Министерството на външните работи.

[3] По това време родителите на царица Йоана са в Египет.

ЧУЖДИ ИЗВОРИ

1.250. ПИСМА НА А. ЛАВРИШЧЕВ ДО НАРОДНИЯ КОМИСАР НА ВЪНШНИТЕ РАБОТИ НА СССР, 12 януари 1941 г.

Относно външната политика на българското правителство.
Александър Лавришчев е съветски дипломат. Първи секретар на съветската легация в София (1939-1941) и пълномощен-министър до 1944 г.
По: Българо-съветски отношения и връзки..., т. I, 596–599;

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития; 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 2.2. Институции на властта – промени и развитие

ИЗ ПИСМАТА НА А. ЛАВРИШЧЕВ

Последният месец и половина във външнополитическия живот на България се характеризира с укрепването на връзките й с Германия, външна проява на което са следващите едно след друго посещения на царя[1] и Филов[2] в Германия. Знае се, че Хитлер е предложил на царя да се присъедини към пакта на трите държави[3]. Знае се също така, че българското правителство по принцип е съгласно да влезе в тристранния пакт, но дипломатическата акция на Съветския съюз, заплахата на Англия и още несъвсем завършеното лавиране на царя забавят тази стъпка на правителството...

...Приспособяването на българските управляващи среди към германския фашистки режим става все по-забележимо. Антисемитският закон, „закон за защита на нацията"[4], е утвърден вече от парламента и е влязъл в сила. Вече е създадена по германски образец организацията „Труд и радост". Парламентът е утвърдил законопроект за създаване на единна младежка организация „Бранник"[5], в чиято основа са залегнали националистически идеали. Дейността на формално нелегалните националистически и профашистки организации („Ратник", „Легион" и „Млада България") се оживява и в същност не се преследва.

Германските клубове и българо-германските дружества в България както в столицата, така и в провинцията системно водят политическа пропаганда в полза на Германия, в полза на националсоциализма...

Под формата на предвардване от английски бомбандировки и в помощ на България германски войници системно проникват в България и се настаняват на групи от по 10-15-20 души в северните райони на страната, които имат стратегическо значение. Тези групи вероятно са германски преден пост, подготвящ условия за масово навлизане на германската армия в България...

Германия очевидно настоява да бъдат пропуснати войските ѝ през България за разгромяване на Гърция, укрепване на вътрешния режим в Италия и окончателно заздравяване на положението ѝ на Балканите...

Българското правителство, започнало преговори с Германия за присъединяване към тройния пакт, изглежда, смята вече за неудобно да говори за неутралитета си. Нищо не бе казано за неутралитет нито в тронното слово на царя, нито в парламентарните речи на Попов[6]...

По такъв начин българското правителство вече не може да говори за равенство на отношенията си с двете воюващи страни.

За едно от най-важните събития напоследък трябва да се смята посещението на др. Соболев при царя и при българските министри[7]. Това събитие даде отпечатък върху вътрешно- и външнополитическия живот на страната. Реакцията на българското правителство на съветското предложение разкри в пълна степен страха на управляващия лагер и особено на царя от засилване влиянието на Съветския съюз в България.Поведението на българското правителство показа още веднъж, че то не може да върви по-далеч от протоколни и отчасти икономически връзки със Съветския съюз.

Изплашено от народното движение за сближаване със СССР, българското правителство взема редица мерки за борба със съветофилските настроения...В същност е забранена дейността на българо-съветските дружества. Няколко общественици бяха подложени на репресии, включително и изселване...Полицията забрани в Пловдив откриване на курсове за изучаване на руски език, а при това там има курсове по немски, италиански, френски и английски език...

Всенародното проявяване на симпатии към Съветския съюз и недоволството от външната и вътрешната политика на правителството поставят последното в затруднено положение. Неслучайно напоследък министрите говорят много за „единство" на българския народ", за „обединяването" му около царя...

[1] Има се предвид посещенията на цар Борис III в главната квартира на Хитлер в Берхтесгаден на 17 ноем. 1940 и 13 ян. 1941 г., на които се обсъжда въпросът за присъединяването на България към Тристранния пакт

[2] Богдан Димитров Филов – политически и държавен деец, археолог. От 1938 г. участва в управлението на страната. Като министър-председател на 1 март 1941 г. подписва присъединяването на България към Тристранния пакт.

[3] Тристанен пакт – съюзен договор между Германия, Италия и Япония, подписан на 27 септ. 1940 г. в Берлин. Осигурява взаимодействието на тези държави при завладяването и преразпределението на света.

[4] Законът за защита на нацията е приет от Народното събрание на 24 дек. 1940 г. и поставя българските евреи вън от законите на страната.

[5] На 29 ноем. 1940 г. НС гласува Закон за организиране на българската младеж, според който се създава организация „Бранник" по подобие на фашистката „Хитлер югенд".

[6] Иван Владимиров Попов – политически и държавен деец, дипломат. От 1940 до 1942 г. е министър на външните работи.

[7] На 25 ноемв. 1940 г. в София пристига гл. секретар на Народния комисариат на външните работи А. Соболев, който предлага да бъде подписан пакт за взаимна помощ между СССР и България

1.251. ИЗ СПОМЕНИТЕ НА СЪР ДЖОРДЖ РЕНДЕЛ

Джордж Рендел е английски дипломат, пълномощен министър в България в началото на Втората световна война (1939-1945).

По: Дж. Рендел. С меч и маслинено клонче, Лондон, 1954

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

СРЕЩАТА С ЦАР БОРИС III, февруари 1941 г.

Цар Борис изказа съжаление от името на всички българи и изтъкна пълната безпомощност пред огромната мощ на Германия. Аз не приех извинението за съучастничеството в

балканските дела на Хитлер и му препоръчах държанието на датския крал – без да поздравява с „добре дошли" агресорите и да не съдейства на техните планове. Запитах го може ли да ми посочи причина, поради която би трябвало да поддържаме отношения с него. Той призна, че няма такава. Разделихме се тъжно, но студено... Аз винаги съм се съмнявал доколко царят наистина вярваше в победата на Германия.

1.252. ИНФОРМАЦИЯ НА ГЛАВНО УПРАВЛЕНИЕ ЗА ИМПЕРСКА БЕЗОПАСНОСТ, 9 ноември 1942 г.

Информацията е до Министерството на външните работи в Берлин и се отнася за развитието на еврейския въпрос в България.

По: Ст. Нойков и В. Радев. Цар Борис III в тайните документи на Третия райх 1939-1943, С., 1995, 177–179

ТЕМА 3.3.Обществени конфликти и обществено съгласие; 2.1. Българският владетел; 2.4. Видни български политици и държавници

Секретно.
Отдел VI E 4, № 8601/42
Берлин, 9 ноември 1942 г.

...Скоро след публикуването на последните антиеврейски разпоредби и назначаването на един комисар по еврейските въпроси висши и най-висши български правителствени инстанции, както изглежда, са стигнали до убеждението, че с тези по-строги мерки била прехвърлена според тях мярката на поносимост. Вследствие на това след изтичането на определените в разпоредбата от месец август срокове, например за опразването на известни градове от евреи, за обозначаването на евреите с еврейска звезда, и то много малка, и пр., напоследък отново бяха въведени различни облекчения за евреите. Успоредно с това се преследва и целта, да се създадат трудности на комисаря по еврейските въпроси Белев, който е член на движението на ратниците....

Министърът на вътрешните работи Габровски нееднократно е намеквал на комисаря по еврейските въпроси Белев за това, че Министерският съвет и Дворецът желаят известно смекчаване на мерките срещу евреите...

Освен ходатайството на голям брой народни представители от правителственото мнозинство пред Белев и самият цар посредством различни лица от своето близко обкръжение директно се намеси в отделни случаи в полза на евреите. Така например секретарят на царя Балан се заинтересува непосредствено в комисарството за един болен еврейин, който живее близо до царската лятна резиденция. Балан каза буквално: „Царят нарежда." Различни лица от канцеларията на царя направиха постъпки непосредствено пред Белев и дадоха указания в смисъл да се прояви отзивчивост спрямо евреите и да им се дадат облекчения...

Най-вече бие на очи, че до своя отличителен знак евреите носят някакви национални символи или пък значки с образа на царя или царицата.

1.253. ИЗ „УИНСТЪН ЧЪРЧИЛ И БАЛКАНИТЕ“

Поради участието на България в двете световни войни на страната на Германия, Уинстън Чърчил заема враждебно отношение спрямо нея.
По: Г. Гунев и Ив. Илчев. Уинстън Чърчил и Балканите, С.,1989, 208–209 , 230–231

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

РОЛЯТА НА ЧЪРЧИЛ ЗА БОМБАРДИРАНЕТО НА БЪЛГАРИЯ

През октомври 1943 г. Чърчил счита, че времето на позивите е минало и че то трябва да бъде заменено от друго средство – бомбите. Пренасянето на бойните действия през есента на 1943 г. върху територията на Южна Италия довежда до попадането на Балканите в обсега на съюзническата бомбандировъчна авиация. Това обстоятелство е съчетано с примамливите за Чърчил перспективи за падането на прогерманския режим в България преди появата на Съветската армия в района на Балканите. Но освен стратегически и политически съображения, се прибавя и нещо друго, което може да бъде разбрано по формулировката, използвана от Чърчил на 19 октомври 1943 г., когато той заповядва да бъдат започнати бомбардировки над България. По думите на Чърчил: „Аз познавам българите от 30 години. Те са грешен народ, който заслужава да му бъде преподаден строг урок... София трябва да бъде бомбардирана, колкото се може по-скоро.“

ЗА РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО НА БАЛКАНИТЕ ПРЕЗ 1944 Г.

През нощта на 6 октомври британската делегация, начело с Чърчил, заминава за Москва по дългите обиколни пътища, наложени от войната – през Неапол и Симференопол. На 9 следобед самолетът се приземява в Москва. Вечерта се провежда първата среща със Сталин и Молотов. От британска страна присъствуват само Чърчил и Идън... Никой не може по-добре от Чърчил да предаде хода на срещата: „...Моментът беше подходящ за делови разговор и аз казах: „Нека уредим нашите проблеми на Балканите. Вашите армии са в Румъния и България. Ние имаме интереси, мисии и агенти там ...как бихте погледнали на това да имате деветдесет процента преобладаващо влияние в Румъния, ние да разполагаме с деветдесет процента подобно влияние в Гърция, а в Югославия влиянието ни да бъде поравно – петдесет на петдесет процента?“ Докато всичко това се превеждаше, аз написах на малко листче хартия:

Румъния: Русия – 90%; останалите – 10%
Гърция: Великобритания (заедно със САЩ) – 90%; Русия – 10%;
Югославия: 50 – 50%
Унгария: 50 – 50%
България: Русия – 75%; останалите – 25%

Аз подадох това листче на Сталин, който междувременно бе изслушал превода. Настъпи кратка пауза. Тогава той взе един син молив, драсна една черта върху него и ни го върна.

1.254. ИЗКАЗВАНЕ НА ВЕРНОН БАРТЛЕТ

Вернон Барлет е дипломатически редактор на в. „Нюз кроникъл".
Стойчо Стефанов Мушанов е държавник и дипломат. Завършва право във Франция. Дългогодишен народен представител. През август 1944 г. е изпратен от регентите и правителството на Ив. Багрянов с дипломатическа мисия в Кайро.
По: Ст. Мушанов. Моята мисия в Кайро, С., 1991, с. 333

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ЗА МИСИЯТА НА СТОЙЧО МУШАНОВ В АНКАРА

Твърдението на министър-председателя на България, че неговото правителство е „решено да премахне всички пречки по пътя на миролюбието на българския народ", както и новината, че бившият председател на Народното събрание г-н Стойчо Мушанов е пристигнал в Анкара, се тълкува широко като официален опит на България да излезе от войната. Може да е така, защото балканските страни нямат вече посредник, който да им помага сега, когато Турция е скъсала дипломатическите отношения с Германия. Те трябва сами да решат кога и как да напуснат потъващия германски кораб. България е географски най-добре разположена, за да извърши това, но в Лондон няма още потвърждение, че тя е в навечерието да го направи. Стойчо Мушанов би бил най-подходящият от всички български политици да преговаря за евентуално примирие, защото той е бил през цялото време против Германия. Откакто България влезе *във войната на страната на Германия, той се е държал далече от политиката.*

1.255. ТЕЛЕГРАМА НА А. ХИТЛЕР ДО БЪЛГАРСКИТЕ РЕГЕНТИ, 28 август 1944 г.

Адолф Хитлер е германски политически и държавен деец. Създател и лидер на Национал-социалистическата германска работническа партия (НСГРП). От ян. 1933 г. канцлер, а една година по-късно и президент на Германия. На 1 септ. 1939 г. с нападението над Полша започва Втората световна война.
По: Б. Филов. Дневник..., с. 700

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

ИЗ ТЕЛЕГРАМАТА НА А. ХИТЛЕР

Аз също съжалявам затова съдбоносно и трагично развитие на събитията. Изводите са, че то беше възможно, защото нито в Румъния, нито в България имаше онова фанатично рискуване, каквото беше в Германия. И затова отсега нататък мерките, които ще се вземат от Германия, ще бъдат съобразени с военните нужди. Мерките, които е готово да предприеме сегашното българско правителство, ще предадат страната на болшевизма и тя ще бъде тласната в пропастта. Националната интелигенция като бъдеще на вашия народ ще бъде изтребена така както в другите страни и царското семейство няма да бъде спасено, а унищожено. Досега в такива времена народите са се спасявали не чрез пораженство, а чрез проявен героизъм. Германия ще продължи при всички обстоятелства борбата си към победа.

1.256. НОТА НА СССР ДО ПРАВИТЕЛСТВОТО НА БЪЛГАРИЯ, 5 септември 1944 г.

За обявяване състояние на война с България.
По: Българо-съветски отношения..., 674–675

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти

ИЗ НОТАТА НА СССР

Повече от три години България е помагала на Германия във войната срещу Съветския съюз. Съветското правителство се е съобразявало с обстоятелството, че малката България не е в състояние да се съпротивява на мощните въоръжени сили на Германия във време, когато Германия държеше в ръцете си почти цяла Европа. Съветското правителство търпеше това положение. Съветското правителство търпеше и когато българските управляващи среди помагаха на германците да се евакуират от Крим и да спасяват остатъците от разбитата германска войска в южната част на Съветския съюз.

Обаче през лятото на тази година настъпи силна криза в състоянието на въоръжените сили на Германия. Стисната в клещите на съветските войски откъм изток и съюзническите войски от запад, дебаркирали във Франция, Германия се озова в катастрофално положение и въоръжените сили, разбити окончателно, бяха принудени да отстъпват по всички фронтове. Германия окончателно загуби Италия, Германия загуби Франция. След това от Германия отпадна Румъния. Отпадна и такава малка страна като Финландия, защото вижда, че продължаването на приятелски отношения с Германия води страната към гибел.

Участта на Германия е решена. Войната е загубена от Германия окончателно.

При такъв обрат на нещата би могло да се очаква, че България ще се реши да използва благоприятния момент и след Румъния и Финландия ще се откаже от прогерманската политика, ще скъса с Германия и ще се присъедини към антихитлеристката коалиция на демократичните срани.

Въпреки това българското правителство и сега отказа да скъса с Германия, води политика на така наречен неутралитет, по силата на която продължава да оказва пряка помощ на Германия срещу Съветския съюз, като спасява отстъпващите сили от преследването на Червената армия и им дава база на българска територия за създаване на ново огнище на съпротива от страна на Германия срещу антихитлеристката коалиция както по суша, така и по море.

Съветското правителство не може да преценява тази политика на България другояче, освен като водене на война в лагера на Германия срещу Съветския съюз – политика, водена сега, въпреки коренното влошаване на военната обстановка за Германия и въпреки това, че България има сега пълната възможност, без да се опасява от Германия, да скъса с Германия и с това да спаси страната от гибел.

По силата на това съветското правителство не смята повече за възможно да запазва отношенията си с България, скъсва всякакви отношения с България и заявява, че не само България се намира в състояние на война със СССР, но и Съветският съюз отсега ще се намира в състояние на война с България.

1.257. ОРГАНИЗАЦИЯ НА ОБЕДИНЕНИТЕ НАЦИИ (ООН)

Организация на обединените нации е международна организация, създадена през 1945 г. Нейната цел е да запази мира и сигурността в света, чрез гарантиране равноправието на малките и големите държави, разрешаване на спорните въпроси по мирен път и пр.
По: Организация объединенных нации. Сб. документов. М., 1956

ТЕМА 7.1. Включване на българите в европейски и световни инициативи и организации

ЦЕЛИ И ПРИНЦИПИ НА ООН

1. Да поддържа международния мир и сигурност

2. Да развива приятелски отношения между нациите, основани на зачитането на принципа на равноправието и самоопределянето на народите.

3. Да сътрудничи при разрешаването на международни проблеми от икономическо, социално, хуманитарно и културно естество, като насърчава зачитане на правата на човека и основните свободи за всички без разлика на раса, пол, език или вяра.

4. Да бъде център за хармонизиране усилията на държавите за постигане на общи цели.

Принципи:

В своята дейност ООН се ръководи от следните принципи:

1. Организацията е основана върху принципа за пълното равенство на своите членове.

2. Членовете на ООН изпълняват добросъвестно задълженията, поети по Устава.

3. Те се задължават да уреждат международните си спорове с мирни средства.

4. Членовете на Организацията се въздържат в отношенията си от заплаха със сила или употреба на сила.

5. Те се задължават да оказват всестранна помощ на ООН във всяко действие, предприето в съгласие с разпоредбите на Устава: те се въздържат да оказват помощ на която и да е държава, против която ООН предприеме действия от предпазно или принудително естество.

6. Организацията обезпечава условия държавите, които не са нейни членове, да действат съгласно нейните принципи с оглед поддържането на международния мир и сигурност.

7. Организацията не се намесва във вътрешните работи на държавите, нито изисква от тях да представят такива въпроси за разрешаване от ООН. Това обаче не засяга прилагането на принудителни мерки, предвидени в случай на заплаха срещу мира, на нарушение на мира и на актове на агресия.

1.258. ПОЗИЦИЯТА НА ХАРИ ТРУМАН КЪМ ПРЕДСТОЯЩИТЕ ИЗБОРИ В БЪЛГАРИЯ, май 1945 г.

Хари Труман е политически и държавен деец, вицепрезидент (от 1944) и президент на САЩ (1945-1953), от Демократическата партия. Слага началото на „студената война".
По: М. Исусов. Политическите партии в България 1944–1948, С., 1978, с. 97

ТЕМА 2.3. Избори; 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

***

През втората половина на май 1945 г...Барнс[1] устроил в своята вила в Лозенец обед, на който били поканени две политически лица – Н. Петков и Ст. Мошанов. Целта на тази среща била да бъдат запознати двамата гости с политическия курс на новия президент на САЩ Х. Труман. Поради служебна заетост Н. Петков не можал да присъства на обеда. В хода на разговорите за положението в страната М. Барнс поднесъл на Ст. Мошанов записка, в която се казвало: „1. Ще се признае за представително, в смисъла на Ялтенските решения, само това правителство, което се състави след избори, резултат от равноправно състезание между демократическите партии в страната. 2. Под равноправно състезание се разбира: свобода на организация, на печат и на публични събрания за всички демократически партии. 3. Изборите трябва да се произведат от широка коалиция на демократическите партии. 4. Политическият представител на САЩ в България ще докладва на Държавния департамент дали по негова преценка правителството е съставено и изборите произведени при упоменатите условия. 5. Въз основа на неговия доклад президентът Труман ще реши дали САЩ ще признаят правителството за представително, ще установят редовни дипломатически отношения с него и представителите му ще бъдат допуснати на мирната конференция".

[1] Мейнард Барнс – политически представител на САЩ в СКК

1.259. СЪОБЩЕНИЕ НА ТАСС

За решението за включване на опозиционни лидери в правителството, публикувано в Работническо дело, 14 ян. 1946.
По: Българо-съветски отношения..., 156–157.

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие; 2.3. Избори; 2.4. Видни български политици и държавници

„КЪМ РЕШЕНИЕТО ОТНОСНО БЪЛГАРИЯ"

Както се узнава от много добре усведомен източник, в съгласие с решението, взето на конференцията на министрите на външните работи на СССР, на САЩ и на Великобритания, състояла се в Москва[1], съветското правителство даде на българското правителство приятелски съвет относно желателността за допълнително включване в българското правителство на двама представители на българските опозиционни групи, неучастващи в правителството и желаещи да работят лоялно с това правителство.

Българското правителство прие с готовност тоя съвет и съобразно с него то направи предложение на представителите на групите от средите на Земеделския съюз и на Социалдемократическата партия, които не участвуват в сегашнто българско правителство.

Обаче представителите на тези групи, г. г. Петков[2] и Лулчев[3], отклониха тези предложения, като по този случай направиха за участие в правителството искания, които напълно противоречат на решенията, взети на конференцията на тримата министри на външните работи в Москва.

Г. г. Лулчев и Петков поискаха разтурянето на Народното събрание, което бе избрано на 18. XI. 1945 г. при всеобщо и тайно гласоподаване. Те поискаха смяна на сегашното българско правителство, като направиха и други смешни искания.

Естествено, българското правителство отказа да вземе под внимание тези искания...

[1] Московското съвещание на министрите на външните работи на СССР, САЩ и Великобритания се провежда от 16. XII. до 26. XII. 1945 г. и има за цел да разреши редица въпроси по организацията на следвоенния мир в Европа и Далечния изток.

[2] Групата на Никола Петков преминава в опозиция на отечественофронтовското правителство през юли 1945 г. Тя се обръща към представителите на САЩ и Англия в СКК за политическа подкрепа. Великото народно събрание през август 1947 г. със закон забранява съществуването й и я разпуска.

[3] Групата на Коста Лулчев се обособява от дясното крило на Социалдемократическата партия и през лятото на 1945 г. също преминава в опозиция на управляващите. През 1947–1948 г. дейността й е забранена, а тя е разтурена.

1.260. ИЗ РЕЧТА НА УИНСТЪН ЧЪРЧИЛ ВЪВ ФУЛТЪН, САЩ, 5 март 1946 г.

По: В. Вълканов. История на България (1944–1989). Ч. II. В. Търново, 2006, с. 102

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития

От Шчечин на Балтийско море, до Триест на Адриатическо, над континента се е спуснала желязна завеса. Зад тази завеса остават столиците и древните градове от Централна и Източна Европа. Варшава, Берлин, Прага, Виена, Будапеща, Белград, Букурещ и София, всички тези знаменити градове и населението около тях е попаднало под влиянието на това, което аз трябва да нарека съветска сфера и всички те по един или друг начин са подложени не само на съветско влияние, но и на нарастващ контрол от страна на Москва. Единствено Атина – Гърция, със своята безсмъртна слава – е свободна да вземе решение за своето бъдеще чрез избори, под наблюдението на Великобритания, Америка и Франция.

НАРОДНО ТВОРЧЕСТВО И МАСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА КУЛТУРА

Народното творчество и масовата култура, в която то се вписва в периода от Освобождението до наши дни, е обект на противоречиви оценки. Без да ги сравняваме с високохудожествените образци, запазени в народната памет, записвани от няколко поколения любители патриоти и учени фолклористи, многократно преработвани и сценично пресъздавани, художествените произведения с неизвестен (или забравян в практиката) автор имат свое специфично място. В тях намират отражение и оценка исторически събития и личности, теми и ситуации от всекидневния живот, непретенциозните им форми изпълняват едновременно образователни, възпитателни и развлекателни задачи.

Тук са подбрани песни, свързани с конкретни исторически събития, песни, предизвикали интереса на фолклористите от този период и някои от особено популярните песни през последното столетие.

1 261. ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ

Песен на българите в Украйна
По: Ат. Вас. Върбански. Песните на бердянските българи. Ногайск, 1910 (2 фотот. изд. – София, 2002). с. 344, № 292.

ТЕ А 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 5.2. Изкуство и памет

Седем си царя събрая
на Виян града голяма,
на австрийската столица,
царете, още ѝ князете,
Сюлиман каил не става,
не става ѝ ръка не дава,
Сюлиман и Осман паша.
Цар Александри продума:
– Що толкоз мъчиш българи,
дали ти данък не дават,
али ти тюмрюк не плащат?
Се бесиш, холан, се колиш,
сега петстотин години.
Върн си сбирай войскята,
ние ще огян да открийм,
българи да освободим!
Сюлиман люфе проводи
в Добруджа на черкезите,
в Анадол на манафите,
в Масъра на османите,
да вървят мало ѝ голямо
на Плевян града голяма.
Те са събрали, събрали
дур деветдесет хиляди
черкези, още манафи
и масърските османи.
Тук са Русия подигна,
право през Влашко миная,
на Дунава се запряха,
на Дунав река голяма.
Дорде мостове да турят,
толкова ѝ войскя стояла.
Като мостове туряха,
най-напреж, холам, минаха
донските млади казаци,
след тях са, холам, минали
улани със бели кони
и се със бели премяни;
га са пехота зададе,
нийде са края не види.
Право през Русчук минали,
право на Плевян отишле,
накрай са Плевян запрели.
Два дни са дньовка правили,

дорде са войския събрала.
Русия байряк дигнала,
три дни е битка побило,
мало са ѝ нещо избило
до деветдесет хиляди
черкези, още манафци
и от масърски османи.
И Осман паша фанаха
със четирийсе хиляди,
накрая го закарая
във Москва града голяма.

1.262. РУСИТЕ ПРИ СВИЩОВ

Песен от Ново село, Троянско
По: Народни песни от Средна Северна България. Ред. Васил Стоин. С., 1931, с. 94

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 5.2. Изкуство и памет

Се са чуваше, чуваше
преди петстотин години,
че ще Русия да дойде.
Тези години дойдоха,
славна Русия не доде.
Пашата в Свищов ходеше,
на маса кафе пиеше,
бяла българка държеше,
че му чабука паляше,
горе – надолу гледаше
отде ще доде Русия.
Тамат нагоре погледна,
отпреде иде Русия.
Паша се чуди и мае
дали са патки юрдечки,
или са бели лебеди.
Нито са били юрдечки,
нито са били лебеди,
най били донски казаци!

1.263. РУСИ И БЪЛГАРИ НА ШИПКА

Песен от Мекиш, дн. част от Обединение, Великотърновско
По: Качулев, Ив. Български народни песни за Русия и Съветския съюз. С., 1953, с. 62, № 43.

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 5.2. Изкуство и памет

Че стана цар Николая,
че си кончето изведе
и го оседла, обузда,
с пъстри колани препаса,
че го възседна, препусна
и си аскера поведе,
аскера ярълията,
аскера, млади казаци,
казаци, отбор юнаци,
със дълги, остри маждраци.
Че си Дунава минаха,
на Шипка балкан стигнаха.
Голяма ѝ битка станала
руснаци, донски казаци,
и опълченци българи
срещу ми тия читаци,
анадолските зебеци.
Руснаците падат, не падат,
най-много падат читаци.

1.264. СМЪРТТА НА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ

Песен от с. Руждене, Драмско
По: Сборник за народни умотворения и книжнина. Създател и редактор проф. д-р Иван Д. Шишманов. т. 1–60, С., 1889–1994, т. 50, с. 200, № 181

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 2.4. Видни български политици и държавници; 5.2. Изкуство и памет

Шени са, горо, шени са,
шени са, Малеш планина,
шо са се с кърви поила,
с юнашки тяла хранила!
Низ доле иде Делчо войвода,
низ Струмишко поле широко,
със пет – шестнайсе момчета.
Първа йе пушка пукнала,
йодари Делчо войвода.
Падна си Делчо на място
и на дружина говори:
– Дружино, вярна, сговорна,
кога през Кукуш минете,
майка ще си ва посрещне,
милно ще си ва попита:
„Дружино, вярна, сговорна,
каде йе Делчо войвода?“
Право да си хи кажите!
Кога през Кукуш минаха,
майка му ги е срещнала,
жално си ги погледнала,
милно си ги попитала:
– Дружино, вярна, сговорна,
нещо ще си ви попитам,
право да си ми кажите:
къде йе Делчо войвода?
– Бабо льо, бабо старичка,
като на питаш, да кажем:
Делчо го, бабо, оженихме
за адна мома църноземка.
Църна му земя постелихме,
бял камен му възглаве кладохме,
пак го със земя покрихме.

1.265. ВДИГАНЕ НА ПРЕОБРАЖЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ

Песен от Карадере, Малкотърновско
По: Ан. Примовски. Преображенското въстание в поетическата памет на народа. С., 1954. 79–80

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 5.2. Изкуство и памет

– Еринке, булка хубава,
чуена и прочуена,
една бе в Асекията,
една си в Малкотърновско,
Търновско и Кърклисийско.
Булко Еринко, Еринко,
като си толкоз чуена,
чуена и прочуена,
чу ле, Еринко, разбра ле
нагоре що е станало,
нагоре при Стоилово
на Петровата нива?
Събрали са са, събрали
сичките млади войводи
едренски и кърклисекски,
търновски, бунархисарски
срещу голям ден Петровден
сговори да се сговарет
и голям мезлиш да сторет
кога въстание да дигнат,
да се от турци отърват
сичките, мале, българе.
Най-големия войвода,
той на другаре думаше:
– Другаре, верни, сговорни,
стегайте пушки бойлийки,
пълнете бомби с динамит,
учете свойте момчета,
че скоро глава ще дигнем.
Дошло е ден ми Сотирден,
секъде огън пламнало.
Турците в Стамбол бягаха,

турците, още гърците.
Пустите гърци проклети
султану хабер пратиха
и на султана писаха:
- Изпращай, царю, аскере
в пустата Асекията,
българе глава дигнаха
да ти царството претнемат,
царството и везирството.
Султан везира повика
и на везира думаше:
- Изпращай аскер нагоре
в пустата Асекия,
отдето мине, да коле,
българско да не остане!

1.266. ДЕЛЧЕВ ВОЙВОДА И БЕГЧЕ

По: Български народни песни от Македония. Събрал Панчо Михайлов. С., 1924, с. 242, № 402

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 5.2. Изкуство и памет

Развий се горо зелена,
направи сенки ладени,
ке мине Делчев войвода,
с петстотин души дружина.
Говори Делчев войвода:
– Дружина верна собрана,
да спаднем поле широко,
при бегови сараи:
да фанем младото бегче,
да земем пари со шиник,
да купем пушки берданки,
да бием турци со ними,
земята да си освободим!
Спаднале поле широко,
при беовите сараи;
на срекя иде бегчето.
Пръсна си бегче да бега,
продума Делчев войвода:
– Бре стой бре, бегче, не бегай,
ке умреш младо, зелено!
Бегче се милно молеше:
– Я сопри, Делчев, дружина
и нейна сила голема;
со шиник жъти ке броям,
салте глава ми остайте!
Фанале младото бегче,
со шиник жъти броило,
така е глава спасило.

1.267. ЗАПЛАКАЛА Е ГОРАТА

Народна песен, посветена на смъртта на Александър Стамболийски

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници; 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие; 5.2. Изкуство и памет

Заплакала е гората
И на гората листето,
Мъже по черни угари,
Вдовици в черни забрадки;
Заплакали са полята
И на полята тревата,
Селяци от занданите,
Сираци по мегданите,
Заради Стамбол войвода:
„ Де да е Стамбол, да доде
Земята редом да види
Земята ни се почерни:
Гората попар удари,
Полята слана ослани,
В селата вихър помина
Клети селяци размята,
Кои по тъмни зандани,
Кои по пусти балкани,

Кои по чужда чужбина..
Де да е Стамбол, да доди,
Буйна снага да видим,
Огнени очи „да светнат,
Мъжките думи да чуем
Мъките да ни развее“...
Тече Марица кървава,
Никому дума не казва:
Какъв е юнак загинал
До китните ѝ брегове;
Какви е думи издумал
За рода и за народа;
Какви е мъки понесъл
За тия черни селяци,
За тия клети сираци,
За тия кутри вдовици.
Тече Марица кървава
Никому дума не казва
Заради Стамбол войвода.

1 2 8. РАСЛО ДЪРВО СТО ОВАТО

Песен от Мариовско, Македония
По: Сборник за народни умотворения и книжнина... т. 8, с. 27

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет

Расло дърво столовато,
столовато, грановато:
гранки му са до небеси,
а корени сура земя;
гранки му са мили снахи,
а корени синовете,
а връшките мили внуци.

1.269 ЖЪТВАРКА НАДЖЪНВА ОВЧАР

По: Рано преди слънце. Трудови народни песни. Съст. Йордан Стубел. Под редакцията на Тодор Моллов. Варна, 2006. I изд. 1952

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции; 5.2. Изкуство и памет

Овчар се провикна,
от висока чука,
от ела зелена:
– Пладнувай, девойко,
че е дошло пладне.
– Не лъжи, овчарко,
че мома си знае
кога пладне дойде:
кога пладне дойде,
сърпа почернее,
нивата полегне,
бурена повехне.
Ела, млад овчарко,
да се наджънваме.
Ако ме наджънеш,
ти ще да ме вземеш,
ако те наджъна,
стадо ще ти взема.
Мома била бърза,
овчар наджънала,
стадото му взела,
заедно с ведрото.

1.270. РОДНА ЗЕМЯ И ЧУЖБИНА

Песен от Демирхисарско
По: Сборник за народни умотворения и книжнина... т. 4, с. 43

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет

Да ми са здрави и живи,
що ни са тука събрали
на тази Божа трапеза
да ядеме и да пиеме
и добром да си думаме,
със добром да са запомним.

На чузда земя ще идем -
чузда е земя усилна
кат чузда майка-мащеха,
соя е земя умилна
кат соя майка рожденa!

1.271. ТРИ МОМИ ОТ ТРИ НАРОДНОСТИ

Песен от Великотърновско
По: Сборник за народни умотворения и книжнина... т. 26, № 244.

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество; 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 5.2. Изкуство и памет

Стоян мама си думаше:
– Майно льо, стара майно льо,
нещичко ша та попитам,
хубаво да ма научиш -
молят ма, мамо, молят ма,
молят ма, мамо, канят ма,
със трички моми хубави,
и трите попски дъщери -
първата й, мамо, влахинка,
влахинка, черна влахинка;
втората й, мамо, гъркинка,
гъркинка, суха гъркинка;
третята й, мамо, българка,
българка бяла българка.
Влахинка дума, майно льо:
„Стоене, либе Стоене,
я земи меня, Стоене,
прикя ша да ти донеса,
до триста руси биули,
петстотин крави ялови,
шестотин крави със телци,
хиляда овни кърмски.
Сичките се витороги,
сичките се златороги.
На Стамбул нова салхана,
младо джилепче да станеш,
хората да ти зафалят,
че ти, Стоене, прилича
младо джилепче да бъдеш".
Гъркина дума, майно льо:
„Стоене, либе Стоене,
я земи меня, Стоене,
прикя ша да ти донеса,
девят кънтаря коприна,
петстотин кара грошове,
хиляда желти желтици,
младо търговче да станеш,
хората да ти зафалят,
че ти, Стоене, прилича,
младо търговче да бъдеш,
на хъджилък да отидеш,
младо хъджийче да станеш,
с млади хъджии да ходиш
и ази с млади хъджийки".
Българка дума, майно льо:
„Стоене, либе Стоене,
я земи меня, Стоене,
макар съм гола и боса
и макар прикя да нямам,
яла съм барим хубава,
бяло ми лице прикиа,
тънки ми вежди сирмия,
руса ми коса коприна;
през гора да ме преведеш,
сухо ша дърво лист пусне,
сурово ша са довени;

в черкова да ма заведеш,
попове ша онемеят,
иконите ша продумат".
Кажи ми, мамо, научи
коя от тях да си взема,
дали да зема влахинка,
влахинка, черна влахинка,
дали да зема гъркиня,
гъркиня, суха гъркиня,
или да зема българка,
българка, бяла българка?
Мама Стоене думаше:
– Стоене, мама Стоене,
като ма питаш, да кажа,
на ум аз да та науча -
не земай, синко, влахинка,
влахинка, черна влахинка,
не земай, синко, гъркиня,
гъркиня, суха гъркиня,
най земи, мама, най земи
най земи, бяла българка,
хората не щат да рекат,
че е прикия донесла,
ями щат, синко, да рекат,
„Ама че булче хубаво,
хубаво булче гиздаво!"
Стоене, синко Стоене,
в черкова да го заведеш,
хората ша са обръщат,
младо ти булче да гледат,
младо ти булче хубаво,
хубаво йоще гиздаво.
На сватба да го поведеш
се него, мама, щат гледат;
ша рекат, синко Стоене,
„Ама че булче хубаво,
от де го Стоян намери,
от де го Стоян, бре, избра."

1.272. ЛУКОВИТСКИ МОМИ

Песен от Средна Северна България
По: Сборник за народни умотворения и книжнина... т. 3, с. 133, № 26

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество; 5.2. Изкуство и памет

Я да знаеш, мила мамо,
какви моми има, хей,
отвъд Етрополе!
Луковитско чедо, мамо,
нийде си го няма,
луковитско чедо, мамо,
по света го няма.
Отвъд Етрополе, мамо,
бяли помакини има,
бяли помакини, хей,
сиви бошнакини.
Край Панега, мила мамо,
бяли помакини ходят,
бяли помакини, хей,
бяли крака мият
и с чембер ги трият
луковитски моми, мамо,
луди полудяли, леле,
луди полудяли, хей,
щури пощуряли!
Дано даде Господ, мамо,
суша да ми стане, леле,
суша да ми стане,
Панег да престане,
Вита да пресъхне.
По-лесно да мина, мамо,
по-скоро да ида, леле,
по-скоро да ида, хей,
отвъд Етрополе.
Тамо да си взема, мамо,
бяла помакинка, леле,
бяла помакинка, хей,
сива бошнакинка.

1.273. ЖЪТВАР СЕ МОЛИ ЗА ПЛОДОРОДИЕ

Песен от Долно Суванли, дн. Долно Луково, Ивайловградско
По: Сборник за народни умотворения и книжнина... т. 39, № 211)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции; 5.2. Изкуство и памет

Жетвар жетва женеше,
хем женеше, плачеше:
- Пуста поста широка,
хем широка, трънлива,
и трънлива, бодлива,
сянка няма да седнеш,
вода няма да пийнеш.
Де помина пътниче,
той жетварю говори:
- Жетварьо ле, лещарьо,
помоли се на Бога
да ти лейне облаче,
да ти росне росица,
да се вода напиеш,
да се сянка наседиш,
да се Бога помолиш!

1.274. КОЛЕДАРИ – ДОБРИ ГОСТИ

Коледна песен от Софийско
По: Сборник за народни умотворения и книжнина... ,т. 1, с. 3, № 1

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции; 5.2. Изкуство и памет

Станинине, господине,
добри сме ти госкье дошли,
добър сме ти глас донели
низ хубава долна земя:
Овци ти се изягнили,
се овчици ваклошатки
и овновци виторожци;
кози ти се изкозили,
се козици виторожки
и пърчевци ярчорожци;
кравици се изтелили,
се кравици белобозки,
се воловци еленчовци;
кобилки се изждребили,
се кобилки левогривки
и коньовци патуньогци.
Станинине, господине,
тебе пеем, домакине!

1.275. ПРЕВЗЕМАНЕТО НА ОДРИН

Песен от Самоводене, Великотърновско
По: Българско народно творчество в дванадесет тома. т. III. Исторически песни. Съст. Христо Вакарелски. Под редакцията на Тодор Моллов. Варна, 2006

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти; 2.6. Войска; 4.1. Военни действия и териториални промени; 5.2. Изкуство и памет

Я слушайте, бащи и майки
и братя, сестри по-малки,
и всички храбри герои
как са Одрина превзели:
в обсада са го държели,
тежки са мъки търпели
във мразове снеговити,
дано паша се предаде.
Пашата никак не скланя,
пашата не се предава,
не иска вътре да остане,
а иска навън да излезе
и през Пловдюв да замине,
та във София да иде
при Енвер паша на гости:
млечену кафе да пие!

Всичките храбри герои
тежки са мъки търпели
край одринските три реки
Тунджа и Арда, Марица...
И ний сме, братко, троица,
ку я уд Бога казану
и ни е съдба решила
Одрин български да стане,
Одрин български ще стане.
Генералите говорят,
ето ѝ заповед пристигна
од генерала Иванов.
Във заповедта писано:
„Правете, какво правите,
Одрин български да стане!"
Около Одрин имало
илядо топа готови.
Първия вистрел кат чуят,
всичките във залп да гръмнат.
Геройско сърце трепнало,
ето че боят започнал
от осем часа сутринта -
и до дванайсе през ноща.
И до дванайсе през ноща
кръстосан огън стрелваха.
Като Одрин обстрелваха,
под обстрел мрежа сечаха,
плетено въже режеха.
Много са паши избили,
много са ѝ наши паднали -
турски, румънски ѝ български.
Дванайсе паши плениха,
със Шукри паша тринайсе.
Непокорните избиха,
а покорните плениха,
в София ги заведоха,
при Енвер паша дойдоха.

1.276. ПАДНАЛА СЛАНА ЕСЕННА

▲ Песен от Боженица, Ботевградско
По: И. Шептунов. Славянский фольклор. М., 1951, с. 300 (зап. 1925 г.)

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие; 5.2. Изкуство и памет

Паднала слана есенна,
есенна слана голяма,
та ми попари, послани
две ниви с бяла белия,
третата нива бял ориз.
Ала ме не е ни грижа.
Сега ме грижа хванала,
сега се сърце нажали,
че ми загина млад Замфир.
Излезе Замфир войвода
край това село Гушанци
с верна сговорна дружина,
либе му китка подаде,
едри си сълзи порони.
Робската земя въстана,
ала Замфир си загина –
куршум сред битката страшна,
ах, майко мила, Замфира
в юнашко чело улучи...
Сега ме грижа хванала,
сега се сърце нажали
за Замфир млада войвода,
безстрашен борец народен.

1.277. ПАРТИЗАН СЕ ЗА БОЙ СТЯГА

■ Песен от Софийско
▲ По: За правда и свобода. Юнашки, хайдушки, исторически и партизански народни песни. Съст. Генчо Керемедчиев, Варна, 2005.

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие; 5.2. Изкуство и памет

Партизан се за бой стяга,
мета пушка на рамо:
– Сбогом, майко, сбогом, татко,
сбогом, мила сестрице;
аз отивам на бой люти,
дет се гине, дет се мре!
Шест месеца изминаха,
майка сина не виде.

Една сутрин стига писмо;
майка мисли син пише,
а в писмото два-три реда,
от Чемерник собщават:
„Твоя син е веч загинал
от фашисткия куршум;
той ни беше добър боец
и отличен партизан."

1.278. ОЙ ГОРИЦЕ ГОРУНОВА

Песен от Трънско
По: Народни партизански песни (1923-1944). Съст. Елена Стоин. С., 1955., с. 107, № 67

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие; 5.2. Изкуство и памет

Ой горице горунова,
горунова, борунова,
разтвори се, разклони се,
стори мене път да мина,
че не ми е за стояне,
враня коня за държане,
че ме чека нова чета,
нова чета царибродска,
нова чета царибродска,
царибродска и видинска.
У четата два войвода -
млади Денчо и млад Славчо,
четата им все юнаци,
все юнаци партизани.

1.279. КИРИЛ И МЕТОДИЙ – БЪЛГАРСКИ ВСЕУЧИЛИЩЕН ХИМН

Текст: Стоян Михайловски
Музика: Панайот Пипков
По: Златна българска земя. Съст. Георги Струмски. С., 1980, 36–37

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Върви, народе възродени,
към светла бъднина върви
С книжовността, таз сила нова,
съдбините си поднови!

Върви към мощната просвета,
в световните борби върви,
От длъжност неизменно воден –
и Бог ще те благослови!

Напред! Науката е слънце,
което във душите грей!
Напред! Народността не пада
там, гдето знаньето живей!

Безвестен беше ти, безславен!
О, влез в историята веч,
ведно със другите славяни
кръстосвай дух със огнен меч!

Тъй солунските двама братя
насърчваха дедите ни...
О, минало незабравимо,
о, пресвещенни старини!

България остана вярна
на достославний тоз завет –
в тържествованье и в страданье
извърши подвизи безчет...

Бъдете преблагословени,
о вий, Методий и Кирил,
отци на българското знанье,
творци на наший говор мил!

1 280. ДЕ Е БЪЛГАРИЯ

Текст: Иван Вазов
По: Златна българска земя...
ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Питат ли ме дей зората
ме огряла първи път,
питат ли ме дей земята, /
що най любя на света. / 2

Тамо, аз ще отговоря,
де се белий Дунав лей,
де от изток Черно море /
се бунтува и светлей. / 2

Тамо, де се възвишава
горда Стара планина,
де Марица тихо шава /
из Тракийска равнина. / 2

Българийо, драга, мила,
земя пълна с добрини,
земя, що си ме кърмила, /
моя поклон приеми. / 2

1 281. ВИСОКИ СИНИ ПЛАНИНИ

Текст: Младен Исаев
По: Златна българска земя...
ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Високи сини планини,
реки и златни равнини,
небето нежно от коприна – /
Това е моята родина. / 2

Обичам те земя голяма
тъй както си обичам мама.
Тук мила ми е всяка птица /
и всяка мъничка тревица. / 2

Обичам българските думи,
що слушам по поля и друми.
Обичам хубавите песни /
и наще приказки чудесни. / 2

Когато гледам планините
и слушам как шумят реките.
В шума на Рила и Пирина, /
аз чувам моята родина. / 2

1.282. АЗ СЪМ БЪЛГАРЧЕ

Текст: Иван Вазов
По: Златна българска земя...
ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Аз съм българче. Обичам
наще планини зелени.
Българин да се наричам /
първа радост е за мене. / 2

Аз съм българче свободно,
в край свободен аз живея.

Всичко българско и родно /
любя, тача и милея. / 2

Аз съм българче и расна
в дни велики, в славно време.
Син съм на земя прекрасна, /
син съм на юнашко племе. / 2

1.283. ОБЛАЧЕ ЛЕ БЯЛО

Текст: Ран Босилек
По: Златна българска земя....

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Я кажи ми, облаче ле бяло:
От где идеш, где си ми летяло?
Не видя ли бащини ми двори /
и не чу ли майка да говори? / 2

Що ли прави мойто чедо мило,
с чужди хора, чужди хляб делило?
Ти кажи й, облаче ле бяло, /
че си мене жив и здрав видяло. / 2

И кажи ѝ от мен много здраве.
Много мина мъничко остана.
Наближава в село да се върна, /
да се върна, майка да прегърна. / 2

1.284. НАШАТА МИЛА СТРАНА

Текст: Иван Генов
Музика: Димитър Петков

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Пътнико свиден, пътнико млад,
тръгнал да видиш белия свят,
дето минаваш, пей и мечтай,
но не забравяй родния край.
Че на света е само една, една
нашата мила родна страна.
Че на света е България само една,
една, нашата мила родна страна.

Много родини има в света
има градини с чудни цветя,
ала го няма пълния с блян,
с песен хайдушка роден Балкан.
Ти ще пребродиш много страни,
всички народи ти обикни,
но не забравяй, пътнико горд,
своя прекрасен трудов народ.

1.285. ЕДЕЛВАЙС

Текст: Конов и Траянов
По: „Стари градски песни“

ТЕМА 4.4. Влиянието на природо-географската среда; 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Там, далече в планината,
в царството на вечния сняг,
еделвайс цъфти усамотен
сред дивия планински мир.
Пътник нивга не минава
край теб, любим и нежен цвят.

Еделвайс, защо цъфтиш, кажи,
на никому ненужен ти?
Еделвайс, любимо цвете ти,
за теб сърцето ми тупти.

1.286. ОЙ, КРАСИВ СИ, ИРИН ПИРИН

Популярна планинарска песен

ТЕМА 4.4. Влиянието на природо-географската среда; 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Ой, красив си, Ирин Пирин,
най-красив си на света,
Покоряваш ти сърцата
на най-смелите чеда.<2>

Ще отида на Папаз-гьол,
под Мангър, Мангър тепе,
ще се кача на Джангала
и ще викна с буен глас:

Ой, красив си, Ирин Пирин,
най-красив си на света.
Покоряваш ти сърцата
на най-смелите чеда.<2>

Каменица се издига
под лазурни небосклон.
А до нея Белемето,
крие прелести безброй.

Ел-тепе се горд издига,
с белоснежна си снага,
Еделвайсът нежно цвете
крие в мощна си снага.

Който веднъж те погледне
Пирин, дивна планина
нивга няма да забрави
твойта дивна красота.

1.287. ПРЕД НАС СА БЛЕСНАЛИ ЖИТАТА

Популярна бригадирска песен

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Пред нас са блеснали житата,
окъпани от топъл дъжд,
и ний вървим, вървим, вървим,
вървим нататък,
и няма край, и няма край
на шир и длъж.

Ехо, ехо, безкрай на шир и длъж.
Ехо, ехо, безкрай на шир и длъж.

Деца на светлата родина
от равнината и града
ний с твърди стъпки, стъпки, стъпки
ще преминем
през нашта млада,
нашта млада свобода.

Ехо, ехо, през нашта свобода.
Ехо, ехо, през нашта свобода.

И няма край животът бодър
и няма край любов, копнеж.
И няма, няма, няма, няма край възхода
на героичната младеж.

1.288. КЛЕТВА – ПЕСЕН ОТ ФИЛМА „ВЧЕРА“

Текст: Владо Даверов
Музика: Кирил Маричков

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Кълна се, никога да не забравям теб,
с когото пет години всичко съм делил.
Кълна се, попадне ли в беда един от нас,
да му подам ръка и в лош за мене час.

Кълна се,
попадна ли в беда да не предавам,
приятелските грешки да прощавам.
Кълна се в дявола и в бога,
да сторя аз за теб каквото мога.

Заклех се...

1.289. ГАТАНКИ

По: Стефана Стойкова. Български народни гатанки, С., 1970, с. 515

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 5.2. Изкуство и памет

Железен му езика,
железни му устата,
започне ли да вика,
събират се децата.
Училищният звънец

Очи има, не вижда,
Уши има, не чува,
уста има, не говори.
Фотографията

Без език живее –
Не яде, не пие,
А говори
Радиото

Вързано куче,
не лае, не хапе,
а в къщи не пуща.
Кофар

Ти го биеш,
то си вика: „Тилалай, тилалай!“
Камбаната

Бият го, не плаче,
весело скача.
Топката

На стена виси
и зло ти мисли.
Пушката

Четирима братя
под един покрив стоят
и го държат.
Масата

В убаво време в кътът седи,
пък във лошо са расожда.
Чадърът

Живее цял век,
а не е човек.
Часовник

Не е птица, а лети,
не е бръмбар, а бръмчи.
Самолет

Змия лази
по два пръта.
Влак

Църно воле
из поле реве.
Трактор

1.290. НАРОДНИ ПОСЛОВИЦИ И ПОГОВОРКИ

По: Български народни приказки., С., 1970, 187–205

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация; 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование; 5.2. Изкуство и памет

Ако хвърлиш зад себе си, ще намериш пред себе си.

Ако сърце дава, а ръка не дава, нищо не става.

Ако не посееш, няма да пожънеш.
Бащина поука – синова сполука.
Без труд почивката не е сладка.
Бистра водица, мирна главица.
Бързата работа – срам за майстора.
В каквото хоро се хванеш, такава игра ще играеш.
В нужда се другар познава.
Вместо вежди да направи, очи извади.
Главата се цени по езика.
Гладна кокошка, просо сънува.
Гладна мечка, хоро не играе.
Ден година храни.
Днешната работа не я оставяй за утре.
Добра дума железни врата отваря.
Дето старо се не почита, там за добро недей пита.
Дълбока рана заздравява, тежка дума не се забравя.
Един камък зид не става.
Една лястовица пролет не прави.
Езикът кости няма, а кости троши.
Едно слово не е книга, една книга не е слово.
Живот се с пари не купува.
Живее като котката с кучето.
За вълка приказват, и вълкът в кошарата.
Залудо ходи, залудо не седи.
Заровените въглени повече парят.
За лудото не питай, то само се издава.
И агнето здраво, и вълкът сит.
И думай, и за после мисли.
Има за дума, няма за ума.
Имане без труд лесно се пилей.
Искаш голяма лъжица, вземи и голяма мотика.
Каквото ръчици работили, това снажица носила.
Каквото надробиш, такова ще сърбаш.
Каквото повикало, такова се отзовало.
Камъкът на мястото си тежи.
Капка по капка, вир се събира.
Който не работи, не трябва да яде.
Лете без аба, зиме без торба не ходи.
Лице невиждано скоро се забравя.
Лоша дума от лошо сърце излиза.
Лъжа дружба не държи.
Малко говори, а много слушай.

Между два стола човек на земята пада.
Малкото камъче колата претуря.
Много думи малко пари струват.
На лъжата краката са къси.
На чужд гръб сто тояги са малко.
Не питай старо, ами патило.
Не хвали му хубост, а ум.
Никой не се е родил учен.
Облякъл се Илия, погледнал се – пак у тия.
Око да види и ръка да пипне.
Остра дума в сърцето влиза.
От инат няма по-лош занаят.
Парен каша духа.
По-добре късно, отколкото никога.
По дрехите го посрещат, по ума го изпровождат.
По-мъдро е утрото от вечерта.
Приятел в неволя се познава.
Работата краси човека, мързелът го грози.
Работата на ум учи.
Работи и не проси.
Само младото дърво се превива.
Сговор къща не събаря.
Сговорна дружина планина повдига.
Сит на гладен не вярва.
Срамът се с вода не измива.
Тебе думам, дъще, сещай се снахо.
Тебе лъжа – мене истина.
Ум и разум с пари се не купуват.
Ум царува, ум робува, ум патки пасе.
Хубавата дреха не прави хубав човека.
Хубавият кон и под съдран чул се познава.
Човек знае и две, и двеста.
Човек се учи, докато е жив, и пак остава ненаучен.
Четири очи от две по-добре виждат.
Що излиза от устата, то било и в мисълта.
Що търсил, това и намерил.
Юнак без рана не може.
Юнак над юнаци е онзи, който го надвил, а не, който се хвали.
Юнак си кон кове, а жабата крак вдига.
Ябълката не пада далеч от дънера си.
Ясно небе, голям студ.
Яде като мечка, а работи като с клечка.

1.291. ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ НА ГОСТИ У СУЛТАНА

По: Българско народно творчество, Народни предания и легенди, т. 11, Български писател, С., 1963, с. 164

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби; 2.4. Видни български политици и държавници; 5.2. Изкуство и памет

Турският цар обещал хиляда лири на този, който му отнесе главата на Гоце, ама ни турчин, ни влах – никой не се найдел това да го стори, понеже Гоце работеше и за българина, и за турчина.

Никой като не засакал, един път Гоце се решава да го направи сам. Преоблича се той сос едни бечки дрехи... и отива заедно с ходжите, с големците на един байрям – да му го честитят байрямо на турския цар. При влизането още се запознават со царя и Гоце се казва на некой голем бег син...Наредят се, седнат там, както как му е реда – не съм влизал у царски палат да знаем...

По турски обичай на първо место кафе дават...Като изпиват кафето, Гоце натопва си палеца у кашата и удря един пармак зад гърба си, на стената, там, дека е седел. И на излизането, нали имат на колко места стража там – царски палат , не е шега работа! – напише Гоце една бележка и му я дава на стражара, който бил на последния пост, да я отнесе на султана.

В бележката така пишело: „Царю честити, вие обещахте хилада лири за мойта глава, а днеска тя беше самата при тебе. Ако искаш да знаеш кой съм, ке видиш белего от кафето на мойто място – белег от кафе къде има, там ази седех. Аз съм същия Гоце Делчев."

И поста я поел – от дека да знае да чета! Секой знаеше да чета, мислиш, тогава? А писмото било арабийски напишано. Гоце беше турското училище свършил у Солун, Идаде мектеби, и знаеше турски да говори и пише екстра.

Е, с таков юнак лесно ке излезеш наглава, мислиш? Затуй турците го беха прекръстили „канатлъ шейтан" – хвърковат дявол – и Дервиш ефенди у Скопие по мало и големо вест му е пращал на Делчето, че иска да го види и му се поклони на юнашеството, защо от пъдар до султан ги е изморил сите да го тражат – той не се уморил само.

ИЗВОРИ ОТ МАТЕРИАЛНАТА КУЛТУРА, ДОКУМЕНТИ-ИЗОБРАЖЕНИЯ

Основното градиво за сериозните исторически изследвания са свидетелствата на епохата – изворите. Традициите в науката, оформени от школата на позитивизма, дават предимство на писмените извори и е изработена сравнително ясна методология на работата с тях. Предимство има официалната държавна документация, последвана от относително неутралната информационна преса, а на по-заден план са поставени източниците, в които лесно се съзира пристрастност и субективизъм, като брошури, дневници, спомени и др. Приоритет получават констативните документи, отразяващи съществуващо състояние или развитие, за сметка на директивните, които често остават само пожелания. Всеки тип извори, обаче, има важна стойност в изследването на човешкото минало. Оценката им варира от проверката на тяхната автентичност и елементарната текст-критика до понякога субективното и интуитивно вътрешно усещане на всеки професионален историк за значението на един или друг документ.

Въпреки изключителното разнообразие и внушителните масиви от писмени документи за новата и съвременната българска история, в стремежа си за всеобхватност и проучване на нетрадиционни теми, модерната наука все повече се обръща към неписмените свидетелства на епохата. От една страна, това са съществуващи артефакти – съоръжения, сгради и вещи, а от друга страна – запазените техни изображения чрез снимки, литографии, рисунки, но и чрез карикатури, шаржове, скици и планове. Изображенията често са единствено свидетелство за изчезнало здание или градски пейзаж и дават възможност да се проследи тяхното развитие. Същото се отнася и до съществуващите артефакти, които са свидетелство за бита на населението и живота на обществото, за неговата светска и духовна култура. Особен елемент в това отношение са паметните знаци, които държавата и обществото създават, за да отбележат изключителните събития, които са преживели – държавни символи, ордени и медали, граждански и военни паметници. Те са олицетворение на националната памет и положително отношение към изключителни постижения, характерни за всяко човешко общество.

Отдавна е отминало времето, когато на изображенията се е гледало единствено като на илюстрация на писмения текст. Те имат самостоятелна информационна стойност и могат да бъдат анализирани отделно, като добре е да бъдат съпоставени с писмените извори. Модерното българско общество и неговата държава оставят голямо разнообразие от документи изображения, които тепърва трябва както да бъдат включени в научно обращение, така и популяризирани пред по-широка публика, защото често имат посилно въздействие от научните текстове. Съчетанието от максимално разнообразни по характер и многобройни по обем исторически извори е гаранция за все по-пълно изследване на човешкото минало, в което новата и съвременната българска история заемат своето истинско място.

доц. д-р Валери Колев

КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА АНТРОПОЛОГИЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ В БЪЛГАРИЯ

Антропологичните изследвания в България, както тези от всички останали области на науката, са част от българската култура. Тяхното начало датира от XIX в. – времето, когато се ражда и класическата антропология.

Антропологичните изследвания в България могат да се разделят на три периода: начален – през последните десетилетия на XIX в.; класически – през първата половина на XX в.; съвременен, свързан с организирането на Секция по антропология и анатомия на човека и изследванията през втората половина на XX в.

Първото масово изследване на българското население е проведено от д-р Йонас Басанавичюс през 1889 г. То обхваща всички младежи, подлежащи на военна служба, и е допълнено с данните от изследването на негови пациенти от тогавашния Ломски окръг. В програмата на първите антропологични изследвания на живото българско население д-р Басанавичюс включва: ръст, гръдна обиколка, обиколка на главата, дължина и широчина на главата, определят се цвят на очите и косите. Изследват се 185 жени и 2400 мъже. След като анализира данните, той прави 3 извода:

1. Българите в окръга в етнологично отношение представляват твърде смесена раса, без еднообразен физически тип. ...

2. Както в Средна Европа, така и в Ломски окръг се забелязва съществуването на две соматологично разни раси: една руса и друга черна, като крайни полюси, и трета, средна между тях, възникнала по всяка вероятност от смесването на първите две.

3. Сред населението на окръга могат да се разграничат два антропологични типа. ...

През 1901-1903 г. д-р Т. Петров, околийски лекар на Ботевградска околия, изследва 556 младежи, подлежащи на военна служба, и 94 души пациенти. Той измерва със самоделни инструменти главата и ръста, а цветът на очите и косите определя описателно. В публикацията си през 1905 г. пише: „Жителите на Орханийско се явяват чисти планинци. Ръстът на жителите от селата на Орханийска долина е по-долен от средния, а чисто балканските села, особено там, дето в почвата има вар, ръстът е по-голям и се срещат хора дори и с по-висок ръст. Формата на черепите изобщо е брахицефалес и мезоцефалес, цветът на космите е повечето тъмен, а този на очите – кафяв. Цветът на кожата е повечето мургав, отколкото бял."

Първият българин, организирал и извършил системни и мащабни изследвания върху костен материал, запазен в манастирски сбирки, и върху различни групи от живото население у нас, е Стефан Ватев. Неговите резултати са и най-голямото постижение на антропологията в България през този период и осигуряват висок международен престиж на автора. Изследванията му върху живото население на България обхващат 268 353 индивида на възраст от раждането до 60 г. и деца от различни етнически групи.

Класическият етап от развитието на българската антропология е свързан с Крум Дрончилов – първият български дипломиран антрополог, защитил докторска дисертация по антропология в Берлин през 1914 г. Този период завършва с класическото изследване на акад. Методий Попов през 1939–1943 г, разработено в монографията „Антропология на българския народ", отпечатана през 1959 г. По замисъл и научна реализация трудът не само отговаря на състоянието на науката в средата на века, а и на изискванията на съвременната антропологична наука.

По „Антропология на населението в България в края на XX век"

СТРОИТЕЛСТВО И АРХИТЕКТУРА

АРХИТЕКТУРАТА НА ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ

Освобождението на България заварва българските селища с характерния възрожденски облик на сградите, където камъкът, дървото и бялата мазилка са материалите, които се налагат пред очите на обитатели и пътници. София, бъдещата столица на българската държава (според акварелите на Обербауер), не се различава от селищата в цялата страна. Майсторите строители от различните регионални школи продължават да работят, особено по селата, почти до средата на XX век. В градовете обаче със закон е наложено правото на проектиране само на академично образовани архитекти. В новоосвободеното княжество се заселват чужди архитекти и техници, предимно от Австро-унгарската империя, които внасят новата европейска архитектура. Особено силно това се проявява в градовете по река Дунав – Видин, Русе и др., където още преди Освобождението има редовни контакти на българите с Европа. Чужденците строят и първите сгради на българската държавност, като Народното събрание (Константин Йованович, с български корен), министерства, държавната печатница и др. Най-известните сред новодошлите чужди архитекти са Антонин Колар (Военния дом в София), Фридрих Грюнангер (Двореца, Духовната академия и Синагогага в София), Йозеф Шнитер (сгради в центъра на Пловдив). Дело на руски архитекти са големи църковни сгради, най-известната от които е катедралният храм „Св. Александър Невски" по проект на проф. Александър Померанцев. Наред с чужденците мощно се изявяват и първите български архитекти с академично образование, като Юрдан Миланов, Алекси Начев и Никола Лазаров. Всички академично образовани архитекти – и чужди, и наши – работят в духа на еклектиката, характерна за цяла Европа от втората половина на XIX в. Различните архитектурни стилове – ренесанс, барок и класицизъм – се преплитат не само в съседни сгради, но дори по фасадата на една и съща.

Още руските инженерни войски започват направата на кадастрални и устройствени планове на селищата. Старата улична мрежа, наследена от средновековието, се прекроява дори и насилствено, с оглед на хигиенизирането и практиката на регулирано строителство. Пример е софийският кмет Димитър Петков, решително прекроил улиците на столицата, за да придобие тя европейски вид. Арх. Георги Ненов прави планове на стотици селища и създава нормативната уредба на селищното устройство. Чужденци полагат и основите на големи градски паркове като Борисовата градина в София и Крайморската градина във Варна.

В българската архитектура началото на XX в. не е само календарна граница, а истински пробив към модерното време на Европа и света, разрив с „каноничността" на стиловете от края на XIX в. Семето на тази революция посяват архитектите Киро Маричков и Георги Фингов през 1903 г. с къщата на Лауе Функ (днес „Алианц България") в София. „Тя предизвика фурор сред софийската общественост", пише в спомените си Фингов. Най-ярката ѝ отлика с всичко предхождащо я е, че тя не е събрана в преднамерена симетрична композиция, а израства като жив организъм съобразно функциите на пространствата. По фасадите ѝ няма нищо от репертоара на „стиловете", но се появява „емблемата" на сецесиона – виещо се по стената растение, в случая лозница. Сецесионовите сгради най-лесно се разпознават по характера на фасадната декорация. Различните декоративни елементи са „пропълзяли", „протекли", „провесени" и имаш чувството, че можеш да ги отпориш от стената, без това да наруши конструктивната ѝ цялост. В предходната еклектика, ако мислено премахнеш един елемент (пиластър, рамка на прозорец и др.), ти се струва, че ще

се срути цялата сграда. Интересни са сецесионовите елементи в крайморските градове. Във Варна, където работи друг голям майстор на този стил Дабко Дабков, ще видим медузи и други морски същества „да плуват" по фасадите на сградите. Но фасадната декорация е само емблема на явлението. То има много по-дълбока същност, а именно ново отношение към пространството. Ярък пример за това е собствената къща на арх. Георги Фингов в София (проект 1907, реализация 1911 г.). Чрез плъзгащите се врати между отделните стаи целият първи етаж на тази сграда може да се превърне в единно пространство. При нея изчезва и орнаментът по фасадите. А това са белези на архитектурата на рационализма от 20-те и 30-те години на века.

Вторият път на новата българска архитектура е обръщането ѝ към средновековното национално наследство. Родоначалник на това течение е арх. Антон Торньов. За да проектира църквата „Св. Николай Софийски Нови" в София той проучва творчеството на българските средновековни и възрожденски майстори. Това негово дело, продължаващо през годините, е в основата на професионалната история на българската архитектура и на дейността по опазване на архитектурното наследство. Ярки творби в това проявление на сецесиона, известно като „националромантизъм" са Софийската минерална баня (арх. Петко Момчилов), Софийските хали (арх. Наум Торбов) и Синодалната палата в София (арх. Петко Момчилов и арх. Юрдан Миланов), Мавзолеят в Плевен (арх. Пенчо Койчев). Освен интерпретирането на средновековната структура на зида от редове камък и тухли и керамична декорация, тези сгради имат новости от конструктивен и пространствен характер.

Макар и още малко на брой, но българските, а не чуждите архитекти са носители на модерните европейски тенденции в нашата архитектура. Те намират специфично националното и достойно продължават делото на големите наши възрожденски строители.

Тенденциите от първото десетилетие на века се развиват през следващите години в още няколко посоки. Един от уникалните примери е проектираната от Киро Маричков през 1914 г. къща на Вера Данаилова на ул. „Сан Стефано" в София (разрушена по време на бомбардировките през Втората световна война). Тя е във формата на античен гръцки храм, в черупката на който се развива двуетажното жилище. Както в цялостния подход, така и в организацията на пространствата вътре, тази сграда се родее с постмодернизма от края на XX в. През същата година Маричков проектира още една творба – завършения след края на войните хотел „Империал" в София. Това е най-високата за времето си сграда със стоманобетонов скелет. По фасадите ѝ се преплитат „барокови" мотиви и чисто сецесионов растителен орнамент. Тези две сгради показват характерни и за Европа опити за интерпретиране на античното и станалото вече класика наследство от Ренесанса до XIX в. при формирането на модерната архитектура.

През първите две десетилетия на XX в. засилено се строят и обществени сгради. Появяват се железопътните гари в Бургас и Варна, театри, множество училища. Конкурсът за най-голямата обществена сграда – Съдебната палата – се печели от арх. Никола Лазаров. През тридесетте години арх. Пенчо Койчев издига тази сграда в София, доработвайки неговия проект.

В началото на 20-те години се изявява второ поколение български архитекти, получили образованието си в чужбина (до средата на XX в. повече от половината български архитекти получават образованието си в Германия). То формира последното течение, предхождащо същинската модерна архитектура на рационализма – т.н. „вертикализъм". Характерно за него е експресивното изразяване по фасадите на сградата и подчертаването, че товарите се носят от скритите стоманобетонови колони. Едни от най-ярките творби на тази тенденция са хотел „Юнион палас" на арх. Петър Кантарджиев и жилищно-търговската палата „Мусала" на арх. Коста Николов в София. Силно експресивна е и сграда-

та на Агрономическия факултет в София на арх. Георги Овчаров, може би най-яркият творец от първата половина на века.

Второто и третото десетилетие на XX в. са време и на зараждане на архитектурната книжнина, на българската история и теория на архитектурата. Съществен принос в тази насока има арх. Трендафил Трендафилов. В серия книги, между които „Модерната къща" и „Модерният град", макар и компилативно, той пропагандира новаторските тенденции в европейската архитектура. Същевременно е радетел и за национална специфика на българската архитектура. Антон Торньов издава през 1922 г. „Архитектурни мотиви от България" – плод на дългогодишните му проучвания на наследството ни. Арх. Теодор Златев започва интензивна проучвателна работа върху българската възрожденска архитектура. Арх. Александър Рашенов, първи от българските архитекти защитил докторат, проучва средновековната църковна архитектура. Той поставя и началото на професионалната реставрация на архитектурните паметници. Тези теоретико-исторически проучвания дават отражение и върху творчеството на проектиращите. Българската възрожденска архитектура е с нов пласт на интерпретиране. Ярък пример за това са дворецът в с. Баня, Карловско на арх. Иван Васильов (1925) и жилищните сгради в Трявна на арх. Йордан Севов от 30-те години.

Осмислянето на наследството ражда и един от европейските шедьоври в нашата архитектура – църквата „Св. Параскева" в София на арх. Антон Торньов (конкурсен проект 1922 г., осветена 1930 г.).

През третото десетилетие на XX в. се появява кооперативното жилищно строителство. То е специфично българско и е нашият вариант на проблема за социалното жилище, решаван по други пътища в Германия и Съветския съюз. Жилищните кооперации променят облика на градовете ни. Изчезват улиците с големи дворове и плуващи сред тях къщи. Появяват се затворените фронтове на булевардите с многоетажните жилищни сгради. Основоположник на това явление е арх. Лазар Парашкеванов (кооперация „Св. София", ъгъла на „Московска" и „Раковски" в София).

Четвъртото десетилетие на XX в. е едно от най-плодотворните в развитието на българската архитектура. Тогава се изявяват най-характерните ѝ черти, проявяват се едни от най-значимите архитекти. Българската архитектура излиза на европейската сцена. Рупорът на модерната архитектура – френското списание „Съвременна архитектура" (Аршитектюр д'ожурдюи") – помества през 1933 г. статия за Работническа болница (ИСУЛ) на арх. Георги Овчаров. Тази творба на рационализма е характерна с лаконизма на материалите и цветовете. Пространствата като че ли се дематериализират от обвивката си и звучат като самостойни произведения. През тази година група български архитекти посещават Миланското триенале и влизат в пряк контакт с най-значимите европейски архитекти на модерната архитектура. Две години по-късно – 1935 година – се появяват най-силните творби на рационализма в българската архитектура с изчистени обеми, подчертана линеарност и мимимум използвани материали. Такъв е проектът за болница във Велико Търново на Георги Овчаров (нереализиран). Хотел и концертна зала „България" в София на Станчо Белковски и Иван Данчов, хотел „Славянска беседа" на Асен Михайловски и Георги Апостолов, къщите на Нено Ямантиев в Плевен и на Боян Чинков в Пловдив са едни от най-добрите творби на това време. Двама френски възпитаници – Радослав Радославов и Константин Джангозов – за първи път показват ярко новаторството на стоманобетона в нашата архитектура в двете жилищни кооперации на бул. „Витоша" в София.

Публикациите на Теодор Златев „Българската къща в своя архитектоничен и културно-исторически развой. Селска къща" (1930) и „Градска къща" (1937) дават ново интер-

претиране на народната ни архитектура. Около 1937 г. се появява нова линия в българския модернизъм – обръщането към класиката. Започва да се прилага класическата колонада на главните фасади, търси се тяхната симетрия. Такива са проектите за обществени сгради на Георги Овчаров и за жилищни на Нено Явантиев.

През втората половина на четвъртото десетилетие се ражда и модерното българско градоустройство и паркоустройство. Архитектите Любен Тонев и Делчо Сугарев са първите академично образовани творци в тази област. Планът на немския професор Мусман за София дава тласък в градоустройственото мислене. Започва изграждането и на големи комплекси, като „Общински жилища" в София под ръководството на Теодор Горанов и Кирил Босев.

Две творби заслужават специално внимание – Министерството на вътрешните работи на Георги Овчаров и Българска народна банка на Иван Васильов и Димитър Цолов. При тях се проявява тази специфична черта на съвременната българска архитектура да обединява националното и световното наследство с най-модерните световни тенденции в архитектурата. И при двете сгради по своеобразен начин присъстват класическата ренесансова триделност на фасадата, инвенции от народната архитектура и лаконизмът и рационализмът на най-модерните „веяния" (по израза на един архитект).

През 1937 г. с указ се създава Съюз на българските инженери и архитекти, като се ликвидират всички техни професионални сдружения към момента. (Първото сдружение на българските инженери и архитекти е Техническото дружество в Русе от 1885 г. От 1893 г. те имат без прекъсване своята организация Българско инженерно-архитектно дружество.)

Появява се българското висше архитектурно образование. Висшето техническо училище се създава през 1942 г. От следващата година архитектурата е самостоятелна специалност. Утвърдени имена като Храбър Попов, Станчо Белковски, Теодор Златев полагат основите на българската школа. Появява се и теоретичен труд на европейско ниво – книгите на Асен Михайловски „Архитектурно проектиране" (I, 1943 г.; II, 1946 г.) и днес звучат модерно и актуално.

(статията продължава във втората част на това издание)

арх. Явор Банков

1.292. Панорама от Софня в края на XIX век

1.293. Софийска улица в края на XIX в., худ. Йосиф Обербауер

1.294. Селска улица, худ. А. Колачев, 1941 г.

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.292, 1.294)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.292, 1.293, 1.294, 1.295)

1.295. Центърът на Пазарджик, началото на XX век

1.295. Главната улица на Пловдив, началото на XX век

1.296. Част от главната търговска улица на Русе с къщата на Иван Калпакчиев, арх. Теодор Петров, 1905 г.

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.295, 1,296, 1.297, 1.298)

1.297. Централният площад на Враца с паметника на Хр. Ботев, около 1930 г.

1.298. Изглед от София, 30-те години на XX век

1.299. Разрушени сгради в центъра на София след бомбардировките през 1944 г.

1.300. Мост над Перловската река в София (Самоковският мост), края на XIX в.

1.301. Мост във Велико Търново, строен по времето на Ст. Стамболов (Стамболовият мост), 1892 г.

1.302. Централната гара на София с предгаровия площад, арх. Антон Коларж, 1888 г.

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.299)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.302)

ТЕМА 4.4. Влиянието на природо-географската среда (1.300, 1.301)

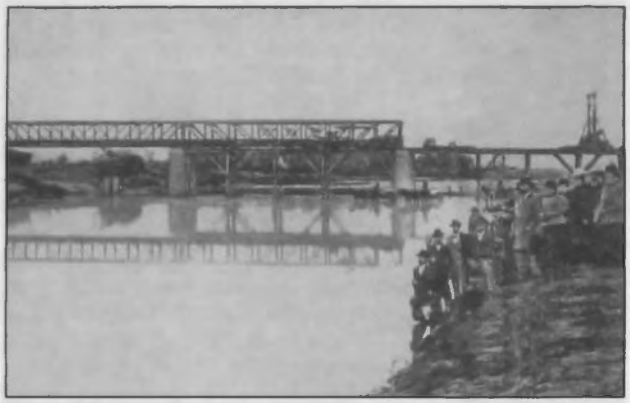

1.303. Строеж на мост над Янтра, 1936 г.

1.304. ЖП линия Варна-Русе. Между 1883 г. и 1885 г. оттук минава „Ориент експрес“.

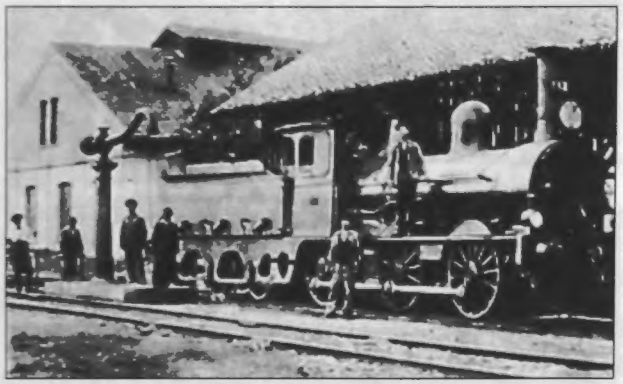

1.305. Второто депо на ЖП гара Варна, началото на XX век

1.306. Сградата на Народното събрание в София, арх. К. Йованович, 1884 г.

1.307. Дворецът Евксиновград, лятната резиденция на царската фамилия. Арх. В. Румпелмайер, Х. Майер, Н. Лазаров, Леерс, 1882–1889 г.

1.308. Дворецът Врана в София. Имотът е закупен от Фердинанд през 1898 г. Дворецът Врана е и мястото, където царското семейство е прекарвало по-голямата част от дните си. Арх. Г. Фингов, Н. Лазаров, 1904–1914 г.

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.307, 1.308, 1.309, 1.310, 1.311)

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие (1.306, 1.313)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.303, 1.304, 1.305)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.310)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.312, 1.313)

1.309. Нереализиран конкурсен проект за дворец в София, арх. Никола Лазаров, 1914 г.

1.310. Мавзолеят на Ал. Батенберг, арх. Майер Хайнрих, 1894–1897 г.

1.311. Лятна вила, построена от цар Борис III в с. Баня, арх. И. Васильов, 1929 г.

1.312. Македонски дом с кино „Сердика“ в София арх. Йордан Йорданов, Сава Овчаров, 1939 г.

1.313. Общински дом в Сливен, арх. Йордан Йорданов, Сава Овчаров, 1931 г.

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие (1.317)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.314, 1.315, 1.316, 1.318, 1.319)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.314, 1.315, 1.316)

1.314. Мъжка гимназия в Русе, арх. Петко Момчилов, 1892–1898 г.

Непосредствено след Освобождението се издават два документа с особено значение за запазването и развитието на училищата и училищните настоятелства до Освобождението. Първият е от 29 авг. 1878 г. и е известен като „Временен устав на народните училища". Вторият с дата 25 юли 1878 г. е докладна записка на управляващия отдел за народно просвещение проф. Марин Дринов, озаглавена „Относительно устройства школьного дела в Болгарском княжестве". Благодарение на тях става възможно създаването на гимназиите в Княжеството – класическите в София и Габрово, духовните в Лясковец и Самоков, държавните класически в Пловдив, Сливен, Варна и Кюстендил и реалните гимназии в Русе и Лом.

1.315. Девическата гимназия във Варна, арх. Петко Момчилов, 1893–1898 г.

1.316. Читалище „Отец Паисий" в Самоков, осветено през 1923 г. С посветителния си надпис, паметните плочи с имената на загиналите и прекрасните барелефи сградата е и единствен по рода си войнишки паметник.

1.317. Съдебна палата в София, конкурсен проект на арх. Никола Лазаров, 1914; реализация арх. Пенчо Койчев, 1928–1936 г.

1.318. Народният театър във Варна, арх. Никола Лазаров, 1912–1925 г.

1.319. Игрище „Юнак“ в София, 30-те години на XX в.

1.320. Киносалон „Балкан“ в Пловдив е с модерна за времето си овална форма, 1932 г.

1.321. Първата специализирана акушеро-гинекологична болница Майчин дом „Княгиня Мария-Луиза“ е основана през 1903 г.

1.322. Университетска многопрофилна болница за активно лечение (УМБАЛ) е създадена през 1879 година, а от 1884 година се нарича „Александровска“. В годините 1912–1919 е изпълнявала и функциите на военна болница. През 1918 г. на нейната база се основава и първият Медицински факултет в България.

1.323. Окръжна сметна палата, дн. Министерство на земеделието, арх. Никола Лазаров, арх. Илия Попов, 1912–1924

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие (1.323)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.318, 1.319 1.320, 1.321, 1.322)

Когато на 3 април 1879 г. София е обявена за столица на България, в града е имало само една обществена градина – Градската. Тя е направена под ръководството на градския архитект Антон Колар. След Освобождението се преустройва алейната мрежа, изгражда се ниска дървена ограда и кафене къошк за музиканти. Засажда се нова растителност и Градската градина е наречена Градина „Александър II“.

1.324. Народният театър „Иван Вазов“ в София (арх. Амбюре Фердинанд Фелнер – Херман Хелнер) и градската градина, 1904–1906 г.

Най-значителното събитие в областта на градинската дейност след Освобождението на България е създаването на сегашната Княз-Борисова градина. През 1882 г. енергичният столичен кмет довежда от Букурещ швейцарския градинар Даниел Неф. Първоначално е било необходимо да се създаде голям разсадник (пепиниера), в който да се произвеждат дървета, храсти и цветя за бъдещата градина. Посадъчен материал е бил необходим и за обществени градини, както и за улични насаждения. Даниел Неф изработва план на градината, организира разсадник и си построява къща. През 1885 г. Пепиниерата вече е оформена като градина, а през 1886 г. е с площ 30 ха с четири основни алеи.

1.325. Водоскок в Борисовата градина в София

През 1906 г. за управител на градските градини и паркове в София е назначен елзасецът Йосиф Фрай.

Със своята дългогодишна дейност Йосиф Фрай превръща тогавашната градина „Княз Борис Търновски“ в разкошен парк, който по красота и простор е съперничел на дворцовите паркове в Евксиноград и Враня.

От 1934 г. за управител на службата „Градини и паркове“ в София е назначен българският специалист градинар Георги Духтев. Благодарение на него и на тогавашния кмет на града инж. Иван Иванов в парковото дело на столицата настъпва подем. Благоустроява се Княз-Борисовата градина, като Духтев засажда около 1400 нови облагородени сортове рози. Към 1942 г. Борисовата градина заема площ от 90,5 ха, от които 68,66 ха – благоустроени и 4,4 неблагоустроени. Останалите 17,35 ха са застроени територии и се заемат от Лятната къпалня, Университетската астрономическа обсерватория, Училището на открито, Голямото езеро, игрищата „Юнак“, „Левски“, Тенисклуба, АЦ 23, Дипломатическия тенискорт, Колодрума и Токоизправителната станция „Юнак“.

През 30-те години в София се изграждат и около 60 нови квартални градини, предимно в централните части на града.

В еднопространствената куполна зала на църквата „Св. Параскева“ майсторски е преодолян конфликтът между основното тяло на църквата и камбанарията. Чрез двойни покрития на купола се скриват камбаните и се получава една напълно завършена композиция с вертикална ос на симетрия. В тази църква с диаметър над 20 м е приложена стоманобетонова черупка! Тя се изявява толкова новаторски и като пространство, и като форма, че когато софийският митрополит Стефан дошъл да я види завършена, казал раздразнен: „Кажете на арх. Торньов, че не е направил църква, а театър!“. На бързо донесената му „оценка“ архитектът отвърнал: „Кажете на дядо владика, че за такъв актьор като него и този театър е малък!“ (Торньов е блестящ публицист).

1.326. Църквата „Света Параскева“ в София, арх. Антон Торньов, 1930 г.

1.327. Храм-паметник „Свети Александър Невски“ в София, арх. Александър Померанцев, 1902–1912 г.

1.328. Църквата „Свети Николай Софийски“, арх. Антон Торньов, 1894–1900 г.

Църковното строителство е представено по-подробно в раздел Религиозен живот.

1.329. Синагогата в София, арх. Фридрих Грюнангер, 1904–1910 г.

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.324, 1.325)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.326, 1.327, 1.328)

ТЕМА 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи (1.326, 1.327, 1.328, 1.329)

1.330. Кюстендилският хан в София, 1932 г.

1.331. Хотел Тетевен в Русе, арх. Нино Росети, 1897 г.

1.332. Хотел с кино и сладкарница „Славянска беседа“ в София, арх. Асен Михайловски, арх. Георги Апостолов, 1935 г.

1.333. Доходно здание в Русе, арх. Петер Паул Бранг, 1898–1902 г.

Доходното здание в Русе е построено за театралните представления в града. Името произлиза от идеята сградата да носи на тогавашното училищно настоятелство доходи от наемите за театралния салон, библиотеката и предвидените казино и магазини. Доходното здание е удостоено със специалната награда в националния конкурс „Сграда на годината 2007“.

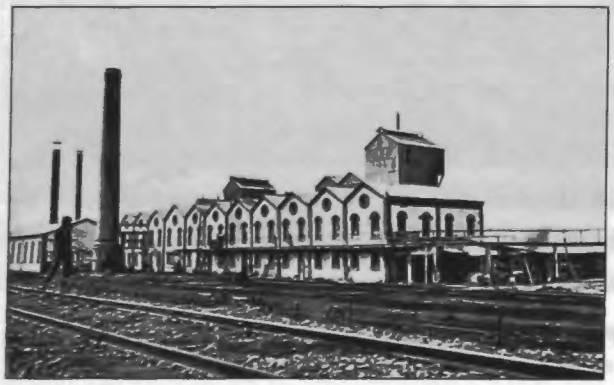

1.334. Захарна фабрика в София, началото на XX в.

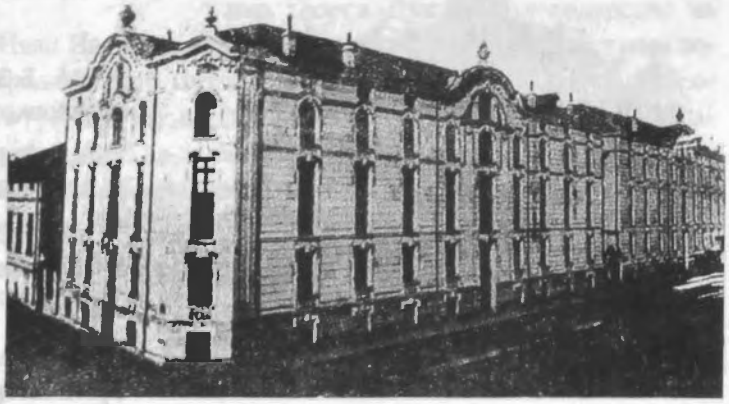

1.335. Тютюнев склад в Пловдив, началото на XX в.

1.336. Българска народна банка в София, арх. Иван Василов, арх. Димитър Цолов, 1934–1939 г.

1.337. Централните хали в София, арх. Наум Торбов, 1908–1909 г.

1.338. Къщи в Софийско, началото на XX в.

1.339. Къщата на банкера Иван Симеонов в Русе, арх. Нигохос Бедросян, 1895 г.

През 1937 г. къщата е продадена на католическия епископ Евгени Босилков. По-късно е общежитие на Английската гимназия. След преустройство е къща за гости на община Русе. Днес в нея се помещава Никополската епископия.

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.334, 1.335, 1.336, 1.337, 1.338)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.330, 1.331, 1.332, 1.333, 1.337, 1.338, 1.339)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.331, 1.332, 1.333)

1.340. Къща на проф. Ватев в София, арх. Никола Лазаров, 1912 г.

1.341. Къща на Яблански в София, арх. Фридрих Грюнанберг, 1906–1907 г.

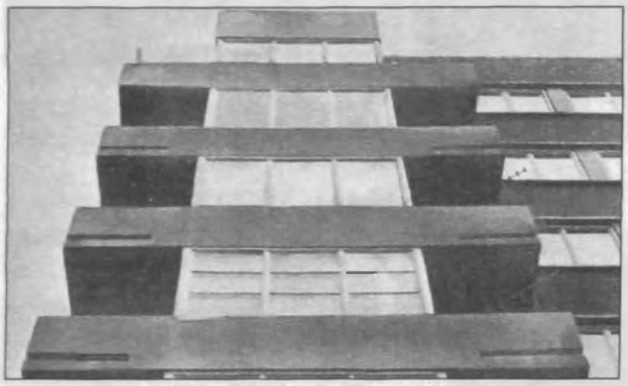

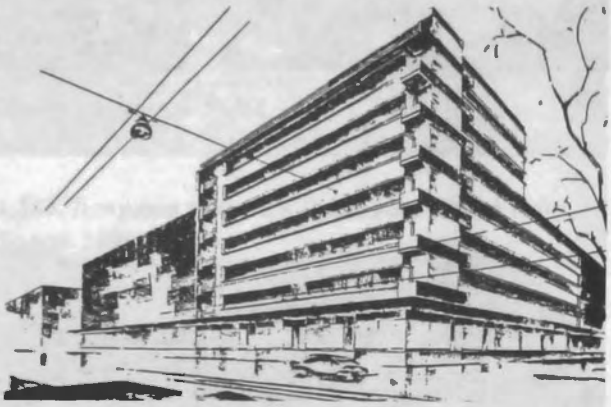

1.342. Две жилищни кооперации на бул. „Витоша“ и ул. „Неофит Рилски“ в София, арх. Радослав Радославов и Константин Джангозов, 1936–1937 г.
Фасада на едната сграда (ляво); авторска скица на втората сграда (вдясно)

Тънките стоманобетонови плочи, лентовидните прозорци, свръхлаконичният детайл приближават двете сгради до най-добрите образци на модерната архитектура в Европа. При тези кооперации има и други новости – в планировката, в лъчистото подово отопление.

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.340, 1.341, 1.342, 1.343)

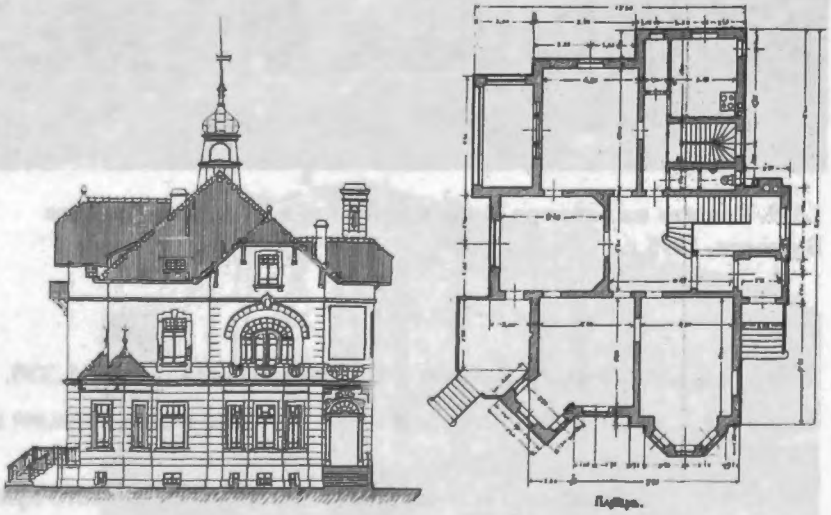

1.343. Жилищна сграда, проект Фингов-Маричков, 1903 г.

1.343. Чамкория (Боровец), 1914 г. – вили; дворецът „Царска Бистрица“

1.344. Работнически жилища в София, 30-те години на XX век

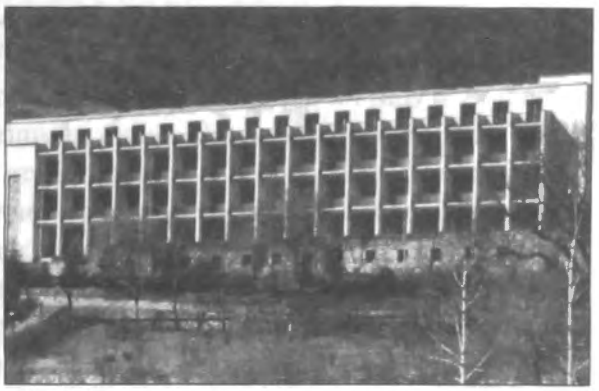

1.345. Почивен дом в Наречански бани, арх. Иван Попов, 1939–1940 г.

1.346. Първите в България солидни морски бани, арх. Сава Димитриевич, 1890 г. През 1921 г. Варна официално е обявена за първия български морски курорт.

1.347. Санаториум за лечение на туберкулозноболни деца в местността „Свети Константин“ край Варна, съществувал до 1965 г.

ТЕМА: 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.343, 1.344, 1.345, 1.347)

ТЕМА: 4.4. Влиянието на природо-географската среда (1.344, 1.345, 1.346, 1.347)

Идеята за създаване на летните морски детски колонии принадлежи на Българския народен морски съюз. Преценил правилно здравословното и лечебното значение на морето, той повдига въпроса за рационално използване на Черноморското ни крайбрежие. Реализацията е на проф. д-р Параскев Стоянов (1905 г.). С подкрепата на царица Елеонора се построява и специална сграда за Държавния детски морски санаториум край Варна – лятна климатична станция за деца.

СТОПАНСКО РАЗВИТИЕ

Освободителната война е огромно сътресение за българското стопанство, развило се като съставна част от общото стопанство на Османската империя. Новите държавни граници разкъсват традиционни икономически връзки и механизми. Затруднен е достъпът до обширните имперски пазари, засилва се конкуренцията на западните фабрични стоки, финансовото положение на всички балкански държави рязко се влошава. От друга страна, възстановяването на Българската държава създава нови по-добри възможности за развитие на нейната територия, които постоянно се подобряват.

До Втората световна война селското стопанство остава основният икономически отрасъл, в който е заето около 80% от населението. По време на Освободителната война основната част от поземлената собственост преминава в ръцете на българите, процес, наречен от историците „аграрен преврат". Започва бавно подобряване на сортовете земеделски култури, на породите от отглеждания добитък, като държавата е основната движеща сила в този процес. По нейна инициатива започва въвеждането на по-модерна земеделска техника, а от 1904 г. чрез новата държавна Българска земеделска банка се осигурява евтин и достъпен кредит. Аграрните реформи на БЗНС и на Демократическия сговор след Първата световна война и селскостопанското настаняване на бежанците чрез големия международен заем от 1926 г. водят до рязка модернизация в този твърде консервативен сектор и той преживява сравнително леко световната икономическа криза от 1929-33 г. През втората половина на 30-те години на XX век българското селско стопанство е сред най-добре развитите на Балканите, с нараснала конкурентоспособност в Централна Европа.

Като традиционен отрасъл, занаятите следват логиката на развитие на селското стопанство. До края на 80-те години на XIX век те изживяват кризата след Освобождението и започват бавно да се възстановяват. Много от старите занаяти са пометени от новото фабрично производство, но част от тях се приспособяват към него и се превръщат в негов обслужващ или допълващ сектор. И тук модернизацията се развива главно с помощта на държавата, субсидирана от създадената през 1909 г. Българска централна кооперативна банка, но частната инициатива играе значително по-голяма роля от консервативния земеделски сектор.

Промишленото развитие на България изцяло се вписва в схемата на т. нар. „периферни икономики". Наличните частни капитали са недостатъчни и трудно се конкурират със западните предприятия, поради което разчитат извънредно много на помощта на държавата. Тя сравнително рано възприема политиката на протекционизма, като въвежда специални привилегии за едрите частни предприятия. Поредицата протекционистични закони до Първата световна война имат италиански първообрази и създават здрава основа за развитието на добивната, строителната, хранително-вкусовата и текстилната промишленост, които ползват местни суровини, а по-късно и на металообработването и на енергетиката. Поради ограниченията на Ньойския договор в периода 1919-26 г. тази политика е ограничена, но бързо се възстановява. Голямата депресия от 1929-33 г. показва нейното изчерпване и от 1936 г. протекционизмът е премахнат, което принуждава промишлеността да стане по-модерна и конкурентоспособна.

Търговията и транспорт също изпитват сериозна държавна намеса. Митническият протекционизъм и огромните държавни инвестиции в инфраструктурните проекти бележат цялото им развитие. До края на XIX век е изградена основната шосейна мрежа, свързваща

окръжните градове, и започва изграждането на междуградските телефонни линии. Построени са двете основни жп линии: София-Варна и София-Пловдив-Бургас. Още в първите години на XX век са открити Бургаското и Варненското пристанище. Започва въвеждането на автомобилния транспорт, а в столицата е построена първата трамвайна линия. След Първата световна война започва електрификацията на страната.

Най-предпазливо Българската държава се намесва в банковия сектор. Поради борбата ѝ с лихварството, отначало тя е причината за възникването и стабилизирането на всички кредитни институции под общия надзор на Българската народна банка. През XX век тя на два пъти решително се намесва в банковото дело. През първото десетилетие създава нови държавни банки за обслужване на земеделието и на кооперативното движение, а в средата на 30-те години налага консолидиране в сектора чрез обединението на малките държавни банки и на 19 частни банки в новата голяма Банка български кредит.

За 70 години самостоятелно развитие българското стопанство извървява нелекия път на модернизацията, често спъван от бурите на световните войни, войните за национално обединение и вътрешнополитическите сътресения.

доц. д-р Валери Колев

1.348. Оран

1.349. Събиране на сено в Софийско, началото на XX век

1.350. „Вършитба в Радомирско“, худ. Ярослав Вешин, 1897 г.

1.351. Вършитба в Овче поле

1.352. Вършитба с локомобил

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.348, 1.349, 1.350, 1.351, 1.352, 1.353, 1.354, 1.355, 1.356, 1.357, 1.358, 1.359, 1.360)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.349, 1.350, 1.351, 1.352, 1.353, 1.354)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.350, 1.353, 1.354)

1.353. „Овчари край с. Брезово“, худ. Златьо Бояджиев, 1941 г.

1.354. „Пастир“, худ. Чудомир, 1946 г.

1.355. „Розобер“, худ. Ф. Каниц, края на XX век

1.356. „Дестилация на розово масло“, худ. Ф. Каниц

1.357. Гроздобер в Софийско, 1930 г.

1.358. Низане на тютюн

1.359. Сушилня на тютюн, 1936 г.

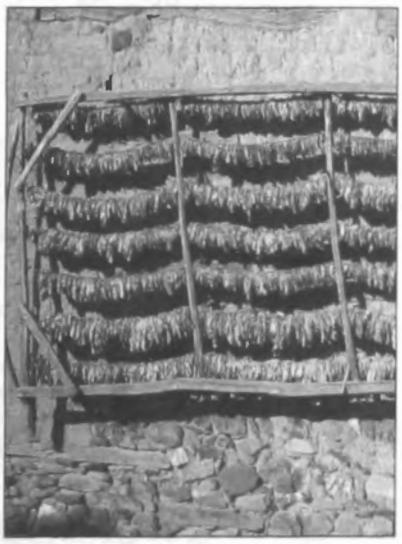

1.360. Сушене на тютюн

1.361. Приспособление за предене, началото на XX век

1.362. Предачки

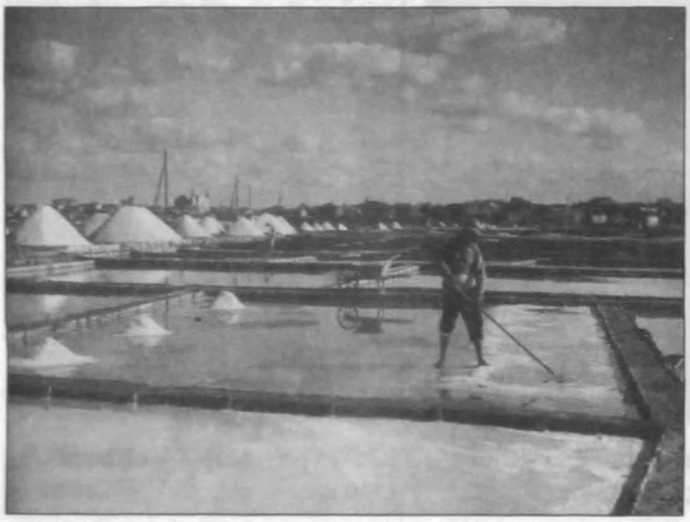

1.363. Солници в Поморие, началото на XX век

1.364. Вятърна мелница

1.365. Обущарска работилница

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество (1.361, 1.362, 1.365)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.361, 1.362, 1.363, 1.364, 1.365)

1.366. Предприятие Мюлхаупт в Русе, 1910 г.

1.367. Пивоварна фабрика в Самоков, 1915 г.

1.368. Рудник Хумни дол, Перник, 1920 г.

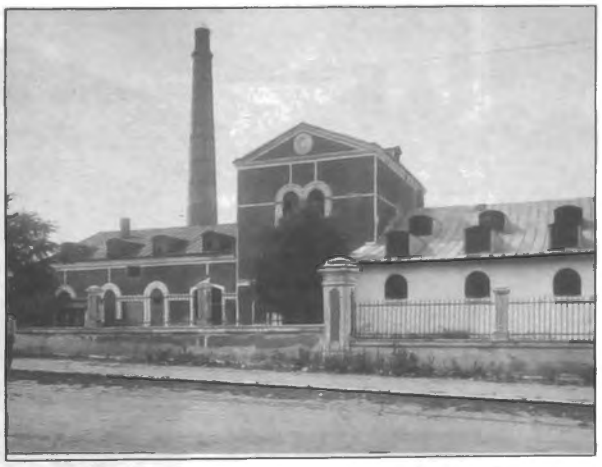

1.369. Фабрика за спирт на Ив. Хаджиев, София

1.370. Елисейна. Обогатителна фабрика за преработване на медна руда, 40-те години на XX век

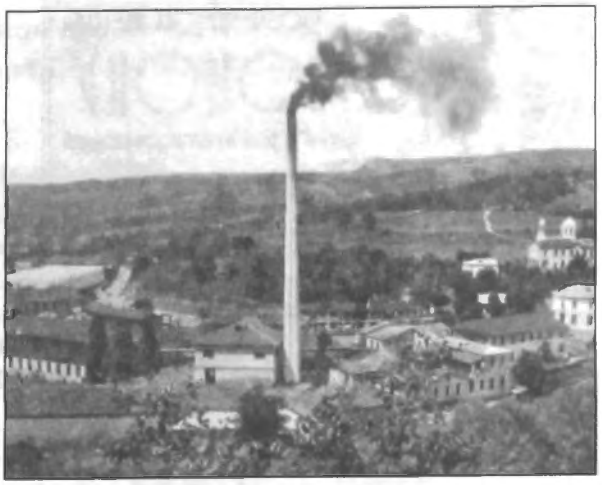

1.371. Текстилна фабрика в Габрово, 1920 г.

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.366, 1.367, 1.368, 1.369, 1.370, 1.371)

1.372. Интериор от кожарска фабрика, началото на XX век

1.373. Текстилна фабрика „Александър“ в Габрово

1.374. Вълненотекстилна фабрика на Илия Калов в Сливен, 1920 г.

Работилница специално за царвули на
ДИМИТЪРЪ К. БОГДАНСВЪ, ШУМЕНЪ

Съобщаваме на г-да, които се занимаватъ съ продажба на царвули, сѫщо и на г-да домакинитѣ по полковетѣ, че въ работилницата ни се изработватъ царвули отъ волски и биволски кожи. Кожитѣ сѫ одѫбени по бавния способъ съ палдамутъ и смрадлика. Царвали отъ кожи, обработени съ стипци (шаплий бѣли). Изработка чиста, цѣни евтини.

Съ почитание: Димитъръ К. Богдановъ.
731

1.375 Съобщение на работилница за царвули, Шумен, 1913 г.

ЧАСОВНИКАРСКА ЦЕНТРАЛА
„ГНОМОНЪ“
ФАБРИКА ЗА КУЛИ И ЕЛЕКТРИЧЕСКИ ЧАСОВНИЦИ

Телефонъ 2-44-94

СОФИЯ (дата на пощенското клеймо)

Кулни, електрическіи, стѣнни, контролни

СЪ ПОЧИТАНИЕ
ЧАСОВНИКАРСКА ЦЕНТРАЛА
„ГНОМОНЪ“

ГЕОРГИ х. НИКОЛОВЪ
ЧЛЕНЪ ОТЪ ФИРМАТА
ЧАСОВНИКАРСКА ЦЕНТРАЛА „ГНОМОНЪ“
ФАБРИКА
ЗА КУЛИ И ЕЛЕКТРИЧЕСКИ И ДР. ЧАСОВНИЦИ
ДОСТАВКИ И ИНСТАЛАЦИИ
ТЕЛЕГР. АДРЕСЪ: БУЛГАЗОВНИГЪ
СОФИЯ
ул. Тъгговска № 61
ТЕЛЕФОНЪ: 2-44-94

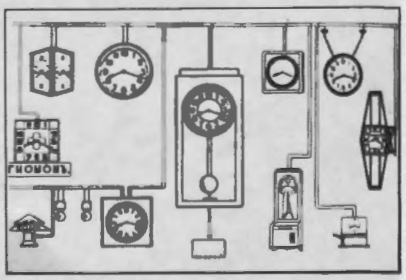

1.376. Рекламни материали на часовникарска фабрика Гномон, 20-те години на XX век

1.377. Уверение от Варненската търговско-индустриална камара, издадено за упражняване на електромонтьорския занаят, 1934 г.

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.372, 1.373, 1.374, 1.375, 1.376, 1.377, 1.378, 1.379, 1.380)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.376, , 1.380)

1.378. Държавната печатница в София

Новото българско книгоиздаване започва да набира скорост още с преместването на първата българска печатница след Освобождението от Браила в Свищов по време на Освободителната война, както и с пренасянето на сдружението на Янко С. Ковачев и Хр. Г. Данов от Виена в Пловдив непосредствено след неговото освобождение. Областната печатница в Пловдив и Държавната печатница в София полагат основите на сериозни полиграфически институции, свързани с българското книгопечатане. По-късно и Печатницата на Армейския военно-издателски фонд действа като важна издателско-полиграфическа институция между двете световни войни.

1.379 Печатарска машина, музеен експонат

1.380. Обява във вестник, 1943 г.

1.381. Абаджийска чаршия в Самоков след Освобождението

1.382. Пазар в Кърджали, началото на XX век

1.383. Откриването на Първия национален мострен панаир в Пловдив в сградата на днешната Търговска гимназия

1.384. Плакат от земеделско промишлено изложение

1.385. Търговец на риба в Русе, 30-те години на XX век

1.386. Женския пазар в София, 1940 г.

1.387. Реклама на магазини, 1913 г.

1.388. Обява на деликатесен магазин, 1920 г.

1.389. Рекламен плакат, 1934 г.

1.390. Реклама на каучуков ток, 1913 г.

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика (1.383, 1.384)

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество (1.381, 1.382, 1.385, 1.386)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.381,1.382, 1.384, 1.385, 1.386, 1.387, 1.388, 1.389, 1.390, 1.391)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.391)

1.391. Реклама на радио „Орион“ във вестник, в която е използвана известната картина на Мърквичка

1.392. Реклама за сапун

1.393. Рекламна страница във „Вестник за жената", 1927 г.

СРЕБЪРНИ, СИНИ и КРЪСТАТИ ЛИСИЦИ,
КОЖЕНИ МАНТА и ПОДПЛАТИ
КУПЕНИ ОТЪ МАГАЗИНА НА
Дружеството за кожухарство
МОСКОВСКА 3, СРЕЩУ ДВОРЕЦА
Сж най-фини, най-трайни и най-евтини

ИЗНОСЪТЪ на гроздо съ вчера наносенитѣ вагони надминаха вече 4 500 вагона. Прѣзъ слѣдния сѣд. наносени 720 вагона, а прѣзъ вчерашния 270 вагона.

НЕДѢЛКО МЕСЕЧКОВЪ е написалъ драмата „Очи на свѣтлина", която е включена въ репертоара на нѣколко отъ провинциалнитѣ театри. „Очи на свѣтлина" ще бѣде представена тая година отъ „Софийски областенъ театъръ".

КООПЕРАТИВЕНЪ ТЕАТЪРЪ
„ВЕСЕЛАТА ВДОВИЦА"
СЪ МИМИ БАЛКАНСКА, ПЕТЪРЪ РАЙЧЕВЪ и АС. РУСКОВЪ

ТЪРГОВСКОТО УЧИЛИЩЕ „МЕРКУРИЙ", признато отъ държавата, продължава записването. Въ IV кл., безъ прегледъ изпитъ. Сведения дава Дирекцията, ул. „Цръ Шишманъ" 80, телефонъ 2-13-04. 1741

— „Силата на гроздето" — сказа отъ д-ръ Н. Стаичевъ по случай гроздовата седмица уредилъ шампанчиритѣ-възстановители въ сѣда 28 ъ. м. — 18 и пол. часа въ учебната зала на шампанчиерския домъ при гара София.

— Увольненитѣ по наказание на армията офицери-пенсионери се поканяватъ на събрание въ Военнинъ-клубъ — игралния салонъ, 28 того — сѣда 18 часа.

— Театъръ „Одеонъ" представи трета седмица веселата четвъ оперета „Малко по сладко" (увертюра) отъ Яра Бенешъ. Въ главнитѣ роли Рина Пенчева, Н. Дочева, Сим. Симеоновъ, Л. Горановъ, Б. Тачевъ и другъ. Блестящи постановки, оригинални съвременни танци и нестихващъ смѣхъ. Начало 8 и пол часа. Билети при касата на театъра и бюро „Глобусъ".

Четете вестникъ „Слово"

АГРИА МЕДИЦИНСКИ САПУНЪ
Премахва пъркута — спира падането на косата.

1.394. Търговски реклами

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.404)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.392, 1.393, 1.394, 1,395, 1.396, 1.397, 1.398)

ТЕМА 5.3. Изкуство и памет (1.396, 1.397, 1.398)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.392, 1.393, 1.394)

ТЕМА 7.1 Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации (1.397)

	1895	1898	1900	1909	1912
Редовен основен учител:					
градски	110–160	105–152	95–140	120–205	120–205
селски	80–135	80–128	—"—	—"—	—"—
Редовен гимназиален учител:					
столичен	275–410	258–381	240–350	256–410	256–410
провинциален	250–380	235–353	220–325	—"—	—"—
Преподавател от Държавното рисувално училище	няма	456–506	430–465	300–550	300–550
Директор на Народната библиотека в София	415	418	390	470	470
Поддиректор на Народната библиотека в София	325	325	300	300	300
Директор на музей	450	418	390	470	470
Директор на Народния театър в София	няма	няма	няма	500	550
Артистичен секретар	няма	няма	няма	150–380	150–410
Професор в Софийския университет	600	552	500	550	600
Доцент	400	372	345	400	400
Асистент	200	188	175	250–275	250–275
Началник отделение в МНП	250–500	235–465	220–430	250–500	250–500
Главен секретар на МНП	650	598	няма	няма	650

	1887	1895	1900	1905	1911 – 1912
Бял хляб (кг)					
за София	0,24	0,24	0,25	0,25	0,29
за страната		0,20	0,24	0,23	0,27
Свинско месо (кг)					
за София	0,69	0,90	0,76	1,02	1,61
за страната		0,75	0,73	0,89	1,21
Прясно мляко (л)					
за София	0,24	0,27	0,28	0,29	0,37
за страната		0,28	0,25	0,27	0,34
Сирене (кг)					
за София	0,70	0,80	0,63	0,88	1,16
за страната		0,78	0,66	0,87	1,11
Яйца (100 броя)					
за София	2,98	4,31	4,20	5,55	6,42
за страната		3,34	3,73	4,72	5,37
Захар (кг)					
за София	0,77	0,73	0,72	0,87	1,02
за страната		0,81	0,84	1,00	1,11
Вино (л)					
за София	0,26	0,58	0,46	0,40	0,70
за страната		0,46	0,40	0,41	0,70
Кола с дърва	4,43	5,02	4,19	6,39	8,60
Кафе (кг) (внос)	2,69	3,70	2,65	2,53	3,04
Дървено масло (л) (внос)	1,40	1,54	1,64	1,47	2,11
Издръжка на живота на четиричленно работническо семейство (лв. мес.)		71,04	67,45	77,71	96,60

1.396. Медал от пловдивското изложение, 1892г.

1.397. Медал от световното изложение в Анверс, 1894 г.

1.398. Медал за построяване на железопътна линия, 1890 г.

1.395. Таблица на някои заплати и цени на основни стоки

1.399. Основно средство за придвижване до средата на XX век в Кърджали

1.400. Влакова композиция с пареи локомотив

1.401. Омнибус

1.402. През 1935 г. в София се разкрива първата автобусна служба.

1.403. Моторница „Вяра“

1.404. Интериор на вагона-салон на цар Фердинанд, 1894 г.

1.405. Двуосна трамвайна мотриса „Сименс“

Царският влак е произведен в Швейцария през 1935 г. и тегли 3 вагона, предназначени за пътувания на Цар Борис III и за негови гости. „Салон 50“ е бил предназначен за официалните пътувания. „Салон 52“ е бил за официалните пътувания на царския брат – принц Кирил. Същият вагон през 1954 г. е бил преустроен за пътуванията на тогавашния министър-председател на България Вълко Червенков. Третият вагон „Салон 55“, произведен през 1940 г., е предназначен за останалите височайши придружаващи особи.

1.406. Рекламен плакат на „Ориент Експрес“

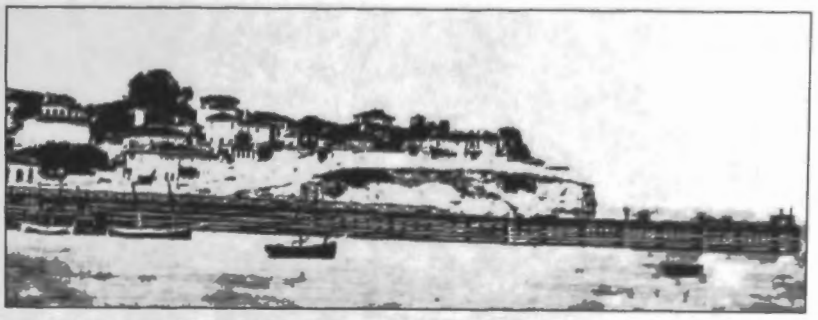

1.407. Пристанище Варна в края на XIX век

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.399, 1.400, 1.401, 1.402, 1.403, 1.404, , 1.405, 1.406, 1.407, 1.408, 1.409, 1.410, 1.411)

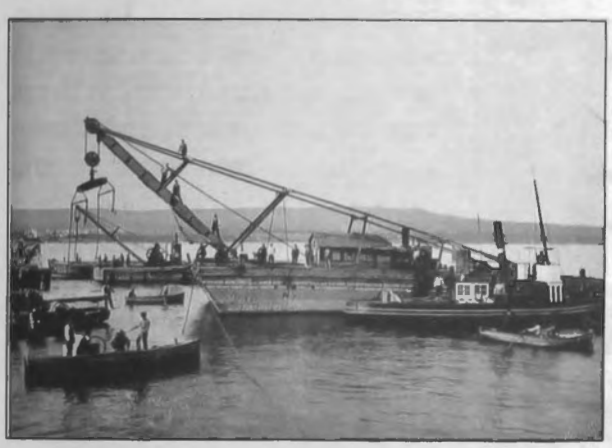

1.408. Плаващ парен кран, използван при строежа на пристанище Варна, началото на XX в.

1.409. Откриване на пристанище Варна

1.410. „България I“ – един от първите български параходи след Освобождението. Параходи „България I“ и „България II“ са построени в Будапеща по поръчка на българското правителство и предадени на австро-унгарските власти в началото на 1915 г.

1.411. Телеграфисти

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.412, 1.413, 1.414)

1.412. Сградата, в която се помещава първата пощенска служба в София след Освобождението

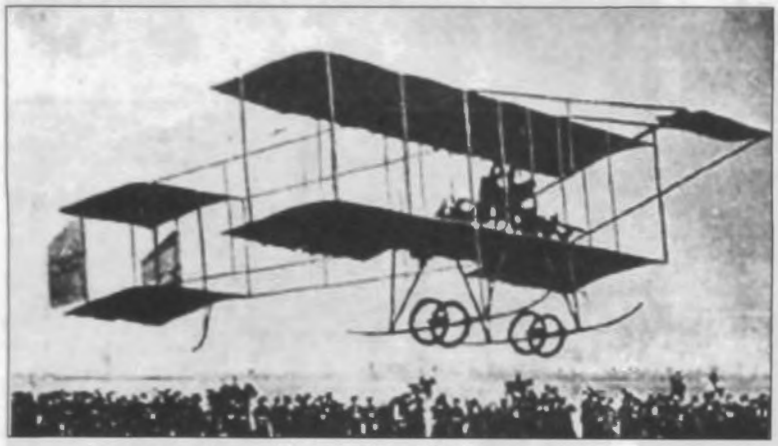

1.413. Първият демонстрационен полет на аероплан в България (София, 15 ноември, 1910 г., руският пилот Борис Масленников заедно с Васил Златаров, самолет „Фарман")

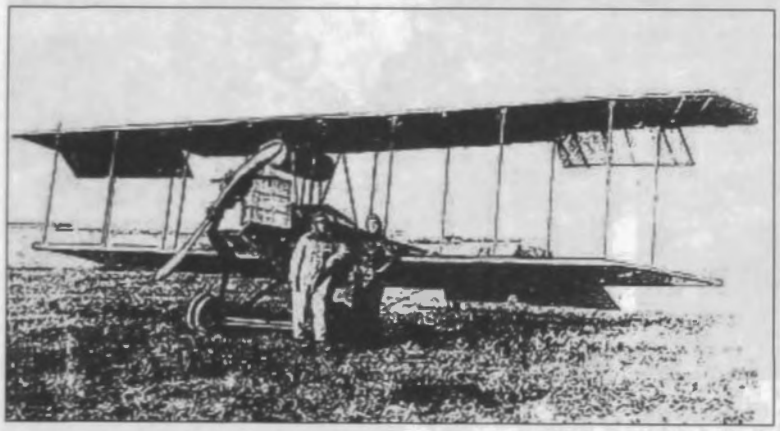

1.414. Първият български аероплан, построен от Асен Йорданов

„Ученикът от втори гимназиален клас Асен Йорданов, син на досегашния управител на Българска земеделска банка, на възраст 15 години, още като ученик от първи клас се е пристрастил към авиацията, прави сам играчки, които са можели да летят. Направеният от него „Планер" представлява проста, ефирна, оригинална комбинация от системата на братя Райт и тези на Фарман. Апаратът е около 7 м дълъг и 1,20 м широк, с квадратна площ около 14 м и тежи 23 кг. За да литне, младият бъдещ авиатор надява планера на раменете си, затичва се напред, като в същото време апаратът, придържан в двата края с въжета, се тегли от други хора. Той, увиснал във въздуха, лети нагоре, след което с управление на предното кормило сполучливо се спуска на земята.

Вчера той летя в продължение на около 12 минути, като се издигна на 10–12 м височина. Смелостта на този младеж заслужава внимание – особено от страна на специалистите."

в-к „Утро", 1912 г.

1.415. Първа частна банка „Гердап“ в Русе, 1881 г.

1.416. Кредитна банка в Русе

1.417. Лице на банкнота, емисия 1916 г.

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.418, 1.419)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.415, 1.416, 1.417, 1.418, 1.419, 1.420, 1.421)

1.418. Лице на банкнота, емисия 1929 г.

1.419. Лице на банкнота, емисия 1943 г.

1.420. Лице и гръб на монети:
Образец, 1880 г.; от първата емисия, 1881 г.; златна, емисия 1894 г.

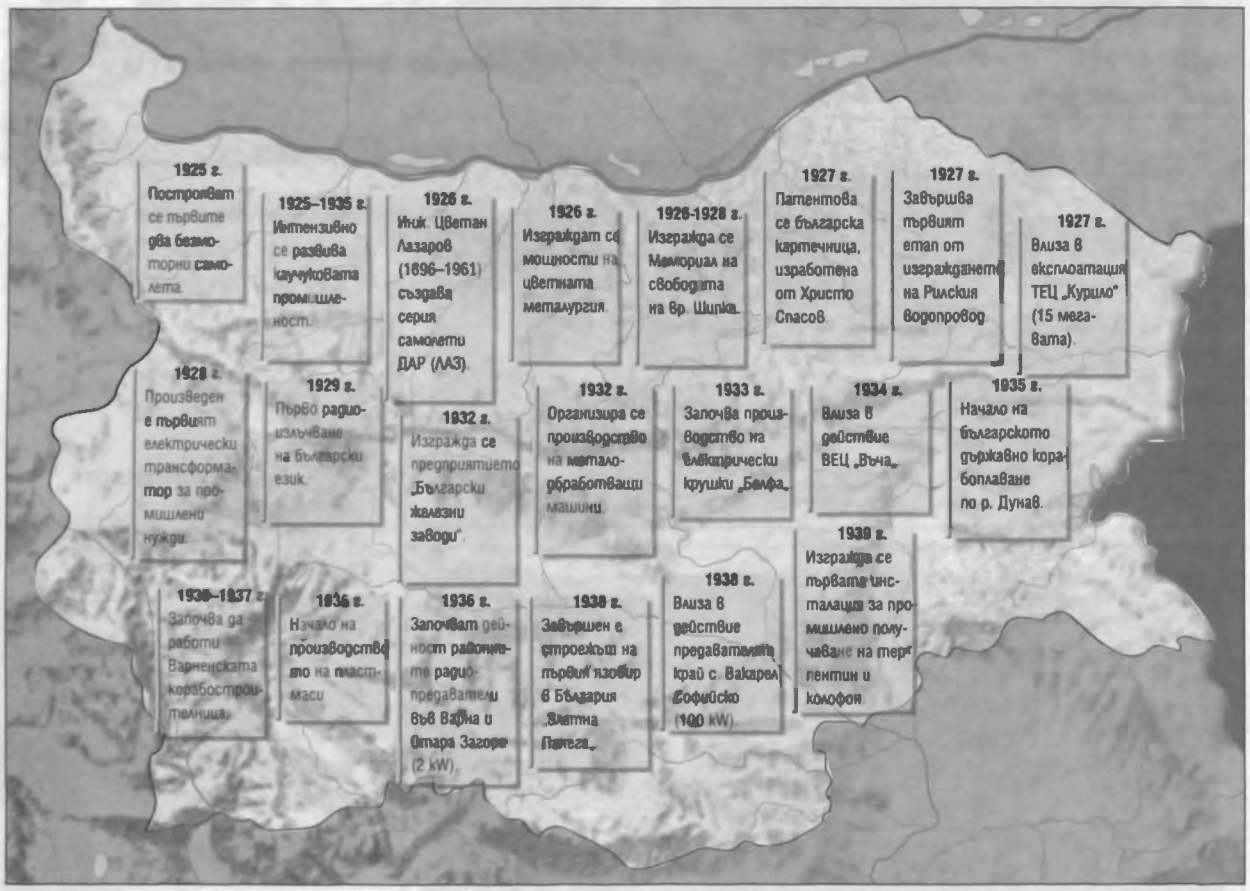

1.421. Карта на стопанското развитие в България през 20-те и 30-те години на XX век.
По „Българите – Атлас", 2001 г.

ОБЩЕСТВЕН Ж

Общественият живот след Освобождението стъпва върху здравите основи на Възраждането. Голяма част от обществените организации се възстановяват бързо след сътресението на Освободителната война.

Нов елемент в него е възстановената държава, която става негов фокус и главен фактор за развитието му. Основният закон – Търновската конституция, дава широка либерална рамка, значително отличаваща България от останалите по-консервативни балкански национални държави. Борбите за запазване, отменяне или промяна на конституцията са основните политически въпроси до Балканките войни. Преклонението пред държавните символи – националния герб, националния химн и особено националното знаме, започват да заместват водещата дотогава православна религиозна символика. В същата посока действа въвеждането на държавната празнична система, строежът на паметниците в чест на Възраждането, на падналите във войните за национално обединение, в създаването на националния пантеон в противовес, но и по подобие на религиозните светци. Отделянето от Православието остава незавършено до средата на XX век и симбиозата между националната държава и националната църква оказва силно влияние върху цялото общество.

Държавният глава е фактор от особено значение в обществения живот. Неговите лични качества и предпочитания и обкръжението му укрепват владетелския институт, особено след създаването на династия. Изключителна е ролята на царя в безпартийното управление през втората половина на 30-те години.

Друг нов елемент е възникването на политически партии. Опитът за оформяне на двупартийна система приключва с поредицата от кризи около Съединението и детронацията на княз Александър Батенберг. До Балканските войни се оформят основните елементи на българската многопартийна система: либерални, русофилски и леви партии. Тенденцията за „роене" на партиите е особено силна между двете световни войни и поражда нестабилност в конституционно-парламентарната система, за да доведе през 1934 г. до безпартиен авторитарен режим

Съществен елемент в обществения живот е оформянето на професионални организации и профсъюзи. Докато първите стъпват върху традициите на възрожденските еснафи, то вторите се организират под ръководството на политическите партии и често се намесват в политическия живот. Те въвеждат като ново явление стачките и саботажите, но налагат и създаването на трудовото законодателство. Постепенно някои от профсъюзите започват да се освобождават от обсебващата хватка на политическите партии.

Ключов елемент в обществения живот са националноосвободителните организации на българските бежанци от земите, останали извън държавните граници. Сред тях доминира Вътрешната македонска революционна организация. Между двете световни войни това движение оформя десетки организации и постепенно се превръща в дестабилизиращ за държавата и обществото фактор.

Общественият живот е извънредно пъстър и разнопосочен, каквото е и българското общество, възродено за свободен живот. Опитите на отделни управления да го контролират и ограничават рядко имат успех. Основен механизъм за разпространение на различните обществени идеи и настроения е българската преса. Либералният режим, при който се развива, и наследеният от Възраждането значителен интерес към обществените проблеми, я превръщат в един от основните елементи от модернизацията на българския обществен живот.

доц. д-р Валери Колев

1.422. Герб на България, (1879-1880)

1.423. Личен герб на Фердинад

1.424. Среден династически герб от 1891 г.

1.425. Герб на Княжество България, бродерия

1.426. Манифест за обявяване независимостта на България. Търново, 22 септември 1908 г.

1.427. Герб на Княжество България (1881–1927), използван неофицнално

1.428. Тържествена форма на държавния герб на България (1883–1925)

1.429. Цар Фердинанд, 1908

1.430. Герб на Царство България (1927-1946)

ТЕМА 1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени (1.422, 1.423, 1.424, 1.425, 1.426, 1.427, 1.428, 1.430, 1.431, 1.434)

ТЕМА 1.4.Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.432)

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика (1.431, 1.433, 1.434, 1.435, 1.436, 1.437)

1.431. Конституция на Княжество България, 1879 г.

1.432. Манифест за обявяване на Сръбско-българска война

1.433. Паспорт за преминаване от Малко Търново до Бургас и обратно, 26 юни 1896 г.

1.434. Конституция на Царство България със сребърен обков, 1911 г.

1.435. Манифест при възшествието на цар Борис III

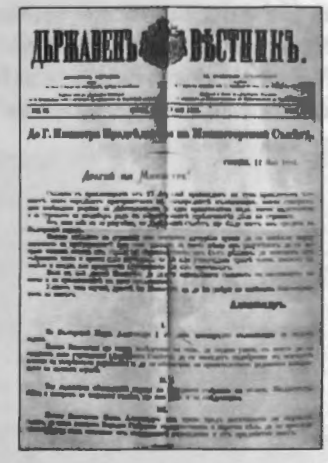

1.436. Държавен вестник, 1881 г.

1.437. Обръщение на княз Александър I по повод Съединението

1.438. Документ за владеене на имот

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.422, 1.423, 1.424, 1.425, 1.426, 1.427, 1.429, 1.432, 1.435)

ТЕМА 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите (1.433)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.438)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.436, 1.438)

1.439. Княжеският дворец в София

1.440. Военната част в двора на двореца

1.441. Членовете на Първия директорат на Източна Румелия

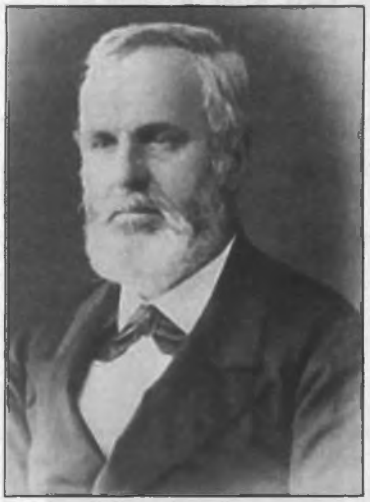

1.442. Княз Александър Стефанов Богориди е османски държавник от български произход. След Берлинския договор, по предложение на руския император Александър II и съгласието на Великите сили, е назначен за главен управител на Източна Румелия.

1.443. Гаврил Баев Кръстевич – главен губернатор на Източна Румелия (1884–1885). По време на Съединението, предава доброволно ключа на града с думите „И аз съм българин, момчета“.

1.444. Княз Александър Батенберг при встъпването му на българския престол, 1879 г.

1.445. Княз Александър Батенберг, 1885 г., графика

1.446. Подполковник Димитър Филов е активен участник в Съединението и в Сръбско-българска война 1885 г.

1.447. Костантии (Коста) Паница със съпругата си

1.448. Коста Паница – участник в Руско-турската война, Съединението и Сръбско-българската война. През 1890 г. организира заговор срещу правителството на Ст. Стамболов, поради което е разстрелян.

1.449. Капитан Атанас Узунов е първият български офицер, завършил Военно-инженерната академия в Санкт Петербург. Участва в Русенския бунт на офицерите-русофили (19.II.1887 г.), за което е осъден на смърт и разстрелян.

1.450. Ген. Иван Фичев

1.451. Ген. Васил Кутинчев

1.452. Стефан Стамболов – министър-председател 1887–1894

1.453. Петко Каравелов – министър-председател 1880–1881, 1884–1886, 1901–1902

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.439, 1.440, 1.444, 1.445)

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие (1.441, 1.442, 1.443, 1.444, 1.452, 1.453)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.441, 1.442, 1.443, 1.444, 1.446, 1.447, 1.448, 1.449, 1.450, 1.451, 1.452, 1.453)

1.454. Димитър Петков – министър-председател 1906 г.

1.455. Васил Радославов – министър-председател 1913-1918 г.

1.456. Иван Шишманов – филолог, писател и преподавател, политик от Народнолиберална партия

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.458, 1.459, 1.460, 1.461, 1.462, 1.463, 1.464)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.454, 1.455, 1.456, 1.457)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.457)

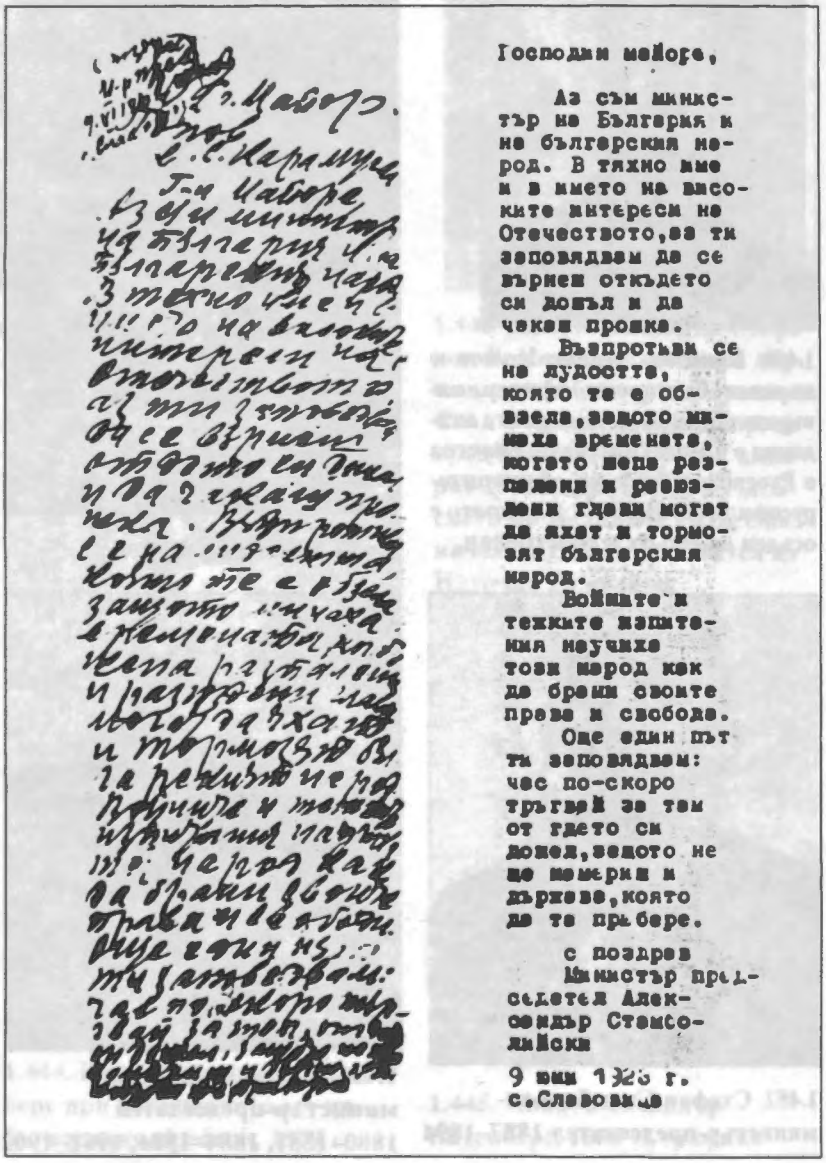

Господин майоре,

Аз съм министър на България и на българския народ. В тяхно име и в името на високите интереси на Отечеството, аз ти заповядвам да се върнеш откъдето си дошъл и да чакаш прошка.

Възпротиви се на лудостта, която те е обзела, защото минаха времената, когато шепа разпалени и разюздени глави могат да яхат и тормозят българския народ.

Войните и тежките изпитания научиха този народ как да брани своите права и свобода.

Още един път ти заповядвам: час по-скоро тръгвай за там от гдето си дошел, защото не ще намериш и държава, която да те прибере.

с поздрав
Министър председател Александър Стамболийски

9 юни 1923 г.
с. Славовица

1.457. Писмо на Ал. Стамболийски от 9 юни 1923 г.

1.458. Княз Фердинанд и княгиня Мария-Луиза

1.459. Княз Борис в българско национално облекло, 1903 г.

1.460. Официална снимка на цар Фердинанд с всички отличия

1.461. Княз Фердинанд, княгиня Мария-Луиза и княгиня Клементина

1.462. Българската царска фамилия

1.463. Царица Елеонора с децата на цар Фердинанд, 1908 г.

1.464. Българските княгини Евдокия и Надежда с царица Елеонора

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.465, 1.466, 1.467, 1.468, 1.469, 1.470, 1.471)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.468)

1.465. Княз Борис и княз Кирил, синове на цар Фердинанд, в ученически униформи

1.466. Царица Елеонора в униформа на Червеиня кръст по време на Балканската война

1.467. Княз Борис

1.468. Княз Кирил

1.469. Княз Борис

1.470. Царица Елеонора и свитата ѝ

1.471. Честване на 25-годишнината от коронацията на цар Фердинанд

1.472. Царица Елеонора в Евксиноград

1.473. Княз Кирил и Симеон Радев на дипломатическа мисия в Лондон, 1929 г.

ТЕМА 1.4.Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.473)

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.472, 1.474, 1.475, 1.476, 1.477)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.473)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.474, 1.475, 1.476)

1.474. Цар Фердинанд следва войските си по време на Първата световна война

1.475. Цар Фердинанд и кайзер Вилхем по време на Първата световна война

1.476. Цар Фердинанд и княз Борис близо до фронта, Балканската война

1.477. Сватбата на цар Борис III и царица Йоана, 1930 г.

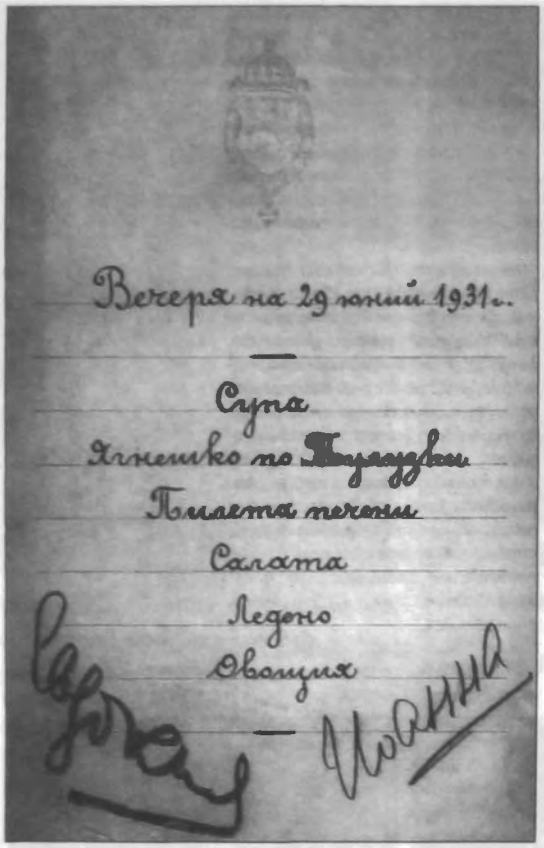
Вечеря на 29 юний 1931 г.

Супа
Агнешко по Тулузски
Пилета печени
Салата
Ледено
Овощия

1.479. Хобито на цар Борис III е да кара локомотив (с брат си княз Кирил)

1.478. Покана за вечеря в двореца, 1931 г.

1.480. Цар Борис III, 1933 г.

1.481. Цар Борис III и крал Карол II, 1933 г.

1.482. Цар Борис III, царица Йоана и княгиня Мария-Луиза 1936 г.

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.478, 1.479, 1.480, 1.481, 1.482)

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития (1.481)

1.483. Царското семейство, 1941 г.

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.483, 1.484, 1.485, 1.486)

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития (1.484)

1.484. Две срещи на цар Борис III и Адолф Хитлер

1.485. Тялото на цар Борис III, изложено на поклонение в църквата „Александър Невски“

1.486. Погребението на цар Борис III, 1943 г.

1.487. Български таен революционен комитет, начело със З. Стоянов

1.488. Първата чета доброволци, участници в Сръбско-българската война, 1885 г.

1.489. Откриване на паметника на Христо Ботев във Враца, 21 май 1890 г.

1.490. Митинг за сваляне на Стамболов в Шумен, 20 май 1894 г.

1.491. Манифестация на 1 май 1905 г. в София

1.492. Манифестация на 24 май 1924 г. в София

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби (1.487, 1.488)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.489, 1.490, 1.491, 1.492)

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие (1.488, 1.489, 1.490)

1.493. Екскурзия на БОНСС (Български общ народен студентски съюз) в Люлин, 1931 г. Местността десетилетия се нарича „Бонсови поляни“.

1.494. Манифестация пред Министерския съвет по случай Крайовския договор, 1940 г.

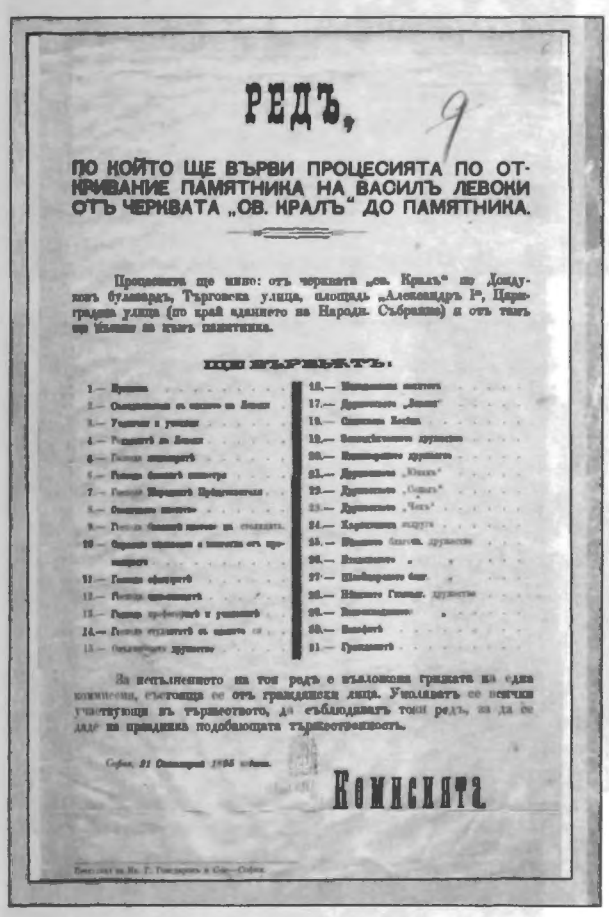

РЕДЪ,

9

ПО КОЙТО ЩЕ ВЪРВИ ПРОЦЕСИЯТА ПО ОТКРИВАНИЕ ПАМЯТНИКА НА ВАСИЛЪ ЛЕВОКИ ОТЪ ЧЕРКВАТА „СВ. КРАЛЪ“ ДО ПАМЯТНИКА.

Процесията ще мине: отъ черквата „св. Кралъ“ по Дондуковъ булеваръ, Търговска улица, площадь „Александъръ I“, Цариградска улица (по край зданието на Народн. Събрание) и отъ тамъ пр'ямо на мѣстъ паметника.

ПРИ ВЪРВЕЖТЪ:

1.— Пушки	16.— Минералния институтъ
2.— Оркестъръ отъ здание на Лицеи	17.— Дружество „Лицей“
3.— Ученици и ученици	18.— Общинска Болница
4.— Гимназиитѣ на Лицеи	19.— Земеделчешкото дружество
5.— Гимназ. оркестръ	20.— Винарското дружество
6.— Ремеш. занаятчиитѣ оркестри	21.— Дружество „Юнакъ“
7.— Гимназ. Народнитѣ Библиотеки	22.— Дружество „Орелъ“
8.— Общинско знамѣ	23.— Дружество „Чета“
9.— Ремеш. занаятчиитѣ знамѣ на столицата	24.— Хорватския клуб
10.— Обрѣзки знамена и знамена отъ предмѣстия	25.— Ямболско благотв. дружество
11.— Гимназ. оркестръ	26.— Владайско „ „
12.— Ремеш. занаятчиитѣ	27.— Шейновско „ „
13.— Ремеш. професиитѣ и ученицитѣ	28.— Нишкото Гимназ. дружество
14.— Гимназ. студентитѣ отъ здание на	29.— Винкофонско „ „
15.— Сокълското дружество	30.— Винфонъ
	31.— Гимназиитѣ

За нетъпканото на тоя редъ е възложена грижата на една комисия, състоища се отъ гражданска лица. Уповяватъ се всички участвующи въ тържеството, да съблюдаватъ тоя редъ, за да се даде на праздника подобающата тържественость.

София, 21 Септемврий 1895 г.

Комисията.

1.495. Ред за провеждане на процесия по откриване на паметника на Васил Левски в София, 1895 г.

1.496. Паметникът на Васил Левски в София, издигнат на лобното му място

БИЛЕТЪ
за
влизане въ Народното Събрание
IX законодателенъ периодъ
трета редовна сесия.
ГАЛЕРИЯ
Началникъ на Канцеларията:

1.497. Пропуск за влизане в Народното събрание

1.498. Пожарна команда с конски впряг, началото на XX век

1.499. „Спасителна станция" – първообраз на "Бърза помощ", 1931 г.

1.500. Пожарна команда, 1939 г.

1.501. Разрушеният от Чирпанското земетресение 1928 г. Военен клуб в Пловдив

1.502. Стачкуващи работници и техните семейства. През 1906 г. в Перник избухва първата масова стачка, а в стачката от 1919–1920 участват около 25 000 служители на железниците, пощите и телеграфите.

ТЕМА 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите (1.495, 1.498, 1.499, 1.500, 1.501, 1.502)

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие (1.493, 1.494, 1.502)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.496)

1.503. Цар Фердинанд с министрите от кабинета на Александър Малинов, генерали и народни представители, 1908 г.

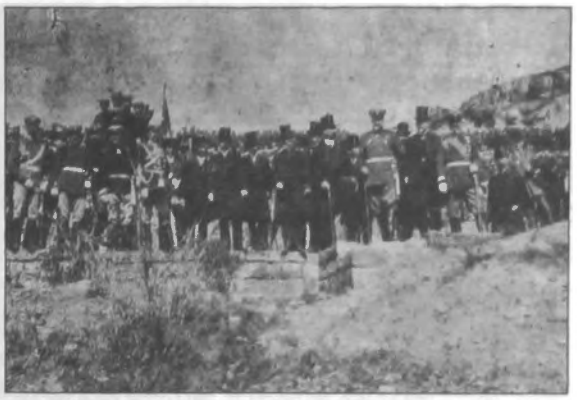

1.504. Цар Фердинанд на хълма Царевец в Търново, след като е прочетен манифестът за обявяване на Независимостта на България, 1908 г.

1.505. Копката на Варненския театър, 1912 г.

1.506. Ал. Стамболийски, Т. Теодоров и К. Муравиев в Ньой, 1919 г.

1.507. Българската делегация в Ньой, 1919 г.

1.508. Подписване на Ньойския договор, 1919 г.

ТЕМА 1.4.Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.506, 1.507, 1.508)

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика (1.503, 1.504, 1.505)

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.503, 1.504)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.503, 1.504, 1.506, 1.507)

1.509. Земеделски конгрес, 30-те години на XX век

1.510. Заседание на Народното събрание, 1931 г.

1.511. К. Муравиев приема дарение от Н. Палавеев, 1931 г.

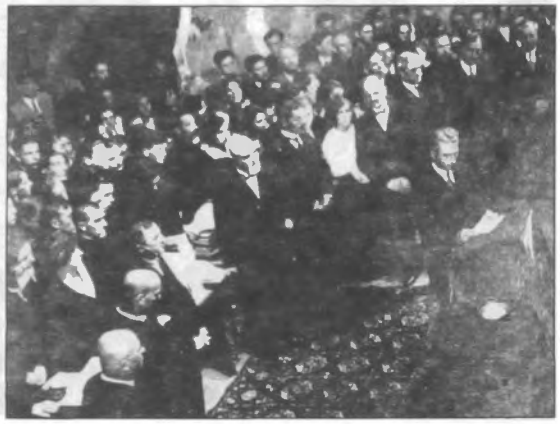

1.512. К. Муравиев връчва дипломи в Народния театър, 1931

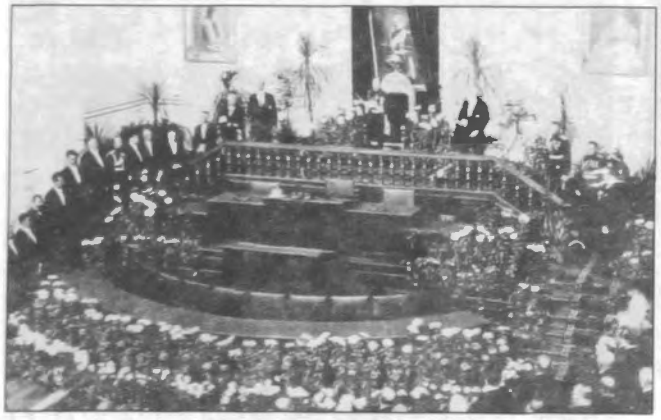

1.513. Откриване на сесия на Народното събрание, 1932 г.

1.514. Пред военния клуб – парад по случай празника на Кирил и Методий

ТЕМА 2.2. Институции на властта – промени и развитие (1.510, 1.513)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.511, 1.512)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.509, 1.511, 1.512, 1.514)

1.515. Конгрес на БИАД през 30-те години на XX век

1.516. Настоятелството на Дружба „Родина“ в Смолян с формените си дружествени калпаци, 1939 г.

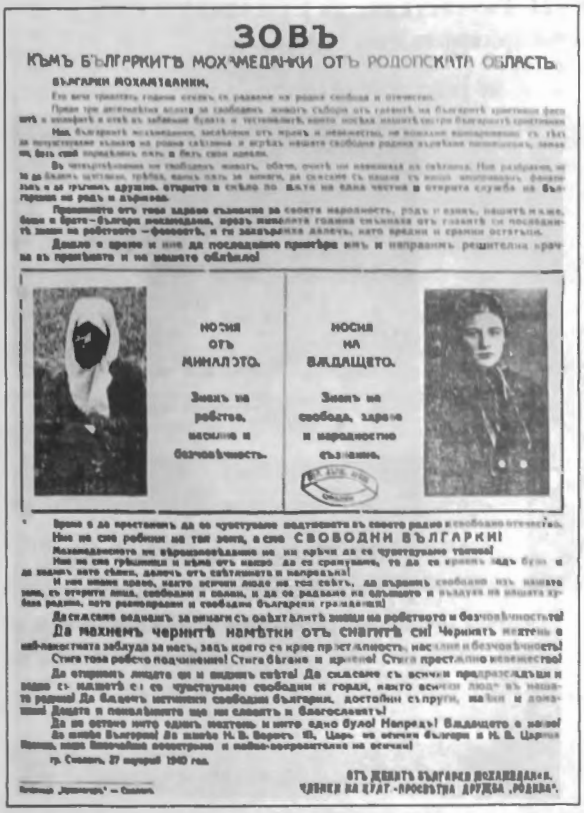

ЗОВЪ

КЪМЪ БЪЛГАРКИТѢ МОХАМЕДАНКИ ОТЪ РОДОПСКАТА ОБЛАСТЬ

БЪЛГАРКИ МОХАМЕДАНКИ,

Го вече тринайсет години отнемъ отъ радение на родна свобода и отечество.

Нашетѣ сестри, българкитѣ християнки, ... ще бъдатъ свои идеали.

Въ четвъртвековния ни свободенъ животъ, обаче, очитѣ ни винаги къ сѣтлина. Ние разбрахме, че ... ръцѣ и да грижимъ другиго. отворите и сѣкло по пътя на една честна и отворена служба на българщина на родъ и вѣрнозъ.

Пропилѣлото отъ тоза здраво съзнание за своята народность, родъ и езикъ, нашитѣ и наше, бяхме и брата – българи мохамедани, чрезъ минолѣтѣ години отъ тяхнитѣ си последнитѣ знаци на робското – фесоветѣ, и ги заключихме далечъ, като предани и срами остатъци.

Дошло е време и ние да последваме примѣра имъ и направимъ решителна крачка въ пътѣвѣтѣ и на нашитѣ обичаи!

НОСИЯ ОТЪ МИНАЛОТО.

Знакъ на робство, насилие и безчовѣчность.

НОСИЯ НА ВЪДАЩЕТО.

Знакъ на свобода, здраве и народностно съзнание.

Време е да пристъпимъ да се чувствуваме подтиснати въ своята родна и свободна отечество.

Ние не сме робини на тая земя, а сме СВОБОДНИ БЪЛГАРКИ!

Мохамеданството ни вѣроизповѣдание не ни кара да се чувствуваме тъпчени!

Ние не сме грѣшници и къмъ отъ нашро да се спитуваме, то да се кроимъ надъ бъдъ и да хвалимъ нашетѣ съмки, далечъ отъ сѣтлината и напразна!

И ние имаме право, както всички люде на тоа свѣтъ, да вървимъ свободни изъ нашата земя, въ отворени лица, свободни и волни, и да се радваме на дѣцата и бъдъ на нашата хубава родина, нашетѣ равноправни и свободни български граждани!

Да сѣкаме веднажъ за винаги съ обѣхалитѣ знаци на робското и безчовѣчностьтѣ!

Да махнемъ черитѣ наметки отъ снагитѣ си! Черитѣ наметки е най-голѣмата заблуда за насъ, заръ която се крие пръстъ, насилие и безчовѣчность!

Стига робско подчинение! Стига бѣгане и крие! Стига престъпно невежество!

Да отворимъ лицата си и видимъ свѣта! Да сѣкаме съ всички предразсѣдъци и радо съ нашетѣ сѣ се чувствуваме свободни и горди, както всички люде въ нашата родина! Да бадемъ истинскитѣ свободни българки, достойни съпруги, майки и домакини! Дѣцата и поколѣнията ще ни слагатъ и благославятъ!

Да не остане нито единъ нехтонъ и нито едно було! Напредъ! Бѣдещето е наше!

Да живѣе България! Да живѣе Н. В. Борисъ III, Царь на всички българи и Н. В. Царица Йоанна, наша Високочтена покровителка и майка-покровителка на всичкитѣ!

гр. Смолянъ, 27 януарий 1940 год.

ОТЪ ДЕВИЦИТѢ БЪЛГАРКИ МОХАМЕДАНКИ, ЧЛЕНКИ НА ЦЕНТЪР „ПРОСВѢТНА ДРУЖБА „РОДИНА“.

Печатница „Пролетарий“ – Смолянъ

1.517. Призив към българките-мохамеданки в Родопска област, 1940 г.

1.518. Деца на българи мохамедани, участвали в първата българомохамеданска вечерника в Смолян, 27.II.1937 г.

1.519. Преселници в България, ноември 1940 г.

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.518, 1.519)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.515, 1.517)

ТЕМА 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи (1.516, 1.517, 1.518)

1.520. Топла храна за пострадалите от бомбардировките, 1944 г.

1.521. Разчистване на развалините след бомбардировките, 1944 г.

1.522. Митинг в Ловеч, 1944 г.

1.523. Г. Димитров гласува на референдума за обявяване на България за република, 1946 г.

1.524 Съветски войници пред Руски паметник в София, 1944 г.

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.522, 1.523)

ТЕМА 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите (1.522)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.520, 1.521)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.524)

1.525. Мустафа (Маньо) Шарков

Мустафа (Маньо) Шарков е мюфтия в Лъжене (сега квартал на Велинград) и един от основателите на Дружба „Родина“ там. През 1946 г., разтревожен от опасността, надвиснала над отечеството ни заради искането Родопите да бъдат откъснати от България, той написва телеграма до мирната конференция в Париж от името на българите мохамедани в Западните Родопи. В нея се казва, че Родопите са българска земя и че в нея живеят българи, независимо от вероизповеданието им. А българската делегация представила сборниците „Родина“ като неопровержимо доказателство за българския характер на родопските мохамедани.

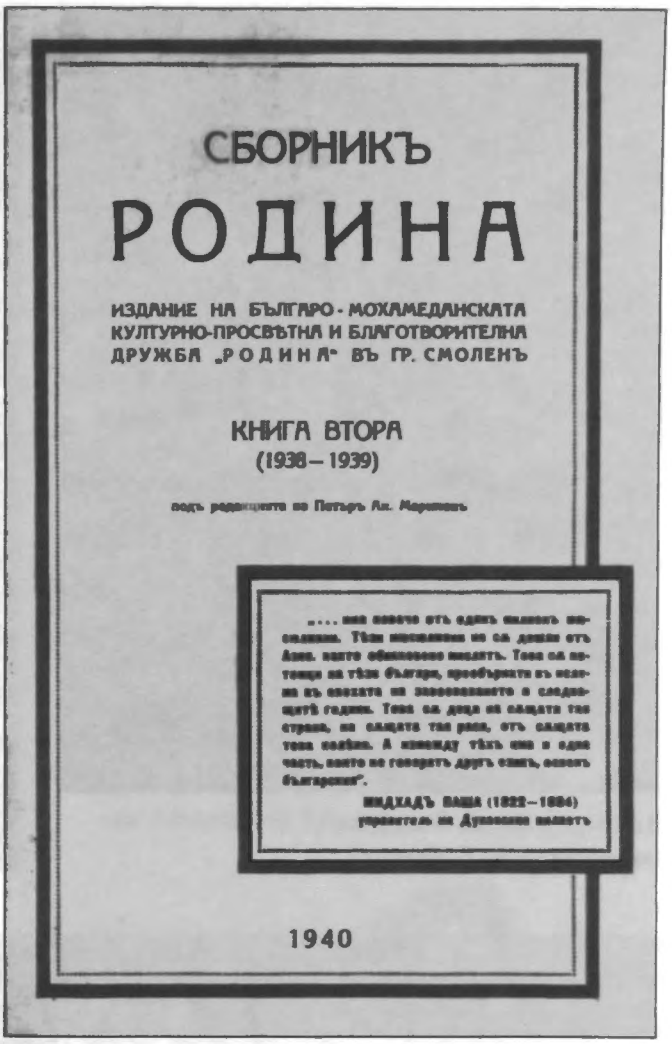

СБОРНИКЪ

РОДИНА

ИЗДАНИЕ НА БЪЛГАРО-МОХАМЕДАНСКАТА КУЛТУРНО-ПРОСВѢТНА И БЛАГОТВОРИТЕЛНА ДРУЖБА „РОДИНА“ ВЪ ГР. СМОЛЕНЪ

КНИГА ВТОРА
(1938–1939)

подъ редакцията на Петъръ Ал. Мариновъ

„... ние произхождаме отъ единъ силенъ народъ. Тѣзи поколения ни са дошли отъ Азия, нашето обединение е силенъ. Тоя е потомци на тѣзи българи, пребѣгнали въ планината въ епохата на завоеванията и следващитѣ години. Тоя е дори на слѣдата тая страна, на слѣдата тая раса, отъ слѣдата тоя народъ. А между тѣхъ ние и одна часть, които не говорятъ другъ езикъ, освенъ българския“.

МИДХАДЪ ПАША (1822–1884)
учредителъ на Дунавския вилаетъ

1940

1.526. Заглавна страница на сборник „Родина“, издаден през 1940 г.

1.527. Герасим Попов, Васил Кутрянски и Мустафа Шарков – настоятелството на „Дружба Родина“ с. Лъжене, 1942 г.

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.525, 1.526, 1.527)

ТЕМА 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи (1.526)

1.528. „Свободна България“, литография от Г. Данчов

1.529. „Съединена България“, худ. Н. Павлович

1.530. „България след Берлинския конгрес“, литография от Н. Павлович

1.531. „През Чаталджа в Цариград“, карикатура

1.532. „Нашият излаз на Бяло море“, худ. Александър Божинов, 1923

1.533. „Ньойски договор“, карикатура

1.534. „Отговор на тронното слово“, худ. Ил. Бешков, 1931 г.

ТЕМА 1.4.Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.530, 1.532, 1.533)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.528, 1.529, 1.530, 1.531, 1.532, 1.533, 1.534)

AU PROCÈS DE LEIPZIG

Une belle figure de révolutionnaire :
DIMITROV, BOLCHEVIK

1.535 Публикация във в. „Mond“, бр. 247, 7 октомври 1933 г.

1.536. Близките на подсъдимите българи по време на Лайпцигския процес, 1933 г.

1.537. Картичка, разпространявана в България по време на Лайпцигския процес

1.538. Корица на списание „Свят“, 1934 г.

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.535, 1.536, 1. 537, 1.538, 1.539, 1.543)

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.542)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.535, 1.537)

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност (1.540, 1.541)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.539, 1.540, 1.541, 1.542, 1.544)

1.539. Карикатура „Мечтание“ от К. Каменов

1.540. Плакат

1.541. Плакат на работническия синдикат в София

1.542. „Либерал“, худ. Ал. Божинов, 1904 г.

1.543. Антанта, плакат

1.544. „Фифи не яде сух хляб“, худ. Райко Алексиев

ВСЕКИДНЕВЕН ЖИВОТ 1878–1946

Утвърждаването на буржоазнодемократичен обществен ред в Княжество България е процес, съпроводен с качествени промени в почти всички сфери от живота на българското общество. В социалната структура на младата нация доминират две групи – дребнобуржоазна, състояща се от малоимотно селячество и дребни градски производители и търговци, и немногочислена едра буржоазия, която разполага с крупни финансови средства, вложени най-вече в търговия и лихварство. Битът, културата, обществено-икономическите процеси се развиват под знака на новата диференциация. Най-интензивни са промените в техническата база и стопанските структури, които се осъществяват най-напред в градовете, което пък налага водеща роля на градския бит и култура още в последните десетилетия на XIX в. Около 4 500 000 дка обработваема земя, притежавана в преобладаваща си част от дребни собственици, е базата, гарантирала съхраняването на традиционните социално-икономически функции на българското село и неговия старинен културно-битов облик.

Градска среда. Плановото застрояване, новата инфраструктура, оформянето на представителни централни райони със сгради на най-важните местни институции, придават европейски облик на градовете. Още преди края на XIX в. се обособяват места за отдих и развлечение, вкл. сателитни курортни селища – това променя градския бит, изгражда нови навици за организиране на свободното време.

При своето настаняване бежанци и други видове имигранти се стремят към компактно заселване в „свои“ райони, а също и към съхраняване на типични за родните им места културни особености. Стремежът на някои малцинствени общности да населяват „свои“ селищни зони също придава особен колорит на някои градове.

Домашен бит. Важен аспект на промените в градския бит е оформянето на жилището, уредбата му и функциите на неговите дялове. През първото десетилетие след Освобождението къщи по европейски образец се строят за социалния елит в големите градове, а т.нар. „народна къща“ на градската дребна буржоазия не се различава особено от възрожденския „занаятчийски“ дом. Още преди края на XIX в. в градовете се изоставя традицията на пръстените подове – те са вече с дъсчена настилка, а в най-богатите домове с паркет, в представителните помещения задължително са застлани с килим. Почти до началото на XX в. ползването на модерните, европейски мебелирани домове има специфична особеност. В жилищата с представителни салони, а на места и с будоари, в действителност се обитават само две помещения – денем кухнята, а нощем спалнята. Останалите стаи са „за пред гости“. Сравнително бързо започва да се счита за белег на ниска култура събуването на обувките пред къщния праг и влизането по чорапи (мнозина практикували подобно събуване при първите си посещения в княжеския дворец).

Модерната, подвижна европейска мебел започва да се произвежда и в България, като постепенно измества в домовете на средното градско съсловие вградените, неподвижни елементи на традиционния интериор (миндер, стенни долапи и пр.). В първите години след Освобождението само в гостните стаи на елита има столове за всекиго; след около едно десетилетие, макар и грубо изработени, те са вече част от мебелировката и на най-бедните къщи. Легла с балдахини има в богатите къщи, а в останалите се употребяват железни кревати с дъски вместо пружини. Заедно с тази мебел се популяризира употребата

на дюшек и юрган, познати преди Освобождението само на най-знатните. Завесите постепенно се налагат като задължителна част от домашния интериор.

Зиданата печка и металният мангал бързо биват изместени от чугунени и стенни кахлени печки, а борината, лоената свещ и газената лампа – от европейски петролни лампи. Електрифицирането на страната се осъществява поетапно – на 1 ноември 1900 г. в столицата светва първата електрическа крушка.

Елементи от украсата на възрожденската градска къща бързо губят местата си в представителните помещения. Някои от тях се запазват в домовете на градската беднота, а репродукциите на европейски творби на изобразителното изкуство, стенните календари и фамилните фотографии в рамка се налагат като най-предпочитани предмети за украса в домашните интериори на средните и дребните буржоа.

Формиращата се работническа класа още преди края на XIX в. вече обитава т.нар. „пролетарски къщи" по средноевропейски образец. Вътрешните стени на тези жилища са варосани, подовете им са незастлани или покрити с рогозки; по традиция се спи в едно помещение, на пода, без да се сваля всекидневното облекло, върху използвана като обща постелка рогозка, черга или козяк, с вълнени възглавници без калъфи и черга, служеща за обща завивка. Постепенно се налага обособяването на отделно спално помещение за по-големите деца.

След Освобождението в градовете възниква непозната дотогава на българите специфична форма на домашен бит – организиран в сгради, колективно обитавани от различни семейства и индивиди в обособени жилища и домакинства. По същото време се строят т.нар. „фабрични жилища" в близост до възникващите големи промишлени предприятия.

Селото – облик и домашен бит. Промените в традиционното застрояване на българското село започват с оформянето на централна зона от нов тип, в който са сградите на училището, местното общинско управление, храмът. Най-типично става еднофамилното жилище, като традиционните особености и начин на живот в него се съхраняват още десетилетия почти непроменени. Влиянието на градския домашен бит прониква в селото най-напред чрез промените, осъществявани в домовете на по-заможните – използване на кревати и спално бельо, обособяване на отделно спално помещение за децата. В периода между двете световни войни в българските села се строят и масивни жилищни сгради от европейски тип; в някои от тях има телефони, радиоапарати, някои модерни мебели и други вещи, заети от градския домашен бит. В някои селски дворове се оформя представителна част, аранжирана като цветна градина.

Българското село се модернизира по още няколко начина – чрез младите жени, слугували в градовете в моминските си години, чрез учителите, лекарите и другите специалисти, дошли да работят на село, а също и чрез местни хора, получили образование в градовете или в чужбина.

Храна и хранене. В тази сфера на бита също настъпват чувствителни промени. Все повече стават продуктите, които семействата си доставят от търговци, вместо да ги произвеждат сами. Увеличава се разнообразието на видовете храна.

В българската традиционна народна култура колективното хранене е свързано с обредното отбелязване на ключови моменти от живота на общността и на отделния индивид. След Освобождението се утвърждават различни видове колективно хранене: при светски събития от живота на градския елит; в средите на наемните работници в града (в делничните дни те обядват заедно, като всеки сам осигурява храната си; в отделни пред-

приятия собствениците осигуряват пансионна издръжка на девойките работнички, дошли от село, вкл. хранене в обща трапезария); създават се на благотворителни начала трапезарии за различни групи от градската беднота; за специфичен вид колективно хранене се счита и онова в труднодостъпните елитни клубове.

Облекло. Аксесоари. Накити, прически. Козметика. Лична хигиена. Най-бързо се европеизира костюмът на дамите от градския елит, на административните служители и интелигенцията. Постепенно се налага носенето на униформи от различни категории лица – военни, професионални дипломати, домашна прислуга, разсилни в административните учреждения, железопътни и общински служители, ученици. Някои подновяват гардероба си всеки сезон, а други правят подобни покупки само във връзка с изключителни събития от своя живот.

След Първата световна война в градското облекло нараства делът на дрехите-конфекция. Въпреки това трудно могат да се срещнат жени с еднакви тоалети – постигането на оригиналност в аранжировката на облеклото се счита за въпрос на личен престиж.

Промените в традиционното селско облекло се осъществяват по-бавно. Най-напред отпадат отделни елементи, по-осезателно става присъствието на фабрични платове и гарнитури за украса. Цървулите не излизат от употреба до края на разглеждания период. В продължение на десетилетия се носи „полугражданско" облекло.

Задължителното носене на долни дрехи се утвърждава в града още преди края на XIX в. В селото този процес е по-бавен. На места дори през 30-те–40-те години учителките се борят, за да наложат носенето на гащи като част от женското облекло.

Сред градското население се създават навици за носене на спортно облекло. Става модерно градският гардероб да съдържа и туристически, и бански костюм.

Ветрилото, ръкавиците, чадърът са задължително допълнение към дамския градски костюм в десетилетията след Освобождението – в социалния елит и някои от средните слоеве. Към края на XIX в. чадъри ползват вече и богатите селски жени. Малко по-късно по-заможните селски ергени, заедно с елементи от градския костюм възприемат и носенето на бастунче в празнични дни.

В града традиционните накити бързо се заменят с модерни европейски, губят значението си и обичаите, които са регламентирали носенето на обици, пръстени и пр. От селския костюм бързо отпадат допълненията от цветни птичи пера, изоставят се пафтите, постепенно проникват бижута, свойствени на градския костюм.

Веднага след Освобождението в градовете се налага пострижката „ала франка", а към 90-те години – стригането „алаброс", „каре", „менчико". Най-претенциозните господа дори фризират косите си. В селата се практикува „къса" или „дълга" пострижка. През следващите десетилетия мъжката прическа в България не е по-различна от актуалната европейска.

Носенето на бради през последните десетилетия на XIX в. се утвърждава като знак за принадлежност към градския елит. На село продължават да се придържат към традиционния възглед, според който пускането на брада символизира навлизането в третата възраст.

По отношение на традиционното сплитане на косите селската жена се оказва изключително консервативна. След Първата световна война някои от по-младите жени се осмеляват да носят модерни прически, но това се приема резервирано от съселяните им. В градовете почти веднага след Освобождението дамите започват да подреждат косите си по актуален европейски образец; жените от низшите прослойки по-бавно се нагаждат към този тип мода. Фабричните работнички по необходимост скъсяват косите си или ги носят прибрани в кок.

Употребата на козметични средства много бързо се възприема в града, а селянките започват да използват купешка пудра и червило едва към края на XIX в.

Повишаването на образователното ниво на българите, а също и постепенното изграждане на модерна канализационна система и водопроводи са основните причини за подобряването на личната и домашната хигиена. Чрез търговската мрежа в бита навлизат модерни препарати за поддържане чистотата на дома.

Забавления. Като най-разпространен тип организирани развлечения се налагат гостуванията в частни домове. Социалният елит устройва елегантни домашни приеми. Някои семейства установяват традицията на частните „салони" – обикновено веднъж на две седмици у тях се водят разговори, посветени на изкуството или на политиката, слушат се музикални изпълнения; посетителите са техни лични познати от определен социален кръг. Дами от висшите и средните градски слоеве ежеседмично приемат приятелките си на дневно женско гостуване с лека почерпка – в точно определен ден и постоянен час. В някои интелигентски среди се възприема „седенето край самовара" – по руски образец, съпроводено с разговори и игри. Популярни са междусемейните гостувания вечер или в празнични дни, за девойките от елитните градски кръгове на места се устройват домашни гостувания.

До втората половина на 30-те години е популярно гостуването за слушане на радио там, където го има. Предаваните от чужди радиостанции качествени музикални програми се слушат с удоволствие; възникналите по-късно родни радиопрограми в преобладаващата си част са развлекателни и също стават елемент от културните развлечения на българите.

Почти до края на разглеждания период традиционните развлечения преобладават в бита на селския човек.

Като извъндомашно развлечение в почти всички градски слоеве, а по-късно и в селата, се организират вечеринки с програма. Типично градски забави, достъпни за всекиго срещу закупен билет, са градинските увеселения. Подобен тип организирана веселба са устройвани и в някои села през 30-те-40-те години. Традиционното българско хоро в качеството му на забавление чрез танц постепенно се оказва изтласкано в бита на градската беднота и селяните; на дворцови тържества и на сватби в средите на по-издигнати граждани то се изпълнява в израз на уважение към народните традиции.

Кинопрожекциите в обособени за целта салони се открояват като едно от любимите културни развлечения на гражданите, по селата подобни представления са дело на пътуващи кинематографи. Други форми на културно организирани забавления и в града, и на село са посещенията на театрални постановки и концерти. Художествената самодейност през разглеждания период има своето място в живота на хората и в големия град, организирана в сферата на читалищата, училищата и дори в отделни приятелски кръгове. Специфична нейна разновидност, характерна за условията на големия град, са изявите на т.нар. театър „Сините блузи": На площади, в градинки или в ресторант-градини младежи инсценират скандал или сбиване и по този начин си осигуряват кръг от случайни зрители (минувачи, струпали се от любопитство), след което изпълняват комична сценка с политически привкус.

В ежедневието хората от социалните низини се забавляват по някои традиционни начини (игра на „дама" и пр.), докато интелигенцията и градският елит предпочитат игри на карти и табла.

Социалната диференциалния поставя своя отпечатък и върху забавленията на наймалките. Традиционните игри и собственоръчно направените играчки радват бедните де-

ца, а скъпоструващите европейски играчки са привилегия на техните връстници от по-заможните семейства.

Излетът в градските околности се налага като един от начините за прекарване на свободното време. Изграждат се туристически навици, които създават специфика в начина на живот на много граждани през следващите десетилетия. Все повече привърженици печели курортният отдих, а също и развлекателните пътувания зад граница, достъпни за по-заможните.

Спорт. След Освобождението възникват институции, в чиито задължения е включена грижата за физкултурната подготовка на различни групи от населението – Министерството на народното просвещение, Българската войска, Българският морски флот. Също и общините, дипломатическите среди, възпитаниците на чуждестранни учебни заведения и отделни видни личности се ангажират с устройване и поощряване на спортни изяви и с учредяване на спортни клубове. Чужденци, обединени в колонии, създават физкултурни дружества за собствените си нужди. Гимнастиката бива утвърдена като задължителен предмет във всички степени на българското училище.

Въпреки че някои българи практикуват алпинизъм още преди Освобождението, едва през 1929 г. у нас възниква „Български планински клуб", преименуван две години по-късно в „Български алпийски клуб". Създадено е и дружество на любителите на пещерния туризъм. През 1922 г. Илинден е обявен за дружествен празник на българските туристи. „Алековата туристическа етика" – своеобразен морален кодекс – се осмисля като същност на манталитета на доброволните участници в планинарското движение.

През 1892 г. студентите от Висшето училище учредяват дружество „Юнак", чиято дейност се изразява в разходки, излети и другарски срещи с характер на младежки веселби. През 1895 г. възниква Първо българско гимнастическо дружество „Юнак", а три години по-късно се създава ОББД „Юнак". На неговия Първи редовен конгрес (1899 г.) се дискутира важен етичен проблем, около който в продължение на десетилетия ще гравитират усилията на много личности, ангажирани с извайването на моралния облик на българите – дали спортът трябва да има състезателен характер? Гласувано е решение юнашките събори да не включват състезания, а да пропагандират идеята за създаване на гимнастически дружества сред различни социални групи; след време тези събори придобиват облик на всенародни празненства. На Втория конгрес на СББД"Юнак" (1900 г.) се формулира задача -организиране на женски гимнастически групи. От средата на 90-те години швейцарски деятели по гимнастика поставят началото на футбола в България – под формата на спорт, практикуван и в училище, и като извънкласна дейност, и в гимнастическите дружества. В периода между двете световни войни в педагогическата книжнина се пише за вредното влияние на състезателния спорт върху човешката душевност (той бива приравняван с хазарта), а като особено пагубни се сочат футболните надпревари.

През 1884 г. във Велико Търново е учреден първият „ловен кръжок", а през 1898 г. 66 подобни дружества се обединяват в Българска народна ловно-стрелческа организация (БНЛСО) „Сокол". След около четири десетилетия тя обхваща 135 формации.

През 1888 г. в София е създаден първият „бициклетен" клуб. През 1902 г. представителите на 6 подобни регионални организации основават Българския колоездачен съюз (БКС), който организира състезания, събори, зрелищни демонстрации, съюзни срещи с богата развлекателна програма.

През 1881 г. с откриването на първия обществен плувен басейн се поставя началото на развитието на водните спортове в България. През идните десетилетия, особено в пе-

риода между двете световни войни, многобройните им привърженици ще устройват различни любителски състезания, а плажните забавления ще станат един от предпочитаните начини за прекарване на свободното време през лятото.

През 1929 г. е учредено дружество по фигурно пързаляне, считано за основоположник на този спорт у нас. Любителите кънкьори обаче се изявяват през целия разглеждан тук период – по-заможните на специално поддържани и музикално озвучени пързалки с платен вход, по-бедните – на естествено заледени места, понякога дори със самоделно направени кънки.

Начало на организирания ски-спорт у нас поставя основаването на скиорска секция към Юношеското туристическо дружество „Витоша" през 1918 г. Любителското скиорство става особено популярно в годините между двете световни войни. Български ски съюз е учреден едва в края на 1931 г.

Създават се организации за популяризиране и на други видове спорт – езда, фехтовка, тенис, шахмат, кегли, хокей на лед и на трева, тежка атлетика. Спортните клубове се ангажират и с други форми на организиране на свободното време – устройват балове, танцови забави, конкурси за красавици.

През 1941 г. колективни членове на организацията „Бранник" и популяризатори на нейните идеи стават спортни формации, на които е вменено задължението да осигуряват предказармена подготовка на младежите от 15- до 19-годишна. възраст.

Предприемат се неуспешни опити за военизиране на Юношеския туристически съюз, който канализира енергията на младите планинари към полезни дейности – залесяване и строителство на хижи. БНЛСО „Сокол" съхранява своите идейни позиции, продължавайки да пропагандира социално равенство и аполитичност.

През разглеждания период организации с леви идеи използват някои спортни дружества, за да възпитават идеологически и да подготвят физически свои млади последователи, а под формата на туристически излети устройват съвещания и конференции.

Мария Галанова

1.545. „Български двор“, худ. Ф. Каниц, края на XIX век

1.546. Традиционна селска одая, къща-музей в с. Тумбалово, Габровско (края на XIX век)

1.547. Свищов, турската махала, края на XIX век

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество (1.545, 1.547, 1.550, 1.551, 1.552, 1.554)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.545, 1.546, 1.548)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.545, 1.546, 1.548, 1.549, 1.550, 1.551, 1.552, 1.553, 1.554, 1.555)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.548, 1.549)

1.548. Интериор от Саковата къща, Габрово, края на XIX век

1.549. Интериор на градска гостна стая в къща-музей Петко и Пенчо Славейкови

1.550 „Носачи на вода“, худ. Ив. Мърквичка

1.551 „Чучура“, худ. А. Митов, 1905 г.

1.552. „Селско семейство“, худ. Ст. Венев, 1937 г.

1.553 „Одаята“, худ. Ат. Стайков, 1940 г.

1.554. „Работническо семейство“, худ. Н. Балкански, 30-те годиии на XX век

1.555. Сватбена трапеза, 1925 г.

1.556. За вода

1.557. Българи от с. Долни Добромир

1.558. Банята в Овча купел, 1910 г.

1.559. Седянка, 1938 г. Вечерно събиране на момци и моми в миналото, където момите работят женска работа и пеят, а момците ги развличат с приказки и закачки

Българи	6560	1505	678	7	8
Евреи	3534	620	364	4	3
Турци	439	395	441	23	—
Цигани	759	159	—	—	—
		2599	1487		

1.560. Преброяване на жителите и сградите в София, непосредствено след Освобождението

1.561. Маса за хранене, подредена по европейски образци. Музеен експонат.

1.562. Кана с музикален механизъм

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество (1.557, 1.563, 1.564, 1.565, 1.566, 1.567)

ТЕМА 4.2. Стопанско развитие и традиции (1.557, 1.559)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.556, 1.557, 1.558, 1.559, 1.561, 1.562, 1.563, 1.564, 1.566, 1.567, 1.568, 1.569)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.548, 1.549, 1.561, 1.562, 1.563, 1.564)

ТЕМА 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи (1.560)

1.563. Димитър Германски с годеницата си – покана за венчавка, 1879 г.

1.564. Фотография от началото на XX век

1.565. Към пазара, худ. Ив. Мърквичка

1.566. Селска фамилия, началото на XX век

1.567. Когато децата са в града...

1.568. Деца в народни носии, фотография от 1907 г.

1.569. Български народни носии, фотографии от 1908 г.

1.570. Български народни носии, фотография от 1908 г.

1.571. Градско софийско семейство, облечено в народни носии за снимката, началото на XX век

1.572. Мохамедански сватбен костюм, XIX в.

1.573. Ромски костюм, XX век

1.574. Еврейска носия

1.575. Детска мода в началото на XX век

1.576. Годеници, 1911 г.

1.577. Българка – пощенска картичка от 1917 г.

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество (1.576,1.579, 1.580, 1.581)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.570, 1.571, 1.575, 1.576, 1.578, 1.579, 1.580, 1.581)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.581)

ТЕМА 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи (1.572, 1.573, 1.574)

1.578. Учители и ученички от Средното професионално девическо училище за сираци от войните, под патронажа на княгините Евдокия и Надежда, в очакване на посещение на княгините, София, 1922 г.

1.579. Работническо семейство от Перник, с бабата и лелята, 1924 г.

1.580. Излет на младежи в Еленския Балкан, организиран от учителя в селото, 2.X.1928 г.

1.581. На гости у приятели в Перник, 1932 г.

1.582. На разходка до минералния извор в Горна баня, 30-те години на XX век

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество (1.586, 1.587, 1.588, 1.589, 1.593)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.582, 1.583, 1.584, 1.585, 1.586, 1.587, 1.588, , 1.589, 1.590, 1.591, 1.592, 1.593)

ТЕМА 4.4.Влиянието на природо-географската среда (1.591, 1.593)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.583, 1.584, 1.585, 1.586, 1.587, 1.588)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.582, 1.583, 1.584, 1.585, 1.591, 1.593)

1.583. Снимка за спомен на младото семейство Комитови, 1929 г.

1.584. Корица на списание „Жена и дом“, 1940 г.

1.585. Корица на списание „Жена и дом“, 1943 г.

Списанията „Жена и дом“ и „Икономия и домакинство“ са издавани преди Втората световна война и по време на войната. Хубаво оформление и интересните статии ги правят любимо четиво.

1.586. „Хоро“, худ. Ив. Мърквичка

1.587. „Ръченица“, худ. Ив. Мърквичка

1.588. Хоро в с. Кестерич, Варненско (днес – квартал Вниница), началото на XX век

1.589. Гроздобер в Евксиноград, началото на XX век

1.590. Царибродчани на излет, 1906 г.

1.591. Ученички на излет при Боянския водопад, 1923 г.

1.592. Снимка зад картонен макет на автомобил – едно достъпно удоволствие.

1.593. Почивка и разговори на открито след работния ден

1.594. Автомобилите и трамваите са все още повече атракция, отколкото превозно средство, 1901 г.

Десетилетия след старта на трамвайното движение в София, през 1935 г., общинската статистика показва, че софиянецът се качва на трамвай средно по един път на три дни. През тридесетте години наред с файтоните и каруците по градските улици се появяват и автомобилни таксита („файтони без коне"), а личните коли са нещо твърде рядко.

1.595. Пускане на първия български балон в София, 1912 г.

1.596. Туристи от Севлиево, 1895 г.

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.594, 1.595, 1.596, 1.597, 1.598, 1.599, 1.601, 1.602)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.597, 1.598, 1.599, 1.600, 1.601, 1.602, 1.603)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.600, 1.601, 1.602, 1.603)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.597, 1.598, 1.599, 1.602, 1.603)

1.597. Плувен тоалет

1.598. Латерната – „музикална кутия“, любима по панаири и пазари.

1.599. Във вихъра на танца...

1.600. Печат на централното настоятелство на гимнастическите дружества в Южна България

1.601. Победители в първите физико-атлетически състезания в България, наградени с лаврови венци, 1899 г.

1.602. Втори юнашки събор в Пловдив, 1902 г.

1.603. „Здраве и сила“ – печатен орган на съюза на гимнастическите дружества „Юнак“, 1903 г.

1.604. Знамето на СБГД „Юнак“

Съюзът на българските гимнастически дружества „Юнак“ е от първите граждански организации в България след Освобождението. Създаден на 15 август 1898 г., той се обединява на 18 май 1945 г. с новосъздадената Българска народна спортна федерация, днес БСФС.

1.605. Пехливански борби по време на празника Трифон Зарезан в Станимака (Асеновград), началото на XX век

1.606. Зима в Чамкория

1.607. Рила. Хижата под Мусала, изградена през 1925 г

1.608. Детски игри на плажа, началото на XX век

1.609. Игра на народна топка

1.610. Игра на прескочи кобила

ТЕМА 3.4. Социални типове и структури в българското общество (1.605)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.605, 1.606, 1.608, 1.609, 1.610)

ТЕМА 4.4.Влиянието на природо-географската среда (1.606, 1.607, 1.608, 1.609)

1.611. Играчи на шах и табла се събират на публични места

1.612. Владимир Стойчев на олимпийските игри в Париж през 1924 г.

1.613. Един от първите спортни плакати

1.614. Плакат на балканската купа по футбол, София, 1935

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.611)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.613, 1.614)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.613, 1.614, 1.615, 1.616)

ТЕМА 7.1 Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации (1.612, 1.614, 1.616)

1.615. Колодрумът и игрището в Самоков – 30-те години на XX век

1.616. Скокове във вода по време на балканските игри в София, 1931 г.

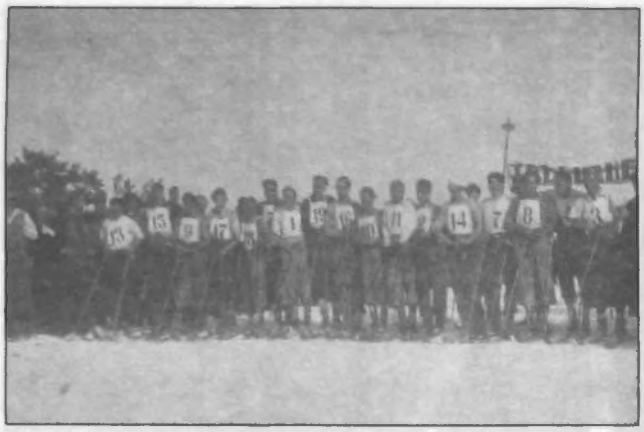

1.617. Първите ски състезания за шампионата на България, Самоков – 1934 г.

1.618. Фигурно пързаляне в Борисовата градина, 1934 г.

1.619. Дан Колов (1892–1940 г.)

И до днес той е смятан от мнозина за най-великия борец за всички времена и за една от легендите в бойните изкуства. Изиграва над 1500 срещи, като от тях губи под десет.
Носител на титлата „Европейски шампион“ и диамантен пояс.
Наричат го „Кинг Конг“, „Кралят на кеча“ или „Балканският лъв“.

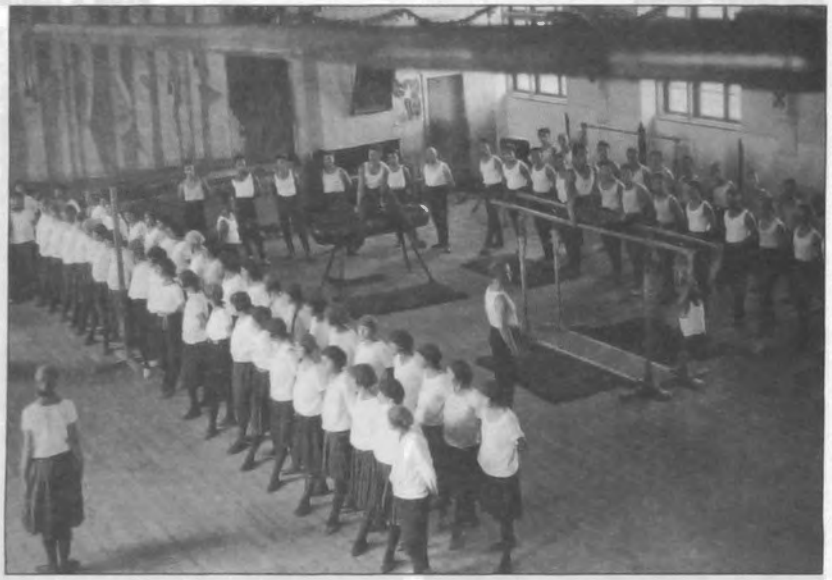

1.620. Образцов урок по телесно възпитание, 30-те години на XX век

1.621. Участници в международни състезания по тенис, 1934 г.

1.622. Диплом за победител в юнашки събор, 1943 г.

Наименование и съкращение	Година и място на учредяване	Печатен орган
1. Българска ловно-стрелческа организация „Сокол“ (БЛСО „Сокол“)	6-7 август 1898 г. – София	В. „Ловец“, 1895–1946 г.
2. Съюз на българските гимнастически дружества „Юнак“(СБГД“Юнак“)	15 август 1898 г.	Сп. „Здраве и сила“, 1899–1944
3. Български колоездачен съюз (БКС)	2-5 август 1902 г. – Русе	Сп. „Български колоездач“, 1899–1943г.
4. Българско туристическо дружество „Алеко Константинов“ (БТД)	23 юли 1899 г. – София	Сп. „Български турист“, 1902–1943 г.
5. Български спортен клуб (тенис) (БСК/т/)	18 април 1911 г. – София	
6. Юношеско туристическо дружество „Дунав“ (ЮТС)	30 ноември 1911 г. – Русе	Сп. „Млад турист“, 1913–1942 г.
7. Български жокей клуб (БЖК)	14 май 1914 г. – София	

1.623. Граждански организации за гимнастика, спорт и туризъм (1878–1918 г.)

1.624. Скаутска организация

ТЕМА 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите (1.617, 1.623, 1.624)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.620, 1.623)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.622)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.617, 1.618, 1.619, 1.621, 1.623, 1.624)

ТЕМА 7.1 Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации (1.619, 1.621)

През втората половина на 1924 г. скаутската организация „Българските младежи разузнавачи“ е приета за редовен член на Световното бюро на бой-скаутите със седалище в Лондон

ВОЕННО ДЕЛО

Развитието на българското военно дело започва още с началото на изграждането на новата Българска държава по време на Освободителната война. На 31 март 1878 г. временно управляващият Санстефанска България генерал Димитрий Анучин формира Българска земска войска и открива в Пловдив учебна рота за подготовка на офицери. Отделянето на Източна Румелия от Княжеството води до създаването на две паралелни въоръжени сили: княжеската войска и румелийската милиция, които лесно се сливат след Съединението и изграждат националната българска армия.

Отначало в нея доминира руският военен опит и той е сред факторите за нейните победи както в Сръбско-българската война през 1885 г., така и във войните за национално обединение през 1912-1918 г. Към началото на XX век Българската армия се превръща в най-сериозната военна сила на полуострова, с която са принудени да се съобразяват не само съседите, но и Великите сили. Тя приковава вниманието на Европа както с блестящата защита на Съединението, така и с мълниеносната атака срещу Османската империя през октомври 1912 г., когато за по-малко от месец достига до Цариград и Солун и осъществява това, което по-късно военните специалисти наричат „блицкриг". Българската армия първа в Европа прилага авиацията за военни действия. Нейно изобретение е т. нар. „артилерийски валяк" по време на обсадата на Одрин, а падането на крепостта е най-голямото военно събитие на континента в началото на XX век до Първата световна война. По време на световния конфликт тя осъществява най-голямата мобилизация, свиквайки под знамената всеки шести български гражданин.

Между двете световни войни на българското военно дело е нанесен тежък удар с ограниченията на Ньойския мирен договор. Армията е ограничена както в количествено и в качествено, така и в организационно отношение. Наложени са драстични забрани върху въоръженията й. Едва от лятото на 1938 г. започва нейното възстановяване, което не успява да приключи до началото на Втората световна война. Въпреки това в заключителния етап на войната на страната на Антихитлеристката коалиция, Българската армия постига поредица впечатляващи победи, неотстъпващи на тези от Балканските войни.

Като централна институция и гарант за съществуването на държавата, Българската армия успява да развие своя самостоятелна символика и ритуали, станали неотделима част от общонационалните. Военните паметници се превръщат във фокус на селищното устройство, денят на армията – Гергьовден, е сред най-почитаните обществени празници, повечето военни винаги са смятали най-масовия военен Орден за храброст за най-висшата държавна награда, а неговият ден е обявен за празник на българските победи.

Редом с тези изключителни постижения, по своя инициатива или по нареждане, армията на няколко пъти се намесва в политическия живот на страната и тези нейни действия са широко и основателно критикувани.

доц. д-р Валери Колев

1.625. Четници се упражняват да боравят с оръжие, 1901 г.

1.626. Първи випуск курсанти във Военното училище (юнкери), 1879 г.

1.627. Знамето на Чирпанската доброволческа чета в Сръбско-българската война, 1885 г.

1.628. Боят при Сливница, 6 ноември 1885 г.

1.629. Преминяване на Сръбско-българската граница", худ. Антони Пиотровски

1.630. Казармите на 7-о артилерийско отделение в Самоков

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби (1.627)

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.628, 1.629)

ТЕМА 2.6. Войска (1.625, 1.626, 1.628, 1.630)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.628, 1.629)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.626)

1.631. Орден „Свети Александър“, I-ва степен

1.632. Ген. Столетов сред опълченци ветерани, Шейново, 1902 г.

1.633. Ветерани опълченци, 1902 г.

1.634. Знаме на Македоно-одринския революционен комитет, 1903 г.

1.635. Гвардеец

Традиционно монарсите разполагат със свои лични гвардейски части – това са формирования със специален статут, ясно различимо облекло, командвани от най-доверените на владетеля офицери. Гвардията носи вътрешния караул на двореца, охранява непосредствено покоите на владетеля и семейството му и придружава монарха при всички официални церемонии. По тази причина службата в гвардията винаги се е считала най-престижна и по същество гвардейските офицери са част от придворната аристокрация. Лейбгвардията носи като свое знаме личния щандарт на монарха с неговия владетелски герб.

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби (1.634)

ТЕМА 2.6. Войска (1.631, 1.632, 1.633, 1.635)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.632, 1.633)

ПРОЧУТИ ЛИЧНОСТИ В БЪЛГАРСКАТА ВОЕННА ИСТОРИЯ

1.636. Ген. Данаил Николаев (1852–1942)

Данаил Николаев е български офицер, генерал от пехотата (1909 г.), първият българин с най-висок военен чин (за проявена храброст в боевете на връх Шипка получава чин „поручик"). През 1875 г. завършва Одеското военно пехотно училище. Участва в Сръбско-турската и в Руско-турската война. След Освобождението е началник на източнорумелийската милиция. Командва войските в Пловдив при обявяването на Съединението на Източна Румелия с Княжество България 1885 г. През Сръбско-българската война 1885 г. е командир на Източния корпус. През 1895–1897 г. е председател на Върховния македонски комитет (от 1900 г. – ВМОК). Министър на войната (1886–1887 г. и 1907–1911 г.). Като министър на войната разформирова всички части, участвали в детронирането на Александър I Батенберг, организира извънреден съд, издал смъртни присъди на офицерите в русофилския бунт в Русе. За големи заслуги към Българската армия е наричан „патриарх на българското офицерство". Награден е с орден „Св. св. Кирил и Методий" (1936 г.). Кръстник е на престолонаследника Симеон II (12.07.1937 г.). Данаил Николаев умира на 29 август 1942 г.

1.637. Ген. Христофор Хесапчиев (1858–1938)

Генерал-майор Христофор Хесапчиев е герой от Сливница, военачалник и учен. Роден е в Йерусалим. Учил в Априловската гимназия в Габрово, пансиона „Нотр Дам" в Цариград, института „Камер" във Франция и Военното училище в София. Завършил е специален курс при Константиновското военно училище в Русия, Николаевската генералщабна академия в Санкт-Петербург, Офицерска кавалерийска школа в Санкт-Петербург, Русия (1885).

Началник на Военното училище (1886–1893); Действителен член на Българската акдемия на науките (1898); Военен аташе в Белград (1899); Пълномощен пратеник на България на Първата конференция за мира в Хага (1899); Дипломатически агент в Белград (1904–1905) и в Букурещ (1905–1909); Пълномощен министър в Букурещ (1909–1911); Представител на българската войска при Гръцката главна квартира (1912–1913). Професор по тактика, военна история и военна топография във Военното училище в София.

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби (1.636)

ТЕМА 1.3. Политически промени, заговори и преврати (1.636, 1.639)

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.638, 1.639, 1.640)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.636, 1.638, 1.639, 1.641)

ТЕМА 2.6. Войска (1.636, 1.637, 1.638, 1.639, 1.640)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.638, 1.639, 1.640, 1.641, 1.642)

1.638. Ген. Радко Димитриев (1859–1919)

Генерал-лейтенант Радко Димитриев – началник щаб на армията (1904–1907 г.), командващ 3-та армия (1912–1913 г.), помощник-главнокомандващ (1913 г.). Завършва военното училище в гр. София и военна академия в Русия. Той е един от главните инициатори за свалянето на княз Александър I, след което емигрира в Русия, служи в Кавказ. След завръщането си в България (1898 г.) е началник-щаб на армията, след това – началник на Трета военна област, а в Балканската война (1912 г.) поема командването на Трета армия. В Междусъюзническата война замества ген. Михаил Савов на поста помощник-главнокомандващ. По време на Първата световна война постъпва в руската армия, където командва последователно 8-и и 2-и сибирски корпус, 3-а и 12-а армия в Галиция, на р. Сан, ок. Лвов и пр. През 1917 г. е натоварен с отбраната на фронта Рига – Двина, където са най-тежките боеве. След революцията в Русия отказва да приеме длъжност в болшевишката армия, за което е разстрелян. Неговото име носи с. Радко Димитриево (Шуменска община).

1.639. Ген. Георги Вазов (1860–1934)

Генерал Георги Вазов е роден в Сопот. През 1880 г. завършва пехотно, а през 1883 г. и инженерно военно училище. Взема участие в Сръбско-българската война от 1885 г., а през 1886 г. участва в детронацията на Александър Батенберг. След контрапреврата емигрира за около 10 години в Русия. През Балканската война командва Източния сектор и пробива отбраната на Одринската крепост. Назначен е за министър на войната в две правителства – на Стоян Данев от 28 юни до 4 юли 1913 г. и на Васил Радославов от 4 юли до 22 август 1913 г. Автор е на десетки статии в областта на военното дело, както и на увлекателните мемоари „В пустините на Средна Азия“, в които описва своите военни мисии в Задкаспийския край.

1.640. Ген. Иван Колев (1863–1917)

Генерал Иван Колев е роден в бесарабското село Бановка, на 25 км източно от Болград. През 1884 г. заминава за София. В Сръбско-българската война (1885) постъпва като доброволец в Ученическия легион, а след края ѝ – във Военното училище. След завършването ѝ е зачислен в Трети конен полк. По-късно учи във военната академия в Торино и стажува в улански полк на австрийската войска. От 1908 г. е полковник и командир на Лейбгвардейския конен полк. Участва в Балканските войни, а през Първата световна война е командир на кавалерийска дивизия в Добруджа. През 1917 г., изминал хиляди километри на кон при освобождаването на Добруджа, генерал-лейтенант Иван Колев заболява и умира. Главнокомандващият войските на Централните сили на Северния фронт фелдмаршал Аугуст фон Макензен сравнява българския пълководец с кайзер Фридрих Велики, който също е бил известен кавалерист.

1.641. Ген. Владимир Вазов (1968–1945)

Генерал Владимир Вазов е роден в Сопот. Участва в Балканските войни, ръководи българските части по време на успешната отбранителна операция при Дойран по време на Първата световна война След войната се демобилизира и бива назначен за началник на армейска област. Вл. Вазов е първият председател на новоучредения Съюз на запасните офицери.

През 1926 г. става кмет на София. По време на неговото управление до 1932 г. е реорганизирана пожарната, изградени са рилския и витошкия водопровод, разширена е електрификацията, усъвършенстван е градският транспорт. София става една от най-зелените столици в Европа.

Сред най-интересните моменти от живота на Владимир Вазов е посещението в Англия през 1936 г., когато се чества победата на английската армия през Първата световна война. Английските ветерани посрещат с най-големи почести своя най-достоен противник на бойното поле, израз на което е свалянето на знамената в негова чест. Председателят на Британския легион казва в речта си: „Той е от малкото чужди генерали, чието име фигурира в нашата история."

1.642. Полк. Борис Дрангов (1872–1917)

Борис Дрангов е роден в Скопие. Възпитаник на Военното училище в София и Николаевската генералщабна академия в Санкт-Петербург. Преподавател по тактика във Военното училище в София.

По време на Илинденско-Преображенското въстание (1903) Дрангов напуска военната служба и заминава за Македония заедно с други офицери, където събира чета от 120 души. През Балканската война (1912-1913) печели славни победи. През Междусъюзническата война (1913) се сражава със сърбите при връх Бубляк. През Първата световна война (1915-1918) е командир на полк от дивизията, съставена почти изцяло от необучени българи от Македония. Дрангов успява за кратко време да направи от него напълно боеспособна бойна единица.

От септември 1916 г. близо 6 месеца е по бойните полета на Добруджа. През 1917 г. като командир на 9-ти пехотен пловдивски полк отбранява участъка от кота 1020 до завоя на р. Черна (Южния фронт). На 26 май при артилерийски обстрел полковник Дрангов е тежко ранен и умира от раните си. В негова чест котата се преименува в „Полковник Дрангов".

Освен храбър офицер Дрангов е и отличен педагог, първия военен теоретик на тактиката.

В чест на Борис Дрангов три български населени места носят името Дрангово. На него е кръстен и Дрангов връх в Брезнишките възвишения на остров Гринуич в Антарктика.

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.641, 1.642)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.641)

ТЕМА 2.6. Войска (1.641, 1.642)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.641, 1.642)

1.643. Ген. Христо Луков (1888–1943)

Ген. Христо Луков отдава своите жизнени сили и труд за издигане на българската артилерия. Като батареен командир през Първата световна война е един от най-храбрите командири. През 1918 г, останал сам на позицията с 4 оръдия, с помощта на няколко овчари, които му подават снарядите, майор Хр. Луков отблъсква сръбската пехота, настъпваща към Кюстендил. През 1935 година му е поверен най-отговорният пост във военната йерархия – министър на войната. Заема този пост до януари 1938 г. Един от основателите на движението Български национални легиони. Убит е в дома си през 1943 г.

1.644. Ген. Владимир Стойчев (1893–1990)

Генерал Владимир Стойчев е български военен, политически и спортен деец. Взема участие в Балканските войни и в Първата световна война.

Като отличен ездач и спортист, Владимир Стойчев представя страната на олимпиадите в Париж (1924) и Амстердам (1928) и на други международни конни състезания.

В периода 1930–1934 г. е военен аташе във Франция и Великобритания. През 1934 г. става началник на Софийската кавалерийска школа. Участва в Отечествената война (1944-1945) като командир на Първа българска армия. На 8 май 1945 ген. Стойчев подписва споразумение за демаркация с командващия Осма британска армия ген. Кейтли. На 24 юни 1945 г. той е единственият чужденец, участвал в Парада на победата в Москва.

Дипломатически представител на България в САЩ и ООН (1945–1947). Депутат от 2-ото до 9-ото Народно събрание (1953–1990). Председател на БОК в периода 1952–1982 г.

1.645. Капитан Димитър Списаревски (1916–1943)

Капитан Димитър Списаревски е наречен живата торпила. Роден е в Добрич. Издънка на стар възрожденски род от Котел. Като юнкер е един от първите, участвал в конкурса за летци. Обучава се в Германия, където през 1938 г. завършва школа за изтребители. По време на бомбардировките над София през 1943 г. загива при първия си боен полет, след като сваля американски бомбардировач чрез въздушен таран.

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.643, 1.644, 1.645)

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.643, 1.644)

ТЕМА 2.6. Войска (1.643, 1.644, 1.645)

1.646. Оръжие от Илинденско-Преображенското въстание, 1903 г.: Пистолет „Лангенхан“ на Яне Сандански; Револвер „Наган“ на учителя Коста Георгиев; Нож от карабината „Манлихер“ на Яне Сандански; Бомби-одринки, с каквито са били въоръжени въстаниците

1.647. Комити участници в Илинденско-Преображенското въстанне, 1903 г.

1.648. Санитарен корпус, 1908 г.

1.649. Българо-турска граница при село Бараково, началото на XX век

1.650. Кавалерийска офицерска школа, 1910

ТЕМА 1.2. Националноосвободителни борби (1.646, 1.647)

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.649)

ТЕМА 2.6. Войска (1.649, 1.650)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.648)

1.651. Парад на 2 август 1912 във В. Търново по случай 25-годишното царуване на Фердинанд

1.652. 22-ри пехотен тракийски полк тръгва на война. Молебен, 1912 г.

1.653. Полковник Руси Радков с офицери пред самолета, с който са извършени бомбардировките над Одрин, 1912 г.

1.654. Шукри паша се предава, след влизането на българите в Одрин, 1913 г.

1.655. След превземането на Одрин, 1913 г.

1.656. Бивак пред Одрин, худ. Я.Вешин, 1913 г.

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.652, 1.656, 1.658, 1.660, 1.661, 1.662)

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика (1.651)

ТЕМА 2.6. Войска (1.651, 1.652, 1.653, 1.654, 1.655, 1.656, 1.657, 1.658, , 1.659, 1.662)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.651, 1.657, 1.660)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.652, 1.653, 1.654, 1.656, 1.658, 1.661, 1.662)

1.657. Сборен пункт на новобранци за войната 1913 г., Търново

1.658. Атаката на Чаталджа, 1913 г.

1.659. Екипажът на торпедоносеца „Дръзки" торпилнрал по време на Балканската война турския крайцер „Хамидие", 1912 г.

1.660. Четене Манифеста за обявяване на войната през 1915 в Плевен, сборен пункт на III българска армия.

1.661. Българска позиция по време на Първата световна война

1.662. Артилерийско отделение край своето оръдие на позиция през 1915 г.

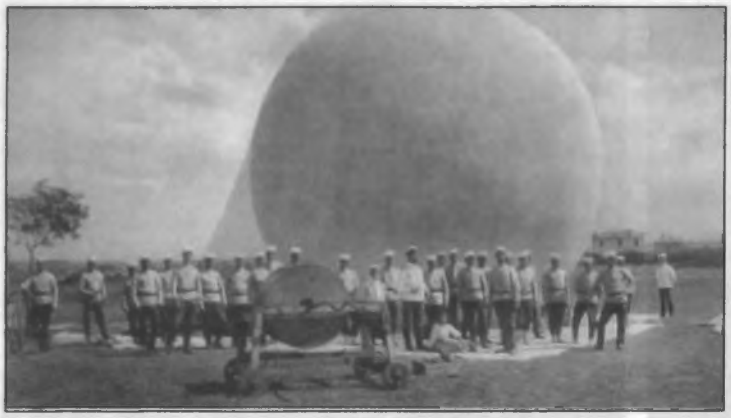

1.663. Българските войници се учат за балонна служба

1.664. Майор Радков с офицерите си по време на Първата световна война

1.665. Група кавалери на ордена за храброст от 18-ти Етърски полк

1.666. Патрулът на капитан В. Начев преди нападение

1.667. Патрулът на поручик Герганов след успешно завършено нападение

1.668. Н. Ц. В. Престолонаследникът Княз Борис и комаидирът на дивизията генерал Бърнев, при гр. Гевгели

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.668, 1.669)

ТЕМА 2.6. Войска (1.663, 1.664, 1.666, 1.667, 1.668, 1.669, 1.670, 1.671, 1.672, 1.673, 1.674)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.665, 1.674)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.664, 1.666, 1.667, 1.668, 1.669, 1.670, 1.671, 1.673)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.670, 1.672)

1.669. Н. Ц. В. Престолонаследникът Княз Борис прн щаба на II-ра бригада, 1916 г.

1.670. Из живота на позицията

1.671. Изпитване н раздаване на противогази

1.672. Последно прости

1.673. Самарянки с ранени войници в двора на Червения кръст, 1917 г.

1.674. Пристигането на 18-ти Етърски полк във Велико Търново, октомври 1918 г. Полковото знаме н вериите му защитници

1.675 Командирът на 18-ти пехотен полк поема знамето от Н. В . царя, 1937 г.

В духа на армейските традиции в края на XIX и началото на XX век във войската на Българското Княжество (1879–1908 г.) и Царство (1908–1946 г.) се оформят така наречените шефски полкове. Това са особен род армейски формирования, в чиито редици е особено голяма чест да се служи. Княз Александър първи поема шефството на свой полк. Традицията продължава и Княз Фердинанд, а впоследствие и Цар Борис III

18-ти пехотен на Н.В. Цар Фердинанд полк съществува от 1889 г., като в него са включени и 18-а Габровска и 21-а Еленска дружина, които са създадени след Освобождението.

По силата на Ньойския договор е преустроен в 18-та пехотна Етърска дружина със силно намален състав от доброволци, останали на платена служба. През 1928 г., когато в пехотата се възстановява общозадължителният набор, полкът е възстановен.

Събитие с особена важност за 18-ти пехотен на Н.В. Цар Фердинанд полк е получаването на ново знаме. Старото знаме, водило войската в 4 войни, е сменено с ново, дарено от цар Борис III и носещо неговия вензел. Връчването на новото знаме става на 3.10.1937 г.

На 17.10.1937 г. полкът се прощава със старото боево знаме. На церемонията присъстват всички живи командири и ветерани от полка. Командирът на полка полк. Бакърджиев пръв целува старата светиня. След него със знамето се прощават бойните командири, офицери, подофицери и редници.

1.676. Бившият командир на полка се прощава с полковото знаме, 1937 г.

1.677. Прощаване със старото полково знаме, 1937 г.

1.678. Цар Борис III приема парада на опълченците от Шипка и Сливница. Самоков, 30-те години на XX в.

1.679. Втори курс на артилерийски и оръжейни техници, София, 1925 г.

1.680. Катедралата „Св. Неделя" в София непосредствено след атентата през 1925 г.

1.681. Българските войни влизат в Дедеагач

1.682. Тържество по случай освобождението на Южна Добруджа, 1940 г.

ТЕМА 1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти (1.681)

ТЕМА 2.1. Българският владетел (1.678)

ТЕМА 2.6. Войска (1.675, (1.676, 1.677, 1.678, 1.679, 1.681, 1.682, 1.683)

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие (1.680)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.681, 1.682)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.679)

1.683. 8-мм картечница

БОЛГАРСКОМУ НАРОДУ!
БОЛГАРСКОЙ АРМИИ!

Болгары!

Красная Армия не имеет намерения воевать с болгарским народом и его армией, так как она считает болгарский народ братским народом.

У Красной Армии одна задача — разбить немцев и ускорить срок наступления всеобщего мира.

Для этого необходимо, чтобы болгарское правительство перестало служить делу немцев, чтобы оно порвало немедленно всякие отношения с немцами и перешло на сторону коалиции демократических стран.

Красная Армия добивается того, чтобы немецкие солдаты и офицеры, нашедшие приют в Болгарии, немедленно были интернированы и переданы советским войскам, или возвращены.

Красная Армия добивается далее того, чтобы все немецкие корабли, укрывшиеся из северных портов в Болгарию, были немедленно переданы Советскому Союзу, а если окажется, что часть из них затоплена, Красная Армия требует, чтобы морскому флоту Советского Союза была предоставлена возможность извлечь их.

Только при исполнении этих условий может быть прекращено состояние войны и начаты переговоры о перемирии.

Командующий фронтом генерал армии
ТОЛБУХИН

7 сентября 1944 года.

1.684. Апел на генерал Толбухин към българския народ и армия, 7.IX.1944.

1.685. Общ вид и затворна част на пушка „Манлихер“, образец 1888 г., комплектована с нож. На въоръжение в българската пехота от 1890 г.

1.686. На фронта по време на Втората световна война

1.687. Митинг на български, югославски и гръцки партизани в Демир Хисар, септември 1944 г.

1.688. Опълченецът Петър Стойчев, в Казанлък, септември 1944 г.

ТЕМА 2.6. Войска (1.684, 1.685, 1.686, 1.688)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.687)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.686)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.691, 1.692, 1.693, 1.694, 1.695, 1.696)

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития (1.684, 1.689, 1.690, 1.691)

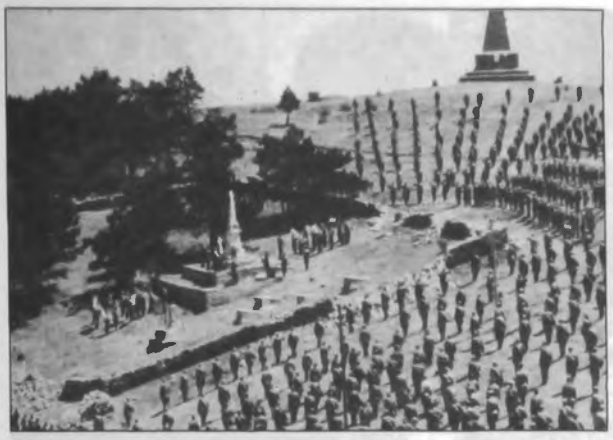

1.689. Съветски полк на Шипка, семтември 1944 г.

1.690. Съветски войски преминават пред сградата на Софийския университет, 1944 г.

1.691. Паметник на Цар Освободител

1.692. Паметникът на загиналите медици в Руско-турската Освободителна война, известен като Докторски паметник

1.693. Паметник на Одринската епопея

1.694. Мемориал на загиналите във войните, Велико Търново (Майка България)

1.695. Паметник в Сливница

1.696. Паметник на Васил и Сава Кокарешкови в гр. Белица

1.697. Шестте ястребинчета – от ляво на дясно: Цанка, Цветанка, Иван, Димитринка, Надежда. (Стойне няма снимка)
Шест деца от село Ястребино, разстреляни заедно с родителите си, които са обвинени в укриване и подпомагане на преминали в нелегалност членове на БЗНС.

Българската антифашистка борба е дълбока народна драма. Тя създава потресаващи примери на саможертва, пред които историята онемява и човешката съвест не може да не изтръпне. В село Ястребино – Омуртагско, фашистките палачи застрелват на 20 декември 1943 г. ятаците Стоянка и Петър Калайджийски, родители на партизанин, заедно с децата им Стойне, Иван и Надежда. Пет жертви наведнъж, цялата къща изтребена! В село Коиловци Никополско – за антифашистка дейност палачите убиват на 30 януари 1944 г. 77-годишният Колю Гърков заедно с тримата му сина Божин, Никифор и Съботин. Къщата с един замах зачернена, както е ставало някога в средните векове. Съба и Петър Еневи от с. Коевци, Севлиевско – загубват всичките си четири деца в борбата: Стефан умира след инквизиции в полицията, Параскева и Николай падат в Балванската битка, а Владимир, заловен като партизанин от Габровско-Севлиевския отряд, е обесен.

1.698. Митко Палаузов (1930–1944)
На 12 г. става партизанин. Убит с майка си.

По История на антифашистката борба в България. Т. 2, 1943/1944. С., 1976. с. 295

1.699. Барелеф на загиналите антифашисти в гр. Антоново (бивше с. Ястребино)

1.700. Паметник на Ястребинчетата в гр. Антоново (бивше с. Ястребино)

1.701. Паметник на Митко Палаузов в Габрово

1.702. Паметник на борците против фашизма в Русе

ТЕМА 3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие (1.697, 1.698, 1.699, 1.700, 1.701, 1.702, 1.703)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.699, 1.700, 1.701, 1.702)

1.703. Полицейско табло от Габрово. Отбелязаните с кръстчета са убити. 1. Георги Генов, 2. Ив. Ив. Цанев, 3. Вас. Дам. Райков, 4. Ив. Дин. Гатев, 5. Ив. Т. Станев, 6. Цоню Христов, 7. Ст. Ив. Хърватов, 8. Борис Колчев, 9. Ив. Хр. Стоянов, 10. Ст. Ив. Стоянов, 11. Ефтим Апост. Цветков, 12. Хр. Орловски, 13. Кольо Ст. Колев, 14. Коста Стоев Райков, 15. Пенчо Стоянов, 16. Бончо М. Христов, 17. Трифф. Цон. Палаузов, 18. Дим. Байкушев, 19. Ганчо Цанков, 20. Русана Цанева Палаузова, 21. Ст. Цонева Гергинова, 22. Величка Хр. Щърбанова, 23 Нев. Лазарова, 24. Мара В. Орловска, 25. Ст. Лазаров, 26. Нушка Алекс. Димова, 27. Димитричка К. Чолакова, 28. Алекси Д. Христов, 29. Ив. В. Райков, 30. Слави Ангелов Богданов, 31. Цоню Димитров, 32. Ник. Иванов, 33. Съби Стефанов, 34. Йонко Колев Иванов, 35. Анг. Д. Георгиев, 36. Мар. Дам. Цветков

ОФИЦЕРСКИТЕ БАЛОВЕ

Офицерите от гарнизона посрещат заедно празниците, помагат си и се грижат за адаптирането на новоназначените си колеги в местното висше общество. Командирът на полка има ангажимент да представи офицерите на местния елит, да ги подпомага в социалното общуване, както и да следи за безупречното им поведение. Средището на полковото офицерство е сградата на офицерското събрание, или т.нар. Военен клуб. Традицията на военните клубове в България следва принципа на популярните през XIX век. английски клубове. Военният клуб е едновременно културно и социално средище, хотел, библиотека, ресторант. В него отсядат офицери, минаващи през града, както и новоназначени офицери, докато намерят квартира. Тук офицерите могат да прочетат и обсъдят пресата, да ползват библиотеката или да получат пощата си, да се срещнат с колеги и да поканят роднини и приятели в изискана атмосфера. В офицерския клуб се организират тържества, концерти и балове. Обикновено сградите на офицерските събрания са красиви и внушителни и се намират в центъра на града. Централният военен клуб е сред най-красивите сгради на София. В повечето градове има гарнизонни военни клубове.

1.704 Публика на Гергьовденския парад пред Военния клуб

Офицерските балове се провеждат по различни празнични поводи. Най-големите са: Гергьовския – след парада на кавалерите на ордена „За храброст“, Новогодишния, Рождението на Царя, Именния ден на Царя, годишнината от възшествието на Царя, празниците на Престолонаследника, празниците на шефа на полка, годишнини от победите на полка и др. Организацията на бала започва седмици преди събитието. Определя се кръгът на поканените, видът униформа според церемониала и ранга на почетния гост, менюто, музиката, определят се комендантът и помощниците му. Изпращат се специални, богато украсени покани до градския елит, като поканените цивилни могат да закупят билети за участие в бала. Най-често събраните средства се използват за благотворителни цели – подпомагане на семействата на загинали офицери, построяване и поддържане на военни паметници и др. За самия бал залата се украсява с кокарди и знамена, застилат се бели покривки, поставят се кристални чаши и сребърни сервизи с вензела на шефа на полка, портрети на монарха и семейството му. Популярните танци на епохата се изпълняват от военната музика или от цивилен оркестър. За провеждането на бала се грижи комендант. Няколко млади офицери в бели кители служат за стюарди – посрещат гостите, въвеждат ги в залата и настаняват дамите. На баловете, за разлика от гала-вечерите, не се предвиждат маси с постоянни места за сядане, а само столове покрай стените, на които седят дамите, когато не танцуват. Балът се открива от най-старшия офицер. Свири се химнът, маршът на полка и химнът на Н.В. Царя. Следват тостове: за отечеството, за господаря и доблестното офицерство, за честта на пагона, за честта на оръжието, за историята, която няма да забрави своите най-добри синове... След това комендантът на бала открива танците. Неомъжените дами винаги присъстват с родителите си. Офицерите предварително са запазили

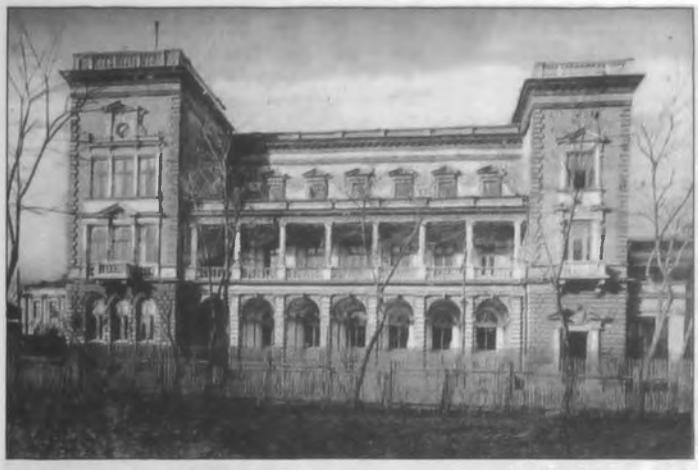

1.705. Централен военен клуб в София

правото си да танцуват с присъстващите дами, като са поискали разрешение за това от родителите им. Не е прието една дама да танцува само с един офицер, освен ако не е сгодена. Сгодените или омъжени дами могат да танцуват с друг офицер, само след разрешение от годеника/съпруга. Стюардите се грижат всички дами да танцуват и никоя да не се чувства пренебрегната. Сервират се само слабоалкохолни напитки – шампанско, вино и бира. Разбира се, злоупотребата се счита неуместна. За младите офицери не е прието да пият повече от една чаша. Към 22:30 ч. старшият офицер или почетният гост се сбогуват и напускат бала. Тогава идва ред на неофициалната част – оркестърът свири по-модерни танци, веселието се развихря. Комендантът на бала остава докрай, за да следи за реда и добрите нрави.

Въпреки че балът е продължил до късно през нощта, на следващата сутрин точно в 6 часа целият личен състав на гарнизона е в строя за издигане на знамето.

По традиция на Нова година Царят лично посещава бала във Военния клуб.

1.706. Военният клуб в Шумен

Инициатор за строителството на Военния клуб в Шумен е генерал Никола Иванов Колев, един от най-видните пълководци в миналото. Той е от онова поколение български военачалници-пълководци, които считали възпитателната работа сред войниците като част от тяхната бойна подготовка. Тъй като ставало въпрос за строителството на сграда, която да олицетворява настоящето и бъдещето на българската армия, за проектирането ѝ е обявен конкурс. Най-добър се оказва проектът на подпоручик Васил Иванов Златаров – сапьор по специалност, човек с многостранен талант, макар и без специално архитектурно образование. Строителството на Военния клуб става дело на цялата военна общественост, на всички офицери и войници от Шуменския гарнизон. Завършен е за около 2 години и открит през лятото на 1903 г. На 27 май 1980 г. сградата е обявена за паметник на културата.

ТЕМА 2.6. Войска (1.704, 1.705, 1.706)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.704)

ТЕМА 4.1. Военни действия и териториални промени (1.707, 1.708, 1.709, 1.710)

1.707. България според Санстефанския мирен договор

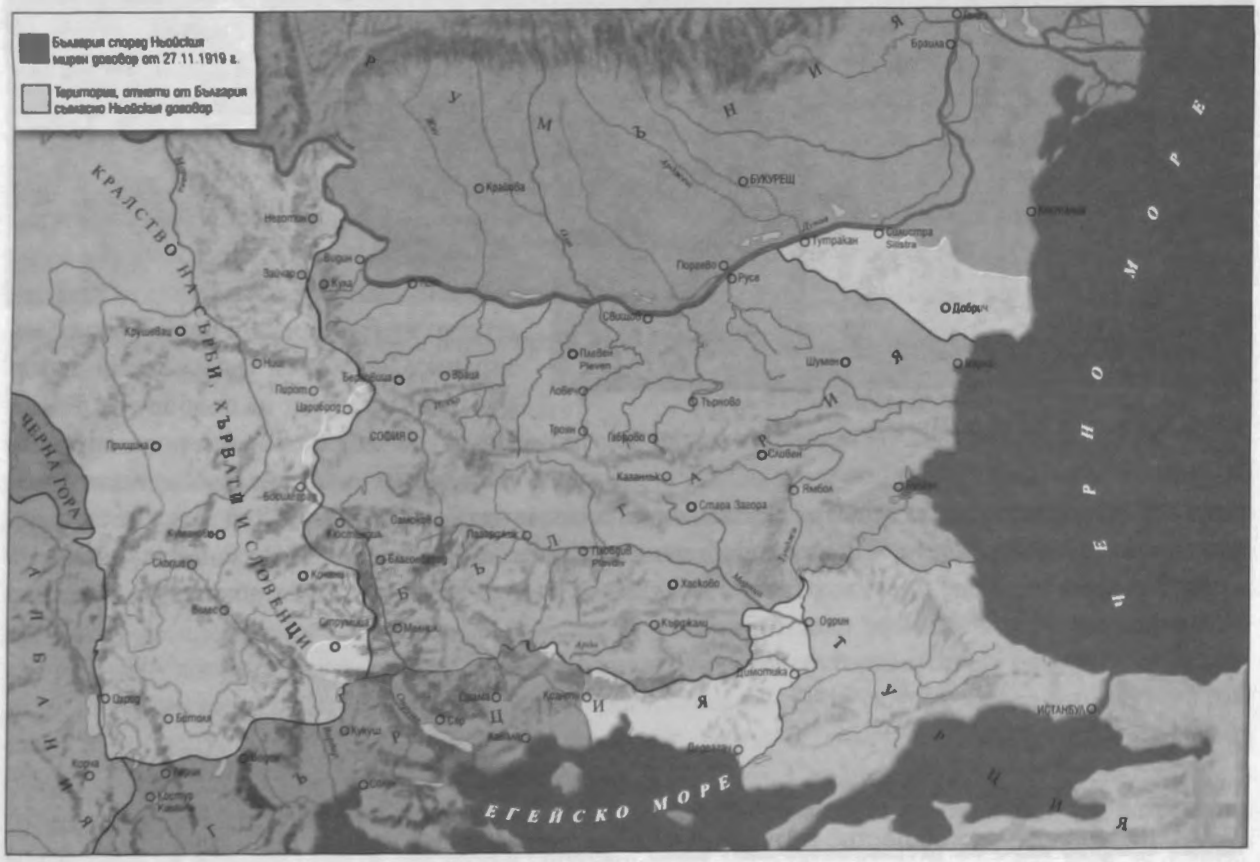

1.708. България по Ньойския мирен договор

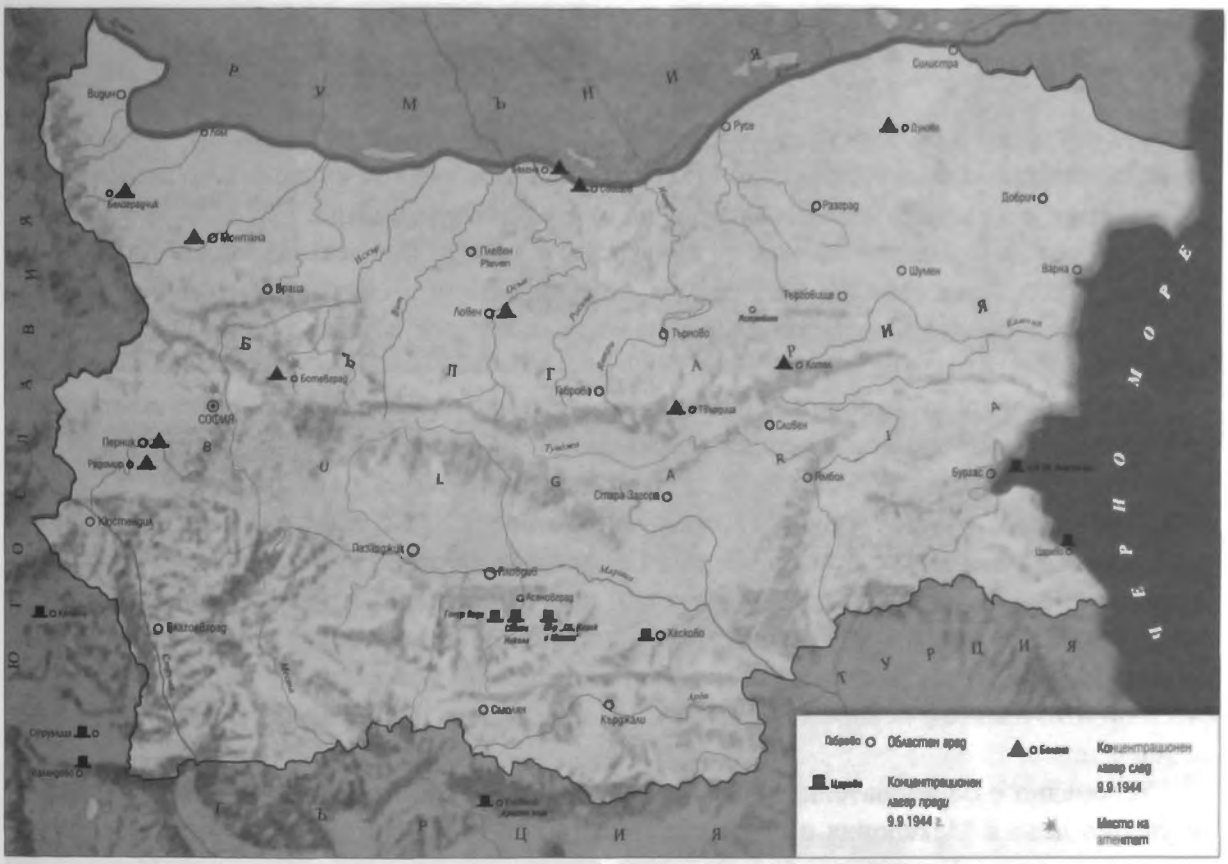

1.709. Политически репресии в България след 1923 г.

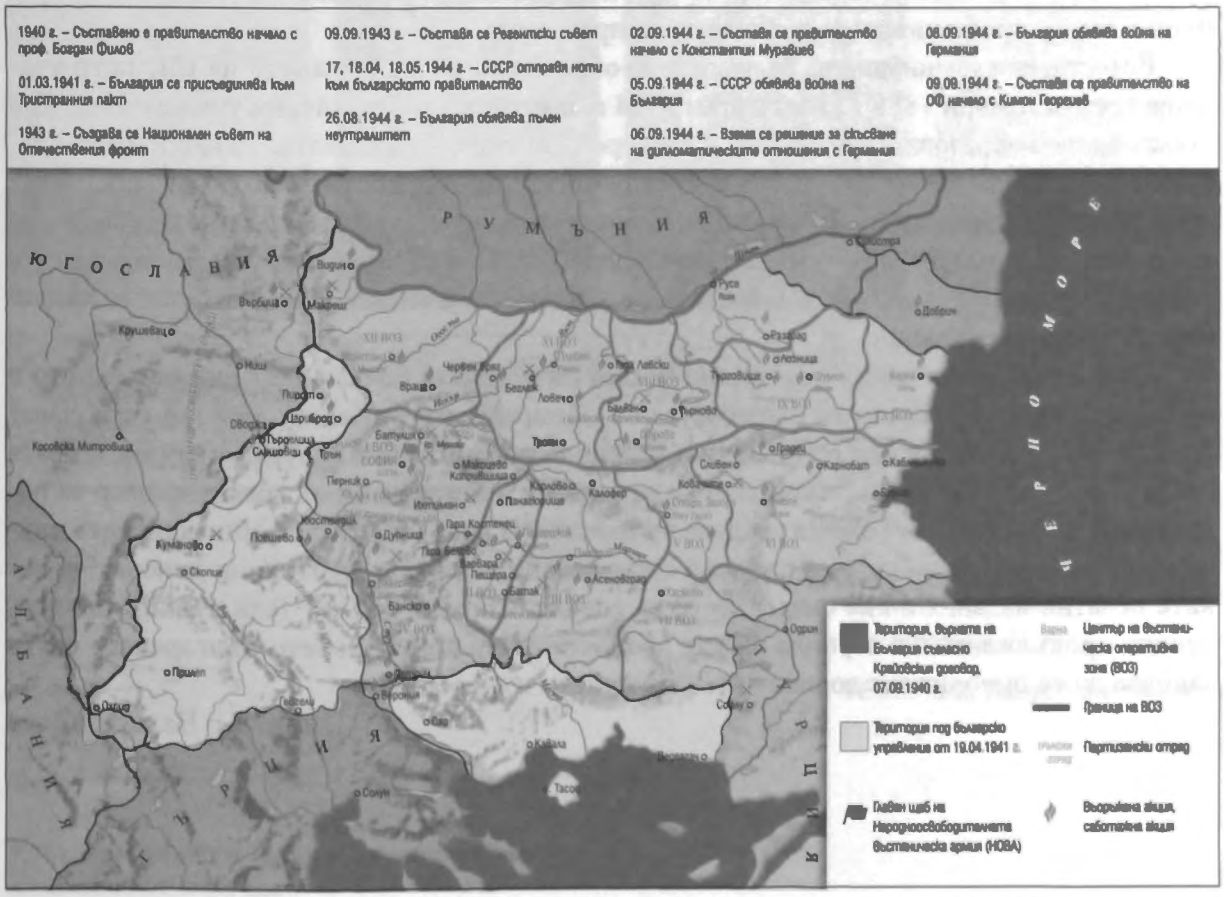

1.710. България в Тристранния пакт и българската съпротива (1941-1944)

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

„Цялата история на българското народно Възраждане, с което се напомни на Европа за съществуването на българския народ и което стана причина за чудесното освобождение на България, е в същото време и история на българските училища. Грижата за училищата съставляваше най-главната част на българското движение, което във всеобщото образование, наредено на една народна основа, виждаше единственото спасение на българите и най-сигурния път на една по-щастлива бъдащност", отбелязва видният чешки историк професор Константин Иречек през 1882 г.

Тази тенденция за доминиране на образованието над науката и останалите компоненти на културния живот ясно се откроява за времето до Балканските войни. Още през 1878 г. професор Марин Дринов прави опит да изгради общи основи на българската образователна система, но това се удава на Георги Живков през 1891 г. с неговия Закон за народното просвещение, т. нар. Живков кодекс. По френски образец той създава модерна тристепенна система на задължително начално, прогимназиално и гимназиално образование. Предимство се дава на хуманитарните дисциплини, укрепващи националната идентичност като българския език и литература, българската история, отечествената география и др. Системата е осъвременена с Мушановия кодекс през 1909 г., без да е променена значително.

Успоредно с образователната система на свободна България се развива българското учебно дело в Македония и Одринска Тракия под ръководството на българската национална църква – Екзархията. След войните с промените на Цанко Бакалов (Церковски) от 1919-20 г. е въведено задължително прогимназиално образование и акцентът се премества върху професионално-техническите предмети.

Естествена кулминация на българското образование е създаването на Висшето училище през октомври 1888 г., което през 1904 г. прераства в Софийския университет. Той става основен образователен, научен и културен център на държавата. Университетът дава почти всички кадри на Българското книжовно дружество, което през 1911 г. прераства в Българската академия на науките. В междувоенния период се създават нови специализирани висши училища като Рисувалното, Музикалното и Свободният университет в столицата, Търговското във Варна, Стопанската академия в Свищов. Подобен статут придобива и Военното училище.

Като съществена част от културния живот на страната се развиват библиотечното и музейното дело. Отначало те съществуват в общи структури, чиито основи се полагат през 1878 г. едновременно в Пловдив и София. Народните библиотеки с музеи в двата града бързо събират внушителни сбирки от книги и материали и създават пример за подражание на останалите големи градове в страната. В края на XIX век обществената инициатива е регламентирана и допълнена с въвеждането на задължителния депозит за новите печатни издания и със създаването на специализирани музеи. Тези възходящи тенденции продължават и в периода между двете световни войни, когато българската наука започва да се приближава до високите европейски измерения.

доц. д-р Валери Колев

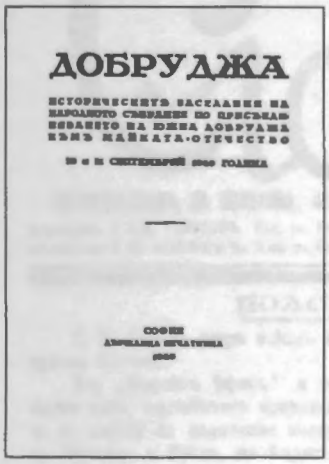

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.711)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.711)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.711)

1.711. Учебници, речници и друга педагогическа книжнина от периода

МАРИЦА.

Година I. Пловдивъ, Петъкъ, 4 Августъ 1878. Брой 3.

ЦѢЛОКУПНА БЪЛГАРИЯ

Брой I. Târnovo 20. Іюнія 1879. год. Година I.

ПРОГРАМАТА НИ.

ВИТОША

Година I. Софія, Сряда 27 Юній 1879 г. Брой 9.

Софія, 27 Юній 1879.

НЕЗАВИСИМОСТЬ

Год. V. София, сряда 27 августъ 1880 год. Брой 1.

КЪМ ЧИТАТЕЛИТѢ.

БЪЛГАРСКИ ГЛАСЪ

LA VOIX DE LA BULGARIE.

РАБОТНИКЪ

органъ на народната партия.

ЗОРНИЦА

„ . . . . ДОЛѢ СЯ ЗАЗОРИ ДЕНЬ-ТЪ, И ЗОРНИЦА-ТА ИЗГРѢЕ. . . . . " 2 Пет. 1 : 19.

ГОДИНА 10. ЦАРИГРАДЪ, ОКТОМВРІЙ 1884. Брой 10.

Год. XXI. Брой 6220

Зора

РУСИЯ ПОДАЛА УЛТИМАТУМЪ ДО ФИНЛАНДИЯ

КРАЛЪ КАРОЛЪ ЗА ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА НА РУМЪНИЯ

ДНЕШНАТА БЪЛГАРСКА АРМИЯ

Н-ръ-председателятъ за законопроектитѣ по просвѣтата

Подготовката на виско-износните ни търговия съ Русия

КОМБИНАЦИИТѢ, КОИТО СЕ ПРАВЯТЪ НА БЛИЗКИЯ ИЗТОКЪ

ЗАКОНОПРОЕКТИТѢ, КОИТО ПРИЕ НАР. СЪБРАНИЕ ВЧЕРА

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.712)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.712)

1.712. Периодични издания

1.713. Периодични издания

МИРЪ
ОРГАНЪ НА НАРОДНАТА ПАРТИЯ.

ДНЕВНИКЪ
ПРЕСТЖПНАТА НАИВНОСТЬ

ЗЕМЛЕДЕЛСКИ КООПЕРАТОР
COOPERATEUR AGRICOL
ОРГАН НА ЗЕМЛЕДЕЛСКАТА КООПЕРАТИВНА
СИНДИКАЛНА ЦЕНТРАЛА

ТЕМА 2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност (1.713)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.713, 1.714)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.713, 1.714)

Год. XVII Цена 1 левъ

Слово

ВСЪКИДНЕВНИЦЪ ЗА ПОЛИТИКА, СТОПАНСТВО И КУЛТУРЕНЪ ЖИВОТ

Директори- † АЛ. ГРЕКОВЪ Ред. ул. Веслецъ 5 Тел. 2-69-50. Директоръ основатели: † Н. МИЛЕВЪ. Адм. ул. Веслецъ 5 Тел. 2-18-64. Т. КОЖУХАРОВЪ

ПОЛОЖЕНИЕТО ДНЕСЪ:

Н. В. Царьтъ вчера е билъ на гости на югославския регентъ принцъ Павелъ.

Отъ „Форейнъ Офисъ" е издадено комюнике, съ което, за първи пътъ, англійското правителство дава формални увѣрения, че въ случай на нападение върху Чехословашко, Англия, заедно съ Франция и Русия, ще бждатъ на страната на Чехословашко.

Пражкото правителство заявява, че е съгласно съ англо-френски планъ за отстъпване територии на Райха, но че не може да се съгласи съ германския меморандумъ.

Въ Лондонъ е обявена мобилизация на часть отъ териториалнитѣ (запасинтѣ) войски.

(Пълни подробности на 3 стр.)

ГОДИНА XXXII
УТРО
ГЕРМАНЦИТѢ БО
КОГА ТУРЦИЯ ЩЕ ВЗЕМЕ ОРЖИЕТО
ВОЕННИТѢ ДЕЙСТВИЯ НА ИЗТОЧНИЯ ФРОНТЪ
КОНГРЕСЪТЪ НА ИНДУСТРИАЛИТѢ
АНГЛИЯ ЩЕ СЕ ПОМЖЧИ ДА ОТВОРИ ВРАТАТА НА ЕВРОПА ПРЕЗЪ ИСПАНИЯ
РОЖДЕНИТѢ ДЕНЯ НА ПРЕСТ НАСЛѢДНИКА

1.714. Библиотеката музей във Велико Търново (1939-1952)

Пред българската държава след Освобождението стоят няколко основни задачи в областта на опазването на културно-историческото наследство. На първо място – създаване на нормативна база от строги закони, защитаващи старините, паметниците и уникалното ни културно наследство от разрушаване или изнасяне зад граница. На второ място – създаване на институти и институции, които да осъществяват на практика тези закони. Трето – научно изследване на българската история, чрез програми за издирване на веществени и писмени паметници, както и за тяхното опазване и съхраняване за поколенията.

Важен момент за дейността на държавата в областта на опазването на старините е приетият през 1889 г. „Закон за издирване старини и за спомагание на научни и книжовни предприятия". В него се подчертава, че всички „неоткрити материали в старинни предмети, дето и да се намерят те, принадлежат на държавата".

Още при Временното руско управление се правят първите стъпки към създаването на държавен музей. На 8 ноември 1878 г. по инициатива на губернатора на София П. В.Алабин и с подкрепата на Марин Дринов, началник на отдела за народно просвещение и духовните дела, се създава Софийска публична библиотека. Към нея се предполага и уреждането на музей, в който ще постъпват запазените и новооткрити старини. Първите експонати в музейната сбирка към Народната библиотека постъпват чрез Княжеската канцелария през април 1880 г.

През 1891 от Народната библиотека в София се отделя Народният музей. Това дава началото на музейното дело в България. Решаващо значение за обособяването на Народния музей като самостоятелен културен институт има проведеното през 1892 г. Първо българско земеделческо-промишлено изложение в Пловдив. Откупени са експонатите на Павилиона за изящни изкуства от Изложението и с тях се създава Художествен отдел на новоучредения музей. В Народния музей през 1893 г. се обособяват три основни сбирки: старовековна, етнографска и нумизматична. При създаването на Народния музей в неговите фондове се числят 343 паметници и художествени произведения, както и 2357 монети. През 1906 г. всички етнографски материали и архивни документи преминават към новосъздадения Етнографски музей. Според Закона за народното просвещение от 1909 г. в страната функционира вече и Археологически народен музей. Наред със събирателската работа, уредниците на Народния музей извършват и системна научноизследователска работа, за която свидетелстват и съответните публикации. През 1907 г. излиза първият том Известия на Народния музей, а от 1910 г. излизат Известия на Археологическото дружество в София.

През 90-те години на XIX век у нас се обособяват два типа музеи: централни – държавни (известни като Народни музеи) и местни – обществени (читалищни и училищни сбирки, прерастващи впоследствие в градски или читалищни музеи). За създаването на местните музеи в края на XIX и началото на XX век основна роля изиграват повсеместно

създадените археологически дружества и системните археологически разкопки, които се провеждат в страната.

През 80-те години на XIX век в България се заражда идеята за създаване на природонаучен музей. Сред най-пламенните радетели за тази нова културна институция са проф. Георги Златарски, проф. Марин Дринов, Константин Иречек и младият княз Фердинанд. На 2 август 1889 г. по повод честването на втората годишнина от възшествието си на българския престол, той излага личната си колекция от препарирани насекоми и птици. Природните сбирки на княза се попълват постоянно и се налага преместването им от двореца в специална сграда.

Първата музейна експозиция е открита през 1907 г. В нея са включени най-забележителните експонати от всички колекции, притежание на музея. Само от сбирката насекоми са експонирани в две зали 18 000 екземпляра. През същата година е отпечатан и каталог „Колекциите на Естествено-историческия музей в София на Н.В. Цар Фердинанд I".

В началото на XX век се появява един нов за страната ни клон на музейната практика – военноисторическите музеи. Първият военен музей е открит на 23 април 1904 г. в Казанлък в 23-ти Шипченски полк. За първи път в нашата музейна практика започват да се превръщат в музеи къщи, в които са отсядали членовете на Руския генерален щаб, Главнокомандващият и руският император. В автентични сгради се подреждат експозиции, които включват оръжия, униформи и много лични вещи. Друга особеност на тези военноисторически музеи е, че всички те са заобиколени с паркове, в които са изложени руски оръдия, мортири от крепостната артилерия и др. Къщите-музеи и парковете около тях са оградени със специални метални огради, изработени от трофейно турско оръжие.

Голяма роля за развитието на военноисторическите музеи и за създаването на къщи-музеи изиграва Стоян Заимов. Първите държавни къщи-музеи са открити в началото на 20-те години и са свързани с живота и творчеството на видните наши писатели Алеко Константинов и Иван Вазов.

Принос към изучаването на миналото на даден край дават и поселищните проучвания, които започват да се провеждат от началото на XX век под непосредственото ръководство на такива изтъкнати наши специалисти, какъвто е професор Анастас Иширков. За да се разгърне краезнанието у нас на научна основа, той публикува през 1906 г. „Упътване за изучаване на селищата в българските земи".

Дейността на следосвобожденското ни общество в областта на паметниците на културата е посветена преди всичко на опазването им.

За да се спасят от унищожение недвижимите паметници у нас, Комисията за старините при Министерството на просвещението започва през 1927 г. публикуване в Държавен вестник на „Списък на народните старини". Възниква необходимостта при приемането на новите застроителни и регулационни планове да се запазят архитектурните ансамбли от Възраждането. Това намира отражение в „Наредбата -закон за запазване на старинните постройки в населените места" от 1936 г.

В този период продължава развитието на музейното дело, като възникват и нови видове музеи. През 1921 г. е създаден Църковният историко-археологически музей, който е разположен и до днес в сградата на Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски". През 1821 г. по предложение на министъра на просвещението Стоян Омарчевски е създаден първият литературен музей на Иван Вазов. Открит е през 1926 г. Важен етап в развитието на Народният музей е отделянето от него и обособяването през 1942 г. на Националната художествена галерия в самостоятелен културен институт.

По „История на музейното дело в България" от доц. д-р С. Недков

1.715. Библиотеката в Русе, 1911 г.

1.716. Историческият музей в Русе. Сградата е построена през 1882–1892 г.

1.717. Първото българско светско училище, основано в Габрово през 1835 г. От 1872 г. е гимназия, от 1889 г. носи името Априловска гимназия.

1.718. Чамкория. Освещаване на Горското училище, 1897 г.

1.719. Американският колеж, основан през 1871 г. в Самоков, преместен в София през 1929 г.

1.720. Самоковското богословско училище (семинарията) 1874–1903 г., по-късно училище „Авксентий Велешки". Фотография от 1899 г.

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.715, 1.716, 1.717, 1.718, 1.719, 1.720)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.716, 1.720)

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития (1.719)

1.721. Свищовската търговска гимназия – първото професионално училище в България. Открита е през 1884 г., а сградата е построена през 1895 г.

1.722. Свидетелство на Никола Йонков Вапцаров

1.723. Тулча – църквата „Свети Георги“, с женско и мъжко училище, края на XIX век

1.724. Мъжката гимназия в Русе. Сградата е открита през 1898 г.

1.725. Физически упражнения в двора на училището в Банско, началото на XX век

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.721, 1.722, 1.723, 1.724, 1.725)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.721)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.723)

1.726. Пловдив, френският мъжки колеж „Свети Августин“, 1922 г.

1.727. Девическата гимназия във Варна, създадена през 1883 г.

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.726, 1.727, 1.728, 1.729, 1.730, 1.731)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.726, 1.729)

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития (1.726)

1.728. Царевна Миладинова, основателка на първия пансион и девическо класно училище в Солун, с ученички, 1882–1883 г.

1.729. Учители от българската мъжка гимназия в Солун, 1890 г.

1.730. Ученици от първи випуск на солунската мъжка гимназия с учителите си, 1898–1899 г.

1.731. Ученици със своите учители, 1910 г.

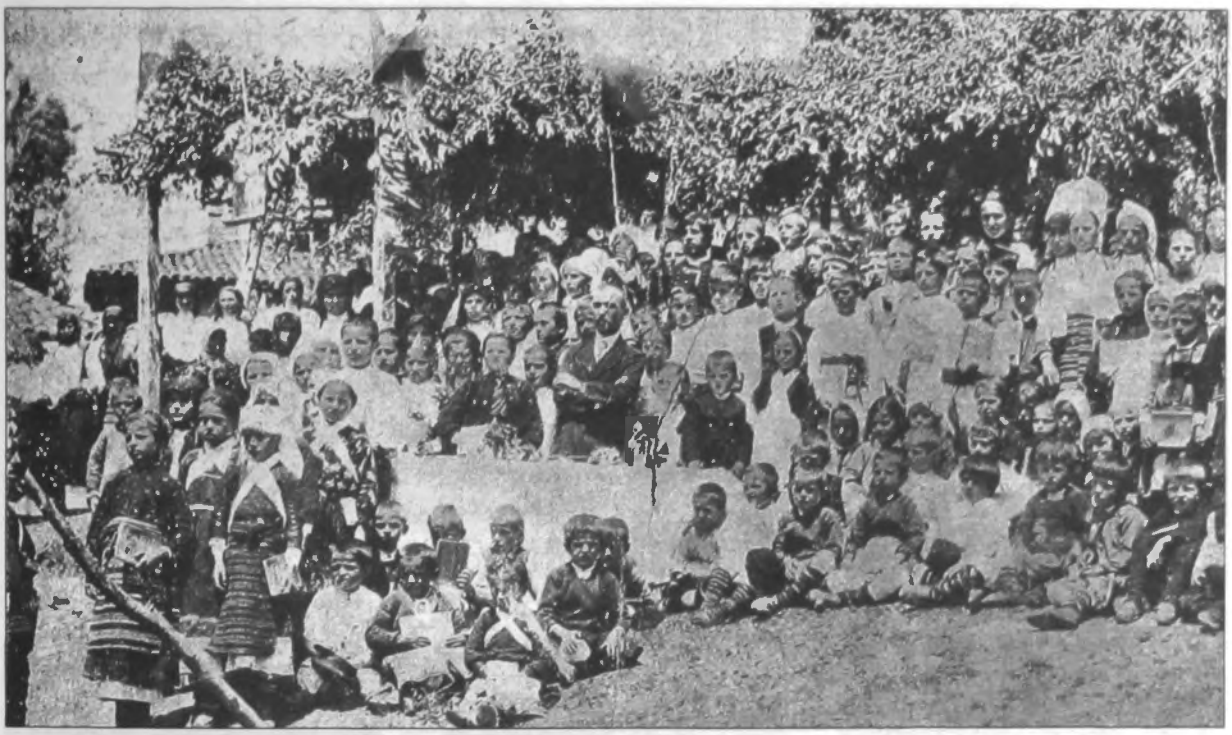

1.732. Училище „Свети Климент“ в с. Цер, Битолско отбелязва края на учебната година с общоселско веселие, 1916 г.

1.733. Второкурсничките от плетачното ателие на Средното професионално девическо училище за сираци от войните , под патронажа на княгините Евдокия и Надежда, София, 1922 г.

1.734. Българското училище „Кирил и Методий“ в Бабадаг, 1942 г.

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.732, 1.733, 1.734)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.732, 1.734)

1.735. Списание „Другарче“, 1919 г.

1.736. Свидетелство за завършен курс, 1900 г.

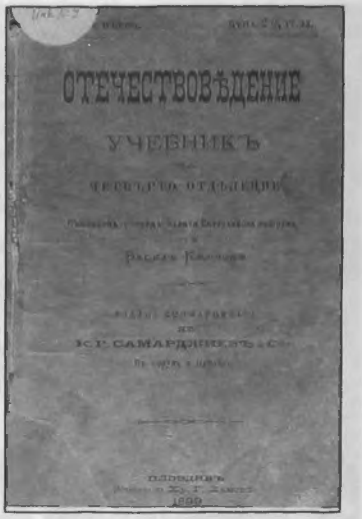

1.737. Учебник по новата екзархийска програма, 1899 г.

1.738. Билет от лотария в полза на новопостроеното училище в Лозенград, 1882 г.

1.739. Книжици за прочит, 1889 г.

1.740. Правилник на класните училища

1.741. Печати на училища от Одрин, с. Охлювец, Кърджалийско, Лозенград и Малко Търново

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика (1.740)

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.738)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.735, 1.736, 1.737, 1.739, 1.740, 1.741)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.737)

1.742. Сградата, в която от 1929 г. се помещава БАН

1.743. Академичният съвет на Софийския университет, 1904-1905 г

НАЧАЛО НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

1 октомври 1888 г. – открива се Висшият педагогически курс с Историко-филологически отдел и се създава Университетска библиотека

декември 1888 г. – курсът се преобразува със закон във Висше училище

1889 г. – открива се физико-математически отдел

декември 1894 г. – със закон статутът на Висшето училище се приравнява с този на университет, преподавателите стават професори и доценти, практическите занимания се водят от асистенти

23 януари 1904 г. – със закон Висшето училище се преобразува в университет с 3 факултета: Историко-филологически, Физико-математически и Юридически.

1905 г. – университетът се преименува на Софийски университет „Св. Климент Охридски"

1918 г. – открива се Медицински факултет

1921 г. – откриват се Богословски факултет и Агрономически факултет, трансформиран в Агрономолесовъден

1923 г. – открива се Ветеринарномедицински факултет

1934 г. – създава се Статистически институт за стопански проучвания.

1.744. Проф. Шишков – първият български професор по зоология (с дъщеря си), 1940 г.

1.745. Асен Златаров (1885-1936) е основоположник на биохимията в България. В лабораторията на Софийския университет.

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.744)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.742, 1.743, 1.744, 1.745)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.742, 1.744)

1.746. Комисия по учредяване на Медицинския факултет, 1918 г.

1.747. Преподаватели и студенти химици, 1914 г.

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика (1.746)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.747, 1.748, 1.749, 1.750)

1.748. Проф. д-р Елисавета Карамихайлова (1897–1968) е първата жена професор по физика у нас и един от пионерите на ядрената физика

1.749. Кирил Попов (1880–1966) е първият българин с докторат по астрономия (защитен през 1912 г.) Първият астероид с българско име е кръстен през 1932 г. на дъщеря му Цветана (785 Zwetana)

1.750. Ботаническата градина при Софийския университет

1.751. Стефан Георгиев (1859–1900) – първият български професор по ботаника, създател на Ботаническата градина при Софийския университет

1.752. Никола Белопитов (1901–1972) Върхово постижение в техническото му творчество като учен-инженер е изобретеният оригинален метод за електроискрово напластяване на благородни метали, известен като „метод на Белопитов", патентован в САЩ, Великобритания, Франция, ГФР и др.

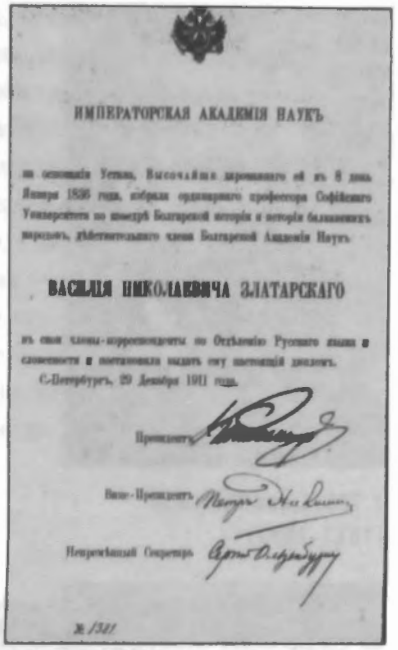

ИМПЕРАТОРСКАЯ АКАДЕМІЯ НАУКЪ

ВАСИЛІЯ НИКОЛАЕВИЧА ЗЛАТАРСКАГО

С-Петербургъ, 29 Декабря 1911 года.

1.753. Диплом за избирането на Васил Златарски за член на Руската академия на науките

1.754. Порфирий Бахметиев (1860–1913) – първият професор по физика във Висшето училище

1.755. Порфирий Бахметиев със сътрудници по време на изследвания по анабиозата

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.751, 1.752, 1.753, 1.754, 1.755, 1.756, 1.757, 1.758)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.753)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.751, 1.752, 1.753, 1.755, 1.756, 1.757, 1.758)

ТЕМА 7.1 Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации (1.752, 1.753)

1.756. Сава Радулов (1817–1887)

Сава Радулов е педагог и книжовник. Роден е в Панагюрище. Учи в Смирна и в Ришельовския лицей в Одеса.Той е един от създателите и пръв директор на българската гимназия в Болград. Сава Радулов е автор, преводач и издател на 18 учебника. След Освобождението се установява в гр.Варна, където се занимава с издателска и обществена дейност. Завещава спестяванията си за учебното дело в Панагюрище. През 1884 г. е избран за почетен член на БКД (дн. БАН).

1.757. Тодор Йончев (1859–1940)

Тодор Йончев е учител и общественик. Роден е през 1859 г. в гр. Лом. Завършва педагогическото училище във Виена, Австрия, след което се връща в България и става учител по химия и гимнастика в Шумен. През 1888 г. завършва химическия и земеделския отдел на политехниката в Цюрих, Швейцария. След завръщането си в България е учител в Садово и София, както и училищен инспектор в Пирдоп. До 1916 г. работи в Министерството на народното просвещение.

Тодор Йончев е един от основоположниците на съвременното физическо възпитание в България. Като учител в София през 1895 г. основава първото Гимнастическо дружество „Юнак“. Той е инициатор и за създаването на Съюза на българските гимнастически дружества „Юнак“ през 1898 г. Избран е в управителния съвет на съюза за деловодител. През 1896 г. е ръководител на българската делегация за Първите олимпийски игри в Атина.

1.758. Сирак Скитник (псевдоним на Панайот Тодоров Христов) (1883–1943)

Сирак Скитник е български художник, писател, художествен и театрален критик. Роден е в Сливен. Учи в Богословското училище в София (1898–1902 г.). Учителства в прогимназията в с. Върбеш и в Сливен (1903–1904 г.). Учи живопис в школата на Л. Бакст в Петербург (1908–1912 г.). Участва в Балканската война (1912–1913 г.). Учител е в прогимназията в Асеновград (1913–1917 г.). Драматург и артистичен секретар на Народния театър в София (1923–1925 г.). Библиотекар в министерството на просвещението (1924–1925 г.). Пръв председател на Съюза на българските художници, основан през 1931 г. Главен ръководител на Радио София (от 1935 г.).

1.759. Тодор Генчов Влайков (1865–1943)

Тодор Генчов Влайков е писател, общественик и политик. Роден е в град Пирдоп. Най-известното му произведение е повестта „Дядовата Славчова унука". Действителен член на БКД (дн. БАН) от 1900 година. Завършва Историко-филологическия факултет на Московския университет през 1888 година. Работи като главен учител в III-то пирдопско училище, а по-късно в Търновската и Софийската гимназия. Един от основателите (1895) и председател (1898) на Българския учителски съюз. Тодор Влайков е сред основателите и първи лидер на Радикалдемократическата партия. През 1890 г. Тодор Влайков и Тодор Йончев основават в Мирково първата българска кооперация – Мирковско взаимодавно спестовно земеделческо дружество „Орало".

1.760. Практическите занимания в Механотехническото училище в София, 20-те години на XX век

1.761. В просторните ателиета на рисувателното училище

1.762 Първи випуск на Медициински факултет, 1924 г.

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.759)

ТЕМА 3.2. Права, свободи и задължения на гражданите (1.759, 1.760, 1.761, 1.762)

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация (1.756, 1.757, 1.758, 1.761, 1.762)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.759, 1.760, 1.761, 1.762)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.760, 1.761, 1.762)

КУЛТУРА И ИЗКУСТВО

ПРАЗНИЦИ И РИТУАЛИ 1878 – 1946 Г.

След създаването на Българското княжество на Светия Синод е възложено да разработи „програма“ на официалните празници на младата държава. Новата система бива приложена на практика в средата на 1882 г. Тя е подготвена съобразно нуждите на модерна европейска държава. През 1900 г. е утвърден Закон за празниците в Княжеството, с който официално е наложена управляемост на празничния живот.

Според първата редакция на програмата 27 от официалните празници са църковни, а 4 са държавни. Основополагащ елемент в структурата на всеки празник е църковният ритуал; предписано е какви точно социални групи задължително да участват във всяко от тържествата. Държавните празници включват и парадно шествие, към което спонтанно се присъединяват големи групи от населението. Сред официалните ритуали е изпълнението на държавния химн или на химна на короната.

Държавните празници са посветени на годишнините от Освобождението, на българската войска, на монархическия институт, а Денят на св. св. Кирил и Методий доминира като най-значим за българите празник.

Променят се регионалните обществени празненства. Намалява популярността на съборите, организирани в дните на манастирските и храмовите празници, а също и на т.нар. „мъжки сборове“ (локални занаятчийски панаири в дните на някои църковни празници). Най-устойчиви от тази група са селищните сборове, които обаче добиват облик на веселби за простолюдието.

През първото десетилетие след Освобождението възникват в регионален мащаб възпоменателни тържества, устройвани във връзка с датите на гибелта на герои – борци за национален суверенитет. Някои от тях постепенно се налагат като национални. Денят на Христо Ботев, отбелязван ежегодно във Враца, от началото на 90-те години добива облик и на празник на българските студенти.

Важен момент в живота на всяко населено място са празниците на местните учебни заведения. Особено тържествено се отбелязват юбилейните годишнини на гимназиите; в манифестации, организирани в тези дни, по свое желание взимат участие лица от предишни випуски. Те носели униформени шапки, които по онова време са специфични за всяко средно училище.

Други тържествени обществени изяви са земляческите празненства и шествията, с които завършвали някои от деловите събрания на земляческите дружества.

В градовете се съчетават традиционни и нововъзникнали обичаи – например кукерски шествия на момци от околните села, организирани с разрешение на общинските власти, маскени балове по Заговезни, карнавални паради около Великден – по западноевропейски образец, Празник на розите (на Св. св. Петър и Павел, с благотворителна цел).

Традиционната еснафска празнично-обредна система се трансформира в общоприета програма на професионалните празници – всяка гилдия чества един патронен празник. Възникват и нови по своя характер тържества – чествания на годишнини от създаването на културни институции, промишлени предприятия и др.

При отбелязването на събития от личния живот на човека – кръщаване, сватба, погребение, помени – централно място вече имат не традиционните обичаи, а религиозният обред. Постепенно се налага традицията да се честват и рождените дни. Някои домашни тържества вече не са общодостъпни, гостуват само близки на семейството. Под европейско

влияние в някои социални кръгове се възприема празнуването на „сребърна“ и „златна“ сватба. Нов тип тържества са посветените на годишнина от обществената дейност.

Паралелно с официалните и нововъведените празници продължава да функционира и традиционната празнично-обредна система, в която проникват и нови елементи – коледната елха, изпращането на модерни покани за сватби, използването на фирми за траурни услуги.

Създават се нови календарни празници – честване на Първи май с манифестация, колективно посрещане на Нова година.

НАРОДНО ИЗКУСТВО

Нахлуването на произведения на професионалното творчество във всички сфери от бита на българите има за резултат залеза на не един от традиционните художествени занаяти (дърворезбеното изкуство), или социалната деградация на потреблението на продуктите им (металните накити). В други традиционни художествени занаяти се наблюдават модификации – напр. нови форми и елементи на украса при керамичните съдове, под влияние на промишлено произведените. Най-слаби са промените в обредния реквизит, макар че сферата на употребата му се стеснява чувствително. Наблюдава се и обратният процес – влияние на народното изкуство при създаването на вещи от модерния материален бит – напр. с традиционни везбени мотиви се украсяват елегантни дамски и детски тоалети. Производството на мартениците и сурвачките се комерсиализира. В много случаи те биват украсявани с нетрадиционни декоративни елементи.

МУЗЕЙНИ ЕКСПОЗИЦИИ НА ТРАДИЦИОННА НАРОДНА КУЛТУРА

1.763. Експозиция в етнографския музей

Идеята за представяне на българската народна култура посредством музейни експозиции възниква близо половин век преди Освобождението. Създателите на първите музейни сбирки към някои читалища включват в тях предмети от традиционния народен бит, документи за дейността на занаятчийски сдружения и работилници.

През 1878 г. към новосъздадената „Публична библиотека“ в София бива обособен непрофилиран музеен отдел. Нарастването на фондовете му налага през 1892 г. той да бъде отделен в самостоятелно учреждение – Народен музей с три отдела.

В единия от тях – етнографския, до 1904 г. постъпват 1910 предмета. През 1906 г. по идея на Ив. Д. Шишманов този отдел, заедно с архива на Възраждането, се обособяват в нова институция – Народен етнографски музей /НЕМ/, който през 1910 г. получава своя самостоятелна сграда срещу тази на Народното събрание.

До началото на XX в. възникват музеи в различни градове. Стимул за издирване и съхраняване на паметници на традиционната народна култура дават и краеведските проучвания.

През периода между двете световни войни богати фондове се натрупват в етнографските отдели на музеите във Враца, Русе, Видин, Ловеч, Пловдив. През 1941 г. в България са официално регистрирани 40 читалищни музейни сбирки с 22 475 предмета, описани във фондовите им книги.

Паметници на българската традиционна народна култура са представяни и на изложби в чужбина. Подготвени са специални експозиции, които гостуват зад граница – 1922 г., 1930 г., 1931 г., 1937 г., 1938 г, 1942 г. През 1943 г. фондовете на НЕМ съдържат над 15 000 етнографски предмета, над 10 000 негативи и снимки, над 25 000 записа на фолклорни песни и мелодии.

По време на бомбардировките над София сградата е унищожена от пожар. От 21 колекции оцеляват само 4.

През януари 1945 г. за директор на НЕМ е назначен проф. Христо Вакарелски. Започва труден период на борба за осигуряване на подходяща сграда за музея, за възстановяване на неговите фондове чрез събирателска дейност, а също и за създаване на нови специалисти по музейно дело.

ЧИТАЛИЩА

Самобитната културно-просветна институция, назовавана „читалище", възниква в обществения живот на българите през 1856 г. – тогава са учредени първите три (в Свищов, Лом и Шумен). До 1878 г. броят им нараства на 195. Всяка една от тези локални самоуправляващи се организации разпространява знания чрез публични лекции (сказки), подкрепа на учебното дело, публикуване и разпространение на книжнина на български език, създаване на читални със собствен библиотечен фонд. В българска етническа среда за първи път в читалищата се създават самодейни колективи с цел представяне пред публика на театрални спектакли и музикални изпълнения, организирани по начин, непознат за традиционната народна култура. На страниците на тогавашния български периодичен печат се обсъжда идеята за консолидиране на всички читалища в общ съюз.

След Руско-турската война (1877–1878 г.) дейността на тези институции временно замира. През първото следосвобожденско десетилетие са основани над 80 нови читалища, а през периода 1890–1900 г. – още 796. През 1904 г. отново е поставен въпросът за обединяване на българските читалища, а през 1911 г. в София е свикан Учредителен конгрес на Съюза на народните читалища. Присъстват ветерани на възрожденското читалищно дело – Лазар Йовчев (Екзарх Йосиф I) и С. С. Бобчев (по онова време министър на народното просвещение), а също и други обществени и културни дейци – Стефан Гидиков, Антон Страшимиров, Коста Лулчев. За председател на Съюза е избран проф. Иван Д. Шишманов. По това време на територията на България съществуват 1076 читалища.

През 1924 г. проф. Ив. Д. Шишманов предлага концепция за реформиране на читалищното дело. Според него, с малки изключения, българските читалища работят „по образеца на предосвободителните – като скромни клубове, в които главното четиво бяха и са вестниците". Проф. Шишманов препоръчва „да се улови" актуалният „психологически момент" – нарастналата „жажда за четене" на списания и книги – и да се акцентира на дейността на професионални библиотекари, подхождащи към потенциалните читатели като „библиопсихолози". Подобен специалист „умее да препоръчва на всекиго четиво

според психичния му тип, подготовката и интересите му. [...] един библиотекар може, особено в малките читалищни библиотеки, да замести цял ред лектори, като ръководи самообразованието."

Проф. Шишманов изтъква необходимостта читалищата „да вземат най-дейно участие и в нравствената обнова на нацията". Предлага към всяко читалище да бъде създадена музейна сбирка с природонаучен, археологически и етнографски отдел, да бъдат организирани самодейни художествени колективи, а също и лектории, посредством които тези самоорганизиращи се институции да се превърнат в „народни университети".

През разглеждания период (1878–1946 г.) няколко законодателни инициативи засягат читалищната дейност. Закон за градските общини (1899 г.) задължава последните да създават читалища в онези населени места, в които не функционират обществени библиотеки. През 1909 г. читалищата са поставени под върховния надзор на Министерството на народното просвещение, а през 1927 г. е гласуван Закон за народните читалища. В чл. 4 се уточнява „целта на народните читалища – да будят у гражданите интерес към четене и да способстват за тяхното научно, нравствено и естетическо развитие". Според чл. 5, тези цели се постигат посредством поддържане на „общодостъпна безплатна читалня и библиотека", уреждане на „публични сказки" – вечер или в празнични дни, устройване на „литературно-музикални вечеринки и утра с подходяща за целта на читалището програма", организиране на „обществени забави по големи народни празници", на театрални представления, кинотеатри и пр. През 1941 г. този закон бива редактиран съобразно гласуван по-рано Закон за държавен надзор върху дружествата и сдруженията (1938). Този парламентарен акт отнема автономията на читалищата и им налага назначени тричленни ръководства, чиято задача е да се опитват да политизират културно-просветните начинания. В резултат на тази намеса са закрити около 600 читалища, разтурени са стотици читалищни настоятелства. През 1945 г. с наредба-закон е възстановено самоуправлението на читалищата.

В периода на Втората световна война в сферата на читалищната дейност настъпва криза. Въпреки това, през 1944 г. в страната продължават да работят 3700 читалища.

Някои статистически данни дават представа за ръста на читалищното дело, постигнат до началото на тежкия период 1941–1945 г. Читалищните сгради, построени до 1941 г., са 485. Библиотечните фондове съдържат към два милиона тома. В навечерието на Втората световна война в читалищните салони ежегодно се изслушват около 12 000 лекции. До 1941 г. към читалищата функционират приблизително 1000 хорови състава, а също и 1500 театрални колектива, които ежегодно представят около 9000 спектакъла.

Част от читалищните самодейни колективи се определят като „битови групи". Те разучават и изпълняват творби от българския музикален фолклор, а също организират представяне на традиционни народни обичаи. В някои селища през 30-те–40-те години тези групи съживяват вече позабравени празнични календарни обреди – кукерски игри, коледуване, лазаруване.

„Съюзените читалища, околийските и окръжните читалищни съюзи са длъжни да бъдат напълно неутрални спрямо вяроизповедните и партийно-политически течения", гласи чл. 11 от устава на Върховния читалищен съюз в България. И в най-трудните години не малко читалищни активисти съобразяват дейността си с това изискване.

Мария Галанова, Етнографски институт при БАН

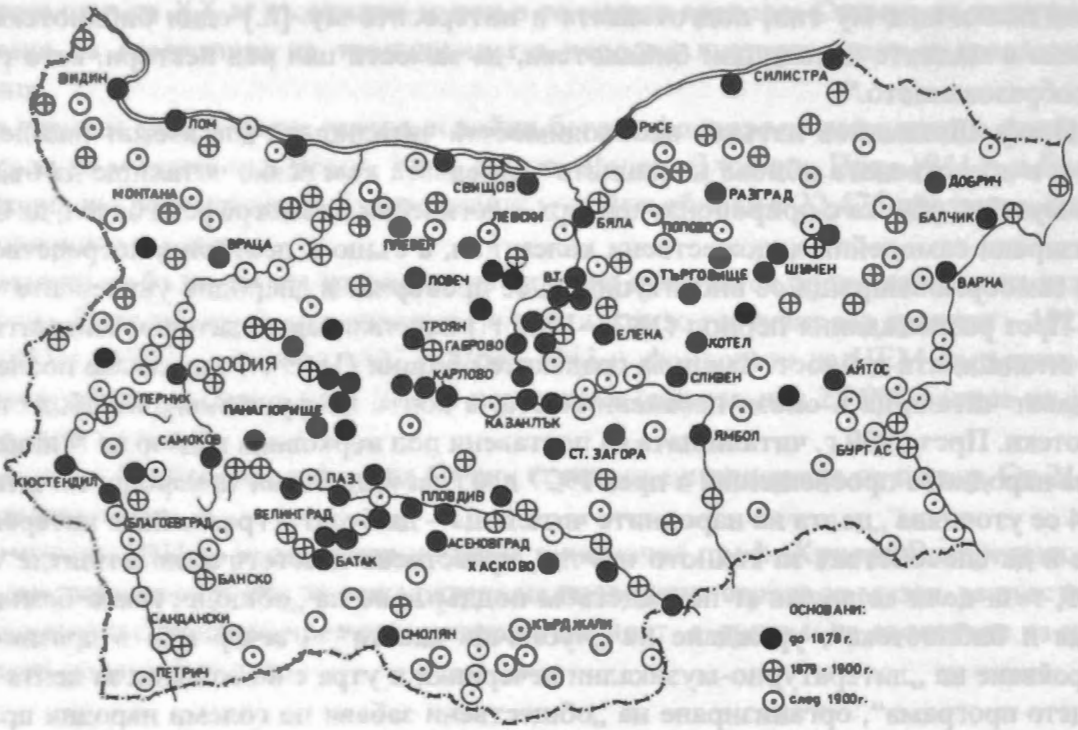

1.764 Читалища в българските градове

1.765. Студио в Радио София

На 21-ви май 1936 г. се поставя началото на първата българска национална радиомрежа. В София, Варна и Стара Загора едновременно започват да излъчват радиостанции с равнопоставени радиопрограмни служби. През пролетта на 1937 г., на конгреса в Берлин, България е приета за член на Международния съюз за радиоразпръскване. През 1938 г. започва строежът на нова сграда на Радио София на булевард „Драган Цанков“ 4, в тогавашната вилна зона на София. Основният строеж е завършен през 1941 г., след което германската фирма Telefunken оборудва новия радиодом с най-модерни за времето си технологии. Новите студиа, открити през 1942 г., са сочени като най-модерни на Балканите.

1.766. Предавател на Вакарел

1.767. Сградата на радиото

1.768.

1.769.

1.770.

1.771.

1.772.

1.773.

1.774.

1.775.

1.776.

1.777.

1.778.

1.779.

1.768.–1.779 Оригинална и преводна художествена литература за деца и възрастни. Краезнание

ТЕМА 1.5. Вътрешна политика (1.763, 1.764)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.768, 1.769, 1.770, 1.771, 1.772, 1.773, 1.774, 1.775, 1.776, 1.777, 1.778, 1.779)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.768, 1.769, 1.770, 1.771, 1.772, 1.773, 1.774, 1.775, 1.776, 1.777, 1.778, 1.779)

1.780. Знаменитият литературен кръг „Мисъл“ – П. Славейков, Пейо Яворов, Петко Тодоров, д-р Кръстев

1.781. Списание „Везни“, издавано от Гео Милев

1.782. Читалище „Виделина“, Пазарджик

1.783. Участници в пиеса на Антон Страшимиров, Кюстенджа, 1932 г.

1.784. Гвардейски хор

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.780, 1.781, 1.782, 1.783, 1.784)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.781, 1.783, 1.784)

1.785. Афиш на Варненската опера

1.786. Балетна трупа на турне из страната. Екзерсис по време на почивка.

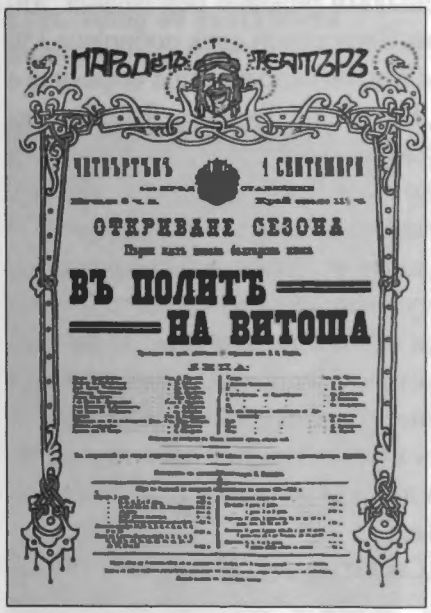

1.787. Афиш на Народния театър

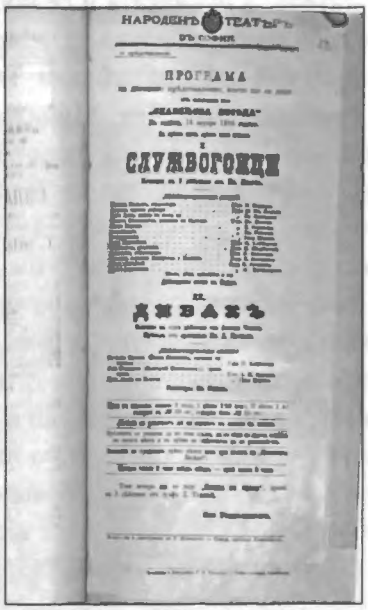

1.788. Програма на Народния театър

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.785, 1.786, 1.787, 1.788, 1.789)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.785, 1.786, 1.787, 1.788, 1.789)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.786, 1.788, 1.789)

1.789. Народен театър „Иван Вазов“, София

1.790. Публична лекция на Антон Митов с неговия „магически фенер“ в рисувателното училище, 1896 г.

По него време Антон Митов има щастливата идея да организира една серия художествени сказки, придружени с прожекции на най-великите художествени творби, посредством един магически фенер. Тези сказки будеха голям интерес в публиката и се посещаваха редовно ред години. Антон Митов държеше сказките си в един малък салон на ул. Шипка. Този салон едва побираше 150 души, но биваше винаги препълнен от най-избрана публика. Там Митов запознаваше софиянци с големите майстори художници: Рембранд, Ван Дик, Мурило, Ботичели, Рубенс, Леонардо да Винчи, Рафаело, Тициано и др. Тези сказки надминаха числото двесте и повече.

По същото време се яви щастливата инициатива на Тръпко Василев (Търпето) от Костур, който на мястото на Рисувалното училище откри своята „Постоянна художествена галерия“. В нея се организирваха периодични смесени (общи) изложби на нашите художници, а също и някои индивидуални изложби. Мога да кажа, че всички наши големи художници са излагали в Тръпковата галерия. Сам Тръпко е художник, но несигурен в успеха си като художник и може би като костурчанин, повлиян от търговския си инстинкт, предпочете да стане предприемач бояджия. Поради своята добра работа и честност, Тръпко е предпочитан и днес от всеки, който се нуждае от бояджийски услуги, а Земеделската банка от ред години го има като атитриран свой предприемач. Заслугата на Тръпко Василев е голяма, ако и днес малцина да си спомнят за Тръпковата галерия. Тръпко е още жив и честно се бори в живота с четка в ръка.

По Георги Каназирев-Верин. „София преди 50 години“, 1947 г.

1.791. Плакат на филма „Настрадин Ходжа“

1.792. Киноафиши

1.793. Афиш на българския филм „Земята гори“

1.794. Киноафиш „В танца те залюбих“

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.790, 1.793, 1.794, 1.798)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.795, 1.796, 1.797, 1.798, 1.799)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.790, 1.791, 1.792, 1.793, 1.794)

1.795. „Тоалет“, худ. Бенчо Обрешков, 1938 г.

1.796. „Изповед“, худ. Чудомир, 1946 г.

1.797. „На нож“, худ. Я. Вешин, 1913 г.

1.798. „Две сватби“, худ. Златьо Бояджев

1.799. „На нивата“, худ. Златьо Бояджев

1.800. „Жътва“, худ. Елиезер Алшех

1.801 „Сватба“, худ. Владимир Димитров-Майстора

1.802. „Цигани“, худ. Зл. Бояджиев

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.804, 1.806, 1.808)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.804, 1.807)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.801, 1.802, 1.803, 1.809)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.804, 1.805, 1.806, 1.807, 1.808, 1.809, 1.810)

1.803. „Розоварна“, худ. Зл. Бояджиев

НЯКОИ ЛИЧНОСТИ В БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА ДО СРЕДАТА НА XX В.

ФАМИЛИЯТА ВАЗОВИ

Многобройна е фамилията Вазови. Родоначалниците Съба и Минчо имат 9 деца – първи е Иван, поетът, следват Никола, Кирил, Ана, Георги, Михаил, Вълка, Владимир, Борис. По време на Руско-турската война, при опожаряването на Сопот е убит бащата, Минчо.
След първородния, Иван, получил приживе всенародно признание за вдъхновеното си художествено творчество, най-известни са братята генерали Георги и Владимир (представени са в раздела Военно дело). Останалите членове на фамилията и техните потомци също заемат достойно място в българската култура и обществен живот:

1.804. Иван Вазов

Иван Вазов (1850–1921) е роден в Сопот в семейството на заможния търговец Минчо Вазов и жена му Съба.
Започва образованието си на 7 години в сопотското училище. През 1865/66 г. е „подидаскал" (помощник-учител) в Калофер при Даскал Ботьо Петков, през 1866/67 г. учи в Епархийското училище в Пловдив при Йоаким Груев.
За една учебна година Вазов учителства в Мустафа паша (Свиленград), работи като преводач на френските инженери по строящата се железница София-Кюстендил. Преди избухването на Априлското въстание отново е в родния си град. Става член на местния революционен комитет. През 1876/77 г. емигрира в Букурещ и издава първите си стихосбирки – „Пряпорец и гусла" (1876) и „Тъгите на България" (1877).
Пловдивският му период (1880–1886г.) е изключително благотворен за поета, но политическата обстановка в България го принуждава отново да е извън пределите на родината.
От 1889 г. се установява в София и се отдава изцяло на литературна дейност.
Официално се честват два Вазови юбилея. Иван Вазов е единственият български поет и писател, признат още приживе като НАРОДЕН ПОЕТ.

1.805. Никола Вазов

Първа грижа за втория от синовете на семейство Вазови – Никола Вазов (1852–1917) – става и си остава докрай стопанисването на бащиния си дом и имот.

1.806. Михаил Вазов

Михаил Вазов (1862–1886) завършва класно училище в Пловдив. След Освобождението служи във френския чуждестранен легион. Отличава се по време на Сръбско-българската война. Участва в детронирането на княз Александър 1 Батенберг и загива по време на контрапреврата.

1.807. Кирил Вазов

Кирил Вазов (1855–1942) е лекар и общественик. През 1877 г. завършва Медицинското висше училище в Цариград и става един от първите дипломирани български медици в новоосвободена България и новосъздадената ѝ армия. Взема участие в Сръбско-българската война. Установява се и живее в Стара Загора, където развива активна обществена дейност. Особено изявен деец е на Българския туристически съюз.
Негов потомък е икономистът Григорий Вазов.

1.808. Борис Вазов

Борис Вазов (1873–1957) е известен юрист, политически и държавен деец. Избиран е неколкократно за депутат, подпредседател на XXI ОНС (1923–1927). Има големи заслуги за публикуването на много от произведенията на знаменития си брат. Той е сред видните дейци на Народната партия, а след края на Първата световна война и на Обединената народнопрогресивна партия. След държавния преврат на 9 юни 1923 г. влиза в редовете на Демократическия сговор.
Съпругата му Елисавета Консулова-Вазова и дъщеря му Бинка Вазова са известни художнички.

Ана Вазова Пачева (1858–1929) има четири деца, от които синът Иван е сред инициаторите за възстановяването на родовия дом на Вазови в Сопот.
Вълa Вазова Фетваджиева (1865–1945) и дъщеря ѝ Събка живеят в дома на Иван Вазов и са свидетели на последните му минути.

1.809. Елисавета Консулова-Вазова

Елисавета Консулова-Вазова е светски тип жена, завършила втория випуск на Държавното рисувално училище (Художествената академия), специализира в Мюнхен, превежда от френски, пребивава в Чехословакия, инициира създаването на първия куклен театър в България, издава списания за жената и съвременния бит, получава награди, ордени и т.н. Член основател е на дружество „Родно изкуство“ (1919) и участва във всичките му годишни изложби.

1.810. Александър Вазов

Синът на Георги Вазов, Александър Вазов (1900–1972), е сценарист и режисьор, както и внукът му Януш Вазов.

1.811. Стефан Македонски

Стефан Македонски (1885–1952) е оперен певец, режисьор и музикален педагог. Той е сред първите солисти на софийската оперна сцена – първо в „Българска оперна дружба“, а по-късно и в Народната опера. Възпитаник е на Московската консерватория. Днес неговото име носи Държавният музикален театър.

1.812.Елена Николай

Елена Николай (1905–1993) е родена в с. Церово, Пазарджишко. Учи вокално майсторство в Миланската консерватория. Двадесет сезона е първи мецосопран в „Ла Скала“. Гастролира по всички големи оперни сцени в света. След 1963 г. участва във филми на италианския режисьор Виторио де Сика.

1.813. Дора Габе със семейството си

Истинското име на Дора Габе (1888–1983) е Изидора. Родена е в с. Харманлък, днес Дъбовик, Варненска област Дъщеря на Петър Габе, преселник от Русия, публицист и общественик. Учителка по френски език, писателка, преводачка и общественичка. Дора Габе е сред учредителите на Българо-полския комитет (1922), на Българския ПЕН-клуб. Книгите ѝ за деца от 20-те до 60-те години са настолно четиво на няколко поколения. От 1917 до края на живота си Дора Габе развива активна преводаческа дейност.

1.814. Владимир Димитров- Майстора

1.815. Николай Лилиев, Радославов и Владимир Димитров-Майстора като учители в Свищовската търговска гимназия, 1915 г.

Владимир Димитров (1882–1960) е роден в село Фролош. През 1889 г. семейството му се преселва в Кюстендил, където Майстора завършва началното си образование и прогимназия. С доброволно събрани от съгражданите си средства заминава в София и учи в Художественото индустриално училище. В своя начален период рисува главно портрети и пейзажи.

По време на войните в редица картини отразява живота на фронта.

След войните се утвърждава като художник, отхвърлящ академизма в изобразителното изкуство. През 1923 г. работи и в Италия, а от 1924 до 1951 г. живее постоянно в кюстендилското с. Шишковци. През този период тематиката на творбите му е свързана предимно с хората и природата в Кюстендилския край.

Иван Лазаров (1889-1952) Роден е в Карлово. През 1912 г. завършва Държавното художествено училище, специалност скулптура, и специализира в Академията за изобразителни изкуства в Мюнхен и в Художествената академия в Дрезден, като стипендиант на Министерството на просвещението.

През 1919 г. става учител по рисуване в София, а по-късно и преподавател по скулптура в Държавната художествена академия. През 30-те години е избран за ректор на Държавната художествена академия и остава такъв до 1945 г. През 1949 г. основава Института за изкуствознание при БАН и е негов директор до края на живота си.

1.816. Една от най-известните творби на Иван Лазаров – „Майка“

1.817. Добри Христов

Добри Христов (1875–1941) е композитор, музикален теоретик, хоров диригент. Представител на т.нар. първо поколение композитори. С цялостната си изява той е най-крупната фигура в българската музика и музикална култура в първите две десетилетия на XX век. Завършва Пражката консерватория (1903). След завръщането си в България работи като гимназиален учител по музика във Варна (1904–07) и София (1907–18; 1922). Преподавател (от 1912) и директор (1918-20) на Държавното музикално училище (дн. НМУ „Л. Пипков") – София. От 1922 г. преподава теоретични дисциплини в ДМА. Професор (1930–33). Той е един от най-видните изследователи на българския музикален фолклор.

Свързан със светските и църковните хорове, значителна част от творчеството си посвещава на хоровата и соловата песен. Светските му хорови песни и литургиите са утвърдени като класика и заемат централно място в репертоара на българските хорове. Неговата дейност има основополагащо значение за музикалната педагогика и музикознание.

1.818. Адриана Будевска

Адриана Будевска (1878–1955) е сред основоположниците на професионалния театър в България. Тя е смятана за една от най-големите български изпълнителки на трагични роли. През 1895 г., след конкурс, е изпратена като стипендиантка в Малий театър в Москва. След четиригодишното обучение тя дебютира в столичната трупа „Сълза и смях". От 1906 до 1926 играе само в Народния театър. Адриана Будевска допринася нашият театър да се приобщи към реалистичните традиции на руския театър и да се насочи към класическия репертоар. Авторка е на многобройни статии, портрети за артисти, спомени. На нейно име е наречен драматичният театър в Бургас.

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.811, 1.812, 1.813, 1.814, 1.815, 1.816, 1.817, 1.818)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.814, 1.816)

ТЕМА 7.1 Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации (1.812, 1.814, 1.818)

РЕЛИГИОЗЕН ЖИВОТ

БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА (1878–1946)

Със зараждането на националната идея през Възраждането (XVIII–XIX в.) борбата за независима църковна организация се превръща в един от основните въпроси на българската национална революция. Тази борба се заражда през първата половина на 20-те години на XIX в. и продължава дори и след Освобождението (1878 г.) в Македония и Одринска Тракия. След дълги перипетии на 27 февруари 1870 г. султан Абдул Азис подписва ферман за учредяването на самостоятелна българска църковна йерархия под формата на Екзархия, полузависима от Вселенската цариградска гръцка патриаршия. Благодарение на този ферман става възможно възстановяването на изгубената в началото на XV в. българска църковна независимост.

Въпреки противодействието, което оказали фанариотите, българските дейци по църковния въпрос в Цариград пристъпили към изграждането на екзархийското ведомство. От 23 февруари до 24 юли 1871 г. в Цариград заседавал първия Църковно-народен събор. В него взели участие 50 души, от които 11 духовници и 39 миряни. Проведени били 37 редовни заседания, като фактически на 23-то заседание от 14 май окончателно бил приет и подписан Уставът за управлението на Българската екзархия. За първи български екзарх на 16 февруари 1872 г. бил избран Видинският митрополит Антим. Раздразнени от успеха на българското църковно дело, гръцките духовници свикват на 29 август 1872 г. голям гръцки църковен събор, който на 16 септември с. г. провъзгласява Българската църква и българския народ за схизматични.

След погрома на Априлското въстание от 1876 г. екзарх Антим I се изявил като доблестен патриот и горещ родолюбец. Високата порта дипломатично поискала отстраняването му. Без много шум на 12 април 1877 г. той бил свален от екзархийския престол и малко по-късно заточен в Ангора (дн. Анкара). На 24 април с. г. импровизиран „избирателен събор в Екзархийския дом" в Ортакьой с участието на трима митрополити и 13 миряни избрал и провъзгласил за нов екзарх младият Ловчански митрополит Йосиф I (1840–1915).

След Освобождението (1878) Българската екзархия имала диоцез в три политически области: Княжество България, чийто сюзерен бил турския султан; Източна Румелия – автономна област, намираща се под пряката военна и политическа власт на султана (до 1885 г.), и Македония и Одринска Тракия, оставащи в пределите на Османската империя. Според екзарх Йосиф седалището на Екзархията трябвало да функционира в Цариград, понеже в пределите на империята останали около милион и половина българи. За да запази цялостта на БПЦ, респективно на Българската екзархия, Учредителното събрание в Търново (1879 г.) приело и записало в конституцията на Княжеството (чл. 39), че то в църковно отношение съставлява „неразделна част от българската църковна област" и се подчинява на върховната духовна власт, където и да се намира тя, като с това се потвърждавало единството на българския народ независимо от политическите граници, които го разделяли. Така на практика се раждат двете Екзархии – вътрешна и външна, които по принцип били едно органично цяло, а де факто имали различни форми на управление, различни пътища на развитие и преследвали различни цели, като стратегическата цел и за двете си оставала една и съща – консолидиране на българската нация.

Екзарх Йосиф I определил своята мисия като дълг да обедини цялото българско население, но особено да придобие „черковните права на Македония", защото в нея живеели от 1 200 000 до 1 500 000 българи. Идеалът на българския духовен водач и неговата „велика длъжност" да бъде духовен стълб на българщината и „да обедини всички български епархии в обятията на Екзархията" били реализирани в значителни мащаби. До Балканската война (1912) в екзархийския диоцез били включени 7 епархии, възглавявани от митрополити, и още 8 епархии в Македония и една в Одринско, управлявани от „екзархийски наместници". В този широк диоцез имало около 1600 енорийски храма и параклиси, 73 манастира и 1310 свещени-

ци (срещу 1987 храма и 3101 параклиса, 104 манастира и 1992 свещеника в българското царство). Освен това Екзархията успяла да открие и поддържа в Македония и Одринска Тракия 1373 български училища, от които 13 гимназии и 87 прогимназии с 2266 учители и 78 854 ученици.

Последвалите две войни – Балканската и Междусъюзническата, довели България до първата национална катастрофа. След сключването на Букурещкия мир от юли 1913 г. се стигнало до пълното загубване на екзархийското ведомство в пределите на тогавашна Европейска Турция. Понеже екзарх Йосиф I останал с много малко пасоми (главно в Цариград, Одрин и Лозенград), решил да премести седалището на Екзархията в София. Като мъдър и прозорлив дипломат той уредил в Цариград т. нар. Екзархийско заместничество, управлявано до закриването му през 1945 г. от български архиереи. Задачите на това заместничество са да продължи да се грижи за духовното и физическо оцеляване на българите християни в пределите на Османската империя, а по-късно и Република Турция.

Йосиф I прекарал в София малко повече от година и половина, боледувайки често, но както винаги полагащ усилия за подобрение на църковното ведомство. След неговата смърт на 20 юни 1915 г. нов екзарх не бил избран и в продължение на цели 30 години Църквата се управлявала от наместник-председатели на Св. Синод.

След края на Първата световна война в България се създало течение за реформи в Църквата, което обхванало не само свещеници и богослови-миряни, но и архиереи. Ал. Стамболийски се обкръжил от един кръг богослови, които нямали вяра на архиереите и на техните инициативи. Ето защо Стамболийски внесъл в Народното събрание на 15 септември 1920 г. законопроект за изменение и допълнение на Екзархийския устав, без да се допита до Св. Синод. Уставът бил приет, утвърден с царски указ и веднага публикуван. Св. Синод се задължавал в двумесечен срок да извърши всички подготвителни работи и да свика Църковно-народен събор.

Породил се остър конфликт между Св. Синод и правителството, дори военните прокурори били натоварени да подведат архиереите под съдебна отговорност. Подготвен бил преврат в Църквата, като членовете на Св. Синод трябвало да бъдат арестувани и свалени, а на тяхно място поставено временно църковно управление. С цената на много усилия и компромиси нещата били леко туширани и след провеждането на избори за избиране на делегати, Вторият църковно-народен събор бил открит на 6 февруари 1921 г. в столичната църква „Св. Седмочисленици". На литургията присъствал и цар Борис III. Редовните заседания започали на следващия ден в Народното събрание. С известни прекъсвания съборът продължил работата си до 16 февруари 1922 г. Интересното в случая е, че на този събор били представени и македонските епархии, като техни делегати били свещеници и мирски лица, бежанци от Македония.

Внесеният за разглеждане Екзархийски проектоустав бил проникнат от демократичен дух – той предвиждал Църковно-народният събор като висше законодателно тяло. Приетият устав в 568 члена разработвал подробно и системно българското църковно право. Висш принцип в него било съборното начало, т. е. участието на свещеници и миряни във всички степени на църковното управление при запазване първенствуващото значение на архиереите.

Приетият от Църковно-народния събор Екзархийски устав бил одобрен без никакви изменения или поправки и от Архиерейски събор през 1922 г. След това бил внесен и одобрен в Народното събрание на 24 януари 1923 г. Свалянето на правителството на Ал. Стамболийски попречило той да бъде окончателно одобрен и въведен в изпълнение.

Със започването на Втората световна война пред БПЦ още веднъж възникнала възможност за възвръщане на нейния загубен диоцез. В присъединените с военна сила земи в Македония и Беломорието Св. Синод бързо реагирал и веднага възстановил църковната администрация в старите си екзархийски епархии, понеже имал опит и готовност за това. Обаче злополучният край на войната и последвалата нова национална катастрофа станали причина за безвъзвратното изгубване на епархиите в Македония и Одринска Тракия.

Политическата промяна на 9 септември 1944 г. била използвана от някои митрополити за уреждане на разстроените църковни дела. На 21 януари 1945 г. в старинния исторически храм „Св. София" бил свикан Екзархийски избирателен събор. Присъствали 90 избиратели с редовни пълномощия, които избрали екзарх измежду трима кандидати: Софийски Стефан, Видински Неофит и Доростоло-Червенски Михаил. Най-много гласове (84) получил Софийският митрополит Стефан и с това бил избран за трети пореден и последен български екзарх.

Друг изключително важен за разрешаване църковен въпрос било вдигането на схизмата, която цели 73 години тегнела като дамоклев меч над БПЦ. Това станало с помощта на Руската православна църква, която обещава пълно съдействие пред Вселенската цариградска патриаршия. За целта Екзархийското заместничество било преместено от Цариград в София и по решение на Св. Синод били изпратени митрополитите Борис Неврокопски и Софроний Търновски, които заедно с Величкия епископ Андрей „са упълномощени във всичко ... за да водят необходимите преговори и да подпишат надлежните документи".

На 19 февруари 1945 г. бил подписан „Протокол за вдигането на съществуващата от години аномалия в тялото на Св. Православна църква...", а на 22 февруари с г. бил издаден специален „Томос" от страна на Вселенската патриаршия, с който „ние благославяме автокефалното устройство и управление на Св. Църква в България, като определяме тя, наричана „Св. Православна Автокефална Българска Църква" и бидейки отсега нататък призната наша духовна сестра, да управлява и урежда своите работи независимо и автокефално според реда и суверенните права...". Така през февруари 1945 г. диоцезът на БПЦ бил свит само в държавните граници, но тя пък получила пълна автокефалност и тясно се обвързвала с Руската православна църква, за да може заедно с нея и с останалите православни църкви от страните с народна демокрация да участва в единен блок за защита на вярващото население от вредното влияние на „империалистически" религиозни общности и църкви.

ст. н. с. д-р Христо Темелски

1. 819. Църковно устройство на България от Освобождението до средата на XX в. По „Българите-Атлас", 2001 г.

1.820. Екзарх Антим I – първият български екзарх (избран през 1872 г), председател на Учредителното събрание (1879) и на I Велико народно събрание

1.821. Екзарх Йосиф I – В условията на Берлинския договор брани църковно-национиалните интереси и права на българите от Македония, Беломорска и Одринска Тракия, останали под чужда власт.

1.822. Търновският митрополит Климент (Васил Друмев)

1.823. Митрополит Григорий Доростоло-Червенски

1.824. Митрополит Симеон Варненско-Преславски

1.825. Печат на българската екзархия, 1894

1.826. Печат на българската църковна община в Лозенград

1.827. Софийски свещеници след Освобождението

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.821, 1.822)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.825, 1.826)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.819, 1.820, 1.821, 1.822, 1.823, 1.824, 1.825, 1.826, 1.827)

Стефан, софийски митрополит (1922–1948) и екзарх (1945–1948). Работи за снемане на схизмата от българската православна църква, участва активно в движението за спасяването на българските евреи.

1.828. Екзарх Стефан I (1878–1957)

1.830. Натаил Охридски – един от организаторите на Кресненско-Разложкото въстание. Действителен член на Българското книжовно дружество

1.831. Семинаристи от Цариградската семинария „Св. Йоан Рилски“

1.832. Преподавателският състав на Богословския факултет през 1940 г.

1.833. Салих Мюдезиров е имам в с. Смилян, а свещеноиконом Димитър Мавров – в с. Райково. Двамата са добри приятели до края на живота си, пренебрегвайки верските предразсъдъци. Снимката е от 1937 г.

1.834. Печат на Струмишката българска митрополия, 1897 г.

1.835. Бланка на Струмишката българска митрополия, 1901 г.

1.836. Църковен орден „Св. Иван Рилски“

1.837. Църковен орден „Св. Св. Кирил и Методий“

1.838. Църковен орден „Св. Цар Борис Покръстител“

1.839.. Църковен орден „Св. Софроний Врачански“

ТЕМА 2.4. Видни български политици и държавници (1.828, 1.829, 1.830)

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.836, 1.837, 1.838, 1.839)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.828, 1.829, 1.830, 1.831, 1.832, 1.833, 1.834, 1.835, 1.836, 1.837, 1.838, 1.839, 1.840)

ТЕМА 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи (1.833, 1.840)

ТЕМА 7.1 Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации (1.840)

До Негово Императорско Величество Всерусийски Император, Всеславянски Покровител и Защитник Николай II.

МОЛБА

от македонския старославянски православен народ от Дебжр и Кичево (Македония).

Пред Ваше Императорско Величество, коленопреклонно падаме, целуваме земята и краищата на дрехата на Ваше Императорско Величество и с кжрвави сжлзи на очи излагаме нашите вековни тежки и непоносими страдания, благодарение зверствата на турците — зверства, които те всекидневно вжршат над клетите македонски славяно-бжлгарѝ, прадедите на които още преди 2600 години са се отделили от Майка Велика Русия и са се преселили в Македония, а именно в западния македонски край, от бреговете на Охридското езеро и от реката Черни Дрин до албанската граница.

Ваше Императорско Величество,

Вжпреки 500-годишното ни робуване под турците, ние и до ден днешен сме запазили славяно-бжлгарския език и славянското православно учение, но нашите дащери и нашите сестри насилствено се отличат от турците и се потурчват. Останали без народен архирейски пастир, ние рискуваме да видим изчезнало и самото православие, тай като постоянно дохождат протестантски и католически мисии и променят верата на народа, като всячески се стараят да ни направят протестанти и католици. Постоянно молим турския цар да ни позволи да имаме поне екзархийски владика, но той и това не ни позволява. Та за това с кжрвави сжлзи на очи и коленопреклонно молим Ваше Императорско Величество да се застжпите за нас пред турския цар, та да ни се позволи да имаме екзархийски владика в Дебжр и Кичево.

1.840. Факсимиле на молба от 1897 г.

1.841. Събаряне на старинни софийски църкви по време на кмета Димитър Петков (1887–1895), с цел регулиране на улиците

1.842. Софийският храм „Св. Петка Стара“

ТЕМА 3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация (1.852)

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.844)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.841, 1.842, 1.843, 1.844, 1.845, 1.846, 1.847, 1.848, 1.849, 1.850, 1.851, 1.852)

1.843. Софийският храм „Св. Николай Софийски Нови“, осветен в края на 1900 г.

1.844. Българската църква и училище в Кюстенджа, началото на XX век

1.845. Софийският катедрален храм „Св. Неделя“ след преустройството в началото на XX век. Наричан е още „Св. Крал“, тъй като през XIX в. и първите десетилетия на XX в. съхранява мощите на сръбския крал Стефан Урош I Милутин.

1.846. Сградата на софийската митрополия след Освобождението

1.847. Българската църква „Св. Георги“ в Тулча, началото на XX век

1.848. Българи след църковна служба, с. Касапкьой, началото на XX век

1.849. Екзархийският дом в Ортакьой, Цариград

1.850. Новата Желязна църква „Св. Стефан“ в Цариград, 1898 г.

1.851. Синодалната палата в София

1.852. Освещаването на храм-паметника „Св. Александър Невски“, 1924 г.

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ, СТРОЕНИ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО

София. „Св. Николай Софийски“ – Строена през 1896-1900 г.от арх. А. Торньов. Съхранява част от мощите на софийския светец, убит с камъни през XVI в.

София. Руската църква „Св. Николай Чудотворец“ Храмът е изграден в традициите на руската църковна архитектура от XIX век. Осветен е през 1913 г. От 1947 г. е предаден в диоцеза на Московската патриаршия. В криптата му се намира гробът на архиепископ Серафим Соболев, считан за чудотворец.

София. Църквата „Свети Седмочисленици“ Сградата е построена през 1528 г. като джамия върху имот на Рилския манастир с метох. При разкопки през 1901 г. са открити останки от християнски храм от V–VI век и от светилище на Асклепий. След Освобождението е преустроена в църква, която е осветена на 27 юли 1903 г. Проектът за преустройството е на архитектите Йордан Миланов и Петко Момчилов. Иконостасът в църквата е дело на дебърски майстори от рода Филипови.

Шипка. Храм-паметник „Рождество Христово“ (Шипченският манастир)

Построен в памет на загиналите руски войни и български опълченци в Освободителната за България руско-турска война (1877–1878 г.).

Жителите на с. Шипка подаряват мястото, където ще се изгражда манастирът, подготовката е завършена и строителството започва през 1885 г. по проекта на арх. А. О. Томишко, под ръководството на арх. проф. Александър Никанорович Померанцев (1848–1918) и под контрола на арх. А.Н. Смирнов.

Пристигнали за строежа майстори зидари и дърводелци от Русия, каменоделци от Италия, както и много местни майстори.

Манастирският комплекс се оформя от църква, монашески корпус, поклонническа сграда, приют и Духовна семинария.

Осветен е на 28 септември 1902 година.

Храмът е построен в стила на Ярославската църковна архитектура от XVII в., наричан „руската древност“. Седемнадесетте камбани са отлети от около 30-те тона отстреляни оръдейни гилзи, събрани в района на битките.

Дърворезбованият иконостас е от липово дърво с позлатена дърворезба. Иконите са дар от монасите на руския манастир „Св. Пантелеймон“ в Света гора Атон.

Храмът е стенописван на два пъти – през 1902 г. от Г. Месоедов и Антон Митов и през 1957-59 г. от колектив под ръководството на проф. Н. Е. Ростовцев.

Върху вътрешните стени и в аркадните галерии отвън са поставени 34 мраморни плочи с имената на 8491 офицери, войници и опълченци, загинали по време на Руско-турската освободителна война (1877–1878 г.).

Криптата гробница е декорирана със скулптурната фигура „Пиета“, в 17 каменни саркофага в нея са положени тленните останки на загиналите.

Варна. Катедрален храм „Света Богородица“

Честта да положи основния камък на бъдещия храм имал княз Александър I Батенберг, на 22 август 1880 г. Първата копка била извършена със специално изработени за целта сребърни кирка и лопата. Строежът на храма (1883-1886) е осъществен по проект на одеския арх. Маас. Строителният материал е от местен произход, а дяланите камъни са взети от събарянето на крепостната стена. Камбанарията в днешния си вид е доизградена 1941–1943 година (арх. Стефан Попов).

Храмовите икони са изработени в Русия, иконостасът и владишкият трон са дело на Филип и Васил Филипови, а полилеите – на резбаря Петър Кушлев.

Цялостно изографисване на храма започва през 1949 г. от проф. Николай Ростовцев, Карло Йорданов, Господин Георгиев и декораторите Динко Шишков и Александър Сороки. През 60-те години на XX век са изработени витражите.

Пловдив. Църква „Св. св. Кирил и Методий"

Църквата е строена през 1882–1884 г., когато е сложено началото на строежа на катедралата „Св. Александър Невски" в София, затова много пловдивчани я знаят с това име. Това е единствената църква в България, която е построена в неокласически руски стил с три купола, централният от които представлява камбанарията. Неин автор е именитият арх. Йосиф Шнитер, който заема значимо място в архитектурната история на Пловдив, създавайки първия градоустройствен план на града, десетки сгради, сред които и на днешния археологически музей, църквата „Св. Георги Победоносец", камбанарията на катедралния храм „Св. Богородица" и много други.

Бургас. Църква „Св. св. Кирил и Методий"

Строежът започва през 1896 г. Автори на проекта са италианският архитект Рикардо Тоскани, тогавашният окръжен архитект А. Карамалаков, арх. Г. Козаров, арх. Д. Майсторов, арх. Св. Славов, инж. арх. Хр. Станишев и др. Освещаването става на 11 май/24 май 1907 г.

Храмът е строен като катедрална църква – трикорабна базилика с централна апсида. В строежа са взели участие най-добрите местни и външни майстори строители, дърворезбари, иконописци. За изработката на колоните и украсата от камък в града специално били поканени италиански каменоделци. Дърворезбите са дело на майсторите Атанас Кавръков от Сливен и Крум Кошаревски от София.

Сред множеството икони тук има две, считани за чудодейни.

Велико Търново. Катедрален храм „Рождество Богородично" – една от най-късно възстановените след земетресението от 1913 г. сгради във В. Търново.

Основният камък на новата катедрала е положен през 1924 г. Завършена и осветена е през 1934 г. Дарителката на средствата за дърворезбените елементи Й. Ганчева пожелава те да бъдат дело на П. Кушлев. Вратите от славонски дъб изработва софийският професор Травницки. Стенописването на храма е от видните български художници Д. Гюдженов, Ат. Велев, Н. Кожухаров и П. Сеферов. Камбаните са руски.

В храма са гробовете на двама заслужили общественици и архиереи – Климент и Антим.

Кюстендил. Църква „Св. Мина" – Изградена е през 1859 г. като манастирска църква. По план тази възрожденска църква представлява трикорабна псевдобазилика без притвор. Портик от юг води към малък подземен параклис с аязмо със светена вода.

През 1934 г. в съседство е изграден новият храм „Св. В. М. Мина" по проект на арх. Антон Торньов. Изографисана е по-късно от македонски зографи. Църквата е действащ катедрален храм.

Русе. Храмът „Света Петка" – най-големият в Русе и с изключителна акустика. Строен е през 40-те години на XX в. Осветен е на 30 април 1944 г. Този храм е любопитен със своя архитектурен план, който повтаря известната „Златна" („Кръгла") църква в Преслав, строена от цар Симеон Велики. Иконостасът е изработен през 1942 г. от русенеца Георги Генов, а иконите – от художника Георги Каракашев. Стенописите са рисувани от проф. Никола Кожухаров и учениците му.

Русе. Католическата църква „Свети Павел от Кръста"

Построена е през 1890 г. по проект на италианския архитект Валентино в стил неокласицизъм. Храмът е завършен през 1892 г. Има 31-метрова камбанария. В църквата през 1907 г. е монтиран първият орган у нас. Църквата е с красива дърворезба на олтарите и необходимата мебел в готически стил, която е била доставена от Виена. Художествените стъклописи са изработени от майстора-художник Шандор от Будапеща.

1.853. Руската църква в София

1.854. Сградата „Паметник на Българската екзархия" – Богословски факултет

1.855. Иконостасът и икони в църквата „Свети Седмочисленици" в София

Филипови са резбарски род от Дебърско. Родът излъчва още иконописци и зографи, принадлежащи към Дебърската художествена школа.

Дейността им се разпростира върху огромна територия. На този род се приписва иконостасът-шедьовър в църквата „Свето Благовещение" в Прилеп, в Елбасан, изгорелите резби в църквата „Света Богородица" в Скопие.

След 1878 година Филипови често са викани в освободените части на България. Около 1880 година те се преселват окончателно в София. Оттогава изработват над 90 иконостаса, пръснати из цялата страна в съзвучие с разгърналото се след Освобождението църковно строителство. При Филипови изработката на дадена църковна дърворезба се върши от всички членове на фамилията: едни подготвят дърводелските работи, други резбоват, жените и децата почистват вече оформените орнаменти.

В края на XIX – началото на XX век начело на рода е Йосиф Филипов (1848–1913), ръководил изработките на иконостаси в Карнобат, Мъглиж и други. В София дело на Филипови са иконостасът, владишкият трон и амвонът на църквата „Свети Георги", иконостасите на църквата „Свети Иван Рилски" при Семинарията, на църквата „Свети Седмочисленици", на „Света Петка Самарджийска", „Света Петка Стара", „Свето Възнесение", „Св. Св. Петър и Павел". Дърворезбените работи на Филипови в Синодалната палата изгарят през 1944 година. Други известни творби на Филипови са иконостасът на „Свето Успение Богородично" в Казанлък; иконостасът на църквата „Света Петка" в село Медковец; иконостасът и владишкият трон във варненската катедрала „Свето Успение Богородично".

1.856. Катедрален храм „Света Богородица“, Варна

1.857. Иконостасът на катедралния храм „Света Богородица“

1.858. Църквата „Успение Богородично“ в Габрово; иконостас на църквата

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.854)
ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.854, 1.855, 1.856, 1.857, 1.858, 1.859)
ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.854, 1.855)
ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.853, 1.854, 1.855, 1.856, 1.857, 1.858, 1.859)

1.859. Храм-паметник „Рождество Христово“ (Шипченският манастир)

Църквата „Успение Богородично“ в Габрово е шедьовър на българската възрожденска църковна архитектура. Построена е през 1865 година от големия възрожденски майстор Уста Генчо Кънев. Внушителният иконостас е изработен от липово дърво само за 3 години (1882–1885) и е забележителен образец на следосвобожденската дърворезба със силно влияние от бароковия стил.

1.860. Църква „Св. св. Кирил и Методий“, Пловдив

1.861. Църква „Св. св. Кирил и Методий“, Бургас

1.862. Църква „Св. Мина“, Кюстендил

1.863. Катедрален храм „Рождество Богородично“, Велико Търново

1.864. Храмът „Света Петка“, Русе

1.865. Църквата „Свети Йоан Предтеча“, Карнобат

1.866. Католическата църква „Свети Павел от Кръста“, Русе

1.867. Църквата „Свети Димитър“ в Мъглиж, 1891 г.

ТЕМА 4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация 1.860, 1.861, 1.862, 1.863, 1.864, 1.865, 1.866, 1.867)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.860, 1.861, 1.862, 1.863, 1.864, 1.865, 1.866, 1.867, 1.868, 1.870)

ТЕМА 6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи (1.866, 1.869, 1.870)

1.868. Жабленският манастир „Св. Йоан“, стопанисван от старокалендарците

1.869. Мюсюлманска молитва край Ряховското теке. Мюсюлмани и християни всяка година празнуват заедно Хаджет байрам на свещеното място – до гробницата на лечителя Гаази Баба, намираща се над севлиевското село Ряховците.

1.870. Централната синагога в София, 1909г.

НОВОТО ВРЕМЕ И ПРОМЕНИТЕ В ОЛТАРНАТА ПРЕГРАДА

Въпреки че високите дърворезбени иконостаси в българската източноправославна църква представляват консервативна структура, времето е довело до неизбежни промени в тях. Още през Възраждането стилове като барок и класицизъм довеждат до обновление в орнаментиката и в архитектониката на иконостасната преграда. След Освобождението водещите резбари преднамерено скъсват с възрожденския опит и черпят вдъхновения главно от орнаментиката на XIII и XIV век. Чрез творчеството на Иван Травницки, Тодор Христов, Методи Балалчев, Петър Кушлев, както и на резбарската фамилия Филипови, се утвърждава „старобългарски стил".

В структурата на иконостаса настъпват преобразувания. Той запазва хоризонталното подреждане на изграждащите го пояси, но царските (големите) икони биват уголемени и приемат арковидна форма. Царските двери си остават двукрилни (както повелява канонът), но от тях отпадат живописните медальони и полета. Затова пък сцената „Благовещение" бива уголемена и запълва голяма част от площта на дверите. Резбата се превръща в разкошна рамка-декор.

Венчилката се оформя като полукръг, а над нея или пък врязано в нея се разполага Христовото разпятие. Дори и когато е с малки размери, тя е фланкирана от традиционните лами.

В следосвобожденските църкви позлатата се употребява по-рядко; монументално-празничното въздействие се търси чрез общия вид на иконостасното решение – пластика, артистизъм на изпълнението, иновативни акценти, орнаментални мотиви, символи и пр.

Новаторските търсения през този период се отстояват най-вече от резбари с академично образование. Само при реставрационни работи плътно се следва традицията, както това е в ателиетата за консервация и реставрация или при изпълнение на възстановителни резби, каквито правеше Борис Зографов.

По ИЗКУСТВО – АНТИИЗКУСТВО; НАУКА – АНТИНАУКА
от проф. д-р Валентин Ангелов

1.871. Иконостасът и иконите в храма „Св. Никола" в с. Горна баня, изработени от самоковски майстори през първата половина на 80-те години на XIX в.

1.872. Иконостасът в катедралния храм „Св. Неделя", изработен през 1910–1914 г. от чеха Ян (Иван) Травницки.

1.873. Дърворезбеният иконостас на храма „Св. Николай Софийски Нови". Изработен през периода 1914-1924 г. от братята Нестор и Лазар Алексиеви.

1.874. Дърворезбеният амвон в софийския храм „Св. Николай Софийски Нови"

1.875. Църковният хор на храма „Св. Неделя", ръководен от Николай Николаевич

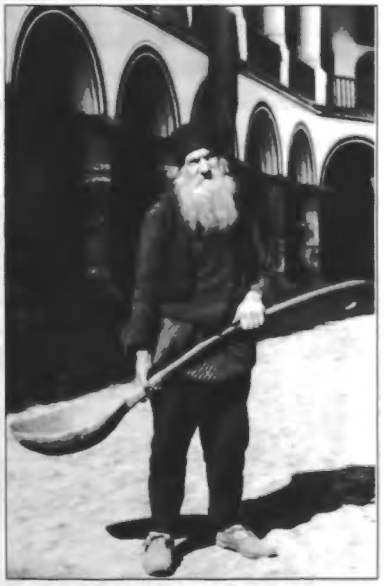

1.876. Монах-готвач в Рилския манастир

ТЕМА 5.2. Изкуство и памет (1.871, 1.872, 1.873, 1.874)

ТЕМА 5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие (1.873, 1.874)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.871, 1.872, 1.873, 1.874, 1.875, 1.876)

1.877. Храм-паметник „Св. Александър Невски“

Храм-паметникът „ Св. Александър Невски“ е най-красивият и величествен символ на град София и катедрален храм на българския патриарх.

Сградата представлява кръстокуполна базилика в неовизантийски стил с акцентирано централно кубе. Площта на храма е 3170 кв.м, а височината на най-високата камбанария е 50 м. Това го прави вторият по големина православен храм на Балканския полуостров след Св.Сава Сръбски в Белград.

Първата копка на храма е направена скоро след Освобождението – през 1882 г. Проектирането на сградата е възложено на арх. Померанцев. Строежът на храма е започнат през 1904 г. и приключва през 1912 г. Материалите, от които е съграден храмът, са скъпи и редки и са доставяни от цял свят. Храмът е осветен през 1924 г.

В изработването на стенописите участват мнозина руски художници и проф. Петр Е. Месоедов, който е определял общия тон на стенописите. Участват и българските художници: проф. Иван Мърквичка, проф. Антон Митов, Г. Желязков, проф. Ст. Иванов, Ас. Белковски, Никола Маринов, Никола Петров, Хр. Берберов, проф. П. Клисуров, Август Розентал, проф. Цено Тодоров, Васил Димов, арх. Петко Момчилов и др.

В интериорното оформление на храма участват българските декоратори проф. Харалампи Тачев и Б. Михайлов. Металната пластика на вратите е изработена в Мюнхен. Мозайките са доставени от Венеция.

Мраморната пластика е изработена в Берлин. Дървените врати са изработени (1911–1912) при Карл Бамберг (собственик на мебелна фабрика във Виена). Антон Митов е автор на мозайката под камбанарията с образа на Св. Александър Невски.

1.878. Интериор от храм-паметника „Св. Александър Невски“

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.877, 1.878)

ТЕМА 7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития (1.877, 1.878, 1.879)

9

КАТОЛИЧЕСКЫЙ КАТИХЫЗИСЪ

Сѫдѣнъ

В.П.О. ТОМА ПРЕВСКА

Апостолскый Мѣчомеръ

бывшій Настоятель на Западнитѣ

на О.О. отъ Обществото отъ Въскрьсенїе то

на Гѥсѹда Нашего Іисѹса Христа въ Одринъ

КЪПРІЯНЪ

Българо-Католическа Печатница

на О.О. Въскрьсенїе

1884.

НОВЫЙ ЗАВѢТЪ

ГѢА НАШЕГО

ІИСА ХРТА:

Изданіе второе исправленное по послѣднему изданію Всероссійскаго Синода

ВЪ ВИѢНѢ:

Въ Типографіи Императорскаго Варваринскаго Сѹнодства.

1879.

БИБЛИЯ ВЪ КАРТИНИ

ИЗДАВА

БѢЛИЯ КРЪСТЪ

НА БЪЛ. ПРОВЕДОРИЯ

1.879. Заглавна страница на католически катехизис, печатан в Одрин (Едрине) през 1884 г.

1.880. Заглавна страница на богослужебна книга от 1879 г.

1.881. Библия в картини от 1928 г.

Година I. София, 7-и Априлий 1900 год. Брой 1.

ЦЪРКОВЕНЪ ВѢСТНИКЪ

—СЕДМИЧНО ИЗДАНИЕ—

СЪ ТРИ ПРИЛОЖЕНИЯ ПРЕЗ ГОДИНАТА.

НАШЕТО ПРОГРАМА.

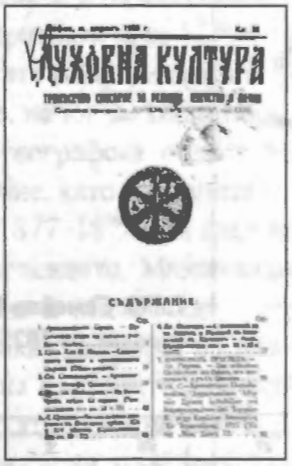
ДУХОВНА КУЛТУРА

СЪДЪРЖАНИЕ

ДУХОВНА КУЛТУРА

СЪДЪРЖАНИЕ

1.882. Първият брой на Църковен вестник, 1900 г.

1.883. Духовна култура от 1928 и 1933 г.

Год. XVI. София, 30 септемврий 1944 г. Брой 197

ВСИЧКИ ЛЮДИ БЪЛГАРИ

Утеха

БЛЯНДИНО В ОСНОВА ПЛЕНА НА КОЛКО ВЕГЪ Е ГОСПОДЬ

ИЗТОЧНО-ПРАВОСЛАВЕНЪ ВЕСТНИКЪ

1.894. Вестник „Утеха“, 1944 г.

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.879, 1.880, 1.881, 1.882, 1.883, 1.884)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.879, 1.880, 1.881, 1.882, 1.883, 1.884)

1.885. Църковна книжнина

ТЕМА 5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование (1.885, 1.886, 1.887)

ТЕМА 6.1. Религия, нация, историческа памет (1.885, 1.886, 1.887)

1.886. Семейна библия, издание от 1925 г.

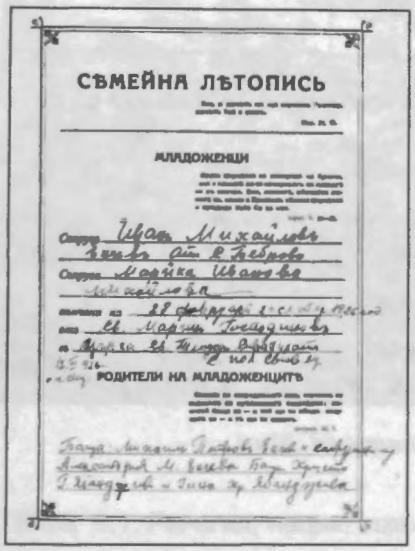

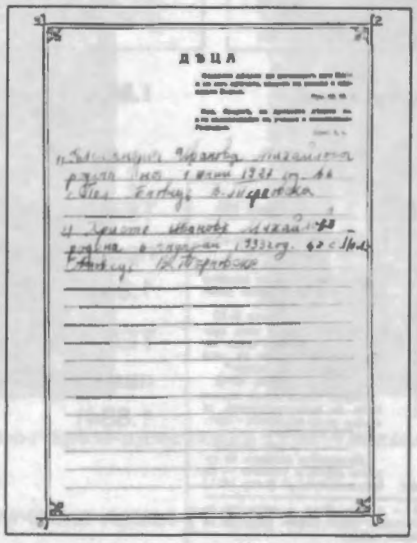

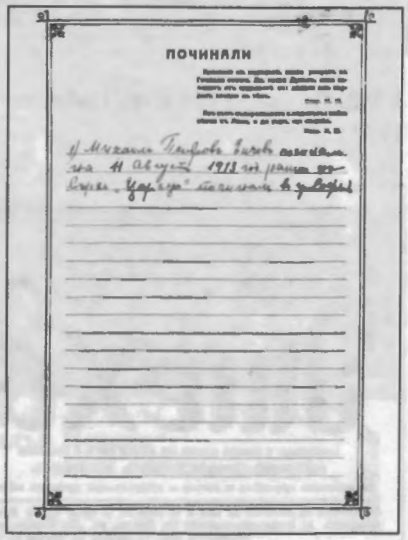

1.887. В семейните библии от този период е предвидено място за семейна летопис

БЪЛГАРИТЕ ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ 1878–1945 г.

„Национално малцинство", „национална общност", „етническа група", „диаспора", „емигрантска" и „имигрантска общност", „бежанска общност" са понятия, които и в началото на XXI в. имат силно влияние върху перспективите за развитието на човешките взаимоотношения в Европа и света. Живеем във време, когато идеята за европейско единство започва да изглежда осъществима, а с новите технологии и комуникации се проявява тенденцията към глобализация на света. Същевременно историческото мислене за политическата принадлежност не търпи сериозни промени, чувствата на хората за етническа и национална принадлежност не избледняват.

НА БАЛКАНИТЕ

Българската нация се формира по модела етнос-държава-народ-нация. Процесът на формирането на нашата модерна нация протича на Балканския полуостров през XVIII–XIX в. и завършва към 1878 г. Българите са абсолютно мнозинство от населението в историко-географските области Мизия, Тракия и Македония. Етнонационалните граници на българите в територията на Османската империя са признати през 1870 г. чрез диоцеза на Българската Екзархия и през 1876 г. от Посланическата конференция в Цариград. Те се простират на север до р. Дунав, на изток до Черно море, на юг до Бяло море, на запад до р. Морава и на югозапад обхващат цялата историко-географска област Македония – повече от 215 000 кв. км. с повече от 7 милиона население, като българите са повече от 6 милиона.

През периода на Руско-турската война 1877–1878 г. и след нея в българското етническо землище има масова миграция на населението. Мюсюлмани от Мизия и Северна Тракия мигрират в Македония, Южна Тракия и Мала Азия – територии под османска власт, а християни от Македония и Южна Тракия мигрират в Княжество България и в Източна Румелия. Миграция има и от страна на българите в Западните земи и в Северна Добруджа. Всички тези хора преживяват тежката участ на бежанци, загубили дом и имот. Независимо от процесите на миграция и емиграция, българите продължават да представляват абсолютно мнозинство от населението в етническите територии, останали извън свободната част на отечеството.

Всички балкански държави са недоволни от решенията на Берлинския конгрес и се стремят към обединение на териториите със свои сънародници. Но има сериозни различия между претенциите на балканските държави. Българите искат политическите граници на държавата да се покриват с етническите, а останалите държави искат териториално разширяване, независимо от етническото съзнание и желание за държавна принадлежност на населението.

Показателно е, че съседните държави никога не се съгласяват с предложенията на България да се извърши от международна комисия – плебисцит – допитване до населението в спорните територии. До Втората световна война, Сърбия, Гърция и Румъния не приемат и предложенията Македония, Западна Тракия или Добруджа да получат статут на автономни области или на независими държави. Те искат дележ или цялостно завладяване на съответната област, за да могат да асимилират населението с друго национално и етническо самосъзнание.

Българската държава насочва усилията си в подкрепа на българите в Македония и Тракия. Разчита се на етническата даденост, на безспорното мнозинство, което българите имат в Македония и Тракия и не се извършва активна дипломатическа и пропагандна дейност, за да бъдат намерени съюзници и подкрепа за осъществяването на националното обединение. Българите в Македония и Тракия, от една страна, чувстват липсата на българска пропаганда, а от друга – агресията на гръцката и сръбската пропаганда. Чрез своята Вътрешна македоно-одринска революционна организация (ВМОРО), българските студентски организации в чужбина, българската емиграция в Европа, САЩ и Канада, те се стремят да пропагандират справедливостта на българската националнообединителна кауза. Също да разобличават фалшификациите и клеветите на сръбския и гръцкия печат, да разкриват истината за насилията и убийствата извършвани от гръцката и сръбската въоръжена пропаганда.

През периода 1878-1903 г. българите в Македония и Тракия постигат сериозни успехи в изграждането на собствена училищна система. По степен на грамотност и процент на децата, посещаващи училище, те изпреварват Сърбия и Гърция. Наред с борбата с мирни средства, през 1893 г. те създават ВМОРО и започват въоръжена националноосвободителна борба. Връх на въоръжената борба на българите в Македония и Тракия е Илинденско-Преображенското въстание, потушаването на което е възторжено приветствано в Атина и Белград. Срещу националноосвободителната борба на българите, Османската империя намира съюзници в лицето на гръцката и сръбската въоръжена пропаганда. След неуспеха на въстанието България започва подготовка за война с Османската империя. Тя става инициатор за създаване на Балкански съюз със Сърбия, Гърция и Черна гора. Но при сключване на договорите от българска страна не е направено достатъчно за твърди договорености относно границите, за по-голямо участие на българската войска в освобождаването на Македония, за сътрудничество и съюз с албанците, за неутрализиране на Румъния.

България мобилизира 592 000-на войска, по-голяма от тази на останалите три държави: Сърбия – 190 000, Гърция 120 000 и Черна гора – 30 000. Българската войска е хвърлена в Тракия срещу главните сили на Османската империя. Преди всичко с героизма и себеотрицанието на българските войници империята е победена и заставена да отстъпи на съюзниците европейските си територии зад линията Мидия-Енос.

Сърбия и Гърция се договарят за дележ на Македония, докъдето са стигнали войските им и ако се наложи да воюват срещу България. Търсят съюз със Румъния. Още през март 1913 г. гърците и сърбите фактически започват Междусъюзническата война като подлагат на масов терор българите и провокират инциденти с малобройната в Македония българска войска за да я изтласкат от заетите позиции.

На 16 юни 1913 г. българската войска започва наказателна операция срещу позиции на сръбската и гръцката. Така България дава дългочакания повод на съюзниците, а след това е допусната нова грешка, като е спряно настъплението и дадена възможност на Сърбия и Гърция да поемат инициативата.

Българските войници изпълняват своя дълг и приковават войските на Гърция, Сърбия и Черна гора, но се намесват Румъния и Турция. Погрешната българска политика на дипломатическата сцена и надценяването на българските ресурси довеждат до национална катастрофа. На преговорите в Букурещ жертвата България е обявена за виновник, а победеният няма приятели.

Сърбия, Гърция и Румъния подемат мащабна пропагандна война срещу България и европейският печат е изпълнен с публикации за „българските жестокости“ и „българска-

та вина". Карнегиевата анкета, проведена през септември 1913 г., подготвя „безпристрастен доклад за информиране и осветляване на световното обществено мнение по истинските факти във връзка с двете Балкански войни от 1912-1913 г." Но той е публикуван няколко дни след атентата в Сараево и в годините на Първата световна война не може да изчисти фалшификациите и клеветите върху България и българите. След септември 1915 г., когато България става съюзник на Централните сили, клеветническата кампания срещу българите е подновена и натрупаната литература се ползва до наши дни от медиите, а резултатите на Карнегиевата анкета знаят само специалистите.

Настъпва жестоко, страшно време за българите в Източна Тракия, Македония, Добруджа. В Източна Тракия турските войски подлагат българите на геноцид и прогонване от родните им огнища. Вместо освобождение и обединение, за българите в Македония настъпва много по-жестоко робство, защото победителите се стремят към обезбългаряване с всички средства на завладяната територия.

Започналата през август 1914 г. Първа световна война дава надежда за ревизия на Букурещкия договор. Но България много трудно може да си намери съюзници, защото е в противоречия с всичките си съседи. Няма никакво значение справедлива ли е или не българската кауза.

Емоционалната идея за освобождение на българите в Македония, тероризирани и избивани от сръбските и гръцки власти, е използвана от цар Фердинанд и правителството на Радославов, България да стане съюзник на Централните сили. Но войната е спечелена от Антантата. На 29 септември в Солун е подписано примирие и България излиза от войната, като оставя 100 000 войници и офицери за заложници. Българите в Македония, в Добруджа, Западните земи пак са оставени на милостта на победителите и на плахата надежда за справедлива мирна конференция, в духа на 14-те точки на президента на САЩ Удроу Уилсън.

След Първата световна война е погребан династично-религиозният ред в Европа и тържествува националистическият принцип, идеята, че политическите граници трябва да съответстват на етническите, също че управниците в етническо отношение не трябва да се различават от управляваните. Но на българите целенасочено се пречи да се обединят, според същия националистически принцип. По време на Парижката мирна конференция, победителите с изключение на делегацията на САЩ, не мислят кои от териториите, населени с българи, може да получи България или поне да се попита населението, каква държавна принадлежност предпочита. Предмет на разговорите между победителите са какви и колко територии да бъдат отнети от България и предадени на нейните съседи. Ньойският мирен договор с България, всъщност диктат, е точно определен като „акт на върховна неправда и отмъщение". България е жестоко и неоправдано наказана с анексии, контрибуции и репарации, като са нарушени споразуменията в примирието, подписано в Солун.

По общо признание, в края на XIX и началото на XX век на Балканите, българите и България са постигнали най-много в модернизацията на обществото, превръщайки високата култура в стандартизирана с масова грамотност и по-висока образованост. Водени от имперските си интереси Великите сили и подгласниците им от малките държави предават по-образованото, „по-културно" в модерния смисъл на думата, българско население в Македония, Южна Тракия и Добруджа на по-изостаналите в модернизацията си сръбска и гръцка, румънска и турска държава. Това обстоятелство изостря конфликта, като от една страна, предизвиква съпротивата на българите, а от друга – прави свиреп сръбския, гръцкия и румънския шовинизъм, заложили единствено на завоеванието и терора.

Новите властници заграбват в свои ръце целия стопански и културен живот, натрапвайки с безогледен терор и насилия своя „ред". Срещу подобна „законна власт" не може да се оказва съпротива с мирни, законни средства.

За съпротивата на българите в Македония, Тракия и Добруджа, която не спира през целия период между Първата и Втората световна война, съседните държави и техните сюзерени от Великите сили държат отговорна ограбената и разоръжена българска държава.

Наред с поредицата от хищническо-грабителски договори, Парижката конференция приема и решения за права на озовалите се в положение на малцинства, около четиридесет милиона души. Според част от съдържанието на Сенжерменския договор от 29 ноември 1920 г., „малцинство" е сбор от лица, принадлежащи от една раса, една религия или говорещи на един език, различни от расата, религията или езика на мнозинството от жителите на страната. Създадената световна организация Общество на народите (ОН) трябва да защитава правата на малцинствата. След разочарованието от създадената в Париж Версайската система от договори, българите, оказали се в положението на малцинства, се стремят да получат поне обещаните малцинствени права. Властите на Кралството на сърби-хървати и словенци(от 1929 г. Югославия) отказва да предостави малцинствени права на своите поданици българи, защото според държавниците, политиците и учените в тази държава, в нейните граници българи няма.

В годините на Втората световна война България се вижда принудена да избира между окупация и съюз с Хитлерова Германия. Цар Борис III и българското правителство избират съюза и след окупирането на Гърция и Югославия от германските войски, българите в Македония и Западна Тракия посрещат българска войска и администрация с надеждата, че този път обединението на отечеството ще е по-трайно. На България са предадени за управление значителна част от Западните земи: околиите на Цариброд, Пирот, Бабушница, Сурдулица, Босилеград, Враня, Бояново; от Вардарска Македония: Крива паланка, Куманово, Скопие, Кочани, Кратово, Свети Никола, Велес, Брод, Берово, Радовиш, Щип, Неготин, Прилеп, Битоля, Крушево, Ресен, Охрид, Струмица, Дойран, Гевгели, Кавадарци; от Егейска Македония: Демир Хисар, Сяр, Зиляхово, Драма, Правище, Кавала, Саръ Шабан; от Западна Тракия: Ксанти, Гюмюрджина, Дедеагач и островите Тасос и Самотраки. Българското население посреща българските войници и администрация като освободители. В тези райони не се организира силно съпротивително движение. Във Вардарска Македония слабата съпротива е на идейно-политическа, комунистическа, а не на национална основа. В Беломорската област има комунистически групи и групи на национална съпротива.

В годините на война и несигурност българските власти извършват в посочените територии голяма съзидателна дейност. Възстановени са училищата и свободната културна изява на българите и няма извършени националистически погроми над мирното сръбско и гръцко население. Ремонтирани са старите и прокарани нови пътища, водопроводи, канализация, построени са училища, църковни храмове. Във Вардарска Македония, през периода 1941–1944 г. като данъци от населението са събрани 2 милиарда лева, а в ремонти и ново строителство са вложени 37 милиарда и 300 милиона лева. В Беломорската област, която включва Западна Тракия и Егейска Македония между Места и Струма , в ремонти и ново строителство България влага 47 милиарда и 102 милиона лева. За 4 години във временно управлявани територии България построява повече, отколкото сръбските и гръцките власти за 20 години. Но съюзниците от Антихитлеристката коалиция – Великобритания, САЩ и Съветския съюз, още през 1943 г. решават, че след войната България ще бъде върната в границите си преди 1941 г.

ЕМИГРАЦИЯТА

След завладяването на Балканите и на почти цяла югоизточна Европа от Османската империя, в живота на българите настъпват сериозни промени. Наред с миграцията вътре в границите на империята групи българи излизат в кратка, по-продължителна и постоянна емиграция. Големи емиграционни вълни напускат българската земя при завладяването ѝ през XIV–XV в., след въстания и при многобройните войни на Османската империя с Австрийската и Руската империя. Така се формират български общности в Средна и Източна Европа. През периода 1878-1945 г. емиграцията от българските земи продължава с различна интензивност, но винаги е по-многочислена от териториите останали под чужда власт. Българската емиграция е главно икономическа, но в земите останали под чужда власт, тя е и политическа, тъй като напуска родните си огнища поради терор и насилия. Големи емиграционни вълни от Македония, Тракия, Добруджа, Западните земи има след неуспеха на Илинденско-Преображенското въстание, националните катастрофи след 1913 и 1919 г., кризата след Първата световна война.

Посочването на точни цифри за броя на българите емигранти е невъзможно, трудно е приемането дори на приблизителни числа. Българите емигранти от Македония, Тракия, Добруджа, Западните земи, също от Бесарабия, Банат и пр. са много повече от тези, които излизат от територията на Княжество (от 1908 г. Царство) България. В държавите приемници записват пристигащите емигранти главно според паспорта на държавата от която идват, а не според етническото или национално самосъзнание. Така българската диаспора повтаря съдбата на българската етническа територия, а денационализацията на българите продължава и в държавите приемници.

След 1878 г. Княжество България чрез Екзархията е в постоянна връзка с българите в Тракия и Македония. Но няма подобна институция или организация за духовна връзка с българите в Западните земи и Северна Добруджа. Поддържат се активни връзки с българите в Бесарабия и Румъния, а чрез студентите и градинарите – с българите в Средна и Западна Европа. До Балканските войни българската държава и Българската православна църква осъществяват контакт с българската емиграция в Северна Америка. Оказва се известна поддръжка на създадените български организации, главно на църковните настоятелства и на училищата. Но национална програма за опазване идентичността на българите, останали извън държавната територия, и на емиграцията, разпръснала се по света, не е изработена. След националните катастрофи през 1913 и 1919 г. контактите с българите извън България са затруднени и занемарени. През 1927 г. в страната се проявява обществен интерес към българите в чужбина – създаден е Всебългарският съюз „Отец Паисий". Пръв председател е софийският митрополит Стефан, заместник председател проф. Иван Георгов. През 30-те години Всебългарският съюз осъществява контакти с българските общности по света и се разбира, че българите в чужбина изпитват жажда за духовна връзка с родината. Става ясно, че броят на българите разпръснали се по света и не забравили своя корен, е много по-голям от съществуващата представа в България. Осъзнава се необходимостта от грижливо и системно проучване броя на българите от диаспората. Отчита се характерната особеност на българската народопсихология, че с преселението българите не търсят приключения и печалба за сметка на други хора. Българите, преди всичко се стремят към спокоен труд, сигурен поминък и честна прехрана, макар и с непосилен труд. Масовите преселения на българите през годините на османското владичество, в края на XIX и първите десетилетия на XX в. са проява на този стремеж. Българите са лоялни поданици, изрядни данъкоплатци, честни работници и работодатели. Тези качества на българите ги правят желани и ценени работници навсякъде по света.

На територията, обхваната от Руската империя и по-късно от СССР, винаги присъстват български поселения. Руските власти се стремят да привличат дунавските българи за заселници, тъй като са отлични земеделци и занаятчии. През 1878 г. само в областта Бесарабия, по официални данни, живеят повече от 70 хиляди българи. Получили земя и условия за спокоен труд, с пословично трудолюбие, стопански умения и предприемчивост, заселниците постигат добро материално благосъстояние. Те грижливо пазят и продължават етнокултурната традиция. Поддържат непрекъсната връзка с отечеството и активно участват в общобългарското Възраждане. Постигнатото от диаспората на дунавските българи в Русия до края на XIX в. се оказва толкова трайно, че жестоките превратности на историята през XX в. не успяват да го разрушат. След 1878 г. мнозинството от българската интелигенция, формирана от тази диаспора, идва в свободната част на отечеството, за да изгражда нова България. Само от Бесарабия са двама министър-председатели, седем министри, седем генерали, 25 полковници, двама ректори и шест професори на Софийския университет, много юристи, лекари, учители.

В края на XIX и началото на XX век в южните губернии на Русия от България започват да идват градинари. В навечерието на Първата световна война броят на тези градинари достига 4500 души. Те задоволяват потребностите от зеленчуци и увеличават диаспората. След 1918 г. до 1940 г. Бесарабия е в границите на Румъния. През 1930 г. българите в Бесарабия са около 300 хиляди. В Украйна и полуостров Крим живеят повече от 120 хиляди българи. Според Съюза на бесарабските българи през 1930 г. в цяла Бесарабия, Украйна и Крим живеят повече от 500 хиляди българи. По време на революцията в Русия , през периода на изграждането на социализма в Съветския Съюз, в годините на Втората световна война българите в Бесарабия, Украйна, Крим и цяла Русия преживяват терор, насилия, изселване в Сибир и Средна Азия. По официални данни през 1959 г. в целия Съветски Съюз българите са 500 хиляди души.

В Средна и Западна Европа българската диаспора, която има родова памет, че произхожда от дунавските българи се формира през XV–XX в. и става забележима след Първата световна война. По състав тя е предимно икономическа, но има и групи политическа емиграция. От икономическата емиграция характерна група са градинарите, които създават многолюдни колонии в Унгария, Чехословакия, Австрия, Полша и по-малобройни в Германия, Италия, Франция, Испания. С пословичен, денонощен труд, скромен до нищета бит, честни взаимоотношения с държавата приемник, местните власти и хора, българите градинари спечелват уважението на цяла Европа. Заедно с градинарите мигрират и емигрират строители, сладкари, търговци и други.

Много млади българи следват в средни специални и висши учебни заведения в Русия, Средна и Западна Европа. През периода 1898-1908 г. в Министерството на просвещението са легализирани дипломите на 1593 българи от цялата етническа територия, Бесарабия и пр., завършили в 11 държави. Почти половината са завършили медицина и фармация, следват завършилите право, инженерство и др. През 1927 г. по официални данни 1947 българи само от територията на България следват в чужбина. Най-голяма е групата във Франция, следвана от Германия, Австрия, Италия. Част от тези българи след завършването на образованието си или по-късно при специализации остават в страните, където са учили. Така се създава българска емиграция от предимно образовани специалисти: лекари, художници, музиканти, инженери, архитекти и пр. С градинарите, в областта на производството на много и евтини зеленчуци, но и в агротехниката и селекцията, и с талантливи, високообразовани специалисти в изкуствата, но и във всички останали области, България се явява като дарител на Европа и света. През периода 1878–1945 г. българите много повече са дали на другите народи и сравнително по-малко са взели за себе си.

През първата половина на XX в. най-многобройна емиграция от българи се отправя към Новия свят, към Северна и Латинска Америка. От 1878 до 1926 г. повече от 120 хиляди българи само от България емигрират в Северна и Латинска Америка. Значителна част от тези хора се връщат в родината, но 70 хиляди остават в Новия свят, главно в САЩ и Канада, и повече от 10 хиляди в Аржентина.

С представители на САЩ българското възрожденско общество се запознава през първата половина на XIX в., когато Османската империя разрешава на американски протестантски мисионери да работят по нашите земи. През 1863 г. в Цариград се открива известният Роберт колеж, в който до 1878 г. завършват 200 българи от Мизия, Тракия и Македония. Научили английски език и с подкрепата на протестантски мисионери , десетки млади българи заминават да учат в САЩ. През 70-те години на XIX век в САЩ вече практикуват лекари българи, завършили образованието си там. След 1878 г. потокът от студенти българи в САЩ бързо се увеличава. Още през 1890 г. в Ню Йорк се създава Българско студентско дружество. Част от завършилите образованието си остават в страната. Те не създават общности, но оказват подкрепа на българската икономическа емиграция, която започва да пристига в САЩ. Пристигат групи на българите градинари, но голямото разстояние, фермерското земеделие, ограничителните мерки на американските власти спрямо гурбетчиите, се оказват сериозна пречка. Работна ръка се търси в строителството, изграждането на пътища и железопътни линии, мините, заводите на тежката индустрия.

За броя на българите емигранти в САЩ до края на XIX в. се посочват цифри от 300 до 5000 души. До 1903 г. емиграцията е главно от свободната част на отечеството и предимно икономическа. Специално от Македония емиграцията рязко се увеличава след поражението на Илинденско-Преображенското въстание. Това е по-скоро политическа емиграция, защото българите се спасяват от терор и насилия. През 1903 г. само от Битолска област към Америка се отправят 4000 българи. През 1907 г. броят на българите, пристигнали в САЩ от цялата етническа територия в Югоизточна Европа, надминава 100 хиляди. От Княжество България са 21 372 души. След 1913 г. потокът от българи емигранти за САЩ отново се увеличава, особено от Македония, където новите господари, гръцките и сръбските власти се оказват много по-жестоки поробители от Османската империя. През 1917 г. САЩ въвеждат строги ограничителни мерки за емиграцията. След 1921 г. за българи емигранти в САЩ е определена квота от 320 души. За общият брой на имигрантите българи в САЩ до 1945 г. американската статистика дава малко и несигурни данни. До 1899 г. името българи не се употребява в американските документи. От 1899 до 1920 г. се дава обща цифра за емигрантите българи, сърби и черногорци. Народността се записва според паспорта на емигранта, а повечето българи имат османски, сръбски, гръцки, румънски, руски, австро-унгарски и прочие паспорти.

Българите пристигат в САЩ на източното крайбрежие и постепенно се предвижват на запад. Първи големи поселения възникват в щата Илинойс. Български квартали възникват в градовете Ист Сент Луйс, Гранит сити и Мадисон. Макар че емигрантският поток минава през Ню Йорк, по-многобройна българска колония в този град се обособява след Първата световна война. Но в Ню Йорк се събира голяма група българи специалисти – лекари, адвокати, художници, преподаватели в специални и висши учебни заведения. Български колонии възникват в щатите Пенсилвания, Охайо, Индиана, Мичиган, Мисури. по строящите се пътища и железопътни линии българите достигат Северна и Южна Дакота, Монтана, Юта, Невада, Аризона, до Орегон, Вашингтон и Калифорния на запад, до Флорида и Тексас на юг. Вече стана дума за щата Илинойс, неговият най-голям град Чикаго се превръща в един от центровете на българската емиграция от работници,

занаятчии, търговци, интелигенция. Създават се землячески, взаимоспомагателни, културно-просветни и политически организации. Друг подобен център е гр. Детроит в Мичиган, с различни организации, българска църква, две училища, оркестри, театрална трупа. В Северна Дакота през 1918 г. идва голяма група бесарабски българи и създава десетки земеделски ферми. В щата Оклахома се заселват банатски българи и създават земеделски ферми за зърнени храни и зеленчукопроизводство. Български колонии възникват и на Тихоокеанското крайбрежие. В щата Ню Мексико през 1914 г. група българи полагат основите на нов град и му дават името София. Българи достигат до щата Аляска като златотърсачи, а след известно време като търговци. В столицата на САЩ Вашингтон се събира значителна група от високообразовани българи.

През 1909–1910 г. българската емиграция в Северна Америка създава Български православни църковни общини и построява храмове, а 1921 г. Св. Синод на БПЦ създава „Духовна мисия в Америка". През 1937 г. е създадена православна епархия за българите в Америка начело с Величкия епископ Андрей.

Първото поколение българи, пристигнало в САЩ, най-често няма специална подготовка и по-високо образование. То постъпва на работа, където не се изисква знаене на езика и специална квалификация – миньори, строители, металурзи и пр. След няколко години упорит труд и спестяване, занаятчиите откриват бръснарници, хлебарници, шивачници, обущарници и пр., а търговците – кафенета, магазини, хотели. След Първата световна война вече има собственици на акции в параходни и търговски агенции, адвокатски кантори, банки. Първоначално занаятчиите и търговците обслужват българи и клиенти от другите балкански и славянски страни. Но по-късно излизат на общоамериканския пазар. При второто поколение започва да се формира слой от специалисти – свободни професии. От свободните професии първа се формира групата на лекарите, сред които се изявяват специалисти, известни в САЩ и Канада. Втора значителна група са юристите, повечето от които работят като адвокати. Те помагат на останалите българи емигранти, на работниците при възникнали трудово-правни спорове, на занаятчиите и търговците, на различните дружества и политически организации. Сред емиграцията се издигат журналисти, които списват нейните вестници и списания, сътрудничат и в американските периодични издания. Формират се и групи в инженерно-техническата област – машинни и строителни инженери, архитекти, химици и пр. Българинът Иван Атанасов, пристига в САЩ 13 годишен от с. Бояджик, Ямболско. Успява да завърши средно и висше образование, специалност физика, а неговия син Джон-Винсент завършва електроинженерство и преподава математика и физика. През 1937 г. той открива принципа на електронната изчислителна машина и е признат за баща на компютъра. Друг българин, Асен Йорданов е признат за един от бащите на съвременната авиация – пилотаж, самолетостроене, приборостроене. Българи се изявяват в областта на изкуствата като артисти, художници, скулптори, в областта на спорта като Дан Колов и др.

Българите от Македония и Тракия не забравят останалите в робство свои близки. През 1899 г. се слага началото на Българо-македоно-одринско дружество „Левски", което да помага в борбата за освобождение на българите в Македония и Тракия. От 1902 г. Дружество „Левски" започва да издава вестник „Борба" – първият вестник на български език в САЩ. През първото десетилетие на XX в. българите емигранти в САЩ създават взаимоспомагателни, културно-просветни, женски, църковни и политически организации. След войните 1912–1913 и 1915–1918 г. организационната дейност продължава със създаване на младежки дружества, просветителни клубове, читалища, музикални дружества, хорове, оркестри. Почти всички посочени организации са свързани с националноосвободителното движение в Македония, Тракия, Добруджа, Западните покрайнини. До 1945 г. в

САЩ и Канада излизат 44 вестника и списания, 26 вестника стоят на национални позиции и се интересуват от положението в Македония и другите български земи под чужда власт, комунистическите издания са 9, социалистическите 4 и пр. Социалистическият и особено комунистическият печат слагат „социалното" пред „националното", водят борба срещи българската буржоазия и националните организации, сиреч срещу всички останали. Така българите комунисти и в Америка работят за разделянето на българите от Македония от останалите българи, за отродяване на македонските българи от България.

Българската емиграция в САЩ и Канада има общи организации, общи периодични издания , общ културен и политически елит. Същевременно в канадския град Торонто се формира втората по численост и в редица отношения водеща по влияние българска колония. Границата между САЩ и Канада непрекъснато се преминава от нашите емигранти и трудно може да се посочи точната бройка на българите в двете държави поотделно.

В Латинска Америка най-предпочитана от българите емигранти е Аржентина. Сигурни данни за българи емигранти пристигнали в Аржентина и Уругвай, има от 1906 г. Според аржентински документи от 1900 до 1910 г., в страната са влезли 10 хиляди българи, но в по-късни публикации това число не се потвърждава. Има логично предположение за позоваване на етнически произход, а не на държавно поданство, според паспорта на емигранта. През периода 1920–1926 г. от България емигрират 25 хиляди души, повечето от които пристигат в Латинска Америка, главно в Аржентина и по-малко в Уругвай, Бразилия, Венецуела. Не разполагаме с данни колко са българите емигранти от Македония, Тракия, Добруджа, Бесарабия и пр. До Аржентина достигат българите градинари и през 1930 г. в страната работят 1027 души. Те създават градини дори в сухата и студена Патагония, но трайно се установяват 300–400 души. В Аржентина идва икономическа и политическа емиграция от България. Вместо земя и бързи печалби, мнозинството от българите емигранти мизерства и намира само ниско платена обща и сезонна работа. Няколко хиляди българи, 1166 с подкрепа на аржентинската държава, отиват в рядко населената провинция Чако да се занимават със земеделие и скотовъдство. Те се проявяват като най-добри земеделци, които прилагат механизация и модерни агротехнически способи при отглеждането на памук.

Докато в Северна Америка мнозинството на българите емигранти е под влияние на патриотични организации, в Латинска Америка мнозинството е под влияние на левите социалистически и комунистически организации. Създават се клубове, културни дружества, накрая и училища, но няма църковни общини и храмове. Българо-македонските работнически просветителни клубове разпространяват мита за отделен македонски народ и вместо да обединяват, разделят българите. Преодоляването на езиковата бариера на испанския е последвано от изоставянето на българския език и децата родени в Аржентина от родители българи, говорят само испански. Подобно е развитието на българските емигрантски колонии в Уругвай, Бразилия, Венецуела, като в последната държава не се стига до организационни структури.

За заселване на българи в континента държава Австралия има сведения от последната четвърт на XIX в. След 1878 г. в южния континент идват българи извън свободната част на отечеството, главно от Македония. До 1945 г. в Австралия идват от България около 1000, а от Македония, Румъния, Русия – около 5–6 хиляди българи. По-значими колонии се формират в Пърт, Мелбърн, Аделаида, Сидни, Бризбейн. Първа се оформя колонията в Пърт, главно от македонски българи. Бързо се развива и укрепва колонията в Аделаида, където пристигат градинари от Търновско, Поповско и Свищовско. Те създа-

ват печеливши градини и продават зеленчуци в цялата страна. Най-голямата българска колония през 30-те години се събира в Мелбърн. В рядко населената Австралия, където се търси работна ръка, младите българи често сменят работата си, а и поради големите разстояния трудно се създават организации. Дори градинарите в Аделаида не създават традиционното си дружество, само веднъж седмично се събират, за да определят цената на зеленчуците.

България и БПЦ до 1945 г. не отделят никакво внимание на българите в Австралия. В края на 20-те и началото на 30-те години, когато целият останал свят е обхванат от икономическа криза, българи от Северна и Латинска Америка идват в Австралия и по тяхна инициатива започва доставяне на вестник „Македонска трибуна" и създаване на организации. Първите организации на МПО са създадени през 1930 г. в Пърт и Сидни. През 1934 г. е създадена организация в Мелбърн и до края на 30-те години Народните македоно-български организации в Австралия стават пет. В годините между двете световни войни българите в Австралия и специално македонските българи са подложени на активна гръцка пропаганда, а в края на Втората световна война прониква и македонизмът.

В Африка има силна българска колония в Египет, град Александрия. От средата на XIX в. до Първата световна война българите държат в свои ръце производството и търговията с мляко и млечни произведения. В годините на войната англичаните обявяват българите за военнопленници и отнемат имотите им. През 1938 г. в Александрия българите са 100 души, но имат Дружество „Отец Паисий", клуб с библиотека и радиоапарат. В Кайро живеят 50–60 българи, но също имат Дружество „Св. св. Кирил и Методий". В годините на Втората световна война българите отново са арестувани от английските власти и много от тях се разоряват. Към края на войната от България започват да идват политически емигранти.

Азиатският континент е родина на древните българи. В Мала Азия през цялото Средновековие и Османското владичество има многобройни български общности. Българи монаси има в Синайските манастири, а в Йерусалим има българска църковна община. Българи търговци и занаятчии има в Бейрут, Дамаск, Багдад. В целия регион на Близкия Изток са известни българите майстори строители от Дебърско, Трънско, Родопите, Тревненско и Габровско.

България е единствената държава съюзник на Германия, която в годините на Втората световна война спасява своите евреи. След войната българските евреи са най-трудолюбивите строители на Израел. Тези хора и техните потомци тачат България като своя родина и са нейно лоби в чужбина.

Йордан К. Колев

справочна част

ПОКАЗАЛЦИ

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

Понятието „именен показалец", както и в предходните томове на ПИБИ, е възприето в неговия най-широк смисъл: имена на лица, наименования на географски и други обекти от писмените и материалните извори, паметници, заглавия на печатни произведения – книги, вестници, исторически събития и *др.*

Включени са по преценка и имена, които се срещат в обяснителните бележки и коментарите към отделните извори, както и имена с по-второстепенно значение, с оглед на регионални и краеведски интереси. Имена от произведенията на народното творчество се посочват само когато се отнасят до действителни личности и обекти. Подреждането е по азбучен ред. Когато за едно и също лице, обект или събитие се срещат няколко имена, са направени съответните препратки към съвременното или към най-популярното име. Някои от имената са придружени с кратки пояснения.

Заглавията (имената) на книги, списания, вестници, статии и други имена на обекти (църкви и манастири) са поставени в кавички. Посочените години след периодичните издания се отнасят до номера (книжка, брой), в който е поместен писмения извор.

Използвани са следните съкращения:
австроунг. – австроунгарски
арх. – архитект
бълг. – български
в. – вестник
вж. – виж
ВМРО – Вътрешна македоно-одринска организация
вр. – връх
герм. – германски
гр. – гръцки
държ. – държава
ез. – езеро
итал. – италиански
конт. – континент
креп. – крепост
л. и. – лично име
м. – местност
н. м. – населено място
о. – остров
обл. – област
план. – планина
полит. – политически
р. – река
рус. – руски
САЩ – Съединени американски щати
сп. – списание
съв. – съветски
тер. – територия
тур. – турски
унг. – унгарски
фр. – френски
худ. – художник
ц. – църква

А

Абаджиев, Георги, *л.и.* – 100
Абдул Азис, *тур. султан* – 434
Абдул Хамид II, *тур. султан* – 33
Абдулах, Азми, *л.и.* – 104
Абдуллах Маджид паша, *л.и.* – 66
Абро, *л.и.* – 25
Аврамов, Пандили, *л.и.* – 19
Австралия, *конт.* – 461, 462
Австрийска империя, *държ.* – 457
Австрия – 106, 416, 458
Австро-Унгария – 53, 56, 59, 61, 63, 65, 119, 122, 141, 142, 143, 150, 303, *вж. и Унгария*
Ада-кале, *н.м.* – 60
Аделаида, *н.м.* – 461, 462
Адрианополски санджак – 63
Адриатика, Адриатическо море – 216, 283
Азиатска Турция, *тер.* – 54, 62
Азовско море – 54
Айваджик, *н.м.* – 57, 59
Айваз баба, *креп.* – 122
Айватово, *н.м.* – 99

Айдос Преджа, *н.м.* – 59
Айтос, *н.м.* – 74
Акалан, *н.м.* – 130
Акарджи, *н.м.* – 51
Алабин, В. В., *първи губернатор на София.* – 406
Алатле, *н.м.* – 60
Алачъ, *н.м.* – 134
Алашкерска долина, *тер.* – 61
Албания, *държ.* – 125, 211, 245
Александрия, *н.м.* – 274, 462
Александров, Тодор, *л.и.* – 163
Александър, *крал на Сърбия* – 159
Александър II Николаевич, *рус. император* – 32, 33, 36, 340
Александър I Батенберг, *бълг. княз* – 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 48, 49, 55, 70, 71, 72, 74, 108, 311, 337, 340, 83, 384, 392, 429, 442
Александър III, *рус. император* – 72
Алексиев, Лазар, *бълг. резбар* – 449
Алексиев, Нестор, *бълг. резбар* – 449
Алексиев, Райко, *бълг. худ.* – 359
Алимански, Н., *л.и.* – 240
Алкей, *старогр. поет* – 173
Алтънов, Иван, *държавен деец, дипломат* – 224, 273
Алшех Елиезер, *бълг. художник* – 428
Аляска, *тер.* – 460
Америка, *конт.* – 138, 234, 235, 247, 250, 283, 459, 461 (Северна Америка)
Амстердам, *н.м.* – 386
Анверс, *н.м.* – 331
Ангел, *свещеник* – 47
Ангелов, А., *л.и.* – 224
Ангелов, Хр., *л.и.* – 19
Англия, *държ.* – 63, 122, 124, 234, 235, 247, 248, 250, 257, 275, 385 вж. и Великобритания
Андонов, Иван, *л.и.*– 74
Андраши, *л.и.* – 56, 62
Андреев, Ат., *л.и.* – 19
Андрей, *бълг. епископ* – 436
Андрей, *бълг. епископ в Америка* – 460
Анкара, *н.м.* – 37, 279, 434
Аното, Габриел, *дипломат* – 67
Анталия, *н.м.* – 274
Антанта, *военен блок* – 110, 455 вж. и Съглашението
Антарктика, *тер.* – 85
Антим I, *бълг. екзарх* – 35, 434, 437
Антонов, Стат., *л.и.* – 19
Антоново, *н.м.* – 396 (Ястребино)
„Антропология на българския народ" от Методи Попов – 302
Анучин, Димитрий, *рус. дипломат и държавен деец* – 380
Апостолов, Георги, *бълг. арх.* – 305, 316
Априловска гимназия – 408
Априлското въстание (1876 г.) – 20, 62, 70, 429, 434
Арабаджиев, К., *л.и.* – 19, 237
Арда, *р.* – 51, 60, 130, 211, 241, 292
Ардахан, *тер.* – 61
Арабаконак, *проход* – 182
Арарат, *план.* – 173
Аргиров, Стоян, *читалищен и културен деец* – 181
Аржентина, *държ.* – 459, 461
Аризона, *тер.* – 459
Аристофан, *л.и.* – 173
Арнаудов, Михаил, *учен, литературовед* – 18, 251
Арнаутчени, *н.м.* – 51
Армения, *държ.* – 53
Архилох, *старогр. поет* – 173
„Архитектурни мотиви от България" от Антон Торньов – 305
„Архитектурно проектиране" от Асен Михайловски – 306
Асеница, *р.* – 241
Асеновград, *н.м.* – 199, 416 (Станимака)
Асим, *л.и.* – 25
Атанасов, Ал., *лекар и журналист* – 184
Атанасов, Джон, *създател на компютъра* – 460
Атанасов, Иван, *л.и.* – 460
Атанасов, Рашко, *л.и.* – 197
Атина, *н.м.* – 196, 213, 283, 416, 454
Атон, *полуостров* – 54 (Света гора)
Африка, *конт.* – 462
Ахирян бунар, *н.м.* – 130

Б

Баба, *план.* – 116
Бабадаг, *н.м.* – 411
Бабина поляна, *м.* – 57
Бабчорлията Митре, *л.и.* – 98
Бабушница, *н.м.* – 456
Бабчорева, Сия, *л.и.* – 98
Багдад, *н.м.* – 462

Багрянов, Иван, *л.и.* – 229, 246, 247, 248, 249, 250, 279
Байрамов, Исен, *л.и.* – 204, 206
Бакст, Л., *л.и.* – 416
Бакърджиев, *л.и.* – 392
Балабан Баши, *н.м.* – 129, 130
Балабанов, Александър, *л.и.* – 172, 173
Балабанов, Марко, Д., *л.и.* – 35, 42
Балабанян, Михаил, *л.и.* – 173
Балалчев, Методи, *бълг. резбар* – 448
Балан, Станислав, *л.и.* – 277
Балатонско езеро – 265
„Балванска битка" – 396
Балевски, Петър, *л.и.* – 138, 139
Балкана, *план.* – 295
Балканите, *тер.* – 111, 123, 145, 156, 164, 166, 187, 212, 217, 253, 275, 278, 442, 453, 455
Балкански полуостров – 49, 64, 110, 114, 116, 118, 164, 453, 455, 457
Балкански съюз – 454
Балкански, Ненко, *бълг.* художник – 367
Балканските войни (1912–1913) – 104, 105, 121, 122, 123, 241, 345, 384, 385, 416, 434, 435
Балтийско море – 283
Балчик, *н.м.* – 127
Бамберг, Карл, *л.и.* – 450
БАН, вж. Българска академия на науките
Банат, *тер.* – 457
Банкя, *н.м.* – 189
Бановка, *н.м.* – 384
Бански дол, *н.м.* – 429
Банско, *н.м.*– 409
Баня, *н.м.* – 305, 311
Бараклий (Бараково), *н.м.* – 57
Бараково (Бараклий), *н.м.* – 57, 387
Бараковска, Веса, *л.и.*– 245
Барбар, Отон, *л.и.* – 152
Барбарес, *н.м.* – 116
Барнс, Мейнард, *л.и.* – 282
Барт, *л.и.* – 92
Бартлет, Вернон, *л.и.*– 279
Басанавичюс, Йонас, *л.и.* – 302
Басъркъой, *н.м.* – 135
Батанджиев, Христо, *л.и.* – 99
Батенберг, Александър, вж. Александър I Батенберг
Батулия, *н.м.* – 245
Батум, *тер.* – 61
Бахметиев, Порфирий, *л.и.* – 415
Бацария, *тур. дипломат* – 125
Баш клисе, *н.м.* – 130
Бащево, *н.м.* – 116
Баязид, *н.м.* – 61
Баялцали, Георги, *л.и.* – 18
Беден, *н.м.* – 199
Бедросян, Нигохос, арх. – 317
Безо, Йован, *л.и.* – 18
Бейрут, *н.м.* – 462
Бейска, Фатме, *л.и.* – 199
Бейски, Ариф, Ю., *л.и.* – 198, 199, 204, 205, 210
Бейски, Юсеин, *л.и.* – 204, 205, 213
Белгия, *държ.* – 109, 308
Белград, *н.м.*– 78, 98, 109, 196, 213, 265, 283, 383, 450, 454
Беласица, *план.* – 127
Белев, *л.и.* – 277
Белеврин, *н.м.* – 60
Белибе, *н.м.* – 57
Бели Бей, *н.м.* – 59
Белица, *н.м.* – 116, 223
Белковски, Асен, *бълг. художник* – 450
Белковски, Станчо, *бълг. архитект* – 305, 306
Беломорие, *тер.* – 236, 435
Беломорска Тракия, *тер.* – 133
Белопитов, Никола, *бълг. учен* – 415
Белоцерковец, *руски консул в България* – 35
Белчев, Христо, *л.и.* – 98
Бендерев, Анастас, *л.и.* – 70
Бенковски, Георги, *л.и.* – 99
Бенбасат, Моис, *л.и.* – 225
Берберов, Хр., *бълг. худ.* – 450
Берия, Лаврентий, *л.и.* – 263
Берковица, *н.м.* – 221
Берлин, *н.м.* – 25, 56, 57, 62, 109, 229, 277, 283, 302, 422, 450
Берлински договор (1878 г.) – 19, 20, 22, 24, 31, 33, 37, 56, 66, 70, 99, 112, 119, 143, 164, 340,
Берлински конгрес (1878 г.) – 21, 123, 157, 163, 453
Берн, *н.м.* – 183
Берово, *н.м.* – 456
Бертехсгаден, *н.м.* – 276
Бесарабия, *тер.* – 53, 61, 85, 457, 458, 461
Бешик-Гьол, *ез.* – 51
Бешища, *н.м.* – 103
Бешков, Александър, *бълг. худ.* – 357
Бешли, *н.м.* – 172
Беш-тепе даг, *план.* – 60

БЗНС, вж. Български земеделски народен съюз
Биконсфилд, Бенджамин (Дизраели), *англ. дипломат* – 56, 62
Билек, М., *чешки арх.* – 79
Бирюзов, С., *съв. генерал* – 261
Бисмарк, Ото, фон, *канцлер на Германия* – 56, 62
Бистрица, *н.м.* – 84
Бистрица, *р.* – 57, 189
Битолска епархия – 186
Битолски революционен окръг – 97, 98
Битоля, *н.м.* – 18, 103, 110, 111, 186, 456
Благотворителен комитет „Единство" – Търново – 19
БМОРК, вж. Български македоно-одрински революционни комитети
Бобев, Ат., *л.и.* – 19
Бобиц, *н.м.* – 98
Боборикин, *бълг. обл. комисар* – 39
Бобошевски, Цвятко, *л.и.* – 255
Бобчев, Стефан Савов, *л.и.* – 102, 420
Богданов, *л.и.* – 45
Богдина, *м.* – 57, 60
Богориди, Александър, *управител на Източна Румелия* – 31, 32, 340
Богослов, *вр.* – 126
Боженица, *н.м.* – 292
Божин, поп, *л.и.* – 18
Божинов, Александър, *бълг. худ.* – 357
Божинов, Т., *л.и.* – 90
Божков, Дамян, *л.и.* – 97
Божков, Христо, *л.и.* – 97
Божурлик, *н.м.* – 237
Болград, *н.м.* – 384, 416
БОНСС, вж. Български общ народен студентски съюз
Боляров, Камен, *л.и.* – 199
Бомбоки, *н.м.* – 98
Бомонти, *л.и.* – 79
Бон, *н.м.* – 228
в. „Борба" – 460
Борис, княз Търновски, вж.Борис [222]
Борис III, *бълг. цар* (1918–1943) – 85, 86, 90, 109, 161, 162, 175, 176, 182, 193, 194, 195, 196, 197, 202, 215, 238, 239, 246, 276, 332, 339, 343, 344, 345, 346, 347, 390, 391, 392, 393, 435, 456 (Борис, княз Търновски)
Борисовата градина – 303, 316
Борисовград, *н.м.* – 106
Боровец, *план. курорт* – 319 (Чамкория)
Босев, Кирил, *бълг. арх.* – 306
Босилеград – 456
Босилеградско, *тер.* – 166, 214
Босилков, Евгени, *бълг. католически епископ* – 317
Босна, *тер.* – 21, 53, 61, 158, 211, 247
Босфора, *проток* – 54
Ботев, Александър, *л.и.* – 220
Ботев, Христо, *л.и.* – 99, 308, 348, 418
Ботевград – 182
Ботичели, Сандро, *итал. худ.* – 426
Бошнаков, Салих, *л.и.* – 204, 205
Бояджиев, Златю, *бълг. худ.* – 323, 427, 428
Бояново, *н.м.* – 456
Боянски водопад – 373
Бразилия, *държ.* – 461
Браила, *н.м.* – 327
Бранг, Петер Паул, *арх.* – 316
„Бранник", *младежка организация* – 234, 276, 365
Братанов, Иван, *л.и.* – 18
Братя Лъскови, *бълг. търговци* – 374
Брауншвейг, *л.и.* – 25
Брацигово, *н.м.* – 106, 178
Брегалница, *р.* – 126
Брежани, *н.м.* – 116
Брезница, *н.м.* – 20
Брезово, *н.м.* – 179, 323
Бризбейн, *н.м.* – 461
Брод, *н.м.* – 456
БТЦРК, вж. Български таен централен комитет
Бубляк, *вр.* – 385
Будапеща – 283, 333, 443
Будевска, Адриана, *бълг. артистка* – 433
Буково, *н.м.* – 199
Букурещ, *н.м.* – 37, 66, 75, 91, 123, 124, 128, 213, 227, 283, 314, 383, 429, 454
Букурещки мирен договор (1913 г.) – 127, 129, 217, 143, 163, 435, 455
Булаир, *н.м.* – 134
Булгаркьой, *н.м.* – 133, 134, 135, 136
Булгар Лефке, *н.м.* – 129
Бумбаров, Борис, *л.и.* – 254
Бунархисар, *н.м.* – 135
Бургас, *н.м.* – 25, 52, 141, 224, 304, 339, 389, 433, 443, 446
Бурмов, Т. С., *л.и.* – 35, 42
„Бурни години" от Д. Казасов – 148, 182, 235
Буров, Атанас, *л.и.* – 165, 248

Буру-Гьол, *ез.* – 51
Бутан, *н.м.* – 172
Буюк Дервент, проход – 60
Буюк Лефке, *н.м.* – 130
Бъканан, Джордж, В., дипломат – 123, 124
„Българите-Атлас" – 336
България – 28, 32, 33, 35, 38, 45, 49, 50, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 84, 88, 94, 95, 99, 105, 106, 107, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 174, 176, 177, 196, 197, 198, 201, 211, 213, 214, 215, 217, 218, 221, 222, 223, 225, 226, 229, 232, 233, 234, 235, 237, 245, 247, 248, 250, 251, 252, 256, 257, 260, 261, 262, 263, 265, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 278, 279, 280, 282, 284, 294, 295, 302, 303, 314, 334, 336, 337, 338, 351, 353, 358, 362, 365, 374, 375, 378, 384, 386, 400, 401, 402, 406, 407, 410, 420, 422, 429, 430, 433, 436, 444, 453, 454, 455, 456, 458, 459, 461 (Българско княжество, Княжество България, Царство България, Северна България, Южна България, Югозападна България)
Българо-македоно-одринско дружество „Левски", организация на българи в САЩ – 460
Българомохамеданска културно-просветна дружба „Родина" („Родина") – 198, 199, 208
Българска академия на науките – 402, 413, 416, 417 (Българско книжовно дружество); БАН
Българска ловно-стрелческа организация „Сокол" – 379 (БЛСО „Сокол")
сп."Българска книга" – 181
Българска Морава, *р.* – 143
Българската екзархия – 437, 444, 453 (Екзархията)
„Българската къща в своя архитектоничен и културно-исторически развой. Селска къща" от Теодор Златев – 305
Български жокей-клуб – 379 (БЖК)
Български земеделски народен съюз – 146, 147, 149, 167, 168, 220, 249, 282, 320 (БЗНС)
сп."Български колоездач" – 379
Български македоно-одрински революционни комитети – 86, 350 (БМОРК)
Български общ народен студентски съюз – 349 (БОНСС)
Български олимпийски комитет – 386 (БОК)
Български спортен клуб (тенис) – 379 (БСК(т)
„Български старини в Македония" от Йордан Иванов – 17
Български таен централен комитет – 46, 47, 348 (БТЦРК)
сп. „Български турист" – 379
Български туристически съюз – 430
в. „Български търговски вестник" – 91, 79
Българско книжовно дружество, вж. Българска академия на науките
Българско туристическо дружество „Алеко Константинов" – 379
Българското княжество – 17, 26, 27, 28, 29, 30, 35, 50, 55, 66, 392, 418, вж. и България
Българското опълчение – 70
Бърнев, *бълг.* военен деец – 390
Бюканан, М., *дъщеря на англ. дипломат в София* – 108
Бюлов, М. Ф., *герм. дипломат* – 56, 62
Бяла, *н.м.* – 106
Бяло море – 136, 241, 453

В

Вазов, Александър, *л.и.* – 430
Вазов, Борис, *л.и.* – 429, 430
Вазов, Владимир, *л.и.* – 385, 429
Вазов, Георги, *л.и.* – 70, 384, 429, 430
Вазов, Григори, *л.и.* – 430
Вазов, Иван, *л.и.* – 85, 294, 429
Вазов, Кирил, *л.и.* – 429, 430
Вазов, Минчо, *л.и.* – 429
Вазов, Михаил, *л.и.* – 429
Вазов, Никола, *л.и.* – 429
Вазов, Януш, *л.и.* – 430
Вазова, Ана, *л.и.* – 429, 430
Вазова, Бинка, *л.и.* – 430
Вазова, Вълa, *л.и.* – 429, 430
Вазова, Елисавета-Консулова, *бълг. худ.* – 430
Вазова, Съба, *л.и.* – 429
Вакарел, *н.м.* – 422
Вакарелски, Христо, *бълг. учен етнограф* – 420
Вакаро, К., *л.и.* – 79
Валентино, *итал. арх.* – 443
Ван Дик, *худ.* – 426

Ванюша (Ванюша Валчук), *л.и.* – 245
Ващаров, Никола Й., *бълг. поет* – 409
Вардар, *р.* – 51, 116, 127, 158, 264, 265
Вардарска долина – 111
Вардарска Македония, *тер.* – 456
Варна, *н.м.* – 52, 69, 74, 122, 134, 135, 141, 189, 190, 303, 304, 310, 312, 313, 333, 402, 410, 416, 422, 433, 445
в. „Варненска поща" – 190
Варшава, *н.м.* – 283
Василев, Георги, *л.и.* – 184
Василев, Гр(игор), *л.и.* – 149
Василев, Кирил, *л.и.* – 200
Василев, Славейко, *л.и.* – 251
Василев, Тод., *л.и.* – 19
Василев, Тръпко, *бълг. худ.* – 426
Василев, Христо, *л.и.* – 251
Васильов, Иван, *бълг. арх.* – 305, 306, 311, 317
Ватев, Стефан, *бълг. антрополог* – 302, 318
Ватикана, *държ.* – 272, 273
Вашингтон, *н.м.* – 37, 459, 460
сп. „Везни", редактор Гео Милев – 424
Велев, Ат., *бълг. худ.* – 443
Велес, *н.м.* – 110, 126, 264, 456
Велешка епархия – 186
Велещица, *р.* – 51
Великобритания, *държ.* – 56, 217, 260, 282, 283, 386, 456 (Англия)
Велико Търново, *н.м.* – 34, 48, 305, 309, 364, 388, 391, 395, 406, 443 (Търново)
Великите сили – 456
Великотърновско, *тер.* – 289
Велина могила, *вр.* – 57, 60
Величков, Константин, *л.и.* – 76
Велчев, Дамян, *л.и.* – 175, 254
Венев, Стоян, *бълг. худ.* – 367
Венецуела, *държ.* – 461
Венеция, *н.м.* – 450
Венизелос, Елевтериос, *гр. държавник и политик* – 128, 159
Веркович (Стефан), *босненски археолог и книжовник* – 157
Вернани, *л.и.* – 25
Веслец, *тер.* – 92
Веснич, Милан, *дипломат* – 125
в. „Вестник на жената" – 330
Ветренски, Иван, *л.и.* – 100
Ветърско, *н.м.* – 116
Вешин, Ярослав, *бълг. худ.* – 322, 388, 427
Видин, *н.м.* – 183, 303, 420
Видлиц планина – 58
Виена, *н.м.* – 31, 179, 196, 232, 236, 283, 327, 386, 416, 443
Вилоголо, *вр.* – 58
Високата порта, *название на турското правителство* – 23, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 112, 113, 119 (Портата)
Витоша, *план.* – 64, 85
Вишени, *н.м.* – 98
Вилхелм, *кайзер на Германия* – 345
Владая, *н.м.* – 149
Власковски, Власи, *л.и.* – 138, 139, 140
Влайков, Тодор Генчов, *бълг. писател и общественик* – 417
Влахи, *н.м.* – 20
Влашко, *тер.* – 284
ВМОРО, вж. Вътрешна македоно-одринска революционна организация
Воденица планина – 57
Войводов, Ив., *л.и.* – 120
Войников, Добри, *бълг. писател* – 89
Войнишко въстание (1918 г.) – 148
Войнович, А., *л.и.*– 125
Войняк, *вр.* – 57, 60
Вола, *вр.* – 173
Вранчев, Петър, *л.и.* – 191, 252
Враня, *дворец* – 314
Враня, *н.м.* – 456
Вранянска каза – 51
Враца, *н.м.* – 74, 242, 308, 348, 418, 420
Връбяни, *н.м.* – 103
Всебългарски съюз „Отец Паисий", *организация за работа сред българите в чужбина* – 457
Вселенска патриаршия – 436
Втора световна война (1939–1945 г.) – 95, 224, 229, 279, 320, 372, 380, 421, 435, 453, 456, 458, 460
Вукотич, Сердар, *черногорски военен деец* – 128
Възраждането – 337, 402, 407, 419, 434, 448, 458
Вълчев, Алекси Игнатов, *л.и.* – 225
Вълчедръм, *н.м.* – 215
Върбеш, *н.м.* – 416
Върховен македоно-одрински комитет (ВМОК) – 382
Вършец, *н.м.* – 189
Вътрешна македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) – 98, 109, 163, 164, 454
Вътрешна македонска революционна организация (ВМРО) – 337

Г

Гаази Баба, *мюсюлмански лечител* – 447
Габе, Дора, *л.и.* – 431
Габе, Петър, *л.и.* – 431
Габрово, *н.м.* – 312, 325, 326, 366, 383, 408, 445
Габровски, Никола, *л.и.*– 183
Габровски, П., *л.и.* – 229, 277
Габровско, *тер.* – 462
Гайдохар дере, *н.м.* – 130
Галиполи, *н.м.* – 134
Галиполски полуостров – 160
Галони, Франческо, *ватикански дипломат в България* – 272
Ганев, Венелин, *л.и.* – 255
Ганчев, Добри, *л.и.* – 72
Ганчев, Иван, *л.и.* – 184
Ганчев, П., *л.и.* – 142
Ганчева, Й., *л.и.* – 443
Гаспари, *кардинал от Ватикана* – 272
Гевгели, *н.м.* – 126, 127, 390, 456
Генадиев, Никола, *л.и.* – 183
Генадиус, И., *гр. дипломат* – 125
Генов, Георги, *бълг. резбар* – 443
Генов, Иван, *л.и.* – 295
Георг V, *англ. крал* – 159
Георгиев, Господин, *л.и.* – 443
Георгиев, Евлоги, *л.и.* – 42, 79
Георгиев, Кимон, *л.и.* – 192, 248, 253, 254, 257, 262, 263
Георгиев, Коста, *л.и.* - 182
Георгиев, Коста, *л.и.* – 387
Георгиев, Петко, *л.и.* – 225
Георгиев, Стефан, *бълг. учен* – 415
Георгиев, Стоян, *л.и.* – 18
Герганов, *л.и.* – 390
Гергов, Ан., *л.и.* – 18
Германия – 31, 56, 63, 122, 132, 141, 142, 143, 146, 150, 160, 174, 191, 214, 217, 229, 232, 234, 235, 247, 250, 252, 253, 254, 260, 261, 262, 264, 265, 275, 276, 277, 279, 280, 304, 305, 386, 456, 458, 462
Германски, Димитър, *л.и.* – 369
Германски манастир – 93
Гешев, Георги, *л.и.* – 225
Гешов, Евстати, *л.и.* – 32, 118
Гешов, Иван Евстатиев, *л.и.* – 66, 117, 120
Гидиков, Стефан, *л.и.* – 420
Гинев, Денко, *л.и.* – 170
Гинчев, Цани, *бълг. писател* – 19
Гиргинов, Александър, *л.и.* – 149, 248
Гичев, Димитър, *л.и.*– 248
Главчев, Дине, *л.и.* – 97
Гладстон (Уилям), *англ. политик и общественик* – 156
Гологанов, Иван, *л.и.* – 18
Голям-Балкан, *план.* – 57
Голямо Конаре, *н.м.* – 47
Горанов, Иван, *л.и.* – 229
Горанов, Теодор, *бълг. арх.* – 306
Горбанов, Петко, *л.и.* – 38
Горенци, *н.м.* – 116
Горице, в*р.* – 116
Горна баня, *н.м.* – 372, 448
Горна Джумая, *н.м.* – 19, 236, 245 (Благоевград)
Горня Сукова, *р.* – 58
Горубляне, *н.м.* – 92
Горчаков, Александър, *рус. дипломат и канцлер* – 56, 62
„Градска къща“ от Теодор Златев – 305
Грамос, *план.* – 51
Гратин сити, *н.м.* – 459
Греков, Георги, *л.и.* – 38
Греков, Димитър, *л.и.* – 42
Григорий Доростоло-Червенски, *бълг. митрополит* – 437
Григоров, Г., *л.и.* – 205
Григоров, Гр. В., *л.и.* – 204
Гринуич, *о.* – 385
Груев, Дамян, деец на ВМОРО – 98
Груев, Йоаким, *л.и.*– 429
Грънчаров, Димитър, *л.и.* – 184
Грюнангер, Фридрих, *арх.* – 303, 315, 318
Гургулят, *н.м.* – 429
Гушанци, *н.м.* – 292
Гъбовци, *н.м.* – 116
Гърков, Колю, *л.и.* – 396
Гърция – 116, 118, 119, 124, 127, 128, 142, 143, 149, 150, 156, 158, 159, 164, 187, 214, 247, 250, 260, 261, 265, 275, 278, 283, 453, 454, 456
Гьоте, Йохан Волфганг, *немски поет и философ* – 173
Гьочекбунар, *н.м.* – 130
Гюдженов, Димитър, *бълг. худ.* – 443
Гюлджук, *н.м.* – 130
Гюлеметов, Хр. П., *л.и.* – 241
Гюмендже, *н.м.* – 99

Гюмюрджина, *н.м.* – 213, 456
Гюмюрджинско, *тер.* – 132
Гюндузица, *н.м.* – 131
Гюргево, *н.м.* – 226

Д

Дабков, Дабко, *бълг. арх.* – 304
Даверов, Владо, *бълг. писател* – 296
Давингтон, *френски дипломат* – 56, 62
Дамаск, *н.м.* – 462
Дан Колов (Дончо Колев Денев), *бълг. борец* – 460
Данаилова, Вера, *л.и.* – 304
Данев, Стоян, *л.и.* – 124, 125, 165, 384
Данов, Хр. Г., *л.и.* – 327
Данте Алигиери, *итал. поет* – 173
Данчов, Георги, *бълг. худ.* – 356
Данчов, Иван, *бълг. арх.* – 305
Дарданелите, *проток* – 54, 134, 159, 210
Дармщат, *н.м.* – 32
Даскалов, Никола, *бл.и.*– 42
Даскалов, Райко, *деец на БЗНС* – 148, 149, 165
Даскалов, Т., *л.и.* – 229
Движение за права и свободи, *полит. партия* – 203 (ДПС)
Дебрен, *н.м.* – 240
Деброво, *н.м.* – 126
Дебър, *н.м.* – 439
Дебърска епархия – 186
Дебърско, *тер.* – 462
Деветоюнски преврат (1923 г.) – 219
Девин, *н.м.* – 199
Дедеагач, *н.м.* – 133, 142, 393, 456
Дедеагачко, *тер.* – 132
Дейков, Никола, *деец на ВМОРО* – 99
Дели, *н.м.* – 129
Делива, *р.* – 129
Делинешев, *л.и.* – 184
Делкасе, Теофил, *фр. дипломат и журналист* – 110, 123, 124
Делчев, Гоце, *ръководител на ВМОРО* – 94, 95, 104, 286, 287, 300
Демирдес, *н.м.* – 144, 145
Демир-капия, проход – 57, 59
Демирхан дере, *н.м.* – 60, 130
Демир Хисар, *н.м.* – 456
Демирхисарско, *тер.* – 289
Демократически сговор, *полит. партия* – 430
Денчо (Знеполски), *л.и.* – 293
Д'Епре, Франше, *фр. дипломат* – 56, 62, 150
Дервишев, Мехмед, *л.и.* – 200
Дервишка могила, *н.м.* – 129, 130
Дермен дере, *р.* – 130
Детройт, *н.м.* – 460
Джелалов, Смаил, *л.и.* – 199, 204
Джангала, *вр.* – 296
Джангозов, Константин, *бълг. арх.* – 305, 318
Дикилиташ, *н.м.* – 37
Димитриев, Радко, *л.и.* – 70, 384
Димитриевич, Сава, *арх.* – 310
Димитров, Александър, *л.и.* – 165, 167
Димитров, Андон, *деец на ВМОРО* – 99
Димитров, Б, *л.и.* – 241
Димитров, Владимир-Майстора, *бълг. худ.* – 428, 432
Димитров, Георги, *л.и.* (Димов, Д.) – 179, 263, 273
Димитров, Жеко, *политически деец и журналист* – 184
Димитров, Лазо, х., *л.и.* – 18
Димов, Васил, *бълг. худ.* – 450
Димов, Вергил, *л.и.*– 248
Димов, Д, вж. Димитров, Георги
Динков, Д., *л.и.* – 184
Динов, Михаил, х., *л.и.* – 18
Дисеско, С. Ж., *румънски държавен деец* – 128
в. „Дневник" (1909 г.) – 104
Добрев, П., *л.и.* – 104
Добрев, Ризо, *л.и.* – 18
Добрич, *н.м.* – 386
Добруджа, *тер.* – 61, 85, 91, 123, 124, 150, 166, 384, 385, 453, 455, 457, 460, 461 (Северна Добруджа, Южна Добруджа)
Доганджа, *н.м.* – 135
Доганов, Ичо, *л.и.* – 18
Дойкинци, *н.м.* – 58
Дойран, *н.м.* – 385, 456
Долгоруки, руски дипломат – 72
Долни Добромир, *н.м.* – 368
Долно Луково, *н.м.* – 291
Дондуков-Корсаков, Александър, *върховен руски комисар в България* – 55
ДПС, вж. Движение за права и свободи
Драва, *р.* – 265
Драгалевци, *н.м.* – 84
Драганов, Първан, *л.и.* – 248, 251
Драка гьол, езеро – 130
Драма, *н.м.* – 456
Дрангов, Борис, *л.и.* – 385
Дрангов връх – 385

Дрангово, *н.м.* – 385
Драч, *н.м.* – 116
Дребизна, *н.м.* – 130
Дрезден, *н.м.* – 432
Дринов, Марин, *л.и.* – 40, 42, 312, 402, 406, 407
Дрончилов, Крум, *бълг. антрополог* – 302
сп. „Другар" (1899) –
сп. „Другарче" – 412
Дружба „Родина" – 352
Дружество „Отец Паисий", *бълг. организация в Египет* – 462
Дръново, *н.м.* – 116
Дряново, *н.м.* – 74, 199
Дуванджа, *н.м.* – 144
Дука, *р.* – 60
Дунав, *р.* – 51, 52, 53, 57, 58, 61, 68, 110, 122, 123, 127, 143, 225, 236, 248, 265, 285, 294, 303, 453
в. „Дунавски известия" (1895) – 90
Дупница, *н.м.* – 94, 148, 236
Дуров, Васил, *л.и.* – 179
сп. „Духовна култура" – 451
Духовников, Светослав, *л.и.* – 200
Духтев, Георги, *л.и.* – 314
Душанци, *н.м.* – 57, 59
Дъбовик, *н.м.* – 431
Дървингов, Петър, *л.и.*– 120
Дръжански, Ангел, *л.и.* – 254
Дърмонд-Волф, Х., *л.и.* – 25
„Дядовата Славчова унука" от Тодор Влайков – 417

Е

Евдокия, *бълг. княгиня* – 371, 411
Евксиноград – 310, 314, 345, 373
Еврипид, *старогр. поет* – 173
Европа, *конт.* – 18, 22, 38, 46, 64, 124, 163, 164, 177, 187, 232, 280, 303, 304, 318, 380, 385, 402, 453, 454, 457, 458 (Средна Европа, Източна Европа, Централна Европа)
Европейска война, вж. Първа световна война (1914-1918 г.)
Европейска Турция, *тер.* – 53, 54, 59, 62, 119, 435, вж. и Турция
Егейска Македония, *тер.* – 456
Егейско море – 116, 125, 127, 130
Египет, *държ.* – 238, 273, 274, 462
Егри Паланка, *н.м.* – 158
Егри Су, *р.* – 57
Езоп, *старогр. писател* – 173
Екатерининбург, *н.м.* – 155
Екзарх Йосиф, вж. Йосиф
Екзархията – 104, 156, 163, 402, 434, 435, 457, вж. и Българската Екзархия
Екрене, *н.м.* – 127
Ексадактилос, *л.и.* – 128
Елбасан, *н.м.* – 152, 153, 444
Елеонора, *бълг. царица* – 319, 343, 344, 345
Елисейна, *н.м.* – 325
Елтепе, *вр.* – 296
Енвер паша, *тур. военачалник* – 292
Енев, Владимир, *л.и.*– 396
Енев, Николай, *л.и.*– 396
Енев, Петър, *л.и.*– 396
Енев, Стефан, *л.и.*– 396
Енева, Параскева, *л.и.*– 396
Енева, Съба, *л.и.*– 396
Енидже, *н.м.* – 51
Епир, *тер.* – 53
Еркеново, *н.м.* – 116
Енос, *н.м.* – 144, 157, 158
Еркюприя, *н.м.* – 132
Ернрот, Йохан Казимир, *рус. военен деец* – 38, 39
Ески Загора, *н.м.* – 25, вж. и Стара Загора
Есхил, *старогр. писател* – 173
„Етнография на Македония" от Димитър Ризов – 110
Етрополе, *н.м.* – 290
Ешек-Кулачи, *план.* – 51
Ешек-Чепелю, *вр.* – 60

Ж

Железница, *н.м.* – 57
Желязков, Г., *бълг. худ.* – 450
Желязкович, Г., *л.и.* – 39
сп."Жена и дом" – 372
Женева, *н.м.* – 217, 222, 255
Живалево, *н.м.* – 116
Живков, Георги, *л.и.* – 19, 402
Живков, Никола, *л.и.* – 43

З

Западна Европа – 457, 458, вж. и Европа
Забърдо, *н.м.* – 199
„Завещана вяра" от Атанас Стойков
Загоричани, *н.м.* – 98

Заимов, Стоян, *л.и.* – 407
Заимов, Хр., *л.и.* – 209
Замфир войвода – 292
Западна Тракия – 456, вж. и Тракия
Западни земи – 455, 456, 457, вж. и Западни покрайнини
Западни покрайнини, *тер.* – 202, 460 (Западни земи)
Захов, Борис, *л.и.*– 245
„Звено", *политически кръг* – 191, 192
сп. „Здравие и сила" – 375, 379
в. „Земеделско съзнание" – 170
Зеров, Асен, *л.и.* – 203
Зехни паша, *л.и.* – 78
Зиляхово, *н.м.* – 456
Златаров, Асен, *л.и.* – 413
Златаров, Васил Иванов, *л.и.* – 399
Златарски, А., *л.и.* – 19
Златарски, Васил, *л.и.* – 415
Златарски, Георги, *л.и.* – 407
Златарски, Дж., *л.и.* – 19
Златев, П(етър), *л.и.*– 197
Златев, Теодор, *бълг. арх.* – 305, 306
Златоград, *н.м.* – 199
Змаилка, *вр.* – 60
Змаилица, *вр.* – 57
Знеполски, Денчо, вж. Денчо Знеполски
Зографов, Борис, *бълг. резбар* – 448
Зографски, П., э – 47
в. „Зорница" (1879 г.) – 108
Зързески манастир – 103

И

Ибсен, Херник, *норвежки писател* – 173
Иван Арабаджията, *л.и.* – 47
Иванковци, *н.м.* 116
Иванов, *бълг. генерал* – 292
Иванов, В., *лекар и журналист* – 184
Иванов, Д.П., *л.и.* – 19
Иванов, Димо, *л.и.* – 18
Иванов, Иван, *кмет на София* – 314
Иванов, Йордан, *л.и.* – 17
Иванов, Стефан, *бълг. худ.* – 450
Иванов, Хр., *л.и.* – 19
Иванович, Адам, *рус. офицер* – 20
Иванчев, С., *бълг. държавник* – 128
Ивънс, Артър Ж., *англ. археолог и етнограф* – 110, 111, 112
Игнатиев, Николай, рус. граф – 50, 55, 157
Идън, Роберт Антони, *англ. държавен и политически деец* – 278
Израел, *държ.* – 462
Източна Европа – 283, 457, вж. и Европа
Източна Румелия – 19, 22, 23, 25, 31, 44, 46, 47, 48, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 66, 72, 80, 110, 112, 113, 157, 383, 434, 453 (Румелия)
Източна Тракия – 455, вж. и Тракия
сп. „Икономия и домакинство" – 372
Икономов, Димитър, *л.и.* – 140
Икономов, Димитър, *л.и.* – 139
Икономов, Н., *л.и.* – 19
Икономов, Тодор, *л.и.*– 42
Икономов, Христо, *л.и.* – 18
Илиев, Сава, *л.и.* – 19
Илинденско въстание – 97, 111, вж. и Илинденско-Преображенско въстание
Илинденско-Преображенско въстание – 98, 104, 163, 385, 387, 454, 457, 459 (Преображенско въстание)
Илинойс, *тер.* – 459
Илиов, Христо, х., *л.и.* – 18
Илчев, Д., *л.и.* – 182
Ильо войвода, *л.и.*– 21
Индиана, *тер.* – 459
Иречек, Константин, *чешки учен* – 64, 66, 67, 402
Исаев, Младен, *л.и.* – 294
Исакча (каза) – 61
„Искри от бурни години" от Димо Казасов – 95
Искър, *р.* – 57, 60
Испания, *държ.* – 238, 458
Истанбул, *н.м.* – 274
„История на българите" от Константин Иречек – 64
Ист Сент Луис, *н.м.* – 459
Италия, *държ.* – 56, 120, 122, 191, 228, 229, 232, 275, 276, 280, 432, 442, 458
Ихтиман, *н.м.* – 101
Ихтиман-дере, *р.* – 57, 60
Ишарлиев, Мехмед, *л.и.* – 199, 204, 205
Ишиклар, *план.* – 51, 60
Иширков, Атанас, *л.и.* – 407

Й

Йерусалим, *н.м.* – 383, 462
Йоана, *бълг. царица* – 215, 273, 346
Йованович, Константин, *арх.* – 303, 310
Йовков, Арсени, *л.и.* – 184

Йонеско, Таке, *румънски държавен деец* – 128
Йончев, Тодор, *л.и.* – 416, 417
Йорданов, Асен, *л.и.* – 334, 460
Йорданов, Йордан, *бълг. арх.* – 311
Йорданов, Карло, *бълг. иконописец* – 443
Йосиф I, *бълг. екзарх* – 35, 420, 434, 435, 437 (Екзарх Йосиф)
Йотов, Никола, *л.и.* – 197

К

Кавадарци, *н.м.* – 456
Кавала, *н.м.* – 158, 159, 160, 456
Кавалджиев, Ив., *л.и.* – 19
Каварна, *н.м.* – 106
Кавказ, *тер.* – 53, 54, 384
Кавръков, Атанас, *бълг. резбар* – 443
Каглайк, *н.м.* – 129
Каджакьой, *н.м.* – 135
Казан-Балкан, *план.* – 57, 59
Казанкали, *л.и.* – 45
Казанлък, *н.м.* – 394
Казасов, Димо, *л.и.* – 95, 148, 175, 182, 235
Казъл-Дели, *р.* – 130
Каишев, Атанас, *л.и.*– 201
Кайликли къой, *н.м.* – 130
Кайро, *н.м.* – 462
Калафатович, Д., *сръбски военен деец* – 128
Калайджийска, Стоянка, *л.и.*– 396
Калайджийски, Петър, *л.и.*– 396
Калдиркос, *н.м.* – 130
Календерски, Стоимен, *л.и.*– 245
Калифорния, *тер.* – 459
Каличе, *дипломат* – 67
Каллей, *л.и.* – 25
Калов, Илия, *л.и.* – 326
Калофер, *н.м.* – 429
Калпаков, М., *л.и.* – 19
Калчев, *л.и.* – 136
Калъчев, П., *л.и.* – 184
Камбон, Анри, *фр. дипломат в България* – 222
Каменица, *р.* – 57, 59
Каменов, К., *бълг. худ.* – 359
Камила къой, *н.м.* – 129
Камоенш, *португалски поет* – 173
Канада, *държ.* – 454, 459, 460, 461
Кандев, Ламби, *л.и.* – 173, 174, 184
Кандилджик, *н.м.* – 129
Каниц, Феликс, *унг. учен и художник* – 323, 366
Кантарджиев, Петър, *бълг. арх.* – 304
Кантарев, Константин, *л.и.*– 100
Капанов, Георги, *л.и.* – 151
Капанова, Мария Г., *л.и.*– 151
Капетник-Балкан, *план.* – 57
Карабанлар, *н.м.* – 129
Каравелов, Любен, *л.и.* – 19, 65
Каравелов, Петко, *л.и.* – 93, 341
Каравелова, Екатерина, *л.и.* – 93
Карагач, *н.м.* – 144, 145
Карагач-су, *р.* – 60
Карагеоров, Йован, *л.и.* – 18
Карагьозов, Ангел, *л.и.* – 197
Карада, *план.* – 51
Карадере, *н.м.* – 286
Караджов, *л.и.* – 45
Каракашев, Георги, *бълг. худ.* – 443
Караколас, *план.* – 51
Кара-кулак, връх – 60
Карамалаков, А., *бълг. арх.* – 443
Караманджуков, Христо, *л.и.*– 201
Караминков, Христо, *л.и.* – 19
Карамихайлова, Елисавета, *л.и.* – 414
Каранлък, *вр.* – 60
Карастоянов, *л.и.* – 79
Кара-су, *р.* – 60
Каратаир, *н.м.* – 178
Каратеодори, Александър, *тур. дипломат* – 57, 62
Каратепе, *н.м.* – 135
Караула, м. – 57, 60
Кара-Хамза, *н.м.* – 51
Карахусова, Хайрие, *л.и.* – 199
Кардел, Едуард, *югославски политик* – 263
Карлено, *л.и.* – 166
Карлово, *н.м.* – 151, 432
Карлоти, А., *итал. дипломат* – 123, 124
Карнеги, Андрю, *л.и.* – 156
Карнегиевата анкета – 156, 455
Карнобад-Балкан, *план.* – 57, 59
Карнобат, *н.м.* – 444, 446
Каробио, Ди, *итал. дипломат* – 174
Карол II, *рум. крал* – 123, 346
Кароли, *австро-унг. дипломат* – 56, 62
Карс, *тер.* – 61
Касапкьой, *н.м.* – 441
Касаров, Илиа Йованов, *л.и.* – 19
Каулбарс, Николай, *рус. военен деец и дипломат – 74*
Качанин, *н.м.* – 264
Кащалинский, *л.и.* – 39

Кевенхюлер-Меч, Рудолф, *австро-унг. дипломат* – 65
Кейтли, *англ. военен деец* – 386
Кеманлък, *н.м.* – 57
Кенели гъол, *ез.* – 130
Кестерич, *н.м.* – 373
Кешан, *н.м.* – 134
Кешанска каза – 135
Килия (каза) – 61
Кипър, *о.* – 274
Кирил, Преславски, *бълг. княз, брат на цар Борис III, регент* – 90, 238, 240, 253, 254, 255, 332, 344, 345, 346
Кирков, *л.и.* – 154
Киров, Тодор, *л.и.* – 47
Кисалов, Г., *л.и.* – 19
Китка, *вр.* – 57, 116
Кичево, *н.м.* – 439
Кладара, *н.м.* – 129
Клементина, *бълг. княгиня* – 343
Климент Търновски, *бълг. духовник и държавник* – 437 (Васил Друмев)
Клисуров, П., *бълг. худ.* – 450
Кляшов, Пандо, *деец на ВМОРО* – 98
Княжево, *н.м.* – 84, 92
Княжество България – 19, 46, 47, 52, 57, 59, 63, 64, 65, 74, 157, 338, 339, 360, 380, 383, 434, 453, 457, 459, вж. и България
Коанда, *рум. военен деец* – 128
Кобатева, Кадрие, *л.и.* – 199
Ковачев, Янко С., *л.и.* – 327
Ковачки, Стою, *л.и.*– 245
Коджа-Балкан, *пл.* – 58
Коев, Коста, *л.и.* – 19
Коев, Станйо, *л.и.*л – 37
Кожухаров, Никола, *бълг. худ.* – 443
Кожухаров, Тодор, *л.и.*– 197
Козаров, Г., *бълг. арх.* – 443
Козлодуй, *н.м.* – 172
Коиловци, *н.м.* – 396
Койчев, Пенчо, *бълг. арх.* – 304, 312
Кокарешков, Васил, *л.и.* – 395
Кокарешков, Сава, *л.и.* – 395
Колар, Антонин, *чешки арх.* – 303, 309, 314
Коларов, Васил, *л.и.* – 274
Колвин, Елиот, *англ. дипломат* – 174
Колев, Иван, *бълг.* военен деец – 384
Колев, Никола Иванов, *л.и.* – 399
Колибите, *н.м.* – 135
Колчев, А., *худ.* – 307
Комитет „Единство" – Горна Джумая – 20
Комитет „Единство" – 74
Кондораби, *н.м.* – 97
Конова, Кина, *л.и.* – 75
Конрад, *австро-унг.военен деец* – 142
Константинов, Алеко, *л.и.* – 84, 92, 407
Константинов, Славе, *л.и.*– 245
Константинов, Христофор, *л.и.* – 18
Конуш, *н.м.* – 47
Кораб планина – 51
Корабов, Петко, *л.и.* – 139
Корти, Л., *итал. дипломат* – 56, 62
Корча (каза) – 51
Косица, *вр.* – 59
Косово, *тер.* – 110
Косово поле, *тер.* – 265
Косовски, Г., *л.и.*– 184
Косовски, Хр.Ж., *л.и.* – 184
Костов, Георги, *л.и.* – 184
Костов, Спиро, *л.и.* – 47
Костов, Ст., *л.и.* – 120
Костов, Трайчо, *л.и.* – 263, 266
Костова, Сандра, *л.и.* – 134
Костур, *н.м.* – 103, 111, 426
Костурков, Стоян, *л.и.* – 164
Костурско, *тер.* – 98
Костурско езеро – 51
Котев, П., *л.и.* – 182
Котел, *н.м.* – 57, 59, 74, 386
Котелников, *л.и.* – 39
Котур, *н.м.* – 61
Кочани, *н.м.* – 456
Кочанска (каза) – 51
Кошаревски, Крум, *бълг. резбар* – 443
Крагуевац, *н.м.* – 156
Крайова, *н.м.* – 227
Крайовски договор (1940 г.) – 226, 349
Кранту, *н.м.* – 130
Крапа, *н.м.* – 116
Кратово, *н.м.* – 126, 456
Крачев, Димитър, *л.и.* – 131
Кресна, *н.м.* – 20
Кресненско-Разложко въстание (1878–1879) – 20, 21
Крецеану, Ал., *рум. държавен деец и дипломат* – 227
Крива паланка, *н.м.* – 116, 456
Криволак, *н.м.* – 126
Крим, *тер.* – 54, 280, 458
Кристеско, С., *рум. военен деец* – 128

Крит, *о.* – 53, 61, 125, 128
Крум, *бълг. кан* – 22
Крушево, *н.м.* – 456
Крушево, *план.* – 51, 60
Крушка Тепеси, *план.* – 116
Крушовене, *н.м.* – 170
Кръстев, *л.и.*– 47
Кръстев, Кръстьо, *л.и.* – 424
Кръстев, Стоян, *л.и.* – 179
Кръстевич, Гаврил, *губернатор на Източна Румелия* – 340
Ксанти, *н.м.* – 240, 456
Кузманов, Григор, *л.и.* – 184
Кукуш, *н.м.* – 99, 286
Кукушев, Янко, *л.и.* – 232, 233
Кулаги Даг, в*р.* – 60
Кулели Бургас, *н.м.* – 144
Кулибе, *н.м.* – 57
Куманово, *н.м.* – 456
Кумановска (каза) – 51
в. „Курие Д'Ориан" – 108
Курудере, *н.м.* – 135, 136
Кутинчев, Васил, *л.и.* – 341
Кутловица (Монтана), *н.м.* – 74
Кутрянски, Васил, *л.и.* – 355
Куцев, Ахмед М., *л.и.* – 199, 204, 205
Кушлев, Петър, *бълг. резбар* – 442, 443, 448
Кънев, Генчо (Уста Генчо Кънев), *бълг. майстор-строител* – 445
Кърджали, *н.м.* – 328, 332
Кърчевски, Димитраки, поп, *л.и.* – 18
Къшали, *н.м.* – 116
Кьосеиванов, Георги, *л.и.* – 197, 212, 213, 214, 246
Кюстелер баир – 60
Кюстенджа (каза) – 61
Кюстенджа, *н.м.* – 91, 424, 440
Кюстендженски окръг – 226
Кюстендил, *н.м.* – 19, 148, 312, 386, 429, 432, 443, 446
Кютая, *н.м.* – 104
Кючукооглу, *л.и.* – 178

Л

Лавришчев, А., *съв. дипломат* – 275
Лазаров, Велизар, *л.и.* – 175
Лазаров, Иван, *бълг. худ.и скулптор* – 432
Лазаров, Н., *л.и.* – 19
Лазаров, Никола, *бълг. арх.* – 303, 304, 310, 312, 313, 318
Лайпциг – 246, 249, 255
Лайпцигски процес – 358
Лапса, *н.м.* – 134
Ларнака, *н.м.* – 274
Латинска Америка – 459, 461, 462
Лафва, *н.м.* – 129
Лафчийски, Михаил, *л.и.* – 162
Лвов, *н.м.* – 384
Левски, Васил, *л.и.* – 99, 349
Лезгар, *н.м.* – 135
Леонардо да Винчи, *итал. худ.* – 426
Лесинг, Готхолд Ефраим, *нем. писател* – 173
Лесичово, *н.м.* – 178
Ливоища, *н.м.* – 116
Лиеж, *н.м.* – 109
Ликуди, *н.м.* – 129
Лилиев, Николай, *л.и.* – 432
Лина, *план.* – 51
Липница, *р.* – 57
Литаково, *н.м.* – 246
Лобанов-Ростовски, Алексей Борисович, *рус. дипломат* – 62, 63
в. „Ловец" – 379
Ловеч, *н.м.* – 74, 354, 420
Логвенов, *л.и.* – 39
Логинци, *н.м.* – 116
Лозана, *н.м.* – 212
Лозенград, *н.м.* – 412, 435, 437
Лозенец, *н.м.* – 282
Лом, *н.м.* – 69, 312, 416, 420
Лонай, де, *итал. дипломат* – 56, 62
Лондон, *н.м.* – 31, 37, 56, 66, 123, 125, 215, 279, 379
Лондонски договор (1871 г.) – 62
Лондонски мирен договор (1913 г.) – 124
Луда Камчия, *р.* – 57, 59
Луканов, Тодор, *л.и.* – 179
Лукиянов, Сергей, *рус. юрист* – 26
Луков, Христо, *л.и.* – 150, 386
Луковит, *н.м.* – 99, 106
Лулчев, Коста, *л.и.* – 282, 420
Лъджене, *н.м.* – 189, 240, 355
Любаховский, Георги, *л.и.* – 18
Любенци, *н.м.* – 116
Люле Бургас, *н.м.* – 51
Ляпчев (Андрей), *л.и.* – 111, 113, 149, 150, 182, 222, 249
Лясковец, н.м – 312
Ляхово, *н.м.* – 155

М

Маас, *рус. арх.* – 442
Мавров, Димитър, *л.и.* – 438
Мавродио, *н.м.* – 129
Маджаров, Иван, *л.и.* – 78
Маджаров, Михаил, *л.и.* – 44, 125, 165
Мадисон, *н.м.* – 459
Майер, Х., архитект – 310
Маймункова, Ана, *л.и.* – 184
Майореску, *рум. политик* – 124, 128
Майсторов, Д., *бълг. арх.* – 443
Макдоналд, Джеймс Рамзи, *англ. държавник* – 219, 220
Македония, *тер.* – 17, 18, 19, 20, 21, 34, 77, 78, 85, 86, 87, 94, 97, 98, 104, 106, 109, 110, 111, 112, 123, 142, 143, 145, 156, 157, 158, 159, 163, 164, 166, 186, 187, 202, 217, 236, 257, 265, 288, 402, 434, 435, 436, 453, 454, 455, 456, 457, 459, 460, 461 (Южна Македония)
Македоно-одрински комитети – 86, 87
Македоно-одрински революционен комитет – 382
Македоно-одринско опълчение – 120
Македонски, Стефан, *л.и.* – 431
Макензен, Август, фон, *герм. военен деец* – 141, 384
Максим, *бълг. митрополит* – 120, 131
Мала Азия, *тер.* – 453, 462
Малгара, *н.м.* – 134, 135
Мала Азия, *тер.* – 134, 158, 173
Маленков, Георгий, *съв. държавен деец* – 263
Малешевска планина – 286
Малешевски, Никола, *деец на ВМОРО* – 94
Малинов, Александър, *бълг. полит. и държавен деец* – 161, 162, 351
Малко Търново, *н.м.* – 339, 442
Мандра, *н.м.* – 130
Мандра дере, *р.* – 130
Манифест от 1 юлий 1881 г. – 41
Манкалия, *тер.* – 51, 57, 61
Манов, деец на ВМОРО – 109
Манцоли, Йосиф Джовани, *ватикански дипломат* – 272
Маргиломан, Ал., *рум. държавен деец* – 128
Марев, Ив., *л.и.* – 184
Маринов, Иван, *л.и.* – 254
Маринов, Никола, *бълг. худ.* – 450
Маринов, Петър Я., *л.и.* – 199, 204, 205
Маринова, Тинка, *л.и.* – 199
в."Марица" (1884 г.) – 21, 45
Марица, *р.* – 57, 60, 94, 130, 144, 178, 179, 241, 252, 294
Маричков, Кирил, *л.и.* – 296
Маричков, Киро, *бълг. арх.* – 303, 304, 318
Мария Луиза, *дъщеря на Борис III* – 215
Мария Луиза, *майка на Борис III* – 161, 215, 343
Марковча, *н.м.* – 49
Маркс, Карл, *нем. теоретик, философ* – 139
Мартел, *фр. военен аташе в България* – 152
Мархолев, *л.и.* – 274
Маслеников, Борис, *рус. пилот* – 334
Матов, Хр., *деец на ВМОРО* – 109
Матанович, *черногорски държавен деец* – 128
Махмуд, *тур. държавен деец* – 130
Махмудие (каза) – 61
Мачин (каза) – 61
Меджид планина – 58
Меджидие (каза) – 61
Междусъюзническа военна комисия в България (1920 г.) – 174, 218
Междусъюзническа война (1913 г.) – 127, 129, 384, 385, 415, 454
Мездра, *н.м.* – 92
Мейтани, Х.Ж., *рум. държавен деец и дипломат* – 227
Мелбърн, *н.м.* – 461, 462
Мелетий, *бълг. митрополит* – 38
Месоедов, Г., *рус. иконописец* – 442
Месоедов, Петр Е., *рус. худ.* – 450
Места, *р.* – 51, 60, 127, 456
Места-Карасу, *р.* – 57
Метаксас, Йоанис, *гр. полит. и държавен деец* – 212
Метехово, *н.м.* – 116
Мехмед Али паша, *тур. дипломат* – 42, 56, 62
Мечкюр, *н.м.* – 178
Мидия, *н.м.* – 125, 157, 158, 454
Мизия, *тер.* – 17, 18, 106, 110, 453, 459
Миладинов, Хр., *л.и.* – 245
Миладинова, Царевна, *л.и.* – 410
Милан, сръбски крал – 65
Миланов, Юрдан, *бълг. арх.* – 303, 304, 442
Милев, Гео, *л.и.*– 184, 424
Милев, Никола, *л.и.* – 183
Милев, Христо, *л.и.* – 178
Милетич, Любомир, *л.и.* – 133
Милков, Събко, *л.и.* – 47

сп. „Минало“ – 259
Минчевич, *л.и.* – 42
Мирково, *н.м.* – 417
Мирчев, Д., *деец на ВМОРО* – 99
Мисури, *тер.*– 459
сп. „Мисъл“ – 424
Митев, Асен, *л.и.* – 100
Митов, Антон, *бълг. худ.* – 367, 426, 442, 450
Митровица, *н.м.* – 61
Михаелис, Г., *герм. дипломат* – 141, 143
Михаил, *бълг. митрополит* – 435
Михайлов, Борис, *бълг. худ.* – 450
Михайлов, Георгий, *л.и.* – 20
Михайловски, Асен, *бълг. арх.* – 305, 306, 316
Михайловски, Никола, *л.и.* – 42
Михайловски, Стоян, *л.и.* – 293
Михалчев, Димитър, *л.и.* – 263
Михов, Никола, *л.и.* – 238, 239, 253, 254, 255
Мичиган, *тер.* – 459, 460
Мишу, *рум. държавен деец* – 124
Миятович, Чедомил, *сръбски дипломат* – 66
сп. „Млад турист“ – 379
в. „Младежка правда“ – 173
Могилица, *н.м.* – 199, 213
Могура, *н.м.* – 129
„Модерната къща“ от Трендафил Трендафилов – 305
„Модерният град“ от Трендафил Трендафилов – 305
Молдова, *тер.* – 31
Моллов, Вл., *л.и.* – 222, 223
Молотов, В. М., съв. държавен деец – 263, 278
Момчев, Джорджо, *л.и.* – 19
Момчев, Н., *л.и.* – 19
Момчилов, Петко, *бълг. арх.* – 304, 312, 442, 450
в. „Монд“ – 358
Монтана, *тер.* – 459
Монтини, *ватикански дипломат* – 272, 273
Морава, *р.* – 58, 264, 453
Моравия, *тер.* – 202
Мрихово, *тер.* – 103
Москва, *н.м.* – 221, 255, 278, 282, 283, 285, 433
Москов, Атанас, *л.и.* – 248
Мошанов, Стойчо, *л.и.* – 197, 279
Муравиев, Константин, *л.и.* – 188, 248, 249, 252, 351, 352
Мурильо, *исп. худ.* – 426
Мусала, *вр.* – 376
Мусман, *нем. арх.* – 306
Мусолини, Бенито, *итал. държавен деец* – 232
Мустафа паша, вж. Свиленград
Мустафа Шарков, *л.и.* – 345
Муткуров, Сава, *л.и.* – 70, 71
Мухово, *н.м.* – 178
Мушанов, Никола, *л.и.* – 248, 249, 272
Мъгленица, *р.* – 51
Мъглиж, *н.м.* – 444, 447
Мърквичка, Иван (Ян), *бълг. худ., чех* – 329, 367, 369, 372, 450
Мюдезиров, Салих, *имам* – 438
Мюнхен, *н.м.* – 430, 432, 450

Н

Надежда, *бълг. княгиня* – 371, 411
Найденов, Марин, *л.и.*– 246
Нанчев, Дянко, *л.и.* – 179
Нареченски бани, *н.м.* – 319
в. „Народен партизанин“ (1943 г.) –
Народен съд (1944 г.) – 257, 268
Народен театър „Иван Вазов“ – 425
Народна библиотека (София) – 406
Народна федеративна партия – 104 (Публична библиотека)
Народоосвободителна въстаническа армия (НОВА) – 252
Начев, Алекси, *бълг. арх.* – 303
Начев, В., *л.и.* – 390
Начева, Зоя, *л.и.* – 203
Начович (Григор), *л.и.* – 35, 42, 71, 130
в. „Нашето първо изложение“ (1892 г.) – 79
Неапол, *н.м.* – 278
Невада, *тер.* – 459
Неврокоп, *н.м.* – 240
Неврокопски, Борис, *бълг. митрополит* – 436
Неготин, *н.м.* – 456
в. „Независимост“ (1882) – 42
Нейков, Димитър, *полит. и държавен деец* – 254
Нейчев, Минчо, *полит. и държавен деец* – 248, 254, 269
Нелидов, Александър, *рус. дипломат* – 50, 55, 67
Немски, Димитър, *л.и.* – 139
Ненов, Георги, *бълг. арх.* – 303
Нерав, *н.м.* – 116
Неф, Даниел, *швейцарски паркостроител* – 314
Низами, Осман, *тур. дипломат* – 125
Николаев, Данаил, *бълг. военен деец* – 71, 383
Николаевич, Николай, *диригент* – 449

Николай II, *рус. император* – 155, 159, 285, 439
Николай, Елена, *бълг. певица* – 431
Николич, Анд., *дипломат* – 125
Николов, Ас., *военен деец* – 213
Николов, Зафир, *л.и.* – 18
Николов, Коста, *бълг. арх.* – 304
Николов, Михаил, *деец на ВМОРО* – 98
Ничев, Сава, *л.и.* – 19
Новакович, Стоян, *дипломат* – 125
Нови пазар, *н.м.* – 264, 265
Новопазарски санджак – 61
Ново село, *н.м.* – 78, 285
Новоселци, *н.м.* – 74
Нойбахер, *герм. дипломат* – 229
Нотев, А., *журналист* – 184
Ньой, *н.м.* – 351
Ньойски мирен договор (1919 г.) – 174, 212, 380, 392, 455
Ню Йорк, *н.м.* – 459
Ню Мексико, *тер* – 460

О

Оббов, Александър, *полит. и държавен деец* – 220
Обербауер, Йосиф, *худ.* – 303, 307
Обрешков, Бенчо, *бълг. худ.* – 427
Общество на народите (ОН) – 185, 186, 187, 217, 218, 221, 222
Овча купел, *н.м.* – 368
Овчаров, Георги, *бълг. арх.* – 305, 306
Овчаров, Сава, *бълг. арх.* – 311
Овче поле, *н.м.* – 322
Оглу, Печо, х., *л.и.* – 18
Одеса, *н.м.* – 20, 416
Одрин, *н.м.* – 51, 62, 110, 122, 144, 160, 211, 291, 292, 380, 388, 412, 435, 451
Одринска крепост – 154, 384
Одринска Тракия, *тер.* – 86, 402, 434, 435, 436
Одринско, *тер.* – 86, 87, 97, 133
Оклахома, *тер.* – 460
Олимп, *план.* – 173
Олища, *н.м.* – 98
Омарчевски, Стоян, *полит. и държавен деец* – 147
Омир, *старогр. поет* – 173
ООН, вж. Организация на обединените нации (ООН)
Опила, *н.м.* – 116
Оранжева гвардия, *паравоенни отряди* – 220
Организация на обединените нации (ОН; ООН) – 281, 386, 456
Орегон, *тер.* – 459
Орешков, Антон, *л.и.* – 47
Орман, *н.м.* – 97
Орханийско, *тер.* – 302
Оряхово, *н.м.* – 172
Освободителната война (1877/1878 г.) – 320, 337, 380 вж. и Руско-турска война (1877–1878 г.)
Освобождението (1878 г.) – 99, 105, 284, 303, 312, 314, 327, 328, 333, 334, 337, 360, 361, 362, 364, 368, 375, 383, 406, 416, 418, 419, 429, 434, 436, 437, 442, 444, 448, 450, вж.и Руско-турска война
Осман паша, *тур. военачалник* – 33, 284
Османска империя – 31, 33, 320, 380, 434, 435, 453, 454, 457, 459 (Отоманска империя)
Османско владичество – 462
Острич, *вр.* – 116
Остров, *н.м.* – 172
Отечествен фронт, *обществено-полит. организация* – 233, 234, 246, 249, 250, 251, 253, 255, 257, 258, 259, 266, 268
Отечествена война (1944-1945 г.) – 386
Отоманска империя – 55, 61, 62, 117, 119, 144, вж. и Османска империя
Охайо, *тер.* – 459
Охлювец, *н.м.* – 412
Охрид, *н.м.* – 103, 110, 158, 456
Охридска епархия – 186
Охридска каза – 51
Охридски, Натанаил, *бълг. духовник и общественик* – 438
Охридско езеро – 116, 439

П

Павлов, Асен, *полит. и държавен деец* – 254
Павлов, Кирил, *общественик и журналист* – 184
Павлов, Тодор, *учен, полит. и държавен деец* – 255
Павлович, Николай, *бълг. худ.* – 346
Пазарджик, *н.м.* – 47, 225, 307, 424 (Татарпазарджик)
Палавеев, Н., *л.и.* – 352
Палаузов, Митко, *л.и.* – 396
Палаузов, Спиридон, *бълг. книжовник* – 64
Пали, *гр. военен деец* – 128
Пампорово, *м.* – 241

Панагюрище, *н.м.* – 47, 416
Панайотов, Мано, *л.и.* – 18
Панас, Д., *гр. дипломат* – 117, 118
Панахов, *л.и.* – 76
Пандурски, Арсо, *л.и.*– 245
Панега, *р.* – 290
Паница, Коста, *обществен деец* – 47, 75, 341
Панов, Александър, *деец на ВМОРО* – 99
Пантев, Атанас, *л.и.* – 225
Панчарево, *н.м.* – 189
Папаз-гъол, *м.* – 296
Папазов, Т., *държавен деец* – 227
Парашкеванов, Лазар, *бълг. арх.* – 305
Паренсов, П.Д., *рус. генерал* – 35
Париж, *н.м.* – 56, 99, 125, 166, 186, 213, 215, 228, 249, 255, 272, 377, 386
Парижка мирна конференция (1919 г.) – 163, 166, 455, 456
Парижки договор – 53, 54, 56, 61, 62
Пасков, Калчо, *л.и.* – 19
Паспала, *н.м.* – 129
Пастухов, Кръстьо, *полит. и държавен деец* – 248
Патагония, *тер.* – 461
Патарица, *вр.* – 127
Патарчанов, Георги, *л.и.* – 178
Паунчев, Никола, *л.и.* – 18
Пачели, Еуженио, *ватикански дипломат* – 272
Паша махле, *н.м.* – 144
Пашич, Ник, П., *сръб. държавен деец* – 128
Пашов, Иван, *полит. деец* – 248
Пейков, Иван, *л.и.* – 200
Пеновски, Павли, *л.и.* – 139
Пенсилвания, *тер.* – 459
Пенчев, Димитър Хр., *л.и.* – 225
Пенчев, Юрдан, *х.*, *л.и.* – 19
Перник, *н.м.* – 95, 325, 371
Персия, *държ.* – 61
Перущица, *н.м.* – 178
Петербург – 26, 124, 155, 416, вж. и Санкт Петербург
Петербургски протокол – 112
Петков, Ботьо, *баща на Хр.Ботев* – 420
Петков, Димитър, *бълг. композитор* – 295
Петков, Димитър, *бълг. държавен деец* – 303, 342, 440
Петков, Добри, *бълг. държавник* – 80
Петков, Никола Д., *полит. и държавен деец от БЗНС* – 248, 254, 282
Петков, Петко Д., *деец на БЗНС и журналист, общественик* – 184
Петрич, *н.м.* – 59
Петричево, *н.м.* – 57
Петров, Гьорче, *деец на ВМОРО* – 94
Петров, Никола, *бълг. худ.* – 450
Петров, Рачо, *военен деец и държавник* – 73
Петров, Т., *лекар-антрополог* – 302
Петров, Теодор, *бълг. арх.* – 308
Петров, Тодор Г., *л.и.* – 204, 206
Петрова нива, м. – 286
Петроград, *н.м.* – 155, вж. и Санкт Петербург
Петро-поле, *план.* – 116
Петър I Караджорджевич, *сръб. крал* – 114, 155
Петърлица, *н.м.* – 116
Печ, *н.м.* – 265
Пешев, Димитър, *полит. и държавен деец* – 236
Пико, Жорж, *фр. дипломат* – 176
Пинд, *план.* – 111
Пиндар, *старогр. поет* – 173
Пиотровски, Антони, худ. – 381
Пипков, Панайот, *бълг. композитор* – 293
Пиргопло, *н.м.* – 129
Пиргю, *р.* – 129
Пирдоп, *н.м.* – 416, 417
Пирин, *план.* – 294, 296
Пирот, *н.м.* – 429, 456
Пишманкьой, *н.м.* – 135
Пияде, Моша, *югославски държавен деец* – 263
Пиянечко, *тер.* – 20, 21
Платонов, *рус. професор* – 64
Плевен, *н.м.* – 69, 74, 190, 304, 305, 389
Плес, *н.м.* – 142
Пловдив, *н.м.* – 22, 25, 31, 32, 35, 45, 46, 47, 49, 51, 62, 69, 74, 79, 81, 89, 94, 120, 131, 132, 164, 173, 177, 183, 190, 199, 213, 240, 276, 305, 308, 312, 316, 327, 328, 350, 375, 380, 383, 402, 406, 410, 420, 429, 443, 446 (Филипопол)
Погановски манастир – 93
Подържи-кон, *н.м.* – 116
Политис, Н., *гр. държавен деец* – 128
Полша, *държ.* – 236, 279, 458
Поменов, С., *държавен деец* – 227
Померанцев, Александър Никанорович, *рус. арх.* – 303, 442, 450
Поморие, *н.м.* – 324
Попарсов, Петър, *л.и.* – 78, 97, 99
Попгеоргиев, Димитър, *л.и.* – 20, 21
Попдимов, Петър, *л.и.* – 19
Попиванов, Георги, *л.и.* – 19
Попноев, Борис, *общественик* – 201

Попноев, Никола, *обществеиик* – 201
Попкоцев, Хр., *деец на ВМОРО* – 99
Попов, *военен деец* – 71
Попов, Ангел, *л.и.* – 19
Попов, Герасим, *л.и.* – 55
Попов, Иван, *бълг.арх.* – 319
Попов, Иван Владимиров, *полит. и държавен деец, дипломат* – 229, 275, 276
Попов, Илия, *бълг. арх.* – 313
Попов, Кирил, *бълг. учен* – 414
Попов, Методи, *бълг. учен-антрополог* – 302
Попов, Стефан, *бълг. арх.* – 442
Попов, Хр., *л.и.* – 19
Попов, Храбър, *бълг. арх.* – 306
Попова, Т., *л.и.* – 75
Попович, Й., *дипломат* – 125
Поповска, Анка, *л.и.*– 245
Поповско, *тер.* – 461
Правище, *н.м.* – 456
Прага, *н.м.* (село) – 51, 79
Прага, *н.м.* – 283
Преображенско въстание – 286, вж. и Илинденско-Преображенско въстание
Преслав, *н.м.* – 443
Преславски, Кирил, вж. Кирил Преславски
Преспа, *н.м.* – 110
Прилеп, *н.м.* – 99, 103, 110, 456
Присевица-Балкан, *план.* – 57
Прищина, *н.м.* – 110
Проглед, *н.м.* – 241
Протогеров, Александър, *военен и полит. деец* – 149, 163
Протойска планина – 116
Прут, *р.* – 61
„Публична библиотека" – 419, вж. и Народна библиотека (София)
Пулев, Стамо, *дипломат* – 166
Пурталес, Ф., *герм. дипломат* – 123, 124
Първа световна война (1914–1918) – 145, 163, 232, 272, 320, 321, 345, 62, 374, 380, 384, 386, 89, 430, 435, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 462
Пърт, *н.м.* – 461, 462
„Пътуванията по България" от К. Иречек – 63

Р

Работнически младежки съюз (РМС) – 266
Равни чал, *вр.* – 188
Радев, Симеон, *дипломат, обществеиик и писател* – 37, 128, 345
Радев, Тодор, *военен и държавен деец* – 197
Радев, Христо П., *л.и.* – 225
Радикалдемократическа партия – 417
в. „Радичке новине" – 156
Радко Димитриево, *н.м.* – 384
Радков, Панайот, *х., л.и.* – 19
Радков, Руси, *бълг. военен деец* – 388, 390
Радовиш, *н.м.* – 456
Радомир, *н.м.* – 148, 149, 220
Радомирска република – 149
Радомирско, *тер.* – 322
Радославов, Васил, *полит. и държавен деец* – 70, 132, 141, 145, 146, 160, 342, 384, 432
Радославов, Радослав, *бълг. арх.* – 305, 318
Радославци, *н.м.* – 129
Радочина, *вр.* – 58
Радулов, Сава, *бълг. просветен деец, преводач, книгоиздател* – 416
Райково, *н.м.* – 199
Раковица, *н.м.* – 58
Ран Босилек, *бълг. писател* – 295
Расово, *н.м.* – 51
Рафаело, Санти, *итал. худ.* – 426
Раховица, *н.м.* – 74
Раховско, *тер.* – 67
Раховците, *н.м.* – 447
Рашенов, Александър, *бълг. арх.* – 305
Рашка, *н.м.* – 264, 265
Резвая (Резовска), *р.* – 129
Ремлинген, *бълг. военен деец, областен комисар* – 39
Рембранд, Харменс, *холандски худ.* – 426
Рендел, Джордж, *англ. дипломат* – 229, 276
Ресен, *н.м.* – 111, 456
Рашид, Ахмед, *тур. дипломат* – 125
Ризов, Димитър, *обществен деец и дипломат* – 109
Ризов, Мише, *л.и.* – 18
Рила, *н.м.* – 95
Рила, *план.* – 294, 376
Рилска река – 57
Рилски конгрес на ВМОРО – 98
Рим, *н.м.* – 56, 109, 215, 272
Ринг, *л.и.* – 25
Ринк, А.Н., *л.и.* – 219
Ристич, М.С., *сръбски държавен деец* – 128
Рифат паша, *тур. дипломат* – 111, 113
Рихтхофен, *герм. дипломат* – 229
Роберт колеж, *учебно заведение в Цариград* – 459

„Родина", *организация* – 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 213, 240, 246, вж. и Българомохамеданска културно-просветна дружба „Родина"
Родовиц, *дипломат* – 67
в. „Родолюбец" (1897 г.) – 76, 91
в. „Родопи" (1937 г.) – 198, 204, 210, 212, 214
Родопи, *план.* – 51, 57, 63, 102, 115, 116, 198, 199, 210, 214, 224
Родопите, *тер.* – 462
Родопска област – 353
„Рождество Богородично", *ц., (В. Търново)* – 443, 446
„Рождество Христово", *храм-паметник (с. Шипка)* – 442, 445
Рожен, м. – 241
Розентал, Август, *бълг. худ.* – 450
Розов, Манол, деец на ВМОРО – 98
Розов, Фило, *л.и.* – 97
Росети, Нино, *арх.* – 316
Ростовцев, Николай Е., *рус. иконописец* – 442
Рубенс, Питер, *фламандски худ.* – 426
Румелия, *тер.* – 32, 50, 59, 60, вж. и Източна Румелия
Румпелмайер, В., *арх.* – 310
Румъния, *държ.* – 50, 52, 54, 57, 61, 80, 106, 122, 123, 124, 127, 128, 142, 143, 158, 214, 220, 225, 226, 232, 262, 278, 280, 453, 454, 458, 461
Румянцев, Сергей, *поет* – 184
Русе, *н.м.* – 21, 35, 52, 69, 71, 72, 74, 75, 94, 127, 190, 284, 303, 306, 308, 312, 316, 317, 325, 328, 335, 383, 397, 408, 420, 443, 446, 447
Русев, Иван, *военен деец* – 175
Русев, Руси, *полит. и военен деец* – 248, 251
Русинов, Георги, *л.и.* – 178
Русия, *държ.* – 35, 36, 38, 42, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 61, 64, 72, 75, 80, 85, 106, 115, 116, 119, 122, 155, 156, 157, 248, 278, 279, 284, 285, 383, 384, 442, 457, 458, 461
Руска империя – 458
Руско-турска война (1877–1878 г.) – 17, 21, 32, 33, 38, 55, 56, 62, 383, 395, 420, 426, 442, 453 (Освободителната война, Освобождението)
Русович, Костандин, *л.и.* – 18
Ръсел, Одо, *англ. дипломат* – 56, 62
Ръчников, Незиф, *л.и.*, 204, 205
Рясков, Марко, *държавен деец* – 197

С

Саадулах бей, *тур. дипломат* – 50, 55, 57, 62
Сава, *р.* – 65, 265
Савов, *държавен деец* – 130
Савов, Димитър, *бълг.* държавен деец – 251
Савов, Крум, общественик –
Савов, Михаил, *бълг. полит. и държавен деец* – 126
Савов, Сава, *държавен и полит. деец* – 149
Садово, *н.м.* – 416
Сазонов, Д.С., *рус. дипломат* – 123, 124
Саид-Сервер, *тур. дипломат* – 67
Сакар-баир, *план.* – 60
Саксали, *н.м.* – 135
Сакскобургготски, Филип, *брат на Фердинанд I* – 90
Самоводене, *н.м.* – 291
Самоков, *н.м.* – 58, 101, 312, 325, 328, 377, 378, 381, 393, 408
Самотраки, *о.* – 456
Сан *р.* – 384
Сандански, Яне, *бълг. революционер и деец на ВМОРО* – 104, 183, 387
Санктпетербург – 55, 111, 112, 122, 123, 126, 383, 385 (Петербург, Петроград)
Сан Стефано, *н.м.* – 55
Санстефанска България – 143, 380
Санстефански договор – 17, 35, 50, 56, 60, 61, 157, 163, 400
Сараево, *н.м.* – 455
Сара-къой, *н.м.* – 51
Саранбей, *н.м.* (Септември) – 178
Сарафов, Д., *л.и.* – 19
Саръ Шабан, *н.м.* – 456
Сафвет паша, *тур. държавник* – 50, 55
Сафо, *старогр. поетеса* – 173
САЩ, вж. Съединени американски щати
„Света Богородица", *ц., (Варна)* – 442, 445
„Света Богородица", *ц., (Скопие)* – 444
Света гора, *тер.* – 17, 125, 442, вж.и Атон
„Света Неделя", *ц., (София)* – 393, 440, 448, 449
„Света Параскева", *ц., (София)* – 305, 315
„Света Петка", *ц., (с.Медковец)* – 444
„Света Петка", *ц., (Русе)* – 443, 446

„Света Петка Стара“, *ц., (София)* – 440
„Света Петка Самарджийска“, *ц., (София)* – 444
„Света София“, *ц., (София)* – 436
„Свети Александър Невски“, *храм-паметник* – 315, 441, 443, 450
„Свети Георги“, *ц., (София)* – 444
„Свети Георги“, *ц., (Тулча)* – 409, 441
„Свети Димитър“, *ц., (Мъглиж)* – 447
„Свети Иван Рилски“, *ц., (София)* – 444
„Свети Йоан“, *манастир, (Жабляно)* – 447
„Свети Йоан Предтеча“, *ц., (Карнобат)* – 446
„Св. св. Кирил и Методий“, *ц., (Бургас)* – 443, 446
„Св. св. Кирил и Методий“, *ц., (Пловдив)* – 443, 446
Свети Константин, *м.* – 319
„Свети Крал“, *ц., (София)* – 440
Свети Никола, *н.м.* – 456
„Свети Никола“, *ц., (Горна баня)* – 448
„Свети Николай Софийски Нови“, *ц. (София)* – 304, 315, 442, 449
„Свети Николай Чудотворец“ *(руската църква в София)* – 442
„Свети Мина“, *ц., (Кюстендил)* – 443, 446
„Свети Павел от Кръста“, *ц., (Русе)* – 443, 447
„Свети Панталеймон“, *руски манастир в Света гора* – 442
„Св.св.Петър и Павел“, *ц., (София)* – 444
„Св.Сава Сръбски“, *ц., (Белград)* – 450
„Свети Седмочисленици“, *ц., (София)* – 435, 442, 444
Свети Синод – 460
„Свети Стефан“, *ц., (Цариград)* – 441
„Свето Благовещение“, *ц., (Прилеп)* – 444
„Свето възнесение“, *ц., (София)* – 444
„Свето Успение Богородично“, *ц., (Варна)* – 444
„Свето Успение Богородично“, *ц., (Казанлък)* – 444
Свиленград, *н.м.* – 130, 429 (Мустафа паша)
Свищов, *н.м.* – 43, 85, 90, 285, 327, 366, 402, 420
Свищовско, *тер.* – 461
Севелигю, *н.м.* - 129
Северна Америка – 459, 460, 462, вж. и Америка
Северна България, *тер.* – 85, 189, 220, 224, 285, 290, вж. и България
Северна Дакота, *тер.* – 459, 460
Северна Добруджа, *тер.* – 457, вж. и Добруджа
Северна Тракия – 453, вж. и Тракия
Севлиево, *н.м.* – 75, 374
Севов, Йордан, *бълг. арх.* – 305
Сегуша, *н.м.* – 58
Селям-кьой, *н.м.* – 57, 59
Семенков, Г., *л.и.* – 120
Семерджиев, *бълг. печатар в Солун* – 99
Сен-Валие, *фр. дипломат* – 56, 62
Сенжерменски договор – 456
Сенокос, *н.м.* – 58
Септемврийско въстание – 173, 183, 191
Серафим, *икоином* – 18
Серафим, *рус. духовник* – 442
Сергюен, *н.м.* – 51
Сермен, *н.м.* – 130
Сермен дере, *р.* – 130
Сестримо, *н.м.* – 47
Сеферов, П., *бълг. худ.* – 443
Сибир, *тер.* – 458
Сиври-таш, *вр.* – 57, 60
Сидни, *н.м.* – 461, 462
Сигнигори, *н.м.* – 129
Сика, Виторио де, *итал. режисьор* – 431
Силистра, *н.м.* – 37, 57, 61, 75, 122, 123, 124
Симеон, Варненско-Преславски, *бълг. митрополит* – 437
Симеон Велики, *бълг. цар* – 443
Симеон II Сакскобургготски, *бълг. цар и общественик* – 215, 216, 238, 239, 269 (Симеон княз Търновски)
Симеон княз Търновски, вж. Симеон II Сакскобургготски
Симеонов, Иван, *л.и.* – 317
Симеонов, Ц., *бълг. худ.* – 65
Симидов, Борис, *книгоиздател* – 184
Симич, *югославски дипломат* – 263
Симферопол, *н.м.* – 278
Сингел, *н.м.* – 155
Синджирли, *н.м.* – 130
Сирак Скитник, *бълг. худ. и писател* (Панайот Тодоров Христов) – 416
Скопие, *н.м.* – 98, 109, 110, 186, 264, 265, 385, 456
Скопска епархия – 186
Скопски революционен окръг – 163
Скулудис, Стефан, *гр. дипломат* – 125
Славейков, Петко Рачов, *писател, общественик и държавен деец* – 70, 71, 73, 74, 336
Славейков, Пенчо П., *бълг. писател* – 366, 424

Славов, Св., *бълг. арх.* – 443
Славовица, *н.м.* – 220
Слепчански манастир – 103
Сливен, *н.м.* – 25, 74, 79, 311, 312, 416, 443
Сливков, Ангел Петков, *л.и.* – 225
Сливница, *н.м.* – 381, 383, 393, 395
Смилов, Боян, *полит. и държавен деец* – 175
Смилов, Н., *л.и.* – 19
Смилова чука, м. – 58
Смилян, *н.м.* – 199
Смилянович, *сръбски военен деец* – 128
Смирна, *н.м.* – 274, 416
Смирнов, А.Н., *рус. архитект* – 442
Смолско дере, *р.* – 57, 59
Смолян, *н.м.* – 199, 200, 201, 204, 206, 213, 240, 241, 353
Соболев, А., *съв. дипломат* – 276
Солсбъри, *англ. дипломат* – 56, 62
Солун, *н.м.* – 17, 18, 77, 86, 98, 99, 104, 110, 111, 126, 149, 155, 212, 380, 410, 455
Сомовит, *н.м.* – 236
Сопот, *н.м.* – 116, 158, 384, 429
Сорокин, Александър, *рус. худ.* – 443
Сотиров, Ангел, *л.и.* – 225
Сотиров, Григор, *л.и.* – 178
Софийска публична библиотека, вж. Народна библиотека (София)
Софийски окръг (1906–1907 г.) – 101
Софийски санджак – 57, 60
Софийски университет – 407, 413, 414, 458
Софийско, *тер.* – 67, 291, 317, 322, 323
София, *н.м.* – 19, 35, 36, 38, 39, 44, 64, 65, 68, 69, 72, 74, 78, 79, 83, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 96, 98, 99, 108, 109, 110, 120, 122, 124, 132, 141, 144, 149, 151, 152, 161, 162, 179, 182, 187, 190, 192, 199, 201, 202, 215, 216, 220, 222, 225, 230, 236, 238, 246, 249, 258, 273, 274, 275, 278, 283, 292, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 318, 325, 327, 328, 332, 334, 340, 348, 349, 354, 359, 364, 374, 377, 383, 384, 385, 386, 393, 402, 406, 407, 408, 411, 416, 417, 420, 422, 425, 429, 432, 433, 441, 443, 444, 447, 450
София, *бълг. град в щата Ню Мексико* – 460
Софокъл, *старогр. поет* – 173
Спалайкович, М., *сръбски държавен деец* – 128
Списаревски, Димитър, *бълг. военен деец* – 386
Сребърникови, *братя, бълг. търговци* – 79
Средна Азия – 458
Средна Европа – 302, 457, 458, вж. и Европа
Срем, *тер.* – 265
Сръбска Морава, *р.* – 143
Сръбско-българската война (1885 г.) – 21, 65, 89, 380, 381, 383, 384, 429, 430
Сръбско-български договор – 143
Сръбско княжество – 51
Сръбско кралство – 66
СССР, вж. Съюз на съветските социалистически републики
Ставридис, Д., *л.и.* – 79
Стаев, Христо, *бълг. дарител* – 49
Стайков, А., *бълг. худ.* – 367
Стайков, Петко, *полит. и държавен деец* – 248, 249, 254, 272
Сталийски, Александър, *държавен деец* – 251
Сталин (Йосиф Висарионович), *съв. партиен и държавен деец* – 263, 278
Стаматов, Г.П., *бълг. държавник* – 39
Стамболийски, Александър, *обществено-политически деец и държавник* – 146, 148, 149, 162, 165, 166, 167, 174, 175, 176, 184, 188, 220, 272, 287, 288, 342, 351, 435
Стамболов, Стефан, *революционер, общественик и държавник* – 19, 70, 71, 73, 74, 157, 309, 341, 348
Стамов, В., *историк* – 172
Станимака, *н.м.* – 179, 376, вж. и Асеновград
Станишев, Александър, *държавен деец* – 251
Станишев, Хр., *бълг. арх.* – 443
Станчев, военен деец, *командир на II бълг.армия* – 264
Станчов, *военен деец* – 128
Стара Загора, *н.м.* – 25, 74, 75, 422, 430
Стара планина – 58, 294
Старо Алмалий, *н.м.* – 60
Старово (каза) – 51
Старозагорски минерални бани, *курорт* – 189
Старозагорско въстание – 70
Старосел, *н.м.*, *(Старо Ново село)* – 47
Стевкович, Теодор, *л.и.* – 18
Стег, *фр.дипломат* – 110
Стефан, *архимандрит* – 19
Стефан I, *бълг. митрополит и екзарх* – 259, 315, 436, 438, 457

Стоилов, Константин, *бълг. държавен и обществен деец* – 82
Стойков, Андон, *л.и.* – 18
Стойчев, Владимир, *военен и спортен деец* – 262, 263, 264, 265, 377, 386
Стойчев, Петър, *бълг. опълченец* – 394
Столетов, Николай Г., *рус. военен деец* – 382
Стоун, Елена-Мария, *американска протестантска мисионерка в България* – 104
Стоянов, Захари, *революционер, общественик, държавен деец, публицист* – 46, 47, 99, 17, 348
Стоянов, Наско, *л.и.* – 18
Стоянов, Параскев, *бълг. арх.* – 319
Стоянов, Петко, *полит. и държавен деец* – 254
Стоянов, Тръпче, *л.и.* – 18
Стоянов, Харалампи, *полит. деец и журналист* – 184
Страйт, Г., *дипломат* – 125
Странски, *полит. и държавен деец* – 70, 71
Страшимиров, Антон, *бълг. писател и общественик* – 183, 420, 424
Страшимиров, Тодор, *общественик* – 184
Стрезер, *вр.* – 58
„Строители на съвременна България" от Симеон Радев – 37, 70, 72
Струга, *н.м.* – 109
Струма, *р.* – 51, 57, 58, 115, 127, 456
Струма-Карасу, *р.* – 57
Струмица, *н.м.* – 264, 456
Струмица, *р.* – 127
Струмишка епархия – 186
Струмишка околия – 217
Струмишко, *тер.* – 166, 286
Струмска долина – 110
Суджакдере, *р.* – 51
Суджулук, *н.м.* – 57, 59
Сукин, *р.* – 144
Сулина (каза) – 61
Сулов, Дамян, *л.и.* – 97
Султан тепе, *вр.* – 126
Суоксу, *н.м.* – 129
Сурдулица, *н.м.* – 456
Суха река – 57
Съветска Русия, вж. Съюз на съветските социалистически републики
Съветски съюз, вж. Съюз на съветските социалистически републики
Съглашението (Антантата), *полит. съюз* – 165
Съединени американски щати – 166, 238, 248, 257, 260, 282, 283, 386, 454, 455, 456, 459, 460, 461 (САЩ)
Съединението, *полит. събитие* – 48, 65, 89, 123, 165, 337, 339, 383
Сълъп, *н.м.* – 116
Сърбия, *държ.* – 50, 52, 58, 59, 61, 65, 80, 85, 114, 115, 116, 119, 124, 127, 128, 141, 145, 149, 155, 156, 245, 247, 248, 265, 272, 453, 454
Сърбо-хърватско словенско кралство – 185, 186, 187 (СХС кралство)
Съюз на македонските емигрантски организации в България – 187
Съюз на ратниците и легионерите, фашистка младежка организация – 234
Съюз на съветските социалистически републики – 193, 232, 234, 247, 250, 255, 257, 260, 261, 275, 276, 280, 305, 456, 458 (СССР, Съветски съюз, Съветска Русия)
Съюзна контролна комисия в България – 260, 261
Сюгюлю, *н.м.* – 51
Сюлейман (паша), *тур. военачалник* – 284
Сяр, *н.м.* – 155, 456

Т

в. „Таймс" – 110
Талаат, *тур. държавен деец* – 130
Талишманци, *н.м.* – 116
Тасос, *о.* – 456
Татар Кьой, *н.м.* – 144
Татарпазарджик, *н.м.* – 25, вж. и Пазарджик
Татарчев, Христо, *един от създателите на ВМОРО* – 99
Тафров, Косю, *л.и.* – 179
Тачев, Харалампи, *бълг. худ.* – 450
Ташев, *бълг. дипломат* – 271
Ташков, Лабмрю, *л.и.* – 131
Тези тепеси, *вр.* – 130
Теке-Дереси, *р.* – 51
Текенлик, *н.м.* – 59
Тексас, *тер.* – 459
Теодоров, Т., *бълг. държавник* – 146
Теофраст, *старогр. философ* – 173
Терпешев, Добри, *полит. и държавен деец* – 254
Тесалия, *тер.* – 53

Теслим, *н.м.* – 133, 134
Тетово, *н.м.* – 103
Тетовска (каза) – 51
Тешекьой, *н.м.* – 134
Тимов, Ставръш, *л.и.* – 18
Тициано, Вечелио, *итал. худ.* – 426
Тишев, Георгий, *бълг. обществен и полит. деец* – 42
Тишков, Продан, вж. Чардафон Велики
Тодоров, Борис, *л.и.* – 179
Тодоров, *бълг. държавен деец* – 351
Тодоров, *л.и.* – 241
Тодоров, Йордан, *бълг. обществен и полит. деец* – 42
Тодоров, Матей, *л.и.* – 178
Тодоров, Петко, *бълг. писател* – 424
Тодоров, Цено, *бълг. худ.* – 450
Толбухин, Ф. И., *съв. маршал* – 261, 262, 394
Толстой (Лев), *рус. писател* – 173
Томишко, А. О., *рус. арх.* – 442
Тонев, Любен, *бълг. арх.* – 306
Тонев, Таню, *л.и.*– 233
Тончев, Д., *бълг. държавен деец и дипломат* – 71, 128
Тополница, *н.м.* – 233
Тополница, *р.* – 57, 59
Топхане, *дворец* – 66
Топханенски акт – 65
Торбов, Наум, *бълг. арх.* – 304
Торбоев, Наум, *бълг. арх.* – 317
Торино, *н.м.* – 120, 384
Торньов, Антон, *бълг. арх.* – 304, 305, 315, 442, 443
Торфу Чифлик, *н.м.* – 129
Травницки, Иван (Ян), *чешки худ. и резбар* – 443, 448
Тоскани, Рикардо, *итал. арх.* – 443
Тошев, Андрей, *бълг. полит. държавен деец, дипломат* – 130, 196, 197
Трайков, Лазар И., *деец на ВМОРО* – 98
Трайница планина – 58
Тракия, *тер.* – 17, 18, 19, 46, 106, 110, 157, 158, 179, 202, 212, 214, 453, 454, 456, 457, 459, 460, 461 (Западна Тракия, Източна Тракия, Северна Тракия, Южна Тракия)
Трапезунд, *тер.* – 54
Тревненско, *тер.* – 462
Трендафилов, Трендафил, *бълг. арх.* – 305
Тристранен пакт (1940 г.) – 228, 229, 232, 276
Триест, *тер.* – 283
Трифонов, *бълг. военен деец* – 248
Трифонов, Ив., *л.и.* – 244
Троян, *н.м.* – 138
Труман, Хари, *полит. и държавен деец на САЩ* – 281, 282
Трън, *н.м.* – 200
Трънски, Славчо, *полит. деец* – 293
Трънско, *тер.* – 462
Трявна, *н.м.* – 65, 305
Тузла гьол, *ез.* – 130
Тузлу-дере, *р.* – 57, 59
Тукидид, *древногр. историк* – 173
Тулча, *н.м.* – 91, 409
Тулча (каза) – 61
Тулчански санджак – 51, 53, 61
Тумбалово, *н.м.* – 366
Тунджа, *р.* – 60, 129, 144, 292
Турлаков, Марко, *полит. и държавен деец* – 166
Турн, Д., *дипломат* – 123, 124
Турция, *държ.* – 21, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 75, 80, 85, 104, 106, 114, 116, 117, 118, 124, 129, 130, 131, 132, 142, 143, 144, 157, 158, 159, 163, 211, 224, 228, 229, 235, 247, 279, 435, 454
Тутракан, *н.м.* – 127
Търново, *н.м.* – 19, 26, 51, 69, 190, 338, 351, вж. и Велико Търново
Търновска конституция – 32, 36, 337
Търновски, Софроний, *бълг. митрополит* – 436
Търновско, *тер.* – 67, 461
Търновско учредително събрание – 44

У

Уайт-Галваня, В. А., *дипломат* – 67
Убри, П., *рус. дипломат* – 56, 62
Удово, *н.м.* – 126
Узунов, Атанас, *бълг. военен деец* – 341
Узунов, Салим, *л.и.* – 204, 205
Уилсон, *дипломат* – 163, 166
Уилсън, Удроу, *президент на САЩ* – 455
Украйна, *държ.* – 284, 458
Унгария, *държ.* – 141, 260, 262, 265, 278, 458 (Австро-Унгария)
„Упътване за изучаване на селищата в българските земи“ от Атанас Иширков
Урошевац, *н.м.* – 264

Уругвай, *държ.* – 461
Урумбегли, *н.м.* – 135
Урумов, *военен деец* – 264
Урумов, Георги, *л.и.* – 18
„Успение Богородично", *ц., (Габрово)* – 445
в. „Утеха" – 451
в. „Утро" – 236
в. „Учителска искра" – 173

Ф

Фалкенхайн, *герм. военен деец и дипломат* – 142
Фердинанд, *н.м.* – 106, 221
Фердинанд I Кобурготски, *бълг. цар* – 72, 73, 75, 80, 85, 89, 102, 108, 114, 118, 146, 148, 149, 155, 160, 161, 164, 272, 310, 332, 338, 343, 344, 345, 351, 388, 392, 407, 455
Фере, *н.м.* – 135
Фереджик, *н.м.* – 130
Фехти бей, *тур. държавник* – 145
Филипов, Васил, *бълг. резбар* – 442
Филипов, Йосиф, *бълг. резбар* – 444
Филипов, Филип, *бълг. резбар* – 442
Филипова, Стефка, *л.и.*– 245
Филипови, *бълг. резбарски род* – 444, 448
Филипопол, *н.м.* – 51, вж. и Пловдив
Филов, Богдан, *полит. и държавен деец, учен, археолог* – 228, 229, 232, 233, 239, 246, 248, 275, 276
Филов, Димитър, *бълг. военен деец* – 341
Фингов, Георги, *бълг. арх.* – 303, 304, 318
Финландия, *държ.* – 262, 280
Фисенски, Ас. С., *л.и.* – 205
Фисенски, Сюлейман, *л.и.* – 204, 205
Фисенски, Хасан, *л.и.* – 204
Флорида, *тер.* – 459
Фичев, Иван, *бълг. военен и държавен деец* – 121, 341
Фрай, Йосиф, *паркостроител* – 314
Франция, *държ.* – 56, 62, 122, 222,279, 280, 283, 383, 386, 458
Фрашери, Сами бей, *албански географ и публицист* – 110
Фридрих Велики, *герм. кайзер* – 384
Фролош, *н.м.* – 432
Фултън, *н.м.* – 283
Фурка, *н.м.* – 104
Фянова, Риса, *л.и.* – 98

Х

Хаджер, *н.м.* – 60
Хаджигеорчев, Н., *л.и.* – 19
Хаджидимов, Димо, *полит. и обществен деец* – 183
Хаджиев, Ив., *бълг. фабрикант* – 325
Хаджийски, Иван, *бълг. социолог* – 138
Хаджикьой, *н.м.* – 144
Хаджилар, *н.м.* – 57
Хаджимаале, *н.м.* – 57, 59
Хаджиниколов, Иван, *деец на МРО* – 77, 78, 99
Хаджиолу, *н. м.* – 122
Хайделберг, *н. м.* – 132
Хаймерле, *австро-унг. дипломат* – 56, 62
Хайнрих, Майер, *арх.* – 311
Халил, *тур. държавен деец* – 130
Харков, *н.м.* – 64
Харманли, *н.м.* – 2
Харманлък, *н.м.* – 431
Хасанов, Ос., *л.и.* – 206
Хасково, *н.м.* – 25, 74
Хвойна, *н.м.* – 240
Хезоид, *старогр. поет* – 173
Хербст, Йосиф, *журналист* – 184
Херцеговина, *тер.*, *държ.* – 21, 53, 61
Хесапчиев, Христофор, *бълг. военен деец* – 383
Хилендарски манастир – 103
Хитлер, Адолф, *герм. полит. деец* – 232, 233, 235, 236, 248, 275, 276, 277, 279, 347
Ходжаджиков, Адил, *л.и.* – 199
Ходжаджиков, Осман, *л.и.* – 204, 205
Ходжаджиков, Салих, *л.и.* – 204, 206
Ходжаджиков, Ядил, *л.и.* – 204, 205
Ходжа-кьой, *н.м.* – 57, 59
Хранов, А., *софийски градоначалник* – 71
Христо Фукара, *л.и.* – 18
Христов, Добри Иванов, *бълг. композитор* – 433
Христов, Дочо, *полит. и държавен деец* – 243
Христов, Тодор, *бълг. резбар* – 448
Хусков, Яхмед С., *л.и.* – 204, 205, 213
Хускова, Сафие, *л.и.* – 199
Хърсово (каза) – 61

Ц

Цанев, Александър, *военен деец* – 175, 176
Цанев, Стефан, *бълг. военен деец* – 197, 389

Цанков, Александър, *полит. и държавен деец* – 95, 174, 177, 220, 222
Царевец, *м.* – 351
Цариброд, *н.м.* – 74, 101, 456
Царибродско, *тер.* – 166, 214
Цариград, *н.м.* – 22, 25, 31, 32, 34, 54, 58, 60, 66, 106, 109, 112, 113, 156, 196, 272, 380, 383, 430, 434, 435, 453, 459
Цариградска конференция – 53, 66, 157, 163
Цариградска патриаршия – 78
Цариградски договор – 127, 129
Царско, *н.м.* – 116
Царство България – 457, вж. и България
Ценович, Д., *л.и.* – 90
Централен български македоно-одрински революционен комитет (ЦБМОРК) – 88
Централна България, *тер.* – 338, 339
Централна Европа, *тер.* – 283, вж. и Европа
Цер, *н.м.* – 411
Церетелев, Алексей Николаевич, *рус. дипломат* – 25, 62, 63
Церковски, Цанко, *писател, полит. и държавен деец* – 165, 402
Церово, *н.м.* – 431
Цетине, *н.м.* – 196
Цоков, Петър, *л.и.* – 19
Цолов, Димитър, *бълг. арх.* – 306, 317
Цонев, Димитър, *деец на македонското революционно движение* – 78
Цървуланов, *лекар и журналист* – 184
в. „Църковен вестник" – 451
Цюрих, *н.м.* – 416

Ч

Чадър тепе, *вр.* – 57, 60
Чай-аза, *н.м.* – 126
Чако, *тер. в Аржентина* – 461
Чакъров, Найден, *бълг. учен, педагог* – 42
Чалъ-тепе, *план.* – 51
Чамкория, *м.* – 189, 319, 376, 408, вж. и Боровец
Чамурлий, *н.м.* – 57, 60
Чанов, Алекси, *л.и.* – 18
Чапликов, Алберт, *л.и.* – 178
Чапликов, Георги, *л.и.* – 178
Чардакъ, *н.м.* – 134
Чардафон Велики (Продан Тишков), общ. деец – 47, 48
Чаталджа, креп., *н.м.* – 153, 389
Чаушки, Асен, *л.и.*– 245
Чекаларов, Васил, *деец на ВМОРО* – 98
Челебиев, Зюйди, *л.и.* – 204, 205, 206
Челебиев, Ис., *л.и.* – 205
Челебиев, Юсеин, *л.и.* – 199, 204
Чемерник, *м.* – 293
Ченге, *н.м.* – 57, 59
Чепеларе, *н.м.* – 199, 240
Чепелион, *план.* – 51
Червена, *н.м.* – 237
Червенков, Вълко, *бълг. полит. и държавен деец* – 332
Черепишки манастир – 92
Черешница, *н.м.* – 97
Черкаский, Владимир, *рус. юрист и държавник* – 56
Черна, *р.* – 241, 385
Черна гора, *държ.* – 50, 61, 124, 127, 128, 247, 454
Черни балкани, *план.* – 51, 60
Черни връх – 57, 58, 84, 85
Черни Дрин, *р.* – 51, 439
Черно море – 51, 52, 54, 57, 59, 60, 61, 123, 125, 127, 129, 216, 225, 294, 453
Чесма, вр. – 116
Чехия, *държ.* – 89, 430, 458
Чикаго, *н.м.* – 459
Чинков, Боян, *л.и.* – 305
Чирмен, *н.м.* – 51
Чирпан, *н.м.* – 47
Чирпанско земетресение – 350
Чифликкьой, *н.м.* – 144
Чичовски, Георги, *общественик* – 201
Чолаков, Станчо, *полит. и държавен деец* – 254
Чомаков, Стоян Иванов, *бълг. обществен и държавен деец* – 32
Чонгара, *н.м.* – 135
Чопов, Тодор, *деец на македонското движение* – 184
Чорлу-Дереси, *р.* – 51
Чудомир (Димитър Чорбаджийски), *бълг. писател и художник* – 323, 427
Чърчил, Уинстън, *англ. държавен и политически деец* – 159, 278, 283

Ш

Шаманджиев, Стефан, *л.и.* – 18
Шандор, *унг. худ.* – 443
Шар планина – 111, 116, 143
Шахинларъ, *н.м.* – 134, 135
Швейцария – 183, 196, 332, 416
Шейново, *н.м.* – 382
Шекспир, Уилям, *англ. писател* – 173
Шеризе, Рене де, *фр. дипломат* – 174
Шехов, Хасан, *л.и.* – 204
Шехов, Хюсеин, *л.и.* – 205
Шехова, Несибе, *л.и.* – 199
Шилингфюрст, Хохенлое, *герм. дипломат* – 56, 62
Шипа, *вр.* – 285
Шипка, *н.м.* – 393, 395, 442
Шипково, *н.м.* – 189
Шипченски манастир – 442, 445
Шишков, *бълг. учен* – 413
Шишков, Динко, *бълг. худ.* – 443
Шишковци, н. м. – 432
Шишманов, Иван Д., *бълг. учен и държавен деец* – 181, 342, 419, 420, 421
Шнитер, Йозеф, *арх.* – 303
Шопов, Георгий, *бълг. държавен деец* – 42
Шпетер, Л., *герм. търговец* – 374
Шувалов, *рус. дипломат* – 56, 62
Шукри паша, *тур. военен деец* – 122, 292, 388
Шулев, Саздо Петрушев, *л.и.* – 18
Шумен, *н.м.* – 74, 122, 127, 348, 416
Шуменска крепост – 51
Шумнатица, *вр.* – 57, 60
Шчечин, *н.м.* – 283

Щ

Щип, *н.м.* – 99, 109, 456
Щохот, *н.м.* – 126

Ъ

Ърскин, Уилям, *англ. дипломат* – 219

Ю

Югов, Антон, полит. и държавен деец – 254, 263
Югозападна България, *тер.* – 20, вж. и България
Югоизточна Европа – 459, вж. и Европа
Южна Дакота, *тер.*– 459
Югославия, *държ.* – 179, 191, 214, 250, 256, 258, 260, 261, 263, 265, 278, 456
Южна България, *тер.* – 48, 85, 224, 375, вж. и България
Южна Добруджа, *тер.* – 124, 214, 225, 232, 393, вж.и Добруджа
Южна Македония, *тер.* – 217, вж. и Македония
Южна Тракия, *тер.* – 166, 455, вж. и Тракия
„Юнак", *първо бълг.гимнастическо дружество* – 364, 375, 379, 416
Юношески туристически съюз (ЮТС) – 365
Юношеско туристическо дружество „Дунав" (ЮТС) – 379
Юскюдар, *н.м.* – 144
Юта, *тер.* – 459

Я

Яблански, *л.и.* – 318
Явантиев, Нено, *бълг. арх.* – 306
Яворов, Пейо, *бълг. поет* – 183, 424
Яйлагюнъ, *н.м.* – 135
Яйладжик, *н.м.* – 130
Якубов, Ю., *л.и.* – 214
Якупов, Исеин К., *л.и.* – 204, 206
Яна, *н.м.* – 135
Яница, *н.м.* – 51
Янков, Коста, *журналист и политически деец* – 184
Янтра, *р.* – 310
Япония, *държ.* – 229, 232, 276
Яръмов, Сидо, *л.и.* – 97
Ясенов, Хр., *поет* – 183
Ястребино, *н.м.* – 396
Ястребинчета, *деца от с. Ястребино* – 396
Ясъкьой, *н.м.* – 135

АЗБУЧЕН ПОКАЗАТЕЛЕЦ НА ПИСМЕНИТЕ ИЗВОРИ

В показалеца са отразени в общ азбучен ред заглавията на писмените извори, включени в изданието – официални документи (укази, договори, протоколи, заповеди), статии, дописки, спомени и др. Откъсите от книги, сборници, дневници и др. п., които нямат относителна обособеност, са представени чрез заглавието на книгата. Някои от изворите са придружени с пояснения.

След заглавието на писмения извор следва страницата и поредният му номер.

Аз съм българче от Иван Вазов – 294, 1.282
Апел на Привременното българско управление, 10.XI. 1878 г. – 21, 1.5
Архиви на Министерството на народното просвещение 1878/1879 – 1884/1885 – 42, 1.25
Бележка в сп. „Светлина" от 1899 г. – 92, 1.68
Берлински договор – 56, 1.36
Благодарствено писмо, 5 юли 1944 г. – 246, 1.218
Букурещки договор за мир, 28 юли 1913 г. – 127, 1.105
Бурни години от Димо Казасов – 148,1.122; 182, 1.158; 235, 1.203
Българската книга, статия – 181, 1.157
Българските юридически обичаи от Стефан Бобчев – 102, 1.80
Вдигане на Преображенското въстание, нар. тв. – 286, 1.265
Вероучение на народен език от Ю. Якубов – 214, 1.182
Високи сини планини от Младен Исаев – 294, 1.281
Военна конвенция, 29 септември 1918 г. – 149, 1.123
Военна конвенция между Германия, Австро-Унгария и България – 141, 1.116
Въдворение на временно местожителство, публикация във в. „Зора" – 224, 1.193
Възвание на Българския таен централен революционен комитет – 46, 1.29
Възвание на Главния щаб на Битолския революционен окръг – 97, 1.73
Възвание на Негово Височество българский княз, 27 юли 1879 г. – 34, 1.11
Върви, народе възродени от Стоян Михайловски – 293, 1.279
Гатанки, нар. тв. – 297, 1.289
Главно изложение на Константин Иречек до Н. В. Княза – 64, 1.39
Годишен доклад на Уйлям Ърскин, 5 май 1924 г. – 219, 1.187; 220, 1.188
Гоце Делчев на гости у султана, нар. тв. – 300, 1.291
Градските развлечения в миналото от Б. Георгиева – 188, 1.164
Дарение на Мария Капанова – 151, 1.124
Дарение на Станийо Коев – 37, 1.16
Дарение на Христо Стаев – 49, 1.33
Де е България от Иван Вазов – 294, 1.280
Декларация на Кевенхюлер-Меч пред княз Ал. Батенберг – 65, 1.40
Декларация на министър-председателя проф. Богдан Филов – 232, 1.198
Декларация на правителството на Константин Муравиев – 252, 1.225
Декларация на централните ръководства на ОФ партиите – 258, 1.232
Делчев войвода и бегче, нар. тв. – 287, 1.266
Директива №19, 19 април 1939 г. – 213,1.181
Дневника на Богдан Филов – 228, 1.196; 248, 1.221
Дневника на Георги Димитров – 263, 1.238
Договор за мир, сключен между Турция, Сърбия и България – 65, 1.41
Договор за отбранителен съюз между България и Гърция – 116, 1.95
Договор за приятелство между България и Германската империя – 140, 1.115
Договор за приятелство и съюз между България и Сърбия – 114, 1.93
Доклад на Анри Камбон – 222, 1.190
Доклад на майор Мартел – 152, 1.125
Доклад от министрите на вътрешните работи и народното здраве и войната до министър-председателя – 243, 1.213
Доклад на Н. В. Фердинанд I, цар на българите – 89, 1.64
Донесение до гръцкия митрополит в Сяр – 155, 1.129
Дописка в „Български търговски вестник", 12

декември 1893 г. – 79, 1.55
Дописка в „Български търговски вестник", 1 май 1898 г. – 91, 1.67
Дописка във в. „Дунавски известия" – 90, 1.65
Дописка във в. „Курие д'ориан", препечатана във в. „Зорница" – 108,1.86
Дописка до в. „Радичке новине" – 156, 1.130
Дописка във в. „Родолюбец" – 91, 1.66
Еделвайс от Конов и Траянов – 295, 1.285
Екзархията и народът, статия – 34, 1.12
Жътвар се моли за плодородие, нар. тв. – 291, 1.273
Жътварка наджънва овчар, нар. тв. – 288, 1.269
Заключително известие на българското главно командване, 19 май 1945 г. – 264, 1.240
Закон за Висшето училище в София – 83, 1.58
Закон за допитване до народа за премахване на монархията и провъзгласяване на Народна република и за свикване на Велико народно събрание – 269, 1.245
Закон за допълнение на Закона за печата – 271, 1.247
Закон за женския и детския труд в индустриалните заведения – 99, 1.76
Закон за задължителното носене на местни дрехи и обуща – 93, 1.69
Закон за защита на държавата – 180, 1.156
Закон за защита на нацията – 229, 1.197
Закон за насърчение на местната индустрия – 81, 1.57
Закон за определяне продажната цена на съестните и други предмети от първа необходимост през време на обществени кризи и бедствия – 137, 1.113
Закон за празниците и неделната почивка – 104, 1.83
Закон за трудовата повинност – 169, 1.144
Закон за трудовата поземлена собственост – 170, 1.146
Заплакала е гората, нар. тв. – 287, 1.267
Заповед на Ардинското околийско мюфтийство – 227, 1.195
Заповед на ген. Михаил Савов до командира на IV армия – 126, 1.104
Заповед на ген. Михаил Савов до командира на II армия – 126, 1.104
Избор в Крушовене, дописка – 170, 1.145
Известие на Държавната жандармерия – 245, 1.217
Изложение за състоянието на българските войски – 147, 1.121
Изложение за състоянието на Софийски окръг – 101, 1.78
Изказване на Вернон Бартлет – 279, 1.254
Информация за бюджетните разходи – 243, 1.214
Информация на Главно управление за имперска безопасност – 277, 1.252
Информация за развоя на въстанието (Септемврийското 1923 г.) и извършените кървави злодеяния в Пловдив – 177, 1.154
Искане на правителството на България – 262, 1.237
Искри от бурни години от Димо Казасов – 95, 1.72
Карнегиевата анкета – 156, 1.131
Клетва, текст Владо Даверов – 296, 1.288
Коледари добри гости, нар. тв. – 291, 1.274
Конвенция по ратификация на българо-турската граница – 144, 1.118
Конституция на Българското княжество – 26, 1.7
Кореспонденция между княз Александър I и руския император Александър III – 72, 1.46
Кореспонденция от специалния пратеник на в. „Дневник" – 104, 1.82
Крайовски договор – 225, 1.194
Кратко изложение по земеделието и занаятите в България – 77, 1.52
Към братята българи мохамедани от Ариф Бейски – 198, 1.173
Лондонски мирен договор – 124, 1.103
Луковитски моми, нар. тв. – 290, 1.272
Мемоар на ВМРО – 163, 1.138
Меморандум – 217, 1.184
Манифест на княз Фердинанд I – 85, 1.60
Манифест към българския народ – 176, 1.152
Манифест на НС на Отечествения фронт – 250, 1.222
Манифест на правителството на Кимон Георгиев – 192, 1.166
Манифест на цар Борис III, 1918 г. – 161, 1.136
Манифест на цар Борис III, 1935 г. – 196, 1.172
Манифест на цар Фердинанд, 1915 г. – 145, 1.119
Манифест на цар Фердинанд, 1918 г. – 161, 1.135
Надгробна реч на Александър Стамболийски – 167, 1.142
Наредба закон за създаването на Върховен стопански съвет – 267, 1.243
Наредба закон за амнистия – 251, 1.224
Наредба закон за защита на народната власт –

265, 1.241
Наредба закон за съдене от Народен съд на фашистките престъпници – 257, 1.231
Наредба закон за трудововъзпитателните общежития за политически опасните лица – 264, 1.239
Народни пословици и поговорки – 297, 1.290
Начин на воюване на българите – 154, 1.127
Нашата мила страна от Иван Генов – 295, 1.284
Нашата политическа програма, заявление от дейци на Народната партия в Източна Румелия – 80, 1.56
Невероятно наистина, но факт: 300 души на Черни връх, фейлетон от Алеко Константинов – 84, 1.59
Неделната почивка на жената, статия – 184, 1.160
Новини, статия във в. „Нашето първо изложение" – 79, 1.54
Нота на английското правителство до правителството на България – 157, 1.132
Нота на българското правителство до правителството на Турция – 118, 1.97
Нота на Съглашението до българското правителство – 158, 1.133
Нота на СССР до правителството на България – 280, 1.256
Обвинителен акт и присъда на Таню Тонев – 233, 1.200
Обвинителен акт и присъда на Янко Кукушев – 232, 1.199
Облаче ле бяло, текст Ран Босилек – 295, 1.283
Обща инструкция до княз Дондуков-Корсаков – 55, 1.35
Обръщение на македонските българи до Великите сили – 17, 1.1
Ой, горице горунова, нар. тв. – 293, 1.278
Ой, красив си, Ирин-Пирин, нар. тв. – 296, 1.286
Оптимистична теория за българския народ от Иван Хаджийски – 138, 1.114
Органически устав на Източна Румелия – 22, 1.6
Освобождението на България, нар. тв. – 284, 1.261
Отчет на Софийския областен полицейски началник до директора на полицията – 241, 1.211
Паднала слана есенна, нар. тв. – 292, 1.276
Паричния ни национален доход, публикация във в. „Слово" – 208, 1.175
Партизан за бой се стяга, нар. тв. – 292, 1.277
Партизанското движение в Свищовска околия, статия – 237, 1.205
Петиция от Македонския национален комитет до ОН – 185, 1.161
Писма на А. Лавришчев до народния комисар на външните работи на СССР – 275, 1.250
Писмо на Артър Ж. Ивънс до в. „Таймс" – 110, 1.91
Писмо на главния секретар на МВНРИ до политическия директор Алтънов – 224, 1.192
Писмо от Горноджумайския комитет „Единство" – 20, 1.4
Писмо на Гоце Делчев до Никола Малешевски – 94, 1.71
Писмо на Димитър Попгеоргиев до комитета „Единство" в Горна Джумая – 20, 1.3
Писмо от дирекцията на Пловдивска област – 245, 1.216
Писмо от Дирекция на полицията до МВНРИ – 211, 1.178
Писмо на Задграничния комитет на БКП (т.с.) до ЦК на Партията в страната – 179, 1.155
Писмо на княз Александър I до председателя на Министерския съвет – 39, 1.21
Писмо от Ламби Кандев – 173, 1.149
Писмо до министър-председателя Васил Радославов – 132, 1.110
Писмо от Михаил Лафчийски до Александър Стамболийски – 162, 1.137
Писмо до Националния съвет на Отечествения фронт – 268, 1.244
Писмо от областната дирекция на МВРНЗ в Горна Джумая – 245, 1.216
Писмо на П. Р. Славейков до Ст. Стамболов – 73, 1.48
Писмо от секретаря на Светия синод до министър-председателя Ив. Евст. Гешов, 20 декември 1912 г. – 120, 1.98
Писмо от секретаря на Светия синод до министър-председателя Ив. Евст. Гешов, 31 декември 1912 г. – 120, 1.99
Писмо от Софийската митрополия до министъра на вътрешните работи – 259, 1.233
Писмо на султанската канцелария до Великото везирство – 109, 1.88
Позив към работниците, селяните, занаятчиите и интелигенцията, към всички честни българи патриоти в цивилно и военно облекло – 235, 1.202
Позицията на Хари Труман към предстоящите избори в България – 281, 1.258

Познаваме ли се достатъчно? от В. Стаматов – 172, 1.148
Положение на работниците в тютюневите фабрики, статия във в. „Другар" – 88, 1.63
Постановление за назначаване на регенти – 255, 1.229
Постановление на Министерския съвет от 23 септември 1944 г. – 261, 1.235
Постановление на Министерския съвет от 28 ноември 1944 г. – 261, 1.236
Постановление на регентите от 1 септември 1944 г. – 251, 1.223
Постановление за освобождаване от длъжност на регентите – 255, 1.228
Правилник на българските македоно-одрински комитети – 86, 1.61
Превземането на Одрин, нар. тв. – 291, 1.275
Пред нас са блеснали житата, поп. песен – 296, 1.287
Предупреждение на легалната опозиция – 248, 1.220
Предупреждение на Отечествения фронт – 246, 1.219
Придружително писмо от 1 декември 1915 г. – 146, 1.120
Принципи на БЗНС – 167, 1.143
Програма на Отечествения фронт от 17 юли 1942 г. – 233, 1.201
Програма на Отечествения фронт от 17 септември 1944 г. – 255, 1.230
Програма на консерваторите – 42, 1.24
Прокламация на княз Александър I от 27 април 1881 г. – 36, 1.15
Прокламация на княз Александър I от 6 септември 1883 г. – 43, 1.26
Прокламация на княз Александър I за провъзгласяване на Съединението – 48, 1.31
Прокламация на княз Александър I от 2 ноември 1885 г. – 48, 1.32
Прокламация на княз Александър I от 17 август 1886 г. – 71, 1.45
Прокламация на Министерския съвет от 28 август 1943 – 237, 1.206
Прокламация на регентите от 11 септември 1943 г. – 239, 1.209
Прокламация на Стефан Стамболов – 70, 1.44
Прокламация по повод възшествието на българския престол на цар Симеон II – 238, 1.207
Пролетта на един град от Константин Кантарев – 100, 1.77
Протокол между България и Румъния – 122, 1.102
Протокол на ОН от 8 септември 1926 г. – 221, 1.189
Протокол на ОН от 10 март 1928 г. – 222, 1.191
Пътувания по България от Константин Иречек – 67, 1.43
Раздадени 10% печалби на синдикати и кооперации, дописка – 172, 1.147
Разорението на тракийските българи през 1913 г. от Любомир Милетич – 133, 1.111
Разписка за получени награди – 244, 1.215
Разпореждания на МНП – 108, 1.86
Рапорт до пловдивския митрополит Максим от 5 септември 1913 г. – 131, 1.107
Рапорт до пловдивския митрополит Максим от 28 ноември 1913 г. – 131, 1.108
Рапорт до пловдивския митрополит Максим от 22 декември 1913 г. – 131, 1.109
Расло дърво столовато, нар. тв. – 288, 1.268
Резолюция на VIII редовен конгрес на Съюза на македонските емигрантски организации в България – 187, 1.162
Резолюция на ЦК на БКП – 177, 1.153
Реч на Александър Стамболийски – 166, 1.141
Реч на министър Костурков – 164, 1.139
Реч на Уинстън Чърчил във Фултън, САЩ – 283, 1.260
Решение на XXV обикновено народно събрание – 238, 1.208
Решение на ликвидационния орган на Междусъюзническата военна комисия в България – 218, 1.186
Решение на Народното събрание – 174, 1.150
Решения на Политбюро на ЦК на БКП – 266, 1.242
„Родина" – първа културно-просветна дружба на българите мохамедани – 204, 1.174
Родинското движение в Западните Родопи, дописка – 239, 1.210
Родна земя и чужбина, нар. тв. – 289, 1.270
Руси и българи на Шипка, нар. тв. – 285, 1.263
Русите при Свищов, нар. тв. – 285, 1.262
Сан-Стефански договор – 50, 1.34
Сведения на областното управление Варна – 242, 1.212
Сведение на ръководителите на Илинденското въстание в Костурския край – 97, 1.74
Световната криза 1915 г. от Уинстън Чърчил – 159, 1.134
Свобода на жената от Ариф Бейски – 210, 1.177

Секретно донесение на А. Н. Церетелев – 62, 1.37
Смъртта на Гоце Делчев, нар. тв. – 286, 1.264
Спогодба между България и Балканското съглашение – 212, 1.179
Спомени на Александър Цанков – 174, 1.151
Спомени на Дамян Груев – 98, 1.75
Спомени на Екатерина Каравелова – 93, 1.70
Спомени на Захари Стоянов за Съединението – 47, 1.30
Спомени на Иван Андонов за Стефан Стамболов – 74, 1.49
Спомени на Иван Хаджиниколов – 77, 1.53
Спомени на Кина Конова – 75, 1.50
Спомени за княжеското време на Добри Ганчев – 72, 1.47
Спомени на М. Бюканан – 108, 1.87
Спомени на Михаил Маджаров – 44, 1.27
Спомени от Отон Барбар – 152, 1.126
Спомени от Петър Вранчев – 191, 1.165; 250, 1.226
Спомени от царица Йоана – 215, 1.183; 273, 1.249
Спомени на ген. Иван Фичев – 121, 1.101
Спомени на сър Джордж Рендел – 276, 1.251
Справка за отношенията между България и Ватикана – 272, 1.248
Статистически данни за 1936 г. – 209, 1.176
Статистическите годишници на царство България – 271, 1.246
Стига жертви, статия от Антон Страшимиров – 183, 1.159
Стопанска България от К. Попов – 105, 1.84
Строителите на съвременна България от Симеон Радев – 31, 1.8; 31, 1.10; 32, 1.9; 33, 1.10; 35, 1.14; 37, 1.17
Събития и хора от Константин Муравиев – 188, 1.163
Събор на Рожен, дописка – 239, 1.210
Съглашение за сключване на примирие – 260, 1.234
Съобщение на ТАСС – 282, 1.259
Съобщенията в Среднородопието, дописка – 239, 1.210
Таблица за броя на бойците в македоно-одринското опълчение по време на Балканската война – 120, 1.100
Таен анеск към договора за приятелство и съюз между Царство България и Кралство Сърбия – 115, 1.94
Тайна спогодба между България и Германия – 143, 1.117
Тайно писмо №1554 – 136, 1.112
Телеграма на А. Хитлер до българските регенти – 279, 1.255
Телеграма на император Николай II до цар Фердинанд и крал Петър – 155, 1.128
Телеграми до председателя на Отоманския парламент – 103, 1.81
Топханенски акт – 66, 1.42
Трета традиционна вечеринка на „Родина“, дописка – 212, 1.180
Три моми от три народности, нар. тв. – 289, 1.271
Турско-български протокол – 111, 1.92
Уинстън Чърчил и Балканите от Г. Гунев и Ив. Илчев – 278, 1.253
Указ № 5 – 35, 1.13
Указ № 86 – 38, 1.18
Указ № 287 – 38, 1.19
Указ № 312 – 39, 1.20
Указ № 1077 – 41, 1.23
Указ на княз Александър I – 70, 1.43
Указ № 2 на княз Фердинанд I – 102, 1.79
Указ на цар Фердинанд – 118, 1.96
Указ № 14 – 165, 1.140
Указ № 4 – 193, 1.167
Указ № 7 – 194, 1.168
Указ № 16 – 194, 1.169
Указ № 28 – 195, 1.170
Указ № 13 – 196, 1.171
Укази и постановления на правителството, 9 септември 1944 г. – 253, 1.227
Универсален историко-географски речник – 110, 1.89
Устав на българските македоно-одрински революционни комитети – 87, 1.62
Устав на Държавния съвет – 40, 1.22
Устав на Обществото на народите – 217, 1.185
Ученическият бунт в пловдивската мъжка гимназия, статия – 45, 1.28
Учредителен протокол за създаване на Търновския благотворителен комитет „Единство“ – 19, 1.2
Френският консул Стег до Делкасе – 110, 1.90
Хроника на в. „Родолюбие“ – 76, 1.51
Цариградски договор – 129, 1.106
Цели и принципи на ООН – 281, 1.257
400 000 чифта обувки за селското и работническо население, дописка – 236, 1.204

ТЕМАТИЧЕН ПОКАЗАТЕЛЕЦ

1. Политическо развитие

1.1. Политически модели на управление – проекти, конституции и техните промени – 1.6, 1.7, 1.15, 1.21, 1.26, 1.166, 1.249, 1.422, 1.423, 1.424, 1.425, 1.427, 1.428, 1.430, 1.431, 1.434

1.2. Националноосвободителни борби – 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.54, 1.62, 1.63, 1.74, 1.75, 1.76, 1.82, 1.88, 1.90, 1.131, 1.138, 1.162, 1.264, 1.265, 1.266, 1.291, 1.487, 1.488, 1.502, 1.627, 1.634, 1.636, 1.646, 1.647

1.3. Политически промени, заговори и преврати – 1.15, 1.17, 1.20, 1.26, 1.29, 1.30, 1.31, 1.45, 1.122, 1.151, 1.152, 1.153, 1.158, 1.165, 1.172, 1.187, 1.226, 1.249, 1.426, 1.435, 1.636, 1.639

1.4. Външна политика. Място и роля на България по отношение на регионални, общоевропейски и световни конфликти – 1.32, 1.34, 1.36, 1.40, 1.41, 1.142, 1.92, 1.93, 1.94, 1.95, 1.96, 1.97, 1.102, 1.103, 1.105, 1.106, 1.115, 1.116, 1.117, 1.118, 1.119, 1.123, 1.128, 1.131, 1.132, 1.133, 1.134, 1.138, 1.139, 1.141, 1.150, 1.161, 1.179, 1.181, 1.184 1.189, 1.191, 1.192, 1.194, 1.196, 1.198, 1.202, 1.217, 1.219, 1.220, 1.221, 1.222, 1.225, 1.234, 1.237, 1.238, 1.250, 1.251, 1.254, 1.256, 1.261, 1.262, 1.263, 1.275, 1.432, 1.473, 1.506, 1.507, 1.508, 1.530, 1.532, 1.533, 1.535, 1.536, 1.537, 1.538, 1.539, 1.543, 1.628, 1.629, 1.638, 1.639, 1.640, 1.641, 1.642, 1.643, 1.644, 1.645, 1.649, 1.652, 1.656, 1.658, 1.660, 1.661, 1.662, 1.681

1.5. Вътрешна политика – 1.31, 1.49, 1.80, 1.113, 1.39, 1.144, 1.145, 1.146, 1.154, 1.156, 1.159, 1.167, 1.168, 1.169, 1.170, 1.171, 1.190, 1.193, 1.197, 1.203, 1.204, 1.205, 1.211, 1.212, 1.213, 1.214, 1.215, 1.216, 1.217, 1.219, 1.220, 1.222, 1.224, 1.230, 1.239, 1.240, 1.244, 1.245, 1.247, 1.383, 1.384, 1.431, 1.433, 1.434, 1.435, 1.436, 1.437, 1.498, 1.499, 1.503, 1.504, 1.505, 1.651, 1.740, 1.746, 1.763, 1.764

2. Власт и институции

2.1. Българският владетел – 1.6, 1.7, 1.8, 1.9, 1.10, 1.11, 1.17, 1.21, 1.31, 1.38, 1.44, 1.46, 1.47, 1.48, 1.61, 1.96, 1.119, 1.135, 1.136, 1.151, 1.183, 1.206, 1.207, 1.249, 1.252, 1.307, 1.308, 1.309, 1.310, 1.311, 1.404, 1.418, 1.419, 1.422, 1.423, 1.424, 1.425, 1.426, 1.427, 1.429, 1.432, 1.435, 1.439, 1.440, 1.444, 1.445, 1.458, 1.459, 1.460, 1.461, 1.462, 1.463, 1.464, 1.465, 1.466, 1.467, 1.468, 1.469, 1.470, 1.471, 1.472, 1.474, 1.475, 1.476, 1.477, 1.478, 479, 1.480, 1.481, 1.482, 1.483, 1.484, 1.485, 1.486, 1.503, 1.504, 1.542, 1.668, 1.669, 1.678

2.2. Институции на властта – промени и развитие – 1.6, 1.7, 1.8, 1.9, 1.10, 1.13, 1.18, 1.19, 1.21, 1.22, 1.23, 1.44, 1.45, 1.46, 1.139, 1.140, 1.152, 1.167, 1.168, 1.169, 1.208, 1.209, 1.221, 1.223, 1.227, 1.228, 1.229, 1.231, 1.234, 1.243, 1.244, 1.250, 1.259, 1.306, 1.313, 1.317, 1.323, 1.441, 1.442, 1.443, 1.444, 1.452, 1.453, 1.497, 1.510, 1.513

2.3. Избори – 1.188, 1.245, 1.258, 1.259

2.4. Видни български политици и държавници – 1.13, 1.18, 1.19, 1.23, 1.45, 1.50, 1.76, 1.88, 1.120, 1.137, 1.140, 1.142, 1.159, 1.172, 1.187, 1.208, 1.218, 1.223, 1.227, 1.252, 1.259, 1.264, 1.267, 1.291, 1.441, 1.442, 1.443, 1.444, 1.446, 1.447, 1.448, 1.449, 1.450, 1.451, 1.452, 1.453, 1.454, 1.455, 1.456, 1.457, 1.468, 1.473, 1.503, 1.504, 1.506, 1.507, 1.511, 1.512, 1.535, 1.537, 1.636, 1.638, 1.639, 1.641, 1.643, 1.644, 1.744, 1.759, 1.804, 1.806, 1.808, 1.821, 1.822, 1.828, 1.829, 1.830

2.5. Политически партии и организации – програмни документи и дейност – 1.24, 1.57, 1.114, 1.143, 1.153, 1.166, 1.188, 1.201, 1.219, 1.220, 1.222, 1.226, 1.230, 1.232, 1.540, 1.541, 1.713

2.6. Войска – 1.100, 1.104, 1.121, 1.130, 1.211, 1.213, 1.214, 1.217, 1.227, 1.235, 1.236, 1.241, 1.275, 1.460, 1.625, 1.626, 1.628, 1.630, 1.631,

1.632, 1.633, 1.635, 1.636, 1.637, 1.638, 1.639, 1.640, 1.641, 1.642, 1.643, 1.644, 1.645, 1.649, 1.650, 1.651, 1.652, 1.653, 1.654, 1.655, 1.656, 1.657, 1.658, 1.659, 1.662, 1.663, 1.664, 1.666, 1.667, 1.668, 1.669, 1.670, 1.671, 1.672, 1.673, 1.674, 1.675, 1.676, 1.677, 1.678, 1.679, 1.681, 1.682, 1.683, 1.684, 1.685, 1.686, 1.688, 1.704, 1.705, 1.706

3. Общество и обществен живот

3.1. Гражданско общество – традиции и модернизация – 1.5, 1.14, 1.35, 1.77, 1.87, 1.174, 1.177, 1.195, 1.489, 1.490, 1.491, 1.492, 1.509, 1.511, 1.512, 1.514, 1.522, 1.523, 1.632, 1.633, 1.635, 1.648, 1.651, 1.657, 1.660, 1.665, 1.674, 1.687, 1.704, 1.712, 1.713, 1.714, 1.738, 1.852

3.2. Права, свободи и задължения на гражданите – 1.6, 1.7, 1.35, 1.49, 1.67, 1.85, 1.86, 1.144, 1.156, 1.165, 1.170, 1.171, 1.177, 1.195, 1.197, 1.199, 1.200, 1.224, 1.231, 1.233, 1.235, 1.240, 1.242, 1.433, 1.495, 1.498, 1.499, 1.500, 1.501, 1.502, 1.522, 1.606, 1.607, 1.608, 1.611, 1.617, 1.623, 1.624, 1.759, 1.760, 1.761, 1.762, 1.827

3.3. Обществени конфликти и обществено съгласие – 1.27, 1.29, 1.30, 1.37, 1.44, 1.47, 1.48, 1.80, 1.79, 1.99, 1.108, 1.109, 1.145, 1.151, 1.152, 1.154, 1.155, 1.158, 1.159, 1.178, 1.186, 1.188, 1.199, 1.200, 1.202, 1.203, 1.205, 1.211, 1.216, 1.232, 1.239, 1.252, 1.276, 1.277, 1.278, 1.488, 1.489, 1.490, 1.493, 1.494, 1.502, 1.557, 1.563, 1.564, 1.565, 1.566, 1.567, 1.680, 1.681, 1.682, 1.697, 1.698, 1.699, 1.700, 1.701, 1.702, 1.703

3.4. Социални типове и структури в българското общество – 1.48, 1.64, 1.73, 1.85, 1.107, 1.114, 1.175, 1.176, 1.267, 1.271, 1.272, 1.361, 1.362, 1.365, 1.381, 1.382, 1.385, 1.386, 1.545, 1.547, 1.550, 1.551, 1.552, 1.554, 1.557, 1.563, 1.564, 1.565, 1.566, 1.567, 1.576, 1.579, 1.580, 1.581, 1.586, 1.587, 1.588, 1.589, 1.593, 1.605

4. Светът на българите

4.1. Военни действия и териториални промени – 1.32, 1.34, 1.36, 1.40, 1.93, 1.94, 1.95, 1.101, 1.102, 1.103, 1.105, 1.106, 1.111, 1.116, 1.117, 1.118, 1.119, 1.122, 1.125, 1.126, 1.127, 1.194, 1.218, 1.241, 1.275, 1.299, 1.474, 1.475, 1.476, 1.520, 1.521, 1.628, 1.629, 1.638, 1.639, 1.640, 1.641, 1.642, 1.652, 1.653, 1.654, 1.656, 1.658, 1.661, 1.662, 1.664, 1.666, 1.667, 1.668, 1.669, 1.670, 1.671, 1.673, 1.681, 1.682, 1.686, 1.707, 1.708, 1.709, 1.710

4.2. Стопанско развитие и традиции – 1.43, 1.53, 1.55, 1.56, 1.70, 1.79, 1.109, 1.111, 1.113, 1.114, 1.144, 1.146, 1.147, 1.175, 1.176, 1.189, 1.191, 1.193, 1.204, 1.243, 1.246, 1.269, 1.273, 1.274, 1.292, 1.294, 1.302, 1.303, 1.304, 1.305, 1.334, 1.335, 1.336, 1.337, 1.348, 1.349, 1.350, 1.351, 1.352, 1.353, 1.354, 1.355, 1.356, 1.357, 1.358, 1.359, 1.360, 1.361, 1.362, 1.363, 1.364, 1.365, 1.366, 1.367, 1.368, 1.369, 1.370, 1.371, 1.372, 1.373, 1.374, 1.375, 1.376, 1.377, 1.378, 1.379, 1.380, 1.381, 1.382, 1.384, 1.385, 1.386, 1.387, 1.388, 1.389, 1.390, 1.391, 1.392, 1.393, 1.394, 1.395, 1.396, 1.397, 1.398, 1.399, 1.400, 1.401, 1.402, 1.403, 1.404, 1.405, 1.406, 1.407, 1.408, 1.409, 1.410, 1.411, 1.412, 1.413, 1.414, 1.415, 1.416, 1.417, 1.418, 1.419, 1420, 1.421, 1.438, 1.545, 1.546, 1.548, 1.556, 1.559

4.3. Ежедневието на българите и неговата модернизация – 1.25, 1.423, 1.51, 1.52, 1.56, 1.60, 1.64, 1.66, 1.68, 1.69, 1.70, 1.71, 1.73, 1.77, 1.78, 1.79, 1.81, 1.84, 1.110, 1.112, 1.114, 1.149, 1.160, 1.163, 1.164, 1.183, 1.210, 1.218, 1.271, 1.289, 1.290, 1.292, 1.293, 1.294, 1.295, 1.296, 1.297, 1.298, 1.330, 1.331, 1.332, 1.333, 1.337, 1.338, 1.339, 1.340, 1.341, 1.342, 1.343, 1.344, 1.345, 1.346, 1.347, 1.349, 1.350, 1.351, 1.352, 1.353, 1.354, 1.461, 1.462, 1.463, 1.464, 1.518, 1.519, 1.545, 1.546, 1.548, 1.549, 1.550, 1.551, 1.552, 1.553, 1.554, 1.555, 1.556, 1.557, 1.558, 1.559, 1.561, 1.562, 1.563, 1.564, 1.565, 1.566, 1.567, 1.568, 1.569, 1.570, 1.571, 1.575, 1.576, 1.578, 1.579, 1.580, 1.581, 1.582, 1.583, 1.584, 1.585, 1.586, 1.587, 1.588, 1.589, 1.590, 1.591, 1.592, 1.593, 1.594, 1.595, 1.596, 1.597, 1.598, 1.599, 1.601, 1.602, 1.605, 1.606, 1.608, 1.609, 1.610, 1.611, 1.670, 1.672, 1.711, 1.756, 1.757, 1.758, 1.761, 1.762, 1.860, 1.861, 1.862, 1.863, 1.864, 1.865, 1.866, 1.867

4.4. Влиянието на природо-географската среда – 1.43, 1.60, 1.68, 1.69, 1.71, 1.163, 1.164, 1.210, 1.246, 1.285, 1.286, 1.300, 1.301, 1.343,

1.345, 1.346, 1.347, 1.501, 1.582, 1.591, 1.592, 1.593, 1.606, 1.607, 1.608, 1.609

5. Култура и духовен живот

5.1. Писменост, книжовност, просвета, образование – 1.7, 1.16, 1.25, 1.28, 1.33, 1.39, 1.51, 1.54, 1.59, 1.65, 1.82, 1.86, 1.124, 1.148, 1.157, 1.161, 1.162, 1.182, 1.183, 1.242, 1.247, 1.279, 1.280, 1.281, 1.282, 1.283, 1.284, 1.285, 1.286, 1.287, 1.288, 1.290, 1.314, 1.315, 1.316, 1.318, 1.319, 1.436, 1.438, 1.457, 1.515, 1.517, 1.597, 1.598, 1.599, 1.600, 1.601, 1.602, 1.603, 1.604, 1.620, 1.623, 1.626, 1.679, 1.711, 1.712, 1.713, 1.714, 1.715, 1.716, 1.717, 1.718, 1.719, 1.720, 1.721, 1.722, 1.723, 1.724, 1.725, 1.726, 1.728, 1.729, 1.731, 1.732, 1.733, 1.734, 1.735, 1.736, 1.737, 1.739, 1.740, 1.741, 1.742, 1.743, 1.744, 1.745, 1.747, 1.748, 1.749, 1.750, 1.751, 1.752, 1.753, 1.754, 1.755, 1.756, 1.757, 1.758, 1.759, 1.760, 1.761, 1.762, 1.768, 1.769, 1.770, 1.771, 1.772, 1.773, 1.774, 1.775, 1.776, 1.777, 1.778, 1.779, 1.780, 1.781, 1.782, 1.783, 1.784, 1.785, 1.786, 1.787, 1.788, 1.789, 1.790, 1.793, 1.794, 1.798, 1.804, 1.807, 1.844, 1.854, 1.879, 1.880, 1.881, 1.882, 1.883, 1.884, 1.885, 1.886, 1.887

5.2. Изкуство и памет – 1.180, 1.261, 1.262, 1.263, 1.264, 1.265, 1.266, 1.267, 1.268, 1.269, 1.270, 1.271, 1.272, 1.273, 1.274, 1.275, 1.276, 1.277, 1.278, 1.279, 1.280, 1.281, 1.282, 1.283, 1.284, 1.285, 1.286, 1.287 1.288, 1.289, 1.290, 1.291, 1.310, 1.350 1.353 1.354, 1.396, 1.397, 1.398, 1.496, 1.524, 1.528, 1.529, 1.530, 1.531, 1.532, 1.533, 1.534, 1.539, 1.540, 1.541, 1.542, 1.544, 1.583, 1.584, 1.585, 1.586, 1.587, 1.588, 1.600, 1.601, 1.602, 1.603, 1.604, 1.613, 1.614, 1.622, 1.691, 1.692, 1.693, 1.694, 1.695, 1.696, 1.699, 1.700, 1.701, 1.702, 1.711, 1.732, 1.734, 1.753, 1.761, 1.781, 1.783, 1.784, 1.785, 1.786, 1.787, 1.788, 1.789, 1.795, 1.796, 1.797, 1.798, 1.799, 1.800, 1.801, 1.802, 1.803, 1.809, 1.811, 1.812, 1.813, 1.814, 1.815, 1.816, 1.817, 1.818, 1.825, 1.826, 1.836, 1.837, 1.838, 1.839, 1.854, 1.855, 1.856, 1.857, 1.858, 1.859, 1.871, 1.872, 1.873, 1.874

5.3. Оригиналност и нови влияния върху българското културно развитие – 1.39, 1.59, 1.65, 1.180, 1.312, 1.313, 1.314, 1.315, 1.316, 1.318, 1.319, 1.320, 1.321, 1.322, 1.324, 1.325, 1.331, 1.332, 1.333, 1.376, 1.380, 1.391, 1.392, 1.393, 1.394, 1.548, 1.549, 1.561, 1.562, 1.563, 1.564, 1.581, 1.582, 1.583, 1.584, 1.585, 1.591, 1.593, 1.597, 1.598, 1.599, 1.602, 1.603, 1.604, 1.613, 1.614, 1.615, 1.616, 1.617, 1.618, 1.619, 1.621, 1.623, 1.624, 1.721, 1.726, 1.729, 1.742, 1.744, 1.751, 1.752, 1.753, 1.755, 1.756, 1.757, 1.758, 1.760, 1.761, 1.762, 1.768, 1.769, 1.770, 1.771, 1.772, 1.773, 1.774, 1.775, 1.776, 1.777, 1.778, 1.779, 1.786, 1.787, 1.789, 1.790, 1.791, 1.792, 1.793, 1.794, 1.804, 1.805, 1.806, 1.807, 1.808, 1.809, 1.810, 1.814, 1.816, 1.854, 1.855, 1.873, 1.874

6. Религия и църква

6.1. Религия, нация, историческа памет – 1.7, 1.12, 1.54, 1.67, 1.83, 1.84, 1.89, 1.129, 1.161, 1.162, 1.173, 1.182, 1.326, 1.327, 1.328, 1.525, 1.526, 1.527, 1.716, 1.720, 1.723, 1.737, 1.819, 1.820, 1.821, 1.822, 1.823, 1.8240, 1.825, 1.826, 1.827, 1.828, 1.829, 1.830, 1.831, 1.832, 1.833, 1.834, 1.835, 1.836, 1.837, 1.838, 1.839, 1.840, 1.841, 1.842, 1.843, 1.844, 1.845, 1.846, 1.847, 1.848, 1.849, 1.850, 1.851, 1.852, 1.853, 1.854, 1.855, 1.856, 1.857, 1.858, 1.859, 1.860, 1.861, 1.862, 1.863, 1.864, 1.865, 1.867, 1.868, 1.870, 1.871, 1.872, 1.873, 1.874, 1.875, 1.876, 1.877, 1.878, 1.879, 1.880, 1.881, 1.882, 1.883, 1.884, 1.885, 1.886, 1.887

6.2. Традиционни религии и религиозни алтернативи – 1.61, 1.81, 1.82, 1.98, 1.99, 1.108, 1.173, 1.233, 1.248, 1.326, 1.327, 1.328, 1.329, 1.516, 1.517, 1.518, 1.526, 1.560, 1.572, 1.573, 1.574, 1.833, 1.840, 1.866, 1.868, 1.869, 1.870

7. Българите и света

7.1 Включването на българите в европейски и световни инициативи и организации – 1.181, 1.185, 1.196, 1.198, 1.257, 1.397, 1.612, 1.614, 1.616, 1.619, 1.621, 1.752, 1.753, 1.812, 1.813, 1.814, 1.840

7.2. Отношение на чужди политици, дипломати, общественици към български събития – 1.40, 1.87, 1.90, 1.91, 1.125, 1.126, 1.128, 1.132, 1.134, 1.155, 1.184, 1.186, 1.187, 1.188, 1.190, 1.250, 1.251, 1.253, 1.255, 1.258, 1.260, 1.481, 1.484, 1.684, 1.689, 1.690, 1.691, 1.719, 1.726, 1.877, 1.878, 1.879

ТАНГРА ТанНакРа
ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ
учредена на 23 март 1997 г. в гр.София, България

Цели:

Първо, да се възроди истината за историческото място и значение на българите в световната цивилизация и култура.

Второ, да се информира световната общественост за мястото, ролята и значението на цивилизацията на древните българи.

Трето, да бъде дописана Паисиевата история и показана на света.

ТАНГРА –Името на фондацията е популярно звучене на името на бога на древните българи, което според научни изследвания означава философско триединство от понятията Тан (вселена), Нак (човек), Ра (бог). Чрез него те изразяват едно от най-ранните схващания за единството и хармонията на света. Писмени сведения за това датират от хилядолетието пр. Хр. ТАНГРА е едно от най-древните религиозни и културни понятия в историята на човечеството.

Прародината на древните българи са долините на Памир и Таримската котловина между Тян Шан (небесна планина) и северните склонове на Тибет, откъдето започва разселването им по света. Фердинанд фон Рихтхофен (1833–1905) смята Таримската котловина за огнище на първата човешка култура.

В района на Памир българите създават още през древността две прочути държави БАЛГАР и БАЛХАРА. Оттам се разнася светлината на българската държавност нашироко по света, доказателство за което са създадените на територията на Европа още три български държави – КУБРАТОВА, ВОЛЖКА и АСПАРУХОВА БЪЛГАРИЯ.

Древните българи са завещали на света богато културно наследство в областта на философското осмисляне на света, държавното управление, социалното устройство, военното изкуство, писмеността, езиковата култура, строителството, астрономията и математиката. ЮНЕСКО признава календара на древните българи за най-точния от всички известни досега календари.

Знакът на фондацията е т.н. „космическа костенурка“ – графично изображение на философските представи на древните българи за устройството и движението на вселената.

Празник на фондацията е 23 март – традиционният празник на древните българи – ден за преглед на конницата след зимата.

На Балканите мощната българска държавност, начело с КАН АСПАРУХ, обединява и повежда древния тракийски етнос и славянските племена в неотразим пробив срещу наследниците на Римската империя – Византия и Франкското кралство. Възниква третата империя в Европа и то на кръстопътя с Азия и Африка.

Това е днешна България.

Смисълът на общите ни усилия е да дадем човешко и историческо самочувствие на децата на българския род, разпръснати като пясък по света от превратностите на историята. Българите могат да имат много по-значимо присъствие в съвременния интегриращ се свят.

ДОСЕГА В ПОРЕДИЦАТА

№ 1 **БЪЛГАРСКИТЕ ОГНИЩА НА ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА КАРТАТА НА ЕВРАЗИЯ** – *ст.н.с. д-р Петър Добрев*

№ 2 **ДВЕ ИЗРЕЧЕНИЯ НА ИСУС ХРИСТОС** – *Йордан Вълчев*

№ 3 **СЛАВЯНИ ЛИ СА БЪЛГАРИТЕ** – *доц. д-р Пламен С. Цветков*

№ 4 **АЛМА ЛЮБОВТА НА КАН ТЕЛЕРИГ** – *Елена Димитрова*

№ 5 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ** (I част) – *ст.н.с. П. Добрев; гл. ас. д-р Цв.Тафраджийска; гл. ас. д-р Цв. Степанов; доц. д-р Пл. С. Цветков; ст.н.с. д-р В. Фол; ст.н.с. д-р Б. Димитров*

№ 6 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ** (II част) – *проф. д-р Г. Бакалов; проф. дин П. Ангелов; гл. ас. д-р Цв. Степанов; н.с. Св. Станимиров; доц. д-р П. Митев; проф. д-р М. Семов, доц. Р. Заимова и др.*

№ 7 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ: ПОТРЕБНОСТ ОТ НОВ ПОДХОД. ПРЕОЦЕНКИ** (III част) – *проф. дин Ал. Фол, доц. д-р А. Стаматов, проф. д-р С. Панова, проф. Е. Боев, ст.н.с. д-р В. Фол, Г. Владимиров, ст.н.с. дин Н. Овчаров. д-р Цветелин Степанов*

№ 8 **ГЛАДСТОН И БЪЛГАРИТЕ. ПОЛИТИКА НА ПРАВЕДНА СТРАСТ** – *проф. дин Андрей Пантев и доц. д-р Румен Генов*

№ 9 **ЦАР СИМЕОН ВЕЛИКИ** – *Николай Станишев*

№ 10 **ЗА КИРИЛ И МЕТОДИЙ** – *д-р Михаил Маргаритов и Ангелика Маргаритоф-Хофер Едле фон Сулмтал*

№ 11 **ЗАГАДКИТЕ ОКОЛО ЕТНИЧЕСКИЯ ПРОИЗХОД НА СОЛУНСКИТЕ БРАТЯ СВЕТЦИТЕ КИРИЛ И МЕТОДИЙ** – *дин Гатя Симеонова*

№ 12 **ДОБРОДЕТЕЛИТЕ НА БЪЛГАРИНА** – *проф. д-р Марко Семов*

№ 13 **БЪЛГАРИ И ЕВРЕИ** (2 части) – *авторски колектив*

№ 14 **ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ В НОВИТЕ УСЛОВИЯ** – *авторски колектив*

№ 15 **БОЙНИ ИЗКУСТВА И ВОЕННО ДЕЛО НА ДРЕВ-НИТЕ БЪЛГАРИ** – *д-р Дориян Александров*

№ 16 **КАЛЕНДАР И ХРОНОЛОГИЯ** – *Йордан Вълчев*

№ 17 **БЪЛГАРИТЕ/THE BULGARIANS; БЪЛГАРИТЕ/DIE BULGAREN; БЪЛГАРИТЕ/LES BULGARES** – *авторски колектив, второ преработено и допълнено издание на български и английски; на български и немски; на български и френски език*

№ 18 **ДРЕВНАТА БЪЛГАРСКА ЦИВИЛИЗАЦИЯ** – *д-р Марин Димитров*

№ 19 **ПОБЕДИТЕ НА ЦАР КАЛОЯН** – *проф. Николай Овчаров*

№ 20 **БЪЛГАРСКИЯТ НАРОДЕН КАЛЕНДАР. ОСНОВИ И СЪЩНОСТ** – *Георги Велев I, II и III част*

№ 21 **БЪЛГАРИ И АРМЕНЦИ ЗАЕДНО ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ** – *авторски колектив*

№ 22 **БОЛГАРСКИЙ ХРОНОГРАФ И ЕГО СУДЬБА НА РУСИ** – *проф. дин Людмила Горина, на руски език*

БЪЛГАРСКА ВЕЧНОСТ

№ 23 **СРЕДНОВЕКОВНИТЕ БЪЛГАРИ НОВИ ФАКТИ, ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ХИПОТЕЗИ** – *гл. ас. д-р Цветелин Степанов*

№ 24 **АРАБСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРИТЕ** – *Райна Заимова, научна редакция: проф. д-р Г. Бакалов и гл. ас. д-р Цв. Степанов*

№ 25 **ОБЛЕКЛОТО И ОРЪЖИЕТО НА СТАРАТА БЪЛГАРСКА ВОЙСКА** – *проф. Геза Фехер*

№ 26 **ЗВЕЗДНИ МИГОВЕ В БЪЛГАРСКОТО МИНАЛО. ПРИНОСЪТ НА БЪЛГАРИТЕ В СВЕТОВНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ** – *Борис Чолпанов*

№ 27 **БЪЛГАРИТЕ-АТЛАС/THE BULGARIANS-ATLAS** – *авторски колектив. Утвърдена за учебно помагало с Протокол № 2 от 14.03.2002 г. на Министерство на образованието и науката.*

№ 28 **ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ.** Историческа библиография – *Петър Чолов*

№ 29 **ДЖОН АТАНАСОВ БАЩАТА НА КОМПЮТЪРА** – *съставител проф. дтн Д. Шишков*

№ 30 **КИПРИАН-БЪЛГАРИН, МИТРОПОЛИТ МОСКОВСКИ И НА ЦЯЛА РУСИЯ** – *д-р Петър Куцаров, ст. н. с. I ст. Божидар Димитров, на български и на руски език*

№ 31 **ПОУКИ ЗА ДЪРЖАВНИЦИТЕ** – *проф. дин Георги Марков*

№ 32 **ОМОРТАГ КАНА СЮБИГИ** – *ст. н. с. дин Димитър Овчаров*

№ 33 **ИЗМЕРЕНИЯ НА БЪЛГАРСКАТА МЕДИЦИНА** – *авторски колектив, под ред. на проф. дмн М. Апостолов*

№ 34 **ДРЕВНОБЪЛГАРСКА ЕПИГРАФИКА** – *ст.н.с. д-р Петър Добрев и ст. н. с. д-р Милена Добрева*

№ 35 **БЪЛГАРИТЕ И АЛЕКСАНДЪР МАКЕДОНСКИ** – *ст.н.с. д-р Божидар Димитров*

№ 36 **БЪЛГАРИ, ИТАЛИАНЦИ, ВАТИКАНА/BULGARI, ITALIANI, VATICANO** – *албум, под редакцията на проф. д-р Георги Бакалов и проф. дин Александър Фол*

№ 37 **ИЗГУБЕНИТЕ КОДОВЕ НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** – *Александър Алексиев-Хофарт, 2-ро издание*

№ 38 **ИМЕТО БЪЛГАРИ КЛЮЧ КЪМ ДРЕВНАТА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ** – *ст.н.с. д-р Петър Добрев*

№ 39 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ. ИЗКРИВЯВАНИЯ И ФАЛШИФИКАЦИИ, част I** – *сборник*

№ 40 **ПОДБРАНИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ.**

Том 1. Древните българи и земите на Балканския полуостров до VII век.
Утвърдена за учебно помагало със заповед № РД 09-330/04.04.2003 г. на министъра на образованието и науката

Том 2. Българските държави и Българите през средновековието.
Утвърдена за учебно помагало със заповед № РД 09-09/05.01.2005 г. на министърана образованието и науката

Том 3. Българските земи под османска власт. Българското възраждане.

Том. 4. Книга първа – Българската държава и българите 1878-1946 г.

БЪЛГАРСКА ВЕЧНОСТ

Книга втора – Българската държава и българите 1947-2008 г.

№ 41 **ЗИЕЗИ, ОТ КОЙТО СА БЪЛГАРИТЕ. ПРЕДХРИСТИЯНСКА И ПРЕДМЮСЮЛМАНСКА РЕЛИГИЯ И МИТОЛОГИЯ** – *Петър Голийски*

№ 42 **БЪЛГАРИТЕ ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ** – *Йордан Колев*

№ 43 **БЪЛГАРИ И ХАЗАРИ ПРЕЗ РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ** – *авторски колектив, под редакцията на д-р Цветелин Степанов*

№ 44 **БЪЛГАРИ И АРАБИ** – *Киряк Цонев, гл. ас. д-р Симеон Евстатиев, проф. Йордан Пеев, доц. д-р Пламен Павлов и др., под общата редакция на проф. дин Ал. Фол*

№ 45 **БЪЛГАРИТЕ И АМЕРИКАНЦИТЕ/THE BULGARIANS AND THE AMERICANS** *авторски колектив, под общата редакция на проф. дин Ал. Фол*

№ 46 **АЛБУМ БЪЛГАРИЯ** *авторски колектив*

№ 47 **БЪЛГАРСКИЯТ ВЪПРОС ВЪВ ВОЛГО-УРАЛИЕТО (19882003); БОЛГАРСКИЙ ВОПРОС В ВОЛГО-УРАЛИИ (19882003); THE BULGARIAN ISSUE IN THE VOLGA-URAL REGION (19882003)** *Николай Павлов*

№ 48 **БАЛХАРА КРАЙ ПАМИР. ПОГЛЕД КЪМ БЪЛГАРСКАТА ПРАРОДИНА** – *ст.н.с. д-р Петър Добрев*

№ 49 **БЪЛГАРИ И ИСПАНЦИ/BULGAROS Y ESPACOLES** – *Венцислав Николов, на български и испански език*

№ 50 **500 РУССКИХ ФАМИЛИЙ БУЛГАРО-ТАТАРСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ** – *проф. Алфред Халиков, на руски език*

№ 51 **КАЗАНСКОТО ХАНСТВО** – *д-р Георги Владимиров*

№ 52 **ОТ ЗВЕЗДИТЕ КЪМ КРЪСТА** – *Александър Хофарт*

№ 53 **БЪЛГАРСКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ/THE BULGARIAN CIVILIZATION** – *авторски колектив, под общата редакция на проф. дин А. Фол, на български и английски език*

№ 54 **КРАКРА ПЕРНИШКИ В БИТКА ЗА БЪЛГАРИЯ** – *проф.дин Димитър Овчаров*

№ 55 **ЗЛАТНИЯТ ФОНД НА БЪЛГАРСКАТА ДРЕВНОСТ** – *ст.н.с. д-р Петър Добрев*

№ 56 **АЛБУМ ТРАКИТЕ/THE THRACIANS** – *проф.дин А.Фол, доц.д-р В. Фол*

№ 57 **СКЪПОЦЕННИТЕ МИНЕРАЛИ И МЕТАЛИВ ЖИВОТА НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** *доц. Руслан Костов*

№ 58 **БЪЛГАРИТЕ В КАВКАЗ И АРМЕНИЯ** – *д-р Петър Голийски*

№ 59 **WORLD CHANGER: JOHN ATANASOFF AND THE COMPUTER** – *Тамара Бъртън*

№ 60 **CIVITAS DIVINO-HUMANA. В чест на проф. Георги Бакалов** – *сборник статии под редакцията на д-р Цв. Степанов и д-р В. Вачкова*

№ 61 **ВОЛЖКА БЪЛГАРИЯ И КАЗАНСКОТО ХАНСТВО. СТРОИТЕЛНО ИЗКУСТВО И АРХИТЕКТУРА** – *д-р Георги Владимиров*

№ 62 **БЪЛГАРИТЕ НА ПОЛУСТРОВ ХИНДУСТАН** – доц. *Александър Илиев*

№ 63 ***ПОКРЪСТВАНЕ И ХРИСТИЯНИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРИТЕ*** – акад. Васил Гюзелев

№ 64 **МЕЖДУБЪЛГАРСКИ НАИМЕНОВАНИЯ, ПРОЗВИЩА И ПРЯКОРИ** – проф. Емил Боев

БЪЛГАРСКА ВЕЧНОСТ

№ 65 **ЦАРИБРОД, ЗАПАДНИТЕ ПОКРАЙНИНИ И ПО НАЗАПАД** – Владимир Русков

№ 66 **БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВНОСТ НА СЕВЕР ОТ ДУНАВ КАТО ПОЛИТИЧЕСКИ И КУЛТУРЕН ФЕНОМЕН** – сборник статии под редакцията на ст.н.с д-р Петър Добрев

№ 67 **БЪЛГАРИТЕ И ТЕХНИТЕ СЪСЕДИ НА БАЛКАНИТЕ ВЪВ ВИЗАНТИЙСКАТА ИСТОРИОПИС XV в.** – д-р Владимир Ангелов

№ 68 **ДРЕВНИЯТ БЪЛГАРСКИ КАЛЕНДАР** – Йордан Вълчев

№ 69 **БЪЛГАРСКИЯТ ИМЕННИК В СТАРА И НОВА ЕВРОПА** – д-р Николай Тодоров

№ 70 **АТЛАС – БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В ЕВРОПЕЙСКАТА КАРТОГРАФСКА ТРАДИЦИЯ (III-XIX в.) – Съвместно издание с Държавна агенция „Архиви“** – под редакцията на проф. Александър Фол, проф. Атанас Стаматов, Димитър Стоименов и Панто Колев

№ 71 **ИСТОРИЯТА – ПРОФЕСИЯ И СЪДБА** – Сборник в чест на 60-годишнината на член кореспондент д.ист.н. Георги Марков

№ 72 **ОРФЕЙ ТРАКИЕЦЪТ** – проф. Валерия Фол

№ 73 **АНТРОПОЛОГИЯ НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ – МАСОВИЯТ КРЪГОВ ГРОБ ПРИ ДЕВНЯ** – чл. *кор. поф. д.мед.н. Йордан Йорданов*

*№ 74 **AVE CAESAR*** (роман) – Любомир Манолов

№ 75 **ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В ДРЕВНОСТТА** – проф. Александър Фол

№ 76 **ТРАКИЙСКА КУЛТУРА. КАЗАНО И ПРЕМЪЛЧАНО** – проф. Александър Фол

№ 77 **ДРЕВНАТА КУЛТУРА НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА** – проф. Александър Фол

№ 78 **БЪЛГАРСКИЯТ СПОРТ/ BULGARIAN SPORT** – ст.н.с. д-р Христо Меранзов

№ 79 **ЮЖНОРОДОПСКИТЕ БЪЛГАРСКИ ГОВОРИ В КСАНТИЙСКО И ГЮМЮРДЖИНСКО** – Георги Митринов.

№ 80 **ОБРЕЧЕНИ НА ВЕЧНОСТ** – Игнат Игнатов

№ 81 **ЧИПРОВСКОТО ВЪСТАНИЕ 1688 г.** – Петър Чолов

№ 82 **МИТРАИЗМЪТ И ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ** – Александър Хофарт

№ 83 **БЪЛГАРСКАТА АРХИТЕКТУРА ПРЕЗ VII-XIV ВЕК. Том първи ДОХРИСТИЯНСКА АРХИТЕКТУРА** – проф. арх. Стефан Бояджиев

№ 84 **ИСТИНИ И ЗАГАДКИ НА АНТРОПОЛОГИЯТА** – проф. Йордан Йорданов

№ 85 **СПАРТАК – СИНЪТ НА ДРЕВНА ТРАКИЯ/ SPARTACUS – THE SON OF ANCIENT THRACE** – доц. д-р Пламен Павлов и Станимир Димитров

№ 86 **ЕТНОГЕНЕЗА И МИГРАЦИИ В ЕВРАЗИЯ, ПРЕЗ ДРЕВНОСТТА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ И МЯСТОТО НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ В ТЯХ** – Живко Войников

*№ 87 **БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА НА НАЦИИТЕ*** – проф. дин Орлин Загоров

№ 88 **ДРУЖБА РОДИНА – СПОМЕНИ ЗА БЪДЕЩЕТО** – авторски колектив

Други книги на ТАНГРА ТанНакРа ИК:

МАКЕДОНСКА ГОЛГОТА – Иван Бабев

АЛБУМ СОФИЯ – авторски колектив

АЛБУМ ПРИРОДАТА НА БЪЛГАРИЯ – авторски колектив, на български и английски език

ПЪТЕВОДИТЕЛ БЪЛГАРИЯ – *на български, английски, руски, френски, немски език*

ПЪТЕВОДИТЕЛ СОФИЯ – *на български, английски, руски, френски, немски език*

ПЪТЕВОДИТЕЛ ПО ЧЕРНОМОРИЕТО – *на български, английски, руски, френски, немски език*

ПЪТЕВОДИТЕЛ ПЛАНИНСКИТЕ КУРОРТИ НА БЪЛГАРИЯ – *на български и английски език*

ПЪТЕВОДИТЕЛ ТРОЯН – *на български и английски език*

ПЪТЕВОДИТЕЛ ПИРИН

ПЪТЕВОДИТЕЛ ИСКЪРСКИЯТ ПРОЛОМ

ПЪТЕВОДИТЕЛ СЛАВЯНКА

ПЪТЕВОДИТЕЛ ВИТОША

ЛЕГЕНДИ НА БЪЛГАРСКИЯ СПОРТ – Асен Минчев

ЛЕГЕНДИ НА БЪЛГАРСКИЯ СПОРТ (Втора част) – Асен Минчев

БЪЛГАРИТЕ. Кратка история – *проф. д-р Г. Бакалов, д-р Г. Владимиров на български, английски, руски, френски, немски, испански, японски и китайски език*

STUDIA PROTOBULGARICA – *в чест на проф. Веселин Бешевлиев*

ДЖОН АТАНАСОВ. ЗВЕЗДНИТЕ МИГОВЕ НА БЪЛГАРСКАТА КОМПЮТЪРНА ТЕХНИКА И ИНФОРМАТИКА. Философия на компютърната информатика – *проф. дтн Димитър П. Шишков*

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИ И ТЕХНИЧЕСКИ СПРАВОЧНИК НА ХУДОЖНИКА СТЕНОПИСЕЦ – *Йордан Спиров*

ПЕРПЕРИКОН И ОКОЛНИТЕ ТВЪРДИНИ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО. КРЕПОСТНОТО СТРОИТЕЛСТВО В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ – Николай Овчаров, Даниела Коджаманова

THRACIA 15. IN HONOREM ANNORUM LXX ALEXANDRI FOL – *сборник, съвместно издание с Института по тракология*

ГОРСКА СВАТБА – *Клавдия Кожухарова, художник Мария Вълчева (детска)*

КЪНЧО ЦАНЕВ/KUNCHO TZANEV – *проф. Венета Иванова, проф. Валентин Ангелов, проф. Божидар Козарев*

СРЕЩИ С БЪЛГАРИЯ/ПРИРОДНО БОГАТСТВО – *д-р Георги Владимиров, Капка Николова, на български и английски език*

СРЕЩИ С БЪЛГАРИЯ/КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО – *д-р Георги Владимиров, Капка Николова, на български и английски език .*

СРЕЩИ С БЪЛГАРИЯ/ФОЛКЛОРНА МАГИЯ – д-р Георги Владимиров, Капка Николова, на български и английски език

ЕДИН ИСПАНСКИ ДИПЛОМАТ В БЪЛГАРИЯ СПОМЕНИ – Луис Тобио, на български и испански език.

ЯКОРУДА – БЪЛГАРСКАТА ДРАМА – *Живко Сахатчиев*

ЖИВОТ БЕЗ РЪЦЕ – *доц. Борис Соколов*

ШЕТБА ИЗ ПЕРНИШКО – *доц. Симеон Мильов, Росен Иванов*

БИБЛИОТЕКИ В ЧУЖБИНА, КОИТО ПОЛУЧАВАТ КНИГИ НА ТАНГРА ТанНакРа ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ

ЧРЕЗ МЕЖДУНАРОДНИЯ КНИГООБМЕН НА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „СВ.СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Библиотека на Конгреса – *Вашингтон, САЩ*
Публична библиотека – *Ню Йорк, САЩ*
Библиотека на Университета на Индиана – *Блумингтън, САЩ*
Библиотека на Станфордския университет – *Станфорд, САЩ*
Библиотека на Вашингтонския университет – *Сиатъл, САЩ*
Библиотека на Мичиганския университет – *Ан Арбър, САЩ*
Калифорнийски университет – *Бъркли, САЩ*
Библиотека на Йейлския университет – *Йейл, САЩ*
Британска библиотека – *Лондон, Великобритания*
Библиотека Бодлеана – *Оксфорд, Великобритания*
Национална библиотека – *Париж, Франция*
Руска държавна библиотека – *Москва, Русия*
Библиотека за чуждестранна литература – *Москва, Русия*
Институт за научна информация по обществени науки – *Москва, Русия*
Национална библиотека на Беларус – *Минск, Беларус;*
Академия на науките на Украйна – *Киев, Украйна*
Народна библиотека – *Варшава, Полша*
Народна библиотека – *Прага, Чехия*
Народна библиотека – *Белград, Република Сърбия*
Народна и университетска библиотека – *Скопие, Македония*

ИЗДАНИЯТА НА ТАНГРА ТанНакРа ЩЕ НАМЕРИТЕ В:

София: НА ЕДРО И ДРЕБНО:
ул. „Николай Ракитин“ № 11, тел.: 02/ 943 77 98; 943 77 82

СУ „Св. Климент Охридски“ книжарница южно крило, тел.: 930 84 53; Книжарница на БАН, пл. „Народно събрание“, тел.: 987 97 86; НИМ, ул. „Витошко лале“ 16; „Пингвините“, ул. „Веслец“ 4, ул. „Ангел Кънчев“ 16; „ДАН и КО“, подлез пред Президентството; „Лозана“, подлез „Света Неделя“, тел.: 980 19 95; „Максидо“, хотел „Шератон“, тел.: 980 22 86; Сувенирен магазин „Белият щъркел“, подлез пред Президентството, магазин № 8, тел.: 980 43 78; „АБВ Писмена“, пл. „България“ 1, НДК, зала 12, тел.: 954 93 66; „Интеркнига“, ул. „Шипка“ 6, тел.: 89 444 141/27/; „Хеликон“, бул.“Ал. Стамболийски“ 17, тел.: 988 40 29; Книжарница на НБУ II етаж, бул. „Монтевидео“ 21, тел.: 811 06 91; „Елрид“, ул. „Ст. Караджа“ 7а, тел.: 986 71 26; „Български книжици“, ул. „Аксаков“ 10, тел.: 98069 50; „Колибри“, ул. „Иван Вазов“ 36, тел.: 988 87 81; НХГ, пл. „Независимост“; „Нисим“, бул. „Васил Левски“ 57, тел.: 981 19 12; „Лексико“, бул. „Янко Сакъзов“; „Нанси“, ул. „Иван Шишман“ 27; „Книжен свят“, ул. „Граф Игнатиев“ 15, пл. „Славейков“ 7; „Анжела“, бул. „Витоша“ 9, тел.: 987 18 59, бул. „Прага“ 17, бул. „В. Левски“ 28; РУМ „Младост 2“; книжарница „Време“, бул. „Дондуков“ 67; „Книжен ъгъл“, ул. „Оборище“ 117, тел.: 8465428; книжарница „Поли“, Студентски град, зад бл. 59, тел.: 0898 613 104; книжарница в жк „Стрелбище“, ул. „Бадемова гора“ 3, тел.: 0887 525 945; МОЛ София, бул. „Ал. Стамболийски“ 101; **Айтос:** „Пингвините“, ул. „Ал. Стамболийски“ 10; **Асеновград:** „Нанси“, ул. „3-ти март“ 28; **Благоевград:** „Хеликон“, ул. „Васил Левски“ 1; „Перун“, ул. „Д-р Хр. Татарчев“ 22, тел./факс: 073/37 113; **Бургас:** „Хеликон“, пл. „Тройката“ 4, тел.: 056/ 800 231; „Пингвините“, ул. „Александровска“ 147; АБВ Бургаски свободен университет, тел.: 0888/134 453; **Бяла Слатина:** Книжарница, ул. „Хан Крум“ 58; **Варна:** Книжарница в театъра, пл. „Независимост“; „Параграф 22“, ул. „Княз Борис“ 65 А, тел.: 252 079; „Пингвините“, ул. „Прага“ 7, ул. „27-и юли“ 13; АБВ Маркет, ул. „Съборни“ 40, тел.: 612 583, ул. „Бр. Миладинови“ 68, ул. „Ген. Колев“ 73, ул. „Преслав“ 55; **Велико Търново:** Грандхотел „Велико Търново“, ул. „7-и юли“ 25, галерия; ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“, тел.: 062/62 96 45; „Аполония-3“, ул. „Ст.Стамболов“ 65, тел.: 062/620287; **Видин:** „Пингвините“, ул. „Градинарска, 7, 606 642; **Габрово:** ул. „Орловска“ 27; ул. „Николаевска“ 73; ул. „К. Евтимов“ 1А, тел.: 066/27 369; **Горна Оряховица:** „Пингвините“, пл. „Измирлиев“ 1, тел: 40 575; **Гоце Делчев:** книжарница „Фонтана“, ул. Паул Ленц“, тел.: 0751/60159; **Добрич:** ул. „Независимост“ 18; **Златоград:** книжарница „Спектър“, ул. „Славей“ 16; тел.: 0885 622 500; **Казанлък:** „Рамита“, ул. „Тонзос“ 1; „Хеликон“, ул. „Искра“ 8; **Козлодуй:** „Пингвините“, ул. „Хр.Ботев“ 1; **Кърджали:** книжарница „Спектър“, ул. „Републиканска“ 47, читалище „Обеди-нение“; **Кюстендил:** „Хеликон“, ул. „Демокрация“ 33; **Лом**: „Пингвините“, ул. „Дунавска“ 17; **Монтана:** „Пингвините“, ул. „Трети март“ 73; АБВ Маркет, ул. „Ал. Стамболийски“ 16, тел.: 096/303 002; **Пазарджик:** книжарница „Богомил“, ул. „Св.Иван Рилски“ 4, тел.: 034/42 83 18; **Петрич:** „Перун“, ул. „Христо Ботев“ 10, тел.: 0745/24 307; **Плевен:** „Сребрина прима“, ул. „Константин Величков“ 4, бл. Юпитер, ул. „Цар Борис III“ 2; книжарници „Алфа“: Дом на книгата, ул. „Данаил Попов“ 18, ул. „Сан Стефано“ 10А; **Пловдив:** „Хермес“, ул. „Данаил Юруков“ 2, тел.: 032/ 43 81 23; „Хеликон“, ул. „Райко Даскалов“ 13; „Литера Н“, ул. „Цариброд“ 1, ул. „Батенберг“ 53; „Нанси“, ул. „Софроний Врачански“ 4, подлез при ПУ „Паисий Хилендарски“; бул. „Хр. Ботев“ 111; Галерия „Тракарт“, подлез Археологически, тел.: 032/ 631 303; **Раз-**

град: ул. „Васил Левски“ 8, 0885/035 652; „Пингвините“ бул. „България“ 5, тел: 660 205; **Русе:** Пингвините“, ул. „Александровска“ 48; „Буквите“, ул. „Александровска“ 26; **Самоков:** пешеходна зона ул. „Македония“, обект 7; **Сандански:** „Перун“, ул. „Серес“ 14, тел.: 0746/23 707; **Севлиево:** „Севлиево“, ул. „Ст. планина“ 71, тел.: 0675/61 45; **Симитли:** „Перун“, ул. „Хр. Ботев“, тел.: 0748/73140; **Стара Загора:** „Хеликон“, ул. „Цар Симеон Велики“ 117; „Пингвините“, ул. „Цар Симеон Велики“ 90 и Синдикален дом партер; книжарница „Ирида-98“, бул. „Цар Симеон Велики“, Универсален магазин, сутерен; **Сливен:** „Парнас“, бул. „Цар Освободител“ 16; **Смолян:** „Нанси“, бул. „България“ 61, тел.: 0301/64 299; **Троян:** Музей на народните занаяти и приложните изкуства; **Търговище:** книжарница в хотел „Мизия“; **Хасково**: „Пингвините“, бул. „Съединение“ 12; книжарница „Спектър“, ул. „Варна“ 12; **Червен бряг:** книжарница „Алфа“, бл. „Слънце“; **Шумен:** „Хеликон“, бул. „Славянски“ 88; **Ямбол:** Книжарница на НТС, ул. „Джон Атанасов“ 8.

Изданията на ТАНГРА ТанНакРа в София могат да се ползват в библиотеката на читалище „Цар Борис III“ на ул. Клокотница“ 29 (тел.: 931 39 01) от всички желаещи, и в библиотеката на 1-во СОУ „Пенчо Славейков“, ул. „Ст. планина“ 11 (тел.: 987 02 60) от учители и ученици.

Интернет книжарница:
www.bgbook.dir.bg;
www.bg-shopping.com;
www.nwe-book.eu

АВТОРСКИ КОЛЕКТИВ
ПОДБРАНИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ
Том четвърти, книга първа
Българска, I издание
Формат 8/60/90
Печ. коли 63
Печат АЛИАНС ПРИНТ
ТАНГРА ТанНакРа ИК
ПК 1832, 1000 София, България
Тел.: (359 2) 986 44 19; факс: (359 2) 986 69 45
e-mail: mail@tangra-bg.org

ПОДБРАНИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

ТОМ ПЪРВИ

ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ ДО VII ВЕК

ЗЕМИТЕ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ ДО VII ВЕК

ТОМ ВТОРИ

ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО – VII – XIV ВЕК

ВОЛЖКА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО – VIII – XVI ВЕК

ТОМ ТРЕТИ

БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ – XV – XVII ВЕК

БЪЛГАРСКО ВЪЗРАЖДАНЕ – XVIII – XIX ВЕК

▶ ТОМ ЧЕТВЪРТИ ◀

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И БЪЛГАРИТЕ 1878 – 1946 г.

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И БЪЛГАРИТЕ 1947 – 2008 г.

АВТЕНТИЧНИ ДОКУМЕНТИ ЗА МНОГОЛИКОТО НИ МИНАЛО
ОТ ДРЕВНОСТТА ДО НАШИ ДНИ.

Цена: 30 лева

ISBN 978-954-378-055-6

9 789543 780556